

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ ST İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

XVIII. ASIR MARAŞ KAZASI'NDA İDARİ YAPI VE SOSYAL HAYAT

Ümmet SOYDEMİR

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EKİM - 2022**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

XVIII. ASIR MARAŞ KAZASI'NDA İDARİ YAPI VE SOSYAL HAYAT

DANIŞMAN: Prof. Dr. Mehmet Zahit YILDIRIM

JÜRİ : Prof. Dr. İbrahim SOLAK

JÜRİ : Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

JÜRİ : Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

JÜRİ : Dr. Öğr. Üyesi Hasan ARSLAN

Ümmet SOYDEMİR

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
EKİM 2022**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**XVIII. ASIR MARAŞ KAZASI'NDA İDARİ YAPI VE SOSYAL
HAYAT**

Ümmet SOYDEMİR

Danışman : Prof. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım

Yıl : 2022, Sayfa: 369+XIV

Jüri : Prof. Dr. Mehmet Zahit YILDIRIM (Başkan)
: Prof. Dr. İbrahim SOLAK (Üye)
: Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (Üye)
: Doç. Dr. Mustafa ÇELİKDEMİR (Üye)
: Dr. Öğr. Üyesi Hasan ARSLAN (Üye)

Maraş, kurulduğu bölgenin coğrafi özellikleri ve stratejik konumundan dolayı ilkçağlardan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Dulkadiroğlu Beyliği, bulunduğu coğrafya ve mevki sebebiyle Osmanlılar ve Memlûklüler arasında nüfuz çatışmasına sebep olmuştur. Maraş'ın gerek Dulkadirli Beyliği gerekse Osmanlı dönemi tarihi siyasi ve sosyal açılardan incelenmiş olmakla birlikte yerel güçlerinin nüfuzunun arttığı, âyanlığın resmi bir hüviyet kazandığı XVIII. asır tarihi ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Başta Osmanlı Arşivi olmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgelere ve tetkik eserlere dayanılarak hazırlanmış bu araştırma ile Maraş'ın XVIII. asır tarihindeki bilgi eksikliğinin giderilmesi için yapılan çalışmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

XVI. asrın sonlarından itibaren meydana gelen iktisadi ve sosyal bunalım Osmanlı Devleti'nin klasik idari ve iktisadi yapısında değişime yol açmıştır. Devletin merkeziyetçi yapısının zayıflamasıyla birlikte Osmanlı taşrasında yerel hanedanlar şehirlerin yönetiminde ön plana çıkmışlardır. XVIII. asırda Maraş'ta başta

mütesellimlik olmak üzere idari makamların şehrin iki önemli ailesi olan Dulkadiroğulları ve Bayezidoğullarının elinde olduğu tespit edilmiştir. Bu iki aile XVIII. asır boyunca Maraş'ın yönetimini ellerinde bulundurmak için mücadele etmişler, şehir halkı da bu mücadelede iki aileden birinin tarafında bulunmak zorunda kalmıştır. İki ailenin mücadelesi kimi zaman onlarca kişinin öldüğü kanlı çatışmalara dönüşmüştür. Şehrin sosyal hayatı bu iktidar mücadelesi çerçevesinde şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maraş, XVIII. Yüzyıl, Sosyal Hayat, Vakıf, Âyan, Aşiret.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENSE
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSTY**

ABSTRACT

PhD THESIS

**THE ADMINISTRATIVE STRUCTURE AND SOCIAL LIFE OF
MARAŞ BOROUGH IN THE XVIII. CENTURY**

Ümmet SOYDEMİR

Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Zahit Yıldırım

Year : 2022, Pages : 369+XIV

Jury : Prof. Dr. Mehmet Zahit YILDIRIM (Chairman)
: Prof. Dr. İbrahim SOLAK (Member)
: Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ (Member)
: Assoc. Prof. Dr. Murat ÇELİKDEMİR (Member)
: Assist. Prof. Dr. Hasan ARSLAN (Member)

Maraş has hosted many civilizations since ancient times due to the geographical features and strategic location of the region where it was founded. Due to the strategic location of the Dulkadiroğlu Principality, which was established after the collapse of the Anatolian Seljuk State, the Ottomans and the Mamluks wanted to have influence in that region. Although the history of Maraş's Dulkadirli Principality and the Ottoman period has been examined in terms of political and social aspects, there is a lack of comprehensive studies about the history of the 18th century when the influence of local powers increased and âyâns became an official identity. With this research, which was prepared on the basis of documents and examination works in the Archives of the General Directorate of Foundations, especially the Ottoman Archives, it is aimed to contribute to the past studies about the history of Maraş in the 18th century.

The economic and social depression that took place since the end of the 16th century had led to a change in the classical governmental and economic structure of the Ottoman Empire. With the weakening of the centralist structure of the state, in the

Ottoman provinces, local dynasties came into prominence in the management of the cities. In the 18th century Maraş, it was determined that the administrative authorities, especially the representatives, were held by the two important families of the city, Dulkadiroğulları and Bayezidoğulları. These two families had struggled to keep the administration of Maraş throughout the 18th century, and the people of the city had to be on one side or the other in this struggle. The struggle of the two families had sometimes turned into bloody conflicts in which dozens of people died. The social life of the city was shaped as part of this power struggle.

Keywords: Maraş, XVIII. Century, Social Life, Foundation, Âyan, Tribe.

ÖN SÖZ

Tarih araştırmalarının yönünün devletlerin, hükümetlerin tarihini araştırmaktan toplumları ve bu toplumları oluşturan insanların tarihini araştırmaya yönelmesiyle birlikte şehir tarihi araştırmalarının önemi daha da artmıştır. Buna bağlı olarak ülkemizde de akademik çalışmalar son dönemlerde şehir tarihi araştırmalarında yoğunlaşmıştır. Başta şer'iyye sicilleri olmak üzere büyük oranda Osmanlı dönemi arşiv belgelerine dayanılarak yapılan bu araştırmalarda şehirlerin ekonomisi, demografik yapısı ve şehir toplumunu oluşturan zümreler incelenmektedir. Maraş'ın XVIII. asırdaki siyasî, fiziki ve sosyal yapısının ele alındığı bu çalışmanın da şehir tarihi alanındaki benzer araştırmalar arasında yer alması hedeflenmektedir.

Bilindiği üzere şehir tarihi araştırmalarında temel kaynaklardan biri şehre atanan idarecilerin atama hükümlerinin, eğitim, sağlık ve sosyal hayatta hizmet vermek üzere vâkıflarca kurulan vakıfların vakfiye senetlerinin, ölen kişilerin geride bıraktığı ve mirasçılara paylaştırılan terekelerinin ve şahısların birbirleri ile ilgili hukuki işlemlerinin kaydedildiği iktisadî ve sosyal hayata dair kıymetli bilgileri ihtiva eden şer'iyye sicilleridir. Bu siciller tutulduğu şehrin idari, hukuki, sosyal ve kültürel hayatına, sanayi, imalat sektörlerine dair çok önemli bilgiler içerirler. Bu sebeple bir şehrin belirli bir dönem tarihi çalışılacaksa bu defterler paha biçilemez hazine kıymetindedirler. Ne yazık ki Maraş'ın XVIII. asırdaki şer'iyye sicilleri bulunmamaktadır. Bu sebeple araştırmada, Osmanlı Arşivleri yanında Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İstanbul Müftülüğü arşivlerinde bulunan farklı fon ve kodlardaki geniş kapsamlı defterlerden istifade edilmekle yetinilmek durumunda kalınmıştır.

Bu araştırma, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yedi bölümden oluşturulmuştur. Giriş kısmı olan birinci bölümde, araştırmanın problematiği ortaya konmuş, araştırma konusunun mahiyeti ve yönteminin tespiti ile birlikte yararlanılan arşiv kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Maraş tarihi ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm, Maraş kazasının coğrafi konumuna ve XVIII. asra kadar olan tarihine ayrılmıştır. Şehrin fiziki yapısı ve mahalleleri dördüncü bölümde ele alınmıştır. Şehrin idari yapısı, yönetici zümresi, ahi teşkilatı, toplumda ayrıcalıklı bir yeri olan uleması beşinci bölümde incelenmiştir. Şehrin demografik yapısının ve sosyal hayatın ele alındığı altıncı bölümde nüfusu oluşturan unsurlar ile birlikte XVIII. asır Maraş'ından Divanühümayun'a yansıyan, sosyal hayata dair davalar ele alınmıştır. Yedinci ve son bölümde ise vakıf müessesesi ve tarihi gelişimi ele alınmıştır. Araştırma döneminde faal olan medreseler, zaviyeler, cami ve mescitler ile bu müesseselere atanan görevlilerin atanma ve azil sebepleri incelenmiştir.

Uzun süreli ve zor bir mesai sürecini gerektiren bu araştırmada danışmanlığımı üstlenen araştırmanın hemen her aşamasında yol gösterip yardımlarını esirgemeyen

hocam, Prof. Dr. Mehmet Zahit YILDIRIM'a, araştırmada takip edilecek usulle ilgili aydınlatıcı tavsiyeleri için hocalarım, Prof. Dr. İbrahim SOLAK, Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ, Prof Dr. Faruk SÖYLEMEZ'e teşekkürü borç bilirim. Son olarak, çalışma sürecinde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen ailemin bütün fertlerine ve çoğu zaman ihmal etmeme rağmen fedakârlık gösteren eşime ve çocuklarıma ayrı ayrı teşekkür ederim.

Ümmet SOYDEMİR
Kahramanmaraş/Ekim - 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
EKLER LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problematiği.....	1
1.2. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.3. Araştırmanın Amaç ve Hedefleri.....	3
1.4. Araştırmanın Soruları	3
1.5. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	4
1.5.1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi	5
1.5.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.....	13
1.5.3. İstanbul Müftülüğü (Bâb-ı Meşihât) Arşivi	24
1.5.4. Diğer Arşiv Vesikaları	26
1.5.5. Siyasetnâmeler, Risaleler, Seyahatnâmeler ve Vekâyinâmeler	26
1.6. Araştırma Konusunun Özgün Değeri ve Önemi.....	29
2. KONUSU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	30
3. MARAŞ KAZASININ COĞRAFİ KONUMU VE TARİHİ	37
3.1. Maraş'ın Coğrafi Konumu.....	37
3.2. Maraş Adı	37
3.3. İlkçağlardan XVIII. Asra Kadar Maraş	38
4. FİZİKİ YAPI.....	46
4.1. Maraş Şehri	46
4.2. İdari Birimlere Ait Yapılar	46
4.2.1. Kale	46
4.2.2. Beylerbeyi Sarayı.....	47
4.3. Şehirdeki Ticari Yapılar Hanlar ve Hamamlar	48
4.4. Maraş'ın Mahalleleri.....	50
5. MARAŞ KAZASININ İDARİ YAPISI VE YÖNETİMİ	79
5.1. Maraş'ın İdari Yapısı	79
5.2. Maraş Kazası.....	80
5.3. Ehl-i Örf İdareciler.....	86
5.3.1. Beylerbeyi / Vali	86
5.3.2. Maraş Valilerinin Halkla İlişkileri	88
5.3.3. Maraş Beylerbeyleri.....	94

5.3.4. Maraşlı Valiler	115
5.3.5. Mütesellim	118
5.3.6. Alaybeyi.....	130
5.3.7. Çavuşlar Kethüdası	140
5.3.8. Yeniçeri Serdarı	141
5.3.9. Kethüda Yeri.....	142
5.3.10. Subaşı.....	142
5.3.11. Kale Görevlileri	143
5.4. Ehl-Örf İdarecilerin Halkla İlişkileri	147
5.5. Ehl-i Şer' İdareciler	150
5.5.1. Kadı.....	150
5.5.2. Naib.....	159
5.5.3. Kâtip.....	163
5.5.4. Muhzır.....	166
5.5.5. Müftü	168
5.5.6. Nakibüleşraf Kaymakamı	170
5.6. Maraş Uleması	173
5.7. Halkın Şehir Yönetimindeki Temsilcileri.....	188
5.7.1. Şehir, Nahiye ve Köy Kethüdası.....	188
5.7.2. Âyanlar.....	191
5.8. Ahi Babalar ve Esnaf Teşkilatı	193
6. DEMOGRAFİK YAPI VE SOSYAL HAYAT.....	200
6.1. Nüfus.....	200
6.2. Nüfus ve Salgın Hastalıklar	202
6.3. Nüfusun Unsurları.....	203
6.3.1. Seyyid ve Şerifler.....	204
6.3.2. Köleler	205
6.3.3. Gayrimüslimler ve Müslim-Gayrimüslim İlişkileri.....	207
6.3.4. Gayrimüslimlerin Temsilcileri.....	209
6.3.5. Gayrimüslimlerin İbadethaneleri	209
6.3.6. Gayrimüslimlerin Kendi Aralarındaki İlişkileri	210
6.4. Konargöçerler	211
6.4.1. Haremeyn Reayası Olan Konargöçerler	213
6.4.2. Konargöçer Aşiretlerin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunun Nedenleri	213
6.5. Sosyal Hayat	215
6.5.1. Aile.....	215
6.5.2. Evlilik ve Boşanma	215
6.5.3. Sosyal Hayatta Kadın.....	219
6.5.4. Sosyal Hayata Dair Davalar.....	220

6.6. Suç ve Ceza.....	230
6.6.1. Eşkiyalık	230
6.6.2. Cinayet	233
6.6.3. Sahtecilik	235
6.6.4. Remmallık ve Kalpazanlık.....	236
6.6.5. Hırsızlık	237
6.6.6. Irza Karşı İşlenen Suçlar	238
7. VAKIFLAR	241
7.1. Vakıf Müessesesi ve Tarihi Gelişimi	241
7.2. Vakıfların İdaresi	243
7.3. Vakıf Çeşitleri.....	244
7.3.1. Mülkiyeti Bakımından Vakıflar	244
7.3.2. Vakıftan Yararlananlar Bakımından Vakıflar.....	245
7.4. Sosyal Hizmetlere Yönelik Kurulmuş Vakıflar	254
7.4.1. Avarız Vakıfları	254
7.4.2. Para Vakıfları	254
7.5. Haremeyn Vakıfları	258
7.6. Kitap Vakıfları	259
7.7. Kadın Vakıfları	260
7.8. Vakıflar ve Sosyal Hayat	261
7.8.1. Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri	261
7.8.2. Vakıfların Ekonomik Yönü ve İstihdam.....	262
7.9. Vakıf Müesseseleri ve Vakıf Görevlileri	267
7.9.1. Medreseler ve Bukalar	267
7.9.2. Tekke ve Zaviyeler	287
7.9.3. Cami ve Mescitler	308
7.9.4. Camiye Dönüştürülen Mescitler	331
7.10. Vakıf Görevlilerinin Atanmaları.....	332
7.11. Vakıf Görevlilerinin Azil Sebepleri.....	334
8. SONUÇ VE TARTIŞMA	337
KAYNAKLAR	342
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 5.1. XVIII. Maraş/Dulkadiye Eyaleti Sancak Taksimatı	75
Tablo 5.2. XVIII. Asırda Maraş Beylerbeyleri	108
Tablo 5.3. XVIII. Asırda Maraşta Görev Yapan Mütesseslimler.....	116
Tablo 5.4. XVIII. Asırda Maraşta Görev Yapan Kadılar.....	153
Tablo 5.5. Maraş Mahkemesi Kâtip ve Mukayyidler Berât Tevcih Kayıtları	160
Tablo 5.6. XVIII. Asırda Maraş ve Elbistan Nakibüleşrafları....	168
Tablo 6.1. XVIII. Asır Maraş Kazası Avarızhane Sayıları.....	197
Tablo 7.1. Maraş Vakıflarının Günlük ve Altı Aylık Gelirleri.....	259
Tablo 7.2. Camiye Dönüştürülen Mescitler	326

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafikler</u>	<u>Sayfa</u>
Grafik 1.1. Müracaat Şekline Göre Ahkâm Defterlerindeki Hükümler.....	10
Grafik 1.2. Konularına Göre Maraş Ahkâm Defterleri’ndeki Hükümler	11
Grafik 1.3. Tevcih Sebeplerine Göre 1703-1801 Yılları Arasında Maraş Kazası’ndaki Cihet Tevcihleri	23

EKLER LİSTESİ

- Ek 1 : Hurufat Defterleri'ndeki Tevcih Sebepleri Çizelgesi
- Ek 2 : Rişvanzâde Halil Paşa'ya Maraş beylerbeyliğinin tevcih edildiğine dair hüküm.
- Ek 3 : Dulkadiroğlu Süleyman Bey ile amcasının oğlu Ömer Bey'in mütesellimin sarayını bastıklarına dair Maraş naibi Mehmed Said'in ilamı üzerine Maraş Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya gönderilen hüküm.
- Ek 4 : Maraş Beylerbeyi Rişvanoğlu Halil Paşa'nın selefi Abdurrahim Paşa'nın öldürülmesinde bir kusuru olmadığına dair gönderdiği mektup üzerine Maraş naibine gönderilen hüküm.
- Ek 5 : Maraş nakibüleşraf vekisi iken Payas Kalesi'ne hapsedilen Seyyid Ömer'in (Köse Nakib) Maraş'ın ulemasının ricası üzerine affedildiğine dair Payas Kalesi dizdarına gönderilen hüküm.
- Ek 6 : Maraş'ın Hoca Durdu Mahallesi'nde Debbağlar Köprüsü bağındaki Tekke Mescidi'ne minber koyularak Cuma ve Bayram namazı kılınmasına izin verildiğine dair Hatt-ı Hümayun.
- Ek 7 : Hurufat Defterleri'nden bir örnek.
- Ek 8 : Bağdadiye Suğra Zaviyesi'nin zaviyedarının azledildiğine dair Vakıflar Genel Müdürlüğü Anadolu Tafsil Defteri'ndeki kayıt.
- Ek 9 : Maraş'ın 1752 senesi Avarızhane sayıları.
- Ek 10 : Şeyh Mahallesi'nden Seyyid Ali Efendi b. Veli Efendi'nin vakfiyesinin sureti.

KISALTMALAR LİSTESİ

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
agt	: Adı geçen Tez
A. DVNS.ŞKT.d.	: Bâb-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Atık Şikâyet Defterleri.
A. DVNS.ME. d..	: Bâb-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Maraş Ahkâm Defterleri
A.DVNS.MHM. d	: Bâb-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri
A.DVNS.KLB. d	: Bâb-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Kalebend Defterleri
A. NŞT., d	: Bâb-1 Asafi Nişan ve Tahvil Kalemi Defterleri
AE	: Ali Emiri Tasnifi
AE.S.ABH.I	: Ali Emiri Tasnifi, Sultan Abdulhamid I.
AE.S.AMD.III	.: Ali Emiri Tasnifi, Sultan Ahmed III.
AE.S.MST.II.	: Ali Emiri Tasnifi, Sultan Mustafa II.
AE.S.MST.III	: Ali Emiri Tasnifi, Sultan Mustafa III.
AE.S.SLM.III.	: Ali Emiri Tasnifi, Sultan Selim III.
AT	: Anadolu Tafsil Defteri.
bk.	: Bakınız.
COA.	: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.
C.	: Cilt.
C. ADL	: Cevdet Tasnifi, Adliye.
C. AS.	: Cevdet Tasnifi, Askeriye.
C. ML	: Cevdet Tasnifi, Malife.
C. DH.	: Cevdet Tasnifi, Dahiliye.
C. DRB.	: Cevdet Tasnifi, Darphane.
C. EV.	: Cevdet Tasnifi, Evkaf.
C.HR.	: Cevdet Tasnifi, Hariciye.
C.MF.	: Cevdet Tasnifi, Maarif.
C.TZ.	: Cevdet Tasnifi, Tımar.
C.ZB.	: Cevdet Tasnifi, Zabtiye.
d.	: Defter
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Eİ	: Encyclopedia of İslam.
HD	: Hurufat Defterleri.
İE.	: İbnü'l-Emin Tasnifi.
İE.DH.	: İbnü'l-Emin Tasnifi, Dahiliye.
İE.ML.	: İbnü'l-Emin Tasnifi, Maliye.
İMA	: İstanbul Müftülüğü Arşivi.
KK.	: Kamil Kepeci Tasnifi.

MSH.DFT	: Meşihat Defteri
nr.	: Numara.
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa.
s.n.	: Sıra Numarası.
V	: Volume
VD	: Vakıflar Dergisi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problematiği

Toplumlar mevcut maddi ve kültürel zenginliklerini tarihlerinden miras almışlardır. Her toplum varolduğu müddetçe sürekli bir değişim yaşamaktadır. Bu süreç içerisinde köyler, kasabalar ve şehirler kurulmakta çeşitli yönetim modelleri uygulanmaktadır. Yönetim, ticaret ve kültürel hayatın merkezi olarak şehirler iktisadi ve sosyo kültürel değişimin hem öznesi hem de nesnesidirler. Günümüz toplumunu anlayabilmek ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmak toplumların tarihinin çeşitli yönlerden ele alınmasıyla mümkündür. Bilindiği üzere, XVIII. asırda Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yapısı değişmiş yerel güçler Osmanlı taşrasında ön plana çıkmıştır. Bu durumun Maraş'ın idari ve sosyal hayatına olan etkisi araştırmanın problematiğini oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmanın konusu, "XVIII. asır Maraş Kazası'nda İdari Yapı ve Sosyal Hayat'tır". Araştırma sahasının Maraş Kazası olarak tercih edilmesinin en önemli sebebi eyaletin coğrafi konumu olmuştur. Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Maraş eyaleti olarak teşkilatlandırılan bölgenin coğrafi alanı tarihi süreçte oldukça farklılıklar göstermiştir. Dulkadiroğuları Beyliği'ne izafeten Dulkadir veya Dulkadriye kimi zaman da Zulkadir veya Zulkadriye eyaleti olarak adlandırılan Maraş eyaleti, 1548'de Maraş, Bozok, Sis (Kozan) ve Üzeyir sancaklarından oluşmaktaydı. XVII. asırda Maraş, Ayıntab, Malatya ve Kars-ı Zulkadriye olmak üzere dört sancaktan meydana gelen Maraş eyaleti bu durumunu 1831'e kadar korumuştur¹.

Eyalet yönetiminin merkezi, "Paşa Sancağı" olan Maraş sancağıydı. Sancağın merkez kazası ise Maraş kazası idi. Kazanın merkezi ise bugünkü ulucamî, kapalı çarşı ve kale çevresindeki mahallelerden oluşan Maraş şehridir. 610 metre rakımlı Maraş Ovası'nın kuzeyinde Ahır Dağı'nın güney eteklerinde kurulan şehrin batısında Ceyhan ve doğusunda Aksu Nehirleri bulunmaktadır. Maraş, Amanos Dağları'nın doğu kenarı boyunca uzanarak Antakya'ya, aynı ovanın kuzeydoğusu boyunca el-Hades ve Zibatra üzerinden Malatya'ya, doğuda Besni üzerinden Fırat kenarındaki Samsat'a, Antep üzerinden Halep'e, Kadirli, üzerinden Adana'ya, Göksun üzerinden Kayseri'ye uzanan yolların kavşak noktasında bulunmasından dolayı ilk çağlardan beri önemli bir ticaret merkezi olmuştur². Maraş kazası, Suriye'ye giden ana yol üzerinde bulunmasından³ dolayı Osmanlı'nın aşiretleri iskân politikasında da stratejik bir öneme sahiptir. Aşiretlerin iskân bölgesi olarak seçilen Rakka ve Halep iskânından kaçan⁴ konargöçer

¹ İlhan Şahin, "Dulkadir Eyâleti", *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul, 1994, s.552.

² Besim Darkot, "Maraş", *İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1979, s.310.

³ Suraiya Faroqhi, "Mar'ash", *The Encyclopaedia of İslam, New Edition, Vol. VI*, Leiden, 1991, s. 508.

⁴ Akçahan Boğazı ve Kozan Dağları bu aşiretlerin iskândan kaçarken kullandıkları güzergâhlardandı. Bk. COA, A.DVNS.ŞKT.d., nr.135, s.162/2.

aşiretler coğrafi şartlarından dolayı Maraş kazası ve çevresini yurt tutmuşlardır. Kaza nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan bu aşiretler, savaş zamanları dışında silahlı çeteler olarak örgütlenen saruca-sekbanlar⁵ ile birlikte eşkiyalık faaliyetlerine katılmışlardır. Sayılan bu nedenler metnin sınırlandırma nedenlerinden ilkidir. Bu nedenle çalışma, kazanın nahiyelerini de kapsayacak şekilde Maraş Kazası ile sınırlandırılmıştır.

Osmanlı Devleti, daha 16. asır sona ermeden tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturan ciddi bir iktisadi ve toplumsal bunalımın içine sürüklenmiştir⁶, Amerika kıtasının keşfi ile birlikte bu kıtadan önce Avrupa'ya oradan da Osmanlı topraklarına gelen bol miktardaki gümüş önce Avrupa'da daha sonra da Osmanlı coğrafyasında enflasyona neden olmuş⁷ ve Osmanlı akçesinin değeri sürekli düşmüştür. Akçenin değerinin düşmesi birçok isyana yol açmış ve merkezi otoritenin gücü zayıflamıştır. Devletin mâlî durumunu düzeltmek amacıyla vergi toplama usulünde değişikliğe gidilmiş; 1695 yılında vergi toplamak için mâlikâne⁸ usulü benimsenmiş ve bu tercih Osmanlı maliyesinde değişime yol açmıştır. Bu değişimle birlikte şehirlerde âyanlar nüfuzlarını arttırmış, vergi ve asker toplama gibi kritik görevlerde yardımlarına başvurulmuş bir zümre olmuşlardır. Bunların yanı sıra ilk kez büyük ölçüde toprakla birlikte insiyatif de kaybettiği Karlofça Anlaşmasıyla XVIII. asırda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakışı değişmiştir. İlk kez Avrupaya geçici elçiler gönderilmesi, Avrupa'daki askeri ve teknik yeniliklerin takibi ilk çeyreğine denk gelen ve Lale Devri olarak bilinen dönemde başlamıştır. Bu değişimlerden taşra şehirlerinin de etkilenmiş olması muhakkaktır. XVIII. asırda meydana gelen bu değişimler metnin sınırlandırma nedenlerinden ikincisidir. Söz konusu değişimlerin Maraş'taki yansımalarını ortaya çıkarabilmek amacıyla araştırma dönemi 1700-1800 yıllarıyla sınırlandırılmıştır.

Osmanlı toplumu bir islam toplumdur ve İslam medeniyetini vücuda getiren müesseselerden biri de vakıflardır. Bütün toplumlarda olduğu gibi din, Osmanlı toplum hayatının da en önemli ögesidir. Bu sebeple bütün toplumsal yapı İslamın yapısal pekiştirici rolünün etkisiyle biçimlenmiştir⁹. Bu biçimlenme, en bariz şekliyle vakıf müessesesinde görülür. Vakıf müesseseler olan camiler çevresinde kurulup gelişen¹⁰ Osmanlı şehirleri, çeşitli maddi ve kültürel unsurlarla diğer İslam şehirlerinden farklılaşmakla birlikte temelde onlarla bütünleşen özelliklere sahiptir¹¹. İslam şehrinin temel niteliği ise merkezinde caminin yer almasıdır. Yönetim merkezinin caminin

⁵ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye – IV Ayanlar, Tanzimat Meşrutiyet*, İstanbul, 2016, s. 24-25.

⁶ Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğunda Fiyat Devrimine Yeniden Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.3, s.193-201.

⁷ Şevket Pamuk, *Osmanlıda Paranın Tarihi*, İstanbul, 2017 s.141-197. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2013, s.95-184.

⁸ Genç, age, s.95

⁹ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul, 2016, s.69

¹⁰ Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, (9), s.13-37, Tıpkı Basım, Ankara, 2006.

¹¹ Turgut Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul, 2013, s.116.

yanında ya da yakınında olması önemlidir. Ayrıca adalet, eğitim müesseseleri ve çarşı bu yönetim merkezinin tamamlayıcı unsurlarıdır ¹². Maraş'ta da bu durum söz konusudur. Şehir, kalenin yakınlarındaki Ulu Cami merkezli olmak üzere kurulmuştur. Ayrıca şehrin birçok mahallesi ismini merkezindeki camiden almıştır. Acemli, Cami-i Kebir, Deli Alili, Etmekçi, Haznedarlı, Şeyh Mahalleleri isimlerini merkezlerindeki cami ve mescitlerden almış mahallelerden sadece bir kaçıdır.

Mahallelere isimlerini veren cami, mescit, medrese vb. yapıların yanında hanlar bedestenler, köprüler de hayırseverlerce bina edilmiş ve yine onların kurdukları vakıflarla da hayatîyetleri sağlanmıştır. Bu durum şehirlerdeki ekonomik imkânların fazlalığı ile açıklanabileceği gibi medeni yönden gelişmiş kültürel faaliyetlerin merkezi olan şehirlerin demografik yapısının kırsal yerleşimlere göre daha gelişmiş olmasıyla da açıklanabilir. Bunların yanında bu eserleri bina ettirenlerin İslam'a olan bağlılıklarının bir göstergesi olarak da anlaşılabilir. Medrese, zâviye cami, darüşşifâ, imarethane gibi kamu hizmeti veren müesseseler için tesis edilmiş vakıflar, şehirlerin iktisadî, kültürel ve sosyal hayatlarını etkilemiştir.

1.3. Araştırmanın Amaç ve Hedefleri

Bu araştırma, yukarıda tanımlanan problematiğin çözümü çerçevesinde Osmanlı'nın idarî yapısında ve düşünce dünyasında önemli değişimlerin yaşandığı XVIII. asırda Maraş kazasının idarî ve sosyal tarihini ortaya koyarak hem Maraş tarihine hem şehir tarihçiliğine hem de genel olarak tarih araştırmalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.4. Araştırmanın Soruları

Tez çalışmasının yukarıda tanımlanan problematiğine ilişkin soruları şu şekilde sıralanabilir.

- XVIII. asırda Osmanlı idari ve iktisadi hayatında meydana gelen dönüşümden Maraş şehri nasıl etkilenmiştir?
- XVIII. asırda Maraş'ta meydana gelen sosyal olaylar ülkenin diğer bölgeleriyle benzerlik göstermekte midir?
- Devletin merkezîyetçi yapısının zayıflamasıyla birlikte taşrada yerel ailelerin güçlenmesinin şehir halkına etkisi ne yönde olmuştur?
- Yerel güçlerin şehrin yönetimine hâkim olabilmek için izledikleri siyaset nedir?
- XVIII. asırda şehir halkı ile yöneticilerin ilişkileri nasıldır?
- XVIII. asırda kazada görülen eşkıyalık hadiselerinin temelinde yatan nedenler nelerdir?
- XVIII. asırda Maraş vakıf müesseselerinin yaşadıkları sorunlar nelerdir?

¹² Kemal Özkurt, "İslam Şehrinin Temel Nitelikleri", *Diyanet Dergisi*, Sayı.322, 2017, s.19.

1.5. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Araştırma, arşiv belgelerine dayanmaktadır. Bu sebeple ilk aşamada Maraş kazasının XVIII. asır tarihi ile ilgili arşiv belgeleri taranmış ve transkript edilen bu arşiv belgeleri idari yapı ve sosyal hayatla olan ilişkileri çerçevesinde tasnif edilmiştir.

Araştırmada Maraş şehrinin sosyal tarihi ve vakıfları incelenirken arşiv vesikalarına yansıyan toplumsal olaylar ve bu olayların nedenleri incelenmiş, toplumsal olaylar yanında, toplum hayatındaki işlevlerinden dolayı şehirde bulunan kale, bedestenler, hanlar gibi fiziki yapıya da yer verilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bürokratik yapısı birçok evrak türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Divanda bulunan farklı kalemlerden çıkan her bir evrakın yazıldığı büroya göre keline özgü bir yazı stili ve uslubu bulunmaktadır. Bunun yanında kazaskerlik ya da şeyhülislamlik makamından çıkan yazılarla maliye kalemlerinden çıkan yazıların stili de birbirinden oldukça farklıdır. Maliye kayıtlarında ve vakıf muhasebe defterlerinde ağırlıklı olarak *siyakat* yazısı kullanılırken, kazaskerlik ve şeyhülislamlik kayıtlarının bazısında hem divani hem tâlik hem de siyakat yazısı birlikte kullanılmıştır. Mühimme, Atik Şikâyet, Ahkâm ve Hurufat defterlerinde *divânî* yazı kullanılmıştır. Araştırma esnasında yararlanılan bu kaynaklar hakkında bilgiler aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Araştırmanın en önemli sınırlılıklarından birisi sosyal tarih ve şehir tarihi alanındaki çalışmalarda ana kaynaklardan birisi olan Maraş kazasına ait Şer'îyye Sicillerinin bulunmamasıdır. Hem Dulkadiroğlu Beyliği'nin kışlık merkezi hem de Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra 1848 senesine¹³ kadar eyâlet merkezi ondan sonra da sancak merkezi olan Maraş'ın bu uzun tarihi dönemindeki hukuki kayıtlarını, merkezden gönderilen ferman, berat, buyruldu gibi resmi kayıtları ihtiva etmesi gereken Maraş kadılığına ait Şer'îyye Sicillerine ne olduğu yok olduysa niçin ve nasıl yok olduğunda dair soruların cevaplanamaması oldukça düşündürücüdür. Zira mahkemelerde görülen davaların veya kişilerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerin kayıtlarını içeren¹⁴ bu defterler Osmanlı sosyal, ekonomik, idari hayatına dair kıymetli bilgiler içermektedir¹⁵. Şer'îyye Sicilleri vakıf tarihi¹⁶ araştırmaları için de önemli bir kaynaktır. Bu araştırmada Maraş Şer'îyye Sicilleri'nin eksikliği Osmanlı Arşivleri ve

¹³ Hasan Arslan, "Osmanlı Hâkimiyetinde Maraş'ın İdari Yapısı/Taksimatı I (Maraş/Dulkadir Eyâleti Dönemi 1531-1848)", *Maraş Araştırmaları I* içinde, Konya, 2020, s. 77.

¹⁴ Yunus Uğur, "Şer'îyye Sicilleri", *DİA*, C. 39, Ankara, 2010, s.8-11.

¹⁵ Bu konudaki bazı araştırmalar için bk. Mehmet Zahit Yıldırım, *Karahisar-ı Sahib Sancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003., Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*, Ankara, 2014., Hava Selçuk, *Şer'îyye Sicillerinin Şehir Tarihi Açısından Önemi (Kayseri Örneği)*, Konya, 2015, ss. 361-380., Bülent Arı, "Türk-İslam- Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, (6), 2005.

¹⁶ Vakıf tarihi araştırmalarında çalışmalardan biri için bk. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, 2003.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde bulunan defterler ve belgelerle giderilmeye çalışılmıştır.

Vakıf hukukî bir müessesedir. Vakfın tüzel bir kişilik kazanması için hukukî bir süreç zorunludur ve bu sürecin son aşaması vâkıfın tesis ettiği vakfı mahkemede tescil ettirmesidir. Maraş Şeri'yye Sicilleri bulunmadığı için XVIII. asırda Maraş'ta tesis edilmiş vakıfların vakfiyelerine ulaşılamamıştır. Mevcut olanlar ise vakfiyelerin suretleridir. Bu eksiklik Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan Hurufat Defterleri, Adana, Antep gibi mücavir şehirlerdeki Şer'îye Sicilleri ve Anadolu Tafsil Defterlerindeki verilerle giderilmeye çalışılmıştır.

Arşiv belgeleri mümkün olduğunca günümüz Türkçesi ile yazılmış bu yazımda Türk Dil Kurumunca hazırlanan yazım kılavuzundaki kurallar esas alınmıştır. Defterler ve belgelerdeki Hicrî tarihler milâdî tarihe dönüştürülmüştür.

1.5.1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bir Türk ve İslam devleti olan Osmanlı Devleti tabii olarak kendinden önceki Müslüman Türk devletlerinden birçok müesseseyi tevarüs etmiştir. Bunlardan birisi de devletin günlük işlerine dair olan kayıtların saklanmasıdır. Osmanlı Devleti'nde daha kuruluşun itibaren bir arşiv fikri olduğu günümüze kadar gelen evrakların üzerindeki derkenarlardan ve birçok kaydın defter şeklinde tutulmasından anlaşılmaktadır¹⁷. İstenildiği zaman kayıtlara kolayca ulaşılacak şekilde kurulan bu sistemde işi biten evraklar günlük olarak tomar haline getirilmiş bu tomarlar her ayın sonunda torbalara; torbalar da her yılın sonunda sandıklara konulmuştur¹⁸. İstanbul'un fethinden sonra ilk arşiv Yedikule'deyken buradan At Meydanı'na naklolunmuştur. Topkapı Sarayı'nın inşasından sonra da Divanhane yanında muhafaza edilmeye başlanmıştır. XVIII. asırda Paşakapısı'nın önem kazanmasıyla yeni evrak Paşakapısı'nda muhafaza edilmiş eskiler ise Saray'a gönderilmiştir. Avrupa arşivlerini gören Mustafa Reşid Paşa 1846'da sadarete getirilince Hazine-i Evrak binasının inşası için teşebbüste bulunmuş, Sultan Abdulmecid'in 7 Kasım 1846 tarihli iradesiyle ilk arşiv binasının inşasına başlanmıştır¹⁹.

Arşiv binasının faaliyete geçmesinden sonra çıkarılan nizamnamelerle arşivdeki belgelerin tasnifine çalışılmış 1892'de sadrazam Cevad Paşa döneminde ilk kez arşivlemede dosya usulüne geçilmiştir. Arşiv malzemelerinin tasnifi işi Osmanlı Devleti'nin en zor dönemlerinde dahi devam etmiş 1914'te Yıldız Sarayı'ndan Bâb-ı Ali'ye nakl edilen evrakın tasnifi için bir heyet kurulmuştur. Daha sonra Aralık 1920'de Ali Emiri Efendi başkanlığında Vesâik-i Tarihiyye Tasnif Encümeni kurulup arşiv vesikalarının tanzim ve tasnifine başlanmıştır. Nisan 1924 kadar faaliyetlerine devam eden bu heyet, 180.000 belgeyi padişahların saltanat sürelerini esas alarak tasnif

¹⁷ Necati Aktaş- Yusuf Halaçoğlu, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi", *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s. 122.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, 1988, s. 76.

¹⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, 1994, s. 2

etmiştir. İbnü'l Emin Mahmud Kemal İnan başkanlığında Mayıs 1924'te kurulan bir diğer heyet ise 1926 senesine kadar belgeleri konusuna göre tasnif etmiştir. Bu tasnif çalışmasından sonra oluşturulan bir başka tasnif heyeti ise 8 Ekim 1932 tarihli İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Muallim Cevdet başkanlığında oluşturulan tasnif heyetidir. Bu heyet de 1937 senesine kadar çalışmalarına devam etmiştir²⁰. Muallim Cevdet'in teklifiye tasnif heyetine giren Kâmil Kepeci de sekiz aylık bir sürede birçoğu siyakat yazısıyla kaydedilmiş yaklaşık 180.000 defteri tasnif etmiştir²¹.

Bundan sonra 1980'li yıllara kadar Osmanlı Arşivi bu şekliyle ve dar bir kadro ile çalışmalarına devam etmiştir. 1986 yılında dönemin Başbakanı olan merhum Turgut Özal'ın talimatıyla yine zamanın Başbakanlık Müsteşarı olan Hasan Celal Güzel'in çalışmalarıyla geniş çaplı bir tasnif çalışması için yüzden fazla Başbakanlık Uzman Yardımcısı alınarak Osmanlı Devleti'nden intikal eden evrakın tasnifine büyük bir canlılık getirilmiştir. Alınan bu elemanlar 1987 yılından itibaren çalışmaya başlamışlar ve bunlara sonraki yıllarda yüzlerce yeni eleman eklenerek belgelerin tasnifi ve araştırma hizmetlerinin kalitesi arttırılmıştır. Osmanlı arşivleri günümüzde İstanbul, Kağıthane'de İmrahor Caddesi üzerinde bulunan külliye muhafaza edilmektedir. Araştırmacılar, tasnif edilmiş evraklardan taranarak dijital ortama aktarılmış görüntülere aynı merkezde bulunan salonlardan ulaşabildikleri gibi *devletarsivleri.gov.tr* web sayfası üzerinden belge tarama sistemi modülünden de ulaşabilmektedirler. Osmanlı arşivinde bulunan, siyasi, askerî, iktisadi ve içtimai tarih araştırmaları için önemli kaynaklardan olan arşiv vesikalarından bir kısmı şunlardır:

1.5.1.1. Mühimme Defterleri

Adını, “Düşündüren, çözümü zor, ehemmiyetli, ağır” anlamlarına gelen Arapça “*Mühimm*”²² (مُهْمِم) kelimesinden almıştır. Divanihümayun'un düzenli olarak yapıldığı zamanlarda Divan toplantılarında müzakere edilen görüşülüp karara bağlanan siyasî, içtimai, mali, örfî, idari kararların kayıtlarının tutulduğu defterlerdir²³. Bu defterlere toplantıda kararlaştırılan hususlar hakkında padişahın onayı alındıktan sonra düzenlenen fermanların suretleri kaydedilmiştir. Önceleri “Mirî Ahkâm Defterleri” ya da “Ahkâm-ı Mirî” olarak adlandırılan defterler XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Mühimme Defteri olarak adlandırılmaya başlanmıştır²⁴.

Mühimme Defterleri sadrazam ordu ile beraber sefere çıkmış ve divân toplantıları sefer esnasında yapılmış ise “Ordu Mühimmesi”, sadrazam herhangi bir sebeple başkentte ayrılmış ve yerine vekil bırakmışsa “Rikap Mühimmesi”, padişah ve sadrazam aynı anda başkentten ayrılmışlar ve Divan sadaret kaymakamının

²⁰ Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi Rehberi*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No:108, İstanbul, 2010, s. XXXVIII.- XLI.

²¹ Ali Birinci, “Kâmil Kepeci”, *DİA*, C.25, Ankara, 2002, s. 264.

²² Şemseddin Samî, “Mühimm” *Kamus-ı Türkî*, Der-Saadet, 1317, s. 1438.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.79.

²⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, “Mühimme Defteri”, *DİA*, C.31, İstanbul, 2006, s.520-523.

başkanlığında toplanmış ise “*Kaymakamlık Mühimmesi*” olarak isimlendirilmişlerdir. Osmanlı Arşivi’nde Bâb-Âsafî fonu içerisinde değişik seriler altında 424 adet Mühimme Defteri bulunmaktadır.

Divanîhümayun Defterleri Kataloğu Bâb-ı Âsafî fonunda (A.DVNS.MHM.d.) 1-267 sıra numaralarında kayıtlı 267 Mühimme Defteri (961-1323) Hicrî (1553-1772) Milâdî yılları arasındaki hükümleri ihtiva etmektedir. Bunlardan 1698-1701 yıllarını kapsayan 111 numaralı Mühimme Defteri ile 1799-1800 yıllarını kapsayan 211 numaralı Mühimme Defterleri arasında kayıtlı olan defterler XVIII. asırda tutulmuş Mühimme Defterlerdir²⁵.

Mühimme defterinde kayıtlı konular dönemin şartlarında devlet ve toplum hayatı için önem arz eden konulardan oluşmaktadır. Bunlar düzenlenen seferler için ordu ve hazine ile birlikte seferdeki ordunun ihtiyacı olan zahire ve mühimmat nakli, ordunun geçeceği güzergâhlardaki menzillere bu ihtiyaçların tedarik edilmesi, vergi tevzii ve toplanması, vergi muafiyetleri, yabancı elçilerin karşılanması, aşiret iskânları²⁶, resmi görevlilerin usulsüzlükleri, atama kayıtları, mahkûmiyet ve af kararları, eşkıyalık faaliyetleri, çeşitli suçlarla kamu düzenini bozanlar ve bu kişiler hakkında alınacak tedbirler gibi idarî ve askerî hususlardır. Bu yönüyle defterler, araştırma dönemindeki Maraş’ta başta mütesellimler olmak üzere ehl-i örf denilen yöneticilerinin birbirleriyle ve halkla olan münasebetlerinin ve kamu düzenini bozan eşkıyalık faaliyetlerinin anlaşılabilmesi açısından önemli kaynaklardır.

1.5.1.2. Atik Şikâyet Defterleri

Sızlanma, yakınma, dert yanma manasına gelen Arapça “شكوى” kökünden türeyen şikâyet kelimesi bir kişinin uğradığı haksızlık dolayısıyla davacı olması²⁷ manasında kullanılmaktadır. Osmanlı Devlet anlayışı padişahın “âdil” olması, yani kuvvetlinin zayıfı ezmesine meydan vermemesi, tebaanın can ve mal emniyetini sağlaması ilkesi üzerine kurulmuştur²⁸. Bu sebeple insanlar, padişah Cuma namazına gider gelirken, ava çıkarken, sefere giderken veya sefer dönüşlerinde doğrudan doğruya padişaha arzu hallerini bildirebilmişler; bunun yanı sıra divana vekil göndererek ya da bizzat başvurarak uğradıkları haksızlıkları dile getirebilmişlerdir²⁹.

İşte bu anlayış çerçevesinde *Divanîhümayun Şikâyet Kalemi* tesis edilmiştir. 1649’a kadar fermân, berât ve hükümlerin tamamı Mühimme Defterleri’ne kaydedilirken bu tarihten itibaren yalnız devlet işlerine ait kararlar Mühimme Defterleri’ne kaydedilmiş, şahsi davalara ait ferman berât ve hükümler ise *Şikâyet*

²⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi Rehberi*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, No:147, İstanbul, 2017 s.22-25.

²⁶ 118, 119, 125 numaralı defterler aşiret iskânları hakkında çok sayıda hüküm içermektedir. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C.4*, Ankara, 2011, s.316.

²⁷ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, s. 784.

²⁸ Bülent Arı-Selim Aslantaş, *Adalet Kitabı*, İstanbul, 2015, s.155.

²⁹ Halil İnalcık, “Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar”, *Osmanlı Araştırmaları, C.VII-VIII*, İstanbul, 1988.

Defterleri'ne kaydedilmeye başlanmıştır. Osmanlı Arşivinde 989 numaralı *Divanühümayun Defterleri Katoloğu*'nda H.1059-1233/ M. 1649-1837 yıllarını kapsayan 213 adet defter bulunmaktadır³⁰. Bu defterlerden 32 ile 190 sıra numarası arasındaki defterler araştırma dönemini kapsamaktadır.

Araştırma dönemini kapsayan bütün defterler taranarak konu ile alakalı hükümler tespit edilmiştir. Bu hükümler; eşkıyalık, rüşvet, cinayet, tecavüz, alacak-verecek, nikâh, mehr, nafaka, miras, velâyet ve vesâyet davaları gibi birçok farklı konudur. Sosyal hayata dair önemli bilgiler içeren bu hükümler dönemin sosyal hayatına ışık tutmaktadır. Bu yönüyle şikâyet defterleri, sosyal tarih araştırmalarında önemli bir yer tutan şer'iyye sicillerinin eksikliğini gidermektedir. Şöyle ki bu hükümlere dayanılarak müslüman ve gayr-i müslim ahalinin birbiriyle ve yönetici zümreyle münasebetleri hakkında yorum yapılabilir. Örneğin, Zeytun'daki bir manastırın rahibinin Zeytun'un gayrimüslim ahalisinden şikâyetinde gayrimüslimlerin de ibadethaneleri için vakıf tesis ettikleri³¹, bu vakfın gelirlerinin rahipler arasında dava konusu olduğu görülmektedir. Rahime isimli bir kadının şikâyetinde ise sosyal hayatta insanlar arasındaki ilişkilerde mali gücün belirleyici bir unsur olduğunu görülmektedir³².

Yukarıda zikredilen hususlarda, 1701'den 1738'e kadarki süre zarfında 739 şikâyet kaydı tespit edilebilmiştir. Bu hükümlerden 387'si şikâyetçilerin şahsen müracaatı 352'si ise Maraş'tan gönderilen arzuhal ya da mahzarlar üzerine kaleme alınmıştır. Görüldüğü üzere şikâyetçilerin yarısından fazlası İstanbul'a kadar giderek bizzat divana başvurmuşlardır. Bizzat divana başvuranlar arasında on sekiz kadın olup bunların yedisi kardeşleri tarafından mirastan mahrum bırakıldıkları için şikâyetçi olmuşlardır. Şikâyetçilerin toplumsal tabakadaki yerine bakıldığında 254'ünün müslüman reaya, 61'inin zimmî geriye kalan 424'nün de askerî zümreye mensup olduğu görülmektedir.

1.5.1.3. Ahkâm Defterleri

Ahkâm; bir dava ya da meseleyi dinleyip çözümü için verilen karar³³ anlamındaki "*Hükm*"ün çoğuludur. Bu sebeple, Divanühümayun'dan çıkan kararların kaydedildiği defterler *Ahkâm Defterleri* olarak isimlendirilmişlerdir. Padişah adına yazılan bu hükümler konularına göre farklı defterlere kaydedilmişlerdir. Bunların başlıcaları, *Ahkâm-ı Mühimme*, *Ahkâm-ı Şikâyet*, *Ahkâm-ı Ruus ve Tahvil*'dir. Muhteva itibariyle Şikâyet Defterleri'nin devamı niteliğinde olan bu defterler hükümlerin gönderildiği eyaletlere göre isimlendirilmişlerdir³⁴.

³⁰ *Osmanlı Arşivi Rehberi*, s.21.

³¹ COA, A. DVNSSKT. d., nr.99, s. 310/3.

³² COA, A. DVNSSKT. d., nr.99, s. 84/2.

³³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s.555.

³⁴ *Osmanlı Arşivi Rehberi*, s.22.

Belirtilen defterler arasında yer alan *Maraş Ahkâm Defterleri* (A.DVNS.AHK.ME.d) serisi Bâb-ı Âsâfi Divanîhümâyün Sicilleri içinde yer almaktadır. Maraş eyaletindeki kadırlara ve diğer yöneticilere hitaben gönderilen hükümlerin kaydedildiği defterlerin sayısı altı adet olup bu hükümler H.1155-1294/ M. 1742 – 1877 yılları arasında kapsamaktadır³⁵. Bu hükümler kaza mahkemelerinde sorunlarını çözemeyen insanların şikâyetlerini şahsen Divan’a başvurarak ya da arzuhal göndererek halini bildirmesi üzerine yazıldığı gibi vergi ya da asker toplanması, sefer için mühimmat temini gibi önemli hususlar hakkında eyalet veya sancak yöneticilerine hitaben gönderilen emirleri de ihtiva etmektedir.

Dönemin sosyal, idari ve iktisadi hayatına dair önemli ipuçları içeren ahkâm kayıtları sosyal tarih araştırmalarında önemli bir kaynaktır. Örneğin Kayseri naibinin mektubu üzerine Mart 1746’da kaleme alınan hüküm, şehrin idarecileri ile halkın münasebetlerini tarafsız bir şekilde yansıtmaktadır³⁶. Kocasının alacağını tahsil etmek için kocası tarafından vekil olarak görevlendirilen Fatma’nın İstanbul’a kadar gidip şikâyetçi olması üzerine tutulan kayda bakılarak, araştırma döneminde Maraş kadınlarının sosyal hayattaki yerleri hakkında yargıya varılabilmektedir³⁷. Görevi sona erdiğinde mal ve eşyalarının gasp edilmesinden korkan Maraş Naibi Hasan’ın arzuhal³⁸ ise o dönemde adalet sisteminin işleyişi hakkında fikir vermektedir.

Sosyal hayata dair çeşitli konularda birçok hükmün yer aldığı bu defterlerden ilki I. numaralı Maraş Ahkâm Defteri’dir. Reisülküttap Mehmed Ragıb Efendi döneminde yazılmaya başlanan bu defterdeki ilk hüküm H. Cemaziyelahir 1155 (Ağustos 1742), son hüküm ise H. Şaban 1164 (Temmuz 1751) tarihlidir. Toplam 298 sayfadır. II. numaralı Maraş Ahkâm Defteri ise Reisülküttap el-Hac Mehmed Efendi döneminde yazılmaya başlanmıştır. Bu defterdeki ilk hüküm H.1178 Receb’inde (Ocak 1765) yazılmıştır. Son hükmü H. Ramazan 1196 (Eylül 1782) tarihli olan defter 326 sayfadır. H. Şevval 1196 (Ekim 1782) ile H. Rebiyülahir 1229 (Nisan 1814) tarihleri arasında kapsayan III. numaralı Maraş Ahkâm Defteri 278 sayfadan oluşmaktadır. III. numaralı Maraş Ahkâm Defterinde’ki Maraş’a gönderilen hükümler yüksek lisans tezi olarak Huri Akpınar tarafından transkribe edilmiştir³⁹. H. Şevval 1228’te (Ekim 1813) başlayıp H. Zilkade 1249’da (Nisan 1834) sona eren IV. numaralı Maraş Ahkâm Defteri, reisülküttap Mustafa Mazhar Efendi döneminde yazılmaya başlanmıştır. Toplam 128 sayfadır. IV. numaralı defterdeki Maraş’a gönderilen hükümlerin de transkripsiyonu

³⁵ *Osmanlı Arşivi Rehberi*, s.76.

³⁶ A.DVNS.AHK. ME. d., nr.1, s. 141/3. Bu hükmün ayrıntısı için bk. Ehl-i Örf İdareciler bölümü Çavuşlar Kethüdası Ömer başlığı.

³⁷ A.DVNS.AHK. ME. d., nr.2, s.282/2. Bu hükmün ayrıntısı için bk. Sosyal Hayatta Kadın başlığı.

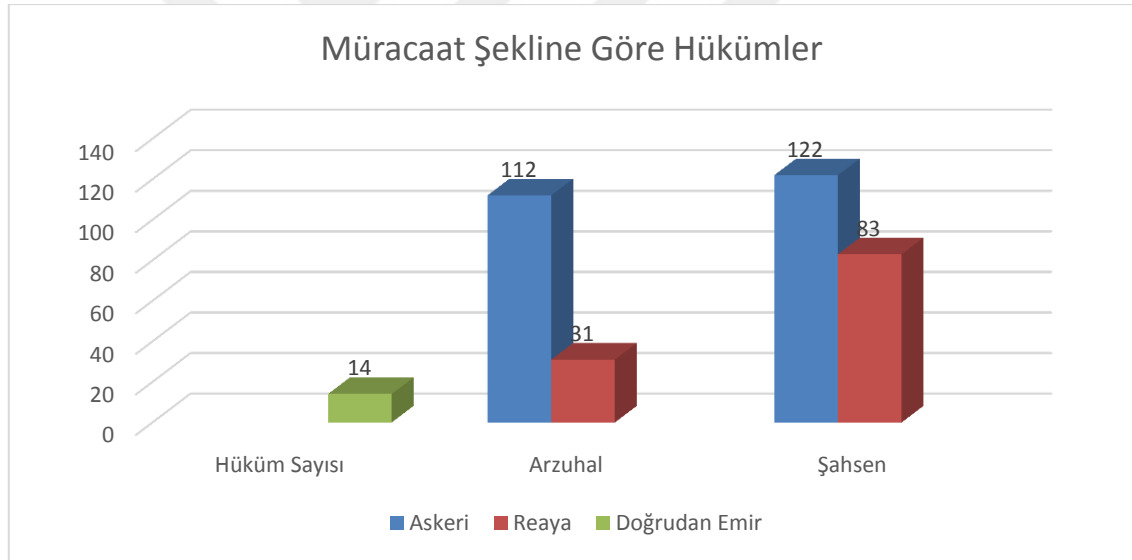
³⁸ A.DVNS.AHK. ME. d., nr.1, s. 65/3. Bu hükmün ayrıntısı için bk. Ehl-i Şer’ İdareciler bölümü Nâib başlığı.

³⁹ Huri Akpınar, *III. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinden Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2019.

yapılmıştır⁴⁰. V numaralı Maraş Ahkâm Defteri, H. Zilhicce 1249 (Mayıs 1834) ile H. Zilhicce 1277 (Temmuz 1861) yılları arasında yazılmış hükümlerin yer aldığı 167 sayfalık bir defterdir. Maraş Ahkâm Defterleri'nden en az hacimlisi 26 sayfadan ibaret olup H. Muharrem 1278 (Ağustos 1861) ile H. Cemaziyelevvel 1294 (Haziran 1877) yılları arasında yazılmış hükümlerin olduğu VI. numaralı defterdir. V. ve VI. numaralı defterlerden Maraş'a gönderilen hükümler yüksek lisans çalışması olarak transkribe edilmiştir⁴¹.

Yukarıda zikredilen defterlerde Ocak 1743'ten Nisan 1783'e kadarki kırk yılda Maraş kazasının idari ve adli yöneticilerine hitaben yazılmış 362 hüküm kaydı tespit edilmiştir. Bu hükümlerden 45'i beylerbeyi, mütesellim, naib, dizdar gibi resmi görevlilerin gönderdikleri arzlar üzerine kaleme alınmıştır. Bunların dışındaki sivillerin gönderdikleri arzuhal üzerine kaleme alınan hüküm sayısı 92'dir. 209 hüküm kaydı ise reaya veya askerî zümre mensuplarından İstanbul'a giderek şahsen divana müracaat edenlerin şikâyetleri üzerine kaleme alınmıştır.

Grafik 1.1. Müracaat Şekline Göre Ahkâm Defterlerindeki Hükümler

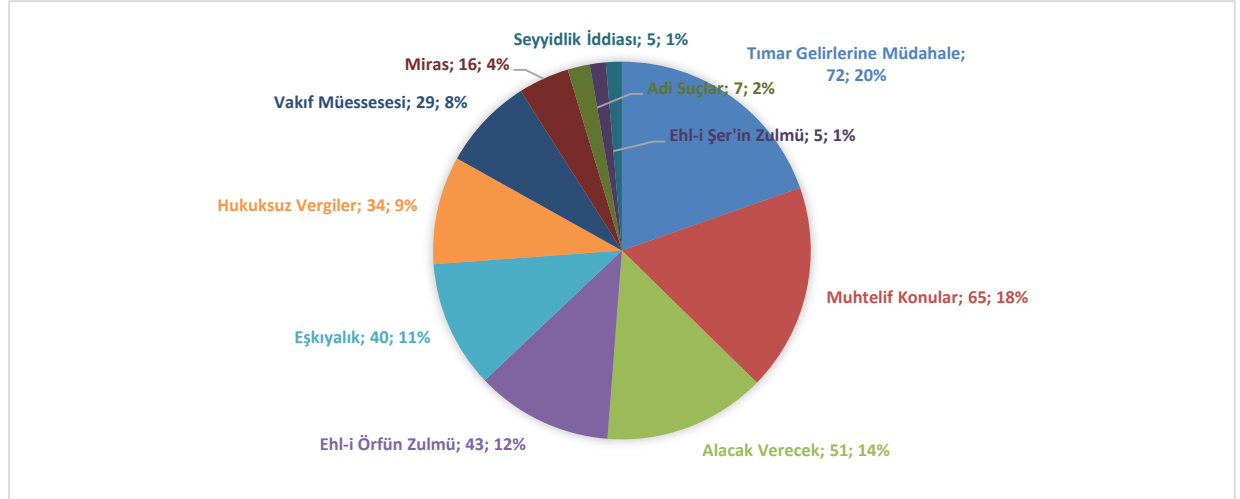
Şahsen müracaat üzerine kaleme alınan hükümlerden 51'inde tımar gelirlerine müdahale edilmesinden şikâyet eden sipahi ve zaimlerin ifadeleri yer almaktadır ki bu durum tımar sistemindeki bozulmayı göstermesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra hükümlerin 33'ünün âyanların zulmü, rüşvet kanunsuz vergi talebi, 22'sinin eşkıyalık, ev basma cinayet, hırsızlık, tecavüz gibi adi suçlarla ilgili olması toplumsal düzendeki bozulmanın vesikalara yansması olarak değerlendirilebilir. Geriye kalan hükümlerse

⁴⁰ Cengiz Özveri, *1813-1814 Tarihlerini Kapsayan IV. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Maraş Kadılığı'na Gönderilen Hükümler*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2004.

⁴¹ Yasin Kozak, *V. ve VI. Numaralı Maraş Ahkâm Defterlerinde Maraş'a Gönderilen Hükümler*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2015

alacak-verecek, miras, nikah davaları; vakıf gelirlerine müdahale, arazi anlaşmazlığı gibi birçok farklı hususta olup dönemin sosyal hayatına dair bilgiler içeren hükümlerdir.

Grafik 1.2. Konularına Göre Maraş Ahkâm Defterleri’ndeki Hükümler

1.5.1.4. Kalebend, Nefy ve Kısas Defterleri

Arapça “Kal’a (قلعه) ve Farsça “Bend” (بند) kelimelerinden oluşan kalebent kelimesinin sözlük anlamı kaleye bağlanmış demektir. *Mücazât-ı Terhibiyye*⁴² olarak adlandırılan cezalardan olan kalebendlik terim anlamı olarak bir kimsenin işlediği herhangi bir suçtan dolayı bir kalede ikâmete tabi tutulması, hapsedilmesidir. Başta cinayet ve yaralama olmak üzere hırsızlık, eşkıyalık, zorbalık, yalancı şahitlik, sahtecilik ve kalpazanlık, fuhuş vb. suçlar kalebendlikle cezalandırılmıştır⁴³. Suçlular işledikleri suçun niteliğine göre müebbet ya da üç yıldan on beş yıla kadar muvakkat⁴⁴ olarak kalebent edilmişlerdir. Yaşadığı şehirden başka bir yere sürgün edilme “nefy ve iclâ” da suçlular için uygulanan cezalardan biridir. Suçluların bir kaleye kalebent edilmeleri yahut başka bir bölgeye sürgün edilmesi ile ilgili hükümler bu defterlere kaydedilmiştir. Bundan dolayı sosyal tarih araştırmalarında özellikle de suç ve suçlu olgusu hakkında yapılacak çalışmalar için önemli bir kaynaktır.

Osmanlı Arşivi kayıtlarında 980 Numaralı Bâb-ı Âsâfi Defterleri Katoloğu’nda 924-929 genel numarayla kayıtlı H. 1091-1239/ M. 1680- 1824 tarihleri arasındaki kayıtları ihtiva eden, birkaç sayfa veya formadan oluşan 6 adet Kalebend Defteri parçası bulunmaktadır. Aynı arşivdeki 989 Numaralı Divanihümayun Defterleri Katoloğu’ndaki

⁴² Osmanlı’da cinayet olarak vasıflandırılan suçlar hakkında düzenlenmiş idam, teşhir ile beraber müebbet veya muvakkat kürek ve kalebendlik ile sürgün ve memuriyetten mahrumiyet ve hukuk-ı medeniyyeden ıskât gibi ağır cezalara verilen isim. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.409.

⁴³ Ömer İşbilir, “Kalebend”, DİA, C. Ek-2, Ankara, 2019, s.5.

⁴⁴ Hüseyin Remzî, *Lugat-ı Remzî*, C.2, İstanbul, 1305h., s.142.

H. 1135-1256/ M. 1722-1841 yılları arasını kapsayan ceza hükümlerinin kaydedildiği 44 adet defter mevcuttur.

Bu defterlerin tamamı taranarak 1723 ile 1761 yılları arasında kale dizdarlarına veya kadılara hitaben kaleme alınan 84 hüküm tespit edilmiştir. Hemen hepsi Maraş kazasının ehl-i örf mensupları hakkında olan bu hükümler; şehrin sosyal yapısı hakkında yorum yapabilmeye imkân vermektedir. Örneğin, bazı ehl-i örf mensuplarının görevlerini kötüye kullanarak ahaliye zulm ettikleri, ulema zümresi mensuplarının Dulkadiroğulları ve Bayezidoğulları'nın arasındaki iktidar mücadelesinde taraf oldukları bu hükümlerde açıkça görülmektedir. Ayrıca bahsi geçen hükümlerde Maraş'taki iki hanedan ailesinin bir asırlık mücadelesi takip edilebilmekte; iktidarı ele geçiren ailenin rakiplerini sürgün ettirmesinden hangi ailenin hangi yıllarda şehirde hâkim olduğu anlaşılabilmektedir.

1.5.1.5. Bâb-ı Asâfi Nişan ve Tahvil Kalemi Defterleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivinde kayıtlı olan bu defterler, Tahvil Kalemi'nden⁴⁵ çıkan merkezden tayin edilen yüksek dereceli memurlar ile mahlûl tımar ve zeametlerin tevcihine dair kayıtların tutulduğu tezkire ve belgelerin yazıldığı defterlerdir. Birinci sınıf şehir hâkimleri olan ve mevali olarak adlandırılan vilayet kadılarının vezir, beylerbeyi ve sancakbeylerinin beratları ile zeamet kayıtları arşiv kataloğundaki A.NŞT.D. kodu ile kayıtlı bu defterlerde⁴⁶ bulunmaktadır.

Maraş'a atanan yüksek dereceli memurların isimlerinin tespitinde diğer arşiv vesikalarının yanında bu defterlerden de yararlanılmıştır. 989 numaralı Divan-ı Hümayun Defterleri Kataloğu'ndaki Tahvil Nişan Kalemi Defterleri içinde 14 sıra numarası ile kayıtlı olan Maraş'a ait defter H.1167-1255 / M. 1753-1839 tarihlerini kapsamaktadır 749 sayfadır⁴⁷.

1.5.1.6. Ruus Kalemi Defterleri

Ruus; baş, kafa, en yüksek makam⁴⁸ anlamlarına gelen Arapça "Re's" (رأس) kelimesinin çoğuludur. Divanîhümayun'da vezir, beylerbeyi, sancakbeyi ve mevali tımar ve zeamet sahipleri dışındaki bütün görevliler ile hazine, evkaf ve gümrükten maaş verilenlerin tayin işlemlerinin kaydolunduğu ve Ruus Kalemi'nce tutulan defterlerdir⁴⁹. Bu defterler şehir tarihi araştırmalarında kazalardaki resmi görevlilerin atama kayıtlarının takip edilebileceği kaynaklardır.

⁴⁵Nişân Kalemi veya Kese Kalemi olarak da adlandırılmıştır. Bk. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.43.

⁴⁶ *Arşiv Rehberi*, s.59

⁴⁷ *Arşiv Rehberi*, s.79

⁴⁸ *Kamus-ı Türkî*, s.654.

⁴⁹ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.45; *Arşiv Rehberi* s.77

1.5.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

1.5.2.1. Hurufat Defterleri

Hurufât, “*harf*” kelimesinin Arapça çoğuludur. Bu defterler vakıflarda görev yapanların isimlerini, görevlerini, ne kadar maaş alacaklarının bilgilerini ihtiva eden defterlerdir. Vakıfların yönetiminde ve hizmetlerinde görevlendirilenlerin atama kayıtları dönemin idari teşkilatında yer alan kazaların isimlerinin alfabetik sırasına göre kaydedildikleri için “*Hurufât Defterleri*” olarak isimlendirilmişlerdir⁵⁰. Osmanlı Devleti’nde herhangi bir şekilde devletten maaş alan ya da vakıflarda görevlendirilen kişiler, tayin olduklarını, tahsisata hak kazandıklarını, imtiyaz ve muafiyetlerini gösteren ve üzerinde padişâhın tuğrasını taşıyan *berât*⁵¹ adı verilen belge almak zorundaydılar. Vakıf görevlileri öldüğünde veya herhangi bir sebeple kadroları boşaldığında naib veya müteveli arzıyla bu kadrolar *erbâb-ı istihkâk*’tan kişilere tevcih⁵² edilirdi. Bu tevcih yani atama kaydının kısa bir özeti bu Hurufat Defterleri’ne kaydedilmiştir. Vakıf görevlilerinin yanısıra kale, medrese, cami, zaviye ve sair müesseselerdeki görevliler ile mahkeme görevlilerinden olan muhızır ve kâtipler hatta ahi şeyhlerinin de atama kayıtlarının yer aldığı bu defterler 206 adettir⁵³.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan bu defterlerde esas olarak vakıf müesseselerin görevlilerinin ne suretle atandıkları, hangi sebeplerle azledildikleri, aldıkları ücretler gibi hususlar yer almaktadır. Bunların yanında, vakıf müesseselerin şehrin hangi mahallesinde bulunduğu, tamir edilmişse kim tarafından hangi yıllarda tamir edildiği de bu defterlerden takip edilebilmektedir⁵⁴. Dillerinde kekemelik olduğu için azledilen görevliler, ihtida ettiği için vakıflardan maaş bağlananlar ile vakıf müesseselerin tamirinde görevlendirilen Hristiyan ustalar gibi ilgi çekici kayıtların bulunması defterleri sosyal tarih araştırmaları için değerli kılmaktadır.

Bu değerinden dolayı 1703 ile 1801 yılları arasında Maraş Kazası’ndaki vakıf cihetlerinin kime ne suretle tevcih edildiğini gösteren 4758 hüküm incelenmiştir. Araştırma döneminin sosyal hayatı hakkında genel bir fikir veren bu tevcih kayıtlarının⁵⁵ araştırma dönemi içerisinde 1429’u ölüm sebebiyle tevcih edilen cihetler olup tevcihlerin içinde %30’luk oranla ilk sırada yer almaktadır. Bu hükümlerin birçoğunda vefat edenin cihetinin hayatta evladı var ise evladına yoksa *erbâb-ı istihkak* olarak adlandırılan hak sahiplerinden birine tevcih edildiği görülmektedir. Geride çocuk

⁵⁰ Hasan Demirtaş, “Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurufat Defterleri: Kangırı Örneği”, *Vakıflar Dergisi*, S. 37, Ankara, 2012

⁵¹ Mübahat Kütükoğlu, “Berât”, *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s.472.

⁵² Arapça “*وجه*” kökünden türemiştir. Yüzünü bir yöne çevirme döndürme anlamı yanında “rütbe ve makam verme” anlamında da kullanılmaktadır. Bk. *Kamus-ı Türkî*, s.448.

⁵³ Yasemin Bayezit, “Hurufat Defterlerinin Şehir Tarih Araştırmalarındaki Yeri”, *History Studies*, C.5, (1), 2013, s.39.

⁵⁴ *VGMA, HD, nr.1154*, s. 67.

⁵⁵ Bk. EK I, Hurufat Defterleri’ndeki Tevcihlerin Analizi.

bırakmadan (*bi-lâ veled fevt*) vefat ettiği için erbab-ı istihkaktan birine tevcih edilen cihet sayısı ise 138 olup toplamda %2,9'luk bir orana sahiptir.

Yukarıda zikredilen sebeplerle tevcih edilen cihetlerin yanında cihet sahibinin öldüğünün iddia edilmesiyle el değiştiren 9 cihet tevcihinin toplam içindeki yeri ise %0,19'dur. Cihetlerin böyle usulsüz olarak el değiştirdiği hükümlerin hemen hepsinde dikkati çeken ifade ciheti "*bir-tarikle*" ele geçiren kişinin "*müdahaleden hali olmadığı*"dır. Bir-tarikle ifadesinin yer aldığı kayıtların birçoğunda tevcihin ne suretle gerçekleştiği kesin olarak ifade edilmese de bazı kayıtlarda rüşvet⁵⁶, sahte arz⁵⁷ ya da mazul naibden alınan arzlarla⁵⁸ cihetlerin haksızlıkla alındığı görülmektedir. Toplamda %14'lük bir orana tekabül eden 676 tevcih kaydında cihetlerin usulsüz olarak tevcih edildiği anlaşılmaktadır ki bu oran vakıf sistemindeki bozulmayı göstermesi bakımından önemlidir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, ölüm halinde cihetler varsa oğullara yoksa erbab-ı istihkaktan birine tevcih edilmiştir. Ancak birçok vakıf görevlisi hayatta iken tasarruf ettikleri vakıf cihetlerini çocuklarına ya da gerekli şartlara haiz birine devretmişlerdir. Tevcih kayıtlarında bu durum feragat veya kasr-ı yed olarak ifade edilmiştir. Bu şekilde tevcih edilen cihetlerin sayısı ise 618 olup, toplam içinde oran olarak %13'e denk gelmektedir. Bu orana yakın bir başka tevcih şekli ise kayıtlarda *müceddeden* olarak ifade edilen münhal bulunan cihetlerin tevcihidir. İhtiyaçtan dolayı yapılan bu tevcihlerin sayısı 599 olup toplam tevcihin %13'ü bu sebeple yapılmıştır. Bunların yanı sıra körlük, kekemelik, akıl hastalığı, yaşlılık, çocuk yaşta olma, levend taifesinden olma, fasık olma, rüşvet, şarap içme gibi diğer nedenlerle yapılan tevcih sayısı 90 olup toplamda %1,8'lik bir orana tekabül etmektedir. Eşkıyalık sebebiyle beratı elinden alınan görevli sayısı ise 16 olup toplam içinde %0,34'lük bir orana denk gelmektedir⁵⁹.

Bu defterlerden, araştırma dönemine ait olanlar şunlardır:

558 Numaralı Hurufat Defteri

H. Cemaziyelahir 1203/Zilhicce 1209 (Mart 1789-Haziran 1795) tarihleri arasındaki tevcih kayıtları defterin 212-217. sayfalarında yer almaktadır. Şehir merkezindeki cami ve mescitler ile Alaüddevle Evkâfi'ndan Çomakkale maa' Domalan Zâviyesi'ne, Bertiz Nahiyesi Ağabeyli Karyesi⁶⁰, Camustil Nahiyesi Önsen Karyesi⁶¹, Etraf-ı Şehir Nahiyesi Bulanık Karyesi⁶², Göynük Nahiyesi Helete Karyesi Küpeli

⁵⁶ VGMA, HD, nr.1156, s. 24.

⁵⁷ VGMA, HD, nr.1149, s. 22.

⁵⁸ VGMA, HD, nr.1145, s. 84.

⁵⁹ Bu atamaların detayları için bk. Ek:1. Hurufat Defterlerdeki Tevcih Sebepleri Çizelgesi.

⁶⁰ VGMA, HD, nr.558, s. 213.

⁶¹ VGMA, HD, nr.558, s. 215.

⁶² VGMA, HD, nr.558, s. 213.

Hasan Cami'lerinin⁶³ mütevellî, naâzır, câbi, imam-hatip, vaiz, duagû, naathân, aşırhân, ferraş vb. görevlilerine ait 35 atama kaydı bulunmaktadır.

Bu 35 tevcihin 20'si ölüm, 7'si feragat, 4'ü zayi, 2'si ihtiyaçtan dolayı yapılmıştır. Kayabaşı Mahallesi Hüseyin Ağa Camii'nin imam-hatibi Ahmed Cemaleddin ise eşkıyalarla iş birliği yaptığı için naib arzıyla azledilmiş yerine Mehmed Salih getirilmiştir⁶⁴.

562 Numaralı Hurufat Defteri

Bu defterde Maraş kazasındaki vakıf müesseselerinin H. Muharrem 1210-Zilhicce 1216 (Ağustos 1795- Mayıs 1802) tarihleri arasındaki cihet tevcihleri yer almaktadır. Söz konusu yıllar arasında 30 cihet tevcih edilmiş olup bunlar defterin 48-52 sayfalarında yer almaktadır. Bu kayıtlardan 3'ü Bertiz Nahiyesi, 1'i Yenice kale Nahiyesi, 1'i Çağlayan Ceridi Karyesi, 1'i Çavarası Karyesi ve 23'ü şehir merkezinde vakıf camilere atanan görevliler hakkındadır. Bir kayıta ise Demirciler Nahiyesi kışlağındaki Halil oğlu Kara Mehmed Musallası'na hatip atandığı görülmektedir⁶⁵. Bu atamaların 16'sı ölüm, 11'i ihtiyaç, 1'i feragat, 1'i celâ-yı vatan etme yani vatani terk etme, 1'i de beratın esas hak sahibinin üzerinden alınması⁶⁶ sebebiyle yapılmıştır. Bu şekilde hak sahibi olmadığı halde *ber-takrîb* kendi adına berat alanların usulsüzlükleri anlaşıldığında cihetler esas sahiplerine tevcih edilmiştir. Bu defterde dikkat çekici olan en önemli husus her yıl onlarca tevcih hurufat defterlerine kaydedilirken H. 1213 (M. 1797/98)'de sadece bir tevcih kaydı bulunmasıdır. Bu durumun söz konusu yılda Maraş'ın Küçük Ali oğlu ve destekçileri tarafından baskına uğramasıyla ilgisi olsa gerektir⁶⁷.

1091 Numaralı Hurufat Defteri

H. Şevval 1137- Zilkade 1138 (Temmuz 1725- Temmuz 1726) tarihleri arasındaki 108 tevcih kaydı defterin 257-261 sayfalarında bulunmaktadır. Bu kayıtların; 5'inde zaviye, 2'sinde medrese, 2'sinde imaret, 1'inde su yolu, 2'sinde cüz-i şerif tilaveti vakıflarının tevliyet, zaviyedarlık, müderrislik, meremmetçilik⁶⁸ gibi cihetleri tevcih edilmiştir. Diğer tevcihler, şehir merkezindeki ve civar köylerdeki cami ve mescit vakıflarının cihetleri ile alakalıdır.

Tevcihlerin 39'u ölüm, 21'i ihtiyaç, 17'si vazifeye müdahale, 6'sı feragat, 4'ü zayi, 2'si hizmetin terki, 1'i eşkıyalık gerekçesiyle yapılmıştır. 4 tevcih kaydı ise beratı

⁶³ VGMA, HD, nr.558, s. 212.

⁶⁴ VGMA, HD, nr.558, s. 213.

⁶⁵ VGMA, HD, nr.562, s. 50.

⁶⁶ Üzerinden alma: Bir cihete mutasarrıf olan şahıs öldüğünde eğer oğlu varsa cihetleri ona tevcih edilirdi. Ancak kimi zaman hak sahibi olmayanlar usulsüz bir şekilde bu cihetleri kendi adlarına tevcih ettirirlerdi. Bu atamalar defterlerde "üzerinden alma" olarak ifade edilmektedir. VGMA, HD, nr.562, s. 50.

⁶⁷ Küçük Ali Oğlu'nun Maraş baskını Maraş Mütesellimlerinin İktidar Mücadelesi başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bk. Ehl-i Örf İdareciler Bölümü.

⁶⁸ Meremmet tamir etme, onarma demektir. Meremmetçi ise tamir eden, onaran anlamındadır. Hüseyin Remzi, *Lugat-ı Remzi*, C.II, s.491.

usulsüz bir şekilde elinden alınan görevlilerin müracaatları üzerine kaleme alınmıştır. Bunların haricinde çeşitli gerekçelerle yapılmış birkaç tevcih kaydı daha bulunmaktadır. Bu gerekçelerden biri cahil ve şabb-ı emred olmadır. Divanlı Mahallesi'ndeki Hacı Bayazid Camii'nin nısf hitabetine mutasarrıf olan Mehmed'in ciheti cahilliğinden; diğer yarısına mutasarrıf olan Mustafa'nın ciheti de *şabb-ı emred* olmasından dolayı bir başkasına tevcih edilmiştir⁶⁹. Restebaiyye Mahallesi'ndeki Hacı Osman Camii vakfı mütevellisi Mehmed *sipahi zümresinden* olduğundan ciheti bir erbab-ı istihkaktan birine tevcih edilmiş; Duraklı Mahallesi'ndeki Arap Kasım Camii Vakfı'nın mütevellisi Ahmed'in cihetiye vakıf malını *ekl ve bel'* ettiği için üzerinden alınarak başkasına verilmiştir⁷⁰.

1119 Numaralı Hurufat Defteri

Defterin 385-390. sayfaları arasında yer alan tevcih kayıtlarından sayfaların üst ve alt kısımlarında yer alan birkaç kayıt okunamayacak durumdadır. 385. sayfadaki ilk kaydın tarihi okunamamaktadır. Okunan ilk tarih ise H. Receb 1135'tir (Mayıs 1723). Son kaydın tarihi ise H. Ramazan 1137'dir (Haziran 1725). Toplam 148 tevcih kaydı yer almaktadır. Bunların 117'si cami ve mescit, 3'ü medrese, 5'i ise nükud vakıflarının mütevellilik, nazırlık, imamlık, hatiplik, vaizlik, meremmetçilik, çerâğdarlık, neccarlık aşpezlik vb. cihetlerinin tevcihidir. Bunların yanısıra bir tevcih kaydında ehl-i hırfet üzerine Şeyh-i Seba' atandığı⁷¹, görülmektedir.

Söz konusu yıllarda esnaf teşkilatıyla ilgili bir şeyhlik ve bir şeyh-i sebalık ciheti tevcih edilmiştir. Aşçı, meremmetçi, neccâr, loğkeş gibi vakıf müesseselerin tamir, bakım, temizlik ve hizmet işleriyle sorumlu görevlilere ait birer cihet tevcihi yapılmış; iki su yolu tamirciliği, beş çerâğdarlık, on altı da ferraşlık ciheti tevcih edilmiştir. Vakıfların yönetiminden sorumlu olan on sekiz mütevelliyeye ve iki nazıra cihet tevcih edilmiştir. Yine vakıfların mali işlerinden sorumlu olan iki câbiye cihet tevcih edilmiştir ki bunlardan Alaüddevle Evkafı'nın câbisi aynı zamanda vakfın nazıridir. Dinî hizmetlerden ise bir şeyhülkuralık, bir vaizlik, bir duagûluk, üç cüzhânlık, yirmi üç hatiplik ve yirmi üç imamlık ciheti tevcih edilmiştir. Altı caminin imamlık ve hatiplik ciheti, dört caminin ise imamlık ve mütevellilik ciheti birlikte tevcih edilmiştir.

Bu cihet tevcih sebepleri içinde 44 tevcihle ölüm ilk sırayı almaktadır. Tevcih sebepleri arasında ikinci sırada, hak sahibi olmadığı halde bir şekilde adına berat yazdıran kişilerden alınıp esas sahiplerine iade edilen cihetlerin kayıtları bulunmaktadır. Bu sebeple kaleme alınan tevcih sayısının 33 olması vakıfların yaşadıkları sorunları göstermesi bakımından önemlidir. Bunların haricinde 30'u ihtiyaç, 16'sı feragat, 9'u

⁶⁹ VGMA, HD, nr.1091, s. 257.

⁷⁰ VGMA, HD, nr.1091, s. 259.

⁷¹ VGMA, HD, nr.1119, s. 389. Şeyh-i Seb'a Osmanlı şehirlerinde inşaat iş kolu dışında faaliyet gösteren esnafın şeyhlerinin veya kethüdalarının üzerinde otoriteye sahip olan kişidir. Şeyh-i Seba'lık hakkında daha geniş bilgi için bk. Mehmet Demiryürek, "Şeyh-i Seba", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, S.66, 2013, s.17.

zayı, 5'i görevi terk sebebiyle yapılmıştır. Ulu Cami vaizi Hasan⁷², Etmekçi Hacı Ali Mescidi'nin imamı Ahmed ile mütevellisi Mehmed'in cihetleri ise eşkıyalık faaliyetlerinde bulundukları⁷³ gerekçesiyle başka isimlere tevcih edilmiştir.

1128 Numaralı Hurufat Defteri

H. Muharrem 1139- Receb 1726 (Eylül 1726- Mart 1728) tarihleri arasındaki Maraş kazasına ait 138 tevcih kaydı defterin 229-234. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu tevcihlerin 119'u cami ve mescit, 5'i medrese, 5'i nükud, 2'si zâviye, 1'i mezra vakıflarının; 6'sı ise zürri vakıfların çeşitli cihetlerinin tevcihiyle alakalıdır. Bu cihetlerden 20'si tevliyet cihetidir. 2 cihet nâzırlık cihetidir. 1 cihet ise Bektutiye Mahallesi'ndeki Kadı Muslihiddin Vakfı'nın câbılık cihetidir. Vakıf gelirlerinin toplanmasından sorumlu olan câbilerin her vakıfta görevlendirilmediği göz önüne bulundurulduğunda Kadı Muslihiddin Vakfı'nın zengin gelir kaynaklarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Cami ve mescitlerin temizlik ve aydınlatmasından sorumlu ferraş ve çerağdarlar adına tevcih edilen cihet sayısı 25'tir. Bu ferraşlardan biri Ulu Camii'nde sadece cuma günleri hizmet eden Cuma Ferraşıdır. Geri kalan cihet tevcihlerinden ikisi hariç hepsi imamlık, hatiplik, müezzinlik gibi dini hizmetlere mahsus cihetlerin tevcihleridir. Geri kalan iki tevcihten biri Şeyh Hüseyin Dede Camii'nin tamircilik ciheti tevcihidir ki caminin tamircilik ciheti Serkis adlı bir zimmiye tevcih edilmiştir⁷⁴. Diğeri ise Maraş kalesi mustahfızan cemaatinin sancaktarlığı cihetinin tevcihidir⁷⁵.

Tevcihlerin 46'sı ölüm, 44'ü ihtiyaç, 16'sı feragat, 16'sı hak sahib olmayanlara berat yazılması (üzerinden alma) 9'u zayı gerekçeleriyle yapılmıştır. Görevlinin hizmetini terk etmesi sebebiyle yapılan tevcih sayısı 3'tür. Bunların yanısıra Şekerli Mahallesi'ndeki Ahmed Paşa Camii'nin hitabet ciheti⁷⁶ ise cihet sahiplerinin cahil olması sebebiyle el değiştirmiştir.

Bu defterde yer alan iki tevcih kaydı cami görevlilerinde aranan nitelikleri göstermesi bakımından önemlidir. Şöyle ki; Seksenler Mahallesi'ndeki Hacı Musa Camii'nin imamlık cihetine tasarruf eden Osman ve Abdullah kekeme oldukları için cihetleri Hacı İlyas Halife'ye tevcih edilmiştir⁷⁷. İmamlarda aranan niteliklerden biri de her halleriyle topluma örnek olmalarıdır. Bu yüzden davranışlarıyla halkın nefretini kazanan Mirza Alaybeyi Camii imamı Mustafa'nın⁷⁸ ciheti Hasan ve Ali isimlerindeki iki kişiye tevcih edilmiştir.

⁷² VGMA, HD, nr.1119, s. 386.

⁷³ VGMA, HD, nr.1119, s. 390.

⁷⁴ VGMA, HD, nr.1128, s. 229.

⁷⁵ VGMA, HD, nr.1128, s. 232.

⁷⁶ VGMA, HD, nr.1128, s. 230, 231.

⁷⁷ VGMA, HD, nr.1128, s. 230.

⁷⁸ VGMA, HD, nr.1128, s. 233.

1135 Numaralı Hurufat Defteri

H. 1168 Rebiyülevvel- Muharrem 1175 (Ocak 1755- Ağustos 1761) tarihleri arasında tutulmuş 539 tevcih kaydı Maraş kazası dahilindeki vakıflar hakkındadır. Bu kayıtlar defterin 14-43. sayfalarında yer almaktadır. Bu tevcihlerden 296'sının berat tecdidi olması defterin Sultan III. Osman'ın cülusundan sonra tutulduğuna işaret etmektedir. Beratların tecdidi araştırma döneminde vakıf müesseselerden geçinenlerin sayısı hakkında kesin olmasa da genel bir fikir vermektedir.

Ayrıca bu tevcihlerdeki bilgilerden hareketle şehrin sosyal yapısı hakkında fikir yürütülebilmektedir. Örneğin, Maraş Kalesi'nde demirci olan Manuk⁷⁹ isimli zimminin beratının tecdit edildiğine dair kayıt, görevlendirmelerde liyâkate verilen önemi göstermektedir. “*Bahçevan Taifesi*” Şeyhi Mustafa bin Ali'nin beratının tecdidindeki ifadeler⁸⁰ o dönemde şehirde günümüzün meyve-sebze toptancılarına benzer bir grubun olduğunu göstermektedir. Şeyh Abdullah tarafından Ulu Camii'nin yanına yaptırılan abdesthanenin⁸¹ loğ-keş'inin beratını tecdit ettirdiği kayıtsa Ulu Camii'nin yanındaki bu yapının toprak damlı olduğunu göstermektedir.

Tecditlerin çok sayıda olmasından dolayı bu defterde, kaza dahilindeki vakıf müesseseler hakkında diğerlerine oranla daha fazla bilgi bulunmaktadır. Tevcih kayıtları incelendiğinde çeşitli gerekçelerle yapılan tevcihlerin içinde cami ve mescit vakıfları 460 tevcih kaydıyla en yüksek orana sahiptir. Tabi bu durum aynı sayıda vakıf müessese olduğu anlamına gelmemektedir. Zira aynı müesseseyle ait birden fazla cihetin tevcih edilmesi söz konusudur. Örneğin vakıf müesseselerden Bayezidiye⁸², Mehrad⁸³, Çomakkale ma' Domalan, Haruniye Nahiyesi Bunsuz adlı mevkideki Kalekaya⁸⁴, Güvercinlik nahiyesindeki Karadede ve Selim Baba⁸⁵ ile Muzaffer Bey⁸⁶ zaviyelerinin zaviyedarlık ciheti ile ilgili tevcih sayısı 29'dur.

Cihetlerin ne sebeple tevcih edildiğine gelince; 82 tevcih ölüm; 60 tevcih feragat sebebiyle yapılmıştır. Üzerinden alma\Vazifeye müdahale sebebiyle yapılan tevcih sayısı 24'tür. 6 tevcihte bazı kişilerin “*cihet sahibi öldü*” ya da “*cihet sahibi kasr-ı yed eyledi*” diyerek, kendi adlarına berat aldıkları görülmektedir.

1139 Numaralı Hurufat Defteri

H. 1140 Şaban- Safer 1142 (Nisan 1728- Eylül 1730) tarihleri aralığını kapsayan 126 tevcih kaydı defterin 330-333. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu kayıtların çoğu cami ve mescit gibi dini hizmetler için tesis edilmiş vakıflarla ilgilidir. Bunlardan

⁷⁹ VGMA, HD, nr.1135, s. 42.

⁸⁰ VGMA, HD, nr.1135, s. 34.

⁸¹ VGMA, HD, nr.1135, s. 17

⁸² VGMA, HD, nr.1135, s. 14

⁸³ VGMA, HD, nr.1135, s. 20.

⁸⁴ VGMA, HD, nr.1135, s. 28.

⁸⁵ VGMA, HD, nr.1135, s. 30.

⁸⁶ VGMA, HD, nr.1135, s. 38.

başka Bostancıyan, Kayabaşı, Pınarbaşı, Restebaiyye ve Çukuroba⁸⁷ Mahalleleri'nin avarızlarına sarf edilmesi için tesis edilen nükudun idaresi için tayin edilen mütevellilerle Alaüddevle Süleyman Bey İmaretî'nin yakınında bulunan muallimhaneye atanan muallimin, Göksun yakınlarındaki Badlumu? İsimli mahaldeki derbendın muhafazasında görevli derbentçilerin, saraçlar hırifetinin ahi babasının⁸⁸ tevcih kayıtları bulunmaktadır.

Cihet tevcihleri içinde ölüm nedeniyle tevcih diğer defterlerde de olduğu gibi en yüksek orana sahiptir. 126 tevcih 45'i ölüm nedeniyle yapılmıştır. Geri kalan tevcihlerin 19'u feragat, 15'i vazifeye müdahale, 16'sı ihtiyaç, 9'u zayi 3'ü hizmetin terk edilmesi, 2'si ise cihete mutasarrıf olan kişinin cahil olması sebebiyle yapılmıştır.

1145 Numaralı Hurufat Defteri

Bu defterin 76. ile 116. sayfaları arasında; H. Rebiyülevvel 1143- Rebiyülahir 1154 (Ekim 1730-Temmuz 1741) tarihleri arasındaki yaklaşık 11 yıllık sürede Maraş kazasındaki vakıf müesseselere ait 744 tevcih kaydı bulunmaktadır. Bu tevcih kayıtlarının çoğu Sultan I. Mahmud'un saltanatının ilk yıllarında yenilenen beratların kayıtlarıdır. Patrona Halil isyanıyla padişahın değiştiği bir dönemde tutulan bu kayıtlardaki bazı azl sebepleri toplumdaki siyasi ve sosyal kargaşanın bir yansımasıdır. Her ne kadar toplam oran içinde %2.1 gibi çok düşük bir orana sahip olsa da azl sebeplerine bakıldığında; erazil başından olma, vakıf malını yeme, şarap içme ve fuhuş yapma, yalancılık, hilebazlık, sahtecilik gibi yüz kızartıcı suçların olduğu görülmektedir. Ayrıca köyde oturduğu, esnaf olduğu hatta yörük tائفesinden olduğu için tasarruf ettikleri cihetleri ellerinden alınanlara da rastlanmaktadır.

Vakıf müesseselerin tevcih edilen cihetleri şehrin iktisadi hayatı hakkında da yorum yapabilmeye imkân tanımaktadır. 744 tevcihin 583'ünde şehir merkezi ve nahiyelerdeki cami-mescit vakıflarının imamlık, hatiplik, چراغدارlık, ferraşlık vb. cihetlerin tevcih edilmesi bu müesseselerin iktisadi hayattaki önemini göstermektedir. Diğer vakıf müesseselerde sayı bu kadar yüksek değildir. Örneğin zaviyedar atamasına dair 14 tevcih kaydı bulunmaktadır. Mektep, medrese ve bukaların müderrislik ve mütevelliliğine de 14 atama yapılmıştır. Söz konusu dönemde avarız ve nükûd vakıflarının mütevelliliğine ise 7 kişi atanmıştır. Geri kalan kayıtlar ise mahkeme üyeleri, ahi babalar gibi görevlilere ait cihetlerin tevcih kayıtlarıdır.

1146 Numaralı Hurufat Defteri

Bu defterin 18,19 ve 20. Sayfalarında bulunan 30 tevcih kaydı H. Rebiyülevvel 1182- Cemaziyelevvel 1183 (Ağustos 1768-Ekim 1769) tarihleri arasında kaleme alınmıştır. Bunlardan Boyalı Karyesi'ndeki Mehmed Bey Camii'nin hitabet cihetinin tevcihi haricindekilerin tamamı şehir merkezindeki cami ve mescitlerin cihetlerinin

⁸⁷ VGMA, HD, nr.1139, s. 331.

⁸⁸ VGMA, HD, nr.1139, s. 330.

tevcihi ile ilgilidir. Bu tevcihlerin 12'si ölüm, 7'si vazifeye müdahale, 3'ü feragat, 3'ü 3'ü hizmetin terki, 1'i zayi 1'iyse tecdit nedeniyle yapılmıştır.

1148 Numaralı Hurufat Defteri

H. Muharrem 1155 – Şevval 1166 (Nisan 1742-Ağustos 1753) tarihleri arasında tutulan 488 tevcih kaydı defterin 59-80 sayfa aralığında yer almaktadır. Bu tevcihler içinde en yüksek oran 428 tevcihle cami ve mescit vakıflarına aittir. Medrese, imaret ve zaviye vakıflarının tevcih edildiğine dair 32 kayıt bulunmaktadır. Bunların haricinde bir tevcih kaydı bulunmaktadır ki bu kayıt toplumun din değiştirerek müslüman olanlara karşı kucaklayıcı tutumunu göstermesi bakımından önemlidir⁸⁹.

1149 Numaralı Hurufat Defteri

Defterin 22-24. sayfalarında yer alan H. Cemaziyelevvel 1184- Muharrem 1186 (Eylül 1770- Mayıs 1772) tarihleri arasındaki 49 tevcih kaydı Maraş'taki çeşitli vakıfların cihetleri ile alakalıdır. Bu kayıtlardan 42'si cami ve mescitlere atanan görevliler hakkında olup diğer 7'si medrese, zaviye gibi kurumların tevcih edilen cihetleridir.

Bu cihetlerin tevcih sebepleri diğer defterlerdeki sebeplerle çoğunlukla aynıdır. Ancak Şeyh Müslim Camii Vakfı'nın imamlık cihetinin yarısına mutasarrıf olan Halil'in *levend*⁹⁰ taifesine katıldığı için cihetinin elinden alınmasıyla⁹¹ ilgili olan kayıt; dönemin sosyo-kültürel özelliklerini göstermesi bakımından ilgi çekici bir örnektir.

1150 Numaralı Hurufat Defteri

Anadolu kazaskerleri, Seyyid İbrahim Efendi⁹², Mehmed Nurullah Efendi⁹³ ve Seyyid Mehmed Ataullah Efendi⁹⁴ zamanlarında tutulmuş olan bu defterde, Maraş kazasındaki vakıflarla ilgili 55 tevcih kaydı bulunmaktadır. H. Rebiyülahir 1186- Safer 1189 (Temmuz 1772- Mayıs 1775) tarihleri aralığını kapsayan bu kayıtlar defterin 25-29. sayfalarında. Bu tevcihlerin hemen hepsi şehir merkezindeki cami ve mescit vakıfları ile ilgilidir. Ancak bir tevcih kaydında Debbağzâde Ahmed Efendi'nin evladına şart ettiği vakfın mütevellisi Abdullah Nuri'ye⁹⁵ beratını kaybettiği için yeniden berat yazıldığı görülmektedir.

Tevcihlerin yarısından fazlası cihet sahiplerinin ölümü sebebiyle gerçekleşmiştir. Cihet sahiplerinin haklarından oğulları ya da hak sahibi olan bir başkası lehine feragat etmeleri sebebiyle gerçekleşen tevcih sayısı ise 9'dur. Bazı kişilerin, usulsüzlük yaparak

⁸⁹ VGMA, HD, nr.1148, s. 68.

⁹⁰ Sekban, sarıca, gönüllü gibi isimlerle de anılan vezir veya beylerbeyilerin yanlarında bulundurdıkları kuvvetlerdir. Bk. Mücteba İlgürel, "Levent", *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, s.150.

⁹¹ VGMA, HD, nr.1149, s. 22.

⁹² VGMA, HD, nr.1150, s. 25.

⁹³ VGMA, HD, nr.1150, s. 27.

⁹⁴ VGMA, HD, nr.1150, s. 28.

⁹⁵ VGMA, HD, nr.1150, s. 25.

hakları olmayan cihetleri kendi üzerlerine berat ettirmelerini şikâyet üzerine bu usulsüzlüğün giderilmesine dair tevcih sayısı ise 5'tir. Diğer tevcihler ise ihtiyaç, görevi ihmal ve görev mahallini terk ederek başka yerlere gitme gibi sebeplerle yapılmıştır. Hurufat kayıtlarında başka yerlere gidenlerin nereye gittikleri çoğu kez belirtilmese de Divanlı Mahallesi'ndeki Şeyh Müslim Camii'nin ferraş ve çerağdarlarının Şam'a gittiğinden bahseden kayıt⁹⁶ Maraş'ın bölgedeki kültür merkezleriyle bağıyla yorumlanabilir.

1151 Numaralı Hurufat Defteri

H. Rebiyülahir 1189- Rebiyülevvel 1198 (Haziran 1775-Şubat 1784) tarihleri arasındaki dokuz yıllık sürede Maraş kazasında bulunan vakıfların 185 cihet tevcihi 43-56. sayfaları arasında kayıtlıdır. Bu tevcihlerden 156'sı şehir merkezindeki ve nahiyelerdeki cami vakıflarının imamlık, hatiplik, müezzinlik gibi cihetlerinin tevcihidir. Medrese, zaviye ve buka gibi vakıf eğitim kurumlarıyla ilgili 6 tevcih bulunmaktadır. Bunların dışında, mahkeme görevlilerinden kâtip, mukayyid ve ahi teşkilatından şeyh-i seba ve bahçevan şeyhi atama kayıtları da bulunmaktadır.

1154 Numaralı Hurufat Defteri

H. Rebiyülahir 1188–Cemaziyelahir 1202 (Temmuz 1774 –Nisan 1788) tarihleri arasındaki Maraş vakıflarıyla ilgili 99 tevcih kaydı 67-73. sayfalarında kayıtlıdır. Bu tevcihlerin tamamının beratların yenilenmesi sebebiyle kaleme alınmış olması, defterin Sultan I. Abdulhamid'in tahta çıktığı dönemde kaleme alındığını göstermektedir. Kayıtların hepsi berat tecdidi olduğundan dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında veriler içermektedir. Örneğin Ulu Cami Vakfı'ndan ücret alan geniş bir görevli kadrosu vardır. Caminin kuzey ve güney taraflarında başka, çarşamba günü için başka, cuma gecesi yatsı namazı için başka müezzinleri vardır. Ayrıca neccâr, kanavatçı, ferraş, loğkeş ve tokatçı gibi görevliler caminin bakım onarımından sorumludurlar.

1155 Numaralı Hurufat Defteri

Maraş kazası vakıflarının çeşitli cihetlerinin H. Muharrem 1199 – Rebiyülahir 1203 (Aralık 1784- Ocak 1789) tarihleri arasında kaydedilmiş 50 tevcih kaydı defterin 36-42. sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu kayıtlardan Maraş mahkemesi kâtipi Seyyid Ali'nin şehirde isyan çıkardığı⁹⁷ için görevden alındığına dair olan hariç, hepsi şehir merkezindeki ve civarındaki cami-mescit vakıfları hakkındadır.

1156 Numaralı Hurufat Defteri

Rebiyülevvel 1175- Rebiyülevvel 1182 (Ekim 1761-Ağustos 1768) tarihleri aralığındaki 252 tevcih kaydı Maraş kazasındaki vakıflarla ilgili olup defterin 12-25. sayfalarında kayıtlıdır. Tevcihlerin 196'sı şehir merkezi ve çevresindeki cami ve mescit

⁹⁶ VGMA, HD, nr.1150, s. 25.

⁹⁷ VGMA, HD, nr.1155, s. 36.

vakıflarının çeşitli cihetlerinin tevcihidir. Bu defterde ehl-i hırfetle (esnaf teşkilatı) ilgili 10 tevcih kaydı bulunmaktadır. Geri kalanlar kayıtlarsa medrese, buka, zaviye, kütüphane, avarız vakıflarının cihetlerinin tevcihi hakkındadır.

Bu tevcihlerin 117'si vefat sebebiyle kaleme alınmıştır. 26 cihete ihtiyaçtan dolayı atama yapılmıştır. Bunun haricinde; 36 cihet rüşvet, hile vb. yollarla el değiştirdiği için esas sahiplerine iade edilmiştir. Vazifelerinde yetersiz oldukları için mütevellî, imam hatip gibi 4 vakıf görevlisi ile esnaf teşkilatından bahçevanbaşı görevden alınmışlardır. 6 tevcih kaydında cihetlere tasarruf edenlerin cahil ve na-ehil olduğu gerekçesiyle azledildikleri görülmektedir. Beratın zayi olmasından dolayı yazılan kayıt sayısı 8'dir. 4 tevcih kaydı ise cihet sahiplerinin şehri terk etmeleri sebebiyle yazılmıştır.

1157 Numaralı Hurufat Defteri

H. Cemaziyelevvel 1115 – Şevval 1136 (Ekim 1703- Temmuz 1724) yılları arasındaki yaklaşık 21 yıllık dönemi kapsayan defterin 52-89. sayfaları arasında 1298 tevcih kaydı bulunmaktadır. Bu defter Hurufat Defterleri içinde yazısı en okunaklı olan defterdir. Hem okunaklı olması hem de çok sayıda tevcih kaydını içermesi vakıf müesseselerin sosyal hayattaki yeri hakkında yorum yapabilmeye imkân vermektedir. Söz gelimi bu defterde, diğer defterlerden farklı olarak imam, hatip gibi görevliler atanan bazı konargöçer cemaatlerin isimleri bulunmaktadır. Bu cemaatler; Fakılar Fermanlılar Cemaati⁹⁸, Yenice kale nahiyesinde Dönüklü Cemaati⁹⁹, Kürtül Cemaati¹⁰⁰, Taşlı Cemaati¹⁰¹, Bertiz nahiyesinde Mağribi Cemaati¹⁰², Haruniye nahiyesinde Kuşcu Cemaati¹⁰³ ve Kara Maraş Mahallesi'ndeki Arablar Oymağı'dır¹⁰⁴. Bu örneklerde köy isminin ya da cami isminin zikredilmeden doğrudan cemaat isimlerinin zikredilmiş olması doğrudan doğruya konargöçer cemaatlerin dini hizmetleri için görevlendirmeler yapıldığına işaret etmektedir.

⁹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s. 57.

⁹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s. 59.

¹⁰⁰ VGMA, HD, nr.1157, s. 60.

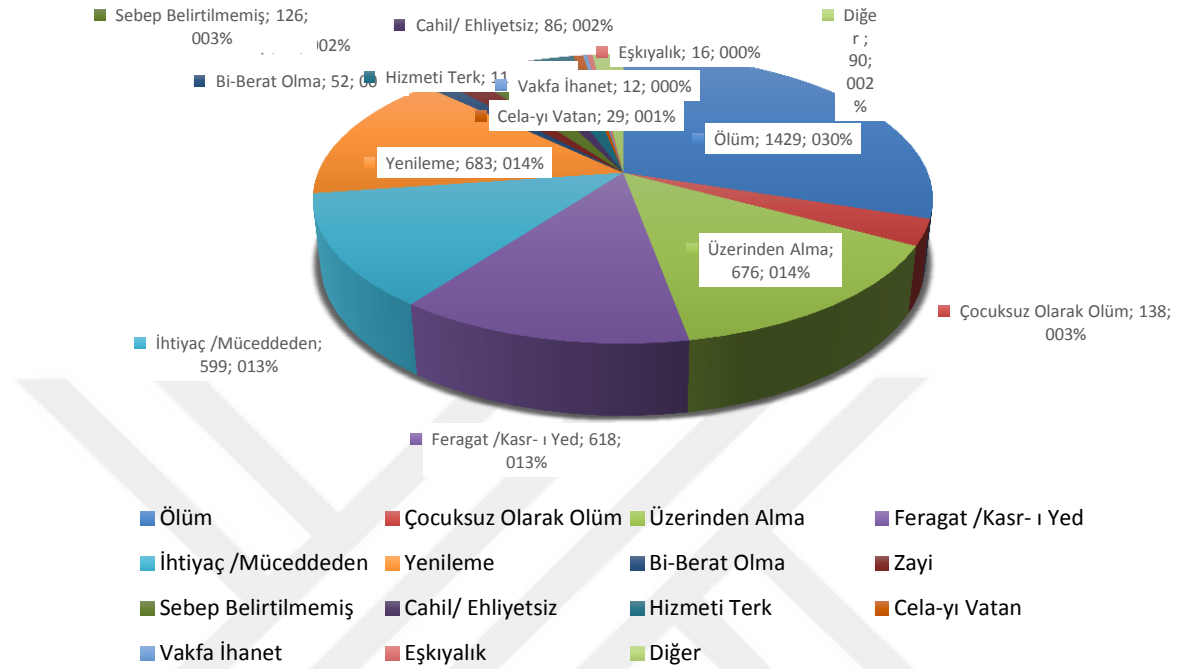
¹⁰¹ VGMA, HD, nr.1157, s. 64.

¹⁰² VGMA, HD, nr.1157, s. 67.

¹⁰³ VGMA, HD, nr.1157, s. 75.

¹⁰⁴ VGMA, HD, nr.1157, s. 55.

Grafik 1.3. Tevcih Sebeplerine Göre 1703-1801 Yılları Arasında Maraş Kazası'ndaki Cihet Tevcihleri

1.5.2.2. Anadolu Tafsil Defterleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan bu defterlerde medrese, zaviye ve cami vakıflarıyla ilgili kayıtlar yer almaktadır. Hurufat Defterleri kazaların isimlerine göre yazılmışken Tafsil Defterleri'nde böyle bir düzen bulunmamaktadır. Defterlerdeki hükümler kadı/naîblerin gönderdikleri arzlar ya da vakıf görevlilerinin şikâyetleri üzerine kaleme alınmışlardır. Özellikle şikâyet üzerine kaleme alınan hükümlerde şikâyetçilerin ifadeleriyle Anadolu Muhasebesi Defterleri'ndeki bilgilerin karşılaştırıldığı görülmektedir¹⁰⁵. Bu sebeple dolaylı da olsa Muhasebe Defterleri'ndeki bilgilere ulaşılabilmektedir.

Anadolu Tafsil Defterleri'nden 229, 230, 231, 233, 234, 235, 240, 241, 242, 243, 260, 261, 262, 264, 265, 268 numaralı defterlerde Maraş kazasının medrese, zaviye ve cami vakıfları ile ilgili 188 hüküm tespit edilebilmiştir. Ayrıntılı bilgiler içeren bu hükümlere bakılarak vakıfların sosyal hayatla ilişkilerine dair yorum yapılabilir. Örneğin, bir kısım vergileri Bektutiye Medresesi müderrislerinin vazifelerine şart edilmiş olup Hortu Derbendi'ne iskân edilen Bektutlu Cemaati ile Bektutiye Medresesi müderris ve mütevellilerinin anlaşmazlıkları¹⁰⁶ vergi vermek istemeyen Bektutlu Cemaati ile gelirlerinin azalmasını istemeyen vakıf görevlileri arasındaki mücadeleyi

¹⁰⁵ VGMA, AT, nr.230, s.68; nr. 233, s. 277; vd.

¹⁰⁶ VGMA, AT, nr.260, s.147, 232, 234; nr. 264, s.29, 32, 98.

göstermesi açısından önemlidir. Bu husus vakıflar başlığı altında inceleneceğinden burada daha fazla ayrıntıya girilmemiştir.

1.5.3. İstanbul Müftülüğü (Bâb-ı Meşihât) Arşivi

İslam medeniyetinde gelenek olarak resmî kurumlardaki işlemler ve muameleler buraların amiri konumundaki görevlilerin konaklarında ya da evlerinde yapılmaktaydı. Son asırlarda olduğu gib resmî daireler şeklinde bağımsız mekân uygulaması mevcut değildi. Osmanlı Devleti'nde bu uygulama son asra kadar devam etmiş yüksek rütbetli devlet adamları ikâmet ettikleri konaklarının selamlık kısımlarını, resmi işlerini gördükleri bir daire haline getirmişlerdir. Şeyhülislam da Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar bu geleneğe uymuşlardır. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Mehmed Selim Paşa'nın Sultan II. Mahmud'a sunduğu bir takrirle Yeniçeri Ağası'nın oturduğu Ağakapısı 1827'de fetvane olarak şeyhülislamlık makamına tahsis edilmiştir. Böylelikle şeyhülislamlık makamı müstakil bir binaya taşınmıştır. Bu yapı 1836'ya kadar sadece fetvane olarak kullanılmış; geniş olması sebebiyle bu tarihten itibaren kazaskerler ve İstanbul kadıları da buraya taşınmışlardır¹⁰⁷.

Değişik zamanlarda tadilat gören bu yapı günümüzde İstanbul Müftülüğü hizmet binası olarak kullanılmaktadır. Şeyhülislamlık ve kazaskerlik dairelerinde tutulan, Osmanlı ilmiye teşkilatı için en önemli birinci el kaynaklardan olan arşiv belgeleri İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu arşiv belgelerinin çoğu XIX. asırda tutulan defterlerdir. Bununla birlikte ilmiye teşkilatı araştırmaları için eşsiz bir kaynak olan Rumeli ve Anadolu Kazasker Ruznâmçeleri XVI.-XIX. asırları kapsamaktadır. Kazaskerlerin idari görevleriyle ilgili olan bu ruznâmçeler kaza kadılıklarına yapılan atamaların kaydedildiği defterlerdir. Ancak bu defterlerde mevleviyet payeli kadılıklara yapılan atamalar bulunmamaktadır. Taşradaki ilmiye teşkilatı görevlilerden biri de müftülerdir. Meşihat Arşivi'nde müftü atamalarının kaydedildiği 35 ve 36 numaralı iki defter bulunmaktadır. Yine bu arşivde bulunan Nakibüleşraf Defterleri de ilmiye teşkilatı araştırmaları için önemli kaynaklardır¹⁰⁸.

1.5.3.1. Anadolu Kazasker Rûznâmçeleri

Kadı ve asker kelimelerinden oluşan *kadı'l-asker* tabiri ordu mensuplarının aralarındaki ihtilaflara ve askerlerin işledikleri suçlara bakan görevliler için kullanılmıştır. Bu tabir Osmanlılar'da kazasker şeklini almış ve yaygınlık kazanmıştır. İslam tarihinde, kazaskerliğin bir müessese olarak ortaya çıkışı Hz. Ömer'in halifeliği zamanında olmuştur. Ebu'd-Derda'nın Hz. Ömer tarafından Suriye'deki bir birliğe

¹⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Bâb-ı Meşihat", *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s. 393.

¹⁰⁸ İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde bulunan belgelerin kataloğu çıkarılarak yayımlanmıştır. Daha geniş bilgi için bk. Bilgin Aydın-İlhami Yurdakul-İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul, 2006, s.39-40.

kazasker olarak atanmasıyla kurulan bu müessese, Osmanlılara kadar bütün Türk-islam devletlerinin teşkilatlarında mevcuttur¹⁰⁹.

Osmanlılar'ın ilk yıllarında şehir kadılıklarının içinde en yükseği Bursa Kadılığı olup kazaskerlik makamı yoktur. Osmanlı Devleti'nde 1360 ya da 1362'de kazasker unvanıyla atanan ilk isim Çandarlı Kara Halil Efendi'dir. Kazaskerlik makamı Divanihümayun'da vezirlerden sonra gelen en yüksek makam olup 1480'e kadar divânda bir kazasker görev almıştır. Bu tarihte veziriazam Karamanî Mehmed Paşa'nın telkini ile Rumeli ve Anadolu Kazaskerliği olmak üzere kazasker sayısı ikiye çıkmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Doğu Anadolu ile Maraş, Malatya ve havalisini Osmanlı topraklarına katması üzerine kısa bir süre Arap ve Acem Kazaskerliği ismiyle Divan üyesi olmayan üçüncü bir kazaskerlik makamı kurulmuş ise de bu üçüncü kazaskerlik kısa süreli olmuştur¹¹⁰.

Kazaskerler, Osmanlı ilmiye teşkilatının kaza, ifta ve tedris olmak üzere üç ana silkinde bulunan görevlilerin tayin, terfi ve azillerinden sorumluydular. Bununla birlikte XVI. asrın ikinci yarısı ortalarından sonra şeyhülislamların nüfuzunun artmasıyla; mevali kadılarının ve yüksek dereceli müderrisleri tayin, terfi ve azil yetkisi şeyhülislamlara geçmiştir¹¹¹.

Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin yetkileri dahilinde yaptıkları tayin ve aziller Ruznamçe olarak adlandırılan defterlere kaydedilmiştir. XVI. asırdan itibaren ortaya çıkmış olan Ruznamçe Defterleri, Meşihat Arşivi'nin defter serilerinden önemli bir bölümünü oluşturmaktadır¹¹². Sancak ve kaza kadılıkları ile müderrislerin tayin kayıtlarının yer aldığı Ruznamçe Defterleri'nin yanında *Mülazım Ruznamçesi* olarak adlandırılan ikinci bir Ruznamçe türü daha vardır. Bu defterler ilmiye silkine ilk kez girecek olan danışmendlerin kaydedildiği defterlerdir. Bilindiği üzere; medrese mezunu bir danışmend, intisap ettiği hocasının talebi üzerine ilmiye silkine girmeye hak kazanarak, vazifeye aday anlamına gelen "mülazım" sıfatını kullanmaya başlardı. Mülazımlar, Rumeli kazaskerleri tarafından padişaha arz edilir padişahın tasdikinden sonra bu mülazımların isimleri Mülazım Ruznamçeleri'ne kaydedilirdi¹¹³.

Araştırma esnasında İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde H. 1076-1310/ M.1665-1892 yılları arasındaki kayıtların yer aldığı 120 Anadolu Kazaskerliği Ruznamçesi'nden XVIII. asırda kaleme alınan 447 ile 486 numara arasında kayıtlı 21 adet defter taranmıştır. Bu defterlerde Zeytun, Hısn-ı Mansur, Samsad, Behisni, Gerger, Kahta, Malatya kazalarına tayin olan kadıların isimleri ve görev süreleri tespit edilebilmiştir. Ancak Maraş kazası mevleviyet kadılıklarından olduğu için Maraş kazasına atanan kadılar Anadolu Kazaskerliği Ruznamçesi'ne değil ayrı bir defter olan *Tarik*

¹⁰⁹ Mehmet İpşirli, "Kazasker", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, s. 140.

¹¹⁰ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 228, 229.

¹¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 2014, s.157.

¹¹² Bilgin Aydın-İlhami Yurdakul- İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul, 2006, s.39-40.

¹¹³ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara, 2014, s.13.

Defterleri 'ne kaydedilmişlerdir. H.1132-1340/1719-1922 tarihleri arasındaki Rumeli ve Anadolu kazaskerlerini, mevleviyet kadılarını, Selatin Camii görevlileri ile İstanbul medreselerinden 40 akçeden yüksek yevmiyeli olanları ihtiva eden *Tarik Defterleri* çeşitli kütüphanlerde dağınık halde bulunmaktadır¹¹⁴. İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde bulunanlardan en eskisi H. 1245-M.1829 tarihli olup araştırma dönemi dışında yer almaktadır.

1.5.3.2. Müftü Defterleri

İstanbul Müftülüğü Arşivi kayıtlarında bulunan 35 no'lu Müftü Defteri H. 1225/ M.1810'da başlayıp H.1275/ M. 1858'de sona ermektedir. Defterin 304- ve 305. sayfalarında Maraş'a atanan müftüler hakkında bilgiler bulunmaktadır.

1.5.3.3. Rumeli ve Anadolu Kadı Defterleri

Rumeli ve Anadolu Kadı Defterleri, Rumeli ve Anadolu'daki kazaların isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiş kadı tayin defterleridir¹¹⁵. İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde bulunan 169 numaralı defter H. 1177/M. 1763 tarihlidir. 170 numaralı defter ise H.1184/M. 1770 yılına ait olup bu tarihlerdeki Maraş kazası kadılarının isimleri tespit edilebilmektedir.

1.5.4. Diğer Arşiv Vesikaları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivlerinde Ali Emiri, Muallim Cevdet, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnâl, Kâmil Kepeci gibi Osmanlı bakiyesi uzmanların yaptıkları tasniflerde¹¹⁶ XVIII. asır Maraş ile ilgili birçok Osmanlı bakiyesi arşiv vesikası bulunmaktadır. Yararlanılan arşiv vesikaları kaynakçada gösterilmiştir.

1.5.5. Siyasetnâmeler, Risaleler, Seyahatnâmeler ve Vekâynâmeler

Arapça siyaset kelimesiyle Farsça name kelimesinden meydana gelen siyaset-name “devlet adamlarına siyâset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitaplar siyasetname olarak adlandırılır¹¹⁷. Yönetimde görev almış tecrübeli devlet adamlarınca ya da ulemanın ileri gelenlerince kaleme alınan bu eserlerde devlet ricaline devrin idari, siyasiî, askerî ve içtimai meseleleri ve bu meseleleri çözmeye yönelik öneriler yer aldığı için, *Nushatü'l-Mülûk*, *Nasihâtü's-Selâtin* gibi isimlerle de anılmışlardır. Osmanlı döneminde yazılmış bu tür eserlerin başında Kınalızâde Ali Çelebi'nin *Ahlak-ı Alâî*'si gelir. Bu eserlerin temel kavramları XVI. asırdan itibaren

¹¹⁴ Cihan Kılıç, “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Merâtibi (1245/1829 Tarihli Tarîk Defterine Göre)” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (65), Erzurum, 2019, s.269.

¹¹⁵ *Bâb-ı Meşihat Arşivi Kataloğu*, s.43.

¹¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldırım, *Karahisar-ı Sahib Sancağı*, s. 5-7.

¹¹⁷ Hasan Hüseyin Adalıoğlu, “Siyasetnâme”, *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s.304.

nizam-ı âlem, erkan-ı Erbaa, kanun-ı kadim, daire-i adliye ve din ü devlet'dir¹¹⁸. XVII. asırda kaleme alınmış olan “*Koçi Bey Risalesi*” ile Kâtip Çelebi'nin “*Düsturü'l-amel li-İslahi'l-Halel*”, isimli eserlerinde kanun-ı kadim vurgulanır. XVIII. asırdaki risalelerde ise atamalarda liyakate ve yönetimde adalete vurgu yapılmaktadır¹¹⁹.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın “*Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l Umerâ*¹²⁰”, Canikli Ali Paşa'nın “*Tedâbirü'l- Gazâvât*¹²¹”, İbrahim Müteferrika'nın “*Usûl-i Hikem Fî Nizâmi'l- Ümem*¹²²” isimli risâlesi ile 1803 yılında¹²³ Koca Sekbanbaşı adıyla kaleme alınan “*Hülasatü'l-Kelam Fî Reddi'l-Avam*” isimli risâle ve Osman-zâde Ahmed Tâib'in “*Simarü'l-Esmâr*¹²⁴”, “*Telhîs-i Mehâsinü'l Edeb*¹²⁵” adlı eserleri Osmanlı Devleti'nin bu asırdaki askerî ve idari durumu hakkında bilgi veren eserlerden başlıcalarıdır.

Bu dönemde yazılmış risaleler içinde 1706-1707 yıllarında Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın divan kâtipliğini yapmış olan Mustafa Sakıp Efendi tarafından kaleme alınan *Kenzü'l-Vekayi* isimli risale doğrudan doğruya Maraş'ı anlatması bakımından önemlidir. İlhan Şahin tarafından yayınlanan¹²⁶ eserde Dulkadirli oymaklarından, Tacirli ve sair oymakların 1692 senesinden 1706-1707'ye kadar süren iskânları anlatılmaktadır.

Vak'anüvislik resmi bir devlet görevi olarak XVIII. asrın ilk yıllarında Divanîhümayun kalemleri arasında teşekkül etmiştir. İlk Osmanlı Vak'anüvisi Nâima; Amcazâde Hüseyin Paşa'nın isteği üzerine Şârihü'l-Menârzâde'nin müsveddelerini düzenleyerek bu göreve başlamıştır¹²⁷. Vekâyanüvisler tarafından kaleme alınan eserler devrin siyasi olaylarını resmi çerçeveden ele almışlardır, her ne kadar devletin resmi görüşünü yansıtırsa da tarih araştırmalarında kullanılan mühim kaynaklardandır. Bu eserler doğrudan olmasa da şehir tarihleri hakkında bilgiler ihtiva etmektedirler.

¹¹⁸ Coşkun Yılmaz, “Siyasetname”, *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s.308.

¹¹⁹ Halil İnalçık, *Adalet Kitabı*, (Ed. Bülent Arı-Selim Aslantaş), İstanbul, 2015, s.117-132.

¹²⁰ Hüseyin Ragıp Uğural, *Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Öğütler*, İstanbul, 1987.

¹²¹ Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa'nın Risalesi- Tedabirü'l- Gazâvât”, *DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, (12), s.119-191.

¹²² Necati Çavdar- Ünal Çelik, “İbrahim Müteferrika'nın Usûl-i Hikem Fî Nizâmi'l- Ümem Adlı Eserine Göre Osmanlı Askeri Sisteminin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, (Ed. İlyas Gökhan-Hüseyin Saraç), Konya, 2018, s.581-600.

¹²³ Komisyon, “Koca Sekbanbaşı Risalesi”, *DİA*, C.26, Ankara, 2002, s.136-137.

¹²⁴ Alaeddin Ali Çelebi'nin “Humayunnâme” isimiyile yaptığı Kelile ve Dimne tercümesinin özeti niteliğinde olan bu eser III. Ahmed'e takdim edilmiştir. Daha geniş bilgi için bk. Kenan Erdem, *Osmanzâde Taib Simarü'l- Esmâr*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1999.

¹²⁵ Eser Câhiz'in Ahlaku'l- Mülûk adlı eserinin Gelibolulu Mustafa Ali tarafından Mehasinü'l- Edeb adıyla yapılan tercümesinin Sadrazam İbrahim Paşa'ya ithafen kaleme alınmış özetidir. Bk. Abdulkadir Özcan, “Osmanzade Ahmed Taib”, *DİA*, C.34, İstanbul, 2007, s.2-4.

¹²⁶ İlhan Şahin, *Kenzü'l- Vekayi*, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (7-8), İstanbul, 1977, s.95-118.

¹²⁷ Bekir Kütükoğlu, “Vak'a-nûvîs”, *DİA*, C.42, Ankara, 2012, s.457-461.

XVIII. asrın başında Edirne vakası sonunda defterdarlık makamına getirilen Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından yazılan “*Zübde-i Vekayîât*”¹²⁸ Osmanlı devletinin yüzyılın başındaki durumunu defterdarlık makamında bulunan Sarı Mehmed Paşa’nın gözünden anlatan bir eserdir. Osmanlı tarihindeki önemli olaylardan biri olan Edirne Vak’asında Şeyhülislam Feyzullah Efendi’nin yakınında bulunan Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim Hasib Efendi’nin kaleme aldığı, *Tarih-i Uşşâkîzâde* adlı eser 1694 ile 1712 yılları arasındaki olayları anlatmaktadır. Bu eser Raşit Gündoğdu tarafından 2000 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır¹²⁹.

Divanhümayun kâtiplerinden olup, 30 Temmuz 1745’te Subhi Mehmed Efendi’nin yerine vekâyinüvisliğe getirilen İzzî Süleyman Efendi’nin tarihinde 1744-1752 yılları arasındaki olaylar vekâyinüvis gözünden anlatılmaktadır¹³⁰. Süleyman İzzî Efendi’nin Mekke’ye gitmesi üzerine 4 Mayıs 1753’te vekâyinüvisliğe getirilen Seyyid Mehmed Hâkim Efendi’nin kaleme aldığı *Hâkim Efendi Tarihi*’nde Osmanlı Devleti’nin 1752-1766 yılları arasındaki tarihi anlatılmaktadır. Hem Süleyman İzzî Efendi Tarihi hem de *Hâkim Efendi Tarihi*¹³¹, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Raşid Mehmed Efendi’nin “*Tarih-i Râşid’i*”, Ahmed Vasıf Efendi’nin “*Mehasinü’l-Asar ve Hakayık-ı Ahbar*” isimli eserleri XVIII. asra dair ana kaynaklardır.

Şehir tarihi araştırmalarında kullanılan mühim kaynaklardan biri de seyahatnâmelerdir. Evliya Çelebi 1649’da ve 1671’de olmak üzere iki defa Maraş’ı ziyaret etmiştir. Evliya Çelebinin seyahatnâmesinde Maraş Eyaleti hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır¹³². 1647-1672 yılları arasında Antakya Patriği olan Macarius III. XVII. asrın ikinci yarısında Rusya seyahati dönüşünde ziyaret ettiği Maraş hakkında çok kısa bilgi vermektedir¹³³. Aaron Hill, Seyahatnâmesinde XVIII. asrın başlarında Osmanlı toplumunu anlatmaktadır¹³⁴. Yine bu yüzyılın ilk yarısında Anadolu’yu gezen seyyah Richard Pococke, Maraş Eyaleti ile ilgili bilgiler vermektedir¹³⁵. William

¹²⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât, Tahlil ve Metin (1066-1116/ 1656-1704)*, haz. Abdulkadir Özcan, Ankara, 1995.

¹²⁹ Raşit Gündoğdu, “*Uşşâkîzâde Tarihi (Tahlil ve Metin) (1106-1124/ 1694-1712)*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

¹³⁰ *İzzî Süleyman Efendi, İzzî Tarihi*, (Haz. Ziya Yılmaz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.

¹³¹ *Mehmed Hâkim Efendi, Hâkim Efendi Tarihi*, (Haz. Tahir Güngör), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2019.

¹³² Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı Siyasi, İdari, İktisadi ve İctimai Tarihi*, Ankara, 2014, s.9.

¹³³ F.C. Belfour, *The Travels of Macarius Patriarch of Antioch*, London, 1836.

¹³⁴ Aaron Hill, *A Full And Just Account of The Present State of The Ottoman Empire in All its Branches*, London, 1709.

¹³⁵ Richard Pococke, *A Description of The East And Some Other Countries, Vol.2, Part.1*, London, 1745, s.153-173

Wittman ise 1799, 1800 ve 1801 yıllarını kapsayan seyahatinde veba gibi salgın hastalıklar ile iklim hakkında bilgi vermektedir¹³⁶.

1.6. Araştırma Konusunun Özgün Değeri ve Önemi

Bir sonraki başlıkta da görüleceği üzere kadim bir yerleşim yeri olan Maraş'ın Osmanlı hakimiyetinden önce ve sonraki dönemleri ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Ancak ayân olarak da isimlendirilen yerel güçlerin öne çıktığı XVIII. asır tarihi ile ilgili bugüne kadar geniş kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Araştırma, merkezî otoritenin zayıfladığı bir dönemde Maraş halkının ehl-i örf ve ehl-i şer' olarak isimlendirilen yönetici zümre ile olan ilişkilerini ortaya koyması bakımından özgün bir değere sahiptir. Ayrıca, Osmanlı sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan vakıf müesseselerinin XVIII. asırdaki durumunu ortaya koyup bu müesseselerin yaşadıkları sorunları göstermesi bakımından önemlidir.

¹³⁶ William Wittman, *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria And Across The Desert*, Philadelphia, 1804.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Maraş tarihi ile ilgili olarak XVI., XVII. XIX. ve XX. yüzyıllar ile ilgili kıymetli araştırmalar bulunmaktadır¹³⁷. XVIII. yüzyıl Maraş tarihi ile ilgili Faruk Söylemez'in, *XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarında Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri*¹³⁸ adlı makalesi adından da anlaşılacağı üzere konargöçer aşiretlerin eşkiyalık faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin arkasındaki etkenleri incelemektedir. Yine aynı araştırmacıya ait olan *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*¹³⁹ isimli makalede de Maraş kazası nüfusunda önemli bir yer tutan Türkmen aşiretleri ve bu aşiretlerin sosyal yapıdaki yerleri incelenmektedir. Maraş ve çevresindeki eşkiyalık faaliyetlerinin ele alındığı bir başka araştırma Hasan Arslan ve Süleyman Demirci tarafından hazırlanan *Eşkiyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)*¹⁴⁰ başlıklı araştırmadır. Bu araştırmada eşkiyalıkla itham edilen ehl-i örf ve ehl-i şer' mensupları ele alınmaktadır.

Osmanlı Arşivleri'ndeki farklı kataloglardaki begelere dayanılarak hazırlanan Mahmut Ulubaş'ın *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865)* isimli doktora tezi büyük oranda Osmanlı Arşivi'nde bulunan çeşitli tür ve nitelikte arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmıştır. Konargöçer aşiretlerin sosyal ve iktisadi hayattaki yerlerinin incelendiği bu tez ile Faruk Söylemez'in çalışmaları konargöçer aşiretlerin sosyal hayattaki yeri konusunda yol gösterici olmuştur. Bu çalışmalar haricinde XVIII. asır

¹³⁷ İbrahim Solak tarafından XVI. yüzyıl tahrir defterleri ve kroniklere dayanılarak hazırlanmış "XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)" isimli eserde Maraş'ın XVI. asırdaki sosyal ve iktisadi durumu ele alınmıştır. Bk. *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004; Osmanlı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerindeki belgelere ve kroniklere dayanılarak hazırlanan Hasan Arslan'ın, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İctimai Tarihi)* isimli eserinde de Maraş Sancağının XVII. asırdaki durumu ele alınmıştır. Bk. *Hasan Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İctimai Tarihi)*, Kahramanmaraş, 2014. Yine, Ayhan Doğan tarafından Osmanlı Devlet ve Vilâyet Salmeleri ile arşiv vesikalarına dayanılarak hazırlanan "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş" konulu doktora tezinde, Maraş'ın 1850-1900 yılları arasındaki durumu ele alınmıştır. Bk. Ayhan Doğan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1999; Harun Şahin tarafından hazırlanan "XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağı'nın, İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu" isimli doktora tezi de arşiv vesikalarına dayanılarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada Maraş'ın 1900 ile 1922 yılları arasındaki sosyo iktisadi yapısı incelenmiştir. Bk. Harun Şahin, *XX. Yüzyılın Başlarında Maraş Sancağı'nın, İktisadi, Mali ve Sosyal Durumu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010. Maraş'ın XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar tarihi ile ilgili anılan araştırmalar yapılmış olup, XIX. yüzyılın ilk dönemi ile ilgili herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu dönemi kapsayan bir araştırma Maraş'ın Osmanlı dönemi tarihinde bir bütünlük sağlayacaktır.

¹³⁸ Faruk Söylemez, "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarında Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.22, 2007, s.69-75.*

¹³⁹ Faruk Söylemez, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri", *Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine, (Ed. Mehmet Özkarcı-İlyas Gökhan- Selim Kaya)* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2008, Kahramanmaraş.

¹⁴⁰ Hasan Arslan-Süleyman Demirci, "Eşkiyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, (16), 2012.*

Maraş'ının sosyal ve kültürel hayatına dair çok yönlü bir araştırma bugüne kadar yapılmamıştır.

Maraş tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar Dulkadirli Beyliği dönemi ve Osmanlı dönemi olarak iki gruba ayrılabilir. Osmanlı dönemi ile ilgili araştırmalar ise XVI., XVII., XIX. ve XX. asırlarda yoğunlaşmaktadır. Bu asırlara ait ulaşılabilir belge ve bilgilerin bolluğu araştırmaları kolaylaştırmaktadır.

Maraş Tarihi ve Coğrafyası isimli eser Maraş tarihi ile ilgili bilinen ilk çalışmalardan olup Besim Atalay tarafından kaleme alınmıştır. Eser ilk kez H. 1339'da (1922-1923) Maarif Vekâleti tarafından İstanbul'da Matbaa-i Amire'de Arap alfabesi ile basılmıştır. 1973'de bu baskı esas alınarak İstanbul'da Dizerkonca Matbaasında Latin harfleri ile basılmıştır. En son İlyas Gökhan ve Mehmet Karataş tarafından ilk baskısı esas alınarak latin harflerine çevrilen eser orijinal baskısı ile birlikte yayımlanmıştır¹⁴¹. Araştırma sırasında orijinal hali ile birlikte basılan bu eser de incelenmiştir¹⁴². Dokuz bölümden oluşan eserin ilk bölümünde Maraş kelimesi etimolojik yönden incelenmiştir. İkinci bölümde Maraş'ta hüküm süren uygarlıklara kısaca değinilmiştir. İslam fetihleriyle Arap hakimiyetine giren şehrin Emeviler ve Abbasiler dönemlerindeki durumu üçüncü bölümde incelenmiştir. Dördüncü bölümde ilk Türk fetihleri ve Dulkadirli Beyliği dönemine yer verilmiş; beşinci bölümde ise bölgenin Osmanlı hakimiyetine girdikten sonraki tarihine kısaca değinilmiştir. Maraş'ta kullanılan kelimelerle ilgili küçük bir sözlük de içeren altıncı bölümde Maraş'ın örf ve adetleri hakkında bilgi verilmiştir. Yedinci bölümde Maraş türkülerinin yakılış sebeplerinden bahsedilmektedir. Sekizinci bölümde Maraş'lı alim, şair ve sanatkarlarla ilgili kısa bilgiler bulunmaktadır. Dokuzuncu ve son bölümde ise Maraş'ın coğrafyası, evleri, ziyaretgâhları, sanayisi, dağları, ormanları, ziraat ve sanayisi hakkında oldukça kısa bilgiler bulunmaktadır.

Mükrimin Halil Yinanç tarafından 1924 ve 1925 senelerinde Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın 82, 83 ve 85. Sayılarında birbirini takip eden üç makale olarak yayımlanan *Maraş Emirleri* isimli eser¹⁴³ ise Maraş tarihi ile ilgili çalışmalar içinde ayrı bir öneme sahiptir. Birincil kaynaklardan yararlanılarak ilmî bir metodla kaleme alınan bu eserde, Maraş ve çevresinin müslümanlar tarafından fethinden Dulkadirli Beyliği'nin kuruluşuna kadar olan siyasi tarihi özetlenmektedir. Aynı dönemin incelendiği bir başka araştırma İlyas Gökhan'ın *Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş* adlı araştırmasıdır. Büyük oranda çağdaş Arap tarihçilerinin eserlerinden ve kroniklerden istifade edilerek kaleme alındığı görülen bu araştırmada Arapların ve Bizansın Maraş'a hâkim olma mücadelesi incelenmiştir.

¹⁴¹ Erhan Alpaslan- Mesude Emiroğlu, "Besim Atalay'ın 'Maraş Tarihi ve Coğrafyası' Eserine Yönelik Tahlil ve Tenkit Yazıları", *Asia Minor Studies*, C.8, S.2, s.445.

¹⁴² Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, (Ed. İlyas Gökhan- Mehmet Karataş) Kahramanmaraş, 2008.

¹⁴³ VII.- XVI. Asırlarda Maraş Emirleri (Emir Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi), (Ed. İlyas Gökhan-Selim Kaya), Kahramanmaraş, 2008, s.11.

Maraş ve çevresinin müslümanlar tarafından fethedilmesinden ilk Türk fetihlerine kadar olan tarihinin ele alındığı bir başka çalışma İrfan Aladağ'ın *İlk İslami Dönemlerde Maraş (İlk Fethinden Selçukluların Gelişine Kadar)*¹⁴⁴ adlı yüksek lisans tezidir. Dönemin kroniklerine sınırlı olarak yer verilen çalışma; araştırma ve tetkik eserlere dayanılarak hazırlanmıştır. Bayram Ayna ise Maraş ve çevresinin Türkler tarafından fethedilmesinden Dulkadiroğulları Beyliği'nin teşekkülüne kadar olan siyasi tarihiyle ilgili *Türk Fethinden Dulkadiroğulları Dönemine Kadar Maraş Bölgesi Tarihi (1085-1337)*¹⁴⁵ isimli yüksek lisans tezini hazırlamıştır.

Dulkadirli Beyliği'nin kuruluşundan Osmanlı hâkimiyetine girişine kadarki Maraş'ın siyasi tarihi ise Refet Yinanç tarafından hazırlanan, *Dulkadirli Beyliği*¹⁴⁶ isimli geniş kapsamlı eserde ele alınmıştır. Arşiv belgeleri ile birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça kroniklerle araştırma ve tetkik eserlere dayanılarak hazırlanan bu eser Dulkadirli Beyliği hakkındaki en kapsamlı çalışmadır. Eserin ilk bölümünde beyliğin kuruluş dönemine yer verilmiştir. Eserin, II.-IV. bölümlerinde Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı-Akkoyunlu ve Osmanlı-Safevi mücadelelerindeki izlediği siyaset incelenmiştir. Dulkadirli Beyliği dönemindeki idari müesseseler ile kültür müesseselerinin incelendiği V. bölüm, XVIII. asırda da ayakta olan vakıf müesseselerle ilgili bilgiler içermesi bakımından araştırma için önemli bir kaynak olmuştur.

İsmail Altınöz, *Dulkadirli Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi*¹⁴⁷ isimli yüksek lisans tezinde Maraş ve çevresinin Osmanlı hakimiyetine girmesi ve Osmanlı idari teşkilatına katılması sürecini ele almıştır. Maraş bölgesinin idari teşkilatının incelendiği araştırmada 1523 ve 1526 tarihli tahrir defterleri ile bazı tımar defterlerinin yanı sıra dönemin kroniklerinden ve araştırma eserlerden istifade edilmiştir.

Maraş'ın Osmanlı dönemi tarihi ile ilgili çalışmalardan bir diğeri, Refet Yinanç ile Mesut Elibüyük'ün Latin harfleri ile yayınladıkları 1563 tarihli *Maraş Tahrir Defteri*'dir¹⁴⁸. Vergi yükümlülerinin kaydedildiği bu defterler; mahsul ve hayvanlardan alınan vergiler, Maraş ve çevresindeki vergiye tabi nüfus ile konargöçer cemaatlerin yaylak ve kışlak mahalleri hakkında bilgiler içermesinden dolayı önemli bir başvuru kaynağıdır. Özellikle defterde yer alan nahiye ve köy isimleri bazı belgelerde okunmakta güçlük çekilen yer isimlerinin okunmasında kolaylık sağlamıştır. Maraş Tahrir Defteri ile benzer içeriğe sahip olup Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından 1999 senesinde yayımlanan *998 numaralı Muhasebe-i vilayet-i Diyarbekr*,

¹⁴⁴ İrfan Aladağ, *İlk İslâmi Dönemlerde Maraş (İlk Fethinden Selçukluların Gelişine Kadar)*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2009.

¹⁴⁵ Bayram Ayna, *Türk Fethinden Dulkadiroğulları Dönemine Kadar Maraş Bölgesi Tarihi (1085-1337)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 2003.

¹⁴⁶ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.

¹⁴⁷ İsmail Altınöz, *Dulkadir Beylerbeyliği'nin Teşekkülü ve Gelişmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

¹⁴⁸ Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri C.I, II*, Ankara, 1988.

*Arab ve Zulkadriye Eyaletleri Defteri*¹⁴⁹ de Maraş ve çevresindeki konargöçer cemaatler ve nüfusları hakkında bilgiler içermektedir.

İbrahim Solak'ın, *XVI. Asırda Maraş Kazası*¹⁵⁰ isimli doktora çalışmasında tahrir defterleri temel alınarak, Maraş'ın 1526-1563 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik tarihi incelenmiştir. Araştırma, Tahrir Defterlerinin yanısıra Osmanlı Arşivi'ndeki farklı defter türlerine, yazma eserlere, dönemin kroniklerine ve tetkik eserlere dayanmaktadır. Eserin giriş bölümünde Tahrir Defterleri'nin Osmanlı tarih araştırmalarındaki önemine değinildikten sonra Osmanlı hâkimiyetine kadar Maraş tarihi kısaca ele alınmıştır. Eserin birinci bölümü Maraş'ın yerleşim yerleri ve nüfusuna ayrılmıştır. İkinci bölümde iktisadî yapı ve toprak tasarrufu; üçüncü ve son bölümde Maraş vakıfları ve vakıf eserleri incelenmiştir.

Osmanlı tarihinde Maraş'ın yüzyıllık döneminin incelendiği bir başka araştırma Hasan Arslan'ın *XVII. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdârî, İktisâdî ve İctimâî Tarihi)*¹⁵¹ isimli çalışmasıdır. Büyük oranda arşiv belgelerine dayanan bu araştırmada Osmanlı Arşivi'ndeki farklı türlerde birçok vesikadan yararlanılmıştır. Bunun yanısıra dönemin kronikleri ve tetkik eserlerle de desteklenen araştırma XVII. asır Maraş'ını siyasi, iktisadi ve ictimai yönleri ile tanıtan kapsamlı bir eserdir.

Maraş tarihinin XIX. asrın ikinci yarısındaki kısmıysa Ayhan Doğan tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Arşiv belgeleri ile devlet ve vilayet salnamelerine dayanan çalışma beş bölüm olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümü Maraş'ın fiziki ve idari yapısına ayrılan eserin ikinci bölümünde şehrin yerleşimi ve nüfusu incelenmiştir. Eserin üçüncü bölümünde Maraş'taki vakıf eserler incelenmiştir. Bu bölümden XVIII. asır vakıf eserleri hakkında fikir vermesi için istifade edilmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümünde müslim-gayrimüslim ilişkileri üzerinde durulmuş; beşinci bölüm ise şehrin iktisadi hayatına ayrılmıştır.

Maraş'ın siyasi, iktisadi ve sosyal tarihinin araştırıldığı bu araştırmaların dışında bölgede yoğun olarak bulunan konargöçer Türkmen aşiretler hakkında hazırlanan çalışmalar da sosyal tarih araştırmaları açısından önemli kaynaklardır. Bu araştırmaların önde gelenlerinden biri Faruk Söylemez'in *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi "Rişvan Aşireti Örneği"* isimli çalışmasıdır. Bu araştırmada Anadolu'da geniş bir coğrafyada konargöçer yaşam süren Rişvan Aşireti özelinde; aşiretlerin devletle olan ilişkileri incelenmiştir. XVIII. asırda Maraş'ın mütesellim ve beylerbeyi gibi yöneticilerinin bir kısmı Rişvan Aşireti'ne mensup olmasından dolayı bu araştırma Maraş'ın XVIII. asırdaki siyasi tarihiyle de yakından ilgilidir. Yine aynı müellif tarafından kaleme alınan *XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş*

¹⁴⁹ 998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyâr-i Bekr ve 'Arab ve Zü'l-Kâdiriyye (937/1530) Dizin ve Tıpkıbasım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1999.

¹⁵⁰ İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

¹⁵¹ Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı (Siyasi, İdari, İktisadi ve İctimai Tarihi)*, Dulkadiroğlu Belediyesi Yayınları, Kahramanmaraş, 2014.

ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri, XVIII.ve XIX. Yüzyılda Maraş'ta Türkmen Aşiretleri isimli araştırmalar konargöçerlerin sosyal hayatta oynadıkları rolü göstermektedir.

Maraş ve çevresinde yaşayan konargöçer aşiretlerle ilgili araştırmalardan¹⁵² bir diğeri İbrahim Solak'ın XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri adlı araştırmasıdır. Bu araştırmada Maraş'ın demografik yapısında önemli bir yer tutan konargöçer aşiretler ve bu aşiretlere bağlı taifelerin nüfusları ve yerleştikleri bölgeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Arif Sarı'nın XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri¹⁵³ adlı doktora tezinde Tahrir Defterleri başta olmak üzere arşiv belgeleri ışığında konargöçer aşiretlerin idari teşkilatları, iktisadi yapıları, nüfusları ve yaşadıkları bölgeler ele alınmıştır.

Maraş ve çevresindeki konargöçer aşiretlerle ilgili önemli araştırmalardan bir diğeri Mahmut Ulubaş'ın Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865) isimli doktora tezidir. Ahkâm ve Muhasebe Defterleri başta olmak üzere birinci el kaynaklara dayanan bu araştırmada Maraş ve çevresindeki aşiretlerin sosyal hayattaki yerlerinin yanısıra iktisadi yapıları ve idari teşkilatları incelenmektedir.

Bahtiyar Murat Aras'ın Pazarcık Türkmen Alevileri isimli doktora tezinde ise Maraş'taki Alevi Türkmen aşiretleri incelenmiştir. Bu çalışmada arşiv belgelerine yer verilmemiştir. Bu çalışma, alevi kültürü hakkındaki tetkik eserlerle birlikte bölge halkından insanlarla yapılan sözlü tarih çalışması metoduna dayanmaktadır. Araştırmanın birinci bölümü aleviliğin tarihsel sürecine ayrılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise bölge halkından insanlarla yapılan mülakatlar çerçevesinde aleviliğin dini ve kültürel boyutu ele alınmıştır. Arşiv belgelerinden istifade edilmediği için alevi Türkmenlerin Maraş'ın sosyal tarihindeki yerleri eksik kalmıştır.

İlyas Gökhan ve Kasım Bal tarafından hazırlanan Osmanlı Dönemi Maraş'ın İdari Tarihinde Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler (1700-1850) isimli araştırmada Maraş'ın iki önemli hanedan ailesinden şehir yönetiminde görev alan isimler incelenmiştir. Yine İlyas Gökhan tarafından hazırlanmış olan Maraş Mütesellimi Bayezidzâde Numan Bey (1748-1780)¹⁵⁴ makale XVIII. yüzyılda Bayezidli ailesinin önde gelen isminin siyasi hayatı ele alınmıştır. İlyas Gökhan- Orhan Doğan ve Erhan Alpaslan'ın birlikte kaleme aldıkları Maraş Beylerbeyi Zulkadirzâde Ömer Paşa¹⁵⁵ adlı makalede Dulkadiroğlu ailesinden şehir yönetiminde görev alan isimlere ve Ömer Paşa'nın siyasi hayatına yer verilmiştir.

¹⁵² Bu çalışmaların referansları ilerleyen sayfalarda ilgili bölümlerde verilmiştir.

¹⁵³ Arif Sarı, XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015.

¹⁵⁴ İlyas Gökhan, Maraş Mütesellimi Bayezidzâde Numan Bey (1748-1780, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu C.2, Kahramanmaraş, 2013.

¹⁵⁵ İlyas Gökhan-Orhan Doğan- Erhan Alpaslan, Maraş Beylerbeyi Zulkadirzâde Ömer Paşa, Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu, C. II, Kahramanmaraş, 2011.

Şehrin siyasi hayatına dair çalışmalardan bir diğeri de Fatih Temiz'in *Maraş Beylerbeyi Bayezidoğlu Kalender Paşa ve Faaliyetleri* adlı yüksek lisans tezidir. Kısmen Osmanlı Arşivi Cevdet Tasnifi'ndeki belgelerden yararlanılan bu çalışmada XVIII. asrın sonları ile XIX. asrın ilk yıllarında Maraş'ın siyasi hayatı hakkında bilgiler bulunmaktadır. Mehmet Akif Terzi'nin *Gavur Dağının Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi*¹⁵⁶ isimli araştırmasında, Payas âyanından Küçük Ali oğlu Halil Bey ile Gavur Dağı etrafındaki aşiretlerin beylerinin siyasi faaliyetleri ve Maraş'ın ileri gelenleri ile ilişkileri ele alınmıştır. Şehirdeki gayrimüslim nüfusunun siyasi faaliyetlerine dair makaleler Necla Günay tarafından hazırlanan *XX. Yüzyılda Maraş (Ermeniler, Türkler, Müslümanlar)*¹⁵⁷ isimli çalışmada bir araya getirilmiştir.

Vakfiyeler şehir tarihi araştırmaları için önemli kaynaklardır. Yaşar Baş ve Rahmi Tekin tarafından hazırlanan *Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi Maraş Vakıfları* adlı çalışmada, vakıf müessesesi tanıtıldıktan sonra vakfiyeleri mevcut olan Maraş vakıfları incelenmiştir. XVIII. yüzyılda tesis edilen vakıflar hakkında bilgiler içermektedir.

Pakize Yıldız'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Hurufat Defterleri'nden yararlanarak hazırladığı *Hurufat Defterine Göre Maraş Kazası* isimli yüksek lisans tezinde ise Maraş'taki vakıf müesseseler ve bunların görevlilerine yer verilmiştir. Araştırmamız sırasında Hurufat Defterleri'nden XVIII. asırda tutulanların tamamı tarafımızca transkript edilmiş; vakıf görevlilerinin atanmaları, azil sebepleri ve bu müesseselerin sosyal hayattaki rolleri ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır.

Maraş'taki vakıf eserlerle ilgili önemli çalışmalardan bir diğeri Mehmet Özkarcı'nın *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Kahramanmaraş* isimli iki ciltlik araştırmasıdır. Bu çalışmada şehir tarihçiliğinin en önemli unsuru olan mimari eserler sanat tarihçisi gözüyle incelenmiştir. Hamza Gündoğdu tarafından hazırlanan *Dulkadirli Beyliği Mimarisi* adlı araştırma ile Mehmet Akif Arslan'ın *Dulkadirli Mimarisi ve Maraş Ulucamisi* isimli yüksek lisans tezinde günümüze kadar ayakta kalan Dulkadirli dönemi mimari eserleri incelenmiştir. Nihal Poyraz tarafından hazırlanan *Dulkadiroğullarının İlmî ve Kültürel Faaliyetleri* isimli yüksek lisans tezinde de Maraş vakıf eserlerine yer verilmiştir. Kemalettin Koç'un *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi*¹⁵⁸ isimli çalışmasındaysa sosyal hayat ve mimari yapı arasında ilişki incelemektedir.

Şehir tarihi ile ilgili önemli kaynaklardan biri seyahatnamelerdir. Yaşar Alparslan ve Serdar Yakar tarafından hazırlanan *Seyahatname, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş*¹⁵⁹ isimli çalışmada farklı asırlarda Maraş'ı ziyaret eden seyyahların Maraş ile ilgili gözlemlerine yer verilmiştir. Şehir tarihine dair önemli

¹⁵⁶ Mehmet Akif Terzi, *Gavurdağı'nın Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi*, İstanbul, 2010.

¹⁵⁷ Necla Günay, *XX. Yüzyılda Maraş (Ermeniler, Türkler, Müslümanlar)*, Kahramanmaraş, 2012.

¹⁵⁸ Kemalettin Koç, *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Yapı ve Şehirleşme Tarihi*, Kahramanmaraş, 2010.

¹⁵⁹ Yaşar Alparslan-Serdar Yakar, *"Seyahatnâme, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş"* Kahramanmaraş, 2009.

bir başka kaynak ise salnamelerdir. Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin, nezaretlerin, askeri kurumların ve bazı özel kurumların çıkardıkları yıllıklara salname adı verilmektedir. İlk salname 1847 yılında Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde çıkarılmıştır¹⁶⁰. Halep Vilayet Salmelerinden Maraş sancağı ile ilgili kısımlar ise Said Öztürk tarafından Latin harflerine çevrilerek yayımlanmıştır.

İlk cildi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesince 2017 yılında yayımlanan editörlüğünü İbrahim Solak'ın yaptığı *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Maraş'ın siyasi ve sosyal tarihi, coğrafyası, kültürüne dair kıymetli makaleler içermektedir. Bu serinin 6. Cildi 2022'de yayımlanmıştır. Maraş'ın uzak ve yakın tarihine ilişkin önemli makalelerin yer aldığı bir diğer kurum yayını, Kahramanmaraş Belediyesince yayımlanan editörlüğünü İbrahim Solak'ın yaptığı *Maraş Araştırmaları* isimli eserdir. Bugüne değin üçüncü cildi yayımlanmıştır. Editörlüğünü Yaşar Alparslan ve Mehmet Karataş'ın yaptığı *Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları* isimli eserde Maraş'ın Dulkadirliği Beyliği dönemiyle ilgili makaleler yer almaktadır.

Buraya kadar Maraş tarihi ile ilgili yapılan çalışmalardan belli başlıları tanıtılmaya çalışılmıştır. Bir sonraki başlıkta Maraş Kazası'nın coğrafi konumu ile XVIII. asra kadarki tarihi incelenmeye çalışılacaktır.

¹⁶⁰ Bilgin Aydın, "Salnâme", *DİA*, C.36, s/51-54, Ankara, 2009.

3. MARAŞ KAZASININ COĞRAFI KONUMU VE TARİHİ

3.1. Maraş'ın Coğrafi Konumu

Maraş Kazası'nın merkezini oluşturan şehir, Ahır Dağı'nın güney eteklerinde kendi ismi verilen ovanın kuzeyinde; Alaüddevle Bey Camii (Ulu Cami) merkezli olarak kurulmuştur. Bu merkezin deniz seviyesinden yüksekliği 563 m.'dir¹⁶¹. Günümüze kadar ayakta kalmış vakıf müesseseler baz alındığında araştırma döneminde şehrin doğusu ile batısı arasındaki mesafe kuş uçuşu olarak yaklaşık 3 km. olduğu anlaşılmaktadır. Ahır Dağı'nın yamaçlarından inen dereler, ovayı doğudan batıya geçen Erkenez Suyu vasıtası ile Ceyhan Nehri'nin ana kollarından olan Aksu'ya dökülmekte, Aksu Nehri ise şehrin güneybatısında Elbistan'dan gelen Ceyhan Nehri ile birleşmektedir. Şehir coğrafi konumu itibariyle önemli bir noktada bulunduğundan eski zamanlardan beri büyük bir ticaret mekezi olmuştur¹⁶².

Arazisi genellikle engebeli olan Maraş kazası kuzeyde Berit ve Engizek Dağları, doğuda Gölbaşı çukur alanı, güneyde Kartal Dağı, batıda Nur (Amanos) Dağlarının kuzey kısmı ile Çimen ve Çınarpınar Dağları arasında bulunmaktadır¹⁶³. Akarsularla çevrili verimli topraklara sahip olan şehrin içme ve kullanma suyu Pınarbaşı adıyla bilinen Kırkgöz isimli mahalden sağlanmaktaydı¹⁶⁴. Dağlık yerleri ormanlarla kaplıydı¹⁶⁵. XVIII. asırda Birecik tersanesinde inşa edilen nehir gemileri bu ormanlardan temin edilen kereste ile inşa ediliyordu¹⁶⁶.

3.2. Maraş Adı

Markasi, Marasion ve Mer'aş gibi değişik şekillerde söylenen ve yazılan Maraş'ın adının menşei ve ne anlama geldiğine dair çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Maraş adı Asur metinlerinde Markasi şeklinde geçmektedir. Bu isim Romalılar döneminde Kral Caligula tarafından Germanicia/Kayseria Germanicia'ya çevrilmiştir. Bu isim Doğu Romalılar döneminde de kullanılmış şehir İslam hâkimiyetine girince Mar'aş adını almıştır. Mar'aş ismi Doğu Roma kaynaklarına Marasion olarak geçmiştir¹⁶⁷. Bu isim bölgedeki çeltik ekimi ve bataklıkların sebep olduğu sıtma hastalığı dolayısıyla "titreme yeri" anlamına geldiği şeklinde izah edilmekteyse de ilmî bir geçerliliği yoktur¹⁶⁸. Bununla birlikte "رعى" kelimesinin Arapça'da sallanmak, sarsılmak, anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda; fay hatları üzerinde

¹⁶¹ Google.maps., Kahramanmaraş Fiziki Haritası,

<https://earth.google.com/web/@37.58566085,36.92985158,587.86860614a,683.45289141d,35y,-0h,0t,0r>.

¹⁶² Besim Darkot, "Maraş", *İA*, C.7, İstanbul, Tarihsiz, s.310.

¹⁶³ Yinanç, Refet, Elibüyük, Mesut, *Maraş Tahrir Defteri C.1*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1, Ankara, 1988, s.XXX.

¹⁶⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d. nr.1 s.155/3

¹⁶⁵ Şemseddin Sami, "Maraş", *Kamusü'l-Alâm*, C.6, İstanbul, 1316, s.4263,

¹⁶⁶ Orhonlu, Cengiz, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, S.13, s.77-102., COA, C.BH., 50:2377.

¹⁶⁷ Besim Darkot, *agm.*, s.310

¹⁶⁸ Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.192.

bulunan bölgeyi fetheden Arapların şehir için titreme yeri anlamında Mar'aş ismi vermiş olmaları da mümkündür. İranlı Hacı Zeynel Abidin Şirvânî'nin 1810-1821 yıllarındaki Türkiye seyahatini anlatan Riyazü's-Seyahat adlı eserinde, şehrin adının “yüksek uçan güvercin” (Kebuter-i bülend-pervâz) anlamına geldiği belirtilmektedir¹⁶⁹.

3.3. İlkçağlardan XVIII. Asra Kadar Maraş

Bulunduğu coğrafi konum ve iklim şartları sebebiyle Maraş eski zamanlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Geçmişî Peleolitik çağa kadar uzanan şehrin birçok medeniyete ev sahipliği yapmasında, şehrin Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunmasının büyük rolü vardır.

Maraş şehrinin bilinen en eski yerleşim yeri, şimdiki mevkisinin doğu tarafında Erkenez suyu kenarında tahminen hicretten üç bin sene önce Asurîler tarafından kurulmuştur¹⁷⁰. Asur ticaret kolonileri çağında Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde yer alan şehir, Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Geç Hitit şehir devletlerinden Gurgum Krallığına başkentlik yapmıştır. Kimmerler'in Anadolu'yu istilâsından sonra bir süre Asur hâkimiyetinde kalmış; Asurların, Med istilâsına uğramasıyla Perslerin hâkimiyetine girmiş ve Kapadokya Satraplığına¹⁷¹ bağlanmıştır¹⁷².

M.Ö. 64'te Romalıların eline geçen şehir 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla Hz. Ömer zamanına kadar Bizans'ın egemenlik sahasında kalmıştır¹⁷³. Hz. Ömer'in halifeliliğiyle birlikte İslam fetihleri hızlanmış Suriye tamamen Müslümanların eline geçmişti. Hz. Ömer'in Suriye orduları başkomutanı Ebu Ubeyde bin Ebu'l-Cerrah, komutanlarından Halid bin Velid'i H. 16 (637-638) senesinde Menbic'ten Maraş üzerine gönderdi. Kalenin Bizanslı muhafızları, kendilerine zarar verilmeden çekilmelerine müsaade edilmesi şartıyla teslim oldular. Kaleyi teslim alan Halid bin Velid kaleyi tahrip etti¹⁷⁴. Suriye'yi kaybeden Bizanslılar *sugûr*¹⁷⁵ bölgesini de kaybetmek istemiyorlardı. Bölgeyi Müslümanlardan almak için yoğun faaliyetlere ve saldırılara başladılar. İlk İslam fethinden kısa bir süre sonra Bizanslılar Maraş'ı geri aldılar. Ancak Hz. Osman zamanında şehir, 651'de Süfyan b. Avf el-Amidî komutasında yeniden fethedilmiştir. Bu sırada Şam valisi olan Muaviye 650-651

¹⁶⁹Namık Musalı, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, C.I*, Kahramanmaraş, 4-6 Ekim 2012, s.161-171,

¹⁷⁰Said Öztürk, *Haleb vilayeti Salnâmesi, C.II*, 2006, s. 126.

¹⁷¹Satrap: Pers imparatorlarının sınırlarının genişlemesiyle ülkeyi eyaletler halinde düzenleyerek yönetici olarak bu bölgelere Satraplar atamışlardır. Daha geniş bilgi için bk. Muzaffer Duran, “Satraplık Sisteminin Pers Yönetim Teşkilatındaki Yeri”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), s:61-86, 2015

¹⁷²Gündüz, *agm*, s.192.

¹⁷³Arslan. 17. *Yüzyılda Maraş Sancağı*, s.16.

¹⁷⁴E. Honingman, “Maraş” *İ.A.*, C.7, İstanbul, s.312.

¹⁷⁵Sugûr: Sözlükte “geçit, düşman saldırısına açık yer, sınır” gibi anlamlara gelen sagr kelimesinin çoğulu olan sugûr, dârü'l-islâm adı verilen İslâm ülkesiyle, dârü'l-harb denilen gayr-i Müslim ülkeleri birbirinden ayıran sınır bölgelerinde ve geçiş noktalarına verilen addır. Daha geniş bilgi için bk. Casim Avcı, “Sugûr”, *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s..473-474.

yılında, İslâm Bizans çatışmalarında tahrip olan şehri yeniden imar ettirip, Suriye hududunu güçlendirmek için şehre asker yerleştirip kuvvetlendirmiştir¹⁷⁶. Muaviye ile Hz. Ali arasındaki mücadeleler sırasında Bizanslılar Maraş'ı geri almış, Yezid zamanında hızlanan Bizans akınları neticesinde Müslüman ahali şehri terk etmiş ve şehir tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Emevilerin son halifesi olan II. Mervan (744-750), sürekli Bizans saldırısına uğrayan ve sık sık Müslümanlarla Hristiyanlar arasında el değiştiren şehirde hâkimiyeti sağlamlaştırmak için hem kalenin surlarını yaptırmış hem de şehri bir dış sur ile çevirtmiştir. Buna rağmen tekrar Bizans eline geçen şehir 746-747'de El-Velid bin Hişam tarafından yeniden fethedilmiştir¹⁷⁷.

Halife Harun Reşid (786-809) zamanında genişletilerek imar edilen şehir¹⁷⁸ 948-949'da tekrar Bizanslıların eline geçip tahrip olmuştur. 953'te Hamdânîlerin Halep kolunun kurucusu olan Seyfü'd-devle el-Hamdâni¹⁷⁹ Maraş'ı yeniden islâm hâkimiyetine almış ise de¹⁸⁰; 962 yılında Bizanslılar tarafından bir kez daha işgal edilen şehir 1085 yılında bölgenin Selçuklu Türkleri tarafından fethedilmesine kadar Antakya dükalığına bağlı kalmıştır. Bizanslıların hâkimiyetinde kaldığı bu süre zarfında Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan Ermeniler tehciye tabi tutularak Maraş'a yerleştirilmişlerdir¹⁸¹. Mateos doğudan kitleler halinde batıya göçen Ermenilerin Urfa, Antakya, Tarsus, Kilikya ve Dülük'e kadar olan alanlara yerleştiklerini belirtmektedir¹⁸².

Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedani'nin Camiü't-tevarih adlı eserinde Maraş'ın 1071-1072 yıllarında Sultan Alparslan'ın komutanlarından Emîr Çavuldur tarafından fethedildiği ifade edilmektedir¹⁸³. Faruk Sümer ise Dânişmendnâmede adı geçen Çavuldur Çaka'nın Maraş ve Sarız taraflarını fethettiğini, Bizans'a esir düşen Çaka Bey'in de aynı kişi olduğunu iddia etmektedir¹⁸⁴. M. Halil Yinanç ise Reşidüddin'in eserindeki bilgiler ve ondan nakiller yapan diğer müelliflerin olayın cereyan ettiği bölgeye coğrafi bakımdan uzak olması, Rum, Ermeni ve Süryani kaynakları tarafından da desteklenmemesine dayanarak Maraş'ın Emir Çavuldur tarafından fethedilmiş olamayacağını savunmuştur¹⁸⁵. Kesin olan ise şehrin Melikşâh döneminde Emir

¹⁷⁶ İlyas Gökhan, "Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş", *Belleten*, C.LXXIII, (266), 2009, s.44-45.

¹⁷⁷ İlyas Gökhan, *Arapların Fethinden...*, s.48.

¹⁷⁸ İlyas Gökhan- Selim Kaya (Ed.), VII.-XVI. Asırlarda Maraş Emîrleri (Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi), Kahramanmaraş, 2008, s.19-21.

¹⁷⁹ Abdülkerim Özyayın, "Seyfûddeve el-Hamdâni", *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s.36.

¹⁸⁰ Gökhan-Kaya, *age*, s.23.

¹⁸¹ Arslan, *age*, s.18.

¹⁸² *Urfalı Mateos Vekayinâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli* (Çev. Hrant. Andreasyan), Ankara, 2000, s.156.

¹⁸³ *Camiü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçuk)*, Reşidü'd-Dîn Fazlullah (Ter. Erkan Göksu- H. Hüseyin Güneş), İstanbul, 20014, s.84.

¹⁸⁴ Faruk Sümer, "Çavuldur", *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.235

¹⁸⁵ Gökhan-Kaya *age*, s.26.

Buldacı'nın 1085'te Yukarı Ceyhan bölgesi denilen Elbistan, Göksun, Efsus, Huni ve Hurman'ı fethettiğidir¹⁸⁶.

Emir Buldacı'nın fethiyle Türk hâkimiyetine giren Maraş bölgesine Türk göçleri başlamıştır¹⁸⁷. I. Haçlı seferinde Haçlı ordusunun hedefindeki Antakya'da Türklere ulaştırılabilecek yardım stratejik önemdeki Maraş'tan geçiyordu bu sebeple Gaudefroy de Bouillon kumandasındaki Haçlılar Maraş'ı 1097'de işgal etmişler ve buraya bir piskopos yerleştirmişlerdir¹⁸⁸. Selçuklu Sultanı I. Mesud tarafından 1149'da tekrar alınincaya kadar Haçlıların idaresinde kalan şehir, aynı yıl Ayntab, Behisni, Keysun¹⁸⁹ gibi şehirlerin de Maraş'a bağlanmasıyla Anadolu Selçuklularının bir eyaleti haline gelmiş ve idaresine de Kılıçarslan getirilmiştir. Maraş 1208 senesine kadar Anadolu Selçukluları, Danişmentliler ve Eyyubiler arasında el değiştirmiştir. Nihâyet, 1208'de idaresi yurtluk ve ocaklık olarak Türkmen beylerine tevcih edilen bir uç beyliği kurulmuş idaresi Anadolu Selçuklu emirlerinden Hüsameddin Hasan Bey'e verilmiş; 1259 yılına kadar bu Hüsameddin Hasan Bey'in çocukları şehri yönetmiştir¹⁹⁰.

Temuçin'in kurduğu Moğol İmparatorluğu'nun XIII. asrın başlarında batıya doğru yayılmasıyla¹⁹¹ Moğollar karşısında tutunamayan pek çok Türk boyu İran yaylası üzerinden Anadolu'ya göç etmiştir. Yeni gelen kalabalık kitleler, uçlara doğru çekilip Anadolu'nun Türkleşmesi'nde ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılıp Türkmen beyliklerinin kurulmasında önemli rol oynamıştır¹⁹².

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında etkili olan olaylardan biri de Baba İshak isyanıdır. Maraş ve çevresindeki Türkmenler Anadolu Selçuklu Devletine karşı 1240 yılında Baba İshak önderliğinde ayaklanmışlardır. Samsat yakınlarında Kefersud'dan başlayan isyan Elbistan ve Maraş çevrelerindeki Türkmen aşiretlerinin de isyana katılmasıyla büyümüş ve Malya ovasında Anadolu Selçuklu ordusu tarafından güçlkle bastırılmıştır. İç düzeni sarsılan Anadolu Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ savaşında Moğollara yenilmiş ve devlet otoritesi sarsılmıştır¹⁹³.

Bu kargaşa döneminde Maraş ve çevresindeki Ağaçeri Türkmenleri tüccar kabilelerine saldırıp şehirleri basmaya başladılar. Maraş Emiri İmamüddin'in Ağaçerilerin tedibi için yardım talep etmesi üzerine Sultan İzzeddin Ali Bahadır'ı

¹⁸⁶ İlyas Gökhan, *Selçuklular Zamanında Maraş*, Kahramanmaraş, 2013, s.22.

¹⁸⁷ Mehmet Şeker, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması Sürecinde Maraş Bölgesi ve Bölgeye Yerleşen Türk Boyları", I. Kahramanmaraş Sempozyumu (6/8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş) Tebliğleri, C.I, İstanbul, 2005, 440-441.

¹⁸⁸ E. Honingman, agm., s.314., Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (1098-1118)*, C.I, Ankara 1990, s.4, İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uç Beyliği (1071- 1258); Tuğba Yiğit, *I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni- Haçlı İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2011, s. 49.

¹⁸⁹ Günümüzde Adıyaman ili Besni ilçesi sınırlarında Keysun Ovası olarak adlandırılmaktadır.

¹⁹⁰ Mükrimin Halil Yinanç, Maraş Emirleri'nden naklen, Hasan Arslan, *age*, s.19.

¹⁹¹ Chris Peers, *Ghenghis Khan And Mongol War Machine*, South Yorkshire, 2015, s.111-143.

¹⁹² Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *DİA*, C.30, Ankara, 2020, s.228.

¹⁹³ Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak", *DİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s.389.

görevlendirdi, Ali Bahadır Ağaçerilerin reisleri Cuti Bey'i 655/1257'de esir alarak Minşar Kalesine hapsedmiştir¹⁹⁴.

Anadolu'da bu gelişmeler olurken son Eyyubi hükümdarı Turan Şah'ın ordusundaki Türk asıllı memlük köleler tarafından 1250'de öldürülüp aynı yıl İzzeddin Aybek'in tahta çıkmasıyla kurulan Memlüklüler¹⁹⁵ yakın doğu bölgesinde güçlü bir devlet haline gelerek Moğollara rakip olmuş ve 1260'da Moğolları 'Ayn-Calut adlı bölgede ağır bir yenilgiye uğratmıştır¹⁹⁶.

Anadolu'daki karışıklıklardan faydalanan Memlükler 1273'de Göynük Kalesi'ni ele geçirmişler ve bir yıl sonra da Maraş'a taarruz etmişlerse de bu taarruzdan netice alamamışlardır¹⁹⁷. 1292 senesinde Amanosları aşan Memlük ordusu Fırat Nehri üzerindeki Rumkale'yi fethetmiş, Kozan (Sis) üzerine yapılan seferde ise Ermenilerden Maraş, Behisni ve Tel-Hamdan şehirlerini almıştır. Memlük sultanı Melik Eşref Halil'in öldürülmesinden sonra taht karışıklıklarını fırsat bilen Ermeniler şehri tekrar ele geçirmişler ise de 1298'de Memlüklüler Maraş'ı tekrar almış ve Dulkadir beyliği kurulana kadar Halep valilerine tabi Türkmen Beyleri tarafından idare edilmiştir¹⁹⁸.

Dulkadirli Beyliğinin temeli Maraş ve Elbistan çevresindeki Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerinin reisi konumunda bulunan Dulkadiroğlu Zeyneddin Karaca Bey tarafından atılmıştır. Çukurova bölgesindeki Ermeniler üzerine akınlar düzenleyen Zeyneddin Karaca Bey 1335 Mayıs'ında düzenlediği akında Ermenilerden elde ettiği ganimetlerle Elbistan'a dönmüştür. Zeyneddin Karaca bir süre Türkmen reislerinden Taraklı Halil ile mücadele ettikten sonra H.738/M.1337 yılında Memlüklülerin Şam valisi olan Tengiz'in girişimiyle Memlük Sultanı Melik Nâsır Muhammed tarafından Elbistan yöresindeki Türkmenlerin reisliğine getirilmiştir¹⁹⁹.

Beyliği resmen tanınan Karaca Bey civar şehirlerin fethine girişmiştir. Bir yandan Memlukleri metbu olarak tanıyan Karaca Bey diğer yandan her fırsatta bağımsızlığını elde etmeye çalışmıştır. 1341'de Memluk sultanı Nasır'ın ölümünden istifade edip bağımsızlık için girişimde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Karaca Bey, 1348'e kadar Memlukluların vassalı olarak hareket etmiş; ancak Melik Nasır Hasan'ın 1348 Mart'ında Karaca Bey'in yakın dostu Halep valisi Argun Şah'ın yerine Arıktay'ı ataması üzerine Memluk Devleti'ne itaatine son vermiştir. 1353 yılına kadar bağımsızlık için Memluklularla mücadele eden Karaca Bey mücadelesinde başarılı olamamış aynı yıl 11 Aralık'ta Kahire'de idam edilmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁴ Gökhan-Kaya, *age*, s.52

¹⁹⁵ İsmail Yiğit, "Memlüklüler", *DİA*, C. 29, Ankara, 2004, s. 90-97.

¹⁹⁶ İsmail Altınöz, *Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s.7-8.

¹⁹⁷ Refet Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, Ankara, 1989, s.4.

¹⁹⁸ Gökhan- Kaya, *age* s.55-56.

¹⁹⁹ Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s.553-557.

²⁰⁰ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 8-19.

Karaca Bey'in öldürülmesinden sonra oğlu Halil beyliğin başına geçmiştir. Elbistan'ı hükümet merkezi yapan Halil Bey de babası gibi bağımsızlık için Memlükler'le mücadele etmiş ancak o da babasıyla aynı kaderi paylaşmış 1386'da Memlukler tarafından öldürtülmüştür²⁰¹. Halil Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına kardeşi Sevlî Bey geçmiştir. Babası ve kardeşi gibi bağımsızlık için Memlüklerle savaşan Sevlî Bey de Memlüklülerin desteklediği bir suikast ile 1398'de öldürtülmüştür. Sevlî Bey'den sonra yerine oğlu Sadaka Bey geçtiyse de amcasının oğlu Nasreddin Mehmed, Yıldırım Bayezid'in desteği ile beyliği ele geçirmiştir²⁰². Böylelikle Dulkadirli-Osmanlı siyasi müsasebetleri başlamıştır. Bu siyasi yakınlaşmayla birlikte Osmanlı- Memlük ilişkileri bölgede nüfuz sahibi olma mücadelesine dönmüştür²⁰³.

Nasreddin Mehmed uzun süren beyliği süresince Memlüklülerle ve Osmanlılarla dostane münasebetler kurmuştur. Doğudan Akkoyunlu, Karakoyunlu, Safevî, batıdan ise Karamanlılar'ın bulunduğu stratejik önemdeki bir bölgede bulunan Dulkadirli Beyleri varlıklarının devamını güçlü konumda gördükleri devletlerin desteğini aramakta görmüşler; bu sebeple hem Memlüklüler ile hem de Osmanlılar ile akrabalık bağları kurmuşlardır²⁰⁴. Bu beylerden ilki bir kızını Çelebi Mehmed'le diğer kızını ise Memluk Sultanı Çakmak'la evlendiren Nasreddin Mehmed'tir. Uzunca bir süre beyliğin başında bulunan Nasreddin Mehmed Ekim 1442'de vefat edince yerine oğlu Süleyman geçmiştir. Süleyman'ın yirmi yıllık beyliği de sorunsuz geçmiştir. Bu dönemde Dulkadirli'lerin Osmanlılar'la dostane ilişkileri devam etmiştir. Süleyman'ın kızı Sitti Hatun'un Sultan II. Murad'ın oğlu Mehmed'e nikahlanması Karakoyunlular'a ve Karamanoğulları'na karşı kendine müttefik arayan Sultan II. Murad'a bir müttefik kazandırmıştır²⁰⁵.

Dulkadirli Beyi Süleyman 1454'te vefat edince yerine oğlu Melik Arslan geçmiştir. Melik Arslan beyliğin başına geçtiği dönemde Dulkadirli'lerin üzerinde Memluklerin ve Osmanlıların nüfuz mücadelesi başlamıştır. Melik Arslan'ın Osmanlılara yakınlık göstermesinden memnun olmayan Memluk Sultanı Hoşkadem, Kahire'den gönderdiği bir suikastçi ile Melik Arslan'ı öldürtüp yerine kardeşi Şahbudak'ı beyliğin başına getirmiştir. Fakat, Dulkadirli Türkmenleri'nin ileri gelenleri kardeş katili olarak gördükleri Şahbudak'a itaat etmemişler; Fatih'e müracaat ederek Melik Arslan'ın diğer kardeşi Şehsuvar'ın beyliğin başına geçirilmesini istemişlerdir. Fatih'in desteğiyle 1466'da beyliği ele geçiren Şehsuvar Bey, 1472 Haziran'ında Memlüklere karşı girdiği savaşta esir düşmüş, Kahire'ye götürülerek kendisi gibi esir

²⁰¹ Samet Alıç, "Garbi Anadolu'da Selçukların Varisleri: Dulkadiroğulları", *Maras Araştırmaları I*, Konya, 2020, s.12.

²⁰² Hasan Basri Karadeniz, "Dulkadirli Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış", *Maras Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları*, Ankara, 2015, s. 244-245.

²⁰³ Faruk Söylemez, "Osmanlı-Dulkadirli Siyasi ve Sosyal Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2002, S.138, s.5.

²⁰⁴ Altınöz, *Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi*, s.11-12.

²⁰⁵ Johannes Heinrich Mordtmann, V. L. Ménage, "Dhu'l Kadr" *The Encyclopaedia of İslam, New Edition, Vol. II, Leiden, 1991, s. 239.*

düşen kardeşleri Erdivane, Hüdada ve Yahya ile birlikte Bâbü'-z-Züveyle'de idam edilmiştir. Beyliğin başına Memlüklerin desteklediği Şahbudak Bey tekrar geçmiştir²⁰⁶.

Şehsuvar Bey'in aşağılayıcı bir şekilde idam edilmesini kabullenemeyen kardeşi Alaüddevle Bey, amcası Aşık Bey ve bir kısım Dulkadirli cemaati Amasya'da şehzade Bayezid'in yanına sığınmışlardı. Kızı Ayşe Hatunu şehzade Bayezid ile evlendiren Alaüddevle Bey Osmanlılarla akrabalık tesis etmiştir²⁰⁷. Dulkadirlielerin başında Memluklere yakın bir bey bulunmasını istemeyen Fatih'in desteğini alan Alaüddevle Bey 1479'da beyliğin başına geçmiştir. Ancak Osmanlılar ve Memlûklülerin nüfuz sahibi olmak istemesi bölgenin siyasi istikrardan yoksun olmasına sebep olmuş;²⁰⁸ 1485-1490 yıllarında Osmanlılar'la Memlûkler bölgeye hâkim olabilmek için savaşmışlardır. Alaüddevle Bey iki devlet arasında başarılı bir şekilde denge politikası yürütmüştür.

Bu sırada doğuda Safeviler yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Safevi hükümdarı Şah İsmail, İran'da hakimiyetini kurar kurmaz batıya yönelmiş, 1507'de Elbistan'ı yakıp yıkmıştır²⁰⁹. Bununla birlikte Alaüddevle'nin Osmanlılar'dan uzaklaşmaya başlamasıyla Dulkadirlilerle-Safeviler arasında dostluk tesis edilmiştir²¹⁰. Hatta; Alaüddevle Bey, yaşlılığını beyan ederek Yavuz Sultan Selim'in İran seferine katılmadığı gibi Osmanlı ordusunda Yavuz'un yanında savaşan Şehsuvar oğlu Ali Bey sebebiyle Osmanlılara cephe almış bu sebeple Osmanlı ordusunda erzak kıtlığı yaşanmıştır²¹¹.

Alaüddevle Bey'in bu hareketi sonunu hızlandırmış; Sultan Selim, Çaldıran Seferi dönüşünde Hadım Sinan Paşa komutasındaki orduyu Alaüddevle Bey'in üzerine göndermiştir. Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Dulkadirli kuvvetleri 13 Haziran 1515'te Göksun ve Andırın arasındaki Ördekli isimli mevkiye karşılaşmış, Alaüddevle Bey ve maiyetindeki birçok kişi bu savaşta öldürülmüş; Dulkadirli Beyliği son bulmuştur. Osmanlılar, Ramazanoğulları ve diğer bazı beyliklerin ilhakında takip ettiği kademeli ve yumuşak bir geçiş siyasetini Dulkadir Beyliği'nin ilhakında uygulamışlardır. İlk yıllarda Osmanlı idari teşkilatında önce sancak olarak teşkilatlandırılan bölge; kayd-ı hayat şartıyla 800.000 akçelik has geliriyle Şehsuvar oğlu Ali Bey'e tevcih edilmiştir²¹².

Ali Bey'in 1522'de öldürülmesine kadarki geçiş sürecinde bölge bir süre yarı müstakil statüde idare edilmiştir. Dönemin kaynaklarında bölgenin beş sancağa

²⁰⁶ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 59-76.

²⁰⁷ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 77.

²⁰⁸ Arif Sarı, *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s.6.

²⁰⁹ Johannes Heinrich Mordtmann, V. L. Ménage, *agm*, s.240.

²¹⁰ Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 96.

²¹¹ Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi C.17, S.22*, s.59.

²¹² Arslan, "Osmanlı Hâkimiyetinde Maraş'ın İdari Yapısı/Taksimati I", *age*, s.77.

bölündüğü ifade edilmekte ancak bu sancakların isimleri zikredilmemektedir²¹³. Maraş Sancağını'nın yönetimine Koçi bin Halil Bey getirilmişse de Maraş sancağı bir süre sonra Rum Vilayeti'ne bağlandığı için sancağın yönetimine Musa Bey veled-i Kızıl Ahmed Bey getirilmiştir²¹⁴.

Maraş ve çevresi Osmanlı idaresine girdikten kısa bir süre sonra bölgede isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanların temelinde Dulkadirli sipahilerinin ellerindeki tımarlarının alınması ya da tahrirler esnasında fazla vergi yazılması gibi ekonomik etkenler yanında dini etkenler de bulunmaktadır²¹⁵. Dulkadirli bölgesinde çıkan bu isyanlardan ilki 1526'da Bozok Sancağı'nın tahriri esnasında, tahrir memurlarının hatalarından kaynaklanan Söklen Musa isyanıdır. Bu isyandan bir yıl sonra yine Bozok Sancağı'nda Dulkadirli Zünnunoğlu isyanı çıkmıştır. Zünnunoğlu isyanı ile aynı yıl meydana gelen Kalender Çelebi isyanı, isyana katılanların sayısı ve yayıldığı coğrafi bölge bakımından önemlidir²¹⁶.

Zira bu bölgede XVII. asırda meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar, Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde meydana gelip bölgeye yayılan Celâli İsyanları çerçevesinde gelişmiştir. Meymun Davudoğulları, Köse Sefer, Mütesellim Ömer isimli celaliler ile birlikte Urfa bölgesindeki Kılıçlı Aşireti'ne mensup olup, Halim Şah unvanıyla Anadolu'da saltanatını ilan eden Abdulhalim²¹⁷ yüzyılın başlarında bölgenin iktisadi hayatında büyük yıkıma sebep olmuşlardır²¹⁸. Aynı yıllarda Maraş ve çevresini etkileyen bir diğer isyan, Canbulad Oğlu Ali Paşa isyanıdır. 1606'da Halep'te yönetimi ele geçiren Ali Paşa, kısa sürede Kuzey Suriye'nin büyük kısmında yönetimi ele geçirmiştir²¹⁹.

Maraş ve çevresini etkileyen isyanlardan bir diğeri de Abaza Hasan Paşa isyanıdır. 1648'de Yeni İl Türkmen Voyvodalığı'na atanmışken görevden alınan Abaza Hasan Paşa düşmanları tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılınca isyan etmiştir. Şam Valisi Tayyazâde Ahmed Paşa ve elliden fazla sancakbeyi ile birçok zorbayı etrafına toplayan²²⁰ Abaza Hasan Paşa'nın 1658'de Maraş ve çevresinde kışlaması bölge için yeni bir yıkım olmuştur. XVII. asrın ikinci yarısından sonra şehir toparlanmaya başlamış²²¹ ancak ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere XVIII. asırda âyanlığın güç

²¹³ Altınöz, *agt*, s.31.

²¹⁴ Alaaddin Aköz-İbrahim Solak, "Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2004, S. 153, s. 44.

²¹⁵ Mücteba İlgürel, "Celali İsyanları", *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s. 253; Bölgedeki dini nitelikli isyanlar XVIII. yüzyılda da devam etmiştir. Ahalinin dini duygularını istismar ederek isyan eden Malatya Sancağı'ndaki Elhaslı Aşireti'nden Kalender Oğlu Ali Maraş Beylerbeyi Rışvanzâde Süleyman Paşa tarafından öldürülmüştür. Bk. İzzî Tarihi, (Haz. Ziya Yılmaz), İstanbul, 2016, s.912.

²¹⁶ Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası*, s. 29-30.

²¹⁷ Mücteba İlgürel, "Karayazıcı Abdülhalim", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 482.

²¹⁸ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, s.28.

²¹⁹ William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*, İstanbul, 2002 s.89.

²²⁰ Joseph von Hammer-Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C.XI (Haz. Mehmet Ata), İstanbul, 1947, s. 31.

²²¹ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, s.32.

kazanmasıyla hanedan aileleri arasındaki çatışmalar şehrin siyasî hayatında etkili olmuştur.

Şehrin siyâsi ve sosyal hayatının incelenmesine geçmeden önce şehrin fiziki yapısına yer verilecek daha sonra sonraki başlıkta şehrin idari teşkilatlanmasına kısaca değinilecektir.

4. FİZİKİ YAPI

4.1. Maraş Şehri

İdari, iktisadi ve beşerî açıdan farklı tanımları²²² olsa da en temel anlamıyla şehir, çalışma yaşındaki nüfusun çoğunluğunun ticaret, sanayi ve yönetim gibi işlerle uğraştığı büyük yerleşim yerlerini ifade eder²²³. Şehirlerin teşekkülünde üç esas unsur bulunmaktadır. Bunlar, fiziki çevre, insan ve kültürdür. Şehrin kendisi istisnai bir kültür ürünü olduğundan şehirler, toplumların zihniyetlerini yansıtır. İnsan eliyle meydana getirilen, kale, bedesten, han, hamam, medrese, cami gibi yapılar taş ve toprak yığını olmayıp bu eserleri meydana getiren insanların kültürünü yansıtan varlıklardır²²⁴. Türk-İslam Medeniyeti denildiğinde ilk akla gelen şey bu kültür varlıklarıdır. Bu durum “medeniyet” kelimesinin kökeniyle ilgilidir. Zira bu kelime Arapça şehir anlamındaki medine kelimesinden türemiştir.

Osmanlı şehirleri, Türk-İslam Medeniyetini yansıtan aynalardır. Çünkü bütün Osmanlı şehirleri devlet ve toplumda hâkim olan islamî düşünce çerçevesinde inşa edilmişlerdir²²⁵. Sosyal hayatın cereyan ettiği fiziki mekanlar, şehirlerin iktisadi, içtimai, idari ve askerî durumları hakkında da bilgi vermektedir. Örneğin Maraş’ın Bektutiye, Hatuniye gibi eski mahallelerindeki cami, mescit ve medrese gibi vakıf kurumların çokluğu bu mahallelerde ikâmet edenlerin ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan gelişmiş oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bu yönüyle şehir tarihi araştırmalarının fiziki yapının incelenmesi de önem arz etmektedir. Bu bölümde belgelerden elde edilen bilgiler ışında araştırma dönemindeki Maraş’ın mahalleleri ve fiziki yapısı ele alınmıştır.

4.2. İdari Birimlere Ait Yapılar

Toplumsal tabakalaşmada en üst katmanda yer alan ehl-i örf ve ehl-i şer’ idarecilerin vazifelerini icra ettikleri binalar, şehrin sosyal hayatının şekillendiği mahalleler şehrin fiziki yapısı ile karşılıklı bir etkileşim içindedir. Bu sebeple aşağıda bu idari yapıların ve şehrin mahallelerinin XVIII. asırdaki durumlarına arşiv belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla yer verilmiştir.

4.2.1. Kale

Kale, stratejik bir yeri, bir geçidi korumak amacıyla inşa edilen askeri yapıdır. Bu yapılar veya surlar Akdeniz ve doğu şehirleriyle sıradan orta çağ şehirlerine mahsus bir özelliktir²²⁶. Maraş Kalesi şehrin merkezindeki yığma tepenin üzerindedir,

²²² Kent ve kentli topluluğun tanımı hususundaki tartışmalar için bk. Max, Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çeviren: Musa Ceylan, İstanbul, 2010.

²²³ Mustafa Sabri Büyükaşçı, “Şehir”, *DİA*, C.38, İstanbul, 2010, s. 449.

²²⁴ Mehmet Karagöz, “Osmanlıda Şehir ve Şehirli, Mekan-İnsan-Beşerî Münsasebetler (XV.-XVIII Yüzyıl)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. IV, Ankara, 1999, s.104.

²²⁵ Turgut Cansever, “Osmanlı Şehri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.V, Ankara, 1999, s.509.

²²⁶ Weber, age., s.102.

günümüze kadar birçok kez onarılan kalenin M.Ö. I. asırda inşa edildiği, bununla birlikte kale ve çevresindeki yerleşimin M.Ö. XI. asırdan itibaren başladığı tahmin edilmektedir. Üç yanı yüksek ve sarp biçimde olup kuzeyden hafif eğimli bir yolla üzerine çıkılmaktadır.²²⁷

Tarihi çok eskilere kadar uzanan kalenin üzerinde ve çevresinde çeşitli kazılarda ortaya çıkmış olan buluntular burasının Hitit devrinde önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Kale 128m uzunlukta, 60m genişlikte dikdörtgene yakın bir duvarla çevrilmiş olup duvarların kalınlığı 1.60m'dir²²⁸. Evliya Çelebi kalenin Kanunî Sultan Süleyman'ın fermanıyla eski kalenin üzerine yeni bir kale inşa edildiğini belirtmiştir. Bayır üzerinde ve kare şeklinde etrafı altı yüz adım olan etrafında hendeği olmayan küçük bir kaledir. Kalenin güney yönünde şehre açılan üç kat kapısı olup bu kapının dışındaki kültelerinin iki yanında dört tane aslan heykelinin canlı gibi durmaktadır. İçinde eski evlerden oluşan bir mahalle ile Süleyman Han Camii adında küçük bir cami vardır²²⁹.

Maraş Kalesi, birçok farklı amaç için kullanılmıştır. Diğer kalelerde olduğu gibi, şehrin hazineleri muhafaza edilmiş²³⁰; suçlular burada hapsedilmişlerdir. Kaleye yakın bazı hanların hapishane olarak kullanılmasından kalenin zindanının yeterince büyük olmadığı anlaşılmaktadır²³¹.

4.2.2. Beylerbeyi Sarayı

Osmanlı Devleti'nde bir eyalet sancak beyinin idaresinde, sancak veya liva denilen idari birimlerden meydana gelir, beylerbeyinin ikâmet ettiği sancak ise "Paşa Sancağı" olarak adlandırılırdı²³². Geniş yetkilere sahip olan valilerin ikâmetgahları da "Saray" ya da "Konak" olarak adlandırılmış, valiler konaklarında divan kurup, yargılama yapmışlardır. Maraş'ta XVIII. asrın ortalarında beylerbeyi sarayının yanında valilerin emrindeki askerlerin konaklaması için şehir halkı tarafından bir de han inşa edilmiştir²³³.

XVIII. asırda Maraş'ta "Eskisaray Mahallesi"²³⁴ isminde bir mahalle bulunmaktadır. Bu mahalle, Osmanlı hâkimiyetine girmeden önce Dulkadir Beylerinin kullandığı saraydan dolayı bu isimle anılmış olabileceği gibi Osmanlı döneminde inşa edilmiş bir beylerbeyi sarayından dolayı da bu isimle anılmış olabilir. Ancak mahalledeki yapılardan günümüze kadar gelen bir bina bulunmadığı için nerede bulunduğunu söyleyebilmek mümkün değildir.

²²⁷ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri C.I*, Ankara, 1959, s.257-258.

²²⁸ Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara, 1986, s.75

²²⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hac Kitabı*, (Yay. Haz. Asiye Yılmaz Yıldırım, Zeynep Süslü Berktaş), İstanbul 2010, s.324.

²³⁰ Semavi Eyice, "Kale", *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.234-242.

²³¹ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr., 105, s.50/2.

²³² Halil İnalcık, "Eyalet", *DİA*, C.11, s.549.

²³³ *COA, A.DVNS.AHK.ME. d.*, nr.2, s.260/3

²³⁴ *VGMA, HD*, nr.1135, s.14,30; nr.1145, s.89, 113; nr.1157, s.73.

4.3. Şehirdeki Ticari Yapılar Hanlar ve Hamamlar

4.3.1. Bezzazistan-ı Atik

Bedesten olarak da bilinen bezzazistan, başta mücevher ve değerli taşlar olmak üzere silahlar, koşum takımlarıyla kumaşların satıldığı yerdir²³⁵. Kitabesi bulunmadığından hangi tarihte inşa etirildiği kesin olarak bilinmeyen bedesten Alaüddevle Bey vakıflarındandır²³⁶. Evliya Çelebi'nin dört demir kapılı kârgir yapı olarak tanımladığı bu bedestenden günümüze kadar sadece güney cephedeki cümle kapısı ile ikisi güney cephede ve yedisi bedestenin içinde olmak üzere toplam dokuz dükkân gelebilmiştir²³⁷.

Bedestenin, 1702'de meydana gelen bir yangında yandığı anlaşılmaktadır. Maraş sakinlerinden Ali, bu yangından sonra vakfın mütevellisi ile anlaşarak bedesteni tamir ettirmek istemiş, tamir maliyetini hesaplatmak için mahkemeden hüccet alınca bazı kişiler Ali'ye engel olmuşlardır. Ali'nin Divan'a şikâyeti üzerine, Nisan 1703'te bedestenin Ali tarafından tamir ettirilmesine engel olunmaması için emr-i şerif gönderilmiştir²³⁸. Ali'nin bedesteni tamir ettirmesine karşı çıkanların kimler olduğu belgede zikredilmemektedir. Bununla birlikte vâkıfın soyundan kişiler ya da bedestende dükkânı olan tüccarlar olması muhtemeldir. Bezzasistandaki tüccarların amirleri ise Bezzazistan Kethüdaları'dır. Bezzesistan kethüdalarından sadece bir isim tespit edilebilmiştir. O da bedestenin 1712 yılındaki kethüdası olan Hacı Ömer'dir²³⁹.

4.3.2. Ahmed Ağa Hanı

Maraş Sûku'ndaki bu han bina ettiren kişinin adıyla anılıyordu²⁴⁰. Ahmed Ağa inşa ettirdiği hanı vakfedip, tevliyetini kendisine şart etmiş, gelirlerini ise erkek evlâdına ve Maraş fukarasına vakfetmiştir. Şubat 1724'te hayatta olan Ahmed Ağa mahkemeye müracaat ederek şehirdeki "*Asbcıyân*"²⁴¹ *Taifesinin*" kendi inşa ettirdiği handa konaklamaları gerekirken "*aher mahalde*" konakladıklarını bu sebeple vakfın zarara uğradığını ifade etmiş, söz konusu zümrenin başka yerde konaklamamaları talep etmiştir. Durumun İstanbul'a bildirilmesiyle *Asbcıyan Taifesinin* başka yerde konaklamamaları için Maraş Beylerbeyine ve naibine emir gönderilmiştir²⁴².

4.3.3. Bağrıaçık Hanı

Ahmed Paşa tarafından inşa ettirilen caminin vakıflarından olan han Maraş Çarşısı'nda bulunmaktaydı.

²³⁵ Semavi Eyice, "Bedesten", DİA, C. 5, İstanbul, 1992, s.302.

²³⁶ VGMA, d., nr.590, s.106, sıra:98; d., nr.1966, s.150, sıra:166.

²³⁷ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, C.1, s.393.

²³⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.37, s.424/1708.

²³⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.117, s.229/1005.

²⁴⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.95, s.77.

²⁴¹ Kelime "Asb" olarak okunmuştur. Asb Farsça'da yük hayvanı, at anlamına gelmektedir.

²⁴² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.100, s.42/2.

4.3.4. Demirciler Çarşısı

Maraş Çarşısı'nda bulunan demirci ve kazancı dükkânlarının birkaç kez yangına sebep olması sebebiyle, XVIII. asrın ilk çeyreğinde Seyyid Mustafa tarafından çarşının dışında yeni dükkânlar inşa ettirilip demircilerin ve kazancıların bu dükkânlara taşınmasıyla meydana getirilmiştir²⁴³.

4.3.5. Zeytun Kervansarayı

Kervansaraylar ortasında etrafı duvarlarla çevrili dört köşe bir avlu bulunan, bu duvarların üzerinde her birinin bir kapısı ve bir penceresi bulunan bazen de tavanlı küçük bölmelerden oluşan yapılardır. Bu yapılar, tacirlerin ve ticarî emtianın korunması için yaptırılmışlardır²⁴⁴. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Maraş ve çevresinde kervanların konaklaması için yapılmış olan kervansaraylar bulunmaktaydı.

Günümüzdeki ismi Süleymanlı olan Zeytun, XVIII. asırda Maraş nahiyesinin köylerinden biriydi. Maraş'tan Elbistan'a giden yol üzerinde yer alan bu köyde bulunan kervansaraya Ermeni eşkıyalarınca zaman zaman baskın yapılmıştır. Örneğin, Maraş'ın 1722/1723 senesi adât-ı ağnâmını toplamaya memur olan Hasan topladığı vergiler ile İstanbul'a giderken Zeytun'daki kervansarayda konaklamış bu esnada Ermeni eşkıyalardan bazıları kervansarayı basarak Hasan'ın adamlarının bazılarını yaralamışlar ve topladığı akçeleri gasb etmişlerdir²⁴⁵. Ne kadar süreyle ayakta kaldığı tespit edilemeyen bu yapıdan herhangi bir kalıntı kalmamıştır. Bu yapının, günümüzde baraj suları altında kalan bölge halkınca "Karakol" olarak olarak isimlendirilen yapı oldu düşünülmektedir.

4.3.6. Ahmed Paşa Vakfı Hamamı

Ahmed Paşa'nın evladından Hasan, Yusuf ve Salih Bey isimli kardeşlerin mahkemeye müradları üzerine, Maraş Naibi el-Hac Ahmed'in Divan'a gönderdiği mektupta Şekerli Mahallesi sakinlerinden Ahmed Paşa'nın mülkiyetine sahip olduğu bir bâb hamamı vakfettiği ifade edilmektedir. Belgede, hamamın yeri belirtilmese de günümüzde kadar ayakta kalabilmiş Ahmed Paşa Camii ile aynı bölgede olması muhtemeldir²⁴⁶.

4.3.7. Hatuniye (Pazar) Hamamı

Hatuniye Medresesi ve camii vakfının en önemli gelir kaynaklarından olan hamam "Pazar Hamamı" olarak da isimlendirilmekteydi. Şems Hatun tarafından bina ve vakf edilmiştir²⁴⁷. Hamam zamanla harabeye dönünce Hatuniye Medresesi ve Camii

²⁴³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.102, s.173.

²⁴⁴ Cl. Huart, "Kervân", *İA.*, C.6, Eskişehir, 1997, s.597.

²⁴⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.98, s.543/1.

²⁴⁶ VGMA, HD, nr.1148, s.65.

²⁴⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.109, s.357/1.

Vakfı'nın mütevellisi Derviş Mehmed 1725'de tamir ettirmiştir. Derviş Mehmed'in hamamı tamir ettirebilmesi için mahkemenin keşif izni vermesi gerekmektedir. Mahkeme, şehrin mimarbaşı Mehmed'ten hamamın tamiri için tahmini bedel çıkarmasını istemiş, mimarbaşı tamir masrafını üç yüz kuruş olarak hesaplamıştır. Bu süreçten sonra mahkemeden tamir için izin çıkmış ve hamam tamir ettirilmiştir. Tamirden sonra 1725'ten 1729 senesi sonunda değin yıllık yüz kırk kuruştan olmak üzere toplam iki yüz seksen kuruşa Seyyid Ahmed isimli kişiye kiralanmıştır²⁴⁸. Söz konusu dönemde bir kuruş yüz yirmi akçe olduğuna göre, Seyyid Ahmed hamama günlük kırk altı akçe ödemiştir.

4.3.8. Kadı Mahmud Medresesi Vakfı Hamamı

1709'da Kadı Mahmud Medresesi müderrisi, Ahmed el-Mar'aşî ile Mehmed isimli biri arasındaki geçen müderrisliğe tasarruf etme davasında hamamdan söz edilmektedir. Ahmed Mar'aşî Kadı Mahmud Medresesi müderrisi iken Mehmed isimli bir kişi Anadolu Muhasebesi Kayıtları'nda Kadı Mahmud Medresesi isimli medrese için Kadı Muslihiddin Medresesi'dir diyerek kendi adına *askerî* berâtı almış ve Kadı Mahmud Medresesi'ne vakf edilen hamamın gelirlerine de el koymuştur²⁴⁹. Şikâyet kaydında hamamın hangi mahallede olduğu belirtilmemiştir. Bu hamam ile ilgili bugüne kadar başka bir kayıt tespit edilememiştir.

4.3.9. Tekyenîşin Hamamı

Hoca Durdu Mahallesi'ndeki hamam Tekyenîşin el-Hac Mehmed bin el-Hac Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Bu sebeple Tekyenîşin Hamamı olarak adlandırılmıştır. Hamamın hangi tarihte inşa ettirildiği tespit edilememiştir. Tekyenîşin el-Hac Mehmed, bir tarafı yol, bir tarafı hân (okuma) odası, bir tarafı debbağhaneye sınır olan hamamın yarısını vakfetmiştir²⁵⁰. XVIII. asırda hamamın yakınlarında bir de cami bulunmaktadır²⁵¹. 1725'te faal olan²⁵² hamam muhtemelen kardeş olan Seyyid Ebubekir, Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mustafa'nın mülkiyetindeydi²⁵³.

4.4. Maraş'ın Mahalleleri

Sözlükte, “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamında gelen hall (halel ve hulûl) kökünden türetilmiş bir mekân ismi olan mahalle kelimesi devamlı veya geçici olarak ikâmet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder²⁵⁴. Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu²⁵⁵

²⁴⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.106, s.76/2.

²⁴⁹ VGMA, AT d., nr.232, s.234.

²⁵⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.161/3.

²⁵¹ VGMA, HD, nr.1091, s.259.

²⁵² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.120, s.43/1.

²⁵³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.108, s.263/1

²⁵⁴ Ali Murat Yel- Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Mahalle”, *DİA*, Ankara, 2003, s.323.

²⁵⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul, 2009, s.18.

sosyal dayanışma içindeki kişilerden oluşmuştur²⁵⁶. Bu sebeple eğer mahallede faili meçhul bir cinayet işlenmiş ise maktulun diyeti mahalledeki hanelerce ödenmiştir²⁵⁷.

Osmanlı şehirlerinde, şehrin temelini teşkil eden mahallenin merkezi ise camidir. Caminin sosyal hayattaki merkezi konumu sebebiyle mahallelerin yöneticileri XIX. asrın ilk yarısına kadar, mülki ve beledi bir amir olan kadının mahalle düzeyindeki temsilcisi olan imamlar olmuşlardır²⁵⁸. Birçok mahallede mescit inşa ettiren hem mescite hem de mahalleye adını vermiştir²⁵⁹. Maraş'taki mahallelerin bir kısmı da isimlerini merkezlerinde bulunan cami/mescitten almıştır.

İslam şehirlerinde mahalleler çeşitli dinsel ve etnik farklılıklara göre ayrılmış hatta bazı meslek grupları kendi mesleklerinin adıyla anılan mahallelerde yaşamışlardır²⁶⁰. Maraş'taki Etmekçıyan, Neccârân, Arkçıyan gibi mahalleler meslekler ile anılan mahallelerdendir. Ayrıca “Zimmiyan” isimli bir mahallenin varlığı tespit edilmiştir ki bu mahallede sadece gayrimüslimler yaşamış olmalıdır. Bununla birlikte gayrimüslim kethüdalarından Aşcıoğlu Ovannis'in şikâyeti üzerine tutulan bir hüküm; Maraş mahallelerinden Arakçıyan, Kumarlı, Bektutiye, Kuyucak, Çukuroba, Seksenler, Etmekçıyan, Hatuniye, Şeyhli, Şekerli, Acemiye ve Çiçekli mahallelerinde gayrimüslimlerin müslümanlar ile birlikte yaşadıklarını göstermektedir²⁶¹.

Araştırma döneminde Maraş mahallelerinin nüfusuna dair bilgi tespit edilememiştir. Bununla birlikte gerek Hurufat Defterleri'nde gerekse şikâyet defterlerinde Maraş'ın mahalleleri hakkında sınırlı da olsa bilgiler bulunmaktadır. Örneğin faili meçhul bir cinayet ile ilgili bir şikâyet kaydından Divanlı, Seksenler, Şeyh, Çukuroba ve Kayabaşı mahallelerinin aynı bölgede bulunduğu görülmektedir. Cinayet bu mahalleler arasında Süleyman Ağa'nın bahçesinde işlendiğinden maktulün varisleri diyetlerini bu mahallelerin ahalilerinden talep etmişlerdir²⁶². Bu başlık altında Maraş'ın mahallelerin sosyo kültürel yapısı incelenmeye çalışılmıştır.

Acemli Mahallesi

Adını Maraş Kalesi'nin batısında bulunan Acemli Camii'nden alan mahalle günümüzde Şehit Evliya Mahallesi olarak anılmaktadır²⁶³. Acemli Camii ve medresesi Bayezidoğullarından Abdullah Bey'in oğlu İskender Bey tarafından XVII. asrın ortalarında inşa ettirilmiştir²⁶⁴. Bu tarihten sonra caminin çevresinde kurulmuş olması muhtemel olan mahalleye zamanla gayrimüslimler de yerleşerek müslümanlarla birlikte

²⁵⁶ Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahalle'nin İşlevi Üzerine”, *Şehir, Toplum, Devlet*, s.75.

²⁵⁷ Ömer Düzbakan, “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5, 2003/2, s.101.

²⁵⁸ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s.18.

²⁵⁹ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *VD*, S. 7, İstanbul, 1968, s.67.

²⁶⁰ Ergenç, “Mahalle'nin İşlevi Üzerine”, s.76.

²⁶¹ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.88, s.191/2.

²⁶² *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.114, s.563.

²⁶³ Kemalettin Koç, “Acemli Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi C.1*, Kahramanmaraş, 2017, s.44

²⁶⁴ Mehmet Özkarı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları C.1*, Ankara, 2007, s.12-13.

yaşamışlardır²⁶⁵. Hüseyin Efendi tarafından kurulan kitap vakfı²⁶⁶ mahallenin sosyo-kültürel olarak iyi bir konumda bulunduğunu düşündürmektedir.

Akçakoyunlu Mahallesi

Mahalleye ilk yerleşenler konargöçer Dulkadirli Türkmenlerinden Akça Koyunlu (Ağca Koyunlu) aşiretine mensup oldukları için bu isimle anılmıştır. Mahalle şehrin batısında, Mağralı Mahallesi'nin güneyinde yer almaktadır²⁶⁷. XVI. asır tahrirlerinde adı geçmeyen mahallenin ne zaman kurulduğu ve araştırma dönemi içindeki nüfusu tespit edilememiştir. Ancak Akçakoyunlu Mahallesi'nde bulunan Buçukoğlu Camii'nin ve mahallenin avarızı için tesis edilmiş nükud vakfına Mart 1725'te müteveli atanması²⁶⁸ mahallenin XVII. asırda kurulmuş olabileceğine işaret etmektedir.

Alemlî Mahallesi

Günümüzdeki Sakarya Mahallesi bölgesinde bulunan mahallenin ismi XVI. asır tahrirlerinde de görülmektedir²⁶⁹. Ahmed Bey Mescidi²⁷⁰, Köşker Çalapverdi Mescidi²⁷¹, Köşkeroğlu Mescidi²⁷², Hanifi Bey Mescidi²⁷³, Hüseyin ibn-i Hacı Hasan Mescidi²⁷⁴, Ozanzâde Mescidi,²⁷⁵ Dulkadirzâde Seyyid Mustafa Camii²⁷⁶, Mehmed Bey Camii²⁷⁷, Şeyh Ali Camii²⁷⁸ yanında bir kadın hayırsever tarafından yaptırılmış olan Nefise Kızı Mescidi mahallede bulunan başlıca dini yapılarıdır. Bunlardan Köşker Çalapverdi ve Köşkeroğlu Mescitleri muhtemelen aynı yapıdır. Ayrıca mahalledeki Mescidin masrafına ve mahallenin avarızına sarf edilmesi için mahalle adına bir nükud vakfı da bulunmaktaydı²⁷⁹.

Arablar Mahallesi (Oymağı)

Kara Maraş Mahallesi'nde Arablar²⁸⁰ Oymağı içindeki Himmet Mescidi'ne imam atanması ile ilgili tevcih kaydından, önce Kara Maraş Mahallesi sınırları içinde

²⁶⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nnr.88, s.191/2.

²⁶⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.66.

²⁶⁷ Kemalettin Koç, "Akçakoyunlu Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, s.153-154.

²⁶⁸ VGMA, HD, nr.119, s.389.

²⁶⁹ Yinanç- Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.1, s.29.

²⁷⁰ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

²⁷¹ VGMA, HD, nr.1157, s.59.

²⁷² Hurufat Defterleri'ndeki atama kayıtları incelendiğinde bu mescidin Köşkeroğlu Çalapverdi Mescidi ile aynı mescid olması muhtemeldir. Bkz. VGMA, HD, nr.1157, s.59, nr.1128, s.231.

²⁷³ VGMA, HD, nr.1157, s.61. Mescid'e H. 1124'te (1712) minber yaptırılarak, camiye dönüştürülmüştür.

²⁷⁴ VGMA, HD, nr.1156, s.12.

²⁷⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.69. Bu mescidin XIX. yüzyıl sonlarına kadar kaldığı anlaşılmaktadır. Bk. Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, C.II, s.1187.

²⁷⁶ VGMA, HD, nr.1151, s.51.

²⁷⁷ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

²⁷⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.61,67,70.

²⁷⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.94.

²⁸⁰ Konargöçer TürkmanYörükânı taifesinden olan Arablar Cemaati, Beğdili Aşiretindendir. Bk. Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğunda, Aşiret Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul, 2012, s.176.

olup daha sonra mahalle haline getirildiği anlaşılmaktadır²⁸¹. Himmet Mescidi'ne 1710'da minber vaz' edilerek cami haline getirilmiş ve hatip atanmıştır²⁸². Caminin vakfiyesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte 1719/1720 yıllarında caminin çerağdarının Himmet Halife isminde biri olması, Himmet Halife'nin Mescidi inşa ettirdikten sonra çerağdarlığını kendisine şart etmiş olabileceğini düşündürmektedir²⁸³.

Arkçıyan (Arakçıyan) Mahallesi

Ark kelimesi halk arasında "Karık", "Hark" olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesi'nde meslekler Farsça çoğul yapma eki olan (آن) eki ile tanımlanmıştır. Bu sebeple, kelimenin "Arkçılar" anlamında kullanılmış olabileceği değerlendirilmektedir. Nerede kurulduğu tespit edilemeyen mahallede, Hacı Sinan isimli hayırsever tarafından bina ettirilen²⁸⁴ bir mescit bulunmaktaydı. Sonraki yıllarda Hacı Ömer isimli bir başka hayırsever tarafından tamir ettirilen bu mescite 1720/21'de minber koyularak camiye çevrilmiştir²⁸⁵. Bu camiye 1777'ye kadar görevli atamaları devam etmiş, bu tarihten sonra bir atama tespit edilememiştir. Bu durum caminin bu tarihten sonra yıkılması ya da mahallenin başka bir mahalle ile birleştirilmiş olmasıyla da ilgili olmalıdır.

Bektutiye Mahallesi

XVI. asır tahrirlerinde "Mahalle-i Begtut" olarak yazılmış olan mahalle²⁸⁶ adını Bektutiye Camii Külliyesinden almıştır. Şehrin eski mahallelerinden olan mahalle sosyo kültürel yönden gelişmiş bir mahalledir. Mahallenin içme ve kullanma suyu yine mahalleden çıkan kaynaklardan sağlanmıştır. Bu su kaynaklarından biri Ali ve Hasan isimli kardeşlerin evlerinden çıkıp birkaç evin birlikte kullandığı kaynaktır²⁸⁷.

Mahallede bulunan cami, buk'a ve medreselere yapılan atamalar bu yapıların XVIII. asır boyunca faal olduklarını göstermektedir. Mahalledeki Kadı Muslihiddin Camii ve Buk'ası'na²⁸⁸ asrın sonlarına kadar görevliler atanmıştır. Kara Şatır Camii'nin tevcih kayıtlarından ilki 1715 tarihli olup son tevcihin tarihi ise 1734'tür²⁸⁹. Bektutiye ve Kadı Muslihiddin Camileri haricindeki mescit/camilere yapılan atamalar kısa zaman aralıklarını kapsamaktadır. Muhzırbaşı Mehmed Ağa tarafından tamir ettirilen camiye

²⁸¹ "Maraş'da Kara Maraş Mahallesi'nde Arablar Oymağı içinde Himmet Mescidi'nin imamı Musa ve Abdurrahman üzerinden bazı kimesneler müdahale etmekle ibkaen...". Bk. VGMA, HD, nr.1157, s.55.

²⁸² VGMA, HD, nr.1157, s.57.

²⁸³ VGMA, HD, nr.1157, s.76.

²⁸⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.87.

²⁸⁵ Kemalettin Koç, Arakçıyan Mahallesi mescidinden başka Mehmedli, Hatip Hacı Mehmed ve Hacı Sinan Camii isimli camiler de bulunduğunu belirtse de XVIII. yüzyıla ait atama kayıtlarından mahallede yalnızca Hacı Sinan Camii'nin olduğu bu caminin ise mahalle mescidi ile aynı yapı olduğu anlaşılmaktadır. Bk. VGMA, HD, nr.1157, s.79, 81,82 vd.

²⁸⁶ Yinanç- Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.24.

²⁸⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.127, s.162/3.

²⁸⁸ Pakize Yıldız, Mahallede Kadı Mahmud isimli bir cami bulunduğunu belirtse de mahallede bu isimle bir cami bulunmamaktaydı. Bk. VGMA, AT. d., nr.2235, s.17; VGMA, HD, nr., 1157, s.52,58vd.

²⁸⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.92, 95; nr.1157, s.68, 85,

(Yeni Cami) ilk atamanın tarihi 1717 olup, son atamanın tarihi ise 1731/32'dir²⁹⁰. Tezkireci Mehmed Efendi Camii'ne ait 1722 ve 1724 tarihlerinde sadece üç tevcih kaydı bulunmaktadır²⁹¹. Şeyh Seyyid Ebubekir Efendi Mescidi'ne 1758'de bir kez atama yapılmıştır²⁹². Müfti Efendi Camii'ne de 1745'de bir kez atama yapılmıştır²⁹³. Söz konusu bu camilerin birbirinden farklı camiler olması mümkün olabileceği gibi eskiyen camilerin tamir ettiren hayırseverin adıyla adlandırılmış olması da muhtemeldir. Kadın hayırsever tarafından inşa ettirildiği isminden anlaşılan Şahzâde Hatun Camii ise Bektutiye ile Restebaiyye Mahalleleri arasında bulunmaktaydı. Bu camiye ise 1713 ile 1734 tarihleri arasında görevliler atanmıştır²⁹⁴.

Boğazkesen Mahallesi

Mahalle Akdere ve Kanlıdere'nin birleşme noktasında kurulduğu için bu ismi almıştır²⁹⁵. Kemalettin Koç, mahallenin adının Boğazkesen Camiini yaptıran Ekmekçi Ali Efendi'ye nispetle Ekmekçi Mahallesi olarak anıldığını belirtmektedir²⁹⁶. Ancak, XVIII. asır arşiv kayıtları incelendiğinde bu dönemde Boğazkesen ve Etmekçiyan mahalleleri isminde iki ayrı mahalle olduğu anlaşılmaktadır²⁹⁷. Birbiriyle sınır olan iki mahallenin daha sonraki tarihlerde birleştirilmiş olması mümkündür. Mahalle, müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı mahallelerdendir²⁹⁸.

Mahallede, Humayunoğlu'nun bina ettirdiği cami Seyyid Ali isimli bir hayırsever tarafından tamir ettirilmiş bu yüzden camii Seyyid Ali Camii olarak isimlendirilmiştir²⁹⁹. Mahalledeki bir diğer yapı ise Yazıcı Ali'nin bina ettirdiği camidir³⁰⁰. Bu cami kayıtlarda Karayazıcı Mescidi olarak da geçmektedir. Atama kayıtlarından Boğazkesen Mahallesi Mescidi isimli mescite görevli atamaları da tespit edilebilmektedir. Ayrıca 1725/26 tarihli bir tevcih kaydında hamama muttasıl mescite minber vaz' edilmesine izn-i humâyûn verildiği ifade edilmektedir³⁰¹. Bu Mescidin Boğazkesen Mahallesi Mescidi olması muhtemeldir³⁰².

Bostancıyan Mahallesi

Maraş'ın eski mahallelerinden biri olan Bostancıyan Mahallesi ismi, 1563 tarihli tahrirlerde de geçmektedir. Bu tarihte mahallede tamamı müslüman olan yaklaşık 250 kişi yaşamaktaydı. XVIII. asrın ilk çeyreğine kadar gayrimüslim nüfusa dair bir belge

²⁹⁰ VGMA, HD, nr.1119, s.388; 1145, s.81; nr.1157, s.72.

²⁹¹ VGMA, HD, nr.1119, s.387; nr.1157, s.84, 88.

²⁹² VGMA, HD, nr.1135, s.29.

²⁹³ VGMA, HD, nr.1148, s.65.

²⁹⁴ VGMA, HD, nr.1091, s.261; nr.1128, s.232; nr.1145, s.92; nr.1157, s.64,65,77.

²⁹⁵ Kemalettin Koç, "Boğazkesen Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi, C.II.*, s.228.

²⁹⁶ Koç, *agm.*, s.228.

²⁹⁷ Krş. VGMA, HD, nr.1157, s.67, 73; Arslan, *age*, s.135.

²⁹⁸ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.130, s.75.

²⁹⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.98.

³⁰⁰ VGMA, HD, nr.1151, s.43.

³⁰¹ VGMA, HD, nr.1091, s.260.

³⁰² Koç, *agm.*, 228

tespit edilememiştir. Fakat XIX. asrın ikinci yarısında gayrimüslim nüfus müslüman nüfusu geçmiştir. XX. asrın ilk çeyreğine kadar varlığını koruyan mahalle, çeşitli kaynaklara göre günümüzdeki Kurtuluş Mahallesi ya da Şeyh Adil Mahallesi sınırları içerisinde³⁰³.

Mahallenin ekonomik ve kültürel yönden gelişmiş olduğu mahalledeki müesseselerden anlaşılmaktadır. Mahalle adına tesis edilmiş bir nükud vakfı³⁰⁴ ile birlikte hayırseverler tarafından inşa ya da tamir ettirilmiş mescit, cami ve medrese gibi vakıf eserler bulunmaktaydı. Bunlardan biri Mirzâ Alaybeyi Medresesi'dir. Bu medrese Mirzâ Alaybeyi tarafından inşa ettirilip daha sonra Yunus oğlu Hacı Ahmed isimli bir hayırsever tarafından ihya edilen Mirzâ Alaybeyi Camii'nin avlusunda yer almaktaydı³⁰⁵. Karatut Camii olarak da isimlendirilen Mirza Alaybeyi Camii XVIII. asır boyunca hizmet vermiştir³⁰⁶.

Mahalledeki camilerden Hacı Ali Ağa³⁰⁷ isimli bir hayırsever tarafından inşa ettirilen cami yıkılınca Mehmed ve Ali Efendi isimli hayırseverler tarafından yeniden bina ettirilmiştir³⁰⁸. 1714/1715'te minber koyularak³⁰⁹ camiye çevrilen Duran Bey Mescidi mahalledeki bir başka vakıf eseridir. Temmuz 1755 tarihli bir tevcih kaydında mahalledeki Davud Bey Mescidi'ne müezzin atandığı³¹⁰ görülmektedir. Ancak bu mescite ait yalnızca bir tevcih kaydı olması Mescidin aslında Duran Bey Mescidi olup sehven Davud Bey Mescidi olarak yazılmış olabileceğini akla getirmektedir. Mahalledeki vakıf eserlerden bir diğeri Bostancıyan Mahallesi Mescidi'dir. Bu mescite 1714/15 Osman isimli bir hayırsever tarafından minber yaptırılmış ve hatiplik görevi de minberi yaptıran Osman'a tevcih edilmiştir³¹¹.

Günümüzde Arasa Camii olarak bilinen XVII. asrın ikinci yarısında inşa ettirilen³¹² Demirci Paşa Camii'nin çevresinde kurulmuştur. Arşiv kayıtlarında caminin bulunduğu mahalle "*Çakmaklı Mahallesi*"³¹³ ve "*Çiftçiler Mahallesi*"³¹⁴ olarak da ifade edilmektedir. Mahallede yalnız bir caminin bulunması, mahallenin sosyo-ekonomik yönden gelişmemiş olmasıyla ilgili olmalıdır.

Çavuşlu Mahallesi

Günümüzdeki Yörük Selim Mahallesi ile Gazi Paşa Mahallelerinin bulunduğu bölgede yer almaktaydı. Maraş'ın Osmanlı Devleti'ne katılmasından sonra Bayezidli

³⁰³ Hasan Arslan, "Bostancıyan Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.II, s.233.

³⁰⁴ VGMA, HD, nr.1139, s.330.

³⁰⁵ VGMA, HD, nr.1128, s.233.

³⁰⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.110; nr.1149, s.24.

³⁰⁷ VGMA, HD, nr.1091, s.258.

³⁰⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.81 ve HD, nr.1145, s.89 karşılaştırınız.

³⁰⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.66; nr.1146, s.19, nr.1148, s.67,77; nr.1135, s.26.

³¹⁰ VGMA, HD, nr.1135, s.15.

³¹¹ VGMA, HD, nr.1157, s.66.

³¹² Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, C.1, s.59-60.

³¹³ VGMA, HD, nr.1157, s.57,67.

³¹⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

ailesi bu mahalleye yerleştirilmiştir. Ailenin reisi İskender Bey'e çavuşbaşılık rütbesi verilmesi sebebiyle mahalle "Çavuşlu" adıyla anılmıştır³¹⁵. Araştırma döneminde mahallenin nüfusu hakkında bir belge tespit edilememiştir. Mahalleye, Malatyalı Şeyh Ahmed Kantârî evladından seyyidler gibi dışarıdan gelip yerleşenlerin olması³¹⁶ sosyo-kültürel yönden şehrin önemli mahallelerinden olduğuna işaret etmektedir.

Sosyo kültürel gelişmişlik mahalledeki hayır müesseselerine de yansımıştır. Bu müesseselerden biri Çavuşlu ile Kayışlı Mahalleleri'ndeki mescitlerin su ihtiyacı için inşa edilen su kanalları ve bu kanalların bakım onarımı için kurulan Suyolu vakfıdır³¹⁷. Mahallede, iki medreseden biri 1618'de Hacı Abdullah Bey tarafından aynı isimli cami ile birlikte inşa ettirilen medrese³¹⁸ diğeri ise Hacı İmam (Hamuroğlu) Camii ile birlikte inşa ettirilen Hacı İmam Camii Medresesi'yd³¹⁹. Ayrıca Eşekçizâde Mustafa Efendi Camii³²⁰, Kalenderzâde (Çavuşlu)³²¹, Veli Bey Camii³²² mahalledeki diğer vakıf eserlerdir.

Çiçekli (Seksenler) Mahallesi

Günümüzde Kayabaşı Mahallesi sınırlarında kurulmuştur. Aşçıoğlu Ovannis'in 1720/21 tarihli şikâyetinde Çiçekli Mahallesi ve Seksenler Mahallesi iki ayrı mahalle olarak zikredilmişken³²³ 1727/28 tarihli bir tevcih kaydında "*Seksenler Mahallesi* demekle *ma'rûf Çiçekli Mahallesi*" ibâresi bulunmaktadır³²⁴. Mahalle, XVIII. asırda hem Çiçekli hem de Seksenler Mahallesi olarak anılmıştır³²⁵.

Araştırma dönemine ait tevcih kayıtlarından Çiçekli (Seksenler) mahallesinde çok sayıda cami ve mescit olduğu görülmektedir. Ancak bu tevcihlerin bir kısmının kısa zaman aralıklarını kapsamaması inşa edilen bir cami/Mescidin kısa zamanda harap olup bir başka hayırsever tarafından yeniden inşa ettirildiğini düşündürmektedir. Örneğin, Seksenler Mahallesi'ndeki aynı yapı olduğu aşikâr olan Abdurrezzak bin Mustafa Camii'ne³²⁶ 1708/09 ve Abdurrezzakoğlu Camii'ne³²⁷ 1714/15'de sadece iki kez

³¹⁵ Kemalettin Koç, "Çavuşlu Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.II, s.428-429.

³¹⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.274/1.

³¹⁷ VGMA, HD, nr.1119, s.389.

³¹⁸ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, C.I., s.70.

³¹⁹ VGMA, HD, nr.1091, s.259; H. 11344 tarihli bir tevcih kaydında ise buk'adâr atandığı görülmektedir. Medrese iken buk'aya dönüşmüş olmalıdır. VGMA, HD, nr.1145, s.80.

³²⁰ Bu cami ile ilgili iki tevcih kaydında caminin adı Aşçızâde Mustafa Efendi olarak yazılmıştır. Diğer kayıtlarda ise Eşekçizâde olarak geçmektedir. Aşçızade olarak ifade edilen kayıtlar için bk. VGMA, HD, nr.1157, s.83; nr.1156, s.18.

³²¹ VGMA, HD, nr. 1157, s.83.

³²² VGMA, HD, nr.1135, s.24; nr.1145, s.113 vd.

³²³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.88, s.191.

³²⁴ VGMA, HD, nr.1128, s.234.

³²⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.54,65; nr.119, s.390; nr.1135, s.42; nr.1151, s.55,56.

³²⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.59.

³²⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.65.

görevlendirme yapılmıştır. Hamza isimli bir hayırsever tarafından inşa ettirilen mescite ise 1762/63 sadece bir kez imam ve mütevellî atanmıştır³²⁸.

Mahalledeki Ahmed Paşa Camii ile ilgili kayıtların birinde caminin Ahmed Paşa tarafından bina ettirildiği ifade edilmişken³²⁹ bir diğerinde Ahmed Paşa tarafından tamir ettirildiği³³⁰ ifade edilmektedir. Farklı hayırseverler tarafından inşa ve tamir ettirilen mescitlerden bir başkası, Nur Mehmed³³¹ tarafından bina ettirilip Hacı Ali Ağa tarafından tamir ettirilen mescittir³³². Fakat farklı dönemlerdeki tevcih kayıtlarında, Mescidin Hacı Ali tarafından bina ettirildiği de ifade edilmektedir³³³.

Seksenler Mahallesi'ndeki Muslı Bey tarafından inşa ettirilen cami zamanla harap olunca müderrisîn-i kirâmdan Debbağzâde Ahmed Efendi tarafından caminin avlusunda muhtemelen 1731/32'de yeniden bir cami yaptırılmış³³⁴ bu bina da yıkılmaya yüz tutunca Debbağzâde Mehmed Efendi tarafından 1758/1759'da yeniden inşa ettirilmiş³³⁵. Debbağzâde Ahmed Efendi Maraş'ta müftülük³³⁶ görevinde bulunduğu için bu cami Müftî-i Sâbık Ahmed Efendi Camii olarak da isimlendirilmiştir³³⁷.

Mahalle halkından birden fazla hayırseverin inşa ettirdiği bir başka mescit Hacı Musa Mescidi'dir. 1725/26 tarihli kayıta Mescidin Hacı İbrahim ve Hacı Musa tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir. Ancak 1721/1722 tarihli tevcih kaydında Hoca Kömür Mescidi'ne Hacı Musa tarafından minber vaz' edildiği³³⁸; 1782/1783 tarihli bir başka tevcih kaydında ise Hoca Kömür'ün bina ettirdiği caminin Hacı Musa tarafından tamir edildiği ifade edilmektedir. Kayıtlar bir arada değerlendirildiğinde eğer Hacı Musa farklı mescit inşa ettirmediyse, Hacı İbrahim (Hoca Kömür) tarafından inşa ettirilen Mescidin Hacı Musa tarafından yeniden inşa ettirilmiş olması mümkündür. 1782/1783'e kadar görevliler atanması caminin XVIII. asrın sonlarına kadar faal olduğunu göstermektedir.³³⁹

Bir hayırseverin inşa ettirip bir başka hayırseverin ihya ettirdiği mescitlerden diğeri ise Kara Fakı Mescidi'dir. Bu mescit eskiyince (Hacı) Hüseyin Efendi isimli bir başka hayırsever tarafından tamir ettirilmiştir. Mescite, 1746/1747 ile 1762/1763 yılları arasında görevliler atanmıştır³⁴⁰. Mahallede “Şeyh Ömer cedîden bina ve Şeyh Haydar tamir eylediği cami³⁴¹” olarak nitelenen bir cami daha bulunmaktaydı. Haydarlı Camii

³²⁸ VGMA, HD, nr.1156, s.13.

³²⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.112; nr.1148, s.61.

³³⁰ VGMA, HD, nr.1145, s.107.

³³¹ VGMA, HD, nr.1145, s.90; nr.1091, s.258.

³³² VGMA, HD, nr.1135, s.19.

³³³ VGMA, HD, nr.1145, s.84.

³³⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.81.

³³⁵ VGMA, HD, nr.1135, s.36.

³³⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.100, s.192.

³³⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.76.

³³⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.83.

³³⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.86; nr.1135 s.17; nr.1051, s.55; nr.1151, s.56.

³⁴⁰ VGMA, HD, nr.1135, s.31; nr.1148, s.69,71; nr.1156, s.14.

³⁴¹ VGMA, HD, nr.1148, s.80; nr.1154, s.1; nr.1156, s.16, nr.1157, s.70 vd.

olarak da anılan mescit Molla Mustafa tarafından tamir ettirilmiştir³⁴². Bundan dolayı Haydarlı, Monla (Molla) Mustafa, Şeyh Haydar ve Molla Mustafa Camii ve Şeyh Mustafa Camii³⁴³ olarak adlandırılan mescitler bu mescittir. Görevli atamaları bu caminin de XVIII. asır boyunca ayakta olduğunu göstermektedir³⁴⁴. Günümüzde Çiçekli Hamamı³⁴⁵ olarak bilinen bir hamam hala ayaktaadır. Ancak araştırma dönemi içinde bu hamam ile ilgili herhangi bir belge tespit edilememiştir.

Çomaklı Mahallesi

Mahalle adını, Alaüddevle Bey tarafından yaptırılan, zâviyedârları Hacıbektaş-ı Velî Âsitânesi Seccade-nişîn'i arzıyla atanan Çomak Baba ve Bayezid Zâviyesi'nden³⁴⁶ almıştır. Maraş ulemasından bazı isimlerin³⁴⁷ yetiştiği bu zaviyeden günümüze bir eser kalmamıştır³⁴⁸.

Mahallede, bu zaviyenin yanısıra; mahalle ismiyle anılan Çomaklı Mahallesi Mescidi, Kâtib Seyyid³⁴⁹'in inşa ettirip, 1767'de Hacı Piri'nin minber koydurduğu Hacı Piri Mescidi³⁵⁰ ve günümüzde Çınarlı Camii olarak bilinen Dede Mehmed Camii bulunmaktaydı. Dede Mehmed, inşa ettirdiği caminin ihtiyaçları için su ve meyve ağaçları vakfetmişti³⁵¹. Mahallenin ihtiyaçlarına sarf edilmesi için tesis edilmiş bir de nükud vakfı bulunmaktaydı³⁵².

Çukuroba (Çukur) Mahallesi

Kanlıdere'nin kuzey sırtlarında kurulan mahalle ile ilgili en eski tarihli bilgi 1617 tarihlidir³⁵³. Gayr-i müslimlerle müslümanların bir arada yaşadığı³⁵⁴ mahalle günümüzde Kayabaşı Mahallesi sınırlarında kalmıştır. XVIII asırdaki nüfusu ile ilgili bir belge tespit edilemeyen mahallenin XVII. asırda 1 rub'avarızhanesi vardır³⁵⁵. Mahallenin avarız ve diğer giderleri için bir avarız vakfı tesis edilmiştir³⁵⁶.

Mahalledeki hayırseverler tarafından kurulan vakıflar mahalle hakkında fikir vermektedir. Bu vakıflardan biri 1945'te yıkılarak yeniden inşa edilen Hacı Hüseyin Efendi'nin 1669'da inşa ettirdiği caminin vakfidir³⁵⁷. Hurufat kayıtlarında; *Hacı İmam*

³⁴² VGMA, HD, nr.1156, s.20; nr.1157, s.81.

³⁴³ VGMA, HD, nr.1157, s.60.

³⁴⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.54; nr.1150, s.27, vd.

³⁴⁵ Mehmet Özkarcı, "Çiçekli Hamamı", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.II, s.482-483.

³⁴⁶ VGMA, AT, d., nr.261, s.214.

³⁴⁷ XVIII. asır Maraş ulemâ ve meşâyihinden Hatipzâde Seyyid Ahmed; Çomaklızâde'nin müritlerindendir. Bk. COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.292/5.

³⁴⁸ Kemalettin Koç, "Çomaklı Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.II, s.530.

³⁴⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.98.

³⁵⁰ VGMA, HD, nr.1156, s.23.

³⁵¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.54/4.

³⁵² VGMA, HD, nr.1145, s.115.

³⁵³ Kemalettin Koç, "Çukuroba Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.II, s.557.

³⁵⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.88, s.191.

³⁵⁵ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.136.

³⁵⁶ VGMA, HD, nr.1139, s.331.

³⁵⁷ Mehmet Özkarcı, Hacı Hüseyin Efendi Camii", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.II, s.554-555.

*Hüseyin Camii*³⁵⁸, *Karakız el-Hac İmam Hüseyin Camii*³⁵⁹, *Karakızıoğlu Hacı İmam Mescidi*³⁶⁰ isimleriyle de anılmıştır. Mahallede *Karakızzâde Bahçesi* olarak bilinen bir de vakıf bahçe vardı. Bu vakıf bahçenin mütevellisi İmam Hüseyin'in beratı olmadığı için 1725'te beratı yenilenmiştir³⁶¹. Bir diğer vakıf bahçesi ise Gülzâde (Kel-zâde) Hatun'un evladına vakfettiği bahçedir³⁶².

Dalkaralı Mahallesi

Mahallenin şehrin hangi bölgesinde kurulduğu tespit edilememiştir. Bununla birlikte 1563 tahrirlerinde mahallenin adının geçmesi şehrin eski mahallelerinden olduğunu göstermektedir. Bu tahrirde, mahalledeki sipahizâdelerden birinin isminin Hacı Maksud veled-i Dalkara³⁶³ olarak kaydedilmiş olması mahallenin ismini Dalkara isimli sipahiden aldığını akla getirmektedir.

Mahallede iki mescit bulunmaktaydı. Bunlardan biri Dalkaralı Mahallesi Mescidi'dir. Bu mescite 1717 ve 1722 yılları arasında üç kez görevli atanmıştır³⁶⁴. Daha sonraki yıllarda herhangi bir görevlendirmenin yapılmamış olması Mescidin yıkılmasıyla alakalı olmalıdır. Zirâ mahalledeki ikinci mescit olan Hoca Mirzâ Mescidi'ne³⁶⁵ 1720'den 1775'e kadar görevliler atanmıştır. Bu durum mahallede faal halde bulunan tek Mescidin Hoca Mirzâ Mescidi olduğuna işaret etmektedir³⁶⁶. Bu iki vakıf eserin yanında mahallenin ihtiyaçları için tesis edilmiş bir de nükud vakfı vardı³⁶⁷.

Deli Alili Mahallesi

Günümüzde Dumlupınar Mahallesi sınırları içinde kalan Dulkadir Türkmenleri tarafından kurulmuş olan mahalle, 1525-1526 tahrirlerinde "Divâne Alili" olarak görülmekte ancak 1563 tahrirlerinde yer almamaktadır. XVII. asırda ise Halifelü, Kirişçiyan ve Mamucelü Cemaatleri'nden ayrılıp buraya yerleşenlerle beraber 2 avarızhanesi ile Avarızhane Defterleri'ne kaydedilmiştir³⁶⁸. Mahalleye sonradan yerleşen oymaklardan biri de "*Kadılı Oymağı*"dır³⁶⁹.

Mahallenin sosyo-ekonomik yönden gelişmiş olduğu mahalledeki vakıf eserlerden anlaşılmaktadır. Bu vakıf eserlerden biri mahalleye ismini veren, Deli Alili Camii'dir. Bir diğer vakıf müessese Seyyid Ebubekir ve Osman Efendi'ler tarafından

³⁵⁸ VGMA, HD, nr.1156, s.21,24;

³⁵⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.52.

³⁶⁰ VGMA, HD, nr.1139, s.330.

³⁶¹ VGMA, HD, nr.1119, s.390.

³⁶² VGMA, HD, nr.1157, s.66,68.

³⁶³ Yinanç- Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.20.

³⁶⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.73,76,81.

³⁶⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.84.

³⁶⁶ VGMA, HD, nr.1151, s.43.

³⁶⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.76.

³⁶⁸ Hasan Arslan, "Deli Alili", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.3, s.43.

³⁶⁹ "Maraş'da vaki' Deli Alili Mahallesi'nde Kadılı Oymağında mescidin otuz seneden mütecaviz imamı olmayub hali." Bk. VGMA, HD, nr.1151, s.51.

Deli Alili Camii'nin yanına inşa ettirilen medresedir³⁷⁰. Bunların yanısıra, Dindar Bey Mescidi, Ağa Hüseyinzâde'nin bina ettirdiği mescit³⁷¹, Solak Ali'nin tamir ettirdiği Solak Ali Mescidi³⁷², İmam Hüseyin ve Ahmed isimli hayırseverler tarafından binâ ve tamir ettirilen İmam Hüseyin ve Ahmed Camii³⁷³ mahalledeki diğer vakıf eserlerdir. Hacı Hasan'ın (Üryanoğlu), 1796-97'de müceddeden binâ ettirdiği³⁷⁴ Üryanoğlu Hacı Hasan Camii ise çeşitli tarihlerde tamir edilmiş ve en son 1994'te yıkılarak betonarme olarak yeniden yapılmıştır³⁷⁵.

Dereli Mahallesi

Mahallenin yeri ile ilgili bir belge ya da bilgi tespit edilememiştir. Mahallede sadece iki mescit olması küçük bir mahalle olduğuna işaret etmektedir. Bu mescitlerden biri mahallenin adıyla anılan Dereli Mahallesi Mescidi'dir. Bu mescite 1720 ve 1733'de iki kez feraş atanmıştır³⁷⁶. Keçi Ağası Mescidi olarak bilinen mescite ise 1755'de imam atanmıştır³⁷⁷.

Deveciyan (Devecili) Mahallesi

“Deveci” kelimesine Farsça “ân” çoğul ekinin getirilmesiyle meydana getirilen mahallenin ismi XVII. asırdan itibaren kayıtlarda yer almaktadır. Mahalleye ilk yerleşenler devecilik ile meşgul oldukları için bu isimle anılmış olmalıdır. Deveciyân Mahallesi eskiden müstakil birer mahalle olan Kulağıkurtlu ve Hacı Mehmedli Mahalleleri ile birlikte günümüzde Akçakoyunlu Mahallesi sınırları içinde kalmıştır. Kayaoğlu Ebubekir tarafından mahalleye yaptırılan mescit Devecili Camii adını almış, pek çok onarımdan geçerek günümüze kadar gelebilmiştir³⁷⁸.

Mahallenin XVIII. asır nüfusu ile ilgili bir bilgi bugüne kadar tespit edilememiştir. Bununla birlikte mahallede, hayırseverler tarafından inşa ettirilen iki mescitten küçük bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Bu mescitlerden biri Hacı Halil'in inşa ettirdiği Hacı Halil Camii'dir³⁷⁹. Bu cami 1714-1718 yılları arasında Vaizzâde isimli bir hayırsever tarafından tamir ettirilmiştir³⁸⁰. 1745'ten sonraki tevcih kayıtlarındaki “*Hacı Halil binâ, Hacı Mustafa ve Hacı Mustafa tamir eyledikleri cami*” ibaresi caminin Vaizzâde'den sonra bir kez daha tamir ettirildiğine işaret etmektedir³⁸¹.

³⁷⁰ VGMA, HD, nr.1119, s.386; nr.1157, s.87.

³⁷¹ Mescidin cemaati çok olduğundan H. Receb 1137'de (Nisan 1725) minber vaz' edilerek camiye dönüştürülmüştür. Bk. VGMA, HD, nr.1119, s.390.

³⁷² VGMA, HD, nr.1157, s.64.

³⁷³ VGMA, HD, nr.1091, s.260; nr.1145, s.76; nr.1148, s.77; nr.1155, s.38,39.

³⁷⁴ VGMA, HD, nr.562, s.48.

³⁷⁵ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, C.I, s.125-126.

³⁷⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.79; nr.1145, s.86.

³⁷⁷ VGMA, HD, nr.1135, s.17

³⁷⁸ Hasan Arslan, “Devecili Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.III., s.100.

³⁷⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.62,65.

³⁸⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.73.

³⁸¹ VGMA, HD, nr.1148, s.71,72.

Mahalledeki ikinci mescit ise 1722’de sadece bir kez görevli atanan Hacı Süleyman Mescidi’dir³⁸².

Dindar Beyli Mahallesi

Mahalle adını Dindar Bey isimli hayırseverin inşa ettirdiği camiden almıştır³⁸³. Şehrin hangi bölgesinde ve hangi tarihte kurulduğu tespit edilememiştir. Ancak Deli Alili Mahallesi’nde Dindar Bey Mescidi³⁸⁴ isimli bir Mescidin varlığı bu mahalleden ayrılmış olabileceğini akla getirmektedir. Dindar Bey Camii’ne 1710’dan 1758’ kadar aralıklarla çeşitli görevliler atanmışken mahalledeki diğer cami ve mescitlere ait birer tevcih kaydı bulunmaktadır. Birer kez görevli atanan cami ve mescitlerden, Hacı Bayezid Camii’ne 1710’da hatip³⁸⁵, Kara Bey Mescidi’ne 1725’de müezzin, Hacı Mehmed Camii³⁸⁶ ve Hacı Mustafa Camii’ne³⁸⁷ 1755’te hatip atanmış ya da beratları yenilenmiştir.

Divanlı Mahallesi

Şehrin en eski mahallelerden biri olan Divanlı Mahallesi, şehrin batısına hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur. 1526 tahrirlerine göre mahallede 11 hane vardır. 1563 tahrirlerinde ise 75 nefer, 7 müderris ve 1 imam ayrıca 151 sipahi ve sipahizâde kayıtlıdır³⁸⁸. Sosyo kültürel yönden gelişmiş olan mahallede çok sayıda vakıf müessese bulunmaktaydı. Bu yapıların yapıların hemen hepsi askerî sınıf mensuplarınca bina ettirilmiştir. Örneğin, Ahmed Paşa kendi adıyla anılan bir camiye inşa ettirmiş ayrıca Hamza Naib tarafından inşa ettirilen bir mescit harap olunca bu Mescidi de tamir ettirmişti³⁸⁹. Bâli Bey isimli bir hayırseverin inşa ettirdiği mescit de kendi adıyla anılmıştır. Ancak bu mescite yapılan en son görevlendirme 1723 tarihlidir³⁹⁰ bu tarihten bir süre sonra yıkılmış olmalıdır.

Yine askerî zümreden Hacı Bayezid Efendi, kendi adıyla anılan cami ve medresesini inşa ettirmiştir. Cami zamanla eskiyince Ebubekir isimli bir başkası tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Bu sebeple bazı atama kayıtlarında “*Hacı Bayezid ve Ebubekir binâ eylediği camii*³⁹¹” olarak zikredilmiştir. Mahalledeki diğer medrese ise Hasan Bey Medresesi’dir. Bu medreseye müderrisi olmadığından ilk kez 1716/1717’de mütevellî arzıyla müderris atanması medresenin bu tarihe yakın bir zamanda inşa ettirildiğini düşündürmektedir³⁹². Ahmed Paşa Camii ve Hasan Bey Medresesi’nin

³⁸² VGMA, HD, nr.1139, s.330.

³⁸³ VGMA, HD, nr.1148, s.69.

³⁸⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.99.

³⁸⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.58.

³⁸⁶ VGMA, HD, nr.1135, s.16.

³⁸⁷ VGMA, HD, nr.1135, s.16.

³⁸⁸ Ahmet Gülenç, “Divanlı Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.III., s.116.

³⁸⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.87.

³⁹⁰ VGMA, HD, nr.1119, s.386; nr.1157, s.65.

³⁹¹ VGMA, HD, nr.1157, s.85.

³⁹² VGMA, HD, nr.1157, s.71.

çeşmelerine bir meremmetçi atanması³⁹³ bu iki yapının birbirine yakın olduğunun kanıtıdır. Ayrıca Maraş kadısı tarafından Divan'a gönderilen mektup üzerine yazılan Kasım 1768 tarihli bir hükümde Ahmed Paşa'nın Hasan Bey, Yusuf Bey ve Salih Bey isimli evlatlarından bahsedilmektedir³⁹⁴. Bu bilgiler Hasan Bey'in, babası Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği caminin yanına kendi adıyla anılan medreseyi inşa ettirmiş olduğunu göstermektedir.

İlmiye zümresinden bir başka ismin yaptırdığı cami ise Mahmud Efendizâde Ahmed Efendi Camii'dir³⁹⁵. Hacı Fakih isimli hayırseverin inşa ettirdiği mescit de ulemadan Molla Ahmed tarafından tamir ettirilmiştir³⁹⁶. İlmiye mensuplarınca yaptırılan bir diğer mescit Şeyh Müslim'in tamir ettirdiği Hacı Hasan Mescidi'dir³⁹⁷. 1770 ve 1772 tarihli tevcih kayıtlarından³⁹⁸, Şeyh Müslim'in Hacı Hasan Mescidi'nin yanı sıra mahallenin eski camilerinden Şeyh Hayreddin Camii'ni de tamir ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu kayıtlar Şeyh Müslim'in iki camiyi tamir ettirecek mali güce sahip olduğuna da işaret etmektedir. Şeyh Camii ve Şeyh Efendi Camii olarak adlandırılan cami bu camilerden biri olmalıdır³⁹⁹.

Mahallede esnaflar tarafından yaptırılan camiler de vardı. Bunlardan biri Helvacı Hacı Hasan Camii⁴⁰⁰ diğeri ise Helvacı Hacı İbrahim Camii idi. Hacı İbrahim tarafından inşa ettirilen cami Şeyh Mustafa tarafından tamir ettirildiği için Şeyh Mustafa Camii⁴⁰¹ olarak da adlandırılmıştır. Hacı unvânlı hayırseverler tarafından inşa ettirilen camilerden biri Hacı Yakup Camii'dir. Bu cami daha sonra mahalledeki hayır sahipleri tarafından tamir edilmiştir⁴⁰². 1782/1783 tarihli iki tevcih kaydında mahallede Hacı Mustafa isimli bir hayırsever tarafından bina ettirilen caminin Hacı Mahmud tarafından tamir ve tevsii ettirildiği ifade edilmektedir⁴⁰³. Mahallenin kadın hayırseverlerinden biri tarafından yaptırıldığı anlaşılan Sultan Hatun Camii'ne ise 1715'te sadece bir kez atama yapılmıştır⁴⁰⁴. Muhtemelen bu tarihten bir süre sonra yıkılmıştır.

Duraklı Mahallesi

Şehrin en eski mahallelerinden olan mahallenin ilk sakinlerinin Dulkadirli Türkmenlerinden "Duraklı Aşireti" mensupları olduğu, bu sebeple Duraklı olarak isimlendirildiği tahmin edilmektedir. XVI. asır tahrirlerinde ismi bulunmayan mahalle ile ilgili en eski kayıtlar 1617 tarihlidir. 1617 ve 1694-95 tarihli avarız defterlerine göre

³⁹³ VGMA, HD, nr.1139, s.388.

³⁹⁴ COA, ADVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.165.

³⁹⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.109.

³⁹⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.100,104; nr.1148, s.77.

³⁹⁷ VGMA, HD, nr.558, s.213; nr.1150, s.29; nr.1151, s.45, vd.

³⁹⁸ VGMA, HD, nr.1149, s.22; nr.1150, s.25.

³⁹⁹ VGMA, HD, nr.1135, s.35; nr.1148, s.60.

⁴⁰⁰ VGMA, HD, nr.1148, s.60, 69.

⁴⁰¹ VGMA, HD, nr.1145, s.87.

⁴⁰² VGMA, HD, nr.1145, s.95.

⁴⁰³ VGMA, HD, nr.1151, s.56.

⁴⁰⁴ VGMA, HD, nr.1157, s. 62, 65.

söz konusu yıllarda Yukarı Oba Mahallesi ile birlikte 1,5 Avarızhânesi vardır⁴⁰⁵. Mahalledeki Bali Bey Camii'ne 1704 yılında yapılan müezzin atamasında caminin Duraklı Mahallesinde olduğu ifade edilmekteyken⁴⁰⁶ 1714 ve 1723 tarihli atamalarda Bali Bey Mescidi'nin Divanlı Mahallesi'nde bulunduğu da ifade edilmektedir⁴⁰⁷. Bu bilgilere bakarak Bali Bey'in her iki mahallede ayrı binalar inşa ettirdiği söylenebileceği gibi mescit ve caminin iki mahallenin sınırında bulunduğu zamanla mahallenin sınırlarının değişmiş olabileceği de söylenebilir.

“*Babaoğlu Bendi*” isimli bir su bendi bulunan⁴⁰⁸ mahallede hayırseverlerce bina ve tamir ettirilmiş vakıf müesseselere yapılan görevlendirmeler ile ilgili çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu vakıf müesseselerden biri, Arap Kasım Camii'dir. 1732/1733'e kadarki tevcih kayıtlarında caminin Arab Kâsım tarafından bina ettirildiği ifade edilmektedir. Zamanla harab olan cami 1732/1733'te Hacı Süleyman Ağa tarafından tamir ettirilmiştir⁴⁰⁹. Camiye en son 1768/1769'da imam atanmıştır⁴¹⁰. Askerî zümreye mensup hayırseverler tarafından inşa ettirilen camilerden bir diğeri Dulkadirzâde Murtaza Ali Bey Camii'dir⁴¹¹. Bu camiye yapılan tevcihlerin bazısında “Dulkadirzâde binâsı cami⁴¹²” ifadesi okunurken, bazılarında “Dulkadirzâde bina ve Ebubekir tamir eylediği cami⁴¹³” ifadesi yer almaktadır. Bu durumda Dulkadirzâde Murtaza Ali Bey tarafından inşa edilen cami yine Dulkadirzâdelerden Ebubekir isminde başka biri tarafından tamir ettirilmiş olması mümkündür. Bu camiye en son 1765/1766'da görevli atanmıştır⁴¹⁴. Bu tarihten sonra bir atama kaydı bulunmamaktadır.

Mahallede, XVIII. asırda faal olan camilerden bir diğeri Veli Pirlioğlu Camii'dir. 1749/1750 tarihli kayıta caminin Veli Pirlioğlu Hacı Mehmed tarafından inşa ettirildiği belirtilmiştir⁴¹⁵. 1758/1759 tarihli iki tevcih kaydının birinde Pir Hüseyin'in bina ettirdiği caminin Hacı Mehmed tarafından tamir ettirildiği diğerinde ise Hacı İsa oğlu ve Veli Pirli oğlu isimli hayırseverlerce tamir ettirildiği⁴¹⁶ ifade edilmektedir. Bu halde Pir Hüseyin tarafından inşa ettirilen cami yine bu kişinin yakınlarınca tamir ettirilmiş en son bu hayırseverlerden Veli Pirlioğlu'nun adını almıştır.

Bu camilerin yanısıra farklı isimlerde mescit ve camilere de atamalar yapılmıştır ancak bu atamalara dair yalnız bir ya da iki tevcih kaydı bulunmaktadır. 1717/1718

⁴⁰⁵ Hasan Arslan, “Duraklı Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.III, s.202-204.

⁴⁰⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.56.

⁴⁰⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.65, 87.

⁴⁰⁸ Pakize Yıldız, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri* isimli çalışmasında mahallede Babaoğlu Mescidi isimli bir mescit olduğunu ifade etmektedir. Ancak belgedeki ifade tarafımızca “Babaoğlu Bendi” olarak okunmuştur. Bk. VGMA, HD, nr.1116, s.18.

⁴⁰⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.87.

⁴¹⁰ VGMA, HD, nr.1146, s.18.

⁴¹¹ VGMA, HD, nr.1157, s.54.

⁴¹² VGMA, HD, nr.1157, s.87.

⁴¹³ VGMA, HD, nr.1148, s.70; nr.1157, s.56.

⁴¹⁴ VGMA, HD, nr.1156, s.20.

⁴¹⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.64, 66, 81, 82.

⁴¹⁶ VGMA, HD, nr.1135, s.36.

tarihli tek tevcih kaydında mahalledeki Yahyazâde Mescidi'ne minber vaz' edilerek camiye dönüştürüldüğü görülmektedir⁴¹⁷. Benzer şekilde Osman Efendi Camii'ne sadece 1757/1758'de bir atama kaydı bulunmaktadır⁴¹⁸. 1721/1722 tarihli bir tevcih kaydından Ahmed isimli bir hayırseverin de mahallede bir cami yaptırdığı anlaşılmaktadır⁴¹⁹. Fakat cami hakkında bu kayıt haricinde bir kayıt bulunmamaktadır.

Etmekçiyan (Etmekçi Ali) Mahallesi

Mahalle isimini Alaüddevle Bey'in azatlı Kölesi ve Ekmekçibaşısı olan Ali Ağa bin Abdullah'ın yaptırdığı Etmekçi Ali Camii'nden almıştır⁴²⁰. XVI. asır tahrirlerinde Etmekçi adıyla bir mahalle bulunmamaktadır. Mahalleye ismini veren Etmekçi Ali Camii, Hacı Halil Efendi isimli bir hayırsever tarafından tamir ettirilmiş⁴²¹, bu sebeple Hacı Halil Camii olarak da adlandırılmıştır⁴²². 1617 ve 1694-1695 tarihli avarızane kayıtlarında 1 rub'avarızhanesi olan⁴²³ mahallenin XVIII. asırdaki nüfusunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte mahalledeki vakıf müesseseler, mahallenin sosyal ve kültürel durumu hakkında genel olarak bir fikir vermektedir.

Günümüze kadar gelebilmiş olan Allaüddevle Bey'in inşa ettirdiği Taş Medrese Mescidi Etmekçi Mahallesi sınırları içindeydi. Bu mescite 1719/1720'de minber vaz' ettirilerek camiye dönüştürülmüş ve hatip atanmıştır⁴²⁴. Yine günümüze kadar ayakta kalan Nakîb Camii de Etmekçi Mahallesi sınırlarındadır. Bir nükûd vakfına sahip olan⁴²⁵ Nakîb Ahmed Efendi Camii⁴²⁶ ile zengin vakıf gelirlerine sahip Taş Medrese Mescidi haricindeki müesseselere sadece bir ya da iki kez atama yapılması bunların tamir ve onarımı için gelir getiren vakıflarının bulunmamasıyla ilgili olmalıdır. Örneğin; Seyyid Ali Efendi isimli hayırsever tarafından inşa ettirilen⁴²⁷ Adliye Camii'nin imamının vakıf geliri olmadığı için; imam mahalledeki nikâh akidleri ve ölülerin yıkanması gibi işlerden ücret almıştır⁴²⁸.

Günümüze kadar gelemeyen mescit ve camiler; Abdi Efendi Mescidi⁴²⁹, Ahmed Efendi Camii⁴³⁰, Hacı Mustafa Mescidi⁴³¹, Hacı Cuma Camii⁴³², Kuloğlu İbrahim

⁴¹⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.73.

⁴¹⁸ VGMA, HD, nr.1135, s.30.

⁴¹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.85.

⁴²⁰ Bu cami;31 Mart 1876 tarihli Sicil kaydına göre Boğazkesen Camii olarak bilinmektedir. Bk. Ramazan Hurç, 233 No'lu Şer'îye Siciline Göre Kahramanmaraş'ın Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yapısı (1292-1295/1876-1878) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, s.175.

⁴²¹ VGMA, HD, nr.1157, s.59

⁴²² VGMA, HD, nr.1145, s.78; nr.1156, s.17; nr.1157, s.54,59.

⁴²³ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.136.

⁴²⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.78.

⁴²⁵ VGMA, HD, nr.1128, s.229.

⁴²⁶ VGMA, HD, nr.1091, s.259; nr.1128, s.229,231,232,233; vd.

⁴²⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.85,106.

⁴²⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.37/3.

⁴²⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.62,76.

⁴³⁰ VGMA, HD, nr.1091, s.258.

⁴³¹ VGMA, HD, nr.1145, s.114.

⁴³² VGMA, HD, nr.1156, s.14.

Mescidi⁴³³, Kuloğlu Mustafa Mescidi⁴³⁴ ve Hacı Receb isimli bir hayırseverce tamir ettirilen⁴³⁵ Söylemez Dede Mescidi'dir. Yazıcı Hacı Ali Mescidi⁴³⁶ ise hem Etmekçi hem de Boğazkesen Mahallesi'nde kaydedilmiştir. Bunun mahallenin sınırlarının değişmesiyle ilgili olabileceği değerlendirilmektedir. Bu vakıf müesseselerin yanısıra biri Veli ve Halid Beylerin cüz-i şerif tilâvetine⁴³⁷, diğeri mahallenin masrafına meşrut⁴³⁸ olan iki ayrı nükûd vakfı vardı.

Eskisaray Mahallesi

Mahallenin yeri ile ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. İsminden beylerbeyi sarayı çevresinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Mahalledeki Salacızade Mescidi/Camii ve Hacı Mustafa Mescidi'ne 1717 ile 1758 yılları arasında atamalar yapılmıştır⁴³⁹.

Gazi Beyli Mahallesi

Mahallenin nerede kurulduğu ve nüfusu ile ilgili bir belge tespit edilememiştir. Mahalledeki cami ve mescitlere yapılan atamalar 1746/1747 yılından itibaren başlamaktadır. Mahalle ismini Gazi Bey'in yaptırdığı mescitten almıştır⁴⁴⁰. Bu mescit Laçın Çavuş ismindeki bir hayırsever tarafından yeniden inşa ettirildiğinden⁴⁴¹ yapı Gazi Bey ve Laçın Çavuş ismiyle ve Gazi Yahya Çavuş Camii⁴⁴² olarak da kayıtlara geçmiştir.

Gülçiçek Mahallesi

Mahallenin ismi Ahmed Ağa isimli bir hayırsever tarafından yaptırılan mescite imam ve mütevellî atamasıyla ilgili 1765⁴⁴³ ve 1775⁴⁴⁴ tarihli tevcih kayıtlarında geçmektedir. Yeri tespit edilemeyen Kocabeyli Mahallesi isimli bir mahallede de Ahmed Ağa Mescidi⁴⁴⁵ isimli bir mescit bulunması mahallenin zaman içinde farklı isimlerle anılmış olabileceğini düşündürmektedir.

⁴³³ VGMA, HD, nr.1145, s.87.

⁴³⁴ VGMA, HD, nr.1135, s.18.

⁴³⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.81

⁴³⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.54.

⁴³⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

⁴³⁸ VGMA, HD, nr.1135, s.20.

⁴³⁹ VGMA, HD, nr.1091, s.259; nr.1135, s.14,30; nr.1145, s.89,113; nr.1157, s.73.

⁴⁴⁰ VGMA, HD, nr.1148, s.69.

⁴⁴¹ VGMA, HD, nr.1148, s.69,71.

⁴⁴² Pakize Yıldız, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri* isimli araştırmasında mahallede Gazi Bey ve Hüseyin Çavuş ve Gazi Yahya Çavuş isimli iki cami bulunduğunu belirtir de aslında Gazi Bey tarafından yaptırılan bir cami olduğu ve bu caminin Laçın Çavuş isimli biri tarafından yeniden inşa ettirildiği bir kayıta bu ismin Yahya Çavuş olarak geçtiği anlaşılmaktadır. Bk. VGMA, HD, nr.1156, s.19.

⁴⁴³ VGMA, HD, nr.1156, s.18.

⁴⁴⁴ VGMA, HD, nr.1154, s.67.

⁴⁴⁵ VGMA, HD, 1157, s.63.

Hacı Mehmedli Mahallesi

Günümüzde Akçakoyunlu Mahallesi sınırları içinde kalmış olan mahalle Kulağı Kurtlu Mahallesi'nin batı tarafında yer almaktaydı⁴⁴⁶. Mahalle ismini, Hacı Mehmed isimli hayırseverin yaptırdığı camiden almıştır⁴⁴⁷. Mahallede, bu cami dışında bir mahalle Mescidi ve Osman Efendi Camii isminde iki ibadethane daha bulunmaktaydı.

Halifeli Mahallesi

Mahalle adını Hacı Halife isimli hayırseverin yaptırdığı camiden almıştır. Hacı Halife Camii'nden başka mahalle ismiyle anılan bir mescit daha bulunmaktaydı. Mahallenin şehrin hangi bölgesinde ve ne zaman kurulduğu tespit edilememekle birlikte vakıf eserler yönünden zengin olan şehrin eski mahallelerine kıyasla sosyo-ekonomik bakımdan az gelişmiş bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır.

Halhaliye (Halkalı) Mahallesi

Mahalle ismini Halhaliye Mescidi'nden almıştır. Mahalledeki mescitlerden hiçbirisi günümüze kadar gelememiştir. Bu mescitlerden biri, Pir Halil tarafından inşa ettirilip, Hacı Veli isimli hayırseverce tamir ettirilen Hacı Veli Mescidi'dir⁴⁴⁸. Hacı Veli Camii vakfı mütevellisi Hacı Veli'nin ölümü üzerine 1703 tarihli atama, camiye tamir ettiren Hacı Veli'nin tesis ettiği vakfa kendisini mütevellî olarak atadığını akla getirmektedir. Mahalledeki diğer camiler ise Arabzâde Camii⁴⁴⁹, Halil Çavuş Camii⁴⁵⁰ ve Kadı Camileri idi.

Hatuniye Mahallesi

Mahalle adını Alaüddevle Bey tarafından eşi Şems Hatun adına yaptırılan Hatuniye Camii'nden almaktadır. Dulkadirîler döneminde Şems Hatun Mahallesi Osmanlılar döneminde ise Hatuniye Mahallesi olarak isimlendirilmiş, günümüzde Kurtuluş Mahallesi sınırları içinde kalmıştır⁴⁵¹. Hatuniye mahallesi, müslümanlarla gayr-i müslimlerin bir arada yaşadığı mahallelerdendi⁴⁵². Mahalledeki İklime Hatun Camii, Sûk-ı Sultani'ye (Alaüddevle Çarşısı) bitişikti⁴⁵³. Salacıoğlu Camii⁴⁵⁴ ve Hacı Mustafa Mescidi⁴⁵⁵ mahalledeki diğer ibadethanelerdi. Pazar Hamamı olarak da bilinen Hatuniye Hamamı Hatuniye Medresesi'nin vakıflarındandı⁴⁵⁶.

⁴⁴⁶ Koç, "Akçakoyunlu Mahallesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.I, s.154.

⁴⁴⁷ VGMA, HD, nr.1155, s.39.

⁴⁴⁸ VGMA, HD, nr.1148, s.74; nr.,1091, s.260; nr.1119, s.389; nr.1139, s.332 vd.

⁴⁴⁹ VGMA, HD, nr.1151, s.45.

⁴⁵⁰ VGMA, HD, nr.1148, s.72.

⁴⁵¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, C.I, s.35.

⁴⁵² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2 s.19.

⁴⁵³ VGMA, HD, nr.1157, s.70.

⁴⁵⁴ VGMA, HD, nr.1155, s.36,

⁴⁵⁵ VGMA, HD, nr.1148, s.67.

⁴⁵⁶ VGMA, HD, nr.106, s.76.

Haznedarlı Mahallesi

Mahalleye Adını veren Haznedarlı (Ali Ağa) Camii, günümüzde Duraklı Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu caminin bânisi bir kayıta Ali ibn-i Hazinedâr⁴⁵⁷ olarak geçmektedir. Eğer bu kayıt sehven yazılmamış bir ifade ise camiye yaptıran Alaüddevle'nin hazinedârı Ali Ağa değil, hazinedârın oğlu Ali Ağa'dır. Maraş'ın en eski mahallelerinden olan Haznedarlı Mahallesi'nin 1563 tahririnde 84 nefer, 18 mücerred, 140 muaf nüfusu vardır. Mahallenin XVIII. asırdaki nüfusu hakkında bir bilgi tespit edilememiştir bununla birlikte mahallede çok sayıda vakıf müessesesi olması sosyo-kültürel yönden şehrin önemli mahallelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Bu müesseseler: Abidin Çelebi Mektebi⁴⁵⁸, Şeyh Mirze Mektebi⁴⁵⁹, Ayşe Hatun Camii⁴⁶⁰, Emine Hatun Mescidi⁴⁶¹, Hacı Fatıma Mescidi⁴⁶², Bayram Paşa Camii⁴⁶³, Derviş Hacı Mustafa Camii⁴⁶⁴, Eşkiya Mustafa Camii⁴⁶⁵ Hacı Bakır ve Ahmed Efendi Camii⁴⁶⁶, 1706'da minber yaptırılarak camiye çevrilen Hacı Maksud Mescidi⁴⁶⁷, Molla Yusuf Camii⁴⁶⁸, "Gönül Çiçekli" isimli bölgedeki Semercioğlu Molla Mehmed Camii⁴⁶⁹, Yalakkaya oğlu Camii'ydi⁴⁷⁰.

Hoca Davudlu Mahallesi

Mahallelerin çoğu merkezindeki caminin bânisinin ismiyle anılmışken, bu mahallede Hoca Davud isminde bir mescit ya da cami tespit edilememiştir. Mahallede cami olmadığı için Hacı Ebubekir Mescidi'ne 1716'da minber yaptırılarak camiye dönüştürülmüştür⁴⁷¹. Mahalledeki Hacı Ebubekir Camii, Süleyman Efendi Mescidi⁴⁷² ve Zamane Hatun Mescidi'ne⁴⁷³ yapılan atamalardan en sonuncusunun 1726 tarihli olması mahallede bu tarihten bir süre sonra başka bir mahalle ile birleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

⁴⁵⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.66

⁴⁵⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.61.

⁴⁵⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.80.

⁴⁶⁰ VGMA, HD, nr.1139, s.331; nr.1157, s.70,75.

⁴⁶¹ VGMA, HD, nr.1157, s.79,80.

⁴⁶² VGMA, HD, nr.1139, s.330.

⁴⁶³ VGMA, HD, nr.1145, s.87,93; nr.1148, s.67,76; vd.

⁴⁶⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.54, 70,71.

⁴⁶⁵ VGMA, HD, nr.1091, s.258; nr.1145, s.111; nr.1157, s.76, 77, 82.

⁴⁶⁶ VGMA, HD, nr.1135, s.17,18; nr.1156, s.12.

⁴⁶⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.54.

⁴⁶⁸ VGMA, HD, nr.1149, s.24; nr.1150, s.28.

⁴⁶⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.76; nr.1148, s.77.

⁴⁷⁰ VGMA, HD, nr.1154, s.67.

⁴⁷¹ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

⁴⁷² VGMA, HD, nr.1091, s.259.

⁴⁷³ VGMA, HD, nr.1157, s.65.

Hoca Durdu Mahallesi

İsmi Hoca Mehmed Durdu'nun yaptırdığı mescitten alan⁴⁷⁴ mahalle, XVI. asır tahrirlerinde bulunmazken, XVII. asırda 1 Rub' avarızhanesi ile arşiv belgelerinde yer almaktadır⁴⁷⁵. Mahalledeki "Tekke Mescidi", "Tekyenişin Hamamı"⁴⁷⁶ gibi yapılar ve bu yapılarla ilgili belgeler, günümüzde Tekke olarak adlandırılan bölgede kurulmuş olabileceğini göstermektedir.

Maraş çarşısına yakın olan mahallede "Şeyhsuvaroğlu Köprüsü"⁴⁷⁷, "Şih Mansur Köprüsü"⁴⁷⁸ ve Debbağlar Köprüsü⁴⁷⁹ olarak isimlendirilen bir köprü ve köprübaşında "Bey Mescidi"⁴⁸⁰ olarak isimlendirilen bir mescit bulunmaktaydı. İbrahim Maraşî'nin Ocak 1719 tarihli arzuhalinde ise köprübaşındaki mescit "Tekye Mescidi" olarak zikredilmiştir. Tekye Mescidi şehir çarşısına yakın, cemaati kalabalık olduğu için padişahın izniyle Cuma kılınır camiye dönüştürülmüştür⁴⁸¹. Temmuz 1719 tarihli atama kaydında mescit İbrahim Ağa Mescidi olarak isimlendirilmesi⁴⁸² mescite İbrahim Maraşî tarafından minber yaptırılmasıyla ilgili olmalıdır.

Mahallede, XVIII. asır boyunca faal olduğu anlaşılan camilerden biri de Bayezidzâde Hacı Abdullah Bey tarafından inşa ettirilen Salihîye Camii olarak da isimlendirilen Hacı Abdullah Bey Camii'dir⁴⁸³. Bu caminin bünyesinde yine Hacı Abdullah Bey tarafından inşa ettirilen bir de buka bulunmaktaydı⁴⁸⁴. Mahalledeki diğer buka ise Hoca Durdu Evkâfî'ndan olan Alacalı Buka'sıydı⁴⁸⁵.

Kadı Beyli Mahallesi

Mahallenin ismi yalnızca mahalledeki Fatıma Hatun Mescidi'ne imam atanmasına dair bir tevcih kaydında⁴⁸⁶ geçmektedir. Mahallenin isminin sadece bir kayıta yer alması başka bir mahalle ile birleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Kara Ali Beyli Mahallesi

Kara Ali Beyli Mahallesi ismi aynı isimli mescite 1716/1717 ve 1725/1726'da imam ve mütevellî atanan iki tevcih kaydında⁴⁸⁷ geçmektedir. Mahalle ile ilgili başka bir bilgi bulunmaması mahallenin başka bir mahalleden ayrılmış daha sonra yeniden birleştirilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

⁴⁷⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.65; COA, CE., nr.316-16051

⁴⁷⁵ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.136.

⁴⁷⁶ VGMA, HD, nr.1148, s.65.

⁴⁷⁷ VGMA, HD, nr.1091, s.260.

⁴⁷⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.77.

⁴⁷⁹ COA, AE. SAMDIII., nr.1-27

⁴⁸⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

⁴⁸¹ COA, AE. SAMDIII., nr.1-27

⁴⁸² VGMA, HD, nr.1157, s.75.

⁴⁸³ VGMA, HD, nr.1091, s.260; nr.1135, s.35,35,37; vd.

⁴⁸⁴ VGMA, HD, nr.1154, s.73.

⁴⁸⁵ VGMA, HD, nr.562, s.48.

⁴⁸⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.83.

⁴⁸⁷ VGMA, HD, nr.1091, s.257; nr.1157, s.71.

Karalar Mahallesi

Mahalle ile ilgili tespit edilebilen tek bilgi mahalledeki Sene Camii'nde çerağdar Hasan'ın ölmesiyle yerine kardeşi Hüseyin'in atandığı Mayıs 1716 tarihli tevcih kayıdır⁴⁸⁸.

Kara Maraş Mahallesi

Maraş'ın bugünkü yerleşim yerine Dulkadirîliler zamanında taşındığı, daha önce şehrin doğusunda yer alan Kara Maraş isimli bölgede bulunduğu bilinmektedir⁴⁸⁹. Bununla birlikte bir tevcih kaydında Kara Maraş Mahallesi'ne ilhak edilen Araplar Mahallesi'nden söz edilmektedir⁴⁹⁰. Mahalledeki vakıf eserlerden günümüze ulaşan olmadığı için kurulduğu bölge tespit edilememektedir.

Mahalledeki vakıf eserlerden Ağa Veli Camii ve Bukası'nın XVIII. asır boyunca faal olduğu atama kayıtlarından anlaşılmaktadır⁴⁹¹. Bu asırda faal olan diğer cami ise Yunus Fakih Camii'dir⁴⁹². Mahallede Alaca Bey Mescidi isimli bir mescit de bulunmaktaydı ancak bu mescite yalnızca Mayıs 1709'da bir kez atama yapılmıştır⁴⁹³. Alaybeyi Hasan isimli hayırsever de bir vakıf tesis etmiştir⁴⁹⁴ ancak vakfiyesi tespit edilememiştir.

Karamanlı Mahallesi

Mahallenin ismi XVI. asır tahrirlerine geçmektedir. Bu tahrirde nüfusu şehrin ortalamasının altında olduğu görülen⁴⁹⁵ mahalle ismini Karamanoğlu Çavuş Bey Camiinden almış olmalıdır⁴⁹⁶. Tевcih kayıtlarından XVIII. asır boyunca ayakta olduğu anlaşılan bu caminin bânisi Halil Çavuş⁴⁹⁷, Çavuş Bey ve Halil Bey⁴⁹⁸ olarak da isimlendirilmektedir. Bu caminin yanında bir de mahalle adıyla anılan mescit bulunmaktaydı⁴⁹⁹. Günümüzdeki Karamanlı Mahallesi'nin temelini bu mahalle oluşturmuştur.

Kara Top Mahallesi

Devran Bey Camii'ne mütevellî atanmasıyla ilgili bir tevcih kaydında mahallenin adı Kara Top Mahallesi olarak zikredilmektedir⁵⁰⁰. Ancak Bostancıyan Mahallesi'nde Kara Tut Camii olarak bilinen Alaybeyi Camii isminde bir cami

⁴⁸⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

⁴⁸⁹ Tufan Gündüz, "Kahramanmaraş", *DİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s.192.

⁴⁹⁰ VGMA, HD, nr.1128, s.232.

⁴⁹¹ VGMA, HD, nr.1128, s.231; nr.1135, s.29,37; nr.1139, s.331 vd.

⁴⁹² VGMA, HD, nr.558, s.216; nr.1128, s.230; nr.1157, s.61 vd.

⁴⁹³ VGMA, HD, nr.1157, s.56.

⁴⁹⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.69.

⁴⁹⁵ Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası*, s.41.

⁴⁹⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.66.

⁴⁹⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.106; nr.148, s.66,67; vd.

⁴⁹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.66,67.

⁴⁹⁹ VGMA, HD, nr.1148, s.72.

⁵⁰⁰ VGMA, HD, nr.1157 s.73.

bulunmaktaydı kaydı tutan kâtibin hatasıyla bu isimde bir mahallenin kayıtlara geçmiş olması da muhtemeldir.

Kayabaşı Mahallesi

Maraş'ın en eski mahallelerinden olup günümüze kadar aynı isimle gelmiştir. XVI. asır tahrirlerinde Kaya Bey b. bişan isimli bir mahalle olduğu bilinmektedir. Bu ismin zamanla değişerek Kayabaşı değişmiş olması muhtemeldir. Mahalle sakinlerinin şehrin ayanlarından şikâyet ettikleri Haziran 1729 tarihli kayda göre söz konusu tarihte mahallede toplam on iki hane bulunmaktaydı⁵⁰¹. Ahali vergilerin fazla tahsil edilmemesi için hane sayısını on iki olarak ifade etmiş olmalıdır. Zirâ mahallede neredeyse hane sayısı kadar vakıf müessese bulunmaktadır. Bunlardan biri ashab-ı hayratın yaptırdığı Kayabaşı Mahallesi Mescidi/Camisi'dir⁵⁰². Bu cami haricindeki diğer camiler bânilerin ismiyle anılmıştır. Bunlardan biri Hacı Hasan Camii'dir. Hacı Hasan'ın inşa ettirdiği cami eskiyince Hacı Hüseyin tarafından tamir ettirilmiştir. Bu sebeple kayıtlarda kimi zaman Hacı Hasan Camii kimi zaman Hacı Hüseyin Camii olarak belirtilmiştir⁵⁰³. Kayıtlarda "Müderriş binâsı mescit"⁵⁰⁴, "Müderrişzâde Mehmed Efendi binâ eylediği mescit" olarak ifade edilen Mescidin aynı yapı olması muhtemeldir. Bu camiye yapılan atamalar incelendiğinde XVIII. asır boyunca faal olan camiye ilk atamanın Nisan 1733'te⁵⁰⁵ son atamanın ise 1800/1801'de⁵⁰⁶ yapıldığı görülmektedir. Mahalledeki bir diğer cami Vaiz Ömer Efendi Camii'dir. Ancak bu camiye Temmuz 1764 ve Haziran 1775'te olmak üzere sadece iki kez atama yapılmıştır⁵⁰⁷. Mahallenin kadın hayırseverlerinden Emine ve Aişe Hatunlar ile Selime Hatun'un tesis ettiği vakıflar yanında mahallenin tekâlifine sarfedilmesi için kurulmuş bir de nükûd vakfı bulunmaktaydı⁵⁰⁸. Mahallede Emine Hatun Mescidi isminde bir mescit bulunmaktaydı. Fakat bu mescite dair Haziran 1710 tarihli sadece bir atama kaydının bulunması⁵⁰⁹ Mescidin uzun ömürlü olmadığına işaret etmektedir.

Kayışlı Mahallesi

Mahallenin adının nerden geldiği tespit edilememiştir. Kırk Göz adlı mahalden gelen sudan hem Çavuşlu hem de Kayışlı Mahallesi sakinlerinin istifade etmesinden⁵¹⁰ günümüzdeki Yörük Selim ile Gazi Paşa Mahallelerinin bulunduğu bölgede kurulduğu; anlaşılmaktadır. İki mahallenin ortaklaşa kullandığı bu suyunun

⁵⁰¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.120, s.575.

⁵⁰² VGMA, HD, nr.1148, s.69; nr.1155, s.39, vd.

⁵⁰³ VGMA, HD, nr.1155, s.40; nr.1145, s.80; nr.1145, s.81, vd.

⁵⁰⁴ VGMA, HD, nr.1154, s.67,

⁵⁰⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.86

⁵⁰⁶ VGMA, HD, nr., 562, s.50.

⁵⁰⁷ VGMA, HD, nr.1156, s.16; nr.1151, s.43.

⁵⁰⁸ VGMA, HD, nr.156, s.20,22; nr.1135, s.31; nr.1145, s.96.

⁵⁰⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.57.

⁵¹⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.98, s.28.

bakım onarımı için bir de vakıf tesis edilmiştir⁵¹¹. Mahallenin adıyla anılan Kayışlı Camii'nin⁵¹² yanısıra Kürd Hacı Hızır oğlu Hacı Ahmed'in⁵¹³ bina ettirdiği cami, yine hayırserverlerce yaptırılıp, Hacı Ahmed ve Hacı Ali⁵¹⁴ tarafından tamir ettirilen cami ile Mehmed Mescidi ve Mustafa Efendi Camii⁵¹⁵ isminde vakıf müesseseler bulunmaktaydı.

Kızıltepe Mahallesi

Çavuşlu ve Kayışlı Mahalleleri'ne yakın bir konumda olduğu kullanma ve içme suyunun Kırk Göz adı verilen kaynaktan gelmesinden⁵¹⁶ anlaşılmaktadır. Mahalledeki tek mescit olan Kızıltepe Mahallesi Mescidi'ne 1747/1748'e bir kez görevli atanmış olması⁵¹⁷ mahallenin başka bir mahalleye bağlanmış olmasıyla ilgisi olmalıdır.

Kirişçiyan Mahallesi

Mahallenin isminin kırışçılık mesleği ile ilgili olduğu; "Kirişçi" kelimesine "ân" çoğul ekinin getirilmesinden anlaşılmaktadır. Nerede kurulduğu tespit edilemeyen mahallenin adı sadece 1714/1715 ve 1719/1720 tarihli atama kayıtlarında geçmektedir. Bu kayıtlara göre mahalle ismiyle anılan Kirişçiyan Mahallelesi Mescidi'ne imam ve mütevellî atanmıştır⁵¹⁸. Mahalle ile ilgili başka bir bilgi ya da belge bugüne kadar tespit edilememiştir.

Kocabeyli Mahallesi

Mahallenin nerde kurulduğunu tespit edilememiştir. XVI. asır tahrirlerinde "Mahalle-i diğer Bişanlı be-nâm- diğer Koca Beg Kışlası⁵¹⁹" isimli bir mahalle bulunmaktadır. 1713/1714 tarihli tevcih kaydında Ahmed Ağa isimli hayırseverin yaptırdığı Mescidin⁵²⁰ Kocabeyli Mahallesi'nde bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, 1764/1765 ve 1774/1775 tarihli atama kayıtlarında⁵²¹ Gülçiçek Mahallesi'nde Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilmiş bir mescitten bahsedilmektedir. Eğer bu mescitler iki farklı mahallede iki farklı Ahmed Ağa tarafından yaptırılan mescitler değil ise Koca Beyli Mahallesinin ismi zaman içinde değişmiş olmalıdır.

⁵¹¹ VGMA, HD, nr.1119, s.389.

⁵¹² VGMA, HD, 1145, s.92.

⁵¹³ VGMA, HD, nr.1145, s.149.

⁵¹⁴ VGMA, HD, nr.1119, s.390; nr.1157, s.84.

⁵¹⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.81; nr.1091, s.258.

⁵¹⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.98, s.28.

⁵¹⁷ VGMA, HD, nr.1148, s.71.

⁵¹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.65,75.

⁵¹⁹ Yinanç- Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.1, s.16.

⁵²⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

⁵²¹ VGMA, HD, nr.1154, s.67; nr.1156, s.18.

Kolanlı Mahallesi

Mahallenin ismi ilk kez 1563 yılı tahririnde geçmektedir. Bu tahrirde mahallenin 30 nefer nüfusu vardır⁵²². Mahallenin nerede kurulduğu ve XVIII. asırda nüfusunun ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Mahallede iki mescit olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri, mahallenin adıyla anılan, Kolanlı Mahallesi Mesicidi⁵²³ diğeri ise Hoca (Hocazâde) Mustafa Camii'dir. Bu camiye yapılan atamalardan en erken tarihlisi 1710⁵²⁴ olup, en geci 1737 tarihlidir⁵²⁵. Bu tarihten itibaren tutulan kayıtlarda Kolanlı Mahallesi ismi tespit edilememiştir. Mahallenin ya adı değişmiş ya da başka bir mahalleye ilhak edilmiş olmalıdır.

Kulağıkurtlu Mahallesi

Kulağıkurtlu ve Hacı Mehmedli Mahallelesi ile birlikte günümüzde Akçakoyunlu Mahallesi sınırları içinde kalmıştır. İsminin nerden geldiği tespit edilememiştir. Ancak konargöçer cemaatlerin yerleşmesiyle kurulan diğer mahallelerde olduğu gibi bu bölgeye yerleşen bir cemaatten ismini almış olabilir. Mahallenin ihtiyaçlarına sarfedilmesi için tesis edilen bir nükûd vakfı⁵²⁶ yanında, Kulağıkurtlu Mahallesi Camii, Hoca Durdu Camii⁵²⁷, Hoca Mustafa Camii⁵²⁸ adında vakıf müesseseler vardı.

Kuytul Mahallesi

İsmi XVI. asır tahrirlerinde geçen mahalle şehrin eski mahallelerindendir⁵²⁹. Bu tahrirlerde mahallenin şehrin diğer mahallelerine oranla nüfusu azdır. XVII. asırda da nisf avarızhanesi olması, şehrin diğer mahallelerine oranla nüfusunun az olduğunu göstermektedir⁵³⁰. Alaüddevle Bey'in yaptırdığı, Cami-i Kebir, Nebeviye Medresesi ve İmârethanesi⁵³¹, Taş Medrese bu mahallede yer almaktaydı⁵³². Bu eserlerin yanısıra; Cami-i Kebir yakınlarında Veli Ağa (Bey) tarafından tamir ettirilmiş olan bir sıbyan mektebi bulunmaktaydı⁵³³. Mahalledeki bir diğer yapı ise Şeyh Abdullah tarafından muhtemelen XVIII. asrın ilk yarısında tamir ettirilen bu sebeple bânisinin ismiyle anılan abdesthâneydi⁵³⁴.

⁵²² Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı*, s.39.

⁵²³ VGMA, HD, nr.1157, s.88.

⁵²⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.57.

⁵²⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.103.

⁵²⁶ VGMA, HD, nr.1119, s.385.

⁵²⁷ VGMA, HD, nr.1139, s.333; nr.1148, s.73; vd.

⁵²⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.83,87,88.

⁵²⁹ Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.1, s.26.

⁵³⁰ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.136.

⁵³¹ VGMA, HD, 1157, s.61, 72,74, vd.

⁵³² Taş Medrese, tevcih kayıtlarının bir kısmında Etmekçi Mahallesi'nde bir kısmında Kuytul Mahallesi'nde kaydedilmiştir.

⁵³³ VGMA, HD, nr.1145, s.86; nr.1157, s.61,64.

⁵³⁴ VGMA, HD, nr.1135, s.17; nr.1148, s.77.

Kuyucak Mahallesi

İsmi XVI. asır tahrirlerinde geçmeyen mahallede, XVIII. asırda gayr-i müslimlerin de yaşadığı ruhban sınıfından bazı rahiplerin şikâyetinden anlaşılmaktadır⁵³⁵. Mahalledeki medrese, cami ve mescitlere ait atama kayıtları şehrin gelişmiş mahallerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu vakıf eserlerden biri Hacı Ebubekir Mescidi/Camisi'dir. 1748/1749'a kadar yapılan görevlendirmelerde Mescidin Hacı Ebubekir tarafından inşa ettirildiği belirtilirken bu tarihten sonraki tevcihlerde İbrahim isimli bir hayırsever tarafından tamir ettirildiği ifade edilmektedir⁵³⁶. Bu durumda mescit 1748/1749 yıllarında tamir ettirilmiş olmalıdır.

İki hayırseverin ismiyle anılan camilerden bir diğeri ise Süleyman Efendi ve Dede Efendi'nin inşa ettirdikleri camidir⁵³⁷. 1726'dan önceki kayıtlarda Mescidin Süleyman Efendi tarafından inşa ettirildiği ifade edilmekteyken 1726'da cemaatinin çokluğu sebebiyle minber yaptırılarak camiye dönüştürülmüş ve bundan sonraki kayıtlarda Süleyman Efendi ve Dede Efendi Camii olarak adlandırılmıştır⁵³⁸. Bazı kayıtlarda Şeyh Süleyman Efendi Camii olarak da zikredilen caminin bu cami olup olmadığı ayırt edilememekle birlikte mahallede Şeyh Süleyman Efendi Medresesi adında bir de medrese vardır⁵³⁹. Bunların yanı sıra, muhtemelen mahalle sakinleri tarafından inşa ettirildiği için mahalle ismiyle anılan mescit⁵⁴⁰ ve Sa'mân Hatun⁵⁴¹ ismindeki kadın hayırsever tarafından yaptırılmış mescit mahalledeki vakıf binalardandır. Ancak Sa'mân Hatun Mescidi'ne 1719/1720'de bir kez imam atanmış yüzyıl boyunca başka bir atama yapılmamıştır⁵⁴².

Küçük Çavuş Mahallesi

Restebaiyye Mahallesi'nin bir başka adının Küçük Çavuşlu olduğu, mahalle sakinlerinden Küçük Çavuş oğlu Hacı Osman'ın⁵⁴³ tesis ettiği vakıftan ve mahallede Osman Ağa Camii⁵⁴⁴ isminde bir cami bulunmasından anlaşılmaktadır.

Mağralı Mahallesi

Mahallenin ismi XVI. asır tahrirlerinde geçmemektedir. Hasan Arslan'ın XVII. asırda Maraş hakkındaki araştırmasında da mahalle ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

⁵³⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.53; A. DVNS.ŞKT. d., nr.88, s.191.

⁵³⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.84,90; 1148, s.61,71; nr.117, s.79,80.

⁵³⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.82,87,106,107;

⁵³⁸ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

⁵³⁹ VGMA, HD, nr.1135, s.38; nr.1156, s.20.

⁵⁴⁰ VGMA, HD, nr.1145, s.82; nr.1156, s.17.

⁵⁴¹ Maraş Şehri Vakıf Eserleri adlı çalışmada bu isim Heman Hatun olarak okunmuştur. Bk. age, s.140.

⁵⁴² VGMA, HD, nr.1157, s.77.

⁵⁴³ "Maraş'ta Restebaiyye Mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem fevat iden Küçükçavuşzade dimekle (maruf) el-hac Osman evladına vakf eylediği dekâkinlerinin cümle evladı marifetiyle nasb eyledikleri Halil'in yedinden beratı olmadığından aherden İbrahim bir tarikle kendi üzerine berat ettirüb" Bk. VGMA, HD, nr.1145, s.90

⁵⁴⁴ VGMA, HD, nr.1128, s.229; nr.1145, s.86.

Mahalledeki vakıf müesseselerine yapılan atamalardan en erken tarihlisi 1728'dir. Bu bilgiye istinaden mahallenin XVIII. asrın ilk yarısında kurulmuş olabileceği söylenebilir. Kızıldağı, Kayışlı ve Çavuşlu mahalleleri ile aynı su kaynağından faydalandığı anlaşılan mahalle⁵⁴⁵, günümüze kadar aynı isimle varlığını korumuştur.

Mahallenin araştırma dönemindeki nüfusunu tespit etmeye yarayacak herhangi bir belge tespit edilememekle birlikte Hurufat Defterleri'ndeki kayıtlarda mahallede sadece iki cami bulunması küçük bir mahalle olduğunu göstermektedir. Bu camilerden biri mahallenin adıyla anılan Mağralı Mahallesi Camii⁵⁴⁶ diğeri ise Hacı Mehmed isimli bir hayırseverin bina edip, Kara Fakih'in tamir ettirdiği camidir⁵⁴⁷. Bu sebeple cami hem Hacı Mehmed Camii hem de Kara Fakih Camii olarak isimlendirilmiştir.

Musallâ Mahallesi

Musalla, namaz kılmaya mahsus açık alanları ifade eder⁵⁴⁸. Temmuz 1712 tarihli bir tevcih kaydında "Maraş'da salavât-ı 'ıydeyn için vaz' olunmuş musallâya ferraş lâzım olmağla...⁵⁴⁹" ibâresi okunmaktadır. Bu ifadeden mahallede bayram namazları kılmaya mahsus bir musalla bulunduğunu anlaşılmaktadır. Musalla'nın yanısıra el-hac Osman Efendi Mescidi isminde bir de mescit bulunmaktaydı. Mahallede ve yakınlarında bir cami bulunmadığı için bu mescit 1726/1727'de camiye dönüştürülmüştür⁵⁵⁰.

Neccarlar Mahallesi

Arapça kökenli bir kelime olan "Neccâr" marangoz anlamına gelmektedir. Neccarân Mahallesi şehirdeki meslek ismiyle anılan mahallelerden biridir. Şehrin hangi bölgesinde olduğu bilinmeyen mahallenin ismi XVI. asır tahrirlerinde bulunmaktadır. Bu tahrirde 27 nefer, 1 mücerred nüfusu⁵⁵¹ olan mahallenin XVIII. asırdaki nüfusunu tespit edebilmek mümkün olmamıştır. Hurufat Defterleri'ndeki tevcih kayıtlarına göre mahallede Neccârlar Mahallesi Mescidi⁵⁵² ve Hacı Hüseyin Camii⁵⁵³ isminde iki yapı bulunmaktadır.

Pınarbaşı Mahallesi

Adını şehrin su ihtiyacını karşılayan "Pınarbaşı" isimli su kaynağından almış olmalıdır⁵⁵⁴. Günümüze kadar bu isimle gelmiştir. Araştırma dönemi içinde mahallede

⁵⁴⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.98, s.34/2.

⁵⁴⁶ VGMA, HD, nr.1155, s.42.

⁵⁴⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.108.; nr.1149, s.23.

⁵⁴⁸ Devellioğlu, age, s.686.

⁵⁴⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.61.

⁵⁵⁰ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

⁵⁵¹ Solak, XVI. Asırda Maraş Kazâsı, s.39.

⁵⁵² VGMA, HD, 1157, s.73,82.

⁵⁵³ VGMA, HD, nr.1128, s.234; nr.1135, s.17, 21; vd.

⁵⁵⁴ "Maraş kazâsı ahalisi gelüb, Maraş'da câri olan Pınarbaşı, Kara Câri (Karaçay), Kerhan ve sair enhârdan ..." Bk. COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr., 124

Hacı İvaz tarafından bina ettirilip, Hacı Mahmud'un tamir ettirdiği⁵⁵⁵ bir cami ve mahalle Mescidi olmak üzere iki vakıf bina bulunmaktaydı.

Şarkiyân Mahallesi

XVI. asır tahrirlerinde mahallenin isminin zikredilmiş olması, şehrin en eski mahallelerinden olduğunu göstermektedir. Maraş'ın XVII. asır tarihi ile ilgili yapılmış araştırmada, Hazinedarlı Mahallesi ile birlikte Şarkiyân Mahallesi'nin 2,5 Avarızhanesinin olduğu tespit edilmiştir⁵⁵⁶. Bu bilgi Hazinedarlı Mahallesi ile sınır olduğunu düşündürmektedir. Mahallenin araştırma dönemindeki nüfusu tespit edilememiştir. Mahallede Hacı (Hatip) Mehmed Camii⁵⁵⁷ ve medresesi⁵⁵⁸ ile Hacı (Kara) Cafer Mescidi⁵⁵⁹ isminde iki vakıf bina bulunmaktaydı. Hacı Cafer Mescidi'ne 1716/1717'de minber yaptırılarak camiye dönüştürülmüştür.

Şazi Bey Mahallesi

Mahalle, Alaüddevle Bey'in komutanlarından Şazi Bey'in yaptırdığı cami çevresinde kurulmuştur. Cami eskiyince Müfti Ali Efendi tarafından yeniden yaptırıldığı için Şazi Bey ve Müfti Ali Efendi Camii⁵⁶⁰ olarak isimlendirilmiştir. Bu cami onarımlarla günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde Dumlupınar Mahallesi sınırları içindedir. Mahallenin araştırma dönemindeki nüfusunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Şazi Bey ve Müfti Ali Efendi Camii ve medresesi mahalledeki tek vakıf binaydı. Medrese yüzyılın başlarında Şazi Bey Bukası olarak da isimlendirilmiştir⁵⁶¹.

Şeyh Mahallesi

Mahalle ismini günümüzde de ayakta olan Şeyh (Hüseyin) Camii'nden almıştır. Mahallede Şeyh (Hüseyin) Camii⁵⁶², Şeyh Hüseyin Dede Camii olarak da isimlendirilmiştir. Bu camide Ekim 1726'da gayr-i müslim bir tamirci⁵⁶³ görevlendirilmiş olması islam toplumunun gayrimüslimlere karşı hoşgörüsünü göstermesi açısından önemlidir. Mahallede bir de sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Bu mektebe 1712 ve 1714'te⁵⁶⁴ olmak üzere iki kez muallim atandığı tespit edilebilmiştir.

Şekerdere Mahallesi

Günümüzde “Şekerdere” olarak bilinen bölgede kurulmuş olmalıdır. Mahallede iki mescit ve bir muallimhane bulunmaktaydı. Mescitlerden biri mahallenin ismiyle

⁵⁵⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.79.

⁵⁵⁶ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.136.

⁵⁵⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.79,86.

⁵⁵⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.71.

⁵⁵⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.66, 69, 80, 83.

⁵⁶⁰ VGMA, HD, nr.1148, s.62,63; vd.

⁵⁶¹ VGMA, HD, nr.1091, s.260; nr.1119, s.389.

⁵⁶² VGMA, HD, nr.1150, s.27, 28.

⁵⁶³ VGMA, HD, nr.1128, s.229.

⁵⁶⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.61,65.

anılan Şekerdere Mescidi diğeri ise Alaca Mescit'tir. Alaca Mescit Alacalı Camii⁵⁶⁵ olarak da isimlendirilmiştir. Ahmed isimli bir hayırsever Alaca Camii'nin yanında bir muallimhane⁵⁶⁶ yaptırmıştır. Mahallenin masrafları için tesis edilmiş bir nükud vakfı⁵⁶⁷ ile Gökşen Ağa isimli hayırseverin, sevabı Hoca Mirzâ ruhuna hediye edilmesi için tesis ettiği cüz-i şerif tilaveti vakfı⁵⁶⁸ mahalledeki diğer vakıflardır.

Şekerli (Yukarı Oba) Mahallesi

Mahalle ismini 1718 ile 1735 yılları arasında⁵⁶⁹ görevliler atanmış olan Şekeroğlu Hacı Süleyman Mescidi'nden almış olmalıdır. Şehrin eski mahallelerinden olup Yukarı Oba Mahallesi⁵⁷⁰ olarak da bilinmektedir. Ahmed Paşa Camii'ne görevli mütevellî ve imam atanmasına dair 1755/1756 tarihli tevcih kayıtlarında⁵⁷¹ caminin *Yukarı Obada "Divanlı" Mahallesi'nde* olduğu zikredilmektedir. Bu ifade Şekerli (Yukarı oba) Mahallesi'nin Divanlı Mahallesi'nden ayrılmış olabileceğini göstermektedir.

Mahallenin ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere kurulmuş nükud vakfı⁵⁷² dışında birçok vakıf müessesesi bulunmaktaydı bunlardan biri Ahmed Paşa tarafından yaptırılan camidir. Bu camiye ilk atama 1726 tarihinde yapılmıştır. Yüz yıl boyunca devam eden tevcih kayıtlarından XVIII. asır boyunca faal olduğu anlaşılmaktadır. Girit Defterdarlığı döneminde vakıf tesis eden Rıdvanzâde Ali Efendi de mahallede bir mescit inşa ettirmiş, Mescidin yakınlarında cami olmadığı için yine Ali Efendi tarafından 1736/1737'de bu mescite minber yaptırılarak camiye dönüştürülmüştür⁵⁷³. Bu cami de XVIII. asır boyunca faaldir. Hacı Arslan Efendi⁵⁷⁴ tarafından inşa ettirilen mescit ile Nur Mehmed tarafından bina ettirilip Hacı Ali⁵⁷⁵ tarafından tamir ettirilen mescit mahalledeki diğer dinî yapılarıdır.

Taşlı Mahallesi

Maraş'ta "Taşlı Cemaatinin" imamı Halil vefat edince vazifesinin oğluna tevcih edildiğin ifade edildiği 1714 tarihli⁵⁷⁶ atama kaydından konargöçer cemaatlerden Taşlı Cemaati tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin ismiyle anılan bir

⁵⁶⁵ VGMA, HD, nr.1091, s.257; 1128, s.232; vd.

⁵⁶⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.71.

⁵⁶⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.101; nr.1145, 109.

⁵⁶⁸ VGMA, HD, nr.1145, s.97.

⁵⁶⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.74,84; nr.1145, s.93.

⁵⁷⁰ "... zikr olunan mahalle yukarı oba ve hem şekerli deyu ma'rûf olduğundan.." Bkz. VGMA, HD, nr.1148, s.75.

⁵⁷¹ VGMA, HD, nr.1135, s.19,22.

⁵⁷² VGMA, HD, nr.1128, s.231.

⁵⁷³ VGMA, HD, nr.1145, s.102.

⁵⁷⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.93,115; nr.1154, s.72.

⁵⁷⁵ VGMA, HD, nr.1148, s.64.

⁵⁷⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.63.

mescit bulunmaktaydı⁵⁷⁷. Taşlı Mahallesi isminin sadece üç tevcih kaydında yer alması mahallenin zaman içinde başka bir mahalleye ilhak edilmesiyle ilgili olmalıdır.

Tekke Mahallesi

Günümüzde aynı isimle anılan mahalle bulunmaktadır. Mahallede Tekke Camii ismiyle anılan bir cami vardı⁵⁷⁸. İsmi bu camiden ya da burada bulunan bir tekleden almış olmalıdır. Haziran 1738 tarihli bir tevcih kaydında şu ibâre okunmaktadır: “*Tekke Mahallesi’nde Şeyh Seyyid Ebubekir Efendi binâ eylediği Mescidin ferraş ve çerağdârı ve yine mahalle-i mezburede Musallâ-i İydeyn’in tamircisi olmayub lâzım olmağla mescit-i mezburun ferraşlığı mahalle-i mezbure mefkudundan... ve musallâ-i iydeyn tamirciliği iki akçe Cami-i Kebir Vakfı’ndan olmak üzere*”⁵⁷⁹ Kayıttaki ifade musallâ-i iydeyn (Bayram Namazları) şeklindedir. Daha önce ismi geçen Musalla Mahallesi ile sınırdaş ya da ikisinin aynı mahalle olması muhtemeldir.

Tepebaşı Mahallesi

Mahallenin şehrin hangi bölgesinde kurulduğu tespit edilememekle birlikte mahalledeki mescitlere yapılan atamalar kurulduğu bölge hakkında ipuçları içermektedir. Tepebaşı Mahalle’sindeki Vaizzâde Ömer Efendi Camii’ne 1712’den 1758 yılına kadar görevliler atanmıştır⁵⁸⁰. Ancak, 1764⁵⁸¹ ve 1775⁵⁸² yıllarında Vaizzâde Camii’ne yapılan atamalarda caminin Kayabaşı Mahallesi’nde bulunduğu ifade edilmektedir. Buna göre mahalle 1764-1775 yılları arasında Kayabaşına ilhak edilmiş olmalıdır. Tepebaşı Mahallesi’ndeki bir diğer cami ise Dirâz oğlu İbrahim’in binâ eylediği camidir. Evlâd-ı bâniden Osman 1734’te camide müezzin, ferraş ve çerağdâr olarak günlük yarım akçe ile hizmet etmekteydi⁵⁸³. Mahalledeki bir diğer yapı Mürseloğlu Mescidi⁵⁸⁴ olarak da isimlendirilen Mürsel Kadı Mescidi’ydi. Bu mescite 1714/1715’te minber koyularak hatip atanmıştır⁵⁸⁵. Mürsel Kadı Camii zamanla yıkılınca Hacı Abdulcelil isimli hayırsever tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve Hacı Abdulcelil inşa ettirdiği camiye 1737/1738’de imam olarak görevlendirilmiştir⁵⁸⁶. 1741/1742’de Kadı Mürsel Camii Vakfı’nın mütevellisi olmadığından Hacı Abdulcelil Vakfın mütevelliliğine getirilmiştir⁵⁸⁷.

⁵⁷⁷ VGMA, HD, 1157, s.64,82.

⁵⁷⁸ VGMA, HD, nr.1119, s.387.

⁵⁷⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.107.

⁵⁸⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.61; nr.1135, s.34,35; vd.

⁵⁸¹ VGMA, HD, nr.1156, s.16.

⁵⁸² VGMA, HD, nr.1151, s.43.

⁵⁸³ VGMA, HD, nr.1145, s.94.

⁵⁸⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.72.

⁵⁸⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.66.

⁵⁸⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.104.

⁵⁸⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.115.

Zinyedanlı Mahallesi

Mahallenin ismi XVI. asır tahririnde yer almamaktadır. XVII. asırda ise nısf avarız-hânesi olan Zondabanlu Mahallesi isminde bir mahalle bulunmaktadır. Muhtemelen bu Zondabanlu “Zinyedanlı” şekline dönüşmüştür. Şehrin hangi bölgesinde kurulduğu tespit edilemeyen mahallede birkaç vakıf müessesesi bulunmaktaydı. Bunlar, Yalakkaya (Yalakkaya Oğlu) Mescidi⁵⁸⁸, Hacı Mehmed Camii⁵⁸⁹, Hacı Ali Mescidi’ydi⁵⁹⁰. Bunlardan Hacı Mehmed Camii kimi zaman Zinyedanlı Camii olarak da isimlendirilmiştir⁵⁹¹.

⁵⁸⁸ VGMA, HD, nr.1128, s.231; nr.1135, s.20.

⁵⁸⁹ VGMA, HD, nr.1148, s.62.

⁵⁹⁰ VGMA, HD, nr.1145, s.96.

⁵⁹¹ VGMA, HD, nr.1148, s.62,63.

5. MARAŞ KAZASININ İDARİ YAPISI VE YÖNETİMİ

5.1. Maraş'ın İdari Yapısı

Osmanlılar merkezî idare teşkilatında olduğu gibi taşra idaresini meydana getiren birçok müesseseyi Anadolu Selçukluları'ndan tevarüs etmişler⁵⁹², değişen şartlara uygun olarak bu müesseseleri geliştirmişlerdir. Taşra teşkilatının en üst birimi olan eyalet⁵⁹³ bu gelişmeyi gösteren bir örnektir. Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında taşradaki temel idare birimi sancak olmakla birlikte 1361'den sonra özellikle Rumeli'de fetihlerin artmasıyla, sancaklar üzerinde bir otoritenin tesisi zorunlu olmuş, bir idari birim olarak eyâlet doğmuştur⁵⁹⁴. Eyaletler yukarıdan aşağıya doğru liva/sancak⁵⁹⁵, kaza⁵⁹⁶, nahiye, karye olarak teşkilatlandırılmıştır.

Eyaletlerin idaresinden üç tuğlu paşalar, liva veya sancak olarak adlandırılan idari birimden iki tuğlu paşalar sorumludur. Sancak ifadesi XVI. asırdan itibaren idari bölge manasının yanı sıra kumanda ve idare manalarında kullanılmaya başlanmıştır. Tahrir Defterlerinde sancak yerine genellikle “liva”, sancakbeyi yerine ise mirliva tabirleri kullanılmıştır⁵⁹⁷.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Yavuz Sultan Selim 1515'te Dulkadiroğlu Beyliği'ni Osmanlı topraklarına kattıktan sonra bölge, Şehsuvar oğlu Ali Bey'e sekizyüz bin akçelik haslarla “*Sancak tarikiyle*” dirlik olarak verilmiştir⁵⁹⁸. Bir süre yarı müstakil statüyle idare edilen bölge 1522'de Şehsuvar oğlu Ali Bey'in öldürülmesinden sonra Dulkadir Vilayeti adıyla Osmanlı İdari Teşkilatında yerini almıştır. Ancak bölgede bir süre eyâlet teşkilatı kurulmamış, sancaklara ayrılarak bu sancaklara merkezden idareciler atanmıştır⁵⁹⁹. 937/1531'de Trablus sancakbeyi Süleyman Bey'in Dulkadir vilayetine müstakil beylerbeyi olarak atanmasıyla eyâlet teşkilatı kurulmuş⁶⁰⁰; eyaletin beylerbeylerine protokolde Diyarbekir beylerbeyinden sonra Halep beylerbeyinden önce yer verilmiştir⁶⁰¹.

⁵⁹² Osmanlı müesseseleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Köprülüzade Mehmet Fuat, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul, 1931.

⁵⁹³ Eyalet; Arapça “idare etme, icra” anlamındaki iyâle kelimesinden gelir. Osmanlılar'da en büyük idarî birim karşılığında bu tabirin resmen kullanılışı XVI. yüzyıl sonlarında olmuştur. Eyalet hakkında daha geniş bilgi için bk. Halil İnalcık, “Eyalet”, *DİA*, C.11., İstanbul, 1995, s. 548-550.

⁵⁹⁴ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008, s. 251.

⁵⁹⁵ Osmanlı idari sisteminde eyâletten küçük, kazadan büyük olan başında sancak beyinin bulunduğu idari yapı. Daha geniş bilgi için bk. Yusuf Halaçoğlu, *XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkiatı ve İdari Yapı*, Ankara, 2014.

⁵⁹⁶ Bugünkü idari teşkilatta ilçenin karşılığı olan kaza hem kadının idare bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi bir terimdir. Kaza hakkında daha geniş bilgi için bk. Tuncer Baykara, “Kaza”, *DİA*, C.25, Ankara, 2002, s.119-120

⁵⁹⁷ Fahmeddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara, 1997, s.3.

⁵⁹⁸ Yinanç, *Dulkadirli Beyliği*, s.99; Altınöz, *agt.*, s.29.

⁵⁹⁹ İlhan Şahin, “*Dulkadir Eyaleti*”, *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s.552;

⁶⁰⁰ Altınöz, *agt.*, s.56.

⁶⁰¹ *Tarih-i Râşid ve Zeyli* (Haz. A. Özcan-Y. Uğur-B. Çakır-A. Z. İzgöer), C.1, İstanbul, 2013, s.159.

Eyalet, 1548'de Maraş, Bozok, Sis, Ayıntab ve Üzeyir sancaklarından oluşmaktaydı. 1568-74 yılları arasında ise Maraş, Malatya, Sis, Ayıntab, Kars-ı Zulkadriye ve Samsat eyaletin sancaklarıydı⁶⁰². Maraş, eyalet olarak Osmanlı idari taksimatında yer aldıktan sonra, Maraş Sancağı "Paşa Sancağı" olmuş ve bu özelliğini on sekizinci yüzyılda da devam ettirmiştir. XVII. asrın ikinci çeyreğinden itibaren, Maraş, Ayıntab, Kars-ı Maraş ve Malatya olmak üzere dört sancaktan oluşan bir eyalet haline gelmiş⁶⁰³, bu yapısını XIX. asır başlarına kadar muhafaza etmiştir⁶⁰⁴. Malikâne uygulamasının başlamasıyla Ayıntab, Kars-ı Maraş ve Malatya Sancakları'nda malikâne sistemine geçilmiştir. Bunlardan Ayıntab Sancağı 1705'te⁶⁰⁵, Malatya sancağı ise 1717/18 yıllarında malikâne sistemine dâhil edilmiştir⁶⁰⁶. Maraş eyaletinin bu idarî yapısı ve sınırları XVIII. asrın ikinci yarısında da değişmeden kalmıştır⁶⁰⁷. Maraş eyaletinde sancak statüsünde olmadığı halde Zamantı, Gerger, Hısn-ı Mansur Nahiyeleleri'ne de alaybeyliği tevcih edilmiştir⁶⁰⁸.

Maraş sancağı içerisinde yer alan bir başka idari birim nahiyelelerdir. 1697-1718 yıllarını kapsayan bir Derdest Defterine göre, Maraş, Camustil, Kurupınar, Kemer, Keferdiz, Karahayıt, Pazarcık, Aladinek, Bertiz, Zeytun, Yenicekele nahiyeleleri Maraş kazasına tabiydi. Bu defterden yaklaşık yetmiş yıl sonrasına ait bir başka Derdest Defterinden nahiyelelerin aynı kaldığı anlaşılmaktadır⁶⁰⁹.

Tablo 5.1. XVIII. Asırda Maraş/Dulkadriye Eyaleti Sancak Taksimatı

Yıllar	Bağlı Sancaklar			
1701-1702 ⁶¹⁰	Maraş	Malatya	Ayıntab	Kars-ı Maraş
1717-1730 ⁶¹¹	Maraş	Malatya	Ayıntab	Kars-ı Maraş
1730-1740 ⁶¹²	Maraş	Malatya	Ayıntab	Kars-ı Maraş

5.2. Maraş Kazası

Osmanlı idari teşkilatı içinde en önemli idari birimler kaza ve sancaklardır⁶¹³. Osmanlı öncesinde Selçuklularda kaza adı altında idari bir birim bulunmamaktaydı.

⁶⁰² Şahin, *agm.*, s.553.

⁶⁰³ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş Sancağı*, s.40-45.

⁶⁰⁴ Başar, *age*, s.88.

⁶⁰⁵ Hüseyin Çınar, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısın'da Ayıntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s.79.

⁶⁰⁶ Orhan Kılıç, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihati*, Elâzığ, 1997, s.55

⁶⁰⁷ Hasan Arslan, "Osmanlı Hâkimiyetinde Maraş'ın İdari Yapısı/Taksimatı I: (Maraş/Dulkadir Eyâleti Dönemi (1531-1848)), *Maraş Araştırmaları 1*, Ed. İbrahim Solak, Konya, 2020, s.57.

⁶⁰⁸ COA, A.RSK. d., nr.1564, s.72,73; Orhan Kılıç, söz konusu yerlere alaybeyliği tevcihi yapılmasının bu nahiyelelerin tımar tasarruf eden askeri zümre açısından bir potansiyele sahip olmasıyla ilgili olabileceğini ifade etmektedir. Bk. Orhan. Kılıç, *age*, s.55.

⁶⁰⁹ Arslan, "Osmanlı Hâkimiyetinde Maraş'ın İdari Yapısı", *age*, s.60-64.

⁶¹⁰ COA, A.RSK. d.,1551:19-20'den naklen Hasan Arslan, *age* s.38

⁶¹¹ Başar, *age*, s.88.

⁶¹² Kılıç, *age*, s.55.

Bunun sebebi, henüz o dönemde Türk toplum hayatında yerleşik hayatın yaygın olmaması olabilir. Tamamen Osmanlılara has bir idari yapılanma olan kazanın coğrafi bir bütünlüğe sahip idari bölge haline gelişi XVII. asırdan itibaren tam olarak belirginleşmiştir⁶¹⁴. Kazaların meydana gelmesinde coğrafi, iktisadi, tarihî ve kültürel şartlar önemli etkenlerdir⁶¹⁵. Kasaba veya şehir ile bağlı köylerin oluşturduğu adli ve idari bir bölge olan kazaların idâresinden ulema sınıfına mensup olan kadılar sorumludur⁶¹⁶. Merkezi hükümetten gelen emirler kadiya gelip, halkın hükümet ile ilgili işleri ve mahkemeler kazalarda görülmüştür⁶¹⁷. Kazalar, kadıların yetki sahası olarak benimsendiklerinden dolayı, kaza da kadının ikâmet ettiği yerin adıyla anılmıştır⁶¹⁸.

Kadılar askeri olmayan şer'i ve hukuki işlerden sorumlu olup ayrıca kazanın iaşesinin temini, beledi, adlî işler ile başkentten istenen şeylerin temin ve tedarikinden de sorumluydular. Subaşılar ise kaza asayişiyile sorumluydu. Askeri meseleler ise alaybeyinin sorumluluğundaydı⁶¹⁹.

Kazanın bir alt birimi ise nahiyelerdir. Sözlük anlamı taraf, cihet, yöre, yön olan nahiye kelimesi Osmanlı idare teşkilatı içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi bazen de coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir yöre için kullanılmıştır. Tımar sistemi içinde ortaya çıkan nahiyeler, tımar sisteminin öneminin azalmasıyla birlikte XVII. ve XVIII. asırlarda kazaların alt birimi olarak ön plana çıkmıştır⁶²⁰. XVIII. asırda Maraş kazası, Maraş nahiyesi ile birlikte Aladinek, Andırın, Bertiz, Camustil, Etraf-ı şehir, Göynük, Güvercinlik Karahayıt, Kemer, Kurupınar, Pazarcık, Yenice kale, Zeytun nahiyelerini içine almaktaydı⁶²¹. Bu nahiyelerin XVIII. asırdaki durumları hakkında tespit edilebilen bilgiler şu şekildedir:

Aladinek Nahiyesi

Aladinek nahiyesi, coğrafi olarak bugünkü Pazarcık ilçesinin doğusunda, Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesinin batısında Göynük ve Aksu Çayı boyunca yer alan sahayı kapsamaktadır. Aladinek nahiyesinin 1526 tahririnde on dört, 1563 tahririnde ise sekiz köyü vardır⁶²². Mahlul tımarların tevcihlerinden⁶²³ ve 1697-1718 yıllarını kapsayan Derdest Defteri'nden⁶²⁴ XVIII. asırda Aladinek, Yalankoz, Karagöl ve Araban isimli köyleri olduğu anlaşılmaktadır.

⁶¹³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, S. 85-86.

⁶¹⁴ Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA*, C.25, Ankara, 2002, s.119.

⁶¹⁵ Yıldırım, *Karahisar-ı Sahip Sancağı*, s.38.

⁶¹⁶ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı, s.37

⁶¹⁷ Mustafa Akdağ, *Büyük Celali Karışıklıklarının Başlaması*, Ankara, 1963, s.11

⁶¹⁸ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, İstanbul, 2015, s.35

⁶¹⁹ Başar, age. s.1

⁶²⁰ İlhan Şahin, "Nahiye", *DİA*, C.32, İstanbul, 2006, s.307

⁶²¹ VGMA, *H.D.*, nr.1145, 1148, 1151, 1154, 1157, vd.

⁶²² İbrahim Solak, "Aladinek Nahiyesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi C.I*, Kahramanmaraş, 2017, s.184

⁶²³ COA, *AE.SMHD.I*, 67/4356; *AE.SMST.III.*, 209/16450

⁶²⁴ COA, *TK. GM, d.*, nr.540, vr.44b,45a.

Andırın Nahiyesi

Andırın günümüzde şehrin yaklaşık 50 km batısında bir ilçe merkezidir. XVIII. asır arşiv belgelerinde Andırın nahiyesi, bazen Kars-ı Maraş sancağına⁶²⁵ bazen de Maraş sancağına tabi olarak zikredilmiştir⁶²⁶. Keban Madeni'ne kömür bedeli olarak yıllık bin iki yüz elli kuruş verecek olan aşiretlerden birinin adı Andırın Aşireti'dir. Bu bilgi, nahiyenin adının aşiretin adından gelmiş olabileceğini göstermektedir⁶²⁷. Çukurova'nın doğu kısmını İç Anadolu'ya bağlayan tarihî yol (Akyol)⁶²⁸ üzerinde bulunan nahiye konargöçer aşiretlerin geçiş bölgesiydi⁶²⁹. Bu tarihî yol üzerinde bulunan Geben'de Ayvacık Zaviyesi isimli bir zaviye bulunmaktaydı⁶³⁰ Andırın nahiyesinde sakin olan Avcı Cemaati, Maraş Kalesi'nin göndercilerindendi⁶³¹.

Bertiz Nahiyesi

Günümüzde Ahir Dağı'nın kuzey yamaçlarından Çağlayancerit ilçesine kadar olan sahadaki köyler Bertiz köyleri olarak isimlendirilmektedir. Bölge ismini Dulkadirli Ulusu'na tabi Bertiz Taifesi'nden almıştır. 1563'te taifenin adına izafeten Maraş kazasına tabi Bertiz nahiyesi kurulmuş ve yirmi altı köy bu nahiyeye bağlanmıştır⁶³². XVIII. asırda yapılan tımar tevcihlerinden bu köylerden bir kısmının ismi günümüze kadar değişmeden geldiği anlaşılmaktadır. Boyalı, Ağabeyli, Sarıçukur, Kemallı köyleri bunlardan bazılarıdır.

Camustil Nahiyesi

Camustil nahiyesi, günümüzde Kahramanmaraş ve Türkoğlu ilçesi arasında kalan, batı köyleri olarak isimlendirilen bölgeyi kapsamaktadır. 1563'te kendisine bağlı kırk üç köyle nahiye olarak Maraş kazası idari teşkilatında yerini almıştır⁶³³. Keban madenine kömür bedeli verecek aşiretlerden birinin Camustil Aşireti olması bölgenin adının bu aşiretin adından gelmiş olabileceğini düşündürmektedir⁶³⁴. XVIII. asırdaki tımar tevcih kayıtları, nahiyenin köylerinin 1563 tahriri ile büyük oranda benzediğini göstermektedir⁶³⁵.

Arşiv belgelerinden nahiyenin su kaynakları bakımından zengin olduğu anlaşılmaktadır. Camustil Nehri isimli bir nehrin yanında Camustil isimli mahalden çıkan Karapınar Suyu isimli bir su kaynağı daha vardı. Karapınar, Yarbaşı ve Sakız-ı

⁶²⁵ COA, AE.SAMD.III., 78/7849; AE.SMHD.I, 143/10632; AE.SMST.III., 8/569.

⁶²⁶ COA, AE.SMST.II., 98/10630.

⁶²⁷ COA, C.DRB., 12/563.

⁶²⁸ Ersin Kaya Sandal, "Andırın", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, s.294.

⁶²⁹ COA, A.DVNS.MHM. d., nr.114, s.73/341.

⁶³⁰ COA, A.DVNSSKT., d., nr.104, s.242.

⁶³¹ COA, A.DVNSSKT. d., nr.49, s.217.

⁶³² İbrahim Solak, "Bertiz Taifesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.2, s.167.

⁶³³ İbrahim Solak, "Camustil Nahiyesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* C.2, s.309

⁶³⁴ COA, C.DRB., 12/563.

⁶³⁵ COA, AE.SMSTII., 14/1365; AE.SMST.II., 129/14222; AE.SAMD.III., 183/17797, AE.SAMD.III., 167/16333; vd.

Kebir köylerinden geçmekteydi. Nahiye sınırları içindeki bir diğer su kaynağı Kışlak adlı mahalden çıkan Teşne suyu idi⁶³⁶. Su bakımından zengin olan nahiye de çeltik ziraatı yapılmaktaydı⁶³⁷. Nahiye de, Alaüddevle evladından Piri Bey'in bina ettiği bir de buka bulunmaktaydı⁶³⁸. Beyrek Bey Bukası olarak da adlandırılan bu bukaya Kilis'in Ravendan nahiyesindeki Akçagözü köyünün vergi gelirlerinin yarısı ile Antep'e bağlı Fahreddin isimli köyün vergi gelirleri vakfedilmişti⁶³⁹.

Göynük Nahiyesi

Ahır ve Engizek Dağları ile doğuda Gölbaşı çukur alanına kadar olan sahadaki Göynük nahiyesi⁶⁴⁰ XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Maraş kazasının köy sayısı itibariyle en küçük nahiyelerinden biridir⁶⁴¹. Erüklü, Yalankoz, Ulucan, Talih, Kayapınar, Meydancık⁶⁴², Çataltepe İshaklı⁶⁴³, Cerid⁶⁴⁴, Helete⁶⁴⁵ köylerinde XVIII. asırda cami, mescit gibi vakıf müesseseler bulunmaktaydı. Ayrıca nahiye de Mantuki Zaviyesi adında bir de zaviye vardı⁶⁴⁶.

Gügercinlik Nahiyesi

Günümüzde Adana-Gaziantep karayolunun güneyinde, Hatay'ın Hassa ilçesine kadar uzanan; batıda Nur Dağları, doğuda Gaziantep platosu arasındaki sahada Gügercinlik, Tiye ve Kargılık nahiyelerinden oluşan Güvercinlik kazası bulunmaktaydı⁶⁴⁷. XVII. asırda kaza statüsü kaldırılarak nahiyeleri Maraş kazasına bağlanmıştır⁶⁴⁸. Karabac, Bükaltı, Belmalud, Keslekadası, Dalsaçak, Çeşme, Babviran köyleri nahiyenin XVIII. asırdaki köylerinden bazılarıdır⁶⁴⁹. Hac yolu üzerinde bulunan nahiyeye, XVIII. asırda Kilis ekradından bazı cemaatler yerleşmişlerdir⁶⁵⁰. Yol güzergâhındaki nahiye de Dede Abdal isimli bir zaviye de bulunmaktaydı⁶⁵¹.

Karahayıt Nahiyesi

Karahayıt Nahiyesi, Camustil nahiyesinin doğusunda, Pazarcık nahiyesinin batısında, Maraş nahiyesinin güneyinde Keferdiz nahiyesinin ise kuzeyinde yer almaktaydı. Bir mühimme kaydından nahiye de sümbül çiçeği yetiştirildiği

⁶³⁶ COA, A.DVNS.ME, d., nr.2, s.35/2.

⁶³⁷ COA, A.DVNSSKT., d., nr.177, s.115/473; COA, A.DVNS.ME, d., nr.1, s.50/3.

⁶³⁸ VGMA, HD., nr.1157, s.70.

⁶³⁹ VGMA, HD., nr.1157, s.86.

⁶⁴⁰ R. Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri I*, s.XXX.

⁶⁴¹ İbrahim Solak, "Göynük Nahiyesi", *Maraş Ansiklopedisi C.3*, s.536.

⁶⁴² COA, TK. GM, d., nr.540, vr.42a-43b.

⁶⁴³ VGMA, HD, nr.1157, vr.39b.

⁶⁴⁴ VGMA, HD, nr.1157, vr.40a.

⁶⁴⁵ VGMA, HD, nr.1151, s.47.

⁶⁴⁶ VGMA, HD, nr.1157, vr.37a.

⁶⁴⁷ R. Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri I*, s.XXX.

⁶⁴⁸ Arslan, *XVII. Yüzyılda Maraş Sancağı*, s.43.

⁶⁴⁹ COA, TK. GM, d., nr.540, vr.51b, 52a.

⁶⁵⁰ COA, A.DVNSMHH., d., nr.134, s.361/1240.

⁶⁵¹ VGMA, HD, nr.1157, s.40.

anlaşılmaktadır. Şöyle ki sipahisi hizmetini terk ettiği için mahlul kalan Seyyid Mazlum köyündeki tımar, saraya yıllık otuz bin adet sümbül soğanı göndermesi şartıyla 24 Ocak 1719'da Hacı Mehmed oğlu Ömer'e tevcih edilmiştir⁶⁵². XVIII. asırda yapılan tımar tevcihlerinde nahiyeye tabi olan köylerin ismi görülebilmektedir. Bu köylerden bir kısmı günümüzde de aynı isimle anılmaktadırlar. Bunlardan biri Türkoğlu ilçesine bağlı olan Çobantepesi mezrasıdır⁶⁵³. Nahiyenin diğer köyleri şunlardır: Armağanveren, Bozöyük, Cemaat-i Neccarlu, Çiğil, Gökçemağra-i Kebir, Geçidöyüğü, Güllük, Hasha, Hisarcık, İğde, İnebeyöyüğü, Karacakaya, Kara Musa, Kayapa, Kunduzöyüğü, Küçüktecir, Maladur, Meşhed Tepesi, Nehr-i Tacama, Saru Kayabaşı, Toyalanı, Uzungümüş, Pirdağ-ı Kebir, Yağma, Yorganöyüğü⁶⁵⁴ köyleridir.

Nahiye sınırlarında, Alaüddevle vakıflarından Hamza Dede Zaviyesi isimli bir zaviye bulunmaktaydı⁶⁵⁵. Bu zaviyenin hangi mahalde bulunduğu ile ilgili bir bilgi bugüne dek tespit edilememiştir.

Kemer Nahiyesi

1526 ve 1563 yılı tahrirlerinde Kemer nahiyesine tabi Zimmiyan (Kafir Gölü) isminde bir köy bulunmasından bugünkü Şekeroaba kasabası ve çevresini kapsadığı anlaşılmaktadır. 1526 tahririne göre nahiyede yerleşik nüfus bulunmazken 1563 yılı tahririnde cemaatlerin nahiyede yerleşmeye başladıkları görülmektedir⁶⁵⁶. Nahiyenin XVIII. asırdaki durumuna dair arşiv belgelerinde sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu dönemde nahiyeye tabi köylerden bir kısmı şunlardır; Karaöyük, Dedeöyüğü, Sunkurus, Sualuç, Malasur, Saçluburun, Karadepe, Mağaracık, Karsuyu, Ortapınar, Doğanviranı, Sarviran, Kafirviran Eğrikapı⁶⁵⁷.

Keferdiz Nahiyesi

Günümüzde Gaziantep ili Nurdağı ilçesi sınırları içindeki bir bölgedir. Adını Keferdiz isimli mahalden almıştır. 3 Ağustos 1692 tarihli bir mühimme kaydında “*Kemer nahiyesinde Keferdiz nam mahal derbend olmağla*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifade nahiyeye ismini veren Keferdiz'in zamanla Kemer nahiyesine bağlandığına işaret etmektedir. Yine aynı belgede Maraş âyanının boş kalan bu derbendin şenlendirilmesini talep ettikleri görülmektedir. Bu talep üzerine Maraş kadısına gönderilen emirle

⁶⁵² COA, A.DVNSMHM. d., nr.129, s.202/743.

⁶⁵³ COA, YB., 10/3.

⁶⁵⁴ COA, İE.AS., 69/6226; AE.SMST.II.,134/14862; AE.SMST.II., 65/6873; AE.SMST.III., 219/17301; SAMD.III., 119/11683; AE.SOSM.III., 5/299; AE.SMST.II., 18/1746; AE.SSLM.III., 182/10911; AE.SMST.III., 50/3596; AE.SMST.III., 177/13946; AE.SAMD.III., 100/9919; İE.AS., 50/4555; AE.SMST.II., 88/9521; AE.SMST.III., 172/13545; İE.AS., 44/3983; AE.SAMD.III., 97/9581; AE.SAMD.III., 101/9951; AE.SMST.III., 321/25872; AE.SAMD.III., 182/17690; AE.SAMD.III., 172/16788; AE.SMST.II., 85/9089.

⁶⁵⁵ VGMA, HD., nr.1157, s.69,85.

⁶⁵⁶ Solak, XVI. Asırda Maraş, s.65.

⁶⁵⁷ COA, TK. GM, d., nr.540, vr.22a,22b, 23a, 23b, 24a, 24b.

Haymana taifesinin bir kısmının istimalet ile bu derbende yerleştirilmesi istenmiştir⁶⁵⁸. Geçiş bölgesi olduğu için bölge sık sık eşkıyalarca baskına uğramıştır⁶⁵⁹.

Kurupınar Nahiyesi

Maraş nahiyesine bağlı bir mezra olan Kurupınar 1563'te nahiye olarak idari teşkilatta yerini almıştır⁶⁶⁰. Günümüze kadar aynı isimle gelen köy isimlerinden Kurupınar nahiyesinin günümüzde Türkoğlu ilçesinin kuzey batısında Orçan ismiyle bilinen yöre olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki günümüzde Türkoğlu ilçesine bağlı olan Önsen Hopuru köyü, 1563 tahririnde “Karye-i Hoğur el meşhur Gençce nâm-ı diğer Kandil maa Kınalı Burun ve Hacmak ve Boz der Kanlu Depe ve Yeni Pınar ve Kızıl Çağıl tabi-i mezbur” şeklinde geçmektedir⁶⁶¹. Tımar tevcih kayıtlarında XVIII. asırda nahiyeğe bağlı olan köyler görülmektedir. Bunlar, nahiyeğe adını veren Kurupınar köyü, Danişmend Deresi, Kepürlüce, Yarımca köyleri ile Sekiz Pınarı Mezrası'dır⁶⁶². Bu köyler konargöçer Türkmen cemaatlerinin yerleşmesiyle meydana gelmiştir. Örneğin, Dedeler, Deliler ve Köşeler Cemaati nahiyedeki Karıderesi isimli mahale yerleşmişlerdir⁶⁶³.

Pazarcık Nahiyesi

Doğuda Aladinek, kuzeyde Göynük, Güneyde Keferdiz ve batıda Karahayıt nahiyeleri ile çevrili olan Pazarcık nahiyesi bugünkü Pazarcık ilçesi sınırlarındaydı. Bağdin-i Kebir, Kafırviranı, Durmuşlu, Taşbahçe, Kargılık, Pazarcıköyüğü, Kabağağaç, Çiçek, Mazman, Derbendoyuğu, Bağlukoyuğu, Salaca, İbrahimi, Öndi-i Kebir, Bahçe Pazarcık, Karaçorlu nahiyenin XVIII. asırdaki köylerinden bazılarıdır⁶⁶⁴. Naib Deyri ve Öyük köyleri sınırında Osman Dede Zaviyesi adında bir zaviye vardı⁶⁶⁵. Ümmet Dede Zaviyesi⁶⁶⁶, Balık⁶⁶⁷, Karahait ve İncürlüce Zaviyeleri⁶⁶⁸ nahiyedeki diğer zaviyelerdi.

Yenicekale Nahiyesi

Yenicekale nahiyesi, Ceyhan-Aksu kavşağı ile Çimen ve Çınarpınar Dağları arasındaki bölgedeydi. Körsulu⁶⁶⁹, Çukurhisar⁶⁷⁰ köyleri sipahilerin tımar tasarruf ettikleri köylerdendi. Nahiyenin Birunordu, İlkadın ve Bindal isimli köyleri Maraş'taki

⁶⁵⁸ COA, A.DVNSMHM., d., nr.73, s.272/621.

⁶⁵⁹ COA, A.DVNSMHM., d., nr.134, s.361/1240.

⁶⁶⁰ Solak, XVI. Asırda Maraş, s.63.

⁶⁶¹ İlyas Gökhan- Kemalettin Koç, “Hopurlu Mahallesi”, Kahramanmaraş Ansiklopedisi C.4, s.155.

⁶⁶² COA, AE.SAMD.III., 41/4036; AE.SAMD.III., 181/17596; AE.SMST.III., 290/23239; AE.SMST.II., 98/10623; AE.SMST.III.,37/2580.

⁶⁶³ COA, A.DVNSSKT., d., nr.64, s.252/5.

⁶⁶⁴ COA, TK. GM, d., nr.540, vr.42a-44b.

⁶⁶⁵ COA, A.DVNSSKT., d., nr.50, s.196/3.

⁶⁶⁶ COA, A.DVNSSKT., d., nr.119, s.148/2..

⁶⁶⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

⁶⁶⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.88.

⁶⁶⁹ COA, A.DVNSSKT., d., nr.105, s.57/2.

⁶⁷⁰ COA, A.DVNSSKT., d., nr.64, s.95/3.

Ulu Cami'de cüz-i şerif okuma şartıyla vakfedilmiş köyleridir⁶⁷¹. Nahiyyede, Çomakkale ma' Domlan isimli bir zaviye bulunmaktaydı. Gökpınar⁶⁷², Menciki⁶⁷³, Tanur⁶⁷⁴, Döngelili⁶⁷⁵, Köşkere⁶⁷⁶ ve Çokumhan isimli köylerdeki camilere XVIII. asırda imam, hatip gibi görevli atamaları yapılmıştır. Nahiyyenin birçok köyünde cami olması ekonomik olarak gelişmiş olmasına işaret etmektedir.

Zeytun Nahiyesi

Günümüzdeki Süleymanlı mahallesidir. Zeytun nahiyesi Ceyhan Nehrinin batısında, Berit Dağı'nın güneyindeki sahayı kapsamaktaydı⁶⁷⁷. Mehmed Paşa vakıfları köylerinden⁶⁷⁸ olan Zeytun köyü âyanların vergi taleplerinden dolayı 1722/1723'te ahalinin ricası üzerine Kars-ı Zulkadriye kazasına bağlanmıştır⁶⁷⁹. Nüfusu gayrimüslim olan Zeytun'da Meryem Ana, Rabert Surb Mesih ve Sent Romus isimlerinde manastırlar bulunmaktaydı⁶⁸⁰.

5.3. Ehl-i Örf İdareciler

En küçük insan topluluklarından en geniş toplumlara kadar değişik büyüklüklerdeki toplumsal yapılarda konumların ve rollerin ayrıcalıkları, saygınlıkları, otoriteleri ve baskınlıklarına göre az çok süreklilik gösteren eşitsizliklere dayalı bölünmüşlük "Sosyal Tabakalaşma" olarak ifade edilmektedir⁶⁸¹. Osmanlı toplumunda ise sosyal tabakalaşma yönetenler (Askerî) ve yönetilenler (Reaya) ayırımına dayanmaktadır⁶⁸². Maraş, eyalet merkezi olması hasebiyle, siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan önemli bir merkez olmuştur. Bu başlıkta gerek eyaletin gerekse şehrin yönetiminde yer almış ehl-i örf zümresi mensupları ve bunların sosyal hayattaki rolleri incelenmeye çalışılacaktır.

5.3.1. Beylerbeyi / Vali

Osmanlı taşra teşkilatında en büyük idari birim olan eyaletin askerî ve idari amiri beylerbeyi/ validir⁶⁸³. Beylerbeyi, doğrudan doğruya devletin icra kuvvetini ve

⁶⁷¹ VGMA, HD, nr.1157, s.41

⁶⁷² VGMA, HD, nr.1151, s.52.

⁶⁷³ VGMA, HD, nr.1145, s.101.

⁶⁷⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.108.

⁶⁷⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.88.

⁶⁷⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.38.

⁶⁷⁷ R. Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri I*, s.XXX

⁶⁷⁸ COA, A.DVNSSKT., d., nr.125, s.496.

⁶⁷⁹ COA, A.DVNSSKT., d., nr.104, s.147.

⁶⁸⁰ COA, A.DVNSSKT., d., nr.80, s.321/4; nr.99, s.310/3.

⁶⁸¹ Ahmet Zeki Ünal, *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik Olgular-Kavramlar- Kuramlar*, Ankara, 2016, s.11.

⁶⁸² Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumunu", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 1994, s.441-480.

⁶⁸³ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA*, C.6, İstanbul, 1992, s.69.

devlet otoritesini temsil eden, “Ehl-i Örf” zümresinin en yüksek rütbeli amiridir⁶⁸⁴. Beylerbeyi unvanının yanında mîr-mirân, emirü'l-umerâ ve vali olarak da isimlendirilmiştir. Osmanlı maliyesinde 1695 yılından itibaren vergi toplamada malikâne usulüne geçiş ile birlikte klasik dönemdeki yöneticilerden ayrı olarak mutasarrıf, mütesellim, muhassıl, voyvoda, âyan gibi yöneticiler de ortaya çıkmıştır. Bu yöneticilerden sancağa/ livaya gönderilen yönetici anlamında mutasarrıf kelimesi XVII. asrın başlarından itibaren kullanılmaya başlanmıştır⁶⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nde beylerbeyleri gibi sancakbeyleri de merkezden atanmıştır. Eyalet merkezi olan sancak “Paşa Sancağı” olarak adlandırılmış ve yönetiminden de eyaletin en üst askerî amiri olan Beylerbeyi/vali sorumlu kılınmıştır. Beylerbeyine, sefer zamanında orduya katılmak zorunda olan sipahilere eyalet sınırları içerisinde Anadolu'da beş bin Rumeli'de altı bin akçeye kadar olan tezkiresiz tımar tevcih etme yetkisi verilmiştir. Dulkadir Beylerbeyinin tevcih edebileceği tezkiresiz tımar için üst sınır ilk kez tevcih edilmiyor olması şartıyla 3.000 akçedir⁶⁸⁶.

Osmanlı Devleti valileri, maiyetlerinde “Kapı Halkı” olarak isimlendirilen görevliler bulundurmıştır. Tımar sisteminin bozulması ve askeri sistemdeki değişimle XVI. asrın ikinci yarısından sonra kapı halkının sayısı artmıştır. XVII. ve XVIII. asırlarda valilerin kapı halkının çoğu, saruca-sekban olarak da isimlendirilen leventlerden meydana gelmekteydi⁶⁸⁷. Evliya Çelebi'ye göre XVII. asrın ortalarında Maraş valisinin kapı halkı iki bin kişi civarındaydı⁶⁸⁸. Eğer valilerin emrinde gereğinden fazla kapı halkı bulunursa bunların bir kısmı ihtiyaç halinde komşu eyaletlerdeki valilerin emrine verilebiliyordu⁶⁸⁹. Kimi zaman eşkiyalık⁶⁹⁰ olaylarına adı karışan saruca sekbanların kaldırılması emredilmesine rağmen⁶⁹¹ bir güç göstergesi olarak kabul edildiği için valiler bunları beslemeye devam etmişlerdir⁶⁹².

Böylesine geniş bir maiyete sahip Maraş valisinin hâsları zaman içinde 800.000 akçeden 628.450 akçeye düşmüştür⁶⁹³. Maraş valileri için belirlenen İmdâd-ı Hazeriye miktarı ise 11.500 kuruş olup akçe olarak 1.380.000 akçeye tekabül etmektedir. İmdâd-ı Hazeriye Maraş eyaletindeki sancakların nüfuslarına göre tevzi edilmiş ve senede iki taksit halinde valilere ödenmiştir⁶⁹⁴. Şehirde göreve başlayan valiler bu vergilerden bir

⁶⁸⁴ Halil İnalcık, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi Sultani Hukuk ve Fatih'in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.13, S. 2, Ankara, 1958, s.103.

⁶⁸⁵ Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf”, *DİA*, C.31, İstanbul, 2006, s.377-379.

⁶⁸⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Tımar”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul, 1979, s.315.

⁶⁸⁷ Mehmet İpşirli, “Kapı Halkı”, *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.344.

⁶⁸⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz.) Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap C.1, İstanbul, 2011, s.371.

⁶⁸⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.277/838.

⁶⁹⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.276/803.

⁶⁹¹ *Tarih-i Raşid ve Zeyli* (Haz. Abdulkadir Özcan-Yunus Uğur), C.1, İstanbul, 2013, s.511.

⁶⁹² İpşirli, “Kapı Halkı”, s.344.

⁶⁹³ Kahraman, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* C.1, s.371.

⁶⁹⁴ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.104, vr.35a /2.

önceki valinin alacağı kalmaması için mütesellimleri aracılığıyla bir önceki dönemin muhasebe kayıtlarını kontrol ettirerek, herhangi bir borç kalmamasına çalışmışlardır⁶⁹⁵.

Beylerbeyinin en önemli görevi askerin nizamını, halkın güvenliğini sağlamaktır⁶⁹⁶. Ayrıca, savaş zamanında eyaletindeki askerlerle birlikte sefere katılmak, barış zamanlarında şehrin vergilerini tevzi etmek, kalelerin ve diğer binaların bakım onarımını gözetmek, askerleri denetlemek görevleri arasındadır⁶⁹⁷. Maraş beylerbeyleri bunların yanı sıra eyaletin coğrafi konumu sebebiyle konargöçer aşiretlerin iskânlarında da görevlendirilmişlerdir. Bu sebeple bazı yıllarda, mansıplarında ikâmet etmeleri şartıyla seferlerden muaf tutulmuşlardır⁶⁹⁸.

Yargı yetkisine de haiz olan beylerbeyi, başkentteki sarayın küçük bir örneği olan konaklarında davalara bakmıştır⁶⁹⁹. Eğer hastalık vb. sebeplerle davayı dinleyemezse kethüdâsı beylerbeyi adına bu görevi yerine getirmiştir⁷⁰⁰. Osmanlı üst yönetimi valilerin halkla iyi geçinmesine önem vermiş, bu ilkeye uymayan ya da halkla iyi geçinemeyen valilerin görev yerlerini değiştirmişlerdir. Adana valisi iken ahali ile geçinemeyen Azm-zâde Yusuf Paşa Maraş'a, Maraş Valisi Dulkadirzâde Ömer Paşa ise Adana eyaletine atanmıştır⁷⁰¹. Azm-zâde Maraş halkı ile de anlaşamayınca bu görevinden de azledilmiş Dulkadirzâde Ömer Paşa'ya Adana valiliği ile beraber Maraş valiliği görevi de verilmiştir⁷⁰².

5.3.2. Maraş Valilerinin Halkla İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin XVII. asır boyunca karşılaştığı sorunlar devletin kurumlarının bozulmasına yol açmış⁷⁰³ bu durumdan en çok beylerbeyleri etkilenmiştir. XVIII. asırda vezirlik rütbelerinin cömertçe dağıtılması, valilik bekleyenlerin sayısının artmasına yol açmış bu nedenle valilerin görev süreleri kısalmıştır⁷⁰⁴. Valiler malikânelerinde oturarak makam mansıbın boşalmasını beklemişlerdir. Yani bir bakıma kadıklıklardaki mülazemet uygulaması bunlar için de söz konusu olmuştur. Vezir Mekkizâde Hüseyin Paşa'ya yeni bir yer bulunamadığında Ocak 1764'te gönderilen

⁶⁹⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.157, s.337/1.

⁶⁹⁶ Sivas Valisine gönderilen Ağustos 1729 tarihli hükümde, eşkıya ve haramzadelerin ahalinin can ve malına verdikleri zararın kendisinden tazmin edileceğinin ifade edilmektedir. Bk. COA, A.DVNS.MHM. d., nr.135, s.209/1410.

⁶⁹⁷ Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Sosyal Yaşantısı, Ankara, 1985, s.180.

⁶⁹⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.114, s.320/1727.

⁶⁹⁹ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı Tanzimata Kadar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, s.77-87; Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA*, 1992, C.6, S.69-74; Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları, s.180; COA, A. DVNS.AHK.ME., d., nr.2, s. 207.

⁷⁰⁰ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.65, s.119/2.

⁷⁰¹ Ahmed Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, (Yay. Haz. Mücteba İlgürel), TTK Yayınları, Ankara, 1994, s.367.

⁷⁰² İlgürel, *Ahmed Vasıf Efendi*, age, s.370

⁷⁰³ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II*, İstanbul, 2014, s.193.

⁷⁰⁴ Özkaya, age, s.181.

emirler yeni bir eyalete atanana kadar malikânesi olan Gazze'de istirahat etmesinin istenmesi bu uygulamanın bir örneğidir⁷⁰⁵.

Valilerin görev süresinin kısılması kendilerine tahsis edilmiş olan vergileri toplayabilmelerini güçleştirmiştir. Vergilerini toplayamadan başka bir göreve atanan valiler için önceki görev yerlerindeki vergilerin tahsili önemli bir sorun olmuştur. Mesela, Hüdavendigâr Sancağı mutasarrıfı iken Maraş valisi olarak atanan Mustafa Paşa, 1738/1739 yılına mahsuben Hüdavendigâr sancağından alacağı olan imdad-ı seferiyeyi alamamıştır⁷⁰⁶. Bunun sebebi bir vilayete bir yıl içinde iki kez hatta daha fazla vali atanmasıdır. Bu gibi durumlarda halef/selef valiler eyalete ait vergilerden kendi paylarına düşeni tahsil etmek için adamlarını görevlendirerek gelirlerini tahsil etmeye çalışmışlardır. Valilerin gelirlerinin hesaplanmasından muharrem ayı başlangıç kabul edilmiş ve gün hesabıyla gelirleri toplanmıştır. Gün hesabına göre toplanan gelirler ise valiler arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. 8 Aralık 1777'de Maraş valisi olarak atanan Süleyman Paşa, görevinde bir yılı bile tamamlamadan 8 Ekim 1778'de Maraş valiliğinden alınarak Musul valiliğine atanmıştır. Süleyman Paşa'dan sonra Maraş valiliğine atanan Çerkes Hasan Paşa ile Süleyman Paşa toplanan vergiler hususunda ihtilafa düşünce, tevcihat ve hazeriye defterlerinden atama tarihleri ve vergi miktarları kontrol edilmiş her valinin hissesine düşen meblağ tespit edilerek sorun çözülmüştür⁷⁰⁷.

Geliri tek başına bir veziri geçindiremeyecek kadar az olan Maraş⁷⁰⁸ valilerinin durumları akçenin değer kaybı, hasırlarının bir kısmına yerel hânedan mensuplarınca mâlikane yoluyla el konulması⁷⁰⁹ gibi sebeplerle daha da kötüleşmiş, mali durumlarının iyileştirilmesi amacıyla farklı coğrafi bölgelerdeki kazaların gelirleri tahsis edilmiştir. Ayrıca Maraş'taki bazı sancaklara sancakbeyi atanmayıp valilere ilhaken verilmiştir. Örneğin Kars-ı Maraş sancağı Maraş Valisi Arslan Paşa'nın hasırlarına ilhak edilmiştir⁷¹⁰.

Bütün bu gelir kayıplarının sonucu olarak merkezî otoritenin zayıfladığı dönemlerde valiler yolsuzluğa sapmışlar, yerel hanedanlarla iş birliği yapmaya başlamışlardır⁷¹¹. Ancak yolsuzluğa ve zulme meyleden bazı valiler bu hareketlerinin bedelini canlarıyla ödemişlerdir. Mesela bunlardan biri Ahmed Paşa'dır. Ahmed Paşa, ahaliye zulmettiği gerekçesiyle 8 Ağustos 1696'da Ordu-yı Humayûn'un Pançova

⁷⁰⁵ COA, C.DH., 304, 15165.

⁷⁰⁶ COA, AE, SMHD.I., 161/12116.

⁷⁰⁷ COA., A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s. 330.

⁷⁰⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara, 2013, s.13.

⁷⁰⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.73, s.59.

⁷¹⁰ COA, A.DVNS.MHM. d., nr.114, s.40/198,200.

⁷¹¹ Özkaya, XVIII. Yüzyılda, s.181.

Sahasında bulunduğu sırada hilaf-ı şer' katli nüfus ettiği için idam edilmiş, yerine Yunus Paşa Maraş valisi olarak atanmıştır⁷¹².

Ahaliye zulmettiği iddiasıyla cezalandırılan bir diğer isim ise Rişvanzâde Halil Paşa'dır. Hakkındaki şikâyetler dolayısıyla öldürüleceğini anlayan Halil Paşa davet edildiği Moskof Seferine katılmamıştır. Bunun üzerine Rişvanzâde Halil Paşa'yı cezalandırmak için Rakka Valisi A'rec Yusuf Paşa görevlendirilmiş Haziran 1711'de meydana gelen çatışmada yaralanan Rişvanzâde Halil Paşa yakalanarak idam edilmiş kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir. Evinde bulunan 500 keseden fazla nakit ile çeşitli ziynet eşyaları ise müsadere edilmiştir⁷¹³.

Rişvanzâde Halil Paşa'nın cezalandırılması için üzerine asker gönderilmiştir. Fakat, benzer gerekçelerle suçlanan Maraş Valisi Ömer Paşa yargılanmak üzere Halep mahkemesine sevk edilmiştir. Maraş sakinlerinden Osman'ın, Maraş beylerbeyi Ömer Paşa'dan şikâyeti üzerine Halep beylerbeyi ve kadısına hitaben yazılan Haziran/Temmuz 1737 tarihli bir fermana göre; Vali Ömer Paşa, celb-i mal sevdasıyla Osman'ın oğlu Hüseyin'i katletmiş, Hüseyin'in hamile karısı Ayşe'yi mazul Maraş naibinden aldığı sahte hüccet ile idam ettirmiştir. Bunların yanı sıra Osman'ın da zorla yüz kuruşunu almıştır. Maraş naibi ile birlikte Kars-ı Zulkadriye ve Kayseri kadılarının ilamı ve Maraş ahalisinin mahzarında da Osman'ın şikâyetinin doğrulanması üzerine kapıcıbaşılardan biri mübaşir tayin edilerek Ömer Paşa Halep mahkemesine sevk edilmiştir. Mahkemenin nasıl sonuçlandığı tespit edilememiştir. Ancak Halep beylerbeyi ve kadısı ikinci bir yazışmaya meydan vermeden adaletli bir şekilde karar vermeleri hususunda sert bir şekilde uyarılmıştır⁷¹⁴.

Halk ile valiler çoğunlukla kanunsuz toplanan vergiler sebebiyle karşı karşıya gelmişlerdir. Maiyetlerinde çok sayıda asker bulunduran valiler bu giderleri karşılamak için ya taşrada devre çıkarak⁷¹⁵ askerlerinin iâşesini ya da birçok kez fermanlarla yasaklanan kefare akçesi, selâmiye, zahire baha, odun akçesi, saman akçesi gibi adlar altında tekâlif-i şakka olarak adlandırılan kanunsuz vergiler talep etmişlerdir⁷¹⁶. Bu vergilerin alınmaması için birçok adaletname⁷¹⁷ yayımlanmasına rağmen bu adaletnamelerin bir etkisi olmamıştır. 1746'da Maraş halkı kanunsuz vergilerden şikâyetçi olmasına rağmen⁷¹⁸ 1749'a gelindiğinde değişen bir şey olmamış Maraş mutasarrıfları halktan kanunsuz vergileri almaya devam etmişlerdir. Üstelik bu

⁷¹² Özcan, *Zübde-i Vekâiyat*, s.588.

⁷¹³ Özcan vd., *Tarih-i Râşid ve Zeyli*, C.2, s.854.

⁷¹⁴ COA, C.ADL., 74/4433.

⁷¹⁵ Osmanlılar'da taşrada görevli idarecilerin, sorumluluk bölgelerini dolaşarak görev alanlarıyla ilgili yaptıkları denetim. Feridun Emecen, "Devre Çıkma", *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s.250.

⁷¹⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, İstanbul, 2016, s.49.

⁷¹⁷ Adâletnâme, devlet otoritesini temsil edenlerin reyaya karşı bu otoriteyi kötüye kullanmalarını, kanun, hak ve adâlete aykırı tutumlarını olağanüstü tedbirlerle yasaklayan padişah hükmüdür. Osmanlı Devleti'ndeki Adâletnâmeler hakkında daha geniş bilgi için bk. Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", *Belleten*, C.2, Sayı.3-4, Ankara, 1965.

⁷¹⁸ COA, A. DVNS.ME., d., nr.1, s.134/2

kanunsuz vergiler yalnızca reayadan değil kale neferleri gibi askeri görevlilerden de *Teftiş Akçesi* adı altında alınmıştır⁷¹⁹. Maraş halkından valilerin aldıkları bu haksız vergileri şikâyet edenlerden bazılarını valiler tespit ederek başka yerlere sürüp ahaliye daha fazla zulm etmişlerdir⁷²⁰. Böyle bir olayda Süleyman Paşa'yı şikâyet eden bazı kişiler şehirden sürgün edilmişler fakat şehre atanan valilere itaat edeceklerini taahhüt etmeleri üzerine Aralık 1760'da affedilmişlerdir⁷²¹.

Şehrin esnaf ve tüccarı ile olan borç ilişkileri de valilerin bu dönemdeki mali durumları hakkında fikir vermektedir. Kılıçlı Aşireti eşkiyasını tedip ile görevlendirilen İbrahim Paşa bu harekât esnasında Maraş ahalisinden bazı kimselerden 4000 kuruş borç almıştır. Daha sonra tayini çıkan İbrahim Paşa bu borcu mütesellimi olan Dulkadirzâde Süleyman Bey'e havale etmiş alacaklılara ödemesini istemiştir. Fakat bu borç Süleyman Bey döneminde de ödenmemiş Süleyman Bey'den sonra mütesellim olan Ahmed Bey ile alacaklılar arasında mesele olmuştur. Alacaklılar sebepsiz yere 4000 kuruşluk borcu 5000 kuruşa çıkarmışlar ve Ahmed Bey kendilerine borçlarını seferiye akçesinden ödeyeceğini taahhüd edip mühürlü temessük vermedikçe seferiye akçesinin toplanmasına engel olacaklarını ifade etmişlerdir⁷²².

Esnaf ve tüccardan borç alıp ödemeyen valilerden bir diğeri ise Karaman valisi iken Maraş'a atanan Ali Paşa'dır. Halepli tüccarlar borçlarını zamanında ödemediği iddiasıyla paşayı Divan'a şikâyet etmişlerdir⁷²³. Ali Paşa, Maraş'ta ve sonraki görev yerlerinde halka zulmettiği için Sakız Adası'nda ikamete memur edilmiştir⁷²⁴. Maraş valilerinden Memiş Paşa da esnaftan çeşitli yiyecek ve emtia alıp aybaşıda ödeyeceğini taahhüt etmiş ancak borcunu ödemediği için ekmekçi ve kasap esnafı tarafından Divan'a şikâyet edilmiştir⁷²⁵.

Esnafa ve halkın ileri gelenlerine borcu olan valilerden bazısının tayini çıktıktan sonra şehirdeki eşyalarının yağma edilmiş olması dönemin sosyo ekonomik şartlarına ışık tutması açısından önemlidir. Maraş valisi iken 1759/60 yıllarında Musul'a tayin olan Süleyman Paşa eşyalarının bir kısmını borçlarına karşılık şehirde bırakarak bu eşyaların satış işlemleri ile ilgilenmesi için bir vekil tayin etmiştir. Ancak paşa Maraş'tan ayrılınca şehirde bıraktığı eşyaları yağma edilmiş, yağma edilen eşyaların miktarını tespit etmek için İstanbul'dan bir mübaşir görevlendirilmiştir. Mübaşir tarafından hazırlanan çalıntı eşya listesi Eylül/Ekim 1760 tarihli emirle Rakka valisine gönderilerek Süleyman Paşa'nın çalınan eşyalarının bulunması istenmiştir⁷²⁶.

⁷¹⁹ COA, A. DVNS.ME., d., nr.1, s.276/4

⁷²⁰ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.76, s.415; nr.78, s.26.

⁷²¹ COA, D.DH., 261/13005.

⁷²² COA, A. DVNS.ME., d., nr.1, s.242/2.

⁷²³ COA, A. DVNS.ME., d., nr.2, s.398/3, 399/1

⁷²⁴ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.94, s.97; COA, İE., 34/2950.

⁷²⁵ COA, AE.SMT.III., 35/2377.

⁷²⁶ COA, AE. SMST.III., 213/16787.

Valiler hakkındaki şikâyetlerin çoğunluğunun kanunsuz vergi toplamaları hakkında olduğu ifade edilmişti. Bununla birlikte bu durum valilerin hepsi için geçerli değildi. Örneğin Murtaza Paşa, Maraş valiliği döneminde bazı kişilerden aldığı 2500 kuruşluk borcunu ödemek için 1737'de kethüdâsı Tokadî Süleyman'ı görevlendirmiş, kethüdâsı da paşanın eşyalarını Maraş Bedestenî Kethüdâsı el-Hac Ebubekir'e teslim etmiş eşyaların satılarak paşanın borçlarının ödenmesi hususunda anlaşmışlardır. Ancak Bedesten Kethüdâsı el-Hac Ebubekir, eşyaları sattığı halde alacaklıların paralarını vermemiş, Murtaza Paşa'nın şikâyeti üzerine borçların ödenmesi için Şubat 1741'de Maraş naibine hitaben emir gönderilmiştir⁷²⁷.

Görev süreleri biten ya da değişen kimi valiler ahaliye borçlu olarak şehirden ayrılmışlarken kimisi de alacağını alamadan ayrılmıştır. 1741/1742 Niğde Sancağı mutasarrıfı olan Mustafa Paşa, Maraş sakinlerinden Yahya oğlu Hacı Mustafa'dan iki bin kuruş, Bayezidîzâde'den beş yüz kuruş, Müftizâde Hüseyin'den iki yüz kuruş, Müftî İbrahim Efendi'den iki bin üç yüz yirmi kuruş ve Yusuf Bayezidî'den bin beş yüz kuruşluk alacağını alamamıştır. Mustafa Paşa söz konusu kişileri Divan'a şikâyet edince Haziran 1741'de Maraş beylerbeyine gönderilen emirle Mustafa Paşa'nın alacaklarının tahsil edilmesi istenmiştir⁷²⁸.

Bir yıl içinde birkaç kez vali değişmesi ve beylerbeyi tevcihleri ile ilgili kaynakların hepsine ulaşılmaması gibi sebeplerle XVIII. asır boyunca Maraş'ta görev yapan valilerin hepsinin ismini tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak XVIII. asırda Maraş valiliğinde belli ailelerin öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan Maraş'lı olmadığı halde Maraş yönetiminde söz sahibi olan aile Rîşvanzâdelerdir. Bu aileden Maraş valisi olarak görevlendirilen ilk isim Rîşvanzâde Halil Paşa'dır. 1697'de Malatya valiliğine atanan Halil Paşa, Sultan II. Mustafa'nın emri ile sefere çağırılmış ve hizmetleri karşılığında 1701'de Maraş eyaleti kendisine tevcih edilmiştir⁷²⁹. Rîşvanzâde Halil Paşa Maraşlı Abdurrahim Paşa'dan sonra yeniden Maraş valiliğine getirilmiştir. Bu görevi esnasında 1710⁷³⁰ senesinde selefi Abdurrahim Paşa'yı öldürtmüştür⁷³¹. Abdurrahim Paşa'yı öldürmesine rağmen 1710'da Maraş ve Antep ahalisinin mahzarları ile birlikte Divan'a gönderdiği arzında, selefi Abdurrahim Paşa'yı ve adamlarını suçlamış kendi adamlarından beş on kişiyi öldürdüklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte Abdurrahim Paşa'nın vârisleri ise Rîşvanzâde Halil Paşa'nın kırk elli kadar adamıyla Abdurrahim Paşa'nın evini bastığını ve paşayı katlettiğini bildirmişlerdir. İki tarafın birbirini suçlaması üzerine Maraş naibine emir gönderilerek olayın soruşturularak ilam edilmesi

⁷²⁷ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.167, s.313.

⁷²⁸ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.167, s.665/1.

⁷²⁹ Faruk Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşîret Yönetimi*, İstanbul, 2007, s.230.

⁷³⁰ Bu haber 29 Kasım 1710 Cumartesi günü İstanbul'a ulaşmıştır. *Uşşâkizâde Tarihi Tahlil ve Metin*, (Haz. Raşit Gündoğdu), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2000, s.590.

⁷³¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.65, s.119/2.

istenmiştir⁷³². Daha önce de belirtildiği üzere Rışvanzâde Halil Paşa, 1711'de A'rec Yusuf Paşa ile girdiği çatışmada öldürülmüştür.

Rışvanzâdelerden Maraş valiliği yapmış bir diğer isim Rışvanzâde Halil Paşa'nın oğlu Rışvanzâde Seyyid Mehmed Paşa'dır. Rışvanzâde Seyyid Mehmed Paşa 1716/1717,'de Maraş valisidir⁷³³. 1720'de Adana valisi olduğu anlaşılan Seyyid Mehmed Paşa aynı yılın sonlarında tekrar Maraş beylerbeyi olarak atanmıştır. Seyyid Mehmed Paşa Maraş valisi iken 1721'den itibaren Adana eyaleti de Maraş'a ilhaken kendisine tevcih edilmiştir⁷³⁴. 1725'te Sivas beylerbeyi olan Seyyid Mehmed Paşa Aralık 1725'te tekrar Maraş beylerbeyliğine getirilmiştir⁷³⁵.

Rışvanzâdelerden, Maraş yönetiminde bulunan bir diğer isim Rışvanzâde Seyyid Mehmed Paşa'nın oğlu Süleyman Paşa'dır⁷³⁶. 21 Şubat 1727'de Maraş mütesellimi olarak görülen Rışvanzâde Süleyman'dan⁷³⁷ aynı yılın mart ayı başlarına ait başka bir hükümde düzenlenecek sefer için paşa olarak hitap edilen Rışvanzâde Süleyman'dan 200 süvari ve 200 piyade asker talep edilmiştir. Bu durum Süleyman Paşa'nın Maraş mütesellimliğinden hemen sonra beylerbeyi rütbesiyle Maraş valisi olarak atandığını göstermektedir⁷³⁸. Serasker Osman Paşa'nın şehit düştüğü 1734'teki Kerkük seferine beş yüz süvari askerle katılması emredilen Rışvanzâde Süleyman Paşa bu esnada Maraş valisidir⁷³⁹. Ancak emredilmesine rağmen bu sefere katılmadığı Ekim 1735 tarihli mühimme kaydından anlaşılmaktadır. Şark seferi seraskeri olan Ahmed Paşa'nın yardımına gitmesi gerekirken emre uymayıp sefere katılmayan Süleyman Paşa yardıma gitmesi için ikaz edilmiştir⁷⁴⁰.

Rışvanzâde ailesinden yöneticilerin XVIII. asrın başından neredeyse sonuna kadar aralıklı da olsa Maraş valililiğinde görevlendirilmelerinde Maraş ve çevresinde çokça görülen eşkiyaların tedibindeki gayretleri etkili olmuştur. Eşkiya ile mücadelelerinde kapı halkı, il-erleri gibi kuvvetler yanında Rışvan aşiretinin savaşçılarından yararlanmışlardır⁷⁴¹. Rışvanzâde Süleyman Paşa'nın oğlu Ömer Paşa⁷⁴² Malatya sancakbeyi iken Maraş beylerbeyi olarak atanmıştır. Nisan 1781 tarihli hükümle Ömer Paşa'ya bu tayin bildirilmiştir. Tayininde çevredeki eşkiyalar ile mücadelesinin ve devlete olan hizmetlerinin etkili olduğu açıkça ifade edilmiştir⁷⁴³. Bununla birlikte XVIII. asır boyunca Rışvanzâdelerden Maraş valisi olarak

⁷³² COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.58, s.107/3; Söylemez, *Aşiret Yönetimi*, s.231.

⁷³³ Çınar, *agt.*, s.86.

⁷³⁴ Söylemez, *age*, s. 236, 238.

⁷³⁵ Özcan vd., *Tarih-i Râşid ve Zeyli*, C.3, s.1461.

⁷³⁶ Söylemez, *age*, s.250-251.

⁷³⁷ COA, İE, ML, 78/7320.

⁷³⁸ COA, A. DVNS. MHM., d., nr.134, s.113'den naklen Faruk Söylemez, *age*, s.251.

⁷³⁹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.143, s.15.

⁷⁴⁰ İlker Külbilge, *141 Numaralı Mühimme Defteri (1148)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002, s.131.

⁷⁴¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.58, s.76/1, 86/2.

⁷⁴² Söylemez, *age*, s.265.

⁷⁴³ COA, AE. SABHI., 220/14504.

görevlendirilenlerin mütesellim olarak kardeşlerini ya da bir yakınlarını görevlendirmeleri şehrin yerli aileleri arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. Divan'a müracaat eden şehrin yerli aileleri kendilerinden yönetici görevlendirilmesini talep etmişlerdir⁷⁴⁴.

Maraş beylerbeyileri her kim olursa olsun mütesellimlik çoğu zaman Maraş'ın en eski hanedân ailelerinden olan Dulkadirzâdeler ve Bayezidzâdelerin uhdesinde olmuştur. Bu ailele mensuplarından mütesellimlikten sonra beylerbeyi rütbesiyle Maraş valiliğine atananlar ayrı bir başlık altında incelenecektir. XVIII. asırda Maraş'ta görevlendirilen beylerbeylerinden isimleri tespit edilebilenler şunlardır:

5.3.3. Maraş Beylerbeyleri

Riştanzâde Halil Paşa

Maraş beylerbeyi İbrahim Paşa'nın kendisinden önceki beylerbeyi olup Maraş'ta ikâmet eden Riştanzâde Halil Paşa'nın şehrin umuruna karışarak kargaşaya yol açtığı gerekçesiyle şikâyetçi olması üzerine kaleme alınan Ağustos 1699 tarihli mühimme kaydından ⁷⁴⁵ 1697/1698 yıllarında Maraş beylerbeyi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bağdad valisi Vezir Mustafa Paşa'ya yardıma gitmesi emredilen Haziran 1700 tarihli hükümde⁷⁴⁶ Maraş beylerbeyliğinin kendisine verildiği ifadeleri yer almaktadır.

Manisa kadısına gönderilen Ağustos 1701 tarihli hükümde ise Saruhan sancağının arpalık olarak sabık Maraş beylerbeyi Riştanzâde Halil Paşa'ya verildiği ifade edilmektedir⁷⁴⁷. Ancak yine 1701 senesinde Bağdat'a gönderilmek üzere Maraş dağlarından kesilen kerestenin naklinden sorumlu olanlar arasında Maraş mutasarrıfı olarak Riştanzâde Halil Paşa'nın adı geçmektedir⁷⁴⁸. Mart 1707'de sadece Malatya mutasarrıfı⁷⁴⁹ olarak hitap edilen Riştanzâde Halil birkaç ay sonra birkez daha Maraş beylerbeyliğine tayin olmuştur⁷⁵⁰.

Mustafa Paşa

Mustafa Paşa'nın hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Mustafa Paşa 31 Mayıs 1702'de Riştanzâde Halil Paşa'dan sonra Maraş Valiliğine atanmıştır⁷⁵¹. 6 Kasım 1702'de Maraş beylerbeyliği görevinden alınarak Bağdad'a gönderilmiştir⁷⁵².

⁷⁴⁴ “Maraş Eyâletinde vâki' kadılara hüküm ki. Mehmed zide mecduhu sūdde-i sa'adetime'arzuhal idüb kapu kethüdâsı olduğu emirü'l-ümerâi'l-kirâm Maraş Beylerbeyisi olan Riştanzâde Mehmed dâme ikbâluhunun eyalet-i mezkûreye gâh oğulları ve gâh karındaşları ve gâh ittibâi mütesellim olub ahâli-i memleket zulm ve teaddilerinden nâşi..” COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.115, s.279/3.

⁷⁴⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.111, s.99/333

⁷⁴⁶ COA, C. AS. 759/32030.

⁷⁴⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.112, s.313/1131

⁷⁴⁸ Özcan, *Zübde-i Vekâiyat*, s.721; Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.1, s.605.

⁷⁴⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.115, s.180/743; s.335/1446.

⁷⁵⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.115, s.318/1362.

⁷⁵¹ COA, A.RSK., d., nr.1551, s.19.

Osman Paşa (Sirke)

Kaniye'de doğan Osman Paşa Enderun'da yetişmiştir. 1694/95'de silahdarlığa terfi etmiş, Mart-Nisan 1695'te vezirlik rütbesi ile Şam valisi olarak atanmıştır⁷⁵³. Maraş'tan önce Kıbrıs valiliğinde bulunan Osman Paşa, 15 Cemaziyelahir 1114'te (6 Kasım 1702) Maraş beylerbeyliğine getirilmiştir⁷⁵⁴. Bu göreve atandıktan birkaç ay sonra Lefkoşe Kadısı Mevlâna Mustafa tarafından yapılan yargılamada, Kıbrıs valiliği döneminde gayrimüslimlerden haksız yere 22.000 akçe aldığına hükmedilince vezirliği ref' edilmiştir⁷⁵⁵. Fakat aldığı akçeleri ödemiş olmalıdır. Zira ülkenin çeşitli bölgelerinde görev yapmaya devam etmiştir. 1720'de Basra valisi iken eşi vefat edince Sultan II. Mustafa'nın kızlarından Emetullah Sultanla nikahlanmıştır. H. 1136'da (1723/1724) vefat etmiştir⁷⁵⁶.

Arslan Paşa

Hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Arslan Paşa, Kars-ı Maraş Sancağı ilhakıyla Mart 1703'te Maraş beylerbeyliğine tayin edilmiştir⁷⁵⁷. Bu tayin kararı Sirke Osman Paşa'nın vezirliği kaldırıldığına dair hüküm⁷⁵⁸ ile birlikte değerlendirildiğinde Osman Paşa'dan sonra bu göreve getirildiği söylenebilir. Hac yolları üzerindeki bölgede eşkıya ile mücadelede görevlendirilmesi⁷⁵⁹, bölgeyi tanıyıp olması 20 Kasım 1703'te Mirü'l Hacc olarak tayin edilip 7 Şevval 1115'te (13 Şubat 1704) vefat eden⁷⁶⁰ Arslan Mehmed Paşa⁷⁶¹ ile aynı kişi olabileceğini düşündürmektedir.

Mustafa Paşa

Karaman beylerbeyi iken 21 Mart 1704'te Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁷⁶².

İslam Paşa

Kırım Hanı maiyyetinde bulunmuş, H. 1103'te (1691-1692) mirmiranlık rütbesi verilmiştir. H. 1116'da (1704-1705) Maraş beylerbeyi olan İslâm Paşa⁷⁶³ Maraş'tan sonra sırasıyla Şehrizar ve Adana Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş, Şubat-Mart 1711'de vefat etmiştir⁷⁶⁴.

⁷⁵² Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.I, s.623; Özcan, *Zübde-i Vekâiyat*, s.749.

⁷⁵³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, C.IV, s.1308.

⁷⁵⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.112, s.394/1411.

⁷⁵⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.114, s.32/162.

⁷⁵⁶ *Sicill-i Osmanî*, C.IV, haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, s.1308.

⁷⁵⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.114, s.41/200.

⁷⁵⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.114, s.32/162.

⁷⁵⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.114, s.32/198.

⁷⁶⁰ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.II, s.711, 721.

⁷⁶¹ Özcan, *Zübde-i Vekâiyat*, s.782; Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.I, s.604.

⁷⁶² Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.2, s.722; Özcan, *Zübde-i Vekâiyat*, s.839.

⁷⁶³ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.44, s.196/834.

⁷⁶⁴ Akbayar, *Sicill-i Osmanî*, C.3, s.810.

Mustafa Paşa

Dulkadiroğlu Mustafa, Bayezidoğlu Mehmed ve Zaim Ahmed'in Kılıç tımarları ele geçirdikleri hakkındaki Kasım 1706 tarihli mühimme kaydının Mustafa Paşa'ya hitaben yazılmış⁷⁶⁵ olmasından söz konusu yılda Maraş beylerbeyi olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Paşa

İsyan eden Maraş Beylerbeyi Rişvanzâde Halil Paşa'nın cezalandırılması için Rakka Valisi Vezir Yusuf Paşa'ya gönderilen Mart 1711 tarihli emirde Maraş beylerbeyliğinin Ali Paşa'ya ihsan edildiğinin⁷⁶⁶ ifade edilmesinden ve Moskov seferine asker tedariki için yazılan Aralık 1711 tarihli hükmün Maraş Beylerbeyi el-Hac Mehmed Paşa'ya⁷⁶⁷ hitaben yazılmasından söz konusu zaman aralığında Maraş beylerbeyi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa

Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa'ya Adana beylerbeyi iken Temmuz 1702'de emîrî'l-hâclık görevi verilmiştir⁷⁶⁸. 14 Ekim 1703'te Rakka beylerbeyliğine atanmış⁷⁶⁹ ancak 200 bayrak levendiyle Ruha'ya vardığında Ruha halkı "bu mertebe zulme tahammülümüz yoktur" diyerek paşanın şehre girmesine direnince Ruha kalesini muhasara edip ahaliyle muharebe etmiş bu yüzden görevinden azledilmiştir⁷⁷⁰. Veziriazam Çorlulu Ali Paşa tarafından katli için ferman çıkarılınca Kırım'a kaçmış daha sonra suçu affedilmiş, Mart 1711'de İslam Paşa'nın vefatıyla boşalan Edirne beylerbeyliğine atanmıştır⁷⁷¹.

Burdan sonra önce Adana⁷⁷² daha sonra Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁷⁷³. Maraş beylerbeyi iken 1712 senesinin ilk aylarında vefat ettiği anlaşılmaktadır⁷⁷⁴. Vefat ettiğinde yanında bulunan emval ve eşyası Adana'ya nakledilmiştir. Burada yapılan sayımda otuz iki kese akçe ile birlikte çok sayıda yük hayvanı yanında Adana Kalesi'nde muhafaza ettiği elli kese akçesi olduğu tespit edilmiştir⁷⁷⁵.

Şehsuvaroğlu Mehmed Paşa

Şehsuvaroğlu Mehmed Paşa, Kaleciklidir. 1685'te mirimiranlık ile Kars muhafızı olmuştur. İlk kez Nisan-Mayıs 1695'te Maraş valisi olarak görevlendirilen

⁷⁶⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.115, s.149/618.

⁷⁶⁶ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.119, s.18/187.

⁷⁶⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.119, s.67-68/360.

⁷⁶⁸ Özcan vd., *Tarih-i Raşîd*, C.1, s.609.

⁷⁶⁹ Özcan vd., *Tarih-i Raşîd*, C.1, s.700.

⁷⁷⁰ Özcan vd., *Tarih-i Raşîd*, C.1, s.726.

⁷⁷¹ Özcan vd., *Tarih-i Raşîd*, C.1, s.852.

⁷⁷² Özcan vd., *Tarih-i Raşîd*, C.1, s.854.

⁷⁷³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.119, s.89/446.

⁷⁷⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.118, s.368/1511.

⁷⁷⁵ COA, C.ML., 520/21265; COA, A.DVNS.MHM., d., nr.119, s.114/567; nr.119, s.133/616.

Şehsuvaroğlu Mehmed Paşa,⁷⁷⁶ Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa'nın vefatı üzerine Şubat-Mart 1712'de ikinci kez Maraş beylerbeyi olarak atanmıştır⁷⁷⁷. Aralık 1713'e kadar bu görevde kalmış, Maraş'tan ayrıldıktan sonra İç-il sancağı arpalık olarak kendisine verilmiştir⁷⁷⁸.

Ebubekir Paşa

Divrikli olan Ebubekir Paşa 1704-1705'te Adana valiliği görevinde bulunmuştur⁷⁷⁹. Şehsuvaroğlu Mehmed Paşa'ya hitaben yazılan Kasım/Aralık 1713 tarihli hükümde halefi Ebubekir Paşa'nın mansıbına gelinceye kadar Şehsuvaroğlu'nun Maraş'tan ayrılmaması, Camustil isimli bölgede beklemesi emredilmiştir. Bu durumda Ebubekir Paşa 1714 yılının ilk aylarında şehre gelmiş olmalıdır⁷⁸⁰. Ebubekir Paşa'nın Maraş beylerbeyi olarak ilk görevi, devlete isyan eden bu sebeple hakkında idam kararı verilen Nasuh Paşa'nın cezalandırılması için Rakka Valisi Vezir Yusuf Paşa'ya yardım etmek olmuştur⁷⁸¹. Kısa bir süre görev yapan Ebubekir Paşa Nisan 1714'te Maraş beylerbeyi iken vefat etmiştir. Yerine Bozcaada'da sürgünde bulunan Vezir Ali Paşa atanmıştır⁷⁸². Ebubekir Paşa'nın Ca'fer Bey isimli oğlunun 1718'de beylerbeyliği payesiyle Akşehir'e tayin olduğu tespit edilebilmiştir⁷⁸³.

Vezir Ali Paşa

Diyarbakır Valisi iken ahaliye zulmettiği gerekçesiyle bu görevinden azledilerek Bozcaada'da ikamet ettirilmiştir. Maraş Beylerbeyi Ebubekir Paşa vefat edince Sadrazam Ali Paşa'nın ricasıyla afedilmiş, ahaliye zulmetmemek şartıyla 9 Nisan 1714'te Maraş beylerbeyi olarak atanmıştır⁷⁸⁴.

Timur Halil Paşa

Timur Halil Paşa'nın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi tespit edilememiştir. Mora Adası'nın Venedik'in elinden alınması için Sadrazam Ali Paşa'nın komutasında düzenlenecek sefere katılması için gönderilen Nisan 1715 tarihli hükümde Maraş beylerbeyi olarak görülmektedir⁷⁸⁵. Bu durumda Vezir Ali Paşa'dan sonra atanmış olmalıdır.

⁷⁷⁶ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.4, s.1074.

⁷⁷⁷ COA, C.AS., 115/5175; COA, A.DVNS.MHM., d., nr.119, s.113/565.

⁷⁷⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.73/315.

⁷⁷⁹ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.2, s.432.

⁷⁸⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.73/315.

⁷⁸¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.132/506, 509.

⁷⁸² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.165/667.

⁷⁸³ COA, A. NŞT., d., nr.1355, s.11.

⁷⁸⁴ COA, AE. SAMDIII, 60/6032; COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.165/667.

⁷⁸⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.123, s.3/14.

Riştvanzâde Mehmed Paşa (Seyyid)

Maraş Beylerbeyi Riştvanzâde Mehmed Paşa'ya hitaben yazılan Kasım/Aralık 1716 tarihli emirde Riştvanzâde Halil Paşa'nın oğlu olduğu ifade edilmektedir⁷⁸⁶. Maraş beylerbeyliğine ilhaken Şubat 1717'de⁷⁸⁷ Antep sancağı verilen⁷⁸⁸ Mehmed Paşa'ya Maraş'taki ilk yılında gönderilen emirlerde "Seyyid" olarak hitap edilmemişken Haziran/Temmuz 1717'den sonra Seyyid Mehmed Paşa⁷⁸⁹ olarak hitap edilmiş olması dikkat çekicidir. Eşkivalıkla mücadele ve asker tedariki hususunda gönderilen emirler 1717 yılı sonuna kadar Riştvanzâde Mehmed Paşa'ya hitaben yazılmıştır⁷⁹⁰. Seyyid Mehmed Paşa'dan sonra Ömer Paşa Maraş'a atanmıştır.

Ömer Paşa görevinde bir yılı tamamlayamadan Seyyid Mehmed Paşa 1718 yılı sonbaharında bir kez daha Maraş beylerbeyliğine getirilmiştir⁷⁹¹. 1720'de yine Maraş beylerbeyi olarak görülen Riştvanzâde Seyyid Mehmed Paşa 1723'te Sivas beylerbeyidir. Bu görevi esnasında Tiflis serdarının emrinde görevlendirilmiştir⁷⁹². 1725'te ise Maraş beylerbeyi olarak 800 askeri ile birlikte Gence ve Şirvan seferinde görevlendirilmiştir⁷⁹³. İki yıl Gence'de bulunan Riştvanzâde Mehmed Paşa, Eylül 1727'de Revan'daki Karaçorlu Ekradı eşkıyası ile mücadele etmek üzere görevlendirilmiştir⁷⁹⁴. Bu görevini yerine getirirken hastanalan Riştvanzâde'ye Şubat 1728'de Maraş'a dönmesine izin verilmiş⁷⁹⁵; Ağustos 1728'de Adana beylerbeyliğine atanmıştır⁷⁹⁶. Şubat 1734'te ber-vech-i malikâne Malatya sancağına mutasarrıf olan Mehmed Paşa, görevli olduğu Musul'da hastanlanınca Malatya'ya dönmesine izin verilmiştir⁷⁹⁷.

Ömer Paşa

Niğde Sancağı mutasarrıfı iken 18 Ocak 1718'de Maraş beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Abdulgaffur Paşa'nın kardeşidir⁷⁹⁸.

Vezir Ahmed Paşa

Hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Ahmed Paşa'nın ismi, konargöçer aşiretler ile valilerin kapılarında levendlerin eşkıyalıklarıyla mücadele

⁷⁸⁶ Faruk Söylemez, Riştvanzâde Mehmet Paşa'nın 1720 yılı sonlarında Adana Valiliğinden Maraş Beylerbeyliğine atandığını ifade etmektedir Bk. *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi* s.236. Ancak bu mühimme kaydından Mehmed Paşa'nın 1716'da da Maraş Beylerbeyi olduğu anlaşılmaktadır. Bk. COA, A.DVNS.MHM., d., nr.125, s.117/434.

⁷⁸⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.126, s.39/159.

⁷⁸⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.125, s.195/760.

⁷⁸⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.126, s.85/321.

⁷⁹⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.126, s.97/376, s.205/799, vd.

⁷⁹¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.127, s.232/985; s.268/268.

⁷⁹² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.131 s.218/583.

⁷⁹³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.133, s.36/140.

⁷⁹⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.134, s.196/675.

⁷⁹⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.134, s.308/1094.

⁷⁹⁶ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.III, s.1605.

⁷⁹⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.405/1521.

⁷⁹⁸ COA, A. NŞT., d., nr.1355, s.13

edilmesi için yazılmış Mart 1720 tarihli hükümde Maraş beylerbeyi olarak geçmektedir⁷⁹⁹. Maraş beylerbeyliğine ek olarak Karaman Eyaleti'ne⁸⁰⁰ de tasarruf eden Ahmed Paşa sorumluluğundaki iki eyaletin sınırları dahilindeki eşkıyalık hadiseleri ile mücadele etmiştir.

Vezir Silahdar İbrahim Paşa

Silahdar Hüseyin Paşa'nın oğludur⁸⁰¹. Kasım 1719'da atandığı Eğriboz muhafızlığı⁸⁰² görevinden sonra Temmuz/Ağustos 1720'de Maraş beylerbeyliğine tayin edildiği anlaşılmaktadır⁸⁰³. Silahdar İbrahim Paşa, Maraş'tan sonra Erzurum valiliğine atanmıştır⁸⁰⁴.

Vezir Ali Paşa

Hayatı hakkında geniş bilgi tespit edilememekle birlikte muhtemelen Mora'lı olan Ali Paşa⁸⁰⁵, sarayda çeşitli görevlerde bulunmuş; Van valiliğinden sonra⁸⁰⁶ Rakka ve çevresindeki urban eşkıyasıyla mücadele etmek üzere görevlendirilmiştir. Maraş ve Rakka eyaletleri birlikte tevcih edilen Ali Paşa, yeni görev yerine gitmek üzere Ocak/Şubat 1721'de İstanbul'dan yola çıkmıştır⁸⁰⁷.

Görevi süresince aşiretlerin iskanı ile meşgul olan Ali Paşa, Van valisi olduğu dönemde zorla haksız vergi toplayıp ahaliye zulmettiği için Maraş beylerbeyliğinden azledilerek Sakız Adası'nda ikamete memur edilmiştir⁸⁰⁸. Ancak Haziran 1722'de⁸⁰⁹ suçları affedilmiş, vefat eden İbrahim Paşa'nın yerine Eğriboz muhafızı olarak atanmıştır⁸¹⁰.

İsmail Paşazâde Mehmed Paşa

Rumeli Beylerbeyliği Payesi ile Maraş valisi olan Mehmed Paşa, Şehsuvarzade Mehmed Paşa, Karaman valiliğine atanıp yoldayken vefat edince onun yerine Karaman beylerbeyi olarak atanmıştır⁸¹¹.

İbrahim Paşa

Hayatı hakkında tafsilatlı bilgi tespit edilememiştir. 1722/1723'te Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁸¹². 1723'te Hac Yollarının emniyeti için Şam Valisi Vezir

⁷⁹⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.129, s.211/800.

⁸⁰⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.129, s.250/948.

⁸⁰¹ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.II, s.1194.

⁸⁰² Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.II, s.1169.

⁸⁰³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.129, s.327/1197.

⁸⁰⁴ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.II, s.1271.

⁸⁰⁵ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.I, s.274.

⁸⁰⁶ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.279/845.

⁸⁰⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.64/165.

⁸⁰⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.279/845.

⁸⁰⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.383/1143.

⁸¹⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.384/1144.

⁸¹¹ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.III, s.1307.

Osman Paşa'ya yardıma giden İbrahim Paşa⁸¹³, burdan sonra Kirmanşah ve Hamedan seferinde bulunan Bağdad Valisi Hasan Paşa'nın maiyyetinde görevlendirilmiştir⁸¹⁴.

Ahmed Paşazade Ömer Paşa

Defterdar Ahmed Paşa'nın oğludur⁸¹⁵. Ağustos 1728'de Rişvanzâde Seyyid Mehmed Paşa'dan boşalan Maraş beylerbeyliği'ne atanmıştır⁸¹⁶. Beş ay kadar bu görevde kalmış yerine Mehmed Paşa atanmıştır.

Mehmed Paşa

Maraş beylerbeyliğine 6 Şubat 1729'da atanmıştır⁸¹⁷. Ne kadar süreyle bu makamda kaldığını tespit edebilmek mümkün olmamıştır.

Süleyman Paşa

Hangi tarihte Maraş'a atandığı tespit edilememiştir. Ancak eyaletten toplanacak İmdad-ı Seferiye hakkındaki Mayıs 1730 tarihli hükümde Maraş beylerbeyi olarak Süleyman Paşa'nın ismi zikredilmektedir⁸¹⁸. Maraş'a atanan Süleyman Paşa, İran'ın Hemedan'ı tehdit etmesi üzerine Haziran 1730'da Bağdad Valisi Ahmed Paşa'nın komutasındaki orduya katılmakla görevlendirilmiştir⁸¹⁹. Ancak altı ay ayak sürüyüp Hemedan'a gitmeyen Süleyman Paşa Aralık 1730'da bir an önce görev mahalline gitmesi için uyarılmıştır. Bu emirde isminin sabık Maraş beylerbeyi olarak zikredilmesinden söz konusu tarihe yakın bir zamanda Maraş'taki görevinden ayrıldığı anlaşılmaktadır⁸²⁰.

İbrahim Paşa

Maraş beylerbeyliğine Aralık 1730'da atanan İbrahim Paşa⁸²¹ selefi Süleyman Paşa'nın yerine şark seferinde görevlendirilmiştir. Ne kadar bu görevde kaldığı tespit edilememiştir. Beş yüz nefer kapı halkıyla birlikte Bağdad Valisi Ahmed Paşa'nın emrine katılmasının emredildiği Şubat 1731 tarihli hükümde Maraş valisi olarak görülmektedir⁸²². Aynı tarihte Basra Valisi Vezir Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde ise yerine sabık Maraş Valisi Aburrahman Paşa'nın atandığı haber verilmektedir⁸²³. Ancak bu hükümlerden bir ay sonraki tarihli bir başka hükümde İbrahim Paşa'nın ismi

⁸¹² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.131, s.28/56,57,58.

⁸¹³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.131, s.162/440.

⁸¹⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.131, s.364/1093; Özcan vd., *Tarih-i Raşid*, C.III, s.1391, 1400, 1413; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV. Blm.1, s.181.

⁸¹⁵ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.4, s.1324.

⁸¹⁶ Özcan vd., *Tarih-i Raşid*, C.III, s.1605.

⁸¹⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.135, s.432/1555.

⁸¹⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.80/252.

⁸¹⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.95/306.

⁸²⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.250/1087.

⁸²¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.250/1087.

⁸²² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.354/1473.

⁸²³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.367/1556.

yine Maraş beylerbeyi olarak zikredilmektedir. Bu durumda Abdurrahman Paşa'nın İbrahim Paşa'nın yerine atandığı ancak görevine başlamadan atama kararının iptal edildiği akla gelmektedir⁸²⁴.

Vezir Mustafa Paşa

10 Ocak 1732'de Maraş valisi olarak atanmıştır⁸²⁵. Mütesesellim olarak önce Bayezidoğlu Abdullah Bey'i atayan Mustafa Paşa, Tahsmab Kulu Han'ın komutasındaki İran ordusuna karşı savaşmak üzere Bağdad Valisi Ahmed Paşa'nın emrindeki orduya katılmasının emredildiği Ocak 1733 tarihli hükümde yine Maraş valisi olarak görülmektedir⁸²⁶. Sefere giden Mustafa Paşa, Dulkadiroğullarından Seyyid Mustafa'yı mütesellim olarak atamıştır⁸²⁷. İran ordusuna karşı cesaretle mücadele eden Mustafa Paşa'ya Eylül 1733'te Maraş'a dönmesi için izin verilmiştir⁸²⁸. Aralık 1733'te yerine Rişvanzâde Süleyman Paşa Maraş beylerbeyi olarak atanmıştır.

Rişvanzâde Süleyman Paşa

Rişvanzâde Mehmed Paşa'nın oğludur. Babası Malatya mutasarrıfı iken Aralık 1733'te mir-i miranlık rütbesiyle Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁸²⁹. Göreve başladıktan iki ay sonra tulum mübayaacısı Kayserili Mehmed ile Maraş naibinin oğlunu öldüren Okçuizzeddinli aşiretine tabi Serikanlı Cemaati'nin eşkıyalarını cezalandırma görevi verilen⁸³⁰ Süleyman Paşa, İranlıların Bağdad'a saldırması ihtimali belirince Şubat 1734'te Bağdad'a Şark Seraskeri Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın yardımına gitmesi emredilmiştir⁸³¹.

Bağdad'ta ne kadar kaldığı tespit edilememeyen Süleyman Paşa, Ekim 1735'te hala Maraş beylerbeyidir ve yine şark seferinde Şark Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın emrinde görevlendirilmiştir. Ancak bu kez şark seferine katılmakta gönülsüz davranmış, gitmemek için ayak sürümüştür⁸³². Şark seferine katılıp katılmadığı tespit edilemeyen Rişvanzâde Süleyman Paşa'nın yerine Aralık 1735'te Şehrizor Valisi Süleyman atanmıştır⁸³³. Ancak muhtemelen 1737'de yeniden Maraş beylerbeyliğine getirilmiş olmalıdır zira Ocak 1738'de ismi Maraş beylerbeyi olarak zikredilmektedir⁸³⁴. 1740 yılının Nisan'ında Anadolu Müfettişi Ahmed Paşa'ya gönderilen bir emirde, maiyyetinde görevlendirilen sabık Maraş Valisi Seyyid Süleyman'ın mallarının Okçuizzeddinli eşkıyası tarafından gasbedildiği, bu sebeple için görevden affedildiği

⁸²⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.136, s.395/1719.

⁸²⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.136, s.24/2.

⁸²⁶ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.77/268.

⁸²⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.110/417.

⁸²⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.312/1236.

⁸²⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.268/1026.

⁸³⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.417/1579.

⁸³¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.432/1644.

⁸³² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.141, s.4/9.

⁸³³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.141, s.68/219, 220.

⁸³⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.145, s.7/42.

ifadeleri yer almaktadır⁸³⁵. Bu durumda Rışvanzâde Süleyman Paşa “Seyyid” unvanıyla da anılmış olmalıdır.

Rışvanzâde 1752’de bir kez daha Maraş beylerbeyliği makamında görülmektedir. Bu dönemdeki faaliyetlerinden biri Malatya ve çevresinde ortaya çıkan, Kalender oğlu Ali’yi ortadan kaldırmasıdır. Bilindiği üzere Osmanlı toplumunda birçok isyan dinî kisve altında çıkmıştır. Kalender oğlu Ali de isyan hareketine dinî bir kisve vermek için bir mağarada bir süre uzlet hayatı yaşamıştır. Mağaradan çıktıktan sonra konar göçer aşiretlere gönderdiği adamlarıyla, beş vakit namazdan size iki vaktini bağışladım artık üç vakit kılabilirsiniz diye propaganda yaptırmış; böylelikle birçok kişiyi etrafında toplamıştır. Hareket çok yayılmadan öldürülen Kalenderoğlu Ali’nin kesik başı 28 Nisan 1752’de İstanbul’a ulaşmıştır⁸³⁶. Rışvanzâde Süleyman Paşa 1752’deki valiliği sırasında oğlu Mahmud’u mütesellim olarak tayin etmiştir. Mahmud, ahaliye zulmettiği iddiasıyla Maraş ahalisi tarafından şikâyet edilince babası Süleyman Paşa Maraş beylerbeyliğinden azl edilmiştir⁸³⁷. 1755’te tekrar Malatya mutasarrıfı olan Süleyman Paşa, Malatya Mütesellimi Şurelioğlu Mehmed’in ahaliye zulmetmesinden sorumlu tutulmuş, idamla tehdit edilmiştir. Buna rağmen Rışvanzâde Süleyman 1764’e kadar Malatya mutasarrıflığında kalmıştır. 1764’te birkez daha Maraş valiliğinde görevlendirilen Süleyman Paşa, bu görevindeyken Ağustos 1764’te Besni’de vefat etmiştir⁸³⁸.

Ömer Paşa

Kaş Kalesi Muhafazası şartıyla Ocak 1736’da Maraş beylerbeyliği tevcih edilmiştir⁸³⁹.

Vezir Mustafa Paşa

Hüdavendigâr sancağına mutasarrıf olduğu dönemde imdad-ı seferiyeyi ödemeyen Gönen kazası ahalisinden sekiz yüz kuruşluk alacağının tahsili hususundaki yazışmadan, Eylül 1737’de Maraş valisi olduğu anlaşılmaktadır⁸⁴⁰.

Veli Paşa

Rışvanzâde Süleyman Paşa’nın halefidir. Bergama voyvodası iken Bükreş muhafazasındaki başarıları sebebiyle rütbesi mir-i mirânlığa yükseltilerek Şubat 1738’de Maraş beylerbeyliği tevcih edilmiştir⁸⁴¹. Mayıs 1738’de Eflak muhafazasında olduğu anlaşılan Veli Paşa, burada kaçakçılarla mücadele etmiştir⁸⁴².

⁸³⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.117/490.

⁸³⁶ İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 2019, s.912, 913.

⁸³⁷ COA, AE. SMHD.I., 163/12289.

⁸³⁸ Söylemez, Osmanlı Devleti’nde Aşiret Yönetimi, s.259,260.

⁸³⁹ COA, C. DH., 164/8193.

⁸⁴⁰ COA, AE. SMHDI., 161/12116.

⁸⁴¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.145, s.7/42.

⁸⁴² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.145, s.105/480.

Murtaza Paşa

Selanik Sancağı mutasarrıfı iken gayretinden dolayı Aralık 1739'da Maraş Eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁴³. Valiliği döneminde Maraş Kalesi'ni basıp bazı suçluları kaçıran Bayezid oğlu Numan ve adamlarını Divan'a şikâyet etmesi⁸⁴⁴, Dulkadiroğulları ile yakın olduğunu akla getirmektedir. Altı ay kadar Maraş beylerbeyliği makamında oturan Murtaza Paşa'ya, 14 Haziran 1740'da Sivas beylerbeyliği tevcih edilmiştir⁸⁴⁵.

Hamza Paşa

Hüdavendigâr Sancağına mutasarrıf iken Haziran 1740'da Murtaza Paşa'dan boşalan Maraş beylerbeyliği makamına getirilmiştir⁸⁴⁶. Makamına gelirken Elbistan'la Maraş arasındaki yaşadıkları idareden aciz bir vali olduğuna işaret etmektedir. Şöyle ki, daha Elbistan kasabasına girmeden kasabanın ileri gelenlerinden Kara Ebubekir, Hacı Mustafa ve Boz Hacı Ahmed isimli kişiler Hamza Paşa'nın "konakçısını" kasabaya sokmamışlar, paşanın bir adamını öldürüp iki adamını da yaralamışlardır.

Elbistan'da konaklayamayan beylerbeyi Elbistan'a yarım saat mesafede bir yerde konaklamak istemiş olmalı ancak kasabanın ileri gelenleri başlarına topladıkları Ekrad ve Türkmen eşkıyaları ile yeni beylerbeyinin ordusunu kuşatmıştır. Burdan hareket eden Hamza Paşa Göynük yakınlarındaki Til Kebir köyüne geldiğinde bu kez de Sinemilu aşiretine mensup yüzden fazla eşkıyasının saldırısına uğramış, eşyaları yağma edilmiştir. Bu olayların İstanbul'da duyulması üzerine 1740 Ekim'inde Hamza Paşa beceriksizliği sebebiyle ikaz edilmiş ve Malatya mutasarrıfı Rışvanzâde Mehmed ile haberleşerek sorumluların cezalandırılması istenmiştir⁸⁴⁷.

Muhsinzâde Mehmed Paşa

Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın 1704'te İstanbul'da Molla Gürânî Mahallesi'nde doğduğu tahmin edilmektedir. 1730'da meydana gelen Patrona Halil isyanının bastırılması esnasında yeniçeri ağalığı görevinde bulunan ve daha sonra sadrazamlığa getirilen Abdullah Paşa'nın oğlu'dur. Babasının sadrazamlığa getirildiği 1737'de kapıcılar kethüdalığına getirilmiş 1738'de vezirlik rütbesi ile Maraş valiliği verilmiştir⁸⁴⁸. Daha sonra İnebahtı ve Bender muhafızlıklarında bulunan Mehmed Paşa'ya 13 Ocak 1747'de bir kez daha Maraş valiliği verilmiştir⁸⁴⁹.

Tokmak Hasan Paşazâde Ömer Paşa

Tokmak Hasan Paşa'nın oğludur. Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan Ömer Paşa, Akşehir sancağındam sonra 29 Kasım 1735'te Ankara Sancağı mutasarrıfı

⁸⁴³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.32/169.

⁸⁴⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.179/686.

⁸⁴⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.250/919.

⁸⁴⁶ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.186/716.

⁸⁴⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.250/919.

⁸⁴⁸ Yuzo Nagata, "Muhsinzâde Mehmed Paşa", *DİA*, C.31, Ankara, 2020, s.49.

⁸⁴⁹ Yılmaz, *İzzî Tarihi*, s.275.

olmuştur⁸⁵⁰. Çorum Sancakbeyliğinden sonra 1744 Şubat'ında Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁸⁵¹. 1758'de Amasya sancakbeyi iken vefat edince yeri mirmiranlık rütbesiyle oğlu Hasan Paşa'ya verilmiştir⁸⁵².

Zarbunzâde Ömer Paşa

Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. 17 Eylül 1746'da Şehrizar ve Kerkük muhafazası şartıyla Maraş beylerbeyliğine getirilmiştir⁸⁵³.

İbrahim Paşa

Malatyalı olan İbrahim Paşa, yeniçerilikten yetişip kulkethüdası olmuş 1 Mart 1745'te yeniçeri ağalığına yükselmiştir. 14 Şubat 1747'de Aydın mutasarrıfı, aynı yılın Nisan ayında Malatya mutasarrıfı ve daha sonra Maraş valisi olmuştur⁸⁵⁴. Yeniçeri Ağalığı döneminde ocak bezirgânı⁸⁵⁵ David isimli yahudiye olan borçlarını ödemediği gerekçesiyle gönderilen Eylül 1747 tarihli hükümden söz konusu tarihe kadar Maraş valiliğinde kaldığı anlaşılmaktadır⁸⁵⁶.

Kesriyeli Ahmed Paşa

Kesriye âyanından Sadık Ağa'nın oğludur. Bağdad valiliğinden sonra 16 Aralık 1748'de Maraş eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁵⁷. Maraş'a doğru yola çıkan Ahmed Paşa hastalığı sebebiyle Bağdad yakınlarında vefat etmiştir. Vefat haberi 1 Mayıs 1749'da İstanbul'a ulaşmış aynı gün Maraş eyaleti Köse Ali Paşa'ya tevcih edilmiştir⁸⁵⁸.

Köse Ali Paşa

Kesriyeli Ahmed Paşa Bağdat yakınlarında vefat edince 1 Mayıs 1749'da Maraş Eyaleti İç-il Sancağına arpalık olarak tasarruf eden Vezir Köse Ali Paşa'ya tevcih edilmiştir⁸⁵⁹.

Kürd İbrahim Paşa

Hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmayan İbrahim Paşa'ya, Yeniçeri Ağalığı'ndan Musul eyâleti tevcih olmuştur. 1 Ekim 1749'da Musul beylerbeyliğinde

⁸⁵⁰ COA, AE. SMHD.I, 89/6043.

⁸⁵¹ COA, C. DH. 242/ 12062.

⁸⁵² COA, AE. SOSMIII., 58/4236

⁸⁵³ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.238.

⁸⁵⁴ Akbayan, Sicill-i Osmanî, C.3, s.771; *İzzî Tarihi*, s.389.

⁸⁵⁵ Ocak bezirganlığı kavramı için bk. Musa Kılıç, "Yeniçeri Ocağı ve Yahudiler Arasındaki İlişkiye Dair Bazı Gözlemler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015, C.10, S.2, s.143-164

⁸⁵⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME., d., nr.1, s.196/3

⁸⁵⁷ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.632.

⁸⁵⁸ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.677.

⁸⁵⁹ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.677, 707.

ibka edilmiştir⁸⁶⁰. Bu tarihten kısa bir süre sonra Maraş Eyaleti tevcih edilmiş olmalıdır. Zira 11 Şubat 1750'de Maraş valisi iken Trabzon'a atanmıştır⁸⁶¹.

Damad Mehmed Paşa

Mehmed Paşa, A'rec Osman Paşa'nın damadıdır. Kürd İbrahim Paşa'dan sonra Maraş beylerbeyliğine getirilmiştir. Ancak bu görevde iki ayı tamamlayamadan vefat etmiştir. Mehmed Paşa'nın vefat haberi Nisan 1750'de başkente ulaşmıştır⁸⁶².

Murtaza Paşa

İsmail Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Aralık 1735'te çavuşbaşı olmuş, İsmail Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesiyle birlikte Murtaza Paşa'da azledilmiştir. Daha sonra mirmiranlık rütbesine yükseltelen Murtaza Paşa, 1740'da Sivas, 1745'te Adana Valiliklerinde bulunmuştur⁸⁶³. Damad Mehmed Paşa'nın vefat haberi 1750 Nisan ayı başlarında İstanbul'a ulaşınca Maraş Eyaleti Murtaza Paşa'ya tevcih edilmiştir⁸⁶⁴.

Yiğen Ahmed Paşa

Hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Yiğen Ahmed Paşa, Murtaza Paşa'dan sonra 24 Temmuz 1750'de Maraş beylerbeyliğine tayin olmuştur⁸⁶⁵.

Abdurrahman Paşa

Abdurrahman Paşa'nın hayatı ve bulunduğu görevler hakkında detaylı bilgi tespit edilememiştir. Maraş beylerbeyliğine hangi tarihte atandığı belli değildir. Ancak 29 Ağustos 1751'de Maraş beylerbeyi iken bu makamda ibka edilmiştir⁸⁶⁶.

Mehmed Paşa

Bağdad valisi Eyyubîzâde Ahmed Paşa'nın oğullarından olup, aynı zamanda kethüdasıydı⁸⁶⁷. Temmuz 1753'te Rişvanzâde Süleyman Paşa'dan boşalan Maraş beylerbeyliğine atanmıştır.

Mustafa Paşa

Hangi tarihte Maraş'a atandığı tespit edilemeyen Vezir Mustafa Paşa'nın Maraş valiliği, 27 Temmuz 1754'te sona ermiştir⁸⁶⁸.

⁸⁶⁰ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.707.

⁸⁶¹ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.737.

⁸⁶² Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.737,767.

⁸⁶³ Akbayer, *Sicill-i Osmanî*, C.4, s.1118.

⁸⁶⁴ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s.767.

⁸⁶⁵ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.154, s.450/1485.

⁸⁶⁶ Yilmazer, *İzzî Tarihi*, s. 875.

⁸⁶⁷ Akbayer, *Sicill-i Osmanî*, C.4, s.1034.

⁸⁶⁸ *Hâkim Efendi Tarihi*, (Haz. Ziya Yilmazer), İstanbul, 2019, s.143.

Abdullah Paşa

Hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Abdullah Paşa, İç-il mutasarrıflığından sonra 27 Temmuz 1754'te Vezir Mustafa Paşa'dan boşalan Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁸⁶⁹.

Sekka Abdullah Paşa

Darphane eminliğinden sonra sadrazam kethüdası olan Sekka Abdullah Paşa sadrazam kethüdalığından 15 Ekim 1754'te azledilmiş; kendisine aynı gün Rumeli beylerbeyliği pPyesi ile Maraş eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁷⁰. 19 Nisan 1755'te görev mahalli olan Maraş'ta vefat etmiştir⁸⁷¹.

Abdurrahman Paşa

Abdurrahman Paşa, Darendeli Hüseyin Paşa'nın yeğenidir. Devlet hizmetine girdiği ilk yıllarda taşrada, bazı vezirlerin kethudalığı hizmetinde bulunmuştur. Kara Mehmed Paşazâde Mustafa Paşa'nın kethudası iken kapıcıbaşılık rütbesi verilmiştir. Sa'id Paşa'nın sadrazamlığı döneminde çavuşbaşı olan⁸⁷² Abdurrahman Paşa'ya zekâsı ve çalışkanlığı sebebiyle vezirlik rütbesi verilerek 30 Haziran 1756'da Maraş Eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁷³.

Maraş'a varıncaya kadar yoldaki kapısız levendleri etrafında toplayan Abdurrahman Paşa, Maraş'ta sekiz gün dinlendikten sonra şehirden çıkarak isimleri eşkıyalıkla anılan Bektaşlı ve Kılıçlı Aşiretleri'nin ileri gelenlerini çadırına davet edip eşkıyalıklarına son vermelerini istemiştir. Daha sonra Mandulli Aşireti'nin üzerine giden Abdurrahman Paşa bu aşiretin ileri gelenlerini çadırına davet ederek Enderun ağalarına öldürtmüştür. İçlerinden Komo adlı eşkıya yaralı olarak Abdurrahman Paşa'nın üzerine saldırmışsa da Abdurrahman Paşa, Komo adlı eşkıyayı bizzat öldürmüştür⁸⁷⁴.

Sa'deddîn Paşa

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Sa'deddîn Paşa'nın hangi tarihte Maraş'a atandığı tespit edilememiştir. Maraş valisiyken Kasım 1757'de Sayda eyaletine atanmıştır⁸⁷⁵.

Küçük Numan Paşa

Adana valisi iken hakkındaki şikâyetler sebebiyle Kasım 1757'de vezirlik rütbesi alınarak Magosa'ya sürgün edilmesine karar verilen Küçük Numan Paşa, 30

⁸⁶⁹ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.143.

⁸⁷⁰ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.165.

⁸⁷¹ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.259.

⁸⁷² Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.407.

⁸⁷³ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.394.

⁸⁷⁴ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.407-410.

⁸⁷⁵ COA, C.DH., 182/9087; *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.499.

Kasım 1757'de tahta çıkan Sultan III. Mustafa⁸⁷⁶ tarafından affedilmiştir. Hakkındaki sürgün kararı iptal edilerek vezirlik rütbesi geri verilen Numan Paşa'ya Kasım 1757'de Maraş Eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁷⁷. Maraş valiliğinden sonra Mart 1758'de Niğde ve Beyşehir sancakları ilhakıyla Karaman eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁷⁸.

Mısırî Ahmed Paşa

Yanya ve Üsküb Sancağı mutasarrıflıklarında bulunan Mısırî Ahmed Paşa, İnebahtı muhafazasında iken karayolu ile Mısır'a gidecek seraskerin maiyyetinde görevlendirilince, Arabistan'a yakın olması sebebiyle Maraş eyaletinin kendisine tevcih edilmesini talep etmiş, talebi üzerine Şubat 1758'de Maraş eyaleti kendisine tevcih edilmiştir⁸⁷⁹. Maraş'tan sonra Trabzon valiliğinde görülen⁸⁸⁰ Mısırî Ahmed Paşa'ya, Eylül 1759'da Kocaeli sancağı tevcih edilmiştir⁸⁸¹. Haziran 1760'da ikinci kez Maraş'a atanmıştır⁸⁸².

Said Mehmed Paşa

Said Mehmed Paşa, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin oğludur. Sadaret Mektubî Kalemi'nde memuriyet hayatına başlayan Said Mehmed Paşa, babasının Paris elçiliği sırasında kethudalık görevinde bulundu. Bu görevi esnasında Fransa'daki yenilikleri takip edip Fransızca öğrenen Said Mehmed Paşa, İbrahim Müteferrika ile birlikte ilk matbaayı kurmuştur. Üste dereceli memuriyetlerden sonra 25 Ekim 1755'de sadrazamlığa getirilen Said Mehmed Paşa 24 Ekim 1760'ta Maraş valiliğine atanmış, bu görevde iken Kasım 1761'de Maraş'ta vefat etmiştir⁸⁸³. Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından olan oğlu Mesud Bey, Maraş'a gelerek babasının eşyalarını İstanbul'a götürüp satmış, babasının borçlarını ödemiştir⁸⁸⁴.

Evkatlızâde Seyyid Mustafa Paşa

Hayatı ve görevleri hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Evkatlızâde Seyyid Mustafa Paşa'ya Şubat 1762'de Maraş eyaleti tevcih edilmiştir⁸⁸⁵. Bu görevde çok kısa bir süre kalan Seyyid Mustafa Paşa Maraş'tan sonra bir dönem Çorum sancağına mutasarrıf olmuştur. Temmuz 1765'te kaleyi muhafaza şartıyla mutasarrıfı ve Kars eyaleti kendisine tevcih edilmiştir⁸⁸⁶.

⁸⁷⁶ Kemal Beydilli, "Sultan Mustafa III." *DİA*, C.31, Ankara, 2020, s.280.

⁸⁷⁷ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.499.

⁸⁷⁸ COA, C.DH., 70/3455; Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.622.

⁸⁷⁹ COA, AE. SMST.III., 366/29148; *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.519, 675.

⁸⁸⁰ COA, C.DH., 36/1786.

⁸⁸¹ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.857.

⁸⁸² Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.950.

⁸⁸³ Erhan Afyoncu, "Mehmed Said Paşa, Yirmisekizçelebizâde", *DİA*, C.28, Ankara, 2003, s.524-526; Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.1014.

⁸⁸⁴ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.1041.

⁸⁸⁵ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.1060.

⁸⁸⁶ COA, C.DH. 253/12609.

Mekkîzâde Hüseyin Paşa

Kudüs-i Şerif mutasarrıfı iken Kasım 1757'de vezaret rütbesiyle Şam mîrû'l-haclığına getirilen⁸⁸⁷ Mekkîzâde Hüseyin Paşa, 29 Nisan 1762'de Maraş eyaletine atanmıştır⁸⁸⁸. Mekkîzâde'den sonra Maraş eyaleti, Rişvanzâde Süleyman Paşa'ya tevcih edilmiş; Mekkîzâde Hüseyin Paşa 4 Ocak 1764 tarihli emirle malikâne üzere mutasarrıf olduğu Gazze'ye gönderilmiştir⁸⁸⁹. Gazze'de ikâmet ederken 1765 senesi sonlarında Beni Sahr kabilesinin eşkıyaları ile girdiği çatışmada yaralanmış bu yara sebebiyle vefat etmiştir⁸⁹⁰.

Ahmed Paşa

Ahmed Paşa, muhassıl Osman Paşa'nın yeğenidir. 1764'te Besni yakınlarında vefat eden Rişvanzâde Süleyman Paşa'dan sonra 8-17 Eylül 1764'te Maraş valiliğine getirilmiştir⁸⁹¹. Hayatı ve görevleri hakkında detaylı bilgi tespit edilememiştir.

Mehmed Paşa

Hayatı ve görevleri hakkında detaylı bilgi tespit edilememiştir. Maraş eyaleti 25 Mayıs 1766'ta Adana eyaleti ile birlikte Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir⁸⁹².

Hasan Paşa

Hasan Paşa'ya Van muhafızlığı görevinden sonra 28 Ekim 1767'de Maraş eyaleti tevcih edilmiştir. Maraş valiliğine atanan Hasan Paşa, mütesellim olarak Bayezidzâde Numan Bey'i görevlendirmiştir⁸⁹³.

Mehmed Paşa

Mehmed Paşa'nın hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilememiştir. Kocaili sancağına mutasarrıfken 3 Haziran 1768'de Maraş ve Adana eyaletleri birlikte tevcih edilmiştir⁸⁹⁴.

Hamavîzâde Ömer Paşa

Babası Ahmed Paşa'dır. Kapıcıbaşılık görevinden sonra mirmiranlığa terfi etmiş, Aralık 1769'da Maraş mutasarrıfı olmuştur⁸⁹⁵. Mısır seraskeri Osman Paşa'nın maiyyetinde bulunmak şartıyla Maraş eyaleti tevcih edilen Ömer Paşa emrinde yeteri kadar asker bulunmadığı için görevden alınarak yerine Rişvanzâde (Ömer Paşa)

⁸⁸⁷ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.I, s.544

⁸⁸⁸ COA, AE. SMSTIII, 244/19406.

⁸⁸⁹ COA, C.DH. 304/15165.

⁸⁹⁰ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.1194.

⁸⁹¹ Yılmaz, *Hâkim Efendi Tarihi*, C.II, s.1160.

⁸⁹² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.90/1.

⁸⁹³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.133/1.

⁸⁹⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.151/2.

⁸⁹⁵ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.IV, s.1326.

atanmıştır⁸⁹⁶. Maraş valiliğinden azlinden sonra önce Rakka'ya gitmiş daha sonra Bağdad'ta görevlendirilmiş ve Bağdad'ta vefat etmiştir⁸⁹⁷.

Riştanzâde Ömer Paşa

Ömer Paşa, Riştanzâde Süleyman Paşa'nın oğludur⁸⁹⁸. Daha önce Hamavîzâde Ömer Paşa başlığında da ifade edildiği üzere Hamavîzâde'nin yeterli askerî gücü ve serveti olmadığından görevden alınmış yerine ismi belirtilmeden Riştanoğlu atanmıştır. Bu bilgi Riştanoğlu Ömer Paşa'ya hitaben gönderilen 25 Haziran 1773 tarihli emirle⁸⁹⁹ birlikte değerlendirildiğinde 1770'in ilk aylarında Hamavîzâdenin yerine atanan Riştanoğlu'nun Ömer Paşa olduğu sonucuna varılmaktadır⁹⁰⁰. Daha sonra Malatya mutasarrıfı olarak görülen Riştanzâde Ömer Paşa, Nisan 1781'de yeniden Maraş beylerbeyliğine tayin olmuştur⁹⁰¹. Maraş beylerbeyliğinden sonra uzunca bir süre Malatya sancağına tasarruf eden Riştanzâde Ömer Paşa, 1791 yılında eşkıyaları ortadan kaldırmak için görevli olarak gittiği Hısn-ı Mansur kazasında eceliyle vefat etmiştir⁹⁰².

Abaza Mehmed Paşa

Hekimoğlu Ali Paşa'nın çuhadarı ve güvenilir bir adamı olan Mehmed Paşa, Genç Ali isimli eşkıya reisini ortadan kaldırdığı için 1746'da silahşor-i şehriyârî tayin edilmiş aynı yıl Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁹⁰³. İlk Maraş valiliğinden sonra farklı bölgelerde görev alan Abaza Mehmed Paşa'ya 27 Mayıs 1769'da bir kez daha Maraş eyaleti tevcih edilmiştir⁹⁰⁴. Maraş valiliği döneminde Hotin Seferinde Ruslara ve Lehistanlılara karşı mücadele etmiştir⁹⁰⁵. Yenikale ve Rubat'ın muhafazasında görevlendirilen Abaza Mehmed Paşa, Yenikale'nin muhafazasına gitmeyip Rusların eline geçmesine sebep olduğu için 1771 yılında idam edilmiştir⁹⁰⁶.

Abdullah Paşa

Hekimzâde Ali Paşa'nın Enderun ağalarından olup daha sonra Bosna Defterdarı olan Abdullah Paşa'nın oğludur. 1722/23'te doğdu. Enderun'a giren Abdullah Paşa önce başçuhadarlığa sonra silahdar-ı şehriyârîliğe getirilmiştir. 1775'te Maraş'a atanmıştır⁹⁰⁷. Maraş valiliği döneminde Kılıçlı, Mandullu ve Okçuizzeddinli eşkıyaları ile mücadele etmiştir. Gavur Dağı etrafında yuvalanan eşkıya ile muharebe eden

⁸⁹⁶ COA, TS.MA.e., 788/53.

⁸⁹⁷ Akbayar, *Sicill-i Osmanî*, C.IV, s.1326.

⁸⁹⁸ Söylemez, *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi*, s.265.

⁸⁹⁹ COA, AE.SMST.III., 66/4888.

⁹⁰⁰ COA, TS.MA.e., 788/53.

⁹⁰¹ COA, AE.SABH.I., 220/14504.

⁹⁰² Faruk Söylemez, age. s.275.

⁹⁰³ Mücteba İlgürel, "Abaza Mehmed Paşa", *DİA*, C.1, İstanbul, 1988, s.33-34.

⁹⁰⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.150/2.

⁹⁰⁵ COA, TS.MA.e., 330/12.

⁹⁰⁶ İlgürel, *agm*, s.34.

⁹⁰⁷ Akbayar, *Sicill-i Osmanî*, C.I., s.78.

Abdullah Paşa bu eşkıyalardan on dokuzunun kesik başlarını İstanbul'a göndermiştir. Bunlar Mayıs 1775'te İstanbul'a ulaşmıştır⁹⁰⁸.

Çerkes Hasan Paşa

Cesur bir asker olan Hasan Paşa'ya, Rus savaşlarında gösterdiği yararlılıklar sebebiyle Nisan 1773'te mirmiranlı Temmuz 1774'te ise vezirlik rütbesi verilmiştir⁹⁰⁹. Çorum ve Kayseri sancakları mutasarrıfı iken 10 Haziran 1775'te Maraş eyaleti tevcih edilmiştir⁹¹⁰.

Mustafa Paşa

Mustafa Paşa'nın hayatı ve görevleri ile ilgili detaylı bilgi tespit edilememiştir. Maraş Eyaleti'ndeki kadı ve naiblere gönderilen hükümde 12 Şubat 1776'da Mustafa Paşa'ya Maraş eyaletinin tevcih edildiği ifade edilmektedir⁹¹¹.

Abdi Paşa (Koca)

Abdi Paşazâde Ali Paşa'nın oğludur. Babasının vefatından sonra Enderun'a alınan Abdi Paşa, silahşörlükteki ve kâtiplikteki yeteneği sayesinde 1762'de mirmiranlık rütbesiyle Köstendil'e atanmıştır⁹¹². Ülkenin farklı bölgelerinde valilik görevinde bulunan Abdi Paşa, Ağustos/ Eylül 1776'da Diyarbakır valiliğinden Maraş valiliğine getirilmiştir⁹¹³. Adana eyaletinde çıkan karışıklıklar üzerine 28 Şubat 1777'de Adana valiliğine atanmıştır⁹¹⁴.

Süleyman Paşa (Abdulcelilzâde)

Süleyman Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın oğludur. 1776'da vezir rütbesiyle Şehrizor valiliğine atanan Süleyman Paşa, Şehrizor'dan sonra Musul'a ardından 1777'de Sivas valiliğine atanmıştır. 8 Aralık 1777'de Maraş beylerbeyliğine getirilen Süleyman Paşa, Rakka, Haleb ve Kars valiliklerinde bulunmuştur⁹¹⁵.

Hazinedâr Ali Paşa

Hazinedâr Ali Paşa Adana valisi iken Maraş eyaleti, 5 Nisan 1779'da Adana'ya ilhâken kendisine tevcih edilmiştir⁹¹⁷. Sicill-i Osmanî'de adı Hazinedar Şahin Ali Paşa olarak geçmektedir⁹¹⁸.

⁹⁰⁸ Hikmet Çiçek, “*Vekâyinüvis Sadullah Enveri Efendi ve Tarihi'nin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/ 1774-1783)*”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi ABD Basılmamış Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2018, s.512.

⁹⁰⁹ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.II, s.633.

⁹¹⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, 206/3.

⁹¹¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, 227/1.

⁹¹² Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.I, s.53,54.

⁹¹³ Çiçek, *agt*, 568.

⁹¹⁴ Çiçek, *agt*, 643.

⁹¹⁵ COA, AE.SABH.I., 201/13451.

⁹¹⁶ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.5, s.1546.

⁹¹⁷ Çiçek, *agt*, s.774.

Osman Paşazâde Mehmed Paşa

Maraş'a hangi tarihte atandığı tespit edilememiştir. 1779/1780 yıllarında Maraş valiliğinde bulunmuştur. Maraş valisi iken 13 Ağustos 1780'de Diyarbekir valiliğine atanmıştır. Mehmed Paşa'dan boşalan Maraş valiliği, Adana valisi Osman Paşa'ya Adana eyaletine ilhaken tevcih edilmiştir⁹¹⁹.

Osman Paşa

Rakka Beylerbeyi el-Hac Abdurrahman Paşa'nın vefatı üzerine, 23 Ocak 1781'de Maraş eyaleti, Rakka eyaletine ilhaken Osman Paşa'ya tevcih edilmiştir⁹²⁰.

Ali Paşa

Ali Paşa'nın hayatı ve görevleri hakkında geniş bilgi tespit edilemiştir. Nisan 1782 tarihli hükümden söz konusu tarihte Maraş ve Adana eyaletlerine mutasarruf olduğu anlaşılmaktadır⁹²¹.

Çorazâde Ahmed Paşa

Ahmed Paşa, Kütahya'da Çakallı Aşireti'nden bir fırka zabiti iken önce kapıcıbaşı⁹²² sonra mirmiranlık rütbesine yükselmiştir. Sicill-i Osmanî'de mirmiranlık rütbesine yükseldiği tarih Ağustos 1789⁹²³ olarak verilse de Çorazâde Ahmed Paşa'nın ismi Aralık 1787'de Hotin başbuğu olarak geçmektedir⁹²⁴. 23 Mart 1791'de Maraş valiliğine atanmıştır⁹²⁵. Maraş'a atandığında yerine mütesellim olarak Dulkadirzâde Ömer'i görevlendiren Ahmed Paşa, Nisan 1792'den idam edilmiştir⁹²⁶.

Derviş Hasan Paşa

Derviş Hasan Paşa'nın hayatı hakkında geniş bilgi bulunamamıştır. Mirmiranlık rütbesi ile Eskişehir mutasarrıfı olan Derviş Hasan Paşa, 1794/1795'te Çorum sancağına tasarruf etmiştir⁹²⁷. 23 Kasım 1795'te Rumeli beylerbeyliği payesi ile Maraş eyaleti tevcih edilmiştir⁹²⁸.

Abdullah Paşa (Azmzâde)

Abdullah Paşa, Mehmed Paşa'nın oğludur. Mirmiran rütbesi ile cerde başbuğu olmuş, Trablusşam valiliğinde bulunmuştur. Sırasıyla Sivas, Diyarbakır, Adana ve

⁹¹⁸ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.V, s.1560.

⁹¹⁹ Çiçek, *agt*, s.847.

⁹²⁰ Çiçek, *agt*, s.885.

⁹²¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, 411/3

⁹²² Kütahya civarındaki Burhanlı Aşiretin'den toplanacak askerin tahriri 23 Ocak 1773'te Kapıcıbaşı Çorazâde Ahmed görevlendirilmiştir. Bk. COA, C.AS., 868/37201

⁹²³ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.I, s.206.

⁹²⁴ COA, C.AS., 554/23229.

⁹²⁵ COA, C.DH., 148/7374; Çiçek, *agt*, s.813.

⁹²⁶ COA, D.BŞM.MHF., 95/158; COA, C.ML.632/26000; *Sicill-i Osmanî*, C.I, s.206.

⁹²⁷ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.II., s.412.

⁹²⁸ COA, C.DH., 188/9373.

Konya, Anadolu ve Haleb valisi olmuştur⁹²⁹. Şam valiliği görevindeyken Temmuz 1798'de Haleb Muhassılı İbrahim Ağa'nın vezirlik rütbesi ile Şam'a atanması üzerine Azmzâde Abdullah Paşa da Maraş'a atanmıştır⁹³⁰.

Ebubekir Paşa (Lokmacı, Hacı)

Ebubekir Paşa kapıcıbaşılik görevinden sonra 1789/1790'da İsmail Ordusu'nda defterdar olup, Rusya generaline elçi olarak gönderilmiştir. 14 Ekim 1793'te Rakka'ya gönderildiği halde geri çağrılarak sadaret kethüdalığına getirilmiştir. Nisan 1796'da Mısır valiliğine atanan⁹³¹ Ebubekir Paşa, Mısır valiliğinden azledildikten sonra Ocak 1799'da Maraş valiliğine atanmıştır⁹³². Maraş valiliği döneminde tuğları kaldırılarak vezirliği alınan Ebubekir Paşa, Çankırı'da ikâmet ettirilmiştir⁹³³.

İsmail Paşa

İsmail Paşa, 'Ariş muharebesinde şehit olan Mustafa Paşa'nın kethüdasıdır. 1799 senesinin son günlerinde vezirlik rütbesi verilerek Maraş Eyaleti tevcih edilmiştir⁹³⁴.

⁹²⁹ Akbayan, *Sicill-i Osmanî, C.I.*, s.79.

⁹³⁰ Hüseyin Sarıkaya, Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l Asâr ve Hakaikü'l- Ahbar'ı 1209-1219/1794-1805, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s.290.

⁹³¹ Akbayan, *Sicill-i Osmanî, C.II.*, s.434.

⁹³² COA, C.DH., 204/10200.

⁹³³ COA, AE.SSLM.III., 219/12811.

⁹³⁴ Sarıkaya, *agt*, s.415.

Tablo 5.2. XVIII. Asırda Maraş Beylerbeyleri

№	Beylerbeyinin Adı	Görev Yılları	Önceki Görevi	Sonraki Görevi
1	Riştvanzâde Halil Paşa	1700/1701	Karaman Beylerbeyi	Özi Beylerbeyi
2	Mustafa Paşa	1702	---	Bağdad Valisi
3	Sirke Osman Paşa	1702/1703	Kıbrıs Valisi	---
4	Arslan Paşa	1703/1704	---	----
5	Mustafa Paşa	1704	Karaman Beylerbeyi	---
6	İslam Paşa	1704/1705	---	Şehrizor Beylerbeyi
7	Mustafa Paşa	1706	---	---
8	Ali Paşa	1711	---	---
9	Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa	1711/1712	Adana Beylerbeyi	Maraş valisiyken vefat etmiştir.
10	Şehsuvaroğlu Mehmed Paşa	1712/1713	---	İç-il Sancakbeyi
11	Ebubekir Paşa	1713	---	Maraş valisiyken vefat etmiştir.
12	Vezir Ali Paşa	1714/1715	Diyarbakır Valisi	----
13	Timur Halil Paşa	1715	---	---
14	Riştvanzâde Seyyid Mehmed Paşa	1716/1717	---	---
15	Ömer Paşa	1718/1719	Niğde Sancakbeyi	---
16	Vezir Ahmed Paşa	1719/1720	---	---
17	Vezir Silahdar İbrahim Paşa	1720/1721	Eğriboz Muhafızı	Erzurum Valisi
18	Vezir Ali Paşa	1721	Van Valisi	---
19	İsmail Paşazâde Mehmed Paşa	1722	---	---
20	İbrahim Paşa	1722/1723	---	---
21	Ahmed Paşazâde Ömer Paşa	1728/1729	---	---
22	Mehmed Paşa	1729/1730	---	---
23	Süleyman Paşa	1730	---	---
24	İbrahim Paşa	1730/1731		
25	Vezir Mustafa Paşa	1732/1733	---	---
26	Riştvanzâde Süleyman Paşa	1733/1735	---	---
27	Ömer Paşa	1736	---	---
28	Vezir Mustafa Paşa	1737	Hüdavendigâr Sancakbeyi	----
29	Veli Paşa	1738	Bergama Voyvodası	Eflak Muhafızı
30	Murtaza Paşa	1739/1740	Selanik Sancakbeyi	Sivas Beylerbeyi
31	Hamza Paşa	1740	Hüdavendigâr Sancakbeyi	---
32	Muhsinzâde Mehmed Paşa	1738 / 1747	İnebahtı ve Bender Muhafızı	---
33	Tokmak Hasan Paşazâde Ömer Paşa	1744/1745	Çorum Sancağı Mutasarrıfı	----
34	Zarbunzâde Ömer Paşa	1746/	----	----
35	İbrahim Paşa	1747	Malatya Sancağı Mutasarrıfı	----

36	Kesireyeli Ahmed Paşa	1748/1749	Bağdad Valisi	----
37	Köse Ali Paşa	1749	İç-il Sancağı Mutasarrıfı	---
38	Kürd İbrahim Paşa	1749-1750	Musul Valisi	Trabzon Valisi
39	Damad Mehmed Paşa	1750	---	---
40	Murtaza Paşa	1750	---	---
41	Yiğen Ahmed Paşa	1750	---	---
42	Abdurrahman Paşa	1751	---	---
43	Mehmed Paşa	1753	---	---
44	Mustafa Paşa	1754	---	---
45	Abdullah Paşa	1754	İç-il Sancağı Mutasarrıfı	---
46	Sekka Abdullah Paşa	1754/1755	---	---
47	Abdurrahman Paşa	1756	Çavuşbaşı	---
48	Sa'deddin Paşa	1757	---	Sayda Valisi
49	Küçük Numan Paşa	1757	Adana Valisi	Karaman Valisi
50	Mısırî Ahmed Paşa	1758/1759	İnebahtı Muhafızı	Trabzon Valisi
51	Said Mehmed Paşa	1760	---	Maraş'ta vefat etmiştir.
52	Evkatlîzâde Seyyid Mustafa Paşa	1762	---	Çorum Sancağı Mutasarrıfı
53	Mekkîzâde Hüseyin Paşa	1762	Şam Mirü'l-Hacığ	Gazze
54	Ahmed Paşa	1764	---	---
55	Mehmed Paşa	1766	---	---
56	Hasan Paşa	1766	Van Muhafızı	---
57	Mehmed Paşa	1768	---	---
58	Hamavîzâde Ömer Paşa	1769	---	Rakka Valisi
59	Rişvanzâde Ömer Paşa	1770	----	Malatya Sancağı Mutasarrıfı
60	Abaza Mehmed Paşa	1746- 1769 (2. Kez)	Silahşor-ı Şehriyârı	Yenikale Muhafızı
61	Abdullah Paşa	1775	---	---
62	Çerkes Hasan Paşa	1775	Kayseri Sancağı Mutasarrıfı	--
63	Mustafa Paşa	1776	---	---
64	Abdi Paşa (Koca)	1776/1777	Diyarbakır Valisi	Adana Valisi
65	Süleyman Paşa (Abdülcelîzâde)	1777	Sivas Valisi	Rakka Valisi
66	Hazinedâr Ali Paşa	1779	Adana Valisi	---
67	Osman Paşazâde Mehmed Paşa	1780	Adana Valisi	---
68	Osman Paşa	1781	Rakka Valisi	---
69	Ali Paşa	1782	Adana Valisi	---
70	Çorazâde Ahmed Paşa	1791	Hotin Başbuğu	---
71	Derviş Hasan Paşa	1795	Çorum Sancağı Mutasarrıfı	---
72	Abdullah Paşa (Azmzâde)	1798	Şam Valisi	---
73	Ebubekir Paşa (Lokmacı)	1799	Mısır Valisi	---
74	İsmail Paşa	1799-1800	---	---

5.3.4. Maraşlı Valiler

Yukarıda da görüldüğü üzere XVIII. asırda Maraş eyaletine atanan valiler bir yılını dahi tamamlayamadan görevlerinden ayrılmışlardır. Mütesellim ve Âyan başlıkları altında görüleceği üzere XVIII. asır yerel güçlerin taşrada, şehirlerin yönetimlerine hâkim oldukları bir dönemdir. Bu başlık altında Maraş'lı olup Maraş valisi olarak görevlendirilen isimler ele alınacaktır.

5.3.4.1. Abdurrahim Paşa (Sarı Ahmed Efendizâde)

Osmanlı ulemasının önemli riyaziyecilerinden olan Abdurrahim Paşa, Maraş ulemasından Ebubekir Ahmed Efendi'nin oğludur. Maraş'ta, Sarı Ahmed Efendizâde olarak tanınan Abdurrahim Paşa'nın en önemli eseri Safevî hükümdarlarından Şah Tahmasb b. Şah İsmail devri âlimlerinden Bahaüddin b. Hüseyin el-Amilî'nin "Hulasatü'l- Hisab" isimli eserine yazdığı "Şerhü'l-Hülasatü'l-Hisab" adlı şerhtir. Sultân IV. Mehmed'e ithaf ettiği şerhin sonundaki bir ifadeden bir buçuk yılda yazdığı anlaşılmaktadır. Söz konusu nüsha Ebu Bekr b. Rüstem b. Ahmed eş-Şirvânî'ye takdim edimiş, Hadim'li Hatib Ahmed Efendi tarafından Konya Hadim Kütüphanesi'ne vakfedilmiştir⁹³⁵.

Bu eserinden başka Kasîde-i Münferice ve Emâli Şerhi isimli eserleri bulunmaktadır⁹³⁶. Muadil isminde Mülteka⁹³⁷ şerhini Sultan III. Ahmed'e takdim ederek onun mükâfatına mazhar olmuştur. Kendi isteğiyle Maraş valiliğine atanan⁹³⁸. Abdurrahim Paşa azledildikten sonra halefi Rişvanzâde Halil Paşa tarafından öldürülmüştür. Kaynaklar ölüm tarihini 1736/1737 olarak gösterse de Divan'a yansıyan bir şikâyetten 1708/1709'da öldürüldüğü anlaşılmaktadır⁹³⁹. Öldüğünde geride ilmiye sınıfından Ahmed isimli bir oğlu ile Fatma ve Safiye isimli iki kızı kalmıştır⁹⁴⁰.

5.3.4.2. Ferhad Paşa

Hayatı hakkında geniş bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak kızı Fatma ve oğlu Ahmed'in şikâyeti üzerine yazılmış bir hükümden Ferhad Paşa'nın Maraş sakinlerinden olduğu ve 1727/1728'den önce vefat ettiği anlaşılmaktadır. Ferhad Paşa, kethüdâsı Hacı Osman'dan alacağı olan on kese akçeyi almadan vefât etmiş, kethüdâ Hacı Osman bu akçeleri vârislerine vermemiştir⁹⁴¹. Ferhad Paşa'nın siyasi hayatıyla ilgili bir bilgi bugüne kadar tespit edilememiştir.

⁹³⁵ Cevat İzgi, "Osmanlı Medreselerinde Aritmetik ve Cebir Eğitimi ve Okutulan Kitaplar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1 İstanbul, 1995, s.143.

⁹³⁶ Bekir Karlağa, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Düşüne Hayatı ve Kahramanmaraşlı Bazı Bilim Adamları", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004*, C. I, İstanbul, 2005, s.7.

⁹³⁷ Mülteka'l-Ebhur: İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin Hanefî fikhına dair eseri. Daha fazla bilgi için Bk. Şükrü Selim Has, "Mülteka'l-Ebhur", *DİA*, C.31, İstanbul, 2006.

⁹³⁸ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C.3, İstanbul, 1975, s.253.

⁹³⁹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.58, s.107/3.

⁹⁴⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.118, s.254/1074.

⁹⁴¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.114, s.584/4.

5.3.4.3. Dulkadirzâde Ömer Paşa

Maraş'ın yerel hanedanlarından olup ilk kez Maraş beylerbeyi rütbesiyle Maraş valiliğine atanan Dulkadirzâde Ömer Paşa'dır. Kaynaklarda hayatı hakkında tafsilatlı bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir araştırmada Dulkadirzâde Mahmud Bey'in kardeşinin oğlu olduğu ifade edilmektedir⁹⁴². Dulkadirzâde Mahmud Bey yine kendisi gibi âyandan olan kardeşi Dulkadirzâde Duran Ahmed ile birlikte Haziran 1737'de sürgüne gönderilmiştir. Bu durumda Ömer Bey'in Dulkadirzâde Duran Ahmed'in oğlu olması kuvvetle muhtemeldir⁹⁴³.

Ömer Bey'in şehirdeki siyasi faaliyetleri 1760'lı yıllarda başlamıştır. Amcasının oğlu Dulkadirzâde Süleyman Bey ile birlikte 1764/1765'de Maraş müteselliminin sarayını basan⁹⁴⁴ Ömer Bey bu tarihten sonra uzunca bir süre şehrin yönetiminde söz sahibi olmuştur. 1775'te Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın mütesellimi olan Dulkadirzâde Ömer Bey⁹⁴⁵, daha sonra Maraş Valisi Abdi Paşa⁹⁴⁶,nın mütesellimi olmuştur. Abdi Paşa 1776/1777'de mütesellim olarak görevlendirdiği Ömer Bey'i kısa süre sonra görevden almış, yerine Bayezidoğlu Abdullah Bey'i mütesellim olarak atamıştır. Mütesellimliği ele geçiren Bayezidoğlu Abdullah Bey, Ömer Bey'e saldırarak yüklü miktarda malını gasp etmiştir⁹⁴⁷.

Bu olaydan sonra Maraş Valisi Abdi Paşa'ya cephe alan Dulkadirzâde Ömer Bey, âyanlık iddiasındaki Seyyid Ataullah ve oğulları ile birlikte Abdi Paşa'nın üzerine hücum etmiştir⁹⁴⁸. Bu esnada şehir yönetimi Bayezidoğullarının elinde olduğundan Dulkadirzâde Ömer Bey hakkında Ocak 1778'de Kıbrıs'a sürgün kararı verilmiştir⁹⁴⁹. Ancak ailesinin nüfuzundan dolayı sürgüne gönderilememiş olan Dulkadirzâde Ömer Bey'e 5 Aralık 1782'de vezirlik rütbesi verilmiş Rumeli beylerbeyliği payesiyle mîr-i mirân olarak Maraş valiliğine atanmıştır⁹⁵⁰. 1783'te Kars muhafızlığı görevi verilen Ömer Paşa, Kars'a doğru yola çıksa da geri dönmüş, azarlanan Ömer Paşa'ya tekrar Kars tarafına gitmesi emredilmiştir⁹⁵¹. Fakat bir sene sonra yine Maraş beylerbeyi olarak görevinde ibka edilmiştir⁹⁵². Rus ve Avusturya savaşlarının devam ettiği dönemde Dulkadirzâde Ömer Paşa'dan 10 Aralık 1787'de⁹⁵³ asker toplayarak sefere

⁹⁴² İlyas Gökhan- E. Kasım Bal, *Osmanlı Dönemi Maraş'ın İdarî Tarihinde Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler*, İstanbul, 2013, s.111.

⁹⁴³ COA, A.DVNS.KLB., d., nr.3, s.300.

⁹⁴⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.11/2.

⁹⁴⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.227,263.

⁹⁴⁶ İlyas Gökhan ve E. Kasım Bal tarafından hazırlanan eserde Ömer Bey'in Maraş Valisi Abdullah Paşa'ya saldırdığı ifade edilmekle birlikte aynı yıla ait Ahkâm ve Kalebend Defterleri'ndeki bu isim "Abdi Paşa" olarak okunmuştur.

⁹⁴⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.277/2.

⁹⁴⁸ COA, C.ADL., 73/4397-2.

⁹⁴⁹ COA, A.DVNS.KLB., d., nr.19, s.53.

⁹⁵⁰ COA, HAT., 1429/58518

⁹⁵¹ Gökhan-Bal, *age*, s.114-115

⁹⁵² Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* (Yay. M. İlgürel), İstanbul, 1994, s.141

⁹⁵³ Gökhan-Bal, *age*, s.118

katılmasını istenmiş ancak Ömer Paşa, rakipleri Bayezidzâdelerin müdahalesinden çekinerek sefere katılmamak için çeşitli bahaneler ile ayak sürümüştür⁹⁵⁴. Bunun üzerine 1788'in Ağustos ve Eylül aylarında yazılan iki ayrı emirde Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa'nın tuğlarının ref' edilerek, Kıbrıs adasına sürgün edildiği ve mallarının müsaderesi için Karakulluğ-ı sabık Hacı Hüseyin'in görevlendirildiği bildirilmiştir. Bu emre rağmen Dulkadirzâde Ömer Bey kıymetli eşyalarını Engizek dağı tarafına kaçırmış, Maraş çarşısını yakıp bir yolunu bularak firar etmiştir⁹⁵⁵. Ömer Paşa'nın azline sebep olan bu göreve gitmeyişiinde rakip aile Bayezidoğullarının saldırılarından çekinmesi etkili olmuştur. Payas âyanından Küçük Ali oğlu Halil'in Maraş baskını Ömer Paşa'nın düşüncesinde haklı olduğunu göstermektedir. Zira Bayezidoğlu Abdullah Bey ve ilerde Maraş valisi olacak olan Kalender Bey, Küçük Ali Oğlunun 1789 Haziran'ındaki Maraş baskınında eşkiya ile iş birliği yapmışlardır⁹⁵⁶. Baskın sırasında şehrin çarşısı yakılıp dükkânlar yağmalanmış insanların canına ve ırzına kastedilmiş halk perişan bir şekilde dağlara sığınmıştır.⁹⁵⁷

Azledilen Dulkadirzâde Ömer Paşa azlinden sonra Niş Muhafızı Vezir Selim Paşa 5 Mayıs 1788'de Maraş valiliğine atanmış, görevine gelemeyen Selim Paşa Bayezidzâde Nu'man Bey'in oğlu Hacı Abdullah Bey'i mütesellim tayin etmiştir⁹⁵⁸. Dulkadirzâde Ömer Paşa azl edilince Maraş halkından taraftarları yeniden Maraş'a vali olarak atanmasını talep etmişlerdir. Ömer Paşa bir başbuğu ile bin beş yüz askerini orduya göndereceğini ve ayrıca sefer harcamaları için Darphane-i Amire'ye otuz bin kuruş göndereceğini taahhüt edince 27 Ocak 1789'da kendisine hitaben gönderilen hatt-ı hümayunla Maraş valiliği tekrar kendisine verilmiştir⁹⁵⁹.

Kars Kalesini muhafaza şartıyla Kars'a tayin edilen Dulkadirzâde Ömer Paşa'nın Kars görevi Maraş ve çevresindeki aşiretlerin eşkiyalıkları sebebiyle iptal edilmiş, Ömer Paşa bir kez daha Maraş beylerbeyliğinde ibka edilmiştir⁹⁶⁰. Zaman zaman görevden alınsa da 1795'e kadar aralıklarla valilik görevinde bulunmuştur. Üçüncü kez Maraş valisi olarak atandığı 1795'te Antep'te çıkan olayları bastırmak için Antep'e giderken Maraş ile Antep arasındaki Karabıyıklı köyünde Kılıçlı Aşireti eşkiyalarınca yolu kesilmiş ve tüfekle vurularak öldürülmüştür⁹⁶¹.

5.3.4.4. Kalender Paşa

Bayezidoğlu Abdullah Bey'in damadı olan Kalender Paşa, Dulkadirzâde Ömer Bey'in öldürülmesinden hemen sonra 1795'te Maraş mütesellimliğine getirilmiştir.

⁹⁵⁴ COA, C. DH., 17172

⁹⁵⁵ COA, AE. SABHI., 263/17700-1,2.

⁹⁵⁶ Terzi, age, s.50.

⁹⁵⁷ Feyzi Kaplan, 6. Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H.1203/M.1788-H.1204/M.1789), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996, s.57.

⁹⁵⁸ Gökhan-Bal, age, s.120.

⁹⁵⁹ Gökhan-Bal, age, s.123-124.

⁹⁶⁰ COA, AE., SABHI., 12/1095.

⁹⁶¹ Gökhan-Bal, age, s.153,154.

1800 ve 1801 yıllarında da Maraş mütesellimi olan Kalender Bey⁹⁶². Fransızların Mısır'ı işgal etmesi üzerine düzenlenen seferde, dönemin Maraş Valisi Mustafa Paşa'nın birliğine 158 nefer süvari askeri ile⁹⁶³ gönüllü olarak katılıp Akka'da kahramanca mücadele etmiştir⁹⁶⁴. Gösterdiği yararlılıklardan dolayı 5000 kuruş ve ayrıca bir samur kürk ile ödüllendirilmiştir⁹⁶⁵. Ayrıca hizmetlerinin karşılığı olarak Mart 1802'de Maraş beylerbeyliğine atanmıştır⁹⁶⁶. 1806'da "Cerde Başbuğu" unvanıyla Trablus'a tayin edilen Kalender Paşa burada Hac Yolu'nun güvenliğini sağlamıştır. Bir yılın ardından yeniden Maraş valiliğine tayin olan Kalender Paşa, Diyarbakır valisi Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra Diyarbakır'a tayin edilmiştir⁹⁶⁷.

Diyarbakır valiliğinden sonra bir kez daha Maraş beylerbeyliği'ne getirilen Kalender Paşa'nın vezirliği 26 Mart 1819'da ref' edilerek Ankara'da ikamet etmesi istenmiştir. Ancak Kalender Paşa'dan sonra Maraş beylerbeyliğine getirilen Hüseyin Paşa, Kalender Paşa'nın şehrin yönetimine müdahale etmesinden rahatsız olmuş ve paşanın Maraş'a uzak bir yere naklini istemiştir. Hüseyin Paşa'nın bu isteği üzerine Kalender Paşa, 7 Ekim 1820'de Kuşadası muhafızlığı görevine başlamıştır. Kalender Paşa bu görevinde iken 1822'de vefat etmiştir⁹⁶⁸.

5.3.5. Mütesellim

Sözlük anlamı "teslim edilen şeyi alan, kabul eden" olan mütesellim kelimesi terim olarak beylerbeyleri veya sancakbeyleri sefere gittiklerinde veya görev yerlerine gitmedikleri zamanlarda onlara vekâlet eden görevliler için kullanılmıştır. Valilerin bütün salâhiyetlerine sahip olan bu görevlilere bazen voyvoda da denmiştir. XVI. asrın sonlarından Tanzimat Dönemi'ne kadar varlığını sürdüren mütesellimlik, Osmanlı taşra idaresinde önemli gelişmelere yol açan bir kurum niteliği kazanmış, özellikle âyan denen mahallî güçlerin sivrilmesinde bir basamak oluşturmuştur⁹⁶⁹.

Mütesellimler merkezden gönderilen emirleri icra edebilecek, vergileri toplayabilecek güçlü ailelerin ileri gelenleri arasından seçilmişlerdir⁹⁷⁰. Söz konusu Maraş olduğunda bu aileler de Dulkadiroğulları veya Bayezidoğulları gibi yerel hanedanlar olmuştur. Bu iki ailenin yanında Rışvanzâde ailesi de valiler başlığında ifade edildiği üzere Maraş yönetiminde söz sahibi olmuş bir ailedir. Rışvanzâdelerden Ömer Bey 1717'de⁹⁷¹, Süleyman Bey, 1726/1727'de Maraş mütesellimi olarak

⁹⁶² COA, AE., SSLMIII., 172/10234.

⁹⁶³ COA, C.AS., 93/4276-1.

⁹⁶⁴ COA, C.HR. 44/2189

⁹⁶⁵ COA, C.AS., 93/4276-1.

⁹⁶⁶ Fatih Akarsu, *213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (1801-1802)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.90.

⁹⁶⁷ Terzi, *age*, s.92.

⁹⁶⁸ Gökhan-Bal, *age*, s.227-228.

⁹⁶⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, İstanbul, 1983, s.639;

Yücel Ökzaya, "Mütesellim", *DİA*, C.32, İstanbul, 2006, s.203-204.

⁹⁷⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.130, s.166/449.

⁹⁷¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.108, s.464.

görevlendirilmişlerdir⁹⁷². Bu aileler haricinde de Maraş mütesellimi olarak görevlendirilenler de olmuştur. 1725'te Seyyid Hüseyin⁹⁷³, 1744'te Ömer Paşa'nın Maraş beylerbeyliği döneminde Maraşî Ebubekir Efendi, 1747'de Kayserili Zennecioğlu isimli cizyedar⁹⁷⁴ hanedan ailelerinden olmadığı halde mütesellim olarak görevlendirilen isimlerdendir. Bu isimlerin mütesellim olarak görevlendirilme gerekçelerine belgelerde yer verilmemiştir. Bununla birlikte Dulkadiroğlu ve Bayezidli ailerine mensup olmayan bu isimleri görevlendirilmesiyle iki aile arasındaki çatışmanın önlenmesi şehirdeki gerginliğin azaltılması da istenmiş olabilir.

Beylerbeyi ya da sancakbeyi mütesellim tayin edeceği zaman bu tayini bir fermanla İstanbul'dan onaylatmak zorundaydı. Bunun için mütesellim tayin edilecek şahıs, kapı kethüdası vasıtası ile İstanbul'a bildirilir ve bir ferman talebinde bulunulurdu. Daha sonra da mütesellimin ismi bir buyruldu ile sancak görevlilerine bildirilirdi⁹⁷⁵. Bu buyrulduda mütesellimin görev süresinin ne kadar olduğuhangi görevleri ne şekilde yapacağına dair hususlar açıkça belirtilirdi⁹⁷⁶. Mütesellimlik atamalarında mütesellimin görev süresinin ne kadar olacağı belli olsa da çoğunlukla vali değişse de mütesellimin görevi devam ederdi⁹⁷⁷. Valiler tarafından görevlendirilen mütesellimler, haklarında bir şikâyet söz konusu olur ise vali tarafından görevden alınıp yerine başkası görevlendirilirdi⁹⁷⁸. Vali bu yeni görevlendirmeyi yukarıda belirtildiği üzere saraya arz eder ve bir vekili aracılığıyla yeni mütesellime görevi tebliğ edilirdi. 1717/1718'de Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa, mütesellimi Dulkadirzâde Seyyid Mustafa'yı hakkındaki şikâyetlerden dolayı görevden almış; yerine Dulkadiroğlu ailesinin rakibi olan Bayezidlilerden Ahmed'i mütesellim olarak görevlendirmişti⁹⁷⁹. Mütesellimler hakkında şikâyetlerin esasında bu makamın elde edilmesiyle ilgili olduğu Bayezidoğlu Ahmed Bey'in görevlendirilme sürecinde anlaşılmaktadır. 10 Ocak 1732'de Maraş valiliğine getirilen Revan muhafızı Vezir Mustafa Paşa mütesellim olarak önce Bayezidoğlu Ahmed Bey'i görevlendirmiş ancak muhtemelen rakiplerinin şikâyetleri sebebiyle birkaç ay içinde görevden alarak yerine Maraş âyanından Çerkes Hacı Mehmed'i görevlendirmiştir⁹⁸⁰. Fakat kısa süre sonra Hacı Mehmed'i görevden alarak Bayezidoğlu Ahmed Bey yeniden mütesellim olarak görevlendirilmiştir⁹⁸¹.

Valiler mütesellimliği belli bir süre ile iltizama verirlerdi. Maraş Beylerbeyi el-Hac İbrahim Paşa Maraş'a atandığında mütesellimliği Nisan 1724'ten Ekim 1724'e

⁹⁷² COA, İE., ML., 78/7320.

⁹⁷³ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.104, s.303b/2.

⁹⁷⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.235/1.

⁹⁷⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.77, s.56/2.

⁹⁷⁶ Mehmet Zahit Yıldırım, "Osmanlı'da Mütesellimlik Kurumu ve Karahisar-ı Sahib ve Konya Mütesellimi Ali Ağa", *Sosyal Bilimler Araştırması Dergisi*, C.9, S.1, s.98; COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.133/1.

⁹⁷⁷ Özkaya, XVIII. Yüzyılda, s.196

⁹⁷⁸ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.102, s.332/4

⁹⁷⁹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.109, s.306/2

⁹⁸⁰ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.137, s.50/2.

⁹⁸¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.137, s.86/1.

kadar altı aylık süreyle beş bin beş yüz kuruş karşılığında; Dulkadiroğlu Ahmed Duran'a⁹⁸² iltizama vermiştir. Vezir İbrahim Paşa seferde olduğundan Dulkadiroğlu Ahmed'in görevi altı ay süreyle uzatılmıştır. Ahmed Duran bu ikinci görevlendirme için bin beş yüz kuruş daha ödemiştir⁹⁸³. Ahmed Duran'ın görev süresi altı aylık dönemler halinde uzatılmışken birkaç günlük süreyle görev yapan mütesellimler de olmuştur. İslam Paşa Maraş valiliğine atandığından birkaç günlüğüne Seyyid el-hac İsa mütesellim olarak görevlendirilmiştir⁹⁸⁴. Mütesellimlik için peşin para ödeyenler bu görev karşılığında aylık alırlardı. 1767'de Maraş müteselliminin aylığı yirmi kuruştur⁹⁸⁵.

Mütesellimlerin en önemli görevi eyaletten vali için ayrılmış olan gelirleri toplayıp valinin kendisine göndermektir. Eğer mütesellimler, valilere ait olan vergileri göndermezlerse valiler Divan'a müracaat ederek gelirlerini tahsil etmeye çalışırlardı. Mütesellim olarak Dulkadirzâde Duran Ahmed Bey'i görevlendiren İbrahim Paşa, valiliği döneminden kalan üç bin beş yüz kuruşu ödemeyen Duran Ahmed Bey'den hakkı olan meblağı tahsil edemeyince Divan'a müracaat etmiştir. Bu şikâyet üzerine Mart 1725'de Maraş mütesellimine emir yazılarak akçelerin Duran Ahmed Bey'den tahsil edilip valiye gönderilmesi istenmiştir⁹⁸⁶. Maraşî Ebubekir de 1744'te kendisini mütesellim olarak atayan Ömer Paşa'nın gelirlerinin bir kısmını zimmetine geçirmiş kendisinden birkaç kez vergileri göndermesi istendiği halde göndermemiştir⁹⁸⁷.

Mütesellimler yeri geldiğinde komşu eyalet ve sancaklardaki asayiş olaylarına da müdahale etmişlerdir. Aslen Keyfâ kazası reayasından Şeyh Hasan ve Desimli olarak bilinen ekrad eşkiyası 1726'da Diyarbekir eyaletinde Çarsacak Kazası reayalarını yerlerinden çıkarmış, emlak ve arazilerini zabt etmiştir. Kızılbaş mezhebinden olan bu ekrad eşkiyası ser-cemaatleri olan Hüseyin Kulu önderliğinde çevre köylere saldırarak İran seferlerinde ele geçirilen Kızılbaş esirlerini ele geçirip serbest bırakmışlardı. Bu olaylar üzerine; Kemahlı Sarioğlu, Diyarbekir ve Palu mütesellimleri, Malatya ve Çarsacak voyvodaları ile Şeyhsuvarzâde Mehmed Bey, Maraş Mütesellimi Rişvanzâde Ömer Bey'in emrinde görevlendirilmiştir. Maraş Mütesellimi Ömer Bey'e gönderilen Ağustos 1726 tarihli emirle, eşkiyalardan devletin gücüne boyun eğenlerin Rakka'ya iskân ettirilmesi; eşkiyalığa devam edenleriye kılıçtan geçirmesi istenmiştir⁹⁸⁸. Ömer Bey, Maraş ve Malatya'dan topladığı iki bin adamıyla bu eşkiyaların üzerine yürümüştür. Diğer kuvvetler yardıma gelmeyince Ömer Bey birkaç adamını göndererek

⁹⁸² COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.79, s.81.

⁹⁸³ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.109, s.365/1.

⁹⁸⁴ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.44, s.236/1011.

⁹⁸⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.146/3.

⁹⁸⁶ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.107, s.447/1.

⁹⁸⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.119/1.

⁹⁸⁸ COA, İE.DH., 34/2993.

eşkıyaların ikna edilmesine çalışmıştır. Fakat eşkıyalar gönderilen bu adamları öldürünce eşkıya ile çatışan Ömer Bey mağlup olmuştur⁹⁸⁹.

Merkezi otoritenin zayıfladığı XVIII. asırda mütesellimler de valiler gibi halktan tekâlif-i şakka olarak adlandırılan usulsuz vergiler talep etmişler⁹⁹⁰ ya da bazı kişilerden zorla cerime adı altında akçe almışlardır. 1738 yılında mütesellim olan Ali Ağa isimli şahıs Mengûşzâde Halil isimli şahıstan cerime adı altında zorla dört yüz gurusunu almıştır⁹⁹¹. Kimi zaman halkın önderlerinden, vergilerin toplanmasına karşı çıkıp ahaliyi ayaklandıranlar olmuştur. 1745'te mütesellim Seyyid Hasan, Van muhafazasında görevli olan Maraş valisinin gelirlerini toplamak isteyince Debbağlar Şeyhi Hüseyin vergilerin toplanmasına mâni olmak istemiş, mahkemeye sevk edilince de yanına topladığı adamlarla şehirde kargaşaya sebep olmuştur⁹⁹². Bu dönemde halkın şikâyetlerinin artması gelirleri giderlerini karşılamayan idarecilerin bir şekilde giderlerini karşılamak istemesiyle ilgili olabileceği gibi gerçekten rüşvet ve iltimasın topluma yansıyan olumsuz etkileri de olabilir⁹⁹³. Her ne gerekçeyle olursa olsun rüşvet ve iltimasa meyletmemeleri gereken devlet memurları hakkındaki şikâyetler düşündürücüdür. XVIII. asra ait kadı sicillerinin eksikliğinden bu iddiaların ne kadarının doğru ne kadarının iftira olduğu hakkında mevcut bilgilerle kesin bir yargıya varılamamaktadır. Ancak İstanbul'a ulaşan bu şikâyetler sebebiyle görevden alınan mütesellimin göreve atanan mütesellim aleyhine faaliyete başladıkları görülmüştür. Bu hususlar Bayezidoğulları ve Dulkadiroğulları'nın Maraş'taki iktidar mücadelesi başlığında incelenecektir. XVIII. asırda Maraş mütesellimlerinden isimleri tespit edilebilenler aşağıda bir tablo halinde verilmiştir.

Tablo 5.3. XVIII. Asırda Maraşta Görev Yapan Mütesellimler

Mütesellimin Adı	Beylerbeyi	Görev Yaptığı Yıllar
İbrahim ⁹⁹⁴	-	1700
Dulkadiroğlu Murtaza Ali ⁹⁹⁵	-	1701-1702
Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa Bey ⁹⁹⁶	Ömer Paşa	1718
Bayezidoğlu Ahmed ⁹⁹⁷	-	1718
Dulkadiroğlu Ahmed Duran ⁹⁹⁸	Vezir İbrahim Paşa	1724
Hüseyin ⁹⁹⁹	El-Hac İbrahim Paşa	1724-1725
Riştanzâde Ömer Bey ¹⁰⁰⁰	-	1726

⁹⁸⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.133, s.281/947.

⁹⁹⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s. 130/4.

⁹⁹¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.52/6.

⁹⁹² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.130/4.

⁹⁹³ XVII. Yüzyılda Sultan II. Osman zamanında yazılmış müellifi belli olmayan Kitab-ı Müstetâb'da rüşvetin yaygınlaşmasından olumsuz etkilerinden bahsedilmektedir. Bk. *Kitab-ı Müstetab, (Yay. Yaşar Yücel)* Ankara Ün. Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.

⁹⁹⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.36, s.109/3.

⁹⁹⁵ COA, A.DVNS.MHM. d., nr.114, s.139a/2.

⁹⁹⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.77, s.56.

⁹⁹⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.109, s.306/2.

⁹⁹⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.109, s.365/1.

⁹⁹⁹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.104, s.245/2.

Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa Bey ¹⁰⁰¹		1727/1728
Bayezidoğlu Ahmed Bey ¹⁰⁰²	Vezir Mustafa Paşa	1732
Çerkes Hacı Mehmed ¹⁰⁰³		
Ali Ağa ¹⁰⁰⁴	-	1737-1738
Bayezidoğlu Abdullah Bey ¹⁰⁰⁵	-	1738
Dulkadiroğlu Ahmed Duran Bey	-	1738-1739
Eminoğlu İsmail ¹⁰⁰⁶	-	1739
Bayezidoğlu Abdullah Bey ¹⁰⁰⁷	Çerkez Hasan Paşa	1749
Ahmed ¹⁰⁰⁸	Vezir İbrahim Paşa	1748
Hacı Halil Ağa ¹⁰⁰⁹	-	1759
Bayezidoğlu Numan Bey ¹⁰¹⁰	Riştanzâde Süleyman Paşa	1764
Dulkadiroğlu Süleyman Bey ¹⁰¹¹	Mehmed Paşa	1769
Dulkadiroğlu Ömer Bey ¹⁰¹²	Mustafa Paşa Abdi Paşa	1776 1777
Bayezidoğlu Abdullah Bey ¹⁰¹³	Abdi Paşa	1777
Bayezidoğlu Kalender Bey ¹⁰¹⁴	-	1795

5.3.5.1. Maraş Mütesellimlerinin İktidar Mücadelesi

Maraş eyaletine atanan valiler, ülkenin her bölgesinde olduğu gibi kendilerine vekâlet edecek olan mütesellimlerini; eyaletten vali adına tahsis edilmiş olan vergileri toplayıp, şehirde dirlik ve düzeni sağlayabilecek kudretli kişilerden seçmişlerdir. Bu kişiler daha önce de belirtildiği üzere Dulkadiroğulları'nın ya da Bayezidoğulları'nın ileri gelenleri olmuştur. Bu sebeple Maraş ahalisi bu iki aileden birinin tarafında olmak üzere iki fırka halinde bölünmüştür¹⁰¹⁵. Öyle ki devlet, bu duruma son verebilmek için Mart 1722'de Maraş Beylerbeyi İbrahim Paşa'dan ahalinin nezre bağlanmasını istemiştir¹⁰¹⁶.

Şehrin yönetimine hâkim olan aile, mütesellimlik, sancakbeyliği, alaybeyliği, gibi makamlara da hâkim olmuştur. Bu makamların içinde en önemlisi mütesellimlikdir.

¹⁰⁰⁰ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.109, s.365/1.

¹⁰⁰¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.142, s.433/1441.

¹⁰⁰² COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.136, s.24/2.

¹⁰⁰³ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.137, s.50/2.

¹⁰⁰⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, 52/6

“Sen ki Mar’aş kazası nâibi mevlâna Hasan zideilmihusun mektub gönderüb Medine-i Mar’aş sükkânından ulemâdan Mengüş-zâde Halil meclis-i şer’e varub mezkûr kendü hâlinde arzıyla mukayyed ve hilâf-ı şer’-şerif kimesneye vaz’ ve teaddisi olmayub bir vechle teaddi ve rencide olunmak icâb itmez iken hâlâ Mar’aş mütesellimi olan Ali Ağa dimekle ma’rûf kimesne ...”

¹⁰⁰⁵ COA, A.DVNS.KLB., nr.4, s.33/1.

¹⁰⁰⁶ COA, A.DVNS.KLB., nr.4, s.87/4.

¹⁰⁰⁷ Gökhan-Bal, age, s.53.

¹⁰⁰⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.242/4

¹⁰⁰⁹ COA, C., DH., 294/14679.

¹⁰¹⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.2/6

¹⁰¹¹ COA, C., DH., 93/4646-1.

¹⁰¹² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.227/2

¹⁰¹³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.277/2.

¹⁰¹⁴ Gökhan-Bal, age, s.86.

¹⁰¹⁵ COA, C.DH., 76/3762.

¹⁰¹⁶ COA, A.DVNS.MHM. d.131, s.73/186.

Mütesellimlik çoğu zaman bu iki aileden birinin elinde olsa da zaman zaman bu iki ailenin dışından da mütesellim atamalarının olduğu görülmüştür. İki ailenin şehirdeki iktidar mücadelesini mütesellim atamalarından takip etmek mümkündür. Ancak mütesellim atamalarının kayıtlı olduğu müstakil bir defter bulunmamaktadır. Maraş'a gönderilen hükümlerin kaydedildiği Maraş Ahkâm Defterleri'nde görevlendirilen mütesellimlerin isimlerinin nadiren zikredilmiş olması da mütesellim atamalarını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte çeşitli defterlerden hangi yıllarda hangi ailenin şehrin yönetimine hâkim olduğu anlaşılabilmektedir. Örneğin Şubat 1702'de¹⁰¹⁷ Maraş alaybeyi olan Dulkadiroğlu Murtaza Ali 1698/1699'da Maraş mütesellimidir¹⁰¹⁸. Bu görevinden sonra yine alaybeyliği makamında bulunan Dulkadiroğlu Murtaza Ali, 1702'de Maraş alaybeyi iken Sabık Tarsus sancakbeyi el-Hac Kalender'i zuemadan Ahmed'in odasında külünk ile öldürmüş, Maraş'ta yargılanamadığından el-Hac Kalender'in oğlu tarafından Divan'a şikâyet edilmiştir¹⁰¹⁹. 1703'te ise Elbistanlı Ali, Receb ve Hamza isimli eşkiyalarla iş birliği yapan Murtaza Ali, Maraş müftüsü müteveffa Ali Efendi'nin kardeşi el-hac Ahmed'in eşyalarını gasbedip kendisini haksız yere hapsedtirmiştir.

Şehir yönetimi 1718'de Bayezidoğullarının elindedir. Bu tarihte mütesellim olan Bayezidoğlu Ahmed bazı kişilerin tahriki ile Elbistanlı Molla Hamza, Abdulkerim, Hasan, Davud ve Ali isimli kişilerin evlerini basarak tüfek, kılıç, hançer ve bazı değerli eşyalarına el koymuştur¹⁰²⁰. Ahmed Bey'in ne kadar süreyle bu görevi sürdürdüğü tespit edilmemiştir. Ancak 1724'te Maraş beylerbeyi el-hac İbrahim Paşa'nın, Dulkadiroğlu Duran Ahmed'i mütesellim olarak görevlendirmesiyle şehrin yönetimi Dulkadiroğullarına geçmiştir. Duran Ahmed'in görev süresi sona erince, Dulkadiroğulları ya da Bayezidoğullarından kimse görevlendirilmemiş, İbrahim Paşa mütesellim olarak kethüdası Hüseyin Ağa'yı görevlendirmiştir¹⁰²¹.

Şehir yönetiminin el değiştirdiği zamanlarda bir önceki dönemde şehrin yönetiminde etkin olanlar bir şekilde şehirden uzaklaştırılmış ya da Rakka, Payas, Adana gibi kalelere kalebend edilmişlerdir. Mesela 1724'de Dulkadiroğlu Duran Ahmed mütesellim olduktan hemen sonra Bayezidoğlu Abdullah Bey, Afşar eşkiyasıyla iş birliği yapıp şehirde kargaşaya yol açtığı gerekçesiyle Eylül 1725'te Adana Kalesine kalebendlik cezasına çarptırılmıştır¹⁰²². Bayezidoğlu Abdullah Bey'in bu cezaya çarptırılmasından iki yıl sonra bu kez Dulkadirzâde Seyyid Duran Ahmed'in adamlarıyla birlikte Hamedan'a sürgün edilmesi emri Maraş'a ulaşmıştır. Ancak, Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa'nın mütesellim olup¹⁰²³ yönetimin bu ailenin eline

¹⁰¹⁷ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.36, s.302/1.

¹⁰¹⁸ COA, A.DVNS.MHM. d.114, s.157/637.

¹⁰¹⁹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.36, s.302/1.

¹⁰²⁰ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.109, s.306/2.

¹⁰²¹ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.107, s.447/1; 109, s.365/1.

¹⁰²² COA, A. DVNS KLB., nr.3, s.26/2.

¹⁰²³ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.142, s.433/1441.

geçmesiyle ailenin ileri gelenleri mahzar ve Naib Mevlâna Mustafa Efendi arz göndererek bu sürgün kararını affettirmişlerdir. Bu arz ve mahzarda, şehir halkının razı oldukları Duran Ahmed'in, mazul naib Hafız Mehmed'ten bir tarikle alınan arzla haksız yere sürgün edildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Şubat 1727 tarihli hüküm ile Duran Ahmed hakkındaki sürgün kararı kaldırılmıştır¹⁰²⁴.

Şehrin yönetiminin 1730/1731'de yine Dulkadiroğullarının elinde olduğu suça karışan akrabalarının yargılanamamasından anlaşılmaktadır. Dulkadiroğlu Mustafa Bey'in akrabalarından olan Hacı İbrahim oğlu ve Durdu Mehmed Ağa ile adamları Boz Hasan, Kara Mehmed, Nar Hasan oğlu Kölesi, Nar Hasan oğlu yeğeni olarak tanınan kişiler 1730/1731'de Dedeoğlu Ebubekir'in akrabalarının evini basmış, birkaç kişiyi yaralayıp, birtakım malları da gasbetmişlerdir. Ancak Hacı İbrahim oğlu'nun Dulkadiroğullarından olan damadı Maraş mütesellimi olduğu için bu kişilere herhangi bir ceza verilememiştir. Bu şekilde suçluların şehirde yargılanması mümkün olmayınca Dedeoğlu Ebubekir Divan'a müracaat etmiş, bunun üzerine Haleb valisine ve Maraş naibine hitaben emir gönderilerek suçlulara gereken cezaların verilmesi istenmiştir¹⁰²⁵. Bu tarihten hemen sonra yönetim yeniden el değiştirmiş, 10 Ocak 1732'de Maraş valisi olarak atanan Vezir Mustafa Paşa, kendisine mütesellim olarak Bayezidoğlu Abdullah Bey'i seçmiştir¹⁰²⁶. Abdullah Bey'den bir yıl sonra Şubat 1733'te mütesellimlik makamında bu kez Dulkadiroğullarından Seyyid Mustafa görülmektedir. Ahaliye zulmettiği için cezalandırılmasına karar verilen Seyyid Mustafa, adamlarıyla birlikte Bağdad seferine gitmesi şartıyla affedilmiştir¹⁰²⁷. Ancak, Divan'a arzuhal gönderen Vezir Mustafa Paşa'nın kapı kethüdası Abdi, Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa'nın hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu dile getirmiştir. Kendisinin yerine oğullarından Hüseyin'i sefere gönderen Seyyid Mustafa, mütesellim olarak Maraş'ta kalmıştır¹⁰²⁸.

Yönetimin 1730'ların ortalarında bir kez daha el değiştirdiği Maraş âyanından Dulkadiroğlu Duran (Ahmed) ve kardeşi Mahmud'un sürgün kararından anlaşılmaktadır. Bu iki kardeş, başlarına topladıkları çok sayıda eşkıya ile şehirde nizamı bozdukları iddiasıyla Maraş valisi tarafından Divanhümayun'a şikâyet edilmiş valinin talebi üzerine Temmuz 1737'de başka bir beldeye sürgün edilmeleri için emr-i âlî gönderilmiştir¹⁰²⁹. Fakat bu hüküm de uygulanamamış bir ay sonra şartlı olarak affedilmişlerdir¹⁰³⁰. Sürgün kararı iptal edilen Dulkadiroğlu Ahmed Duran 1737/1738'de Maraş mütesellimliğine getirilmiştir. Ahmed Duran göreve gelince geleneği bozmayıp Bayezidoğlu Abdullah hakkında sürgün kararı çıkarttırmıştır. “Maraş Naibi Mehmed ile iş birliği yapıp imdad-ı seferiye için halktan fazla para

¹⁰²⁴ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.111, s.394/3.

¹⁰²⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.130, s.166/3.

¹⁰²⁶ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.136, s.24/2.

¹⁰²⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.110/417.

¹⁰²⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.139, s.133/530.

¹⁰²⁹ COA, A. DVNS KLB., d, nr.3, s.300.

¹⁰³⁰ COA, A. DVNS KLB., d, nr.3, s.314.

topladığı, Afşar eşkiyası ile birlik olup şehirde kargaşa çıkardığı ” iddialarıyla başkente şikâyet edilen Bayezidoğlu Abdullah’ın Rakka Kalesi’nde kalebent edilmesi için Nisan 1738’de emr-i âli yazılmıştır¹⁰³¹. Ancak Naib Derviş Mustafa’nın gönderdiği arz üzerine yazılmış Ağustos 1738 tarihli bir başka hükümle Bayezidoğlu Abdullah’ın kalebentlik cezası affedilmiştir. Derviş Mustafa gönderdiği arzda, mütesellim Ahmed Duran’ın Bayezidoğlu Abdullah’ı şikâyet ettiği dönemde Maraş naibinin Mehmed değil Abdullah isimli biri olduğu, halkın Bayezidoğlu Abdullah’dan razı iken suçsuz yere Dulkadiroğlu Duran Ahmed’in asılsız iddialarıyla kalebent edildiğini ifade etmiş, böylelikle Bayezidoğlu Abdullah hakkındaki Rakka Kalesi’ne kalebent edilmesi hükmü iptal edilmiştir¹⁰³².

Naib Derviş Mustafa’nın arzıyla Bayezidoğlu Abdullah’ın kalebentlik cezasının affedilmesi kendisinin Bayezidoğullarının tesiri altında olduğunu göstermektedir. Çünkü Kasım 1739’da Rakka valisi, Maraş naibi ve Rakka kalesi dizdarına hitaben gönderilen emirde, bu kez de Dulkadiroğlu Duran Ahmed hakkında bir sürgün kararı çıktığı görülmektedir. Sürgün kararının nedeni ise bir yıl önce bir tarikle mütesellimliği elde eden Duran Ahmed’in, kethüdası Yazıcı Ali ve âyandan Tiryakioğlu isimli kişilerle birlik olup, halka zulm etmeleri gerek müslüman gerek gayrimüslim reayadan çok miktarda akçe alıp reayanın perakende olmasına sebep olmasıdır. Maraş halkından yirmi yedi kişinin Divan’a arzuhal göndermeleri üzerine iddiaların doğruluğunun araştırılması için konu Rakka valisine havale edilmiştir. Bunun üzerine Rakka valisi tarafından bir mübaşir tayin edilerek Maraş’a gönderilmiştir. Maraş naibinin İstanbul’a gönderdiği arzda, Rakka valisi tarafından görevlendirilen mübaşir Maraş’a geldiğinde Duran Ahmed’i mahkemeye davet ettiğini ancak Duran Ahmed’in Yazıcı Ali’yi ve Tiryakioğlu’nu kendi odasında sakladığını ve yüz elli nefer tüfekli piyade ile mahkemeyi bastığını bildirilmiştir. Naibin gönderdiği arzda bunlar dile getirilirken Rakka valisinin bu hususları kaleme almaması Duran Ahmed hakkındaki şikâyetler hususunda şüphe uyandırmıştır. Rakka valisine bir kez daha emir gönderilerek herhangi bir haksızlığa sebep olmadan tarafsız bir şekilde olayı bir kez daha soruşturması ve gereken cezaların verilmesi istenmiştir¹⁰³³.

Hakkındaki suçlamalar sebebiyle kalebentlik cezasına çarptırılan Dulkadiroğlu Duran Ahmed, Vidin Seraskeri Vezir Mehmed Paşa’nın (Hacı İvaz) tavassutu ile kalebentlikten kurtulmuştur. Dulkadiroğlu Duran Ahmed’in affedilmesinde Antep naibinin gönderdiği arz da etkili olmuştur. Gerek Naib Mehmed Hamdi’nin arzında gerekse Antep’te ikâmet eden bir kısım Maraşlının mahzarlarında Duran Ahmed hakkındaki iddiaların yalancı şahitlere rüşvet verilerek isnat edildiği bildirilmiş, Vidin

¹⁰³¹ COA, A. DVNS KLB., d., nr.4, s.15.

¹⁰³² COA, A. DVNS KLB., d., nr.4, s.33.

¹⁰³³ COA, A. DVNS KLB., d., nr.74, s.140/2.

Seraskeri Mehmed Paşa da ricacı olunca Kasım 1739 tarihli hükümle Duran Ahmed'in hakkındaki kalebentlik hükmü kaldırılmıştır¹⁰³⁴.

Yönetim değişikliklerinde sadece ileri gelenler değil alt kademelerdeki yöneticiler de sürgün, kalebentlik gibi cezalarla karşıkarşıya kalmışlar; ancak yönetim değişince bir önceki dönemdeki cezaları da affedilmiştir. Dulkadiroğlu Duran Ahmed'in mütesellimliği döneminde Seyyid İsmail Efendi, İnce oğlu Hacı Ali ve Muhzırbaşı Mehmed ve Emir Osman isimli kişiler zimmetlerine para geçirdikleri iddiasıyla Payas Kalesi'ne kalebent edilmişlerdir. Bu isimlerden Seyyid İsmail Efendi haricindekiler zimmetlerine geçirdikleri akçeleri ödedikleri için Seyyid Ahmed Duran'ın mektubuylar Nisan 1739'da serbest bırakılmıştır¹⁰³⁵. Duran Ahmed'in husumet beslediği Seyyid İsmail Efendi ise ancak Ahmed Duran mütesellimlikten ayrıldıktan sonra Aralık 1739'da kalebentlikten kurtulmuştur¹⁰³⁶.

İki aile arasındaki mücadele ile ilgili on sekizinci asrın ilk yarısında herhangi bir silahlı çatışma belgelere yansımamıştır. Bu dönemde mücadele, iktidara hâkim olan ailenin rakiplerini sürgün ya da kalebent ettirmesi şeklinde olmuştur. Fakat asrın ikinci yarısında iki hanedân ailesi arasındaki mücadele şiddetlenmiştir. Maraş beylerbeyi Rişvanzâde Süleyman Paşa Ağustos 1764'te Behisni yakınlarında vefat etmiştir. Valinin ölüm haberi şehre ulaştığında mütesellimi Bayezidoğlu Numan Bey'in şehir dışında bulunmasını fırsat bilen Dulkadiroğlu Süleyman Bey ve amcasının oğlu Ömer Bey, paşanın sarayını gece vakti basmışlar ve hem paşanın hem de mütesellim Numan Bey'in nakitlerine ve eşyalarına el koymuşlardır. Kendilerini haklı göstermek içinse mütesellim Bayezidoğlu Numan Bey'in sühâlîne dair mazul Maraş Naibi Seyyid Mehmed Râşid'ten aldıkları arzı ve halkın lisânından yazılan mahzarı İstanbul'a göndermişlerdir¹⁰³⁷.

Ancak Müderris Mehmed Efendi'den aldıkları arz ve ahali lisanından yazılan bir başka mahzarla İstanbul'a giden Sipahi Kel Hacı Hasan, Kör Halil ve Pîr Bey isimli kişiler Bayezidoğlu Numan Bey hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu, Dulkadiroğlu Süleyman Bey ve Ömer Bey'in Numan Bey'i cezalandırmak için bu yola başvurduklarını ifade etmişlerdir. Birbiri aleyhine ifadeler içeren bu arz ve mahzarlardan sonra hakikatin ortaya çıkarılması için mübaşir görevlendirilmiş, Aralık 1764'te Maraş Beylerbeyine gönderilen emirle gerçek suçluları ortaya çıkarması istenmiştir.¹⁰³⁸ Bu soruşturma neticesinde Dulkadiroğlu Süleyman Bey ve amcazâdesi Ömer Bey hakkında cezalandırılmaları için ferman çıkmışken Maraş Beylerbeyi Ahmed

¹⁰³⁴ COA, A.DVNS.KLB. d nr.4, s.161/1.

¹⁰³⁵ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.4, s.97/3.

¹⁰³⁶ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.4, s.148/1.

¹⁰³⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.2/6.

¹⁰³⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.2/6.

Paşa'nın gönderdiği mektupla cezalarının affedilmesinin istemesi üzerine bir daha böyle bir harekette bulunmamaları şartıyla Şubat 1765 tarihli hükümle affedilmişlerdir¹⁰³⁹.

Bu saray baskınından sonraki yıllarda şehrin yönetiminin tekrar Dulkadiroğullarına geçtiği Dulkadiroğulları taraftarları tarafından gönderilmiş 1768 tarihli bir mahzardan anlaşılmaktadır. Dulkadiroğlu taraftarlarının mahzarda dile getirdiklerine göre Bayezidoğlu Numan Bey Maraş mütesellimi olduğu yıllarda, halka zulmetmiştir. Ahali, Vali Ali Paşa'ya Numan Bey'i şikâyet etmiş, bu arada vali değişmiş Maraş valiliği Adana'ya ilhaken Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir. Yeni vali Mehmed Paşa, hakkındaki şikâyetlerden dolayı Bayezidoğlu Numan Bey'i mütesellimlikten alıp, Dulkadiroğullarından Süleyman Bey'i mütesellim tayin etmiştir.¹⁰⁴⁰

Bayezidoğlu Numan Bey'in iktidarı kaybetmesi üzerine aynı zamanda alaybeyi olan oğlu Abdullah Bey, yetmiş seksen kişilik silahlı bir gurupla kapalı çarşıda saraçhaneye gelip, Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in adamlarına küfürler etmiş, büyük bir kavga çıkmıştır. Çıkan kavgada Bayezidoğlu Abdullah'ın bir adamı ölmüş bir adamı yaralanmıştır. Burdan mahkemeye giderek Maraş Naibi Abdullah Efendi'yi zorla kendi hanesine götüren Bayezidoğlu Abdullah Bey, naibten tehditle Dulkadiroğlu Süleyman Bey ile amcası Osman Bey aleyhinde arz almış, Andırın'da ikâmet etmekte olan babası Numân Bey'i şehre davet etmiştir¹⁰⁴¹. Dulkadiroğulları taraftarlarınca yazılmış olan bu mahzar ile mahkeme kâtiplerinden Saadeddin, Mehmed ve Abdulah Efendilerin gönderdiği mektup ve Maraş Valisi Mehmed Paşa'nın gönderdiği kaime aynı kalemde çıkmış gibidir. Buna göre Numan Bey Maraş eyaleti, Adana eyaletine ilhaken valilere tevcih edildiğinde rüşvet ile mütesellimliği ele geçirmiş, İfraz-ı Zulkadriye reayasının perakendesine sebep olmuş ve iki yüz keseden fazla mâl-i mîrîyi zimmetine geçirmiştir. Bunların yanısıra çevresine tapladığı konargöçer aşiretler eşkiyaları ile iş birliği yapmış, rüşvetle oğlu Abdullah'ın alaybeyi kayınbabası Sünbülzâde Hüseyin Efendi'nin de müftü olarak atanmasını sağlamıştır. Bu iddialar sebebiyle Numan Bey Kıbrıs'a, oğlu Abdullah Bey ise alaybeyliğinden azledilerek Halep'e sürgün edilmişlerdir. Numan Bey hakkında daha önce de sürgün kararı çıkmasına rağmen bu kararın infazı mümkün olmamıştır. Bu sebeple hükmün uygulanması için 13 Eylül 1768 tarihli buyrulduyla Adana Valisi Ali Paşa görevlendirilmiştir¹⁰⁴². Dulkadiroğulları taraftarlarının iddiaları ne derece gerçeği yansıtmaktadır? Olay gerçekten bu şekilde mi gerçekleşmiştir? Bu konuda Bayezidoğullarının iddiaları ile ilgili bir belge ya da bilgi tespit edilememiştir. Ancak bir gerçek var ki o da iktidarı elinden kaçırın diğer tarafı suçlayıcı arz ve mahzarları başkente göndermeye devam etmişlerdir¹⁰⁴³.

¹⁰³⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.11/2.

¹⁰⁴⁰ COA, C., DH., 93/4646-1.

¹⁰⁴¹ COA, C., DH., 93/4646/6.

¹⁰⁴² COA, C., DH., 93/4646/6

¹⁰⁴³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.1/1.

Bayezidoğullarından Numan Bey ve oğlu Abdullah Bey hakkında verilen cezaların infaz edilip edilemediği kayıtlarda tespit edilememiştir. Bununla birlikte tasarruf ettiği *Çeltik Enhar Maktuasının* iltizam bedelini ödemeyen Bayezidoğlu Numan Bey Oğlu Abdullah Bey hakkında Kıbrıs'a sürgün edilmesi için Eylül 1776 tarihli bir hüküm bulunmaktadır. Bu kayıta Bayezidoğlu Abdullah Bey'in *Çeltik Enhar Maktuasını* iki yıl boyunca tasarruf ettiği zikredilmektedir¹⁰⁴⁴. Bu halde, alaybeyliğinden azledilerek Halep'e sürgün kararının hiç uygulanamadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca *Kalebend, Nefy ve İclâ Defterleri*'nde de bu cezanın affı ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmaması, cezanın hiç infaz edilemediği görüşünü desteklemektedir.

Dulkadiroğullarının şehirdeki hâkimiyetinin 1770'lerin ortalarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu tarihte şehir yönetimi bir kez daha el değiştirmiştir. Şöyle ki 12 Şubat 1776'da Maraş beylerbeyi olarak atanan Mustafa Paşa, önce Dulkadirzâde Ömer Bey'i mütesellim olarak tayin etmiştir¹⁰⁴⁵. Ancak kısa bir süre sonra cüzi bahaneler ile Ömer Bey'i azledip yerine Bayezidoğlu Abdullah Bey'i mütesellim olarak tayin etmiştir.¹⁰⁴⁶ Valinin böyle bir tasarrufta bulunmasının sebebi Maraş ulemasının Dulkadiroğlu Ömer Bey'den şikâyetleridir. Ulemaya göre, İran Seferleri sebebiyle ortaya çıkan kargaşa ortamından istifade eden Ömer Bey, Vali Mustafa Paşa'nın kethüdası ile birlikte 1776/1777'de ulemeden bazı isimleri haksız yere tutuklatmış, birçok kişiden haksız yere akçe almış, gayrimüslimlere zulmedip onların perakende olmasına sebep olmuştur. Ömer Bey'i şikâyet edenlerden biri olan Sümblüzâde Hüseyin Efendi'nin Bayezidoğlu Numan Bey'in kayınbabası olması bu ulemanın bir kısmının Bayezidoğulları ile birlikte hareket ettiğini göstermektedir¹⁰⁴⁷.

Kentin yönetimini ele geçirme, rakibi ötekileştirme ve zayıflatma hususunda Bayezidoğullarının daha acımasız olduğu anlaşılmaktadır. Bunun göstergesi de Dulkadirzâde Seyyid Ömer'in Vali Abdi Paşa'dan aman dilemek için geldiğinde kendisine rey buyrulduyuyla¹⁰⁴⁸ teminat verildiği halde Bayezidoğlu Abdullah Bey'in binlerce adamla Seyyid Ömer'in üzerine saldırmasıdır. Firar eden Seyyid Ömer'in mallarının yağma edilmesi için münadiler çıkarılmış, yirmi beş bin kuruşluk eşyası yağmalanmıştır. Seyyid Ömer'in taraftarlarından birçok kişinin öldürüldüğü bu hadisede kadınların ırzlarına geçilmiş bundan daha da ağır olmak üzere Dulkadiroğlu neslinden gelen saygıdeğer hanımlar çırılçıplak soyularak sokakta bırakılmışlardır. Maraş kadısının arzı ve ahalinin mahzarı ile bu iddiaların Divanühümayun'a ulaşması

¹⁰⁴⁴ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.18, s.227/2.

¹⁰⁴⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.227/1.

¹⁰⁴⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.277/2.

¹⁰⁴⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.263/3.

¹⁰⁴⁸ Şahıslara güvenlikleri için verilen belge. Buyruldu hakkında daha geniş bilgi için bk. Mübahat Kütükoğlu, "Buyruldu", *DİA*, 1992, C.6, s.478-480.

üzerine Maraş beylerbeyine gönderilen Haziran 1777 tarihli emirle suçluları tespit edip cezalandırması istenmiştir¹⁰⁴⁹.

Dulkadiroğlu Ömer Bey, 1777'de meydana gelen bu hadiseden sonra mahkeme basmak suçundan haklarında sürgün kararı bulunan Maraş âyanından Seyyid Ataullah ve oğulları ile birlikte Vali Abdi Paşa'nın üzerine hücum etmişlerdir¹⁰⁵⁰. Saldırının meydana geldiği yer ve neticeleri ile ilgili bir bilgi veya belge bugüne değin tespit edilememiştir. Bununla birlikte valiye karşı olan bu saldırıdan sonra, Dulkadirzâde Ömer Bey'in müttetikleri Seyyid Ataullah ve oğulları ile birlikte Kıbrıs'a sürgün edilmesi için Ocak 1778 ve Şubat 1778 tarihli iki ayrı hüküm yazılmıştır¹⁰⁵¹. Ancak Dulkadirzâde Ömer Bey hakkındaki bu karar da uygulanamamış, hatta Aralık 1782'de vezirlik rütbesi verilmiş Rumeli beylerbeyliği payesiyle Maraş valiliğine atanmıştır. Zaman zaman başka görevlere tayin edilse de bu görevi 1795'e kadar devam etmiştir¹⁰⁵². Ömer Paşa'nın valiliği döneminde Bayezidoğullarına önderlik eden isim Abdullah Bey'dir. Valilik gibi önemli bir makam Dulkadiroğullarının eline geçince Bayezidoğulları bölgede önemli bir güç haline gelen Payaslı Küçük Alioğlu Halil Paşa ile iş birliği yapmışlardır¹⁰⁵³.

Payas âyanından Küçük Ali'nin oğlu olan Halil Paşa, babasının ölümünden sonra Payas ve Adana bölgesinde hâkimiyet kurmuş, buradan geçen tüccarları ve hac kafilelerini yağmalamış; bölgedeki Türkmen aşiretlerinin de desteği ile uzun yıllar Osmanlı Devleti'ni uğraştırmıştır. Devlet, Halil Bey'i tarafına çekmek için mîr-i mîrân rütbesi vererek Üzeyr Sancağının başına getirmiş buna rağmen Küçük Alioğlu Halil Paşa eşkiyalıklarına devam etmiştir¹⁰⁵⁴. Halil Paşa'nın Maraş baskınına Dulkadiroğulları ile Bayezidoğulları arasındaki iktidar mücadelesinin geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Bu baskında Halil Paşa'nın destekçilerinden ikisi Bayezidoğlu Abdullah Bey ve Abdullah Bey'in damadı Kalender Bey'dir¹⁰⁵⁵.

Hac kafilelerini yağmalamayı adet edinen Halil Paşa, Bayezidoğlu Abdullah Bey, Cerid Hasan Bey ve Cerid Ömer Bey, Tacirli ve Karalar eşkiyalarının reisleri, Kanadıkırıkoğlu Mehmed ve Deli Ahmed isimli kişilerle Kurdkulağı adlı mahalde toplanarak hac kafflesinin yağmalanması planlamışlardır. Bu toplantıda hac kafflesinin yağmalanmasından sonra Maraş'a baskın yapılması kararlaştırılmıştır. Ömer Paşa amcasının oğlu ve delilbaşısını göndererek hacıların salimen Maraş'a ulaşmasını sağlamıştır. Bu arada Ömer Paşa'nın kethüdası, bir miktar asker ile Antep ve Kilis mutasarrıfı Daltabanoğlu'nun muhallefatını zabt etmek için görevlendirilen Kapıcıbaşı Abdullah'a yardımcı olmak için Antep'e gitmiştir. Oğlunu eşkiyanın şehre girmesini

¹⁰⁴⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.277/2

¹⁰⁵⁰ COA, C., ADL, 4397/1.

¹⁰⁵¹ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.19, s.53/1,60/1.

¹⁰⁵² Gökhan-Bal, age, s.114; COA, HAT., 1429/58518

¹⁰⁵³ COA, AE., SABHI., 134/9041.

¹⁰⁵⁴ Terzi, age, s.35-43.

¹⁰⁵⁵ Terzi, age, s.50.

engellemekle görevlendiren Ömer Paşa, eşkiyaya karşı duramayacağını anlamış, ahalinin bir kısmı ile birlikte Maraş'a altı saat mesafede bulunan Bertiz'e kaçmıştır¹⁰⁵⁶.

Şehre giren eşkiyalar şehri yağmalayarak ahaliden bir kısmını katletmiş, kaçabilenler dağ başlarına ve ovalara kaçmışlardır. Antep taraflarına kaçanlar vasıtasıyla baskından haberdar olan Halep Kadısı Mahmud Efendi, eşkiyaların Antep ve Halep tarafına yönelebileceğini öğrenmiş ve Haziran 1789'da tedbir alınması için İstanbul'a haber göndermiştir¹⁰⁵⁷. Haber İstanbul'a ulaştıktan sonra Temmuz 1789'da Adana Mutesellimi Halil Bey'e gönderilen emirle Halil Paşa'nın cezalandırılması istenmiştir¹⁰⁵⁸. Daha önce de ifade edildiği gibi Ömer Paşa bu baskından sonra da 1795'e kadar Maraş valiliğinde bulunmuştur. Ancak onun ölümünden sonra yönetim Kalender Bey'in Maraş mütesellimi olmasıyla bir kez daha Bayezidoğullarının eline geçmiştir.¹⁰⁵⁹ Her iki ailenin malî güçleri ve devletin seferlerde ihtiyaç duyduğu askeri çıkarabilmeleri bu mücadelelere rağmen iki ailenin ileri gelenlerinin cezalandırılmalarına engel olmuştur¹⁰⁶⁰.

5.3.6. Alaybeyi

Alaybeyi, Osmanlı Devleti'nde eyalet idari teşkilatı içinde beylerbeyi ve sancakbeyinden sonra gelen askeri görevlidir. Mîr-i alay olarak da isimlendirilmiştir¹⁰⁶¹. Eyalet sisteminde, eyaletler sancak beyi yönetimindeki sancaklara, sancaklar ise subaşı yahut zâim¹⁰⁶² yönetimindeki subaşılıklara veya zeametlere bölünmüştür. Bu zâimlerden biri seçilerek kendisine alaybeyi unvanı verilmiş ve bu kişi sancak içindeki sipahilerle ilgili bütün işlerden sorumlu tutulmuştur¹⁰⁶³. Alaybeylerinin tayinleri vilayet ya da sancakta bulunan zeamet ve tımar sahiplerinin arzuahalleri, sancakbeyi veya beylerbeyinin arzı¹⁰⁶⁴ ile gerçekleşirdi. Azilleri ise beylerbeyi veya kadı/naib arzıyla olurdu¹⁰⁶⁵. Dulkadirzâde Seyyid Mustafa'nın alaybeyliğine atanması için yazılmış Kasım 1720 tarihli arzda, alaybeyliğinin iki yüz yıldan beri Seyyid Mustafa'nın *eba* ve

¹⁰⁵⁶ COA, AE., SABHI., 1349041.

¹⁰⁵⁷ COA, C.ZB., 49/2416. Mehmet Akif Terzi, Halep Kadısı Mahmud Efendi'nin Kurtkulağı adlı mahaldeki toplantıdan haberdar olduğunu yazmaktadır *age* s.50. Ancak Halep kadısının Maraş baskınından haberdar olması Antep taraflarına kaçabilen ahalî vasıtasıyla olmuştur.

¹⁰⁵⁸ Feyzi Kaplan, 6. *Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H.1203/M.1788-H.1204/M.1789)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 1996, s.57.

¹⁰⁵⁹ COA., C.AS., 93/4276-1.

¹⁰⁶⁰ COA., C.AS., 93/4276; C.AS., 162/7150; C.AS., 127/5671 vd.

¹⁰⁶¹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.32.

¹⁰⁶² Geliri 20.000 ile 99.999 akçe arasında olan zeamet gelirlerine sahip asker. Zeâmet orta dereceli devlet memurlarına ve sipahi subaylarına verilirdi. Bazı Yörük beyleri, müsellemler beyleri, defter kethüdaları, tımar defterdarları, sancakbeyi ve beylerbeyi oğulları bu memurlar arasında sayılabilir. Zaimler tımarlı sipahiler gibi, dirliğin bulunduğu yerde ikâmet etmek ve sefere çağrıldığında cebelüsü ile sefere gitmek zorundaydı, zeametler serbest tımar statüsündeydi. Ünal, "Zeamet", *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.743.

¹⁰⁶³ Halil İnalçık, "Tımar" *DİA*, C.41, İstanbul 2012, s.168-173., Orhan Kılıç, *Van Sancağı (1548- 1648)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 1994, Elâzığ, s.212.

¹⁰⁶⁴ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.127/501.

¹⁰⁶⁵ Yıldırım, *agt.*, s.105.

ecdadları ekmeği olduğunun ifade edilmesi¹⁰⁶⁶ yine Kars-ı Maraş sancağındaki tımarlı sipahilerin alaybeyi olarak atanmasını istedikleri Seyyid Hasan için “*öteden beri alaybeyizâde'dir*”¹⁰⁶⁷ demeleri, bu makamın belirli ailelerin uhdesinde olduğuna işaret etmektedir.

Alaybeylerinin en önemli görevi sefer esnasında tımarlı sipahileri Alaybeyi Sancağı altında toplamak ve yoklamalarını yapmaktı¹⁰⁶⁸. Osmanlı eyalet askerî sisteminin temel birimi olan tımarların tevcihi alaybeyi arzıyla yapıldığından alaybeyleri yaptıkları bu yoklamalarda seferde mevcut olmayanların tımarlarının iptal ettirip başka bir sipahiye berat ettirebilirlerdi¹⁰⁶⁹. Alaybeylerinin, tımar tevcihi için yazdıkları arzlarda sipahinin eşkalini açık bir biçimde belirtmeleri kanun gereği idi. Usulsüzlüklerin ve karışıklıkların önlenmesi için zorunlu olan bu kurala¹⁰⁷⁰ uyulmadığından zamanla tımarlara dair anlaşmazlıklar artmıştır. Sipahiler arasındaki bu anlaşmazlıklarda defterhane'de bulunan ruznamçe kayıtları incelenir eğer tutarsızlık varsa yine alaybeylerinin görüşü alınırdı¹⁰⁷¹.

Mülazımların atanması da alaybeylerince verilen *mülazemet arzıyla* olurdu¹⁰⁷². Kendi beratlarını da görevde oldukları süre boyunca her yıl yeniletilirdi¹⁰⁷³. Bu görevlerinin yanında alaybeyleri, tımar arazilerinden mîrî hazine için olan vergilerin toplanmasından da sorumluydu¹⁰⁷⁴. Alaybeyleri görevleri karşılığında çeşitli ücretler alırlardı. Bu ücretlerden biri tımarların sipahiler üzerinde ibkası için yazdığı arzlar için sipahilerden aldığı *Arz Akçesi*'dir. Bazı alaybeyleri kimi zaman kanunen belirlenen bu ücretten fazla miktarlar talep etmişlerdir¹⁰⁷⁵. Bu tür uygulamalara fırsat verilmemesi için başkentten emirler gönderilmiş¹⁰⁷⁶ olsa da aşağıda görüleceği üzere usulsüzlükler devam etmiştir.

Alaybeyliği tevcihlerinin beylerbeyinin ve kadı/naibin arzıyla yapılabilmesi, Maraş'ın yerel hanedanlarının iktidar mücadelesi, bazı beylerbeylerinin tarafgir tutumları gibi nedenlerle XVIII. asırda Maraş alaybeyliği makamının birçok kez el değiştirdiği görülmektedir. Bayezidoğlu Mehmed ile Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa arasındaki alaybeyliği mücadelesi alaybeyliği makamının nasıl el değiştirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. 1711/1712 yıllarında dönemin Maraş beylerbeyi, alaybeyi Bayezidoğlu Mehmed'i sebepsiz azlettirip yerine Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa'yı atamıştır. Bu görev değişiminden sonra Bayezidoğlu Mehmed'in Maraş'ta

¹⁰⁶⁶ COA, C.AS., 558/23409-5

¹⁰⁶⁷ COA, C.TZ., 169/8422

¹⁰⁶⁸ Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları, s.38.

¹⁰⁶⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.143/3.

¹⁰⁷⁰ COA, A.DVNS.MHM. d., nr.120, s.68/ 248.

¹⁰⁷¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s. 127/4; nr.2, s.228/1

¹⁰⁷² COA, AE, SABHI, 71/4894

¹⁰⁷³ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı, s.69.

¹⁰⁷⁴ COA, C.AS., 538/23409-3.

¹⁰⁷⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d. nr.2, s.190/3.

¹⁰⁷⁶ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.120, s.70/286.

kalmasını sakıncalı gören Maraş beylerbeyi sahte bir emr-i şerifle Bayezidoğlu Mehmed'i Maraş'tan sürgün ettirmek istemiş ancak Mehmed Divanühümayun'a arzuhal gönderip şikâyetçi olunca Mehmed hakkında böyle bir sürgün kararı olmadığı ortaya çıkmıştır. Kasım 1712'de Maraş valisine gönderilen emir ile Mehmed'in yeniden alaybeyliğine getirilmesi istenmiştir¹⁰⁷⁷. Bu emrin yerine getirilip getirilmediğini tespit edebilmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte iki isim arasındaki alaybeyliği mücadelesinin 1720'lere kadar devam ettiği Dulkadirzâde taraftarları oldukları anlaşılan tımarlı sipahilerin arzuahallerinden anlaşılmaktadır. Sipahilerin iddialarına göre, Bayezidoğlu Mehmed, suçları sebebiyle önce Tersâne-i Amire Zindanı'nda, sonra Baba Cafer Zindanı'nda hapsedilmiştir. Daha sonra Kıbrıs'a sürgün edilen Bayezidoğlu Mehmed, Mağosa Kalesi'nde hapsedilmiş en son ailesiyle beraber Rakka'ya iskânı emredilmiştir¹⁰⁷⁸. Ancak mali kuvveti sebebiyle emre itaat etmemiş hatta bir şekilde Maraş alaybeyliğini ele geçirmiştir. Bayezidoğlu Mehmed 1719-1720 yıllarında alaybeyi iken Tımar Tezkirecisi Sahteci Ebubekir ile iş birliği yapıp sipahilerin beş bin kuruşunu zimmetine geçirdiği iddiasıyla görevden alınmış¹⁰⁷⁹, yerine Maraş beylerbeyi Mehmed Paşa'nın arzıyla Dulkadirzâde Seyyid Mustafa alaybeyi olmuştur. Ancak iki ay geçmeden Bayezidoğlu Mehmed yeniden alaybeyliğini ele geçirmiştir. Tımarlı sipahilerin arzuhalı üzerine Bayezidoğlu Mehmed azledilerek bir kez daha Dulkadirzâde Seyyid Mustafa atanmıştır¹⁰⁸⁰. Bu yıllarda tımarlı sipahilerin Bayezidoğlu Mehmed'in aleyhine şikâyetler gönderirken Maraş ulemasının ve şehrin ileri gelenlerinden bazılarının Bayezidoğlu Mehmed ve amcasının oğlu Bayezidoğlu Hacı Abdullah'ın haksız yere sürgün edildiklerini iddia edip affedilmelerini talep etmeleri şehrin yönetimindeki kargaşayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir¹⁰⁸¹.

Bayezidoğlu Mehmed ile Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa'nın mücadelesinin bir benzeri Maraş alaybeyi Dulkadirzade Seyyid Mehmed Sadık'ın azlinde görülmektedir. Maraş Alaybeyi Süleyman oğlu Seyyid Mehmed görevinde yetersiz olduğu gerekçesiyle Maraş Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın teklifiyle 15 Kasım 1758'de azledilmiş yerine Ahmed oğlu Seyyid Halil atanmıştır. Fakat bu atamadan yaklaşık iki ay sonra, Maraş Naibi Şeyh Ali Efendi'nin alaybeyliğinin Dulkadirzâde Seyyid Mehmed Sadık'a tevcih edilmesini arz etmiş, bunun üzerine 15 Şubat 1759 tarihli buyrulduyla Dulkadirzâde Seyyid Mehmed Sadık alaybeyi olarak atanmıştır¹⁰⁸².

Alaybeyliği makamının el değiştirmesinde etkili olan bir diğer unsur şehirdeki sipahilerdir. Sipahiler kadiya veya valiye müracaat ederek ya da Divanühümayun'a mahzar göndererek alaybeylerinin değişmesini talep edebilmişlerdir. Sipahiler, Divan'a sundukları mahzarlarında memnun olmadıkları alaybeyleri için genellikle alaybeyliğini

¹⁰⁷⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.61, s.152/5; nr.61, s.370/2.

¹⁰⁷⁸ COA, C.AS., 558/1

¹⁰⁷⁹ COA, C.AS., 558/3.

¹⁰⁸⁰ COA, C.AS.,558/5.

¹⁰⁸¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.78, s.358.

¹⁰⁸² COA, AE. SMSTIII., 119/9096.

“bir tarikile” ele geçirdiklerini iddia etmişlerdir. Dulkadiroğlu Osman’ın azil sürecinde kaleme alınan bir mahzar bu ifadenin kalıplaşmış bir ifade olduğunu göstermektedir. Mahzarın yanındaki belgenin derkenarında Osman’ın Maraş Valisi Hüseyin Paşa tarafından gönderilen arzla atandığı açıkça ifade edilmiş olmasına rağmen sipahiler Osman’ı bir tarikile alaybeyliğini ele geçirmekle itham etmişlerdir¹⁰⁸³.

XVII. asrın başlarından itibaren meydana gelen büyük sosyal değişimler sonunda devletin temel unsurlarından biri olan tımar sistemi değerini kaybetmeye ve bozulmaya başlamıştır¹⁰⁸⁴. Alaybeylerinin bu kadar kısa sürelerde değişimi de eyalet ordusunun bozulmasındaki önemli etkenlerden biridir¹⁰⁸⁵. Tımar sisteminde meydana gelen bozulma en belirgin şekilde sipahiler tarafından merkeze gönderilen arzuhallerde görülmektedir. Bu arzuhallerde sipahilerin en çok yakındıkları husus alaybeylerinin tımarları rüşvetle başkalarına arz etmeleri¹⁰⁸⁶, sefere katılan sipahileri katılmamış gibi göstermeleri¹⁰⁸⁷ veya sağ olan sipahileri ölmüş göstererek tımarlarını başkalarına tevcih etmeleridir¹⁰⁸⁸. Alaybeyleri haklarındaki şikâyetler, XVIII. asırda alaybeyliğindeki bozulmanın ne dereceye vardığını göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin, Bayezidoğlu Mehmed 1708/1709’da alaybeyliği makamına getirildiğinde Maraş’taki sipahilerden, “*Ben sizin alaybeyiniz oldum bana riayet edin*” diyerek haksız bir şekilde iki yüz kuruş toplamıştır¹⁰⁸⁹. 1741’de ise Maraş alaybeyinin kardeşi İbrahim isimli şahıs İstanbul’da ikâmet edip abisinden aldığı mühürlü boş arz kâğıtları ile Maraş’taki tımarları rüşvetle farklı farklı kişilere berat ettirdiği için şikâyet edilmiştir. Aslında ağır cezayı gerektirecek bir suç olmasına rağmen İbrahim’in cezası bir daha İstanbul’a gitmemek üzere Maraş’a sürgün edilmesi olmuştur¹⁰⁹⁰.

Tımar tevcihlerinin yer aldığı belgelerden Maraş’ta görev yapan alaybeylerinin isimleri tespit edilebilse de göreve başlama ve azil tarihlerinin tespiti mümkün değildir. Ancak atik şikâyet, ahkâm ve kalebendlik defterlerindeki hükümlerden hangi yıllarda görev yaptıkları tahmin edilebilmektedir. Ancak, kayıtlarda alaybeyilerin aile isimleri nadiren zikredildiği için aynı isimdeki alaybeyilerin farklı kişiler mi yoksa aralıklarla bu makama getirilen aynı kişiler mi olduğunu tespit etmek de mümkün olmamaktadır. Söz konusu defterlerden isimleri ve tahmini görev yılları tespit edilebilen alaybeyleri şunlardır.

Alaybeyi Dulkadiroğlu Murtaza Ali

Alaybeyi Murtaza Ağa ile ilgili tespit edilebilen ilk bilgi 1697 tarihli bir tımar tevcihidir. Bu belgede Maraş alaybeyi olarak Murtaza Ağa’nın imzası bulunmaktadır.

¹⁰⁸³ COA, AE., SMSTIII, 124/9632-1, 2.

¹⁰⁸⁴ Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları, s.40.

¹⁰⁸⁵ Yıldırım, agt., s.105.

¹⁰⁸⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s., 79/3, 128/1,

¹⁰⁸⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.33, s.260/2227, Maraş Ahkam, d., nr.1, s.43/3; nr.2, s.34/1. vd.

¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁸ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.115, s.696/3003.

¹⁰⁸⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.65, s.154/3.

¹⁰⁹⁰ COA, A. DVNS KLB. d., nr.4, s.299/4.

Elbistan'daki tımar arazisinin tevcihine dair 17 Haziran 1700 tarihli bir başka tevcih kaydı da yine Murtaza Ağa'nın imzasını taşımaktadır¹⁰⁹¹. 20 Şubat 1701¹⁰⁹², 20 Nisan 1702¹⁰⁹³ tarihli tımar tevcihleri de Alaybeyi Murtaza Ali'nin arzı üzerine yapılmıştır. Mehmed isimli bir sipahinin, tımar gelirlerinin Murtaza Ali tarafından elinden alındığını şikâyet etmesi üzerine kaleme alınan bir hükümden Nisan 1702 ile Mart 1703 yılları arasındaki bir tarihte alaybeyliğinden azledildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁹⁴.

Murtaza Ali alaybeyliğinden azledildikten sonra sabık Tarsus Sancakbeyi el-Hac Kalender'i öldürmekle suçlanmıştır. El-Hac Kalender'in oğlu Mehmed'in iddialarına göre, el-Hac Kalender Maraş'ta Ahmed isimli bir zaimin odasında otururken elli altmış kişi ile baskına gelen Murtaza Ali tarafından külünk ile sol böğründen yaralanmış, yaralı halde Murtaza Ali tarafından üç gün hapsedilmiş bu yara sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Mehmed'in şikâyeti üzerine Şubat 1702'de Maraş kadısına emir gönderilerek Murtaza Ali'nin Divanihümayun'da hazır edilmesi istenmiştir¹⁰⁹⁵.

Aynı yıl Murtaza Ali'nin Maraş'tan Edirne'ye sevki için bir mübaşir görevlendirilmiş ise de Murtaza Ali kadıdan aldığı eski tarihli bir hüccet ile Edirne'de yargılanmaktan kurtulmuştur¹⁰⁹⁶. Murtaza Ali nüfûzunu kullanarak yargılanmaktan kurtulmuş fakat Mehmed'in babasının katl edilmesine dair şikâyetleri devam etmiştir. Mehmed'in şikâyetleri sonuç vermiş ve Eylül 1702'de davanın Maraş'ta tekrar görülmesi için Maraş naibine emir gönderilmiştir¹⁰⁹⁷. Mehmed'in arzuhallerinde el-Hac Kalender'in unvanı zikredilmese de Kalender Bey'in Bayezidoğullarından olduğu söz konusu yıllara ait belgelerden anlaşılmaktadır¹⁰⁹⁸.

Alaybeyi Halil

Camustil nahiyesindeki kimsenin rağbet etmediği iki bin akçelik mahlûl tımar Maraş Alaybeyi Halil'in arzı üzerine 3 Eylül 1702 tarihli buyrulduyla erbâb-ı istihkakdan Mushî'ya tevcih edilmiştir¹⁰⁹⁹. Bu tevcih kaydına göre Dulkadiroğlu Murtaza Ali'den sonra alaybeyliğine getirilmiş olmalıdır.

Alaybeyi Mustafa

Karahayit nahiyesindeki Bozöyük Karyesi'ndeki üç bin akçelik tımar tasarruf eden Ebubekir'in vefatıyla mahlûl kalan tımarın Hüseyin'e tevcih edilmesi için yazılan arzda Maraş Alaybeyi Mustafa'nın imzası bulunmaktadır. Ebubekir'in tasarrufunda

¹⁰⁹¹ Gökhan- Bal, *age*, s.40.

¹⁰⁹² COA, AE., SMSTII., 42/4129.

¹⁰⁹³ COA, AE., SMSTII., 14/1365.

¹⁰⁹⁴ COA, A.DVNS.ŞKT. d., nr.37, s.378/1540.

¹⁰⁹⁵ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.36, s.302/1.

¹⁰⁹⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.35, s.144/1.

¹⁰⁹⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.,35, s.315/1290.

¹⁰⁹⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.37, s.542/2165.

¹⁰⁹⁹ COA, AE., SMSTII., 15/1409.

bulunan tımar 15 Şubat 1703 tarihli buyrulduyla Hüseyin'e tevcih edilmiştir¹¹⁰⁰. Bu tevcih kaydı Alaybeyi Halil'den hemen sonra alaybeyliğe getirildiğini göstermektedir.

Alaybeyi Hüseyin

Zamantı'ya tabi Çörmeşik nahiyesindeki kimsenin rağbet etmediği tımar Maraş Alaybeyi Hüseyin'in arzı üzerine; 23 Temmuz 1703 tarihli buyrulduyla Ali isimli sipahiye tevcih edilmiştir¹¹⁰¹. Alaybeyi Mustafa'dan sonra Maraş alaybeyliğine tayin edilmiştir.

Alaybeyi Bayezidoğlu Mehmed

Babasının adı Bayezid'tir. Abdullah ve Ahmed isimli kardeşleri ile beraber XVIII. asrın ilk çeyreğinde şehir yönetiminde söz sahibi olmuştur¹¹⁰². Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa ile mücadelesine daha önce değinilen Bayezidoğlu Mehmed rakipleri tarafından bir tarikle Maraş alaybeyliğini ele geçirmekle itham edilmiş, hakkındaki iddialar sebebiyle bir süre hapis ve sürgün hayatı yaşamıştır¹¹⁰³. Bu iddialardan biri 1719/1720 yıllarında sipahilerin beş bin kuruşunu zimmetine geçirmesidir¹¹⁰⁴. Bu sebeple alaybeyliğinden azledilmiş Maraş beylerbeyi Mehmed Paşa'nın arzıyla Dulkadirzâde Seyyid Mustafa alaybeyine getirilmiştir. Ancak iki ay geçmeden Bayezidoğlu Mehmed yeniden alaybeyliğini ele geçirmiştir. Sipahilerin arzuhalı üzerine bir kez daha azledilmiş 19 Haziran 1721'de bir kez daha Dulkadirzâde Seyyid Mustafa atanmıştır¹¹⁰⁵.

Alaybeyliği döneminde Kars-ı Zulkadriye Kazasına tabi Geben nahiyesindeki tahrir edilmemiş köylerdeki tımarları kendi ve yakınları adına berat ettirip 37.000 kuruşluk meblağı zimmetine geçirdiği gerekçesiyle İstanbul'dan gönderilen mübaşir tarafından yargılanmış, zimmetine geçirdiği akçelerin büyük bir kısmı tahsil edilmiştir¹¹⁰⁶.

Alaybeyi Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa

Bayezidoğlu Mehmed Bey'den sonra Maraş beylerbeyinin arzıyla alaybeyliğine getirilmiş, iki ay gibi kısa bir sürede alaybeyliğinde kalmıştır. 19 Haziran 1721'de yeniden alaybeyliğine getirilmiştir. Bu tarihten sonra ne zaman azledildiği tespit edilememiştir¹¹⁰⁷.

¹¹⁰⁰ COA, AE., SMSTII., 9/818.

¹¹⁰¹ COA, AE., SMSTII., 41/4047.

¹¹⁰² COA, A.DVNS.MHM., d., nr.131, s.28/56.

¹¹⁰³ COA, C.AS., 558/23409-1.

¹¹⁰⁴ COA, C.AS., 558/23409-3.

¹¹⁰⁵ COA, C.AS., 558/23409-5.

¹¹⁰⁶ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.131, s.260/350.

¹¹⁰⁷ COA, C.AS., 558/23409-5.

Alaybeyi Kör Hüseyin

Hüseyin, 1728-1729 yıllarında Maraş alaybeyliği makamında bulunmuştur. Alaybeyliği döneminde tımarları rüşvetle hak sahibi olmayanlara tevcih ettiği için Limni Kalesi'ne kalebent edilmiştir. Ancak, bir şekilde bu cezadan kurtulmuş hatta hileyle Maraş alaybeyliğini ele geçirmiştir. Alaybeyi olunca, seferlerde bulunan sipahilerinin tımarlarını vefat ettikleri ya da seferde mevcut olmadıkları gerekçesiyle başka kimselere arz ettirmiş, bazı tımarları da mahluldür diyerek zabt etmiştir. Kör Hüseyin'in bu hileleri ortaya çıkınca azledilerek Eylül 1729 tarihli hükümle bu kez de Payas Kalesi'ne kalebent edilmiştir¹¹⁰⁸.

Alaybeyi Recep

Recep, alaybeyliğini bir tarikle ele geçirdiği iddiasıyla şikâyet edilen isimlerden biridir. Kıptı? Receb 1729/1730 yıllarında Maraş alaybeyliği görevinde bulunmuştur. Receb'i şikâyet eden ise sahtecilikle meşhur olan tımar tezkirecisi Sahteci Ebubekir'dir. Ebubekir'in arzuhaline göre Recep alaybeyi olunca Yusuf isimli birinin tımar tezkirecisi olmasını sağlamış ve İstanbul'dan aldığı arz ile Ebubekir'i Kıbrıs'a sürgün ettirmiştir. Ebubekir Divan'a müracaat ederek affedilmesini rica etmiş, isteği kabul edilen Ebubekir Ocak 1730 tarihli hükümle affedilmiştir¹¹⁰⁹.

Alaybeyi Seyyid Süleyman

Maraş alaybeylerinden olan Seyyid Süleyman Kasım 1745'te Maraş mütesellimi ve naibine gönderilen bir hükümde sabık Maraş alaybeyi olarak nitelendirilmektedir. Sipahilerden Hüseyin oğlu Hüseyin'in, Seyyid Süleyman'dan şikâyetçi olması üzerine yazılan bu hükme göre babası öldüğünde tımarı 12 Mart 1743'te Maraş naibi arzıyla Sipahi Hüseyin' tevcih edilmiştir. Ancak Seyyid Süleyman, bu tımarı geride oğlu kalmadan öldü diyerek çeribaşısı Hasan'ın hizmetkârı olan Mahmud'a arzetmiştir¹¹¹⁰. Hükümdeki tarihlerden Seyyid Süleyman'ın, 1743/1744 yıllarında Maraş alaybeyi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Alaybeyi Küçükçavuşoğlu Ali

Küçükçavuşoğlu Ali ismi bir alacak verecek davasında geçmektedir. Abdi Efendi'ye olan otuz dört buçuk kuruşluk borcu sebebiyle Divan'a şikâyet edilen Küçükçavuşoğlu Ali, Maraş mütesellimi ve naibine gönderilen Haziran 1746 tarihli hükümde sabık Maraş alaybeyi olarak nitelendirilmektedir. Buna göre 1744-1745 yıllarında alaybeyliği makamında bulunmuş olmalıdır¹¹¹¹.

¹¹⁰⁸ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.2, s.275/1.

¹¹⁰⁹ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.2, s.367/2, 377/3.

¹¹¹⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.128/1.

¹¹¹¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.152/2.

Alaybeyi Dulkadirzâde Seyyid Mehmed Sadık

Dulkadiroğlu ailesinden olan Seyyid Mehmed Sadık'ın babasının adı Süleymandır. Görevini yapamadığı gerekçesiyle Maraş Valisi Vezir İbrahim Paşa'nın teklifiyle 15 Kasım 1758'de azledilmiş yerine Ahmed oğlu Seyyid Halil görevlendirilmiştir. Fakat Maraş zueması, sipahileri ve çeribaşısı mahkemeye müracaat ederek Seyyid Mehmed Sadık'ın yeniden alaybeyi olmasını talep etmişlerdir. Maraş Naibi Şeyh Ali Efendi, sipahilerin bu talebini arzla İstanbul'a bildirmiş, bunun üzerine 15 Şubat 1759 tarihli buyrulduyla alaybeyliğine yeniden Seyyid Mehmed Sadık getirilmiştir¹¹¹².

Alaybeyi Dulkadiroğlu Osman

Alaybeyi Dulkadiroğlu Osman, maktul Dulkadiroğlu Mahmud'un kardeşidir. 1763'te Maraş valisi Hüseyin Paşa tarafından yetersiz olduğu gerekçesiyle azledilen Murtaza'nın yerine Maraş alaybeyliğine atanmıştır. Dulkadiroğlu Osman'ın alaybeyliğe atanma süreci söz konusu dönemde alaybeyliğin üç kez el değiştirdiğini göstermektedir. Şöyle ki, Göçtil-i Kebir karyesinde üç bin akçe tımara tasaruf eden Dulkadiroğlu Osman'ın atanması Maraş valisi tarafından arz edilince alaybeyliği defterleri incelenmiştir. Yapılan incelemede Maraş alaybeyliği 12 Aralık 1762'de Murtaza'nın refinden Hüseyin'e istihdam hükmü verildiği görülmüştür. Bu tarihten üç ay sonra, 15 Mart 1763'te Hüseyin'in refinden Dulkadiroğlu Osman'a istihdam hükmü verilmiştir¹¹¹³. Dulkadiroğlu Osman alaybeyi olduktan birkaç ay sonra Maraş sipahilerinden bazıları 18 Temmuz 1763 tarihli mahzarlarında alaybeyleri Hüseyin iken Dulkadiroğlu Osman'ın alaybeyliğini bir şekilde ele geçirdiğini ifade ederek Dulkadiroğlu Osman'ın azledilip Hüseyin'in yeniden alaybeyliğine getirilmesini talep etmişlerdir. Yukarıda ifade edildiği üzere Osman Maraş valisinin arzıyla alaybeyliğine getirilmiştir. Buna rağmen mahzar gönderen sipahiler, Osman'ın “*Bir tarikle*” alaybeyliğini elde ettiğini bildirmişlerdir. Bu arada vali değişmiş olmalı ki Maraş valisi tarafından gönderilen arzda da eşkıyalık eden Osman'ın azledilip Hüseyin'e alaybeyliği için istihdam hükmü verilmesini talep edilmiştir. Maraş valisinin arzı üzerine 18 Eylül 1763'te Hüseyin'e alaybeyliği için istihdam hükmü verilmiştir¹¹¹⁴.

Alaybeyi Hüseyin

Alaybeyi Dulkadiroğlu Osman'dan sonra bu makama gelmiştir. Mensup olduğu aile hakkında bilgi bulunmayan Hüseyin, Nergele Nahiyesi ve gayriden on dört bin sekiz yüz seksen akçe tımara mutasarrıftır. Hüseyin alaybeyi iken, görevi yukarıda da

¹¹¹² COA, AE. SMSTIII., 119/9096.

¹¹¹³ COA, AE. SMSTIII., 124/9632-2.

¹¹¹⁴ COA, AE. SMSTIII., 124/9632-1.

görüldüğü üzere Dulkadiroğlu Osman'a tevcih edilmiş Osman'ın azlinden sonra 18 Eylül 1763'te bir kez daha alaybeyliğine getirilmiştir¹¹¹⁵.

Bu atamadan yedi yıl sonra yine Alaybeyi Hüseyin adı Sipahi Mehmed'in arzuhalı üzerine tutulan 1770 bir ahkam kaydında geçmektedir. Ancak bu iki ismin aynı kişi olup olmadığı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ahkâm kaydına göre; Bender Kalesi'nde esir düşen Mehmed kurtulduktan sonra tımarının yeniden kendisine tevcih edilmesi için Divan'a arzuhal göndermiştir. Mehmed'in talebi üzerine ruznamçe kayıtları incelenmiş ve Mehmed'e ait olan tımarın 20 Ekim 1769'da Miralay Seyyid Halil arzıyla Ebubekir'e tevcih edildiği, Ebubekir'in ölümü üzerine 22 Ekim 1770'te Miralay Hüseyin arzıyla Ali'ye tevcih edildiği ortaya çıkmıştır¹¹¹⁶.

Alaybeyi Murtaza

Murtaza'nın 1765/1766 yıllarında Maraş alaybeyi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yıl kardeşi Sipahi Mehmed ile birlikte Bender muhafazasında görevlendirilmişlerdir. İki kardeş Bender'de iken Murtaza kardeşi Mehmed'i harçlıkçı olarak Maraş'a göndermiştir. Mehmed topladığı harçlıklarla beraber dönerken İstanbul'da Hacı Mehmed isimli birinin evinde vefat etmiştir. Bu esnada Mehmed'in yanında Hısn-ı Mansur sakinlerinden Rıdvan isimli bir sipahi daha vardır. Mehmed'in akrabası olduğunu iddia eden Rıdvan, harçlıkları alıp Hısn-ı Mansur'a dönmüştür. Murtaza, Bender dönüşünde Rıdvan'dan on bin kuruşu talep etmiş ancak Rıdvan inkâr etmiştir. Murtaza'nın şikâyeti üzerine Maraş valisine ve naibe Haziran 1775'te emir gönderilerek meselenin Maraş mahkemesinde çözülmesi istenmiştir¹¹¹⁷.

Alaybeyi Seyyid Halil

Bender muhafazasında iken harçlıkçı olarak Maraş'a gönderilen el-hac Ömer ile Abdulmuttalib isimli sipahilerin Divanihümayun'a müracaatları üzerine, Maraş Miralayı Seyyid Halil'e hitaben gönderilen Kasım 1769 tarihli bir emr-i şeriften¹¹¹⁸ ve yukarıda da adı geçen; Bender Kalesi'nde esir düşen Sipahi Mehmed'in arzuhalinden Seyyid Halil'in 1769'da Maraş alaybeyi olduğu anlaşılmaktadır. Ne kadar süreyle bu makamda kaldığı tespit edilememiştir.

Alaybeyi Ali

Mehmed oğlu Osman'ın şikâyeti üzerine Maraş kadısına gönderilen bir hükme göre 1773'te Maraş alaybeyi Ali'dir. Bu kayıt tımar sistemindeki usulsüz uygulamaları göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Osman'ın arzuhaline göre, sefere katılmadığı gerekçesiyle Sipahi Mehmed'in tımarı Mart 1773'te Miralay Ali'nin arzı ve zuemanın mahzarı ile Osman'a tevcih edilmiştir. Ancak Maraş Valisi İbrahim Paşa'ya müracaat

¹¹¹⁵ COA, AE. SMSTIII., 124/9632.

¹¹¹⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.222/2.

¹¹¹⁷ COA A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2. s. 207/2.

¹¹¹⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d. nr.2, s.175/3.

eden Mehmed elinden beratının zorla alındığını ve tımarının Süleyman oğlu Mustafa'ya tevcih edildiğini iddia etmiştir.

İbrahim Paşa'nın inhası üzerine ruznamçe kayıtları incelenmiştir. Tımarın önce Mehmed'in nâ-mevcudundan Mehmed oğlu Osman'a daha sonra 1 Nisan 1774'te Miralay Seyyid Mehmed Battal arzıyla Süleyman oğlu Mustafa'ya tevcih edildiği anlaşılmıştır. Bu durumun şüphe uyandırması üzerine Mart 1776'da kadiya emir gönderilmiş bu konuda bilgisi olanların ifadelerine başvurup, gerçeği ortaya çıkarması ve İstanbul'a bildirmesi istenmiştir¹¹¹⁹.

Alaybeyi Seyyid Mehmed Battal

Alaybeyi Ali'den sonra alaybeyliğine atanmış olduğu tahmin edilmektedir. Ekim 1774 tarihli bir ahkâm kaydına göre Maraş Alaybeyi Mehmed, Sipahi Ali'den arz akçesinin haricinde rüşvet olarak iki yüz kuruş talep etmiştir. Hükümde Alaybeyi Mehmed olarak zikredilmiş olsa da aynı yıllarda görev yapmış Mehmed Battal olabileceği değerlendirilmektedir¹¹²⁰.

5.3.6.1 Tımar Tezkirecisi

Tımar, Osmanlı Devleti'nde bir kısım askerlere ve memurlara geçimlerini sağlamak veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere belirli bölgelerden tahsis edilmiş vergi kaynaklarının adıdır. Ülkenin vergi gelirlerinin %49,8'ine tekabül eden bu vergi kaynaklarının¹¹²¹ taşrada sağlıklı bir şekilde işleyişinden sorumlu olan görevlilerden biri tımar tezkirecisidir. Alaybeyinin arzıyla görevlendirilen¹¹²² tımar tezkirecilerinin görevleri sefere katılan sipahilerin yoklamalarını yapmak¹¹²³ ve eyaletten valilere tahsis edilmiş vergileri toplamaktır¹¹²⁴.

Alaybeyi arzıyla atandıkları ve Maraş sipahileri birkaç fırka halinde bölünmüş¹¹²⁵ oldukları için Maraş'ın alaybeyleri değiştikçe tımar tezkirecilerinin de değişmiş olması muhtemeldir. Araştırma esnasında Maraş eyaleti tımar tezkirecilerinden sadece üç isim tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri "Sahteci" olarak da bilinen Tımar Tezkirecisi Ebubekir'dir. Ebubekir'in ilk kez hangi tarihte bu göreve atandığı tespit edilememiştir. Bununla birlikte Mart 1721'de bu makamda görülmektedir¹¹²⁶. 1726 tarihli şikâyet kaydında ise Abdulluttalip'ten sabık tımar

¹¹¹⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.228/1.

¹¹²⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.190/3.

¹¹²¹ Halil İnalcık, "Tımar", *İslam Ansiklopedisi*, C.12/1, İstanbul, 1979, s.286.

¹¹²² COA, A. DVNS.KLB., d., nr.2, s.367/2.

¹¹²³ COA, A.DVNS.MHM. d., nr.136, s.82/268.

¹¹²⁴ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.98, s.333/2.

¹¹²⁵ "Maraş Beylerbeyisine ve bu defa Maraş Alaybeyi nasb olunan ve tımar tezkirecisi olan Ebubekir zîde kadruhuma hüküm ki. Maraş eyaleti zuema ve erbab-ı tımarı bugz-i azimesi hasebiyle birkaç fırka olub her fırka taraf-ı aherde olanın zeamet ve tımarını almak için diledikleri kimesneyi nâ-bercâ şakka peydâ ile alaybeyi nasb ettirüb hidematında mevcut olanların tımar ve zeametlerini birer ismine geçirdiklerinden..." COA, A.DVNS.MHM. d., nr.136, s.82/268.

¹¹²⁶ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.90, s.77/1.

tezkirecisi olarak söz edilmesi¹¹²⁷ Ebubekir'den sonra atanmış olabileceğini akla getirmektedir. 1729'da yine bu makamda görülen Ebubekir zimmetine para geçirmek suçundan aynı yılın Eylül ayında Kıbrıs'ta kalebent edilmiştir¹¹²⁸. Alaybeyi Fatin Recep Ebubekir'in yerine Yusuf isimli adamını tezkireciliğe getirmiştir¹¹²⁹.

5.3.7. Çavuşlar Kethüdası

Çavuş, çeşitli Türk devletlerinde saray hizmetlilerini ifade eden ve aynı zamanda askeri rütbe olarak ta kullanılan bir terimdir. Divan-i Lügati't-Türk'te "Çavuş" şeklinde geçen kelime askeri zulümden men etmekle görevli amir anlamında kullanılmıştır¹¹³⁰. Eyalet divanlarında görevli olan çavuşların; çavuşbaşı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini gibi idari ve mali amirleri vardı¹¹³¹. Çavuşlar kethüdası eyalet ve sancak divanlarında görevli çavuşların özlük işlerinden, aynı zamanda divan toplantılarına gelen ümeranın, defter kethüdasının, defterdarın ve alaybeylerinin karşılanmasından da sorumluydu. Çavuşbaşı ise beylerbeyinin şahsi işlerine bakan çavuşların amiriydi¹¹³².

Çavuşlar kethüdası da diğer umera gibi tımar tasarruf ederdi. Maraş çavuşlar kethüdalarından Veli Ağa, ber-vech-i mâlikane Menbic Ravandan mukataasına tasarruf etmekteydi. Veli Ağa, görevli olarak İstanbul'a gönderildiğinde dönünceye kadar yerine vekâlet etmesi için Ebubekir, Maraş Valisi Ali Paşa tarafından vekil olarak görevlendirilmişti¹¹³³. Taşranın önemli görevlilerinden olmasına rağmen Maraş Çavuşlar kethüdalarından sadece üç isim tespit edilebilmiştir. Bu isimler şunlardır:

Çavuşlar Kethüdası Ahmed

Hüdayi Mahmud Efendi vakfı karyelerinden Zeytun ve Firnos karyeleri ahalilerinin şikâyetlerinden Ahmed'in 1702'de Maraş'ın çavuşlar kethüdası olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslim ahalinin iddialarına göre 1689'da Maraş mütesellimi Ebubekir ve Çavuşlar Kethüdası Ahmed ahaliden haksız yere sekizer kuruş almışlardır. Ahalinin bu şikâyeti üzerine Halep Valisi Mehmed Paşa ve Maraş kadısına hitaben gönderilen Şubat 1702 tarihli hükümle Ahmed ve Ebubekir'den haksız aldıkları akçelerin tahsil edilmesi eğer vermezler ise Halep Kalesi'ne kalebent edilmeleri emredilmiştir¹¹³⁴. Bu emrin infaz edilip edilmediğini tespit edebilmek mümkün olmamıştır.

¹¹²⁷ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.108, s.462/1.

¹¹²⁸ COA, A. DVNS.KLB., d., nr.2, s.271/1.

¹¹²⁹ COA, A. DVNS.KLB., d., nr.2, s.367/2.

¹¹³⁰ Orhan F. Köprülü, "Çavuş", *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.236

¹¹³¹ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı, s.74

¹¹³² Nejat Göyünç, *Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı Tanzimata Kadar*, s.78; Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 1998, s.85.

¹¹³³ Naime Yüksel Kayaçağlayan, *65 Numaralı Gaziantep Şeriyeye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2011, s.80.

¹¹³⁴ COA, A.DVNS.MHM. d., nr.112, s.171/622.

Çavuşlar Kethüdası Mehmed

Seyyid Süleyman, Veli, Hatice isimli kişilerin Divan'a gönderdikleri arzuhaldeki ifadelerine göre 1717/1718 yıllarında Maraş'ın Çavuşlar Kethüdası Mehmed'tir¹¹³⁵.

Çavuşlar Kethüdası Ömer

İsmi tespit edilebilen çavuşlar kethüdalarının içinde bir isim dikkat çekmektedir. Bu isim Çavuşlar kethüdası Ömer'dir. Kayseri naibinin şikâyet mektubu üzerine yazılan Mart 1746 tarihli bir ahkâm kaydına göre, Maraş beylerbeyi ve eyalet askeri sefere gittiğinde, Dulkadiroğlu Mahmud, Dulkadiroğlu Osman ve Maraş Naibi Abdurrahman ile iş birliği yapan Çavuşlar Kethüdası Ömer ahaliye zulmetmeye başlamışlardır. Bu dönemde Maraş mütesellimi Ebubekir'dir. Ebubekir'in üç adamı yukarda ismi geçen kişiler tarafından öldürülmüştür.

Cinayetin aydınlatılması için mahkemeden keşif hücceti alınmak icap ettiğinde Naib Abdurrahman, istenilen hücceti vermemiştir. Bu arada mütesellim Ebubekir azledilmiş, Çavuşlar Kethüdası Ömer mütesellim vekili olarak görevlendirilmiştir. Ömer'in ilk icraatı ise Maraş cizyedarı Ahmed'in evini basmak olmuştur. Evdeki nükudu ve eşyayı gasbettikten sonra yönünü eski mütesellim Ebubekir'in konağına çevirmiştir. Onun konağını da yağmalamıştır. Ahali korkularından İstanbul'a bildirememiştir. Ancak Kayseri'den ticaret amacıyla gelen bazı tacirler durumu Kayseri naibine anlatmışlar naib de İstanbul'a mektubuyla bildirmiştir¹¹³⁶. Ömer hakkında başka şikâyet kayıtları olsa da sadece bu örnek dahi şehir yönetimindeki rolünü göstermek için yeterli olacaktır.

5.3.8. Yeniçeri Serdarı

Herhangi bir sebeple devlet merkezinden uzakta bulunan yeniçerilerin o bölgedeki en büyük amirlerine yeniçeri serdarı denirdi. Bunlar aynı zamanda bulundukları yerdeki gönüllülerin ve gönüllü yeniçerilerin de amiriydiler¹¹³⁷. Yeniçerilerin başkent dışında şehir ve kale hizmetleri olmak üzere iki tür hizmeti vardı. Taşra vazifelerinden en mühimi kale muhafızlığı idi. Sınır boylarındaki önemli kalelerde kale dizdarı yanında *Yeniçeri Ağası* adıyla bir komutan bulunurken kaza gibi daha küçük yerlerde Yeniçeri Serdarı bulunması kanundu. Bu yeniçeri serdarları Yeniçeri Ağasının mektubu ile tayin edilirler ve divandan yazılan hükümle kazalara bildirilirdi¹¹³⁸.

Seferlerde asker yazımı ve cepheye gönderilmeleri, ordu için zahire tedariki ve nakli, eşkıya ile mücadele, asayişin tesisi ve emir altındaki neferlerden suç işleyen

¹¹³⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.96, s.529/2.

¹¹³⁶ A.DVNS.AHK. ME. d., nr.1, s. 141/3.

¹¹³⁷ Ünal, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, s.734.

¹¹³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.1, Ankara, 1988, s.324-327.

olursa bunların mahkemeye sevk¹¹³⁹ yeniçeri serdarının görevlerindendi. XVIII. asırda Maraş Kazası'nda görev yapan yeniçeri ağalarının isimlerini tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak Maraş'a gönderilen hükümlerden şehirde yeniçeri serdarlarına hitaben yazılan emirler bulunmaktadır¹¹⁴⁰.

5.3.9. Kethüda Yeri

Osmanlı ordusunda kapıkulu süvarileri derecelerine göre Sipah, Silahtar, Sağ Ulufeciler, Sol Ulufeciler, Sağ Garipler ve Sol Garipler olmak üzere altı bölükten mürekkepti. Kapıkulu Süvarileri atlı birlikler olduğu için ilk zamanlarda İstanbul'a yakın merası olan yerlerde ikamet ederlerken XVII. asırdan itibaren nizamlarının bozulmasıyla sahaları genişlemiş merkezden uzak yerlerde ikamet etmeye başlamışlardı. Bu uzak yerlereki sipahilerin komutanına kethüdayeri denilirdi. Kethüda yerleri Altıbölük Ağasının mühürlü mektubuyla tayin edilirler ve bulundukları şehrin yöneticilerine ferman ile bildirilirdi¹¹⁴¹.

Kethüdayerinin öncelikli görevi altı bölük halkının düzenini sağlamaktı bunun yanı sıra kadı'nın denetimi altında reayanın korunması, asayişin sağlanmasından sorumluydu. Asker yazımında bulunmak seferden kaçanları cezalandırmak ta görevleri arasındaydı¹¹⁴². XVIII. asırda Maraş'ta görev yapmış kethüdayerlerini tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak Maraş'a gönderilen hükümlerde isimleri zikredilmese de kethüda yerlerine hitap edilmektedir.

5.3.10. Subaşı

Şehirlerin güvenliğini sağlayan görevlilerdir. Mahalli konularda, kanun ve nizamların uygulanmasında söz sahibi olan subaşılar suçluların aranıp bulunmasından, adalet huzuruna getirilmesinden sorumludur¹¹⁴³. Sefer zamanlarında ise her alayda zâbit olarak üç dört subaşı bulunurdu¹¹⁴⁴. Fatih Kanunnamesi'ne göre Mîrî ve Tımarlı Subaşı olmak üzere iki tür subaşılık vardı. Divân tarafından atanan mîrî subaşı kadı'nın emrinde şehir ve kasabalarda belediye, zabıta ve asayiş işlerine bakardı. Tımarlı Subaşı ise sancakbeyinden sonra sipahilerin en önemli subayı idi bunlara İl Subaşı da denirdi¹¹⁴⁵.

Subaşılar büyük zeametlerde de görev yaparlardı. Serbest dirliklerin zaimleri bir ya da daha fazla subaşıyı tayin ederlerdi¹¹⁴⁶. Maraş sancağındaki Kallu Cemaati'nin

¹¹³⁹ Yıldırım, *agt*, s.115.

¹¹⁴⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.104, s.12/3; M.D., nr.98/113, 104/542, 112/1465,

¹¹⁴¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, C.2, Ankara, 1988, s.172-175.

¹¹⁴² Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s.76; Yıldırım *agt.*, s.119.

¹¹⁴³ Mücteba İlgürel, "Subaşı", *DİA*, C.37, İstanbul, 2009, s.447-448.

¹¹⁴⁴ Abdulkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (Ed. E. İhsanoğlu)*, İstanbul, 1994, s.351.

¹¹⁴⁵ Ünal, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, s.624.

¹¹⁴⁶ Yıldırım, *agt.*, s.122.

vergileri sadrazam mektupçusu Mehmed Rağıb'ın zeamatindendi¹¹⁴⁷ ve bu vergiler subaşı tarafından toplanırdı. Malî görevleri de olan subaşılar, tımar köylerinin mahsullerini sipahi adına toplarlardı. Ancak ender de olsa şehir yönetiminde güçlü bazı isimlerin bu vergilerin toplanmasında mâni olduğu ya da el koydukları da oluyordu. Örneğin, Nisan 1745'te, Cağal-ı Kebir isimli köyden dört bin iki yüz elli akçe tımara tasarruf eden Sipahi Hasan'ın vekili olan subaşı bu vergileri toplamak istediğinde Bayezidoğlu Mehmed ve Dulkadiroğlu İsmail engel olmuşlardı¹¹⁴⁸.

Sipahi Hasan'ın gelirlerine el koyulmasına benzer bir hadise zaim Mustafa'nın şikâyetinde görülmektedir. Bertiz nahiyesinden İsa Seküsü, Çağılgan ve Merk isimli köyler 1776/1777'de Mustafa isimli bir zaimin tasarrufundadır. Zaim, subaşıları Seyyid Ahmed ve Veliefendizâde Seyyid İsmail'i görevlendirerek zeamet mahsulunu toplatmak istediğinde Dulkadiroğlu Ömer Bey bu mahsullere el koymuştur¹¹⁴⁹. Daha önceki başlıklarda özellikle mali konularla ilgili ehl-i örfün usulsüzlükleri ile ilgili çok sayıda şikâyet tespit edildiği halde subaşılar ile ilgili bu iki kayıt haricinde başka bir belge tespit edilememiştir.

5.3.11. Kale Görevlileri

Kale, bir beldeyi düşman saldırılarından korumak amacıyla dağ başlarında yapılmış korunaklı binalardır. Osmanlı Devleti'nde kaleler için ayrı bir teşkilat kurulmuştur. Askerî, idari, adli, hususlarda birçok meselenin çözümlendiği kalelerin, dizdarın amirliğinde kethüda ve kale erlerinden oluşan bir teşkilatı vardı. Bu teşkilat beylerbeyi, sancakbeyi ve kadı'nın denetimi altındaydı¹¹⁵⁰. XVIII. asırda Maraş eyalet merkezi olmasına rağmen Maraş Kalesi, Halep eyaletine tabiydi¹¹⁵¹. Bu durum kale teşkilatının eyaletin teşkilatından farklı bir şekilde organize edildiğine işaret etmektedir. Maraş Kalesi'nde 1700/1701'de subaylarıyla beraber 53 nefer kale mustahfızanı bulunmaktaydı. Bu askerlerin mevacibleri *ber-vech-i ocaklık*¹¹⁵² Dimos Ayntab Mukatası'ndan karşılanırdı. 1701'de mustahfızanların bir yıllık mevacibleri günlük 365 akçeden yıllık 206 kuruş 10 pareydi¹¹⁵³. Bu askerler kalede ikamet ederlerdi¹¹⁵⁴ aynı zamanda şehirde ve çevresinde bağ ve bahçe gibi mülkleri vardı¹¹⁵⁵. Saray teşkilatı için avcı kuşlar yetiştiren, Andırın'da ikâmet eden Avcı Cemaati'nin mensupları da kale görevlilerinden sayılır ve bunlar vergiden muaf tutulurlardı¹¹⁵⁶.

¹¹⁴⁷ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.4, s.32/3.

¹¹⁴⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.105/1.

¹¹⁴⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr., 2, s.302/2; d., nr.1, s.153/2.

¹¹⁵⁰ Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s.77-78.

¹¹⁵¹ COA, AE., SMSTIII., 99/7467; SABHI., 134/8986; vd.

¹¹⁵² Ocaklık; Osmanlı idari ve mali teşkilatında belirli bir tahsisat alanına verilen isimdir. Bazı askeri görevlilerin ücretlerine karşılık kendilerine tahsis edilen gelirler de ocaklık olarak anılır. Daha geniş bilgi için bkz. Orhan Kılıç, "Ocaklık", DİA, C.33, İstanbul, 2007, s.317-318.

¹¹⁵³ COA, AE., SMSTII., 30/2989

¹¹⁵⁴ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.167, s.557/2.

¹¹⁵⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.129, s.23/3.

¹¹⁵⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.49, s.217/5.

Kale görevlilerine ait bilgiler merkezde Büyükkale Kalemi'nde tutulur herhangi bir şikâyet söz konusu olur ise buradaki kayıtlar esas alınır¹¹⁵⁷. Kale neferatının belirli aralıklarla yoklamaları yapılır ve bu yoklamalar ile Büyükkale Kalemi'ndeki defterler karşılaştırılırdı 1800 yılında yapılan yoklama sonucunda hazırlanan yoklama defteri ile Büyük Kale Kalemi'ndeki kayıtlar arasında tutarsızlık olunca 5 Kasım 1800'de Maraş kadısına yeniden yoklama yapması için emir gönderilmiştir. Yapılan yeni yoklamada kale mustahfızanlarının sayısının 32 olduğu anlaşılmıştır¹¹⁵⁸. Asrın başından son çeyreğine kadar mustahfızan sayısı değişmemişken son çeyrekten itibaren bu sayı nerdeyse yarıya düşmüştür.

Kale mustahfızanları padişah değişikliklerinde *Ocaklık Berâtlarını* yeniletirlerdi. 1774-1775'te yenilenen beratta kalede zabitleriyle birlikte toplam elli iki nefer olduğu kayıtlıdır. Yetmiş dört yılda kale neferlerinin sayısı bir kişi azalarak elli iki olmuştur. Söz konusu tarihte bu mustahfızanların mevâcibleri 1 kuruş 160 akçe olmak üzere yıllık 565,5 kuruş 10 para'dır¹¹⁵⁹. Mayıs 1788'de kale neferlerinin sayısı yine elli iki kişidir. Mevacibleri de aynı şekilde günlük 390 akçe hesabıyla yıllık 556,5 kuruş 15 paredir¹¹⁶⁰. Kale neferleri, Dimos Ayntab Mukatasından olan alacaklarını tayin ettikleri vekilleri eliyle tahsil ederlerdi. Bu vekillerden bazıları yolsuzluğa meyletmışlerdir. Bunlardan biri Maraşlı Mehmed bin Mehmed'tir. Mehmed, 1744'te kale neferlerinden bazılarının ücretlerini zimmetine geçirmiştir¹¹⁶¹.

Kale teşkilatı hakkında bu genel bilgilerden sonra, şehirde önemli bir işlevi olan bu teşkilatın XVIII. asırda Maraş'taki yöneticileri ve sosyal hayattaki rolleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

5.3.11.1 Kale Dizdarı

Dizdar, kalelerin korunmasından sorumlu askerin komutanıdır. Şehrin asayışı, değerli eşyaların muhafazası, suçluların hapsedilmesi gibi görevleri bulunan dizdarlar; yeniçeriler, cebeciler veya sipahilerar asından merkezden atanırdı¹¹⁶². Vefat ettiklerinde yerlerine varsa oğulları atanırdı. Günlük on dört akçe ulufe ile kale dizdarı olan Hacı Abdi vefat edince Maraş kadısı Abdullah Efendi'nin arzı ve kale neferatının mahzarı ile 14 Ekim 1705'te oğlu Yusuf dizdar olarak atanmıştır¹¹⁶³.

Dizdarların dirlikleri *Serbest Tımar*¹¹⁶⁴ olarak kabul edilmekteydi¹¹⁶⁵. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Maraş Kalesi'nin bütün görevlilerinin gelirleri Dimos

¹¹⁵⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr., 167, s.419/2.

¹¹⁵⁸ COA, C.AS., 406/16785

¹¹⁵⁹ COA, AE., SABHI., 134/8986-1

¹¹⁶⁰ COA, AE., SABHI., 134/8986-2.

¹¹⁶¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.171/2.

¹¹⁶² Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdâr", *DİA*, C. 9, İstanbul, 1994, s.480-481.

¹¹⁶³ COA, AE., SAMDIII., 121/11870.

¹¹⁶⁴ Belirli dokunulmazlıkları ifade eden kavram. Daha geniş bilgi için bk. Halil İnalcık, "Tımar", *DİA*, C.41, s.168-173.

Ayntab Mukatası'ndan karşılanır, ulufe alırlardı. Kalenin bütün işlerinden sorumlu olan dizdâr çevredeki derbendlerin idaresinden de sorumluydu¹¹⁶⁶. Çeşitli sebeplerle boşalan kadrolara kale dizdarının arzıyla atama yapılırdı¹¹⁶⁷. Mustahfızanların yanısıra Maraş Kalesi'ndeki Sultan Süleyman Camii'nin görevlileri de kale dizdarı arzı ile atanırdı¹¹⁶⁸.

Dizdarlar askerî yönden beylerbeyine, hukukî yönden ise kadıya karşı sorumludur¹¹⁶⁹. Bu sebeple, kale dizdarı Yusuf, hukuksuz bir şekilde kale kethüdası Şeyh Hamza'yı azledip yerine kardeşi Mustafa'yı görevlendirince; Şeyh Hamza, kethüdalığın tekrar kendisine verilmesi için mahkemeye başvurmuştur. Naibin Şeyh Hamza'nın haklılığını başkente bildirmesiyle Mustafa'nın azledilerek Şeyh Hamza'nın yeniden görevlendirilmesi için beylerbeyine ve dizdara Nisan 1725'te emir gönderilmiştir¹¹⁷⁰. Bu emre rağmen Dizdar Yusuf, Şeyh Hamza'yı görevlendirmemiştir. Kale neferlerinden bir kısmının da desteğini alan Şeyh Hamza Divan'a bir kez daha arzuhal sunmuştur. Arzuhaldeki ifadelerle göre kethüdalık görevini Şeyh Hamza'dan başkasına arz etmemesi Yusuf'a üç kez emredilmesine rağmen, bu görevi yine kardeşi Mustafa'a için arz etmiştir. Mustafa ise kale kapısında süvari asker bulundurması gerekirken görevini ihmal edip bazı suçluların firar etmelerine sebep olmuş ayrıca Yusuf ile kardeşi Mustafa neferatın ulufelerini zimmetlerine geçirmişlerdir. Bunun üzerine Mayıs 1726'da Maraş mütesellimi ve naibine hitaben hüküm gönderilerek Şeyh Hamza'nın göreve iade edilmesi istenmiştir¹¹⁷¹. Dizdar Yusuf, hakkındaki bu suçlamalara rağmen dizdarlık görevine 1733-1734'e kadar devam edebilmiştir¹¹⁷².

Yusuf'tan sonra dizdarlığa Ahmed getirilmiştir. Ahmed de selefi gibi kethüdası ile anlaşamamıştır. Divan'a mektup gönderen Dizdar Ahmed, hareketleriyle kaledeki askerlerin nefretini kazanan Kale Kethüdası Ali'nin azledilerek, yerine dindar ve müstakim bir kimsenin tayin edilmesini istemiştir. Ancak Kethüda Ali'nin azledilmesi için dizdarın bu mektubu yeterli olmamıştır. Maraş naibine Eylül 1744'te hüküm gönderilerek, kale neferlerinin Kethüda Ali'den niçin razı olmadıklarının mahzarla bildirmeleri istenmiştir¹¹⁷³. Yukarıda da görüldüğü üzere Dizdar Yusuf'un kethüdalığı kardeşi adına arz etmesine benzer bir durum ortaya çıkmasının önlenmesi için böyle bir emir gönderilmiş olmalıdır. Bu hüküm dizdarın idarî tasarrufunun kadı tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir.

Dizdar Ahmed'ten sonra bu göreve Hacı Mehmed getirilmiş olmalıdır. Ancak Dizdar Hacı Mehmed'in isminin geçtiği 1762 tarihli kayıt oldukça gariptir çünkü Kara

¹¹⁶⁵ Eftal Şükrü Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi (OTAM)*, S.7, Ankara, 1996, s. 4.

¹¹⁶⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1990, s.29.

¹¹⁶⁷ COA, AE. SMT.III., 99/ 7467

¹¹⁶⁸ COA, C.EV., 636/32066.

¹¹⁶⁹ Batmaz, "Osmanlı Devleti'nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış", s.5.

¹¹⁷⁰ COA, A.DVNS.ŞKT., d., nr.104, s.69/2.

¹¹⁷¹ COA, A.DVNS.ŞKT., d., nr.108, s.255/1.

¹¹⁷² COA, A.DVNS.ŞKT., d., nr.167, s.419/2.

¹¹⁷³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.84/4.

Fakih olarak tanınan Mehmed adlı biri Dizdar Hacı Mehmed benim diyerek bazı kale erlerinin iki bin kuruştan fazla akçelerine el koymuştur. Kale erlerinden on kişinin İstanbul'a kadar gidip şikâyetçi olmaları üzerine beylerbeyine ve naibe emir gönderilerek, suçluların yargılanması ve neticenin Divan'a bildirilmesi istenmiştir¹¹⁷⁴.

Dizdarlar kalenin en üst amiri olmaları hasebiyle kalenin sorunlarını doğrudan Divan'a yazmışlardır. 1766-1767 yıllarında Maraş'ta bir veba salgını meydana gelmiş, şehirde kıtlık olmuştur. Dizdar Ömer İstanbul'a gönderdiği mektubunda, şehirdeki veba salgını ve kıtlık dolayısıyla perişan olan hallerinin valilerin *Kale Yoklaması* adıyla aldıkları mübaşiriye ücretiyle daha da kötüleştiğini ifade etmiştir. Bazı yıllarda iki kez vali değiştiğini ve her gelen valinin bu ücreti kendilerden talep ettiğinden yakınan Dizdar Ömer bu ücretin alınmamasını istemiştir. Bu talep kabul edilmiş, Mart 1767'de Maraş mutasarrıfına gönderilen emirle kale yoklaması için ücret alınmaması emredilmiştir¹¹⁷⁵.

5.3.11.2. Kale Kethüdası

Kethüda, Farsça bir kelime olup Osmanlı idari teşkilatında XV. asırdan itibaren bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı anlamında kullanılmıştır¹¹⁷⁶. Kale kethüdaları, mâl-ı mîrîye ve kaleye hizmet etmede dizdarın yardımcısıdır. Ayrıca kale erlerinin dirlik ve düzenin sağlanması, diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile birlikte sorumludur. Atanmasında takip edilen yol ve bağlı olduğu makamlar dizdar ile aynıdır¹¹⁷⁷. Maraş'taki kale dizdarları yevmiye on üç akçe ulufe alırlardı. Dizdar başlığı altında görüldüğü üzere dizdarlar anlaşılmadıkları kethüdaları yerine başka isimleri arz etmişlerdir¹¹⁷⁸. Bununla birlikte bazı kethüdalarının kendi rızalarıyla bu görevi başkasına kasr-ı yed ettiği de olmuştur. Kethüda Ömer oğlu Ali, 1745'te görevini Ömer ismindeki bir başkasına devretmiştir¹¹⁷⁹.

5.3.11.3. Kale Erleri ve Diğer Görevliler

Dizdar ve kethüdadın emri altında gece ve gündüz kaleyi bekleyen kullardır. Dizdarın arzı ile tayin edilirler veya azledilirlerdi. Kale erleri, topçu, cebeci ve tüfenk-endaz olarak adlandırılan çeşitli sınıflara ayrılmışlardır¹¹⁸⁰. Kale erlerinin günlük 3,5

¹¹⁷⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.12/3.

¹¹⁷⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.118/2.

“Maraş kal'ası dizdarı Ömer zîde hıfzıhu mektub gönderüb Maraş kal'ası neferatı kaht u gadâ ve tâun sebebiyle perişanü'l-hal ve senevî Dimos maktuası malından beş yüz elli altı buçuk gurus ile on beş pâre mevacicleri olmağla beher neferi senevi beratları yazularına göre üçer beşer gurus ulufe ile teayyüş ve infak-ı iyal idüib merhamete şâyân iken vülât-ı âzâm tebdil oldukça kal'a yoklaması namıyla silahdarları hizmet olmak üzere buyruldu ile tayin ve beher sene fukarâ-yı merkumundan iki yüz ve iki yüz elli gurus hizmet-i mübaşiriyye ahz ve kabz ve ba'zı senelerde iki defa tebdil-i vâli vukuuyla”

¹¹⁷⁶ Mehmet Canatar, “Kethüdâ”, *DİA*, C. 25., İstanbul, 2002, ss.332-334.

¹¹⁷⁷ Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s.79.

¹¹⁷⁸ COA, AE., SMSTII., 52/5186.; A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.84/4.

¹¹⁷⁹ COA, AE., SMHDI., 112/8051.

¹¹⁸⁰ Ergenç., *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s.80.

akçe¹¹⁸¹ ile 6 akçe arasında değişen ulufeleri vardır. Dizdarlar ve kethüdalar gibi kale erleri vefat ettiklerinde yerleri oğullarına tevcih edilmiştir. Müteferrika bölüğünde günlük bir akçe ulufe ile Çilingir Halil vefat ettiğinde yerine Temmuz 1766'da oğlu Seyyid Ahmed atanmıştır¹¹⁸².

5.4. Ehl-Örf İdarecilerin Halkla İlişkileri

Maraş'ta XVIII. asırda halk ile yöneticiler arasındaki ilişkiler hakkında arşiv belgeleri özellikle şikâyet defterleri önemli bilgiler içermektedir. Bu defterlerde, bizzat İstanbul'a giderek, ya da arzuhalder göndererek ehl-i örfen şikâyetçi olanların müracaatları üzerine kaleme alınan hükümler yer almaktadır. Bu hükümlerde şikâyetçilerin dile getirdikleri ortak husus "zulm ve taaddîye" uğradıklarıdır. Sözlük anlamı "*bir şeyi ona ait olmadığı yere koymak*" olan zulm (zulüm); din, ahlâk, hukuk gibi alanlarda "belirlenmiş sınırları çiğneme, haktan bâtila sapma, kendi hak alanının dışına çıkıp başkasını zarara sokma, rızasını almadan birinin mülkü üzerinde tasarrufta bulunma, zorbalık" terim anlamında kullanılmıştır¹¹⁸³. Ehl-i örf idarecilerin zulmünden bıkan Zeytun Köyü ahalisinin yerleşim yerlerinin idari sınırlarının değişmesini istemeleri ve Zeytun'un 1722 / 1723'te bir süre Kars-ı Zulkadriye Kazasına bağlanması¹¹⁸⁴. Ehl-i örf idarecileri ile halkın münasebetlerini göstermesi bakımından dikkat çeken bir örnektir.

Nahiyelerin idari sınırlarını bile değiştiren bu şikâyetlerin esası, halktan kanunsuz olarak toplanan vergilerdir. Başta maiyetlerinde istihdam ettikleri askerler ile giderleri artan valiler olmak üzere; mütesellimlerin büyük çoğunluğu ahaliden devr ve kaftan baha, zahire baha ve değişik adlar altında kanunsuz vergiler talep etmişlerdir¹¹⁸⁵. Bu şikâyetler dolayısıyla sık sık ikâz edilen valilerin bazıları Divan'da yargılanmış olmasına rağmen¹¹⁸⁶ Maraş'ta ikâmet eden mütesellimlerden Elbistan'a kadar devre çıkıp halktan çeşitli adlar altında akçe toplayanlar olmuştur¹¹⁸⁷. Bir kısım idareciler ise iskâna tabi olmadıkları halde bazı kişilerden iskâna memur edildikleri iddialarıyla akçe talep etmişlerdir¹¹⁸⁸. Kanuna ve deftere aykırı bu talepler karşısında halk kimi zaman ayaklanarak tepkisini göstermiştir. Bu isyanlardan biri Maraş beylerbeyi Ömer Paşa döneminde meydana gelmiştir. Ömer Paşa Van muhafazasında görevliyken vergi tahsili için adamlarını gönderdiğinde debbağlardan bazı kimseler vergi vermek istememiş başlarına topladıkları adamlarla 1745/1746'da şehirde ayaklanma çıkarmışlardır¹¹⁸⁹.

¹¹⁸¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.167, s.419; AE., SMSTIII., 206/16252.

¹¹⁸² COA, SMSTIII., 206/16254.

¹¹⁸³ Mustafa Çağrı, "Zulüm", DİA, C.44, İstanbul, 2013, s.507.

¹¹⁸⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.104, s.147/1

¹¹⁸⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.90, s.260.

¹¹⁸⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.94, s.97.

¹¹⁸⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.41, s.700/3058.

¹¹⁸⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.41, s.710/3097.

¹¹⁸⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.230/4.

Ehl-i örf ile Maraş halkı arasındaki anlaşmazlıklardan bir diğeri de gayrimüslim tebaadan kanunla belirlenenden fazla toplanan cizye¹¹⁹⁰ ile reayadan talep edilen raiyyet rüsumudur¹¹⁹¹. XVI. ve XVII. asırlardaki iç ve dış gelişmelere bağlı olarak Tımar Rejiminin bozulmasıyla¹¹⁹² gelirleri azalan sipahiler, birçok kişiden kendi raiyyetleri olduğu iddiasıyla raiyyet rüsumu talep etmişlerdir. Şehirde ikâmet edenlerle bu vergiden muaf olanlar raiyyet rüsumunu ödemek istememişler, ödemek zorunda kalanlar ise Divan'a gönderdikleri arzuhallerle haklarını aramaya çalışmışlardır. Bu konuda Divan'a yansıyan yüzlerce şikâyet bulunmakla beraber Cami-i Kebir Mahallesi sakinlerinden Mehmed'in yeniçeri taifesinden olmasına rağmen kendisinden raiyyet rüsumu talep edildiği hakkındaki şikâyeti oldukça dikkat çekicidir¹¹⁹³. Benzer şekilde, vergiden muaf, ulema zümresinden hatip Abdulcelil, karye zabitini kendisinden raiyyet rüsumu talep ettiği iddiasıyla Divan'a şikâyet etmiş, bunun üzerine Mayıs 1745'te Maraş mütesellimine gönderilen emirle sipahinin haksızlığına son verilmesi istenmiştir¹¹⁹⁴. Bu konuda yüzlerce şikâyet olması ve her seferinde haksızlığın önlenmesi için ehl-i örf mensuplarına emir gönderilmesine rağmen; bu emirler taşrada karşılık bulmamış, muaf olanlardan raiyyet rüsumu talep edilmeye devam etmiştir.

Ehl-i örfün zulm ve teaddi olarak nitelenen uygulamalarından biri de reayadan "cerime" adı altında talep ettikleri akçelerdir. Reayadan haksız yere cerime talep edenlerden biri 1737'de Maraş mütesellimi olan Ali Ağa'dır. 1737'de Mengûşzâde Halil'i suçu olmadığı halde hapsedirip cerime adı altında 400 gurusunu zorla almıştır. Maraş Naibi Hasan'ın mektupla Divan'a bildirmesi üzerine davanın Maraş mahkemesinde görülmesi için 1743 Haziranın'da emir gönderilmiştir¹¹⁹⁵. Bu emirden üç yıl sonra, Ağustos 1747 tarihli bir başka hükümde Ali Ağa'nın mütesellimliği döneminde, ulemadan Dulkadirzâde Mehmed Efendi'yi zincire vurdurarak zorla "cerime" olarak yüz yetmiş beş gurusu aldığı ifade edilmektedir. Hakkındaki şikâyetler dolayısıyla şehirden kaçan Ali Ağa Haleb, Kâhta ve Maraş çevresinde kaçak hayatı yaşadığından dolayı yargılanması mümkün olmamıştır¹¹⁹⁶.

Ehl-i örf zümresinin sadece reayaya karşı değil kendi sınıfının üyelerine karşı da hukuksuz uygulamaları olmuştur. Bunların içinde yaygın olanı alaybeylerinin, tımarları ya rüşvetle hak sahibi olmayanlara tevcih ettirmeleri ya da kendi üzerlerine geçirmeleridir. Bu konuda tespit edilen çok sayıda şikâyet kaydından, Kör Hüseyin hakkındaki şikâyetler dönemin şartlarına ışık tutmaktadır. Maraş alaybeylerinden Kör Hüseyin sipahilerin tımarlarının bazısını sipahinin seferde bulunmadığı gerekçesiyle

¹¹⁹⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.120, s.237/2.

¹¹⁹¹ Raiyyet Rüsumu, Osmanlı Devleti'nde padişahın iradesiyle konulmuş olan vergilerdir. Daha geniş bilgi için bkz. Halil İncalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", *Belleten* C. XXIII, 1959, 570-610.

¹¹⁹² Tımar rejiminin bozulma sebepleri hakkında bkz. Mustafa Akdağ, "Tımar Rejiminin Bozuluşu", *DTCF Dergisi*, C.III., S. 4, s.419-431.

¹¹⁹³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.85, s.333.

¹¹⁹⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, 182/4 vd.

¹¹⁹⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.52/6.

¹¹⁹⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.188/2.

bazısını da tımara tasarruf eden sipahinin öldüğü iddiasıyla hak sahibi olmayanlara arz etmiş, ayrıca bazı tımarları sahipsiz olduğu gerekçesiyle üzerine geçirmiştir. Sipahilerin şikâyeti üzerine Eylül 1729'da alaybeyliğinden azledilerek servetinin müsadere edilmesi ve Payas Kalesi'nde kalebend edilmesi için emir yazılmıştır¹¹⁹⁷. Kör Hüseyin hakkındaki bu fermanın infaz edilip edilmediği tesbit edilememiştir. Bununla birlikte şikâyet edilenlerin cezalandırılmalarının her zaman mümkün olmadığı sipahi Hasan'ın şikâyetinden anlaşılmaktadır. Sipahi Hasan'ın tımar gelirlerine el koyan Dulkadiroğlu Mehmed ve Dulkadiroğlu İsmail isimli kişiler için herhangi bir ceza verilmemiş, Nisan 1745'te Maraş naibine gönderilen emirle haksız aldıkları akçeleri iade etmeleri istenmiştir¹¹⁹⁸.

Halkın ırz, can ve mal güvenliğini sağlamakla yükümlü ehl örften ahali arasındaki anlaşmazlıklarda bir taraf lehine¹¹⁹⁹ hareket edenler olduğu gibi reayanın ırz ve canına kastedenler de olmuştur. Bu görevliler hakkında Kıbrıs, Limni Adaları'nda ya da Behisni, Payas Kaleleri'nde kalebent edilmeleri için emirler gönderilmiş ancak bu emirler ya infaz edilememiş ya da bir şekilde affedilmişlerdir. Reayanın ırzına kastedenlerden biri Subaşı Mehmed'tir. Zeytun karyesi ahalisinden bir gayrimüslimin karısını Zeytun Hanın'daki odasına götürüp tecavüz ettiği, suçunu gizlemek için köy halkına baskı yaptığı, fahişelerle düşüp kalktığı iddialarıyla Maraş Kadısı Ahmed Duran Efendi tarafından Divan'a şikâyet edilmiştir. Ahmed Duran Efendi mektubunda, Mehmed'in kardeşi Muttalip, bir süre muhırbaşılık görevinde bulunduğundan geniş bir çevreye sahip olduğunu ve verdiği hükmün icrasının mümkün olmadığını dile getirerek söz konusu kişilerin Maraş'tan sürgün edilmeleri için emr-i şerif gönderilmesini talep etmiştir. Duran Ahmed Efendi'nin bu talebi üzerine Ağustos 1725'te Subaşı Mehmed ile kardeşi Muttalip'in Maraş'tan sürgün edilmeleri için emir yazılmıştır¹²⁰⁰. Ne var ki bu emrin infaz edilip edilemediğini tespit etmek mümkün olmamıştır.

Ehl-i örf zümresi mensupları çoğu kez zulm ve teaddi ile suçlansa da Maraş sakinlerinden Seyyid Abdalbaki ile Maraş Valisi Halil Bey'in (Riştanzâde) oğulları Mehmed ve Mikdad Beyler ile Antep'in Kayser mahallesinden Ömer Ağa arasındaki dava ehl-i örfün kimi zaman haksız ithamlarla mağdur edildiklerini düşündürmektedir. Seyyid Abdalbaki kardeşini öldürdükleri iddiasıyla söz konusu isimlerden şikâyetçi olunca İstanbul'da Mahmud Paşa mahkemesinde yargılanmışlar bu esnada Seyyid Abdalbaki iddiasını ispat edemeyince seksen kuruşa sulh olmuşlardır. Ancak

¹¹⁹⁷ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.2, s.275.

¹¹⁹⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.105/1.

¹¹⁹⁹ Maraş sâkinlerinden Afşaroğlu İbrahim ile Mehmed isimli kişiler kız isteme meselesi yüzünden mahkemelik olmuşlar; Afşaroğlu İbrahim mahkemede iddiasını ispat edemeyince kaçarak Riştanoğlu Süleyman Paşa'ya sığınmış ve Mehmed'i Süleyman Paşa'ya şikâyet etmiştir. Daha sonra Riştanoğlu Süleyman Paşa'nın başağası ve iki yüz adamıyla birlikte Mehmed'in evini basan Afşaroğlu İbrahim, Mehmed'in birçok eşyasını yağma etmiş ve eşi Zeliha'yı da kaçırmıştır. COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s. 216/2.

¹²⁰⁰ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.1, s.158.

İstanbul'daki davada iddiasını ispat edemeyen Seyyid Abdalbaki Mayıs 1713'te bir kez daha davacı olmuştur¹²⁰¹.

5.5. Ehl-i Şer' İdareciler

Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü yıllar boyunca İslam dininin uygulama ve ilkelerine bağlı kalmıştır¹²⁰². Dini esaslara bu bağlılık ile birlikte Fatih Sultan Mehmet'in merkeziyetçi politikasıyla hiyerarşik bir şekilde teşkilatlanmış güçlü bir ilmiye sınıfı oluşmuştur¹²⁰³. XVI. asrın sonlarından itibaren meydana gelen hadiselerin idari teşkilatta olduğu gibi ilmiye teşkilatında da menfi tesirleri olmuştur¹²⁰⁴. Merkezde şeyhülislam, kazasker ve yüksek payeli kadı ve müderrislerden, taşrada ise kadı, naib, nakibüleşraf ve müderrislerden oluşan ilmiye teşkilatı mensuplarının daha XVII. asırda yaşadıkları ekonomik sorunlar yüzünden kitaplarını satmak zorunda kaldıkları, rüşvete meylettikleri ve ehl-i örf taifesinin baskısı altında kaldıkları bilinmektedir¹²⁰⁵.

Kadıların yaşadıkları mali sıkıntıların temelinde mülazemet uygulaması bulunmaktadır. Belli bir süre görev yaptıktan sonra yeni bir göreve atanana kadar bekledikleri bu süre, kadılar için mali sıkıntı anlamına gelmiştir. Bu yüzden göreve geldikleri zaman kadı ve naiblerden gelirlerini arttırmak için zulüm ve rüşvete meyledenler olmuştur¹²⁰⁶. Bu başlık altında, toplumun ayrıcalıklı bir zümresi olan ehl-i şer' idareciler ile ulemanın idarî ve toplumsal hayattaki rolleri incelenmeye çalışılacaktır.

5.5.1. Kadı

Arapça kaza kökünden türeyen kadı, fıkıh terim olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözmek için yetkili makamlarca görevlendirilen kişiyi ifade eder. İslâm Hukuku'na göre kadının esas görevi insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmektir¹²⁰⁷. İslamiyetin ilk yıllarında yargı işleri bizzat ilk kadı sıfatıyla Hz. Muhammed tarafından uygulanmıştır¹²⁰⁸. Zamanla İslam fetihlerinin genişlemesiyle halifenin yargılama yetkisini kullanması imkânsız hale gelince davaların görülmesi için özel yetkileri olan şahıslar tayin etmişlerdir. İslamda bu

¹²⁰¹ Mehmet Can, *61 Numaralı Gaziantep Şer'iye Sicilinin (1124-1125 / 1712-1713 s.101-200) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014, Gaziantep, s.237.

¹²⁰² Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası* (Çev. Mehmet Faruk Özçınar), Ankara, 2008, s.2-3.

¹²⁰³ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, 15.- 17. Yüzyıllar*, İstanbul, 2013, s.124.

¹²⁰⁴ İlmiye teşkilatındaki bozulmalar hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S.7-8, İstanbul, 1988.

¹²⁰⁵ Osmanlı Devlet Düzenine Dair Metinler, *Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimin ve'l-Menâfii'l-mü'minin*, (Yay. Yaşar Yücel), Ankara, 1980, s.9.

¹²⁰⁶ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara, 2014, s.124-125.

¹²⁰⁷ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s.81.

¹²⁰⁸ Fahrettin Attar, "Kadı", *DİA*, İstanbul, 2001, s.66.

uygulamayı ilk başlatan Hz. Ömer'dir¹²⁰⁹. Hz. Ömer Amr bin As, Ukbe bin Amir, Huzeyfe bin Yemân gibi sahabelere yargılama yetkisi vermiştir. Abbasi Halifesi Harun Reşid döneminde fıkıh âlimi Ebu Yusuf'un kadı'l- kudat olarak atanmasıyla kadıların seçimini, tayin ve teftişi bir sisteme bağlanarak kadılık teşkilatı meydana getirilmiştir¹²¹⁰.

Osmanlı devlet teşkilatı ve hukuk sistemi Anadolu Selçuklu devleti ve Anadolu'daki diğer beylik geleneklerine dayanmaktadır. Osmanlı yargı teşkilatı da bu geleneğin devamı olarak şekillenmiş ancak kendine özgü bir hiyerarşisi ve teşkilat yapısı ile kendisinden önce kurulan Türk-islam devletlerinin yargı sisteminden farklı karakteristik özellikler göstermiştir¹²¹¹. Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren fethettiği bölgelere idareyi temsilen subaşı, hukuku temsilen ise kadı tayin etmiştir. Şer'i hukukun uygulayıcısı olan kadı'nın, bu görevinin yanında sanatkâr ve esnafın kontrolü, lonca teşkilatının intizamı, ticari malların fiyatlarının belirlenmesi, şehirlerin alt yapısının korunması, vakıfların yöneticilerinin ve malî yapısının denetlenmesi ve vakıf müesseselere görevlilerin atanması, gibi mülkî, beledî, mâlî, askerî ve adli sahaları kapsayan geniş bir görev alanı bulunmaktadır. Kadı bu görevleri yerine getirmek için başkente doğrudan arz yazabilirdi çünkü kadının amiri beylerbeyi ya da sancakbeyi değil kazaskerlik dairesiydi. Ehl-i örf zümresi kadının görevlerini yerine getirmesinde yardım etmekle mükellefler¹²¹².

İlmiye mensuplarının tayin, yol ve nakil işleri Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin dairelerinde görülür ve Ruznâme adı verilen defterlere kaydedilirdi¹²¹³. Kazaskerler belirli dönemlerde padişah huzuruna çıkarak yaptıkları işler hakkında bilgi verirler, atama sırası gelen kadıların nerelere atanacağını yazılı olduğu *Kadı Defterleri*'ni padişaha arz ederler, padişahın onayı ile tayin gerçekleşirdi¹²¹⁴.

Önceleri belirli bir geliri olmayan kadılar mahkeme veya vakıf gelirleriyle geçinirler, yanlarındaki naib, kâtip, muhızır ve mübaşir gibi görevlilerin maaşlarını da kendileri karşılardı¹²¹⁵. Kadılar mahkemedeki işlemlerden, düzenledikleri belgelerden hem kadılar hem de yardımcıları belirli ücretler alırlardı. Kadılar, miras taksiminde bin akçe onbeş akçe, yeni evlenenlerin nikâhından yirmi, dul olanların nikâhından on

¹²⁰⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Tarihi*, İstanbul, 2006, s.48; Corci Zeydan, *İslam Uygarlıkları Tarihi (Çev. Nejdet Gök)*, İstanbul, 2016, s.304.

¹²¹⁰ Attar, agm, s.66-67.

¹²¹¹ Ekrem Tak, *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.- XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.1.

¹²¹² İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, S.9, Ankara, 1976, s.96.

¹²¹³ İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.69.

¹²¹⁴ Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s.233.

¹²¹⁵ Mahkeme görevlileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, "Mahkeme", *DİA*, C.27, İstanbul, 2003, s.343; Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, Sayı:5, İstanbul, 2005, s.418.

akçe, hüccet ve resm-i kitâbet için yirmi akçe, sicil kaydından sekiz, imzadan on iki ve müraseleden ise altı akçe resm alırdı¹²¹⁶.

Kadılar kaza sınırları içinde davaları dinlerler, yargı bölgeleri dışındaki işlere karışmazlardı. Askerî sınıf mensupları bir suça karıştıklarında cezaları zabitleri tarafından infaz edilirdi¹²¹⁷. Herkes ait olduğu bölge mahkemesinde yargılanırdı¹²¹⁸. Bununla birlikte kadılar merkezden gönderilen emirle yetki alanı dışındaki davalarda da görevlendirilebilirlerdi. Malatya sakinlerinden Mehmed, Ahmed ve Osman isimli kişiler yine Malatya sakinlerinden Şurelizâdeler olarak isimlendirilen bir grubun saldırısına uğramışlar, fakat söz konusu dönemde Malatya Serdarı Kara Mustafa Paşa'nın Şurelizâdelerin muteberlerinden olması nedeniyle Malatya mahkemesinde davaları çözüme kavuşturulamamıştır. Mağdurların şikâyeti üzerine Ekim 1713'te Maraş beylerbeyi ve kadısına gönderilen emr-i humayun ile dava Maraş'ta görülmüştür¹²¹⁹. Haklarında şikâyet olan civar kazaların kadı/naiblerinin davaları da Maraş kadıları tarafından görülmüştür. Kars-ı Dulkadriye kadısı, mütesellimle iş birliği yaparak kaza ahalisinden Ali ve damadı Ahmed'i haksız yere hapsedip zorla para aldığı için şikâyet edilince, Maraş naibine emir gönderilerek Kars-ı Dulkadriye kadısının yargılanıp, zorla alınan paranın tazmin edilmesi istenmiştir¹²²⁰.

Kadı/naibler hakkında yanlı karar verdikleri iddiasıyla şikâyet söz konusu olduğunda ulemadan bir başka isim davayı incelemekle görevlendirilebilirdi. 1733'te Hazinesdarlı Mahallesi sakinlerinden Ahmed, nikâhlı karısının yalancı şahitler ve rüşvet ile zorla elinden alındığı iddiasıyla şikâyetçi olunca, müderrisinden sabık Maraş Müftüsü Ahmed Efendi, davayı yeniden görmekle görevlendirilmiştir¹²²¹.

Maraş kadılığı, mevleviyet payeli merkezlerden en küçük dereceli devriye mevleviyeti¹²²² içinde yer alırdı¹²²³. XVI. asrın ortalarından XVII. asrın sonlarına kadar Sakız, Kütahya, Erzurum, Sinop ve Kamaniçe'de görev süresini tamamlayan kadılar Konya, Kayseri veya Maraş'a atanırlardı. Buralardan mazul olan kadılar ise Bosna veya Sofya kadısı olarak yahut bekleme süresinden sonra eski görevlerine atanırlardı¹²²⁴. Osmanlı devletinde memurlarına hizmette bulundukları sürece maaşlarına ek olarak, görevden ayrıldıklarında ise emekli maaşı olarak tahsis edilen gelir için "Arpalık" terimi

¹²¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 2014, s.93.

¹²¹⁷ COA, A. DVNS.MHM. d., nr.115, s.393/1714.

¹²¹⁸ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, İstanbul, 2016, s.34-35.

¹²¹⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.63, s.85/3.

¹²²⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.108, s.91/3.

¹²²¹ "Sabika Maraş Kazası'nda mezun-bi'l-iftâ olan müderrisîn-i kirâmdan Ahmed zîde ilmihuya hüküm ki: Maraş Mahallatından Hazinesdarlı Mahallesi sakinlerinden Ahmed nâm kimesne südde-i saadetime arzuhal idüb yine mahalle-i mezbure sâkinlerinden Ali nâm kimesne bundan akdem kızı Eslice? nam bîkr-i bâliği hüsn-i rızâsıyla şuhûd mahzarında buna tezvic ve bu dahî tezevvüc idüb menkuhesi mezbureye aherden dahl olunmak icâb itmez iken..." bkz. COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.142, s.551/1.

¹²²² Devriye Mevliyeleri; Bağdad, Antep, Bosna, Erzurum, Maraş, Trablusgarb, Beyrut'dur. Bu vilayet ve sancaklardan herhangisi birine tayin olunup sonra sırasıyla o kadılıklar dâhilinde devrettikleri için bunlara Devriye Mevalisi denmiştir. Bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.293.

¹²²³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.104-105; Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", s.71.

¹²²⁴ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.104, 290.

kullanılmaktaydı. XVIII. asırda yüksek dereceli idarecilere ve devlet memurlarına maaş tayin edilerek arpalık usulü kaldırıldı ancak sadece ilmiye mensuplarına hasredildi.

Kendilerine arpalık verilen ulema genellikle arpalıklarının bulunduğu yere gitmez yerlerine naib atarlardı¹²²⁵. Maraş kadılığı da yüksek dereceli kadılara arpalık olarak verilmiştir. Anadolu Kazaskeri Mecdî Efendi evinde merdivenden düşüp ayağını kırınca, işine devam edememiş bu sebeple 1704/1705'te azl olunup Maraş kazası ber-vech-i arpalık tevcih olunmuştur¹²²⁶. Maraş kazasını ber-vech-i arpalık tasarruf eden bir diğer isim Damâdzâde Ahmed Efendi'dir. Haziran 1726'da Rumeli Kazaskerliği'nde görev süresini tamamlayan Damadzâde Ahmed Efendi'ye arapalık olarak verilen kazalardan biri de Maraş'tır¹²²⁷. 1768'de ise eski İstanbul kadılarında Alipaşazâde Abdullah Efendi'ye Maraş kadılığı aylık beş yüz kuruş gelire arpalık olarak verilmiştir¹²²⁸. Muhtelif kataloglarda bulunan birçok arşiv belgesinden Maraş'a atanan kadıların genellikle yerlerine naib atadıkları anlaşılmaktadır. Ancak kimi zaman kadılar bi'n-nefs görev yapmak üzere Maraş'a zorla gönderilmiştir. İstanbul kadısı iken azledilen Kevâkibzâde Veliyyüdin Efendi, 1715-1716'da Maraş'ta ikamet etmek şartıyla Maraş kadısı olarak atanmıştır¹²²⁹.

169 ve 170 no'lu Kadı Defterleri'nin Maraş kazasına ait sayfalarında 1763-1774 yılları arasında Maraş kadılığı tevcih edilen ulemanın isimleri ve tevcih tarihleri yer almaktadır. Bu defterlere göre 1763 ve 1774 yılları arasında Maraş kadısı olarak atanan isimler şunlardır: 11 Ağustos 1763'te Seyyid Ömer Efendi Maraş ve Elbistan kadısı olarak atanmış; 7 Aralık 1763 ve 1 Haziran 1764'te iki kez görev süresi uzatılmıştır¹²³⁰. Bir yıl Maraş kadısı olarak görev yapan Seyyid Ömer Efendi'den sonra bu göreve 29 Ağustos 1764'te Müftizâde Seyyid Feyzullah Efendi atanmıştır. 24 Ocak 1765'te Feyzullah Efendi'nin görev süresi bir kez uzatılmış¹²³¹ ancak bir yıllını tamamlayamadan yerine 24 Mart 1765'te Veli Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi atanmıştır¹²³². Maraş kadılığı 20 Haziran 1765, 15 Kasım 1765, 6 Eylül 1766 ve 2 Ocak 1767'de olmak üzere dört kez Veli Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi'ye ibka kılınmıştır¹²³³.

İki kadı defterindeki tevcihler arasında dört yıllık bir boşluk bulunmaktadır. Ancak bu aradan sonra 23 Ağustos 1770'de Maraş kadılığının yine Veliefendizâde Seyyid Ahmed Efendi'nin üzerinde ibka kılındığı görülmektedir. Veliefendizâde'den

¹²²⁵ Cahit Baltacı, "Arpalık", *DİA*, C.3, İstanbul, 1991, s.392.

¹²²⁶ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.1, s.746.

¹²²⁷ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.3, s.1430.

¹²²⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.168/4. "Maraş nâibine ve mütesellimine hüküm ki. Molla-i 'azâmdan sâbika İstanbul kadısı mevlânâ el-hac Alipaşazâde Abdullah zîdefazluhu südde-i saadetime mühürlü arzuhal gönderüb bervech-i arpalık mutasarrıf olduğu medine-i Maraş ve nevâhisinin bermu'tad-ı kadim mâhiye beş yüz gurusı virmek üzere"

¹²²⁹ *Tarih-i Râşid*, C.2, s.104; C.3, s.1555.

¹²³⁰ İMA, MSH.DFT., nr.169, vr. 70a.

¹²³¹ İMA, MSH.DFT., nr.169, vr. 70a.

¹²³² İMA, MSH.DFT., nr.169, vr. 70a.

¹²³³ İMA, MSH.DFT., nr.169, vr.70a.

sonra 18 Ocak 1771'de Kaymakam-ı esbak Seyyid Feyzullah Efendi atanmıştır¹²³⁴. Seyyid Feyzullah Efendi'nin görevi oldukça kısa sürmüş yaklaşık üç ay sonra yerine 16 Nisan 1771'de Kaymakam-ı esbak Seyyid Ataullah Efendizâde Seyyid Mehmed Efendi atanmıştır¹²³⁵. Bu kadı da dört ay kadar görev yapmış yerine 25-30 Ağustos 1771'de Kaymakam-ı esbak Velîyüddin Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi atanmıştır.

Velîyüddin Efendizâdenin görev süresi 8 Aralık 1771'de bir kez uzatılmıştır. Bundan sonra 20-25 Mart 1772'de Kaymakam-ı sabık Ataullah Efendizâde Seyyid Mehmed Efendi atanmıştır¹²³⁶. 1775'e kadar Ataullah Efendizâde ile Veli Efendizâde sıra ile Maraş kadılığında görevlendirilmişlerdir¹²³⁷. Atama kayıtlarında da görüldüğü üzere bazı kadılar mevleviyet kadıları için geçerli olan bir yıllık süreyi doldururken bazıları üç dört ay gibi kısa sürelerle görev yapmışlardır. Bu durum XVIII asırda mevcut kadı sayısının mevcut kadro sayısından fazla olmasıyla açıklanabilir¹²³⁸.

Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi

Seyyid Ali Efendi, 1639'da doğmuştur. Babası Üsküdar kadısı iken vefat eden Mehmed Efendi'dir. Tahsil hayatından sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapan Seyyid Ali Efendi 1687'de kadılığa geçmiştir. 1692'de nakibüleşraflıkla birlikte Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiştir¹²³⁹. Rumeli kazaskerliğinden munfasıl iken Maraş kazası 1699'da arpalık olarak Seyyid Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir¹²⁴⁰.

Evliya Mehmed Efendi

Mehmed Efendi, Sinopludur. Müderrislikten kadılığa geçmiştir¹²⁴¹. Rumeli kazaskerliği payesi ile Anadolu kazaskerliğinden munfasıl iken 1701'de Maraş kazası arpalık olarak Evliya Mehmed Efendiye tevcih edilmiştir¹²⁴².

Salbaş Damadı Abdurrahim Efendi

Abdurrahim Efendi Boyabad'lıdır. Babası Mehmed b. Hasan'dır. Ümmü'l-Veled Medresesi müderrisi iken 1702'de Abdurrahim Efendi'ye Maraş kadılığı tevcih edilmiştir¹²⁴³. Bu görevde iken vefat etmiştir¹²⁴⁴.

¹²³⁴ İMA, MSH.DFT., nr.170, vr. 73b.

¹²³⁵ İMA, MSH.DFT., nr.170, vr. 73b; VGMA, HD, nr.1149, s.22.

¹²³⁶ İMA, MSH.DFT., nr.170, vr. 73b.

¹²³⁷ İMA, MSH.DFT., nr.170, vr.73b.

¹²³⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.101.

¹²³⁹ Mehmet İpşirli, "Paşmakçızâde Ali Efendi", *DİA*, C.34, İstanbul, 2007, s.185-186.

¹²⁴⁰ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u-l Fuzalâ Şeyhî'nin Şa'kâik Zeyli*, (Haz. Ramazan Ekinci), C. 3, İstanbul, 2018, s.2288.

¹²⁴¹ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.3, s.995.

¹²⁴² Ekinci, *Vekâyi'u-l Fuzala*, C. 3, s. 2288.

¹²⁴³ Ekinci, *Vekâyi'u-l Fuzala*, C.3, s.2288.

¹²⁴⁴ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.1, s.137.

Gergerî Ahmed Efendi

Fakih ve müfessir olan Ahmed Efendi müderrislikten sonra kadılığa geçmiştir. Bosna kadılığından mazul iken 1703'te Maraş kadılığına atanmıştır¹²⁴⁵. Bu görevinde iken 5 Ağustos 1703'te Maraş'ta vefat etmiştir¹²⁴⁶.

Müneccimbaşı Mehmed Efendi

Mehmed Efendi'nin hayatı hakkında bir bilgi tespit edilemekle birlikte lakabından bir dönem müneccimbaşılık makamında olduğu anlaşılmaktadır. Belgrad kadılığından mazul iken Sultan Ahmed III.'in cülusundan sonra 1703'te Maraş kadılığı tevcih edilmiştir¹²⁴⁷.

Kara Halil Efendi

Halil Efendi, Birgili Hasan b. Mehmed'in oğludur. Müderrislikten kadılığa geçmiştir. Ocak 1704'te İstanbul kadılığına atanan Halil Efendi, Ekim 1704'te bu görevinden azledilmiştir¹²⁴⁸. İstanbul'dan mazul iken önce Maraş kazası tevcih edilmiş, sonra bu mansıbı 26 Aralık 1704'te Antep kazası ile tebdil edilmiştir. Rumeli kazaskerliği payesine mutasarrıfken Maraş kazası ikinci kez kendisine arpalık olarak tevcih edilmiş, 6 Eylül 1713'te vefat etmiştir¹²⁴⁹.

Mecdî Mehmed Efendi

Mecdî Mehmed Efendi'nin hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilememiştir. Anadolu kazaskerliğinden munfasıl iken Maraş kazası arpalık olarak kendisine tevcih edilen Mecdî Mehmed Efendi, 7 Şubat 1709'da ikinci kez Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir¹²⁵⁰.

Menteşzâde Abdürrahim Efendi

Abdurrahim Efendi, 1659'da vefat eden Mehmed Çavuş oğlu Kurt Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderrislikten kadılığa geçen Abdurrahim Efendi Üsküdar ve Mısır kadılıklarından sonra Eylül 1705'te İstanbul kadılığına atanmıştır. Ekim-Kasım 1708'de Anadolu kazaskerliğine getirilmiş; Şubat 1709'da azledilmiştir¹²⁵¹. Anadolu kazaskerliğinden munfasıl iken Maraş kazası kendisine arpalık olarak tevcih edilen Abdürrahim Efendi, 5 Mayıs 1711'de Rumeli kazaskerliğine atanmıştır¹²⁵².

¹²⁴⁵ Ekinci, *Vekâyi'u-l Fuzala*, C. 3, s.2288.

¹²⁴⁶ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.1, s.175.

¹²⁴⁷ Ekinci, *Vekâyi'u-l Fuzala*, C. 3, s.2288.

¹²⁴⁸ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.2, s.576.

¹²⁴⁹ Ekinci, *Vekâyi'u-l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁵⁰ Ekinci, *Vekâyi'u-l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁵¹ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.1, s.136.

¹²⁵² Ekinci, *Vekâyi'u-l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

Mirzâ Efendizâde Şeyh Mehmed Efendi

Şeyh Mehmed Efendi, ulemadan Mirzâ Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderrislikten kadılığa geçmiştir. Nisan 1710'da İstanbul kadısı olan Şeyh Mehmed Efendi, on altı ay sonra bu görevinden istifa etmiştir¹²⁵³. İstifa ettikten sonra Maraş kazası arpalık olarak kendisine tevcih edilmiştir. Arpalık olarak tevcih edilen Maraş kazası Haziran 1712'de Kuşadası, Menemen, Güzelhisarı kazaları ile tebdil edilmiştir¹²⁵⁴.

Gaferyati Mülakkab Yahya Efendi

Mülakkab Yahya Efendi, Karaman Gaferyadlıdır. Müderrislikten kadılığa geçmiştir¹²⁵⁵. Kayseri kadılığından sonra Maraş kadılığına getirilmiştir¹²⁵⁶. Bu görevi esnasında Maraş cizyedârı Hasan'ın 1800 kuruşuna el koyduğu için Cizyedâr Hasan tarafından şikâyet edilen Yahya Efendi¹²⁵⁷, Maraş kadılığından azledildikten sonra Mart 1713'te vefat etmiştir¹²⁵⁸.

Atâullah Mehmed Efendi

Atâullah Mehmed Efendi, Kadı Eyyubî İbrahim Efendi'nin oğludur. İstanbul'daki çeşitli medreselerde müderrislik yapan Atâullah Mehmed Efendi fıkıh bilgisi dolayısıyla üç kez fetva eminliğine getirilmiştir. Yenişehir, Şam, İstanbul kadılıklarında bulunmuş daha sonra Anadolu kazaskerliğine getirilmiştir. Anadolu kazaskerliğinden sonra 1706 ve 1712'de iki defa Rumeli kazaskerliğine tayin edilmiş, 14 Mart 1713'te şeyhülislamlık makamına getirilmiştir¹²⁵⁹. Bu makamda iken Maraş kazası arpalık olarak kendisine verilmiştir¹²⁶⁰.

Canbâzzâde Seyyid Ahmed Efendi

Seyyid Ahmed Efendi, Edirne Şeyhî Çelebi Medresesi müderrisiyken Maraş kadılığına atanmış bu görevi esnasında Ekim 1713'te vefat etmiştir. Vefatından sonra mansıbı iki süreyle oğluna ibka kılınmıştır¹²⁶¹.

Çivizâde Ataullah Efendi

Ataullah Efendi, 1638'de doğmuştur. Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderrislikten Mekke kadılığına geçen Ataullah Efendi, Haziran 1712'de atandığı İstanbul kadılığından Şubat 1713'te ayrılmıştır¹²⁶². İstanbul kadılığından mazul iken

¹²⁵³ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.3, s.1021.

¹²⁵⁴ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁵⁵ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.5, s.1674.

¹²⁵⁶ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁵⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.121, s.206/825.

¹²⁵⁸ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁵⁹ Mehmet İpşirli, "Atâullah Mehmed Efendi", *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s.46-47.

¹²⁶⁰ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C 3, s. 2819.

¹²⁶¹ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁶² Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.1, s.332.

kendisine arpalık olarak verilen Maraş kazası, Şubat 1716'da Balıkesir, Balya ve Sapanca kazaları ile tebdil edilmiştir¹²⁶³.

Kevâkibzâde Veliyyüddin Efendi

Veliyyüddin Efendi, 1656'da doğmuştur. Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. Müderrislikten kadılığa geçen Kevâkibzâde Veliyyüddin Efendi, Haziran-Temmuz 1714'te İstanbul kadılığına getirilmiştir¹²⁶⁴. 1715'te azledilmiş Maraş'ta ikamet etmek şartıyla Maraş kadısı olarak atanmıştır¹²⁶⁵.

Yahyazâde Ahmed Efendi

Ahmed Efendi, Bostanzâdelerden Yahya Efendi'nin oğlu Ahmed Efendi'nin oğludur. 1648'de doğmuştur. Müderrislikten kadılığa geçen Ahmed Efendi, 18 Nisan 1717'de İstanbul kadısı olmuş 1718'de azledilmiştir¹²⁶⁶. İstanbul kadılığından mazul iken 21 Şubat 1718'de Maraş Kazası arpalık olarak kendisine tevcih edilmiştir¹²⁶⁷.

İmam-ı Sultanî Salih Efendi

Hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Salih Efendi, Anadolu kazaskerliği payesi ile İstanbul kadılığından munfasıl iken Maraş kazası arpalık olarak kendisine tevcih edilmiş; Temmuz 1725'te Anadolu kazaskerliğine atanmıştır¹²⁶⁸.

Damadzâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi

Anadolu kazaskeri Çankırlı Mustafa Râsih Efendi'nin oğlu olan Ahmed Efendi, 1665-1666'da doğmuştur. Babası, Şeyhülislâm Minkârizâde Yahya Efendi'nin damadı olduğu için Damadzâde lakabıyla tanınmıştır. Müderrislikten kadılığa geçmiş, birçok şehirde kadılık görevinde bulunmuştur. 1714, 1718 ve 1724 yıllarında olmak üzere üç kez Rumeli kazaskerliğine atanmıştır. Üçüncü kez atandığı Rumeli kazaskerliğinden 1725'te azledilmiştir¹²⁶⁹. Rumeli kazaskerliğinden munfasıl iken Maraş kazası arpalık olarak kendisine tevcih edilmiştir¹²⁷⁰.

Yusuf Efendi

Hayatı hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Yusuf Efendi, Diyarbakır kadılığından sonra atandığı Maraş kadılığında Kasım 1729'a kadar kalmıştır¹²⁷¹.

¹²⁶³ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 3, s.2819.

¹²⁶⁴ Ekinci, *Sicill-i Osmanî*, C.5, s.1662.

¹²⁶⁵ Özcan vd., *Tarih-i Râşid*, C.2, s.104; C.3, s.1555.

¹²⁶⁶ Akbayan, *Sicill-i Osmanî*, C.1, s.190.

¹²⁶⁷ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 3, s.2820.

¹²⁶⁸ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 4, s.3403.

¹²⁶⁹ Mehmed İpşirli, "Damadzâde Ahmed Efendi", *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.449.

¹²⁷⁰ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 4, s.3403.

¹²⁷¹ Ekinci, *Vekâyiü'l-Fuzala*, C. 4, s.3403

İmamzâde Ebubekir Niyazi Efendi

Sicill-i Osmanî'de Ebubekir Niyazi Efendi'nin H.1199'da (1784-1785) Maraş mollası olduğu ifade edilmektedir¹²⁷². Ancak, Hurufat Defterleri'ndeki tevcihlerden 1780'de Maraş mollası olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhzâde Mehmed Said Efendi

Şeyh Abdullah Efendi'nin oğludur. Müderrislikten kadılığa geçmiştir. 1784-1785 yıllarında Maraş kadısı olan Mehmed Said Efendi 1807'de vefat etmiştir¹²⁷³.

Numan Paşazâde Seyyid Mehmed Said Efendi

Seyyid Mehmed Said Efendi, devriye müderrisi olduğundan 1787/88'de Sofya kadılığına atanmıştır. Sofya kadılığından sonra Maraş kadısı olduğu anlaşılmaktadır¹²⁷⁴. 1799/1800'de Belgrad kadılığına atanmıştır. 1801/1802'de Rodos'a gönderilmiş orada vefat etmiştir¹²⁷⁵.

Tablo 5.4. XVIII. Yüzyılda Maraşta Görev Yapan Kadılar

Kadının Adı	Görev Yaptığı Yıllar
Başmaccızâde Seyyid Ali Efendi	1699
Evliyâ Mehmed Efendi	1701
Salbaş Damadı Abdurrahim Efendi	1702
Gergerî Ahmed Efendi	1703
Müneccimbaşı Mehmed Efendi	1703-1704
Kara Halil Efendi	1704
Mecdî Mehmed Efendi	1709
Menteşzâde Abdürrahim Efendi	1711
Mirza Efendi-zâde Şeyh Mehmed Efendi	1712
Kara Halil Efendi	1713
Gaferyâtî Mülakkab Yahya Efendi	1713
Ataullah Mehmed Efendi	1713
Canbâzzâde Seyyid Ahmed Efendi	1713
Çivi-zâde Ataullah Efendi	1716
Kevâkibizâde Veliyyüddin Efendi	1715-1716
Yahya-Zâde Ahmed Efendi	1718
İmam-ı Sultânî Salih Efendi	1725
Damadzâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi	1728
Yusuf Efendi	1729
Abdurrahman Efendi	1736
Seyyid Ömer Efendi	1763-1764
Müftizâde Seyyid Feyzullah Efendi	1764-1765
Veliefendizâde Seyyid Ahmed Efendi	1765-1767-1771
Kaymakam-ı Esbak Seyyid Feyzullah Efendi	1771

¹²⁷² Akbayan, *Sicill-i Osmânî*, C.2, s.431.

¹²⁷³ Akbayan, *Sicill-i Osmânî*, C.5, s.1454., *VGMA, HD*, nr.1155, s.36-37.

¹²⁷⁴ *VGMA, HD*, nr.558, s.214,215.

¹²⁷⁵ Akbayan, *Sicill-i Osmânî*, C.5, s.1428.

Seyyid Mehmed Efendi (Seyyid Ataullah Efendizâde)	1771
Veliyyüddin Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi	1771-1772
Seyyid Hacı İbrahim Efendi	1772-1773
Şeyh-zâde Ataullah Efendi	1188-1189
Hacı Süleyman Efendi	1774-1775
Seyyid Mehmed Sâid Efendi	1776-1777
İsmail Efendi	1777
Seyyid Mehmed Râşid Efendi	1779-1780
İmamzâde Ebubekir Niyazi Efendi	1780-1781
Seyyid Mehmed Selim Efendi	1781-1782
Mehmed Es'ad Efendi	1784
Şeyhzâde Mehmed Sâid Efendi	1784-1785
Numân Paşazâde Seyyid Mehmed Sadullah Efendi	1790-1791
Hacı Râif Ebubekir Efendi	1791-1792

5.5.2. Naib

Sözlükte “birini temsil etmek, birine vekâlet etmek” anlamındaki nevb (niyâbe) masdarından türeyen naib, “bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine, geçici süreyle yüklenen kimse” demektir¹²⁷⁶. Belli bir kaza veya sancak bölgesine tayin edilen kadılar, kendilerine ait görevleri bu bölge dâhilindeki şehir, kasaba, nahiye ve köylerde yerine getirmekle mükellefti. Bu kadar geniş sahada görev yapmak mümkün olamayacağı için kaza dairesi dâhilindeki daha küçük idari yapılara yani nâhiyelere naib tayin ederlerdi¹²⁷⁷. Maraş kazası yetki sahası içerisinde Andırın ve Yenice kale Nahiyesi’ne nahiye naibi görevlendirilmiştir¹²⁷⁸. Naiblerin başlıca görevi ise davalara bakmak, gerektiğinde keşfe çıkmaktır¹²⁷⁹. Kadıların yanı sıra mahkemenin diğer üyelerinden de yerlerine naib görevlendirenler olmuştur¹²⁸⁰.

Naibler, medrese eğitimi alarak özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairesinde ihtilâfları çözebilecek seviyede tahsil görmüş, ulema mensupları arasından, kadılar tarafından belirlenir, Anadolu veya Rumeli Kazaskeri tarafından atamaları tasdik edilirdi¹²⁸¹. Her kadının naib tayin etme yetkisi yoktu. Bir kadının naib tayin edebilmesi ve azledebilmesi için gereğini Divan’a arz etmesi¹²⁸² padişahın da bu yetkiyi kadıya vermiş olması gerekmektedir¹²⁸³. Bu naiblerin şehrin yerli ahalisinden olmaması kanunen zorunluydu fakat kimi zaman bu kural ihlal edilerek yerli ahali arasından atananlar da olurdu¹²⁸⁴. Naibler sadece kendilerini atayan kadının kaza sınırları içinde

¹²⁷⁶ Casim Avcı, “Nâib”, *DİA*, C.32, İstanbul, 2006, s.311.

¹²⁷⁷ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı*, s.44

¹²⁷⁸ VGMA, HD, nr. 1157, s.69; nr. 1119, s.387.

¹²⁷⁹ Ortaylı, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, s. 98.

¹²⁸⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.3, s.4/4.

¹²⁸¹ Mehmet İbşirli, “Osmanlılar’da Nâiblik”, *DİA*, C.32, 2006, s.312.

¹²⁸² Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı*, s.44

¹²⁸³ Abdullah Demir, *Medeni Yargılama Hukuku Osmanlı Mahkemesi*, İzmir, 2010, s.47.

¹²⁸⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.181/2.

yetkiliydiler; bölge dışında yargılama yetkileri yoktu¹²⁸⁵. Bununla birlikte 1786'da Elbistan Kazası'ndaki Til-Kebir, Çelik ve Anbarcık isimli köylerdeki camilerin hatipleri Darende Naibi Ebubekir arzıyla atanması¹²⁸⁶ naiblerin yetkisi dışındaki yerlerdeki cihet tevcihleri için arz gönderebildiklerini göstermektedir.

Naibler, vazifelerinin mahiyetlerine göre kaza naibleri, mevâlî naibleri, bâb naibleri, ayak naibleri, arpalık naibleri olmak üzere başlıca altı kısımdı¹²⁸⁷. Maraş kadılığı mevleviyet pâyeli kadılıklardandı. Mevleviyet payeli kadıların tayin edildikleri eyalete bizzat gitmeleri usulu zamanla terk edildiğinden, bu kadılar görev yerlerine gitmeyip yerlerine naib gönderirlerdi. Kadı ile naib arasında düzenlenen bir mukavele ile kazanın gelirleri naibin ve kadı'nın alacağı miktar tespit edilirdi. Bu da bir nevi iltizam usulüydü¹²⁸⁸. Bu usûlün ahali açısından olumsuz yanı; naibler mukaveleden belirtilen süreden önce azledilirlerse zararlarını şehir ahalisinden çıkarmaya çalışmalarıydı. Ber-vech-i arpalık Maraş'a mutasarrıf olan Anadolu Kazaskeri İbrahim Efendi'nin 1731'de, yerine gönderdiği Osman Merkezî isimli naib, ahalinin şikâyeti üzerine altı ay içinde azledilince, zararını ahaliden çıkarmaya çalışmıştı¹²⁸⁹. Bazı naibler ise mahkeme hâsılatından kadı için olan payı ödemezler zimmetlerine geçirirlerdi. Maraş Kadısı Mehmed Emin'in naibi olan Seyyid İsmail Efendi 1773 yılına ait hasılattan kadı için olan payı (hükümde miktar belirtilmemiştir) göndermediği için kadı tarafından şikâyet edilmiştir¹²⁹⁰.

Kadılar tarafından görevlendirilen naibler, yetersizlikleri, bilgisizlikleri, bir yolsuzluğa karışmaları, ehl-i örfle iş birliği yaparak halka zulmetmeleri gibi sebeplerle yine kendilerini görevlendiren kadı tarafından görevden alınabilirlerdi. Bu gibi durumlarda Divanihümayun'dan naibi atayan kadıya hüküm yazılır, naibini azletmesi istenirdi. Naib Emir Ali ve Kâtip Emir Mustafa hakkındaki şikâyetler Şeyhulislam Feyzullah Efendi tarafından Divan'a bildirilince azledilmeleri için Haziran 1702'de Divan'dan Maraş kadısına hüküm gönderilmiştir¹²⁹¹. Yine Maraş Kadısı Mevlâna Hüseyin'e gönderilen Mart 1747 tarihli emirle rüşvet aldığı iddialarıyla şikâyet edilen naibini azledip başka bir naib görevlendirmesi istenmiştir¹²⁹².

¹²⁸⁵ Demir, *age*, s.50.

¹²⁸⁶ VGMA, HD, nr.1155, s.25.

¹²⁸⁷ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.121.

¹²⁸⁸ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.122.

¹²⁸⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.134, s.376/4.

¹²⁹⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.221/2.

¹²⁹¹ COA., A. DVNS.ŞKT. d., nr.35, s.171/698.

¹²⁹² “Sâbika İstanbul kâdîsi olub ber-vech-i arpalık Maraş kazâsına mutasarrıf olan mevlânâ Hüseyin zîde fazluhûya hüküm ki kazâ-i mezbûr ahâlîsi südde-i saâdetime adem ve 'arz-ı hâl gönderüb yerlûden nâib olmak memnu' iken Maraş mahkemesinde nâib olan Seyyid İsmâîl nâm kimesne hem-vâr kâdîlara nâib olduğundan ma'âda hilâf-ı şer' fukârâ ve zuefâya zulm ve taaddi eylediğine binâen bundan akdem te'dib olmuşken yine mukni' olmayub evvelkinden ziyâde zulm ve taaddîye cesaret ve iki adem bir da'vâ ile mahkemeye vardukda ahz-ı rüşvet eylediği tarafa meyl ve himâye ve icrâ-yı ahkâm-ı şer' etmeyub ibtal-i hak ve bunun emsâlizulm ve gadr üzere olduğundan ahvâl-i fukârâ ve zuefâ diger-gün olduğun bildirüb mezbûr niyâbetten azl ve fî mâ-bâ'd niyabet hidmetinde istihdam olunmamak bâbından hükm-i

Naibler işgal ettikleri mevki dolayısıyla toplumsal hayatta mühim roller üstlenmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi olarak adlandırılan XV ve XVI. asırlar arasında güçlü bir merkezi yönetimin olduğu dönemde adalet mekanizması iyi işlemekteydi¹²⁹³. Ancak XVI. asrın son yıllarında Avusturya ve İran savaşlarının uzaması, 1596'da açılan Eğri seferine katılmayan tımarlı sipahilerin tımarlarının üzerinden alınmasıyla XVII. asrın başlarından itibaren uzun yıllar sürecek olan Celâli İsyanları başlamıştır¹²⁹⁴. Bu isyanlarla sosyal düzenin sarsılmasıyla her alanda olduğu gibi adalet alanında da yozlaşma meydana gelmiştir. Bu kargaşa ortamında can ve mal güvenlikleri kalmayan kadı/naibler haksız kararlara imza atmışlardır. 1727/1728 tarihli bir şikâyet kaydı adaleti tesis etmekle görevli olan naiblerin can ve mal güvenliğinin kalmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Kayda göre, Maraş naibi iken 1717/1718'de azledilen Mevlâna Mehmed Efendi'nin üç bin kuruşluk nükud, eşya ve elbiseleri bir gece vakti çalınmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda çalanlar tespit edilmiş ancak bu kişiler Dulkadiroğlu Duran'ın adamları olduğundan icrâ-yı hakk mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Halep Valisi Ahmed Paşa'ya hüküm gönderilerek, adaletin tesis edilmesi; hırsızlık, eşkiyalık edenlere âyandan sahip çıkan olur ise onlar hakkında da gereğini yapması emredilmiştir¹²⁹⁵. Ancak diğer hükümlerde olduğu gibi muhtemelen bu hükmün de şehrin âyânı üzerine bir tesiri olmamıştır.

Kadı/naiblerin can güvenliklerine dair bir başka vaka Kars-ı Zulkadriye voyvodası ile Maraş Kalesi dizdarına gönderilen Temmuz 1729 tarihli bir hükümde yer almaktadır. Hükme göre Kars-ı Zulkadriye Voyvodası Hacı Bekir vergi toplamak için yaylaya giderken Yoğunoluk isimli bölgede Latif oğlu Hacı Ali ve oğlu Hasan, Latif oğlu Ömer, Bayad oğlu Mehmed, Çokak Voyvodası Gürcü İsmail, Tatarlı, Bayadlı, Öksüzlü ve Babanlı Cemaatlerine mensup eşkiyaların saldırısına uğramıştır. Hacı Bekir'in atı ve eşyaları gasbedilmiş; şikâyetçi olacağını bilen eşkiyalar Kars-ı Zulkadriye Kadısı Seyyid Şeyh Ali'yi de dokuz gün süreyle zincire vurup tehditle iyi hallerine dair ilâm almışlar bu ilâmı Pirsultan oğlu Yusuf, Derdli oğlu Mustafa ve Seyyid Abdurrahman isimli kişilerle İstanbul'a göndermişlerdi. Eşkiyaların tehdidine rağmen Seyyid Şeyh Ali İstanbul'a gönderdiği başka bir arzda olup biteni anlatmış bunun üzerine söz konusu eşkiyaların ıslah-ı nefis olunmaları için Maraş Kalesi'nde kalebent olmaları hususunda'de Kars-ı Zulkadriye kadısı ile Maraş Kalesi dizdarına emir gönderilmiştir¹²⁹⁶. Ancak eşkiyaların yakalanıp cezanın infaz edilip edilemediği tespit edilememiştir.

Maraş Naibi Mevlâna Mustafa'nın şikâyeti ise merkezi otoritenin neredeyse hiç kalmadığı XVIII. asırda kadı/naibleri içinde bulundukları durumu göstermesi açısından

hümâyûnum ricâ eyledikleri ecilden kanun üzere amel olunmak için yazılmıştır." Bkz. COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.181/2.

¹²⁹³ Halil İnalcık, "Siyasetnamelerde İdeal Pâdişah Âdil Şah", *Devlet-i Aliyye*, C.2, s.53-56.

¹²⁹⁴ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul, 2013, s.21.

¹²⁹⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.115, s.593/1.

¹²⁹⁶ COA, A. DVNS.KLBND. d., nr.2, s.209.

mühim bir örnektir. Naib Mustafa divana gönderdiği mektubunda, Maraş'taki bazı kişilerin azl olunan naiblerden akçe almak kasdıyla haklarında bir şekilde emir isdar ettirip, kimi şikâyetçi kimi de yalancı şahid olarak naibleri dava ettiklerini belirtmiş, hakkında böyle bir dava olursa Divanihümayun'da yargılanmak istemiştir. Naib Mustafa'nın bu talebi üzerine eğer hakkında dava sözkonusu olursa Divanihümayun da yargılanması için Ağustos 1726'da emr-i şerif yazılmıştır. Bu tarihten on sekiz yıl sonrasına ait Şubat 1744 tarihli başka bir hüküm kaydında bu kez Naib Hasan aynı sıkıntıları dile getirmiş, hakkında şikâyet olursa Divanihümayun'da yargılanmasını talep etmiştir¹²⁹⁷.

Haklarında asıllı asılsız iddialarla dava açılan naibler çareyi yerel güçlerle iyi geçinip onlarla iş birliği yapmakta bulmuşlardır¹²⁹⁸. 1744/1745 yıllarında Maraş naibi olan Abdurrahman, Maraş mütesellimi ile Dulkadiroğulları mücadelesinde Dulkadiroğulları lehine hüküm vermiştir. Mütesellim Ebubekir Efendi Maraş Çarşısı'nda ölen iki kişinin katlinden, Velipaşazâde Ömer, Dulkadirzâde Mehmed ve Rıdvanzâde Mehmed Said, Debbağ oğlu Mehmed, Hasan ve İbrahim'in sorumlu olduğunu iddia ederken cinayet mahallinde keşif yaptıran Naib Abdurrahman mütesellimin iddialarının aksine hüküm vermiştir¹²⁹⁹. 1745/1746'de ise Dulkadiroğlu Mahmud ve Osman ile iş birliği yapan Naib Abdurrahman, mütesellim Ebubekir'in öldürülen adamları için ise keşif hücceti vermemiştir, bu kişilerin korkusundan sinen halk Divan'a arzuhal yazamaz olmuştur¹³⁰⁰.

Can ve mal güvenliklerini sağlamak için yerel güçlere dayanan Maraş naiblerinden birkaçı da görevlerinden maddi çıkar sağlamaya çalışmışlardır. Bunlardan biri Yahyazâde Seyyid İsmâil Efendi'dir. Maraş sakinlerinden Ali'den aldığı borcu ödemediği için 1746'da şikâyet edilmiştir¹³⁰¹. Bu tarihten bir yıl sonra Mart 1747'de Kadı İsmail Efendi'nin naibi rüşvet aldığı iddiasıyla şikâyet edilmiştir. Nisan 1747'de¹³⁰² ise ismi zikredilmeden bir naib yine rüşvet aldığı iddiasıyla şikâyet edilmiştir. Ancak şikâyetler arasında bir ay gibi kısa bir zaman aralığı bulunması her iki şikâyetin aynı kişi hakkında olduğunu düşündürmektedir.

Maraş'ta görevlendirilen naiblerin isimleri Hurufat Defterleri'ndeki tevcih kayıtlarından tespit edilebilmektedir. Ancak kimi zaman mazul naibler tarafından yazılan arzlarla tevcihlerin yapılmış olması, naiblerin hangi dönemde görev yaptığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Ayrıca, aynı yılda aynı isimle yazılan arzların bazısında naibin sadece ismi yer almışken bazısında "Hocazâde, Kadızâde, Şeyhzâde vb." unvanlarla birlikte yazılmıştır¹³⁰³. Bunun yanında bazı yıllarda hem kadı hem de naib

¹²⁹⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.65/3.

¹²⁹⁸ Özkaya, XVIII. Yüzyılda, s.23

¹²⁹⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.117/1

¹³⁰⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.141/3.

¹³⁰¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.145/1.

¹³⁰² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.185/2.

¹³⁰³ VGMA, HD, nr.1145, s.100.

arzıyla yazılan tevcihler bulunması hangi naibin kaç yıl süreyle görev yaptığını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. 1771-1772'de olduğu gibi, bazı yıllarda cihetlerin hepsi kadı arzıyla tevcih edilmiştir. Söz konusu yılda tevcihlerin Kadı Seyyid İbrahim Efendi'nin arzı üzerine yapılmış¹³⁰⁴ olması bu yıl naib görevlendirilmediğini düşündürmektedir. 1775-1776'da ise cihetlerden Hafız Mustafa Efendi arzıyla tevcih edileni hariç hepsi kadı arzıyla tevcih edilmiştir¹³⁰⁵. Bu durumda Hafız Mustafa Efendi ya mâzul iken arz yazmış ya da görev süresi çok kısa sürmüş olmalıdır.

5.5.3. Kâtip

Arapça “yazmak” mastarından türetilmiş olan kelime “yazı işleriyle uğraşan kimse” demektir¹³⁰⁶. Mahkemede kadının en önemli yardımcısı olan kâtipler, kadı sicillerinin düzgün tutulması ve muhafazası yanında başkentten gönderilen fermanları, iltizam beratlarını kaydederler, vakfiye, hüccet, itknâme gibi belgeleri düzenleyip muhafaza ederlerdi. Maraş mahkemesinde bu işleri yapmakla görevli, biri başkâtip olmak üzere üç kâtip bir de mukayyid vardı¹³⁰⁷. Bunlar, yapılan işlemler karşılığında başvuru sahiplerinden belli oranlarda ücret alırlardı¹³⁰⁸. Eğer kanunla belirlenenden fazla ücret talep ederlerse azledilebilirlerdi¹³⁰⁹. Kimi kâtiplerin bu gelirlere ilave olarak şehirdeki cami vakıflarından da geliri vardı¹³¹⁰.

Kadı/naibin arzıyla atanan kâtiplerin, yazı ilmini ve imlayı bilmeleri¹³¹¹, edip ve salih olmaları aranan özelliklerdendir¹³¹² bu sebeple mülazemet dönemlerinde kadılar da Maraş mahkemesinde kâtip olarak görev yapmışlardır. “Mevlâna” unvanından kadı olduğu anlaşılan Seyyid Ahmed, Maraş kadısının talebi üzerine, sadakat ile hizmet etmesi şartıyla, Nisan 1703'te başkâtip olarak atanmıştır¹³¹³. Buna benzer bir başka görevlendirme Temmuz 1765'te tarihlidir. Maraş sakinlerinden, “kuzât-ı kiramdan” Ahmed, Maraş naibinin arzıyla kâtip olarak görevlendirilmiştir¹³¹⁴.

Kâtipler kadı/naiblerin arzıyla atanmışlardır. Bununla birlikte hile ile kâtiplik beratı alanlar olduğu da anlaşılmaktadır. Başvurulan hile ise görevdeki kâtibin öldüğü iddiasıyla kadı/naibten arz alınması veya sahte arz yazılmasıdır. Bu gibi durumlarda kâtiplik berâtına sahip olan hayatta olduğunu ispat edince berâtı yeniden yazılmıştır¹³¹⁵.

¹³⁰⁴ VGMA, HD, nr.1150, s.25.

¹³⁰⁵ VGMA, HD, nr.1151, s.43.

¹³⁰⁶ Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Kâtip”, *DİA*, C.25, Ankara, 2002, s.49.

¹³⁰⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.20/1.

¹³⁰⁸ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı* s.83

¹³⁰⁹ Ağustos 1761'de kâtiplerden Abdullah ahaliden fazla ücret aldığı için azledilmiş yerine Ali Halife atanmıştır Bk. VGMA, HD, nr.1135, s.42.

¹³¹⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.131, s.512/3.

¹³¹¹ Muhammet Nuri Tunç, *XVIII. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad), İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2018, s.127.

¹³¹² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.43

¹³¹³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.37, s.527/2100.

¹³¹⁴ VGMA, HD, nr.1156, s.19.

¹³¹⁵ VGMA, HD, nr.1135, s.41.

Kâtip olarak görevlendirileceklerin belli niteliklere haiz olması gerekirken Maraş mahkemesinde bu görev genellikle babadan oğula geçmiş, bundan dolayı Seyyid Mustafa ile Mehmed b. Osman Karahatipzâde örneğinde olduğu gibi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Kâtiplerden Derviş Mehmed öldüğünde yerine oğlu Seyyid Mustafa'ın atanması için arz yazılmışken Mehmed bin Osman Karahatipzâde bir şekilde kendi adına berât almıştır. Seyyid Mustafa'nın müracaatı üzerine Ağustos 1744'de Mehmed bin Osman'a tevcih edilen kâtiplik ciheti yeniden Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmiştir¹³¹⁶. Fakat Mehmed bin Osman'ın, Seyyid Mustafa, Derviş Mehmed'in torunudur ve yaşı küçüktür deyip kâtiplik beratının kendi adına yazılmasını istemesi üzerine Eylül 1744'de kâtiplik bir kez daha el değiştirmiştir¹³¹⁷.

Seyyid Mustafa ile Mehmed bin Osman arasındaki mücadelenin bir benzeri Mehmed ile Seyyid İsmail arasında yaşanmıştır. Kâtiplerden, Müftizâde Mehmed Salih vefat edince başkâtip olan Seyyid İsmail, Mehmed Salih'in berâtını kendi adına tevcih ettirmiştir. Mehmed Salih'in oğlu Mehmed'in talebi, Maraş ulemasının da Mehmed'i destekleyen arzuhalleri¹³¹⁸ üzerine babasından boşalan görev Nisan 1741'de oğluna tevcih edilmiştir¹³¹⁹. Vefatları halinde vazifeleri oğullarına tevcih edildiği gibi kâtipler isterlerse hayatta iken görevlerini oğullarına devredebiliyorlardı. Başkâtip Mehmed Emin sağlığında görevini oğluna devretmiş etmiş; Ağustos 1785'te Saadeddin, babasının yerine başkâtip olmuştur¹³²⁰.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere çoğu zaman babadan oğula geçse de şehrin ulemasının talebiyle¹³²¹ ya da ahalinin şikâyetiyle kâtiplerin azledilmesi de mümkündür. Ancak bu gibi durumlarda azledilen kâtipler bir şekilde yeniden görevlendirilmişlerdir. Ahaliden bazı kimseler biz seni kâtip olarak istemeyiz diyerek Derviş Mehmed'i azlettirince, Divan'a başvuran Derviş Mehmed, haksız yere azledildiğini belirtip, görevine iade edilmeyi talep etmiş ve Aralık 1720'de göreve iadesi için Maraş naibine hüküm gönderilmiştir¹³²². Başkâtip Seyyid Ahmed ile ikinci kâtip Müftizâde Devriş Mehmed de önce görevden alınıp yeniden görevlendirilen isimlerdendir. Muhtemelen şehir yönetimi el değiştirdiği bir dönemde Mart 1727'de göreve iade edilmişlerdir¹³²³. Bu görev değişiklikleri; şehrin hanedanlarının kadı/naibten sonra önemli bir mevkiye kendi adamlarını getirmek istemeleriyle ilgili olmalıdır. Serverî Ahmed, 1723'te Bayezidoğlu Abdullah Bey'in kethüdalığı hizmetindeyken¹³²⁴ Bayezidoğullarının şehrin yönetimine hâkim olduğu bir dönemde mahkeme kâtipliğine getirilmiştir. Serverî Ahmed, mahkemede kâtipken Hacı Ali ile iş birliği edip rüşvet

¹³¹⁶ VGMA, HD, nr.1148, s.65

¹³¹⁷ VGMA, HD, nr.1148, s.65.

¹³¹⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.20

¹³¹⁹ VGMA, HD, nr. 1145, s.114

¹³²⁰ VGMA, HD, nr.1155, s.38.

¹³²¹ VGMA, HD, nr.1091, s.257.

¹³²² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.87, s.306.

¹³²³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.71, s.193,411,447.

¹³²⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.65, s.181/1.

vermeyen kişileri yalancı şahitlerin beyanlarıyla mahkûm ettirdiği iddiasıyla Maraş beylerbeyi tarafından Divan'a şikâyet edilmiş, bunun üzerine Eylül 1729'da herhangi bir adaya sürgün edilmeleri için emir gönderilmiştir¹³²⁵. Ancak Maraş Kadısı Yusuf Efendi'nin Hacı Ali ile Serverî Ahmed'in masum olduklarını bildiren arzı üzerine¹³²⁶, Ekim 1729'da affedilmiştir¹³²⁷.

Şehirde kargaşa çıkarabilecek kadar nüfuz sahib olan¹³²⁸ kâtiplerinden isimleri tespit edilebilenlerin tevcih kayıtları incelendiğinde; dokuz tevcih kaydının başka kişilerin usulsüz müdahaleleri, birinin rüşvet, birinin siyasi faaliyetlerde bulunma sebebiyle azil, birinin ulemanın talebi, beşinin kasr-ı yed, ikisinin ihtiyaç, onikisinin ise vefât sebebiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Berâtların yenilenmesi sayılmazsa otuziki atamadan onu usulsüzlük nedeniyle gerçekleşmiştir ki mahkemelerin XVIII. asırdaki durumlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 5.5. Maraş Mahkemesi Kâtip ve Mukayyidleri Berât Tevcih Kayıtları¹³²⁹

Sıra Nu	Atanan Kâtibin Adı	Unvânı	Atama Tarihi	Açıklama
1	Mehmed	Kâtib-i sâni	Za. 1119	Usulsüzlük.
2	Derviş Mehmed	Kâtib-i sâni	Ca. 1124	Usulsüzlük.
3	Derviş Mehmed	Kâtib-i sâni	Ca. 1125	Usulsüzlük.
4	Mehmed	Baş-kâtip	C. 1130	Usulsüzlük.
5	Kâtipzâde Ali Efendi	Mukayyid	N. 1134	Usulsüzlük.
6	Seyyid İsmail	Baş-kâtip	M. 1144	Usulsüzlük.
7	Mehmed	Kâtip	M. 1154	Usulsüzlük.
8	Şeyh Mehmed	Kâtip	Ş. 1174	Usulsüzlük.
9	Seyyid Hacı Kasım	Baş-Kâtip	Ş. 1179	Usulsüzlük.
10	Ali Halife	Kâtip	Z. 1174	Rüşvet.
11	Mehmed Emin bin Sadeddin	Baş-kâtip	M. 1191	Siyasi Faaliyetlerde Bulunma.
12	İbrahim	Mukayyid	L. 1137	Maraş ulemasının talebi.
13	Şeyh Mehmed	Kâtip	L. 1157	Azil
14	Seyyid Kasım Halife	Baş-kâtip	Ra. 1159	İstifa
15	Ahmed	Kâtip	M. 1179	İhtiyaç.
16	Mehmed Halife	Mukayyid	R. 1134	İhtiyaç.
17	Seyyid Ali	Baş-kâtip	M. 1193	Vefât.
18	Veliyullah	Kâtip	M. 1194	Vefât.
19	Mehmed Tahir	Kâtip	N. 1195	Vefât.
20	Nakibzâde Mehmed Said	Mukayyid	N. 1195	Vefât.
21	Derviş Ali	Dördüncü Kâtip	L. 1148	Vefât.

¹³²⁵ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.284.

¹³²⁶ COA, A. DVNS KLB. d., nr.2, s.289

¹³²⁷ COA, A. DVNS KLB. d., nr.2, s.299/2.

¹³²⁸ VGMA, HD, nr.1155, s.36.

¹³²⁹ VGMA, HD, nr.1091, s.257,260,261; nr.1135, s.15, 16, 17, 18, 25,31, 35,37,41, 42; nr.1139, s.331; nr.1145, 83, 99, 101,106,114; nr.1148, s.64, 66, 69, 72, 74,77, 80; nr.1151, s. 48, 51, 54; nr.1154, s.71; nr.1155, s.36; 1156, s. 13,19, 21; nr.1157, s.55,61,64,72,73,83,85.

22	Saadeddin	Kâtip ve Hafız-ı Sicillât	L. 1150	Vefât.
23	Seyyid İsmail	Kâtip	B. 1153	Vefât.
24	Mehmed bin Osman Karahatipzâde	Kâtip	M. 1157	Vefât
25	Mehmed Efendi bin Hüseyin Halife	Kâtip	L. 1166	Vefât.
26	Abdullah	Kâtip	Ra. 1176	Vefât.
27	Mahmud	Kâtip	R. 1205	Vefât.
28	Mustafa	Mukayyid	C. 1130	Vefât.
29	Abdullah	Kâtip	Ca. 1160	Kasr-ı yed
30	Şeyh Mehmed bin İsmail	Kâtip	Za. 1160	Kasr-ı yed
31	Mehmed Efendi	Mukayyid	Za. 1163	Kasr-ı yed
32	Sadeddin	Baş-kâtip	N. 1199	Kasr-ı yed.
33	Şeyh Mehmed	Kâtip	N. 1168	Berâtın yenilenmesi.
34	Mehmed bin İsmail	Kâtip	N. 1168	Berâtın yenilenmesi.
35	Seyyid Kâsım	Baş-kâtip	M. 1169	Berâtın yenilenmesi.
36	Saadeddin	Kâtip	Ra. 1169	Berâtın yenilenmesi.
37	Seyyid Kâsım	Baş-kâtip	B. 1170	Berâtın kaybolması.
38	Müftizâde Mehmed Efendi	Mukayyid	B. 1170	Berâtın yenilenmesi.
39	Seyyid Kasım	Baş-kâtip	N. 1171	Berâtın yenilenmesi.
40	Müftizâde Mehmed Efendi	Mukayyid	N. 1171	Berâtın yenilenmesi.
41	Sadeddin Efendi	Kâtip	L. 1172	Berâtın yenilenmesi.
42	Şeyh Mehmed	Kâtip	M. 1173	Berâtın yenilenmesi.
43	Abdulmuttalip	Mukayyid	M. 1145	Berâtın yenilenmesi.
44	Seyyid Hacı Kasım	Baş-kâtip	R. 1190	Berâtın yenilenmesi.

5.5.4. Muhzır

Sözlük anlamı “huzura getiren, hazır bulunduran” demek olan muhızır, mahkemelerde davalı ve davacıyı mahkemede kadının huzuruna getiren memurdur. Klasik İslam kaynaklarında muhızır yerine *a’van* ve *müşhiş* kelimeleri de kullanılmıştır. Kadı tarafından yazılan *mürasele* ile birlikte istenilen kişiyi mahkemeye getirmekle beraber muhakeme esnasında mahkeme salonunda huzurun sağlanmasından da sorumludur. Yargılama neticesinde hapis cezası ile tecziye edilenlerin cezalarının infazı da muhızırların yetkisindedir¹³³⁰. Muhızırlar, mahkemenin bulunduğu yerin ahalisi tarafından özellikle daha önce bu görevi almış kişiler arasından “*askerîler*” arasından seçilmişlerdir. Muhızırları tayin ve azil yetkisi kadılarına verilmiştir. Kadının uygun gördüğü şahsı merkeze arz ederek muhızırın adına berat yazılması gerekmektedir¹³³¹. Bununla birlikte muhızırbaşı arzıyla da atananlar olduğu görülmektedir¹³³².

¹³³⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.105, s.50/2.

¹³³¹ Recep Ahıskalı, “Muhızır”, DİA, C.31, İstanbul, 2006, s.85-86.

¹³³² VGMA, HD, nr.1148, s.61.

Muhzırlar, büyük kadılıklarda birden fazla sayıda görevlendirilir, bu durumda altı bölük halkından biri muhızırbaşı olarak atanırdı¹³³³. Maraş Kazası muhızırbaşı geliri kapı halkından, bevab bölükbaşlarından ondördüncü bölükbaşısının zeamet gelirlerindendi¹³³⁴. Muhızırbaşı mutasarrıf olan bölükbaşları, bu görevi iltizama verirlerdi. İltizam ile muhızırbaşı alan şahsa mühürlü temessük verilirdi. Bu belgeyi alan kişi Divan'a müracaat ederek vazifesine müdahale edilmemesi için emr-i şerif alırdı¹³³⁵. Temessüklerde görev süresinin ne zaman başladığı ne kadar süreyle geçerli olduğu belirtilirdi ki bu süre genellikle bir yıl olurdu¹³³⁶. Maraş mahkemesi muhızırbaşı XVIII. asrın başlarında dergâh-ı muallâ kapıcıbaşlarından Mehmed ve Ramazan isimli iki kişinin tasarrufundaydı¹³³⁷.

Muhzırların gelirleri davacının mâl-ı makbuzundan aldıkları yüzde iki oranındaki¹³³⁸ ihzariye ücretiydi. Buna *Ücret-i Kadem* veya *Ayak Teri* denilirdi¹³³⁹. Kadı/ naibler gibi muhızırlardan bir kısmı da yetkilerini kötüye kullanmışlardır. Muhzırlardan bazıları Maraş mahkemesinde bulunmamasına rağmen "*Tahtacılık*" adı altında bir görev ihdas edip halktan usulsüz olarak akçe toplamışlar¹³⁴⁰ ya da davacılarından kanunen belirlenmiş miktardan fazla ihzariye ücreti talep edip vermeyenleri tehdit etmişlerdir¹³⁴¹. Bazıları ise imdad-ı seferiye vb. vergiler için ferman gönderildiğinde fermanda belirtilen miktarın üzerinde *Uşak Akçesi* ve *Kapu Harcı* adıyla kanunsuz vergiler talep etmişlerdir. Bu durum Maraş mütesellimi Seyyid Ahmed tarafından şikâyet edilince Nisan 1725'te gönderilen fermanla bu adlar altında fazladan akçe toplanmaması emredilmiş¹³⁴², buna rağmen bu tür usulsüzlükler devam etmiştir. Candar Ali ile iş birliği yaparak halka zulmeden muhızırbaşı ve Candar Ali, Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın şikâyeti üzerine Eylül 1729'da Maraş'tan sürgün edilmişlerdir¹³⁴³.

Muhzırların bir kısmı şehrin yöneticilerinden aldıkları güçle halka zulm etmişlerdir. İmdad-ı seferiye için talep edilenden fazla akçe toplayarak zimmetlerine geçiren Muhızırbaşı Mehmed ve Kâtip İsmail, Payas Kalesi'ne kalebent edilmişlerken Mütesellim Ahmed Duran, mektup göndererek affedilmelerini talep etmiş, zimmetlerindeki paraları sahiplerine geri vermeleri şartıyla Nisan 1739'da affedilmişlerdir¹³⁴⁴. Bu kişiler serbest bıraktıran Seyyid Ahmed Duran, muhaliflerini ise şehirden uzaklaştırmak istemiştir. Ahmed Duran mütesellimken Mayıs 1738'de Muhızırbaşı Mahmud ve mahkeme kâtibi Yahyaoğlu İsmail'i halktan rüşvet aldıkları

¹³³³ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 488.

¹³³⁴ COA, A. DVNS. AHK. ME. d., nr.1, s.197.

¹³³⁵ COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.108, s.467/3.

¹³³⁶ COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.118, s.71/3.

¹³³⁷ COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.41, s.511/2264.

¹³³⁸ COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.122, s.450/1.

¹³³⁹ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul, 2004, s.46.

¹³⁴⁰ COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.123, s.536/2.

¹³⁴¹ COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.122, s.450/1.

¹³⁴² COA, A. DVNS. ŞKT. d., nr.105, s.185/4.

¹³⁴³ COA, A. DVNS. KLB. d., nr.2, s.284/4.

¹³⁴⁴ COA, A. DVNS. KLB. d., nr.4, s.97.

iddiasıyla şikâyet etmiş, Payas Kalesi'ne kalebent ettirmiştir¹³⁴⁵. Mütesellimlikten ayrılınca, Maraş Naibi Abdurrahman başkente mektup göndererek Seyyid Ahmed Duran'ın mütesellimliği döneminde Yahya oğlu İsmail ve Muhzırbaşı Mehmed'i iftirayla kalebent ettirdiğini ifade etmiş, affedilmelerini istemiştir. Bunun üzerine Yahya oğlu İsmail ve Muhzırbaşı Mahmud mahkemeye varmamak ve şehrin umuruna karışmamak şartıyla Aralık 1739'da affedilmişlerdir¹³⁴⁶. Seyyid Ahmed Duran tarafından mahkûm ettirilen muhzırbaşılar Osman Beşezâde Ahmed Ağa ise Maraş Naibi Ömer'in suçsuz olduğunu bildiren mektubu üzerine 1744'de kalebentlikten kurtulabilmiştir¹³⁴⁷.

Yukarıda isimleri geçenler dışında araştırma dönemi içerisinde Maraş mahkemesinde muhzırbaşı olarak görev yapmış isimlerden tespit edilebilenler şunlardır; Maraş sakinlerinden Küçük Hacı Ali, Kasım 1726 tarihinden itibaren bir yıl süreyle muhzırbaşılığı iltizam etmiştir¹³⁴⁸. 1730'a kadar bu görevde kaldığı anlaşılmaktadır. Ekim 1730'da muhzırbaşılığı bir sene süreyle iltizam eden Küçük Hacı Ali, hakındaki şikâyetler sebebiyle kadı tarafından azledilerek aynı yıl yerine Hacı Mahmud oğlu Mehmed atanmıştır¹³⁴⁹. Uzunca bir zaman bu görevde kaldığı anlaşılan Hacı Mahmud oğlu Mehmed de haksız uygulamaları sebebiyle Ağustos 1747'de azledilmiş yerine Mühürdaroğlu Mahmud atanmıştır¹³⁵⁰. 1766'da Şeyhoğlu İbrahim¹³⁵¹ 1775'te ise Selim¹³⁵² adlı şahıslar muhzırbaşı olarak görev yapmışlardır.

5.5.5. Müftü

“Yiğit, delikanlı” anlamındaki fetâ kelimesinden türemiş olan fetvâ, sözlükte “bir hadisenin hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamındadır. Fıkî bir terim olarak ise “fâkih bir kişinin sorulan fıkî bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm” demektir. Fetvâyı veren fakîhe ise müftî denilmiştir¹³⁵³. Müftüler hükümlerini verirken dört ehl-i sünnet mezhep içinden hanefi fikhına göre vermişlerdir¹³⁵⁴. Ancak bu mutlak bir kural değildir. Ebussud Efendi gibi bir şeyhülislam özellikle siyasi meselelerde diğer mezheplere göre fetva verebilmiştir¹³⁵⁵.

¹³⁴⁵ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.4, s.15/1

¹³⁴⁶ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.4, s.148/1.

¹³⁴⁷ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.8, s.88/1.

¹³⁴⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.108, s.467/3.

¹³⁴⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.126, s.497/2; nr.127, s.306/1.

¹³⁵⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.197/2; 226/3

¹³⁵¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.80/1; 87/1

¹³⁵² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.203/5.

¹³⁵³ Fahrettin Attar, “Fetva”, *DİA*, C.12, İstanbul, 1995, s.486-496.

¹³⁵⁴ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.181.

¹³⁵⁵ Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, s.267.

Müftülere şeyhülislam da denilmiş fakat şeyhülislamlık teşkilatının kurulmasıyla sadece İstanbul müftüleri “Şeyhülislam” olarak isimlendirilmiştir¹³⁵⁶. Tayinleri şeyhülislamın yetkisinde olan¹³⁵⁷ taşra müftüleri, bölgedeki en üst derecedeki medreselerin müderrisleri arasından seçilmişlerdir¹³⁵⁸. İslam tarihi boyunca fetvalar mühim siyasi hadiseler de teşmil edildiği için müftülük makamı önemli bir makam olmuştur¹³⁵⁹. Bu sebeple Bayezidzâde Numan Bey kayınpederi Sümbülzâde Hüseyin Efendi'nin müftü olarak atanması için çabalamıştır¹³⁶⁰. Yine Bayezidoğullarının akrabalarından olan Seyyid Ataullah Efendi de¹³⁶¹ 1777'de müftülük makamını işgal etmiştir. Bu durum şehir yönetimine hâkim olan zümrenin müftülük makamına kendi akrabalarını getirmek istediklerini göstermektedir.

Maraş müftüleri, haklarında azli gerektiren bir şikâyet olmadıkça uzun süre bu görevde kalmışlardır. Bunlardan biri Sümbülzâde Hüseyin Efendi'dir. Otuz sene¹³⁶² süreyle müftülük makamında bulunan Hüseyin Efendi bazı gazez sahiplerinin iftirasıyla Birecik Kalesi'ne kalebent edilmiş 1761'de affedildikten sonra yeniden müftü olarak atanmıştır¹³⁶³. Sümbülzâde Hüseyin Efendi örneğinde olduğu gibi müftülerden bazısı kalebent ya da sürgün cezalarıyla karşı karşıya kalmışken bazıları da ahalinin şikâyeti üzerine görevden alınmıştır. Maraş ahalisinin gönderdikleri iki kıta mahzarla müftü Seyyid Abdullah Efendi'nin sühâlîni haber vermeleri üzerine Şeyhülislam Mevlâna İbrahim Efendi'nin mektubuyla Temmuz 1775 müftülükten alınmış ayrıca vilayet işlerine müdahil olmaması “*edebiyle mukayyed olması*” hususunda uyarılmıştır¹³⁶⁴. Müftülerden bazıları ise şehrin siyasetinde oldukça etkin olmuşlardır. Âyanlığın güç kazandığı XVIII. asırda ayânlık iddiasıyla hareket eden Maraş müftüsü Seyyid Ataullah Eylül 1777'de müftülükten alınarak yerine Veliefendizâde Mehmed Said Efendi atanmıştır¹³⁶⁵. Seyyid Ataullah Efendi'nin siyasi faaliyetleri hakkında ayanlar başlığı altında ayrıca bilgi verilecektir.

Müftülerin atamaları ile ilgili kayıtlar “*Müftî Defterleri*’ne” kaydedilmiştir. Bu defterlerden XVIII. asırdaki atamaların kaydedildiği sadece iki defter bulunmaktadır. Bu defterler ile birlikte diğer arşiv vesikalarından isimleri tespit edilebilen Maraş müftüleri şunlardır:

¹³⁵⁶ Bilgin Aydın-İlhami Yurdakul-İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul, 2006, s.13.

¹³⁵⁷ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.86.

¹³⁵⁸ Yasemin Bayezit, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, Ankara, 2014, s.255.

¹³⁵⁹ Ebu'lulâ Mardin, “Fetvâ”, *İA*, C.4, Eskişehir, 1997, s.583.

¹³⁶⁰ COA, C.DH., 93/4646.06.

¹³⁶¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.287/1.

¹³⁶² COA, A.DVNS.KLB. d., nr.17, s.16/1.

¹³⁶³ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.13, s.402/4.

¹³⁶⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.212/3.

¹³⁶⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.287/1.

Sünbülzâde Mehmed Efendi

XVIII. asrın başlarında müftülük makamında bulunan Sünbülzâde Mehmed Efendi 1723'ten önce bir süre Maraş'tan sürgün edilmiştir. Divan'a giderek şikâyetçi olan Sünbülzâde Mehmed Efendi, Maraş Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın ifk u iftirâsıyla haksız yere Maraş'tan sürgün edildiğini belirtip Maraş'ta ikâmetine izin verilmesini istemiş, Ağustos 1723'de vilayet işlerine karışmaması şartıyla affedilmiştir¹³⁶⁶. Affedildikten sonra müftü olarak atandığı, adına hitaben gönderilen Haziran 1731 tarihli¹³⁶⁷ emirden anlaşılmaktadır.

Debbâğzâde Ahmed Efendi

Ne zaman bu göreve atandığı tespit edilememekle birlikte 1725'ten önce Maraş müftülüğünde bulunduğu anlaşılmaktadır¹³⁶⁸. Maraş müftülüğünden sonra İstanbul'a gitmiş ismi tespit edilemeyen bir medresede müderris olarak görev yapmıştır. İstanbul'da geçim sıkıntısı çeken Debbâğzâde Ahmed Efendi'ye Aralık 1728'de Maraş'taki medresesinden de vazife (ücret) tahsis edilmiştir¹³⁶⁹. İmaret-i Nebeviye Vakfı'nın mütevelliliğini de yapmıştır¹³⁷⁰.

Elbistanî İbrahim Efendi

Niğde Sancağı Mutasarrıfı Murtaza Paşa'nın alacaklı olduğu kişileri saydığı Haziran 1741 tarihli şikâyetinde ismi geçenlerden biri şehir âyanından Müftü İbrahim Efendi'dir¹³⁷¹. Aralık 1742'de Kayseri Sancağı Mutasarrıfı olan Murtaza Paşa bir yıl geçmesine rağmen alacaklarını tahsil edemediği için bir kez daha Divan'a müracaat etmiştir. Şikâyetçi olduğu isimlerden biri yine Müftü İbrahim Efendi'dir ancak bu kayıta Elbistanî ifadesi de yer almaktadır. Aralarında bir yıllık zaman bulunan bu iki kayıt 1741-1742 yıllarında Elbistanî İbrahim Efendi'nin Maraş müftüsü olduğunu akla getirmektedir¹³⁷².

5.5.6. Nakibüleşraf Kaymakamı

Sözlük anlamı “vekil, bir topluluğun başkanı” anlamındaki nakîb kelimesiyle Hz. Muhammed'in kızı Fâtıma'nın iki oğlundan Hasan'ın soyunu ifade eden eşrâf kelimesinden oluşan terkip, terim anlamı olarak, peygamber soyundan gelenlerle ilgilenmek için kurulmuş teşkilatın sorumlusu için kullanılmıştır¹³⁷³. Peygamberin

¹³⁶⁶ COA, A.DVNS.KLB. d. nr.1, s.178/2.

¹³⁶⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.129, s.31/3.

¹³⁶⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.104, s.292/1.

¹³⁶⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.119, s.129/1.

¹³⁷⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.100, s.192/1.

¹³⁷¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.167, s.665/1.

¹³⁷² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.17/5.

¹³⁷³ Şit Tufan Buzpınar, “Nakibü'l-Eşraf”, *DİA*, C.32, İstanbul, 2006, s.322.

emaneti¹³⁷⁴ olarak görülen seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutulması için Abbasiler devrinden itibaren İslam devletlerinde nakiblik müessesesi kurulmuştur¹³⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nde nakibüleşraflık müessesesi Yıldırım Bayezid devrinde kurulmuştur. Bu teşkilatın tesisinde vergi muafiyeti ve padişahın iltifatına mazhar olunması sebebiyle sahte seyyid ve şeriflerin ortaya çıkması da etkili olmuştur. Bu sahte seyyidlere karşı Yıldırım Bayezid, Âşık Çelebi'nin cediti Ali Natta'yı seyyidlerin işlerini takip etmesi için nazır tayin etmiş böylece ilk sâdât nezâreti kurulmuştur¹³⁷⁶. Fatih Sultan Mehmet, Yıldırım Bayezid devrinde tesis edilen nezarete, ikinci sâdât nazır ve zabiti Seyyid Zeyne'-l Abidin Efendi'nin ölümü üzerine bir başkasını atamamıştır. Bir süre nakibüleşraf atanmayan bu teşkilata II. Bayezid devrinde Emir Mahlas Mahmud Efendi tekrar atanmıştır¹³⁷⁷.

Nakibüleşraflık teşkilatının en üst yöneticisi İstanbul'da bulunan nakibüleşraftır. Nakibüleşraflar seyyidlerin her türlü işleriyle ilgilenirler neseplerini, doğum ve vefat tarihlerini tutarlar, onları seyyidlik şanına yakışmayan âdi işlere girmekten men ederler, bu sınıfın imtiyazlarından yararlanmak isteyenler için *Siyâdet Berâtı* verirlerdi¹³⁷⁸. Bunun için seyyidlik iddiasında bulunanların iddialarını nakibüleşraf önünde ispat etmeleri gerekmektedir. Nakibüleşrafın iddiayı kabul etmesi için ise iddiayı doğrulayacak şahitlerin şahitliği veya aile üyelerine önceki nakibüleşraflar tarafından verilen hüccetlerin ibrazı gerekirdi¹³⁷⁹. Osmanlı tarihinde seyyidlere verilen ilk berat I. Murad'ın Seyyid Bozork Ali'nin evlatlarının şikâyeti üzerine 1385'te verdiği berattır. Bu berat Osmanlı tarihinde ilk defa seyyidlerin vergi ile ilişkisini açıklaması bakımından önemlidir. Bu beratla seyyidler öşürden ve resm-i ganemden muaf tutulmuşlardır¹³⁸⁰.

Nakibüleşraflık teşkilatının eyalet, sancak veya kazalardaki amirleri ise nakibüleşraf kaymakamlarıdır. Nakibüleşraf kaymakamları, nakiblik vasfına uygun halkın itibar ettiği ve sözü geçen seyyid aileler arasından seçilmiştir. Nakibüleşraf kaymakamları genelde çok uzun süre görevlerinde kalmışlar, ancak seyyidliğe yakışmayan davranışı olanlar şikâyet üzerine görevden alınmışlardır¹³⁸¹.

Maraş kazasında görev yapmış olan nakibüleşraf kaymakamlarından araştırma dönemi içinde ilk tespit edilebilen isim Seyyid Mehmed Efendi ibn-i Seyyid Mahmud

¹³⁷⁴ Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakübü'l-Eşraflık Müessesesi*, Ankara, 2003, s.41.

¹³⁷⁵ İlk İslam devletlerinde nakîbet teşkilâtının kuruluşu hakkında bilgi için bk. Sarıcık, *age*, s.23.

¹³⁷⁶ Sarıcık, *age*, s.41.

¹³⁷⁷ Sarıcık, *age*, s.57

¹³⁷⁸ Ayhan Işık, *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s.77.

¹³⁷⁹ Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, İstanbul, 2016, s.62.

¹³⁸⁰ Sarıcık, *age*, s.44-45.

¹³⁸¹ Uygunsuz hareketleri sebebiyle Seyyid Ali Efendi 27 Mart 1800'de görevden alınarak yerine Seyyid Mahmud Efendi getirilmiştir. Bkz. İMA, MSH.DFT. nr.142, vr.117b.

Efendi'dir. 24 Haziran 1712 tescil ettirdiği vakfına oğlu Seyyid Ömer Çelebi'yi mütevellî olarak atamıştır¹³⁸²

Seyyid Mehmed Efendi'nin kaç yıl süreyle bu görevde kaldığı tespit edilememiştir ancak ondan sonraki yıllarda bu göreve Seyyid Ömer getirilmiş olmalıdır. Zira 16 Ağustos 1729 tarihli Bektutiye Medresesi Cami vakfının tevliyet davasında şahitler arasında nakibüleşraf kaymakamı olarak Seyyid Ömer ismi geçmektedir¹³⁸³. Köse Nakîb olarak da bilinen nakibüleşraf kaymakamı Seyyid Ömer, otuz neferden fazla eşkiyayı başına toplayıp şehirde kargaşaya yol açtığı için, Ekim 1729 tarihli hükümle Payas Kalesi'nde kalebentliğe mahkûm edilmiştir¹³⁸⁴. Ancak Maraş Naibi Mehmed'ten arz ve şehrin ileri gelenlerinden mahzar alarak İstanbul'a giden Seyyid Ömer, hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu ifade edip affını talep etmiş ve böylelikle hakkındaki kalebentlik hükmü iptal edilmiştir¹³⁸⁵. Seyyid Ömer'in kaç yıl süreyle bu görevde kaldığı, hakkındaki şikâyetler sebebiyle görevden alınıp alınmadığı tespit edilememiştir. Ancak, Seyyid Ömer, 1734'te de Bayezidoğlu Abdullah ile iş birliği yapıp kargaşaya yol açmakla suçlanmaktadır¹³⁸⁶. Seyyid Ömer hakkındaki bu şikâyetlerin ne kadar gerçeği yansıttığı bilinmemektedir. Bununla birlikte Seyyid Ömer'in siyasi faaliyetlerle suçlanması nakibüleşraf kaymakamlarının şehrin yönetiminde etkin olduklarını göstermektedir.

Nakibüleşrafların şehrin siyasetine müdahil olduklarına gösteren bir diğer örnek, Dulkadiroğlu Ömer Bey'in Maraş mütesellimliği döneminde sabık nakibüleşraf kaymakamı Veli Efendizâde Seyyid Ahmed'i cezalandırmasıdır. Maraşın ileri gelenleri 1777'de Divan'a müracaat ederek Veli Efendizâde'nin suçsuz yere cezalandırıldığını bildirmişlerdir. Bu durum daha önceki başlıklarda görüldüğü üzere şehir yönetiminin el değiştirmesi ile ilgili olmalıdır¹³⁸⁷. Dulkadiroğullarının rakiplerinden olduğu anlaşılan Veli Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi, nakibüleşraf makamına ilk kez 24 Mart 1765'te atanmıştır. 1777'ye kadar aralıklı olarak bu makamda bulunmuştur¹³⁸⁸.

Nakibüleşraf kaymakamlarından şehrin siyasetinde en etkin olanı Seyyid Ataullah'ın oğlu Seyyid Mehmed Efendi'dir. Ayânlık iddiasında bulunan babası ile birlikte siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Birecik Tersanesi'ndeki kayıkların inşası için Maraş ve Elbistan'dan toplanan akçelere babası Seyyid Ataullah Efendi ile birlikte el koyup başlarına topladıkları adamlarla Boğazkesen Camii'ni basıp kadıyı tehdit eden Seyyid Mehmed¹³⁸⁹, Seyyid Feyzullah Efendi'den sonra 16 Nisan 1771'de nakibüleşraf

¹³⁸² VGMA, d. nr.738, s.182.

¹³⁸³ VGMA, AT d., nr.243, s.126/1.

¹³⁸⁴ COA, KLBND, nr.,2, s.314/4.

¹³⁸⁵ COA, KLBND, nr.2, s.376/2.

¹³⁸⁶ COA, KLBND, nr.3, s.26/2.

¹³⁸⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.263/3.

¹³⁸⁸ İMA, MŞH, Nakibü'l-Eşraf Defterleri, d., nr.170, s. 73; d., nr.5417, s. 108; nr.103, s. 259; nr.101, s. 2; nr.102, s. 171'den naklen Ayhan Işık, "Maraş'ın Manevi Mimarları Maraş Seyyidleri ve Nakibü'l-Eşraf Kaymakamları" *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 2018, S. 15, s.64

¹³⁸⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.287/1.

kaymakamlığında ikinci kez görevlendirilmiştir. Bu görevi üç ay kadar sürmüş yerine 16 Ağustos 1771'de Veliefendizâde Seyyid Ahmed Efendi tekrar atanmıştır¹³⁹⁰. 20 Mart 1772'de Seyyid Mehmed üçüncü kez görevlendirilmiş, bu görevi 1 Kasım 1773'e kadar sürmüştür.

Tablo 5.6. XVIII. Asırda Maraş ve Elbistan Nakibüleşrafları¹³⁹¹

Sıra No	Kaza	Nakibü'l-Eşraf Kaymakamının Adı	Atama Tarihi
1	Maraş ve Elbistan	Seyyid Ömer Efendi	1 Safer 1177 11 Ağustos 1763
2	Maraş ve Elbistan	Müftüzâde Seyyid Feyzullah Efendi	1 Rebiyülevvel 1178 / 29 Ağustos 1764
3	Maraş ve Elbistan	Veli Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi	1 Şevval 1178 / 24 Mart 1765
4	Maraş ve Elbistan	Seyyid Feyzullah Efendi	1 Şevval 1184/ 18 Ocak 1771
5	Maraş ve Elbistan	Seyyid Ataullah Efendizâde Seyyid Mehmed Efendi (2. kez göreve gelmiştir.)	1 Muharrem 1185/ 16 Nisan 1771
6	Maraş ve Elbistan	Veli Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi (2. kez göreve gelmiştir.)	15 Cemaziyelevvel 1185 26 Ağustos 1771
7	Maraş ve Elbistan	Seyyid Ataullah Efendizâde Seyyid Mehmed Efendi (3. kez göreve gelmiştir.)	15 Zilhicce 1185/ 20 Mart 1772
8	Maraş ve Elbistan	Veli Efendizâde Seyyid Ahmed Efendi (3. kez göreve gelmiştir.)	15 Şaban 1187 1 Kasım 1773
9	Maraş ve Elbistan	Seyyid Mahmud Efendi	(1795-1796)
10	Maraş ve Elbistan	Nakibzâde Seyyid Mahmud Efendi	1795-1796
11	Maraş ve Elbistan	Müftüzâde Seyyid Hacı Ali Efendi (Uygunsuz hareketleri sebebiyle azledilmiştir.)	Cemaziyelevvel 1214 Ekim 1799
12	Maraş ve Elbistan	SeyyidMahmud Efendi	1 Zilkade 1214/ 27 Mart 1800
13	Maraş ve Elbistan	Nakibzâde Seyyid Mehmed Şakir Efendi	1 Cemaziyelahir 1215 20 Ekim 1800
14	Maraş ve Elbistan	SeyyidMahmud Efendi	1216/ 1801-1802

5.6. Maraş Uleması

Ulema, Arapça “İlim” kökünden ism-i fâil olan “Âlim”in çoğuludur. Terim anlamı olarak, Osmanlı toplumunda ayrıcalıklı bir zümreyi ifade eder. Bu zümre medrese eğitimini tamamlayarak icazet alan; hukuk, eğitim, iftâ ve başlıca dini

¹³⁹⁰ Işık, *agm.*, s.64.

¹³⁹¹ Işık, *agm.*, s. 64

hizmetleri yerine getiren kendine mahsus bir bürokratik teşkilata ¹³⁹² sahip bir zümredir ¹³⁹³. Osmanlı toplumunda mülki idare hizmetlerinin esasları olan kadılar ve medreselerin öğretmen ihtiyacı, ayrıcalıklı bir konumda bulunan ulemeden sağlanmıştır. Ulemanın mukaddes bir işlevi olmadığı için diğer dinlerdeki gibi bir ruhban sınıfı oluşmamıştır. Ancak ulema sınıfının üst kademelerinde bir aristokrasi vardı ve bu sınıfın üyelerinin sıfatları babadan oğula geçiyordu ¹³⁹⁴.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren XVII. asra kadar sürekli güç kazanan ulema, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren toplumsal düzende meydana gelen değişimle beraber bir yıpranma dönemine girmiştir. Bu dönemde kaleme alınmış bir esere göre mülazemet sistemi, ulemayı geçim derdine düşürmüş, birçoğu fakirlikten kitaplarını satmış, kadılık makamına vardıklarında ehl-i örf taifesinden korktuklarından onlarla iş birliği yaparak rüşvet yoluna gitmişlerdir ¹³⁹⁵. Bununla birlikte gerek kadılık gerekse müderrisliğe girişte ulema çocuklarının rakiplerine göre daha üst derecelerden mesleğe girmeleri ve rakiplerinden hızlı yükselmeleri XVII. asırdaki güç kaybına rağmen ulemayı XVIII. asırda her zamankinden daha güçlü bir hale getirmiştir ¹³⁹⁶. XVIII. asrın ikinci yarısından sonra yaygınlaşan meşveret meclislerinin üyelerinin yarıya yakınının ilmiye bürokrasisinin üst kademe yöneticilerinden oluşması ulemanın Osmanlı toplumdaki rolü hakkında fikir vermektedir ¹³⁹⁷.

Saçaklızâdeler, Sümbülzâdeler, Kanadıkırızkâdeler, Mengüşzâdeler gibi aileler Maraş'ın önemli ulema ailelerinden bazılarıdır. Bu ailelere mensup âlimler Maraş medreseleri yanı sıra ¹³⁹⁸ Kudüs'teki Kadiriye Medresesi'nde ¹³⁹⁹ ders vermişler, müftülük, kadı naibliği ¹⁴⁰⁰ gibi görevlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Ahmed Akşehrî örneğinde olduğu gibi müderris olarak Maraş'a atanan ancak gelemeyen isimlerin yerine vekâleten ders okutmuşlardır ¹⁴⁰¹. Maraş'ın ilmiye bürokrasisi bu ailelerin hâkimiyetindeyken ulema sınıfının daha alt rütbedeki mensupları camilerde imamlık, hatiplik, Maraş ve çevresindeki zaviyelerde zaviyedarlık görevlerinde bulunmuşlardır.

Maraş'ın ulema ailelerinden nakibüleşraf kaymakamlığı, müftülük, müderrislik gibi makamlarda bulunan ulema mensuplarından bazı isimler, karıştıkları siyasi

¹³⁹² İlmiye zümresinin bürokratik teşkilatı hakkında daha geniş bilgi için bk. Beyazıt, Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl).

¹³⁹³ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Ulemâsı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.8, Ankara, 1999, s.71.

¹³⁹⁴ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.64.

¹³⁹⁵ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler, Kitabı Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfi'l-Mü'minin*, Ankara, 1980, s.9; Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I Kitab-ı Müstetab*, Ankara, 1974, s.23-26.

¹³⁹⁶ Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Ulemâsı Klasik Dönem Sonrası 1600-1800*, s.20.

¹³⁹⁷ Meşveret Meclisleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*, İstanbul, 2004, s.63-85.

¹³⁹⁸ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, C. IX, İstanbul, 1935, s.347,348.

¹³⁹⁹ Tuba Dağtekin, *Halep Vilâyet-i Evamir-i Sultaniye Defteri (H. 1133-1138/1720-1725) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2012, s.122; COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1 s.12/1.

¹⁴⁰⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.136, s.124/2.

¹⁴⁰¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.38

meseler yüzünden sürgün ve kalebentlik gibi cezalarla karşı karşıya kalmışlardır¹⁴⁰². Bu husus ulema mensuplarının görevde bulundukları süre içerisinde şehirde iktidarı elinde bulunduranlarla iş birliği yapıp rakip ailenin tepkisini çekmeleriyle ilgili olabileceği gibi ulema mensupları arasındaki kişisel ihtiraslardan da kaynaklanmış olması da mümkündür¹⁴⁰³.

Mahkûm olanlardan bazısı kendi talepleri üzerine bazısı ise Maraş kadısının ya da civar kadılardan birinin İstanbul'a gönderdiği mektup ya da halkın mahzarları sayesinde affedilmişlerdir. Sümbülzâde Mehmed Efendi Maraş müftüsü olduğu dönemde, Bayezidoğulları ile iş birliği yaptığı gerekçesiyle Maraş Beylerbeyi Mehmed Paşa tarafından Divan'a şikâyet edilmiş ve hakkında sürgün kararı çıkmıştır. Ancak Mehmed Efendi İstanbul'a gönderdiği arzuhalinde kendisi hakkında söylenenlerin iftira olduğunu ifade edip, yaşlı ve aciz olduğu için sürgün cezasının affedilmesini isteyince Ağustos 1723'te hakkındaki sürgün kararı kaldırılmıştır¹⁴⁰⁴. Maraş müftülerinden kalebentlik cezasına çarptırılan bir diğer isim yine Sümbülzâdelerden Hüseyin Efendi'dir. Niçin ve kimin şikâyeti üzerine kalebent edildiği tespit edilememiştir. Ancak Birecik Kalesi'nden kurtulması Antep Naibi Vaizzâde Mehmed Efendi'nin Divan'a gönderdiği mektup ile mümkün olmuştur. Bu mektupta, Sümbülzâde Hüseyin Efendi'nin talim-i fûnûn ile meşgul olduğu halde haksız yere kalebent edildiği bildirilmiştir. Maraş naibinin mektubu ile Antep ve Maraş ahalilerinin mahzarında da Sümbülzâde'nin memleket umuruna karışmadığı ifade edilince ve Haziran 1744 tarihli hükümle kendi halinde olup memleket işlerine karışmaması şartıyla affedilmiştir¹⁴⁰⁵. Sümbülzâde Hüseyin Efendi ile Sümbülzâde Mehmed Efendi arasındaki akrabalık bağı tespit edilememiştir. Sümbülzâde Hüseyin Efendi'nin de Bayezidoğulları taraftarı olması sebebiyle şehirden uzaklaştırılmış olması mümkündür.

Maraş müftülüğü makamında bulunup siyasi olaylara karışan ve uzunca bir süre şehirde kargaşaya yol açan bir diğer isim ise Seyyid Ataullah'tır. Âyanlık iddiasında bulunan Seyyid Ataullah ile oğulları Mehmed ve Ali âyanlık mücadelesinde kimi zaman Dulkadiroğulları ile kimi zaman ise Bayezidoğulları ile birlikte hareket etmişlerdir. Örneğin, avarız vergisini bahane eden Seyyid Ataullah ve oğulları Mehmed ile Ali, Maktul Dulkadiroğlu Mahmud Bey'in kardeşi Ömer Bey ile ittifak ederek Maraş Valisi Abdullah Paşa'ya saldırmıştır. Maraş Kalesi Dizdarı Ömer, Gadiriye Medresesi mütevellisi Muhammed, Bektutiye Medresesi müderrisi Seyyid Mustafa, Ulu Cami imamı Şeyh Ahmed ve şehrin ileri gelenlerinin imzaladığı mahzarda Seyyid Ataullah ve

¹⁴⁰² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.263/3.

¹⁴⁰³ İlmiye teşkilatı mensuplarından Molla Lütfi'nin katli örneğinde olduğu gibi kişisel ihtirastar nedeniyle hayatını kaybedenler dahi olmuştur. Bu hadise ile ilgili bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, s.239-268.

¹⁴⁰⁴ COA, A. DVNS KLB. d., nr.1, s.178/2.

¹⁴⁰⁵ COA, A. DVNS KLB. d., nr.13, s.402/4.

oğullarının Kıbrıs'a kalebent edilmedikçe şehrin huzur bulmayacağı dile getirilmiş ve bu hususta emr-i âli talep edilmiştir¹⁴⁰⁶.

Seyyid Ataullah ve oğullarının Kıbrıs'a sürgün edilmeleri için 1777/1778'de Maraş valisine hitaben emir gönderilmiştir. Ancak Darende kadısının rüşvetle hüsnihâline dair arz ve ilâm alan Seyyid Ataullah eşkıyalığa devam etmiştir. Bu kez Bayezidoğulları ile ittifak eden Seyyid Ataullah, Osman Paşa'nın Maraş valiliği döneminde Andırın'da ikâmet eden Bayezidoğlu Abdullah Bey'i mütesellimliği ele geçirmesi için şehre davet etmiş, bu arada Kılıçlı Aşireti ileri gelenleri ile haberleşip şehirde bir ihtilal çıkarmaya çalışmıştır. Naibin arz göndererek kendisini İstanbul'a şikâyet ettiğini duyan Seyyid Ataullah kurtuluşu İstanbul'a firar etmekte görmüş, Darende üzerinden İstanbul'a gitmek için harekete geçmiştir. Oğulları, bu kaçıyı kolaylaştırmak için başlarına topladıkları yirmi kadar eşkıya ile mahkemeyi basarak mahkeme kapısına kurşun attırmışlardır. Bu olayların olduğu dönemde mütesellim olan Dulkadiroğlu Ömer Paşa, Maraş valisi olarak tayin edilince Seyyid Ataullah oğulları ile birlikte Andırın'da ikâmet eden Bayezidoğlu Abdullah Paşa'nın yanına kaçmıştır. Maraş kadısı Hafız Mehmed Emin, Ekim 1783'te Divan'a gönderdiği mektup ile Seyyid Ataullah'ın oğulları ile birlikte Kıbrıs'a sürgün edilmesini talep etmiştir¹⁴⁰⁷. Bu emrin icra edilip edilemediği tespit etmek mümkün olmamıştır.

Şehrin yönetiminde etkili olan ulema ailelerinin nüfuzları zenginliklerinden kaynaklanmaktaydı. Örneğin, XVIII. asrın başlarında Maraş nakibüleşrafı olan Köse Nakib olarak bilinen Seyyid Ömer örneği, ulemanın maddi gücünü göstermesi açısından önemlidir. Köse Nakib sahip olduğu mâli kuvvetle başına otuzdan fazla silahlı adam toplayıp şehirde kargaşaya yol açmış buna rağmen cezalandırılması mümkün olmamıştır. Bununla yetinmeyen Köse Nakib kendi namına salyâne toplayıp Maraş seyyidlerinden bir kısmını sebepsiz yere zincire vurdurmuş ve onlardan altmış- yetmiş kurşun almıştır. Bunun üzerine Eylül 1729 Payas Kalesi'ne hapsedilmesi için emir gönderilmiştir¹⁴⁰⁸ ancak bu emrin uygulanıp uygulanmadığı tespit edilememiştir.

Siyasi meselelere karışan bazı kişiler ise sürgün edilmeyip vaaz vermeleri yasaklanmıştır. Örneğin ehl-i örf mensuplarının çeşitli adlar altında haksız vergi talep ettiklerini, bazı kadı ve naiblerin ise rüşvet yoluna meylettiklerini vaazlarında dile geriten Maraş ulemasından Kürküdelik'in oğlu Hüseyin Efendi, Maraş Valisi Seyyid Mehmed'in şikâyeti üzerine ihtilal-i beldeye sebep olduğu gerekçesiyle Ağustos 1712'de vaaz vermekten men edilmiştir¹⁴⁰⁹.

Maraş ulemasından bazı isimlerin şahsi husumet yüzünden sürgün, kalebentlik gibi cezalara çarptırıldıkları görülmektedir. Dulkadiroğullarından Seyyid Duran Ahmed'in mütesellimliği döneminde haksız yere kalebent edilip daha sonra affedilen

¹⁴⁰⁶ COA, C.ADL., 73/4397.

¹⁴⁰⁷ COA, AE, SABHI, 79:5510; 79:05507.

¹⁴⁰⁸ COA, A. DVNS KLB. d., nr.2, s.314.

¹⁴⁰⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.59 s.317/3; nr.60, s.280/1.

Yahya Çelebizâde Seyyid İsmail Efendi bunlardan biridir. Maraş Naibi Abdurrahman tarafından Divan'a gönderilen mektupta Seyyid İsmail Efendi'nin suçsuz yere kalebent edildiğinin bildirilmesi üzerine serbest bırakılmıştır. Mektuba göre, Seyyid Duran Ahmed, şahsi husumetinden dolayı Seyyid İsmail'i haksız yere kalebent ettirmiştir. Bu mektup üzerine Aralık 1739'da Payas Kalesi dizdarına gönderilen emirle Seyyid İsmail'in cezası affedilmiştir¹⁴¹⁰.

Şahsi husumet yüzünden ceza alan bir diğer isim Hatuniye Medresesi müderrislerinden Müderriszâde Ahmed'tir. Haksız yere Payas Kalesi'ne kalebent edilmesine sebep Eminhocaoğlu'nun şikâyetidir. Müderriszâde Ahmed İstanbul'a gönderdiği arzuhalinde, Maraş sakinlerinden Eminhocaoğlu'nun sahte arz ve mahzarlarla birçok kişi hakkında kalebent ya da sürgün edilmelerine neden olduğunu kendisinin de ifk ve iftira ile Payas Kalesi'ne kalebent edildiğini dile getirmiş; Maraş Naibi Mevlâna Mehmed de İstanbul'a gönderdiği ilamda Müderriszâde Ahmed'i tasdik etmiştir. Bunun üzerine Ağustos 1735'te Payas Kalesi dizdarına gönderilen hükümle kalebentlik cezası kaldırılmıştır.

Yukarıda sayılanların haricinde arşiv belgelerinde isimleri geçen; XVIII. asır Osmanlı ilim ve kültür hayatına katkıda bulunmuş olan ulema mensuplarından bazıları şunlardır:

Abdulkaki Efendi

Abdulkaki Efendi, Sünbülzâde Vehbi'nin büyük kardeşi Fazıl Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Fazıl Mehmed Emin Efendi bir müddet mektupçu olarak Şeyhülislam Pirizâde Osman Molla'nın hizmetinde bulunmuştur. Abdulkaki Efendi ise medrese tahsilinden sonra Torunzade Emin Efendi'nin kethüdalığında bulunmuş daha sonra haccân rütbesi verilerek 1807'de Âmedi odasına memur olarak atanmıştır. 1812'de memuriyet göreviyle Belgrad'a giderken Şumnu'da vefat etmiştir¹⁴¹¹.

Abdurrahim b. Ebi Bekr b. Süleyman el-Maraşî

Aslen Maraş'lı olan Abdurrahim Efendi, "Sarı Ahmed Efendi-zâde" ve "Abdurrahim Paşa" olarak tanınmıştır. Kaleme aldığı eserlerin tamamı şerh ve haşiyeden ibarettir. En önemli eseri Safevî hükümdarlarından Şah Tahmasb b. Şah İsmail devri âlimlerinden Bahaüddin b. Hüseyin el-Amilî'nin "Hulasatü'l- Hisab" isimli eserine yazdığı "Şerhü'l-Hulasatü'l-Hisab" adlı şerhdir. Sultân IV. Mehmed'e ithaf ettiği şerhin sonundaki bir ifadeden bir buçuk yılda yazdığı anlaşılmaktadır. Eserin Yusuf Ağa, nr. 7269'da yeralan nüshasının 1.a yaprağındaki bir kayda göre, söz konusu nüsha Ebu Bekr b. Rüstem b. Ahmed eş-Şirvânî'ye takdim edimiş, Hadim'li Hatib

¹⁴¹⁰ COA, A. DVNS KLB. d., nr.4, s.148/1.

¹⁴¹¹ Lütfi Alıcı, "Abdulkaki Efendi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, Kahramanmaraş, 2017, s.24.

Ahmed Efendi tarafından Konya Hadim Kütüphanesi'ne vakfedilmiştir¹⁴¹². Bu eserinden başka Kasîde-i Münferice ve Emâli Şerhi isimli eserleri bulunmaktadır¹⁴¹³. Maraşlı valiler başlığı altında görüldüğü üzere; kendi isteğiyle Maraş valiliğine atanan¹⁴¹⁴. Abdurrahim Paşa azledildikten sonra halefi Rışvanzâde Halil Paşa tarafından öldürülmüştür. Kaynaklar ölüm tarihini 1736/1737 olarak gösterse de Divân'a yansıyan bir şikâyetten 1708/1709'da öldürüldüğü anlaşılmaktadır¹⁴¹⁵.

Ali bin Fazlullah

Doğum tarihi ve mensup olduğu aile hakkında kesin bir kayıt bulunmayan Ali bin Fazlullah, kalam, usûl¹⁴¹⁶, fûrû' tefsir ve hadis sahalarında eserler kaleme almış bir âlimdir. Usûl ilmiyle ilgili yazdığı eserin adı Mevâhibü'l- 'Âziz'dir. Bu eser İmam Gazâlî'nin el-Vecîz adlı fûrû' fıkıh kitabının şerhidir¹⁴¹⁷. Fazlullah oğlu Ali'nin ömrünün sonlarında geçim sıkıntısı çektiği Divan'a sunduğu bir arzuhalinden anlaşılmaktadır. Bu arzuhalinde ömrü boyunca ilimle meşgul olduğunu, birçok eser telif ettiğini bu sebeple geçim sıkıntısı çektiğini anlatan Ali bin Fazlullah'a 7 Temmuz 1728'de Maraş'ta ders vermesi şartıyla Maraş Cizyesi gelirlerinden günlük on beş akçe yevmiye tahsis edilmiştir¹⁴¹⁸.

Ahmed- El Maraşî

Nisbesinden Maraşlı olduğu anlaşılan âlimin vefat tarihi tam olarak belli değildir. H. XIII. (M. XVIII) asrın başlarında Mısır'da kazaskerlik yapmıştır. Eserleri Risâletün fî İlmin ve Beyâni Tariki'l-Kudâti ve Esmâihim bi-Mısri'l-Mahrûseti ve Ekâlîmihâ isimli bir eseri bulunmaktadır¹⁴¹⁹.

Debbağzâde Ahmed Efendi

Debbağzade Ahmed Efendi ismi vesikalarda müftü, müderris ve kadı olarak yer almaktadır. Mehmed Tahir Efendi'ye göre Fâtîha-i Şerife Şerhine Haşiyesi, Vaziye Risalesi gibi eserleri olan Debbağzâde Ahmed Efendi, 1749'da vefât etmiştir¹⁴²⁰. Bununla birlikte 28 Aralık 1753'te sabık Bağdat kadısı Maraşî Debbağzade Ahmed

¹⁴¹² Cevat İzgi, "Osmanlı Medreselerinde Aritmetik ve Cebir Eğitimi ve Okutulan Kitaplar", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, İstanbul, 1995, s.143.

¹⁴¹³ Bekir Karlıağa, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Düşüne Hayatı ve Kahramanmaraşlı Bazı Bilim Adamları", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004, C. I, İstanbul, 2005, s.7.

¹⁴¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri C.3*, haz. A. Fikri Yavuz- İsmail Özen, İstanbul, 1975, s.253.

¹⁴¹⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.58, s.107/3.

¹⁴¹⁶ Usûl: Miras hukukunda üst soyu ifade eden fıkıh terimi. Daha geniş bilgi için bk. Mehmet Boynukalın, "Usûl", *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s.198-199.

¹⁴¹⁷ Abdullah Kahraman, "Tarih ve Tabakat Kitaplarında El-Maraşî Nisbesiyle Anılan Maraşlı Bilginler", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C.1, s.12.

¹⁴¹⁸ COA, C.MF. 155/7733 Ali bin Fazlullah hakkında *Kahramanmaraş Ansiklopedisinin 1. Cildinde* Ahmed bin Fazlillah başlığında bilgi verilmektedir. Ancak söz konusu maddede vefat tarihi 1722 olarak gösterilse de 1728 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴¹⁹ Kahraman, *agm.*, s.14.

¹⁴²⁰ Yavuz-Özen, *Osmanlı Müellifleri*, C.1, s.301.

Efendi'nin Filibe kadılığına atanması aynı isimde iki farklı kişinin mevcut olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Maraş müftülüğünde bulunan Debbağzâde Ahmed Efendi, Sünbülzâde Esad Efendi'den sonra görev yapmıştır¹⁴²¹. Görev yaptığı dönemin 1722'den önceki tarihlerde olduğu anlaşılmaktadır¹⁴²². 1722'de Alaüddevle Evkâfından İmâret-i Nebeviyye Vakfının mütevellisi Paşazâde Mehmed Paşa'nın yerine vekâlet eden¹⁴²³ Debbağzâde Ahmed Efendi, 1727-28 yıllarında İstanbul'da bir medresede müderris olarak görülmektedir.

Maraş'taki müderrislik kadrosu için yerine vekil tayin eden Debbağzâde'nin geliri geçimine yetmediğinden Maraş'taki medreseden de ücret almaya devam etmiştir¹⁴²⁴. Debbağzâde Ahmed Efendi ismi 1731/1732 tarihli bir tevcih kaydında müderris olarak zikredilmekte ancak nerde görev yaptığı belirtilmemektedir. Bu kayıttan Seksenler Mahallesi'ndeki Musli Bey Caminin zamanla harap olmasıyla Debbağzâde el-Hac Ahmed Efendi tarafından cami avlusunda yeniden bir cami inşa ettirildiği anlaşılmaktadır¹⁴²⁵. Emlak ve akârını evladına şart ettiği bir de vakıf tesis eden Ahmed Efendi bu vakfın tevliyetini erşed evladına şart etmiştir. Kayıtlar bir arada değerlendirildiğinde bir zaman müftülük görevinde bulunan Ahmed Efendi'nin müftülükten sonra müderrisliğe devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kanadıkırıkzâde Şeyh Mehmed Efendi

Maraş ulemasından olan Kanadıkırıkzâde Şeyh Mehmed Efendi'nin doğum ve ölüm tarihi tespit edilememekle birlikte XVIII. asrın ortalarında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Maraş Naibi Şerif İsmail'in tanımıyla “*daima ilm ve ibadetle meşgul*” biri olması sebebiyle memleket işlerinde yöneticilerin istediği gibi hareket etmemiş, bu yüzden de yönetimde söz sahibi olan bazı kişilerin tepkisini çekmiştir. Kanadıkırıkzâde'ye husumeti olan bu kişiler Kanadıkırıkzade'nin sürgüne gönderilmesi için eski mütesellim Hüseyin eliyle arz yazdırıp asılsız bir fermân hazırlamışlardır.

Naib Şerif İsmail Efendi olup biteni bir mektup ile başkente bildirince kayıtlar incelenmiş ve Kanadıkırıkzâde Şeyh Mehmed Efendi hakkında bir sürgün kararı olmadığı ortaya çıkmıştır. Nisan 1746'da Maraş Beylerbeyi ve nâîbine gönderilen hükümle Kanadıkırıkzâde Şeyh Mehmed Efendi'nin sürgünü önlenmiştir¹⁴²⁶. Naibin ifadeleri, şehrin ileri gelenlerinin hukuksuzluklarına meşruiyet kazandırmak için ulema mensuplarının desteğini aradıklarını göstermektedir.

¹⁴²¹ Recep Dikici, “Ahmed Efendi (Debbağzâde), *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.1, Kahramanmaraş, 2017, s.104.

¹⁴²² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.100, s.196, d., nr.104, s.292.

¹⁴²³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.100, s.196.

¹⁴²⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.129, s.129/1.

¹⁴²⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.81.

¹⁴²⁶ COA, A. DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.147/2.

Kanadıkırıkszâde Mehmed Efendi

Kanadıkırık ailesine mensup XVIII. asır Maraş ulemasından bir diğer isim Mehmed Efendi'dir. Maraş Beylerbeyi Osman Paşa ile âyanlık iddiasındaki Seyyid Ataullah ve oğullarının muharebesinde Seyyid Ataullah'a yardımcı olduğu gerekçesiyle tutuklanan Kanadıkırıkszâde Mehmed Mart/Nisan 1783 tarihli hükümle Kıbrıs'a sürgün edilmiştir¹⁴²⁷. Ancak Maraş Beylerbeyi Dulkadirzâde Ömer Paşa ve Maraş mollası İstanbul'a gönderdikleri tahriratta Kanadıkırıkszâde'nin ulemadan olup gece gündüz ilim ve tedris ile meşgul olduğunu, garezi olanların iftirası sebebiyle sürgün edildiğini bildirmeleri üzerine üzerine Aralık 1783'te affedilmiştir¹⁴²⁸. Fakat birkaç yıl sonra Kanadıkırıkszâde Mehmed bu kez de şehir kethudalığı idiasıyla şehrin işlerine karışıp şehirde ihtilale sebep olduğu gerekçesiyle Maraş Mutasarrıfı Vezir el-Hac Mustafa Paşa tarafından Divan'a şikâyet edilmiştir¹⁴²⁹. Mustafa Paşa'nın bu şikâyeti Mehmed Efendi'nin şehir siyâsetinde Dulkadiroğulları ile birlikte hareket etmesiyle ilgili olmalıdır. Zira 1783'teki sürgün kararının kaldırılması Dulkadirzâde Ömer Paşa sayesinde olmuştur.

Kanadıkırıkszâde Şeyh Mehmed Efendi ile Kanadıkırıkszâde Mehmed Efendi isimlerinden birinin “Şeyh” unvânı ile zikredilmesi ayrıca iki ismin Kıbrıs'a sürgün edilmeleri arasında 37 yıllık bir süre bulunması Kanadıkırıkszâdelerden Mehmed isminde iki farklı âlimin XVIII. asırda yaşamış olabileceğini düşündürmektedir.

Maraşî Mehmed Efendi (Mehmed bin Vâiz bin Velicân)

Doğum tarihi tespit edilememiştir. Ancak Ahmed Ağa bin Ali'nin İzmir'de Ocak 1752'de tescil ettirdiği vakfiyesine göre bu tarihte Balcı Mahallesi'ndeki medresede aylık 240 akçe ile müderris olarak görev yapmaktadır¹⁴³⁰. Bursalı Mehmed Tahir, Akhisar Kütüphanesi'nde gördüğü yirmi dört bölüm üzere yazılmış olan “Kevkebü'n-nehâri ve Cevherü'n-cinâni” isimli eserin müellifinin Mehmed bin Vâiz bin Veli Cân el-Mar'aşî summe İzmîrî olduğunu belirtmektedir¹⁴³¹. Vakfiyedeki bilgilerle Mehmed Tahir'in verdiği bilgiler örtüşmektedir. Mehmed Efendi'nin nerede ve ne zaman öldüğü tespit edilememiştir. 1752'den sonraki bir tarihte İzmir'de vefat etmiş olması muhtemeldir.

“Risâle fî-imânve'd-dîn-i Resulullah”, “Bazı Te'lifât'alâ Usûlü'l-Fıkh”, “Keşfü's-Savâb”, “Andelîb mine'l-âdâb”, “Zübdetü'l-Münâzara”, “Şerhü-Validiye”, “Ahmediyye mine'n-Nahv”, “Letâif-i Latîfe ma' Şerhhâ mine'l-ma'nâ”, “Selsebilü'l-Cinân mine'l-ma'nâ”, “Şarâbü'l-Kevser mine'l-Ma'nâ”, “İsmetu'l-Ezhâ fî 'İlmu'l-Mi'zân”, “Selâmetü'l-Kulub ma' Şerhhâmine'l-Mantık”, “Fethü'l-bâb Şerh-i İsâgucî”,

¹⁴²⁷ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.21, s.107.

¹⁴²⁸ COA, AE. SABHI, 79/5507; A. DVNS.KLB. d., nr.21, s.201.

¹⁴²⁹ COA, A. DVNS.KLB. d., nr., 23, s.21.

¹⁴³⁰ VGMA, nr.608/1, s.50, sıra nr.55.

¹⁴³¹ Yavuz-Özen, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, s.405.

“Hâşîye ‘alâ Sûretü’l-Kevserü’l-Beyzâvî”, “Risâletü’l-Kelime-i Tevhîd”, “‘Ayne’l-Hayât fî Beyân-i Münâsebât- Sureti’l-Fâtiha¹⁴³²” isimli eserlerinin tamamı Arapça’dır. Bu eserlerin ülke genelindeki birçok kütüphanede nüshaları bulunmaktadır.

Maraşlı Muhammed İbn-i Yahya Efendi

Doğum ve ölüm tarihi tespit edilememiştir. Fakat Enfeî isimli Türkçe tecvid kitabını 1718/19 kaleme aldığı¹⁴³³ göz önünde bulundurulursa XVII. asrın son çeyreğinde doğduğu söylenebilir. Bu eser Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Mehmed Efendi

Maraş müderrislerinden Mehmed Efendi 1746’da Şazi Bey Bukasının nısf müderrisliğine mutasarrıftır. Bir eser kaleme alıp almadığı tespit edilemeyen Mehmed Efendi hakkında Şazibey ve Müfti Ali Efendi Camii’nin imamet ve hitabetine mutasarrıf olan Mehmed Halife ile vakıf gelirlerinin tasarrufu hakkındaki davaları¹⁴³⁴ haricinde herhangi bir bilgi bugüne değin tespit edilememiştir.

Nâşîrzâde Halil Efendi

Doğum ve ölüm tarihi tespit edilemeyen Halil Efendi Maraş ulemasındandır. Hayatı hakkında bir şikâyet kaydı haricinde bilgi tespit edilememiştir. Bu kayda göre, Maraş mütesellimi Ali Ağa, 1736/1737’de Halil’i haksız yere hapsedirip, cerime adı altında 400 gurusunu almıştır. Bu olaydan altı sene sonra Halil hakkını aramak için mahkemeye başvurunca Naib Mevlâna Hasan Efendi durumu İstanbul’a bildirmiş Ağustos 1743’te Halil Efendi’nin mağduruiyetinin giderilmesi için Maraş beylerbeyine ve naibine hitaben emir gönderilmiştir¹⁴³⁵.

Mengûşzade El-Hac Mehmed Efendi

Maraş mahallelerinden Restebâiye mahallesinden olan Mengûşzâde Mehmed’in doğum ve ölüm tarihi tespit edilememiştir. Ancak isminin geçtiği bir ahkâm kaydından XVII. asrın sonlarında dünyaya gelmiş olabileceği anlaşılmaktadır. Bir eser kaleme alıp almadığı tespit edilemeyen Mengûşzâde Mehmed Efendi bir süre ber-vech-i hasbi Şeyhü’l-kurrâ olarak görev yapmıştır. Hakkında sürgün kararı olmamasına rağmen Maraş ahalisinden bazı kişilerin kendisini sürgün ettirmeye kalkışmaları üzerine mahkemeye başvurmuş ve ahaliden bazıları da Mengûşzâde lehine şahitlik edip, Maraş Naibi Mevlâna Hasan’ın durumu başkente bildirmesiyle Aralık 1743’de gönderilen hükümle sürgün edilmemesi emredilmiştir¹⁴³⁶.

¹⁴³² Yavuz-Özen, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, s.34.

¹⁴³³ Yavuz-Özen, *Osmanlı Müellifleri*, C.1, s.400.

¹⁴³⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.149/2.

¹⁴³⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.52/6.

¹⁴³⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.61/5.

Saçaklızâde Mehmed b. Ebi Bekr El Maraşî

Hem Osmanlı ilim ve kültür hayatı hem de Maraş bölgesi için önemli bir değer olan Saçaklızâde'nin birçok eseri olmasına rağmen hayatı hakkındaki bilgiler kısıtlı olup halk arasındaki rivâyetlere dayanmaktadır. Saçaklızâdenin doğum tarihi hakkında kesin bilgiler yoktur. Ancak eserlerindeki bazı ifadelerden; hicrî 11. asrın 3. çeyreğinin sonları veya dördüncü çeyreğinin başlarında (H. 1070-1080-M.1660-1670) dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Babası Ebu Bekir Efendi'nin Maraş'taki bir camide imamlık yaptığı kaydedilmektedir¹⁴³⁷.

İlk eğitimine Maraş'ta başlayan Saçaklızâde Mehmed, Hasan Mar'aşî, Darendeli Hamza Efendi ve Tibyân tefsirinin mütercimi Ayntâbî Mehmed Efendi gibi hocalardan ders almış, Şam'da Abdulgâni en-Nablûsî'den tefsir, hadis ve tasavvuf tahsil etmiştir. Maraş'a döndükten sonra tedris ve telif çalışmalarında bulunan Saçaklızâde aynı zamanda Maraş ve çevresinde irşad faaliyetlerinde de bulunmuştur¹⁴³⁸.

Kudüs'teki Kadiriye Medresesinin müderrisliği Maraş ulemasının tasarrufuna şart olduğu için, mutasarrıfı Hasan Efendi vefat edince, Maraş Naibi Mevlâna Mehmed'in arzı ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin işaretiyle 22 Aralık 1725'te Kudüs'teki Kadiriye Medresesinde ders vermek üzere müderris olarak atanmıştır¹⁴³⁹.

Saçaklızâde Mehmed özellikle tartışma ve münazara kuralları, tasavvuf, kelim, mantık, tefsir, tecvid ve kıraat gibi alanlarda eserler kaleme almıştır. Osmanlı müellifleri Saçaklızâde ile ilgili olarak otuz kadar eser zikrederler. Cühdi'l-Mukıl'da ise eseri tahkik eden Sâlim Kudduri, bu eserlerin sayısını altmış beşe çıkarmaktadır. Bunların yanısıra kütüphanelerde yer alan kataloglarda Saçaklızâdeye atfedilen eserlerin sayısı yüzü bulmaktadır¹⁴⁴⁰. Tehzibü'l-Kırae, Takrirü'r-kavânin, Risale-i Velediye adlı eserlerin müellifidir. En önemli eseri ilimlerin tasnifi ve eğitim tarihi ve usulleri hakkında yazdığı "Tertibü'l- Ulûm" adlı eseridir. Saçaklızâde bu eserinde değişik bilim dallarına ait ders hazırlamada eğitim metodlarını da ortaya koymuş¹⁴⁴¹, medrese eğitiminde aritmetiğin mutlaka ahkâm ve ferâiz ilimlerinden önce tahsil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁴⁴².

Saçaklızâde'nin Mektûb ilâ 'ulemai'l-bilâd ve Nasihâtü'l-'ulema adlı eseri, devrin ulemasının ve halkın durumunu anlatması bakımından önemli bir eserdir. Saçaklızâde bu eserinde; Kur'ân tilâveti ve ilm-i hâl bilgisi konularında halkın câhil

¹⁴³⁷ Tahsin Özcan, "Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, C.1, s.53; İbrahim Çetintaş, *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s.30.

¹⁴³⁸ Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *DİA*, C. 35, 2008, İstanbul, s.368.

¹⁴³⁹ Dağtekin, *agt.*, s.122.

¹⁴⁴⁰ Çetintaş, *agt.*, s.34.

¹⁴⁴¹ M. Akif Özdoğan, Saçaklızâde Muhammed b. EbiBekr el- Mar'aşî'nin Tertibü'l-Ulûm Adlı Eseri Bağlamında İlimlerin Tasnifi, *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, 4-6 Ekim 2012, C.1, Kahramanmaraş, 2013, s.306

¹⁴⁴² Cahid Baltacı, *XV- XVI Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 2005, s.85; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim, Riyâzî ve Tabîî İlimler*, İstanbul, 2019, s.81.

olduğunu, muallim-i sıbyânlardan çoğunun Kur'ân tilâveti öğretiminde yetersiz kaldığı, ulemanın ve beylerin farz-ı kifâye ve farz-ı 'ayn hükmündeki dinî konuların halka telkininde yeterince çaba göstermediklerini ifade etmektedir. Ulemanın ve halkın belirli aralıklarla imtihana tabi tutulmasını önermektedir¹⁴⁴³.

Saçaklızâde birçok alanda eser kaleme almıştır. Bu eserlerden felsefe ve mantık alanındaki eserleri şunlardır. Risâle fi'l-Felsefe (Felsefe Hakkında Risâle), Risâle fi't-Ta'n fi'l-Felsefe ve Kutübü'l-Hikme (Felsefe ve Felsefe Kitaplarını Kınama Hakkında Risâle), Risâle-i Vaz'ıyye (Vaziye Risâlesi), Şerhü'l-İsagoji (İsagoji Şerhi), Şerhü'l-Risâleti'l-Kıyas fi'l-Mantık (Mantıkta Kıyas Risâlesinin Şerhi), Şerh-i Selâmeti'l-Kulub fi İsbâtı'l-Matlub (Talep Edilenin İsbâtı Hususunda Kalplerin Kurtuluşuna Şerh), İsmet'ü-l-Ezhân fi İlmi'l-Mizân (Mantık İlmi Konusunda Zihinlerin Korunması), Tâlik Ala İsâgocili Esiriddinü'l-Ebheri (Esiridinü'l-Ebherî'nin İsâgojisi Üzerine Ta'lik), Tehzîbü'l-Mantık (Mantiğin Özeti).

Kelâm alanındaki eserleri: Neşru't-Tevâli (Işığın Yayılması), Tahkîkü'l-İmân (İmânın Hakikati), Risâletü'l-İmân (İmân Risâlesi), Reddû'l-Celâl (Celâl'e Reddiye), Hâşiyetü alâ Şerh-ı Dîbâceti't-Tarîkatî'l-Muhammediyye (Tarîkat-ı Muhammediye'nin Dîbâcesinin Şerhi Üzerine Hâşiyeye), Risâletün fi Hakîkatî'l-İnsân (İnsanın Hakîkatı Hakkında Bir Risâle) Risâletü'l-İrâde Cüzîyye (Cüz'î irade Hakkında Risâle), Risâle fi Kelimetü't-Tevhîd (Kelime-i Tevhid Hakkında Risâle), Hâşiyetün ale'r-Risâleti'l-Gaybiyye (Risâletü'l-Gaybiyye Üzerine Hâşiyeye), Hâşiyetün alâ Şerh's-Sa'd li'l-Akâidi'n-Nesefiyye (Nesefî Akâidi ile İlgili Sa'düddîn Taftazânî'nin Şerhi Üzerine Hâşiyeye), Hâşiyetün alâ Şerh-i Metâlî (Şerhu'l-Metâlî Üzerine Hâşiyeye), Hâşiyet-ü alâ Şerhi Mevlâ Hayâlî ve Kul Ahmed alâ Şerh-i Akâidi'n-Nesefiyyeve' Taftazaniyye (Şerhi Akâidi'n-Nesefiyye ve Taftazâniyye'nin Şerhi Üzerine Kul Ahmed ve Mevlâ Hayâlî'nin Şerhi Üzerine Hâşiyeye), -Risâle fi İsbât-ı Azâbi'l-Kabr (Kabir Azâbının İsbâtı Hakkında Risâle), Risâle-i Teşehhüd (Teşehhüd Risâlesi), Risâletü't-Tekbîr (Tekbir Risâlesi), Risâle fi Tecdîdi'l-İman (İman Tazeleme Hakkında Risâle), Risâle fi Şarh Kavle al-Birgîvî "varlığı kendindendir..." (Birgîvî'nin "varlığı kendindendir..." Sözü'nü Şerhetme Mahiyetinde Risâle), Risâle-i Sıfat-ı Hüdâ (Allâh'ın Sıfatlarına Dâir Risâle), Risâletü's-Simâr fi İlmi'l-Akâid (Akâid İlminin Faydasına Dâir Risâle), Risâletün fi İlmi'l-Kelâm (Kelâm İlmine Dâir Risâle), Risâletü'l-İmkân (İmkân Risâlesi), Hâşiyeye alâ Risâleti't-Tenzîhat (Risâletü't-Tenzîhat Üzerine Hâşiyeye), Büğyetü'l-Mürtedli Tashîh-i'l-Ezdâd (Zıtlıkları Giderme Konusunda Mürtedin Tavrı)

Münazara alanındaki eserleri: Takîriü'l-Kavânîni'l-Müdedâvile fi İlmi'l-Münazara (Münazara İlminde Cârî Olan Usullerin Beyânı), Tahrîru't-Takrîrfi'l-Münâzara (Münazara İlminde Konuşma Hürriyeti), Hâşiyetün alâ Şerh-i Risâleti'l-Âdab li-Taşköprüzâde (Taşköprüzâde'nin Âdap Risâlesinin Şerhi Üzerine Hâşiyeye),

¹⁴⁴³ Mehmet Gel, "İslâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını Islâh'a Yönelik Saçaklızâde'nin İlginç Bir Önerisi: İlim ve 'Amele Da'vet ve İcbâr", *Belleten*, C. LXXXII, S. 293, Ankara, 2018, s.211-240.

Risâle fî Âdâbi'l- Münâzara (Münazara Adâbına Dâir Risâle), Risâletü'l-Velediye (Velediye Risâlesi), Zübdetü'l-Münâzara (Münazaranın Özü), Şerhü'l- Zübdetü'l-Münazara (Zübdetü'l- Münazara Şerhi), Şerhü'l Risâleti's-Semerkandiye (Semerkandiye Risâlesi'nin Şerhi), Andelîbü'l-Münazara (Münazara Bülbülü), Şerhu Andelîbü'l-Münâzara (Andelîbü'l-Münazara Şerhi).

Eğitim, öğretim sahasında kaleme aldığı eserler: Tertibü'l- Ulûm (İlimlerin Sınıflandırılması); Risâletü'l-Cevâb'anl'tirâz-i Ahmed el-Âlemî (Ahmed el-Âemî'nin İtirazına Cevap), Risâle fî mâYüftetahubihi'd-Ders ve Yahtetimmu (Dersin Başlama ve Bitişinde Okunacak Duâlarla İlgili Risâle), Nâsihâtü'l-Ulema (Ulemanın Tavsiyeleri).

Tecvîd, Kıraat ve Belagât İlmine Dâir Eserleri: Cuhdi'l-Mukıl (Küçük Bir Katkı), Beyânü Cuhdi'l-Mukıl (Cuhdi'l-Mukıl'ın Açıklaması), Tehzîbü'l- Kıraat (Kıraat İlminin Özeti), Risâle fî Mehârici'l- Hurûf (Harflerin Mahreclerine Dâir Risâle), Risâletü'd- Tecvîd (Tecvîd Risâlesi), Risâletü Tavzîhi'l- Hurûfi'l- Mu'cemât (Mu'cem Harflerin Açıklanmasına Dâir Risâle), Risâletü'n fî İlmi'l-Belâgâ (Belâgât İlmine Dâir Risâle), Risâle fî Keyfiyyeti Edâi'd-Dâd (Dâd Harfinin Kullanım Özelliğine Dâir Risâle), Selsebilü'l-Meâni (Meâni İlminin Kaynağı).

Tefsir sahasındaki eseleri: Risâletü'n-fi'l- Ayâtü'l-Müteşâbbihat (Müteşâbbih Âyetlere Dâir Risâle), Risâle fî'r-Reddi bi-ba'zı Müddeiyyâtü'l- Beydâvî (Beydâvî'nin Bazı İddiâlarının Reddine Dâir Risâle), Risâle fî Beyân'in-Nâsihve'l-Mensûh (Nesheden ve Neshedilen Âyetlerin Beyânına Dâir Risâle), Risâle fî Kavlihî Teâlâ fî'l Enfâl (Enfâl Sûresinin 23. Ayetinin Tefsirine Dâir Risâle), Risâle alâ mâ Ketebehu's-Sa'duddîn alâ Kavlihî Teâlâ "Uğrikû fe udlhunâran (Taftazânî'nin Nuh Suresi 25. Âyetiyle İlgili Yazısı Üzerine Risâle), Tefsîru Kavlihi Teâlâ: Hel Etâke Hadîsu Mûsâ... ilâ Kavlihî Eyyâne Mürsâhâ (Beydâvî'ni Nâziât Sûresi 15-42. Ayetleriyle İlgili Görüşlerine Dâir Risale), Hâşiye li-Tefsîri'l- Keşşâf alâ Sûreti'l Bakara (Bakara Sûresi İle İlgili Keşşâf Tefsîrine Dâir Hâşiye), Hâşiye alâ Tefsîr-i Kavlihi Teâlâ (Mâkâne l'- Nebiyyi ve'İlezîne Âmenû (Tevbe Sûresi 113. Âyetinin Tefsîri Üzerine Hâşiye), Hâşiye alâ Tefsîr-i Kavlihi Teâlâ "Zâlikebi-mâ Kaddeme't-Eydîkum (Âl-i İmrân Sûresi 182. ÂyetininTefsîri Üzerine Hâşiye), Tefsîr-i Sûreti'l-Kehf (Kehf Sûresinin Tefsîri), Tefsîr-i Âyât-ı "Kul lâ Ya'lemü men fî'l-Semâvâtive'l- Arz (Neml Sûresi, 65. Ayetinin Tefsîri, Aynü'l-Hayât-i fî Beyânü'l-Münâsebât-i fî Sûreti'l-Fâtîha (Fatiha Sûresi'nde Münâsebetlerin Beyânı Husûsunda Hayâtın Hakîkati), Gâyetü'l- Burhân fî Beyân-i Â'za-i Âyât-i fî'l-Kurân-i fî Tefsîr-i Âyeti'l-Kursî (Ayete'l-Kürsi'nin Tefsîri Hakkında Kur'an Âyetlerinin En Büyüğünün Beyânı Hususûsunda Burhanın Gâyesi),

Fıkıh ilmine dair eserleri: Risâle fî İbâhat-i Katl'l- Kilâb (Köpeklerin Öldürülmesinin Mübah Olduğuna Dâir Risâle), Risâle fî Tafsîl-i Mesâil-i Zevî'l- Erhâm (Akrabalığa Dayalı Mîras Meselelerinin Tafsîlâtına Dâir Risâle), Teshîlü'l- Ferâiz (Ferâiz Hesâbının Kolaylaştırılması), el-Eshel (En Kolay Ferâiz Hesâbı), Hâşiyetü alâ Şerhi'l-Vikâye (Vikâye'nin Şerhi Üzerine Hâşiye), Risâletü't- Teğânni ve'l- Lahn

(Lâhn ve Teğânni Risâlesi), Hâşiyetü alâ Şerhi'l- Hidâye (Hidâye'nin Şerhi Üzerine Hâşiyeye), Kitâbü'l- Ferâid (Ferâiz Kitabı), Risâle fî Zemmi'd-Duhân (Sigara İçmenin Kınanmasına Dair Risâle), Risâle fî'l- Fetâvâ (Fetvâlara Dâir Risâle), Risâletü't Tasarruf fî'l-Arazi'il-Harâciye ve'l-Emrîriyye (Emîriye ve Harâciye Arazilerinin Yönetimine Dâir Risâle), Risâletü'l-Adeliyye (Adâlet Risâlesi), Risâletü'z-Zımmiyye (Zimmilerle İlgili Risâle), Risâletü'n-Niyye (Niyet Risâlesi), Şerhü's-Şâfiye (Şâfiye Şerhi), Hâşiyetü'l-Ayniye (Ayniye Hâşiyesi).

Tasavvuf ve Ahlak ilmi hakkında eserleri: Risâle fî Raksî'z-Zikr (Zikirle Raks etmeye Dâir Risâle), Risâle fî'd-Duâ li-Taleb-il İlm ve'r-Rızk ve Kazâi'd-Deyn (İlim, Rızık Talebi ve Borç Ödemeye Dâir Dua Hakkında Risâle), Risâletü'l-Ferah ve's-Surûr fî Vâlideyi'r-Rasûl (Hz. Peygamber'in Ebeveyni Hakkında Sevinç ve Mutluluk Risâlesi), Risâletü's-Sebbi'r-Rasûl (Hz. Peygambere Hakaretin Günahına Dâir Risâle), Risâletü'l-Ahlak (Ahlak Risâlesi), Risâle-i Necâtiye (Kurtuluş Risâlesi), Risâletün fî Muhalefeti'z-Zâhir (Zahire Muhalefet Hakkında Risâle), Mecmuat-ü Ezkâr-i Ed'îye (Zikir ve Duâ Mecmuası), Şerhü'l Evrâd ve Ezkâr (Evrâd ve Ezkâr Şerhi).

Edebîyât alanındaki eserleri: Subhatü'l- Gâdir fî Medh-i Mülki'l-Kâdir (Göletin Allah'ı Zikretmesi), İstiğasetü'l-Cisr (Köprünün İmdât Çağrısı), Ebyâtün ve Hükâyâtün alâ Lisâni'l- Haşarât (Haşaratın Lisanı Üzerine Hikâye ve Beyitler), Şerhü'l-Letâif-i Latîfe (Letâif-i Latîfe Şerhi), Şerhü'l-Ebyât (Beyitlerin Şerhi), Mecmuâtü'l-Eş'ar (Şiirlerin Toplamı), Kasîde, Mektubât, Mersiyyetü'l-Cebel (Dağın Ağıdı), Mersiyyetü'l-Ebhel (Kara Ardıcın Ağıdı), Hitâbu'l-Haşarât (Haşarâtın Konuşması), Mevizatü'l-meyyit (Ölüden Alınacak Dersler), Hikâyetü'l-Keleâtı (Kalenin Hikâyesi), Mevizâtü'n-Nahl (Arıdan Alınacak Dersler), Mevizâtü'l- Manzume (Manzum Öğütler)¹⁴⁴⁴.

Büyük bir âlim olan Saçaklızâde aynı zamanda tasavvuf ehlidir. Kadiriyye ve Nakşibendiyye hilafeti almıştır. Araştırma döneminde ulema mensuplarından bir kısmının şehrin siyasi işlerine karıştıkları görülürken farklı sahalarda eserler vererek Osmanlı ilim ve kültür hayatına katkıda bulunan Saçaklızâde Mehmed Efendi hiçbir siyasi faaliyette bulunmamıştır.

Vefatı Sicil-i Osmanî'ye göre 1742'dir. Tahsin Özcan 1732 yılında Maraş'ta vefat ettiğini ve Şeyhadil mezarlığında medfun olduğunu belirtmektedir¹⁴⁴⁵. Ancak Kudüs'teki Kadiriye Medresesi'nin müderrisliği ve tevliyetinin oğlu Seyyid İshak Efendi'ye tevcihi 1736/37 senesinde olduğuna göre söz konusu tarihte vefat etmiş olması da muhtemeldir¹⁴⁴⁶.

¹⁴⁴⁴ Bu eserlerin içeriği ve bulundukları kütüphaneler hakkında daha geniş bilgi için bk. İbrahim Çetintaş, *agt*, s.34-62.

¹⁴⁴⁵ Özcan, "Saçaklızade Mehmed Efendi", s. 368-370.

¹⁴⁴⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.12/1.

Saçaklızâde Seyyid İshak Efendi

Saçaklızâde Şeyh Mehmed'in oğludur. Babasının ölümünden sonra Kudüs'teki Kadiriye Medresesi'nin tedris ve tevliyeti 1736/1737 Seyyid İshak'a tevcih edilmiştir¹⁴⁴⁷. Hayatı hakkında bugüne değin başka bir bilgi tespit edilememiştir.

Sünbülzâde Mehmed Efendi

Doğum ve ölüm tarihi tespit edilememiştir. Maraş'ta müftülük makamında bulunduğu esnada devrin vâlisi Mehmed Paşa'nın arzı üzerine Maraş'tan sürgün edilmiştir. Temmuz-Ağustos 1723'te İstanbul'a giden Sünbülzâde Mehmed Efendi kendisine iftira atıldığını iddia ederek ihtiyar olmasından dolayı hakkındaki kararın kaldırılmasını talep etmiştir. Mehmed Efendi'nin talebi kabul edilerek Maraş'ta kendi evinde ikâmetine izin verilmiştir¹⁴⁴⁸ Sünbülzâde Vehbi'nin dedesidir.

Sünbülzâde Vehbi Efendi

Maraş'ın yetiştirdiği önemli değerlerden biri olan Vehbi, 1719'dan önce Maraş'ın ulema ailesinden Sünbülzadelerin bir ferdi olarak Maraş'ta dünyaya gözlerini açmıştır¹⁴⁴⁹. Asıl adı Mehmed bin Raşid bin Mehmed'dir.¹⁴⁵⁰ Dedesi Mehmed Efendi Maraş'ın meşhur müftülerinden olup tanınmış fıkıh kitaplarından Eşbah-ı Nezairi'nin Fenn-i Evvelini, Tevkiü'l 'Ale fi Şerhü'l-Eşbah adıyla şerh etmiş ve yine fıkıh alanında "Nurü'l-'Ayn" ve "Kitabü't-Tenzihat" adlı eserleri kaleme almıştır¹⁴⁵¹.

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını Maraş'ta geçiren Sünbülzâde ilk tahsilini de Maraş'ta babasından devrin tanınmış âalimlerinden ders alarak tamamlamıştır. Daha sonra tahsilini ilerletmek için esas ününü kazandığı İstanbul'a giden Sünbülzade devrin ricaline kasideler ve tarihler sunarak yüksek kademeli devlet adamlarıyla dostane ilişkiler kurmuş ve kurduğu bu dostane ilişkiler sayesinde Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde kadılık görevlerinde bulunmuştur.¹⁴⁵²

Kadılık görevinden önce bir müddet müderrislik yapan Sünbülzade geçim sıkıntısından müderrisliği bırakmıştır. Vehbi'nin arkadaşı Sururî Vehbi'yi hicvettiği "Hezelliyyat" isimli eserinde Vehbi'nin Yaş ve Bükreş bölgelerinde on yedi yıl kadılık yaptığını dile getirmiştir¹⁴⁵³.

Çok iyi Farsça bildiğinden Basra Valisi Ömer Paşa ile İran Şah vekili Kerim Han Zend arasındaki ihtilafların çözümü için Kerim Han Zend'e elçi olarak gönderilmiştir. Ancak bu temaslardan netice elde edilememiştir Kerim Han'ı bir

¹⁴⁴⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.12/1.

¹⁴⁴⁸ COA, A.DVNS.KLB., d. nr.1, s.178

¹⁴⁴⁹ Selim Sırrı Kuru, "Sünbülzade Vehbi", *DİA*, C.38, İstanbul, 2010, s.140.

¹⁴⁵⁰ Ahmet Yenikale, *Sünbülzade Vehbi Divanı*, Kahramanmaraş, 2011, s.19.

¹⁴⁵¹ Süreyya Ali Beyzadeoğlu, *Sünbülzade Vehbi*, İstanbul, 2000, s.14.

¹⁴⁵² Yenikale, *age.*, s.20

¹⁴⁵³ Meltem Kara, *Sünbülzade Vehbi Divanında Maddi Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s.1,2.

hükümdardan çok aşiret reisine benzeten Vehbi Kerim Han'ın Osmanlı'ya karşı düşmanca tutumlarını bildirmiştir¹⁴⁵⁴.

Sünbülzâde ile Ömer Paşa'nın aralarının açılması üzerine her ikisi de farklı iddialarla birbirlerini saraya şikâyet etmişler Ömer Paşa, Sünbülzâdenin İran'da ayyaşlık ve devlet hizmetindekilere yakışmayacak tavırlarda bulunduğunu iddia ederken Sünbülzâde ise İran hanı ile olan meselelerde Ömer Paşa'nın sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Sonunda Ömer Paşa'nın raporu doğrultusunda I. Abdulhamid tarafından Sünbülzâdenin idamı için ferman çıkarılmış, bu bilgi yakın dostları tarafından gizlice Sünbülzâdeye ulaştırılınca posta tatarı kılığında gizlice İstanbul'a gelmiş ve bir süre Üsküdar'da saklanmıştır. Sultan Abdulhamid'e bağlılığını bildirdiği yüz on dört beyitlik "Tannâme" adlı kasidesini sultana ulaştırabilmiş ve böylelikle hakkındaki idam fermanı kaldırılmıştır¹⁴⁵⁵.

Şeyh Muhammed Efendi

Dinin en önemli işlevlerinden biri de sosyal yapıyı korumaktır¹⁴⁵⁶ dinin bu gücünün bilincinde olan Osmanlı yöneticileri sabrı, itidali kardeşliği, yardım severlik ve düzenli bir şehir hayatını kolaylaştıran, diğer erdemleri aşıl原因an tarikatları, sivil otoriteye yardımcı hizmet birimleri olarak görüp bunların manevi önderlerini maddi ve manevi açıdan desteklemiştir¹⁴⁵⁷.

Maraş ulemasından, Şeyh Mehmed Efendi halkı camilere ve mescitlere toplayıp, namaza gayret ettirdiği için 9 Ağustos 1732'de Maraş Valisi Seyyid Mehmed Paşa'nın pamuk boyahanesi gelirinden her ay bir *Eşrefî Cedit* altın ve 300 *Sağ Akçe* tahsis edilmiştir¹⁴⁵⁸. Şeyh Muhammed bu gelirden kasr-ı yed¹⁴⁵⁹ etmiş ve tahsisat 20 Ekim 1737'de Maraş mahkemesinde dördüncü kâtip olan Abdulmuttalib'e tevcih edilmiştir¹⁴⁶⁰.

Şeyh Hafız Mustafa Efendi

Hayatı hakkında fazla bir bilgi tespit edilememekle birlikte Hatice Sultan tarafından hediye ile taltif edilmesi şöhretinin Maraş sınırlarını aştığını göstermektedir. Hatice Sultan'ın miktarı ve nevi tespit edilemeyen bu hediyeleri üzerine Hafız Mustafa Efendi 1799-1800'de Hatice Sultan'a mektup göndererek¹⁴⁶¹ hediyeler için teşekkür

¹⁴⁵⁴ COA. HAT. 6/202, COA.HAT. 5/174; Kara, *agt.* s.2; Kuru, *agm.*, s.140.

¹⁴⁵⁵ Beyzadeoğlu, *age*, s.18.

¹⁴⁵⁶ Davut Dursun, *Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmanlı Devleti'nde Siyâset ve Din*, İstanbul, 1989, s.40.

¹⁴⁵⁷ Zilfi, *age*, s.14

¹⁴⁵⁸ COA C. EV. 4/192.

¹⁴⁵⁹ Kasr-ı yed: Herhangi bir vazifeden kendi isteği ile el çekip vazgeçmek. Ünal, *Tarih Sözlüğü*, s.386.

¹⁴⁶⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, 22/4

¹⁴⁶¹ Sultan III. Mustafa'nın kızıdır.15 Haziran 1766'da doğdu. 17 Temmuz 1821'de vefat etmiştir. Kabri Eyüb'de Mihricah Valide Sultan türbesindedir. Akbayar, *Sicill-i Osmani*, C. 1, s. 16.

edip, dua etmiştir.¹⁴⁶² Hafız Mustafa Efendi hakkında arşiv kayıtlarındaki bu mektup haricinde başka bir bilgi tespit edilememiştir.

Veli Efendizâde Mehmed Efendi

Maraş müderrislerinden Veliefendizâde Mehmed Efendi de sürgün ve ceza ile karşı karşıya kalan meslektaşlarıyla aynı kaderi paylaşmıştır. 1737/1738'de Maraş Mütesellimi Ali Ağa tarafından zincire vurulmuş zorla yüz yetmiş beş kuruşu alınmıştır. Ancak yaklaşık on yıl sonra 1747'de Maraş Naibi Mevlâna Hasan Efendi'ye müracaat eden Veliefendizâde kendisinden zorla alınan meblağın tazmin edilmesini talep etmiştir. Durumun naib tarafından İstanbul'a bildirilmesi üzerine Maraş beylerbeyi ve naibine hitaben gönderilen emirle haksızlığın giderilmesi emredilmiştir¹⁴⁶³.

5.7. Halkın Şehir Yönetimindeki Temsilcileri

5.7.1. Şehir, Nahiye ve Köy Kethüdası

Farsça kökenli bir kelime olan kethüda, bir kimsenin işlerini idare eden güvenilir kimse demektir. Türkçe'de kâhya olarak da kullanılır¹⁴⁶⁴. Şehir kethüdası ise Osmanlı Devleti'nde şehir veya kasaba olarak isimlendirilen kaza merkezi konumundaki yerleşim birimlerinde daha çok mali konularda devletle halk arasındaki ilişkileri sağlayıp vergilerin halka tevzi ve tahsil edilmesiyle ilgilenen, genelde seçim yoluyla işbaşına gelmiş yöneticileri ifade etmektedir¹⁴⁶⁵. Bütün halkı ilgilendiren mühim bir ferman şehre geldiğinde ya da halktan tekâlif-i divaniye talebi söz konusu olduğunda kadı doğrudan doğruya "kethüda" denilen halkın temsilcilerine müracaat ediyordu¹⁴⁶⁶. Bu temsilciler yerleşim yerinin özelliğine göre nahiye, köy kethüdası ya da cemaat kethüdaları olarak isimlendirilmişlerdir.

Devletle halk arasındaki ilişkileri sağlayan şehir kethüdaları, sefere çıkan veya eşkıya takibindeki birliklerinin masraflarını, şehre uğrayan kamu görevlileri ile göreve giden vali, mutasarrıf gibi üst düzey görevlilerin masraflarını karşılar ve bu harcamaların defterini tutarlardı. Altı aylık sancak giderleri hesaplanırken bu masrafları tevzi defterlerine eklenirdi. Bu görevlerinin yanı sıra mahkemelerce bilirkişi olarak şehir kethüdalarının görüşüne de başvurulurdu. Bu hizmetlerinin karşılığında aldıkları ücretler aylık olarak ödenmekte idi ve bu ücretler şehirden şehre değişiyordu¹⁴⁶⁷. Maraş şehir kethüdasının aldığı aylıkla ilgili bir belge bugüne değin tesbit edilememiştir.

¹⁴⁶² COA, TS. MA.e. 869/212.

¹⁴⁶³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.188/2.

¹⁴⁶⁴ Hüseyin Remzi, *Lügât-ı Remzi*, C.2, s.189.

¹⁴⁶⁵ Şenol Çelik, "Şehir Kethüdası", *DİA*, C. 38, İstanbul, 2010, s.451.

¹⁴⁶⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul, 2017, s.291-292.

¹⁴⁶⁷ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde*, s.41.

Şehir kethüdaları şehir âyanından seçilirdi¹⁴⁶⁸. Seçimin nasıl yapıldığı kesin olarak belli olmamakla birlikte seçimde şehrin ileri gelenlerinin ve halkın isteği göz önünde bulundurulmuş olması muhtemeldir. Belirlenen isim için kadı veya sancakbeyinin arzı üzerine merkezden berat alınarak tayin işlemi tamamlanırdı¹⁴⁶⁹. Gayrimüslimler kethüdalarını genellikle kendi içlerinden seçerlerdi ancak kethüdanın gayrimüslim olma zorunluluğu yoktu. Müslümanlar da gayrimüslimlere kethüda olabiliirdi¹⁴⁷⁰. Seçilen kişinin seçim sonucunu kadıya tescil ettirip hüccet almasıyla süreç tamamlanırdı.

Medrese, cami vb. kurumlardaki vazifelere dahi çok sayıda müdahale tespit edilebilmişken şehir kethüdalığı vazifesine müdahale ile ilgili sadece iki şikâyet kaydının bulunması kethüdalığın öneminin zaman içinde azalması ile ilgili olmalıdır. Zira XVII. asrın sonlarından itibaren âyanlığın oluşmasıyla birlikte âyanlar şehir yönetiminde ön plana geçmişlerdir¹⁴⁷¹. Şehir kethüdalığı hakkında tespit edilebilen iki dava kaydında Seyyid Osman ile Yusuf'un şehir kethüdalığını ele geçirmeye çalıştıkları görülmektedir. Şöyle ki, Maraş Naibi Şeyh Ömer'den aldığı arzla İstanbul'a giden Seyyid Osman, ahali tarafından şehir kethüdası seçildiğini herkes kendinden razı olduğu halde Yusuf'un vazifesine müdahale ettiğini ifade ederek, müdahalesinin önlenmesi için hükm-i hümayun verilmesini talep etmiştir. Seyyid Osman'ın talebi üzerine Ağustos 1745'de kethüdalık hizmetine müdahale edilmemesi için hüküm yazılmıştır¹⁴⁷². Ancak Maraş Naibi Mevlâna Abdurrahman'ın mektubu üzerine kaleme alınmış Aralık 1745 tarihli bir başka hüküm Seyyid Osman'ın belgesinin sahte ya da mazul naibten alınmış olabileceğini düşündürmektedir. Zira naib Abdurrahman, mektubunda Yusuf'un dindar ve müstakim biri olduğunu, işini dürüst bir şekilde yaptığını fakat bazı gazez sahiplerinin iftiralarıyla aleyhinde hüküm verildiğini bildirmiş, daha önce verilen hükmün iptal edilerek Yusuf'un şehir kethüdalığı vazifesine müdahale edilmemesi hakkında yeni bir hükm-i hümayun verilmesini talep etmiştir. Naib Abdurrahman'ın talebi üzerine Yusuf yeniden şehir kethüdalığına getirilmiştir¹⁴⁷³.

Kethüdaların bulundukları bölgelerde ahalinin ileri gelenlerinden seçildiği belirtilmişti. Bazı kethüdalar maiyyetlerindeki silahlı adamlara güvenerek zaman zaman görevlerini kötüye kullanmışlardır. Örneğin, nahiye kethudalarından Göynük nahiyesi kethüdası İmirze oğlu İbrahim, adamlarıyla beraber Rişvan Çakallu Cemaati'nden Topal Hasan, Ali, Ebubekir, Tahir ve Hasan isimli kişilerin evlerini basıp hayvanlarını gasb ettiği için Maraş Kadısı Mevlâna Ahmed tarafından Divan'a şikâyet edilmiştir.

¹⁴⁶⁸ Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A'yan Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları C. III*, İstanbul, 1982, s.108.

¹⁴⁶⁹ Çelik, *agm.*, s.451.

¹⁴⁷⁰ "Maraş vâlisine ve Maraş nâibine hüküm ki. Vâni Mustafa nâm kimesne gelüb nefsi-i Maraş'da sâkin ehl-i zimmet reayâ tâifesinin vaki olan tekâlif ve sair umuru hususları görmek için taraflarından rızâları ve hüccet-i şer'le bunu vekil nasb ve ta'yîn idüb..." COA, A.DVNS.ŞKT. d., nr.160, s.59/207.

¹⁴⁷¹ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları*, s.200

¹⁴⁷² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.122/4.

¹⁴⁷³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.129/3.

Mevlâna Ahmed'in mektubu üzerine Ağustos 1729'da Maraş kadısına hitaben gönderilen hükümle İmirze oğlu İbrahim'e gereken cezanın verilmesi istenmiştir¹⁴⁷⁴.

Yukarıda ifade edildiği üzere gayrimüslimler kethüdalarını kendi aralarından seçmişlerdir. Kethüdalığın maddi çıkar temin etmeye müsait olması sebebiyle gayrimüslimler gerek şehir gerekse köy kethüdalığı için mücadele etmişlerdir. Örneğin, Maraş'ın Dokuztepe Mahallesi sakinlerinden olan Ovannis, Maraş'taki Ermeni taifesi tarafından “*umurlarını ru'yet*” için kethüda olarak seçilmiş, mahkemeden kendisine hüccet verilmiştir. Ermeni taifesi kendisinden razı olduğu halde bazı isimler biz seni kethüda olarak istemeyiz diyerek kethüdalığı ele geçirmeye çalışmışlardır. Bunun üzerine İstanbul'a giden Ovannis halini arz ederek vazifesine müdahale ettirilmemesi için Şubat 1724'te Divan'dan emr-i şerif almıştır¹⁴⁷⁵. Bu tarihten on yıl sonra gayrimüslimlerin kethudası Markus Kesah olmuştur. Kirkor ve Kara Vartan isimli zimmîler Markus'u azlettirip kendileri kethüdalığa geçmek isteyince Markus da Divân'a başvurup Kirkor ve Kara Vartan'ın müdahalesinin önlenmesi için emr-i şerif almıştır¹⁴⁷⁶. Vazifesine müdahale edilen bir başka gayrimüslim kethudası Bedros'tur. 1741'de Zeytun Karyesi Kethudası olan Bedros da kethüdalıktan azledilmek istenince çareyi İstanbul'a gidip hükm-i humayun almakta bulmuştur.¹⁴⁷⁷

Gayrimüslim kethüdalarından Zeytun Köyü kethudası Vartanhak ise kethüdalık görevini kötüye kullanmış kethüda olduğu 1728/1729 senelerinde gayr-i müslimlerden fazla akçe toplayıp çoğunu zimmetine geçirmiştir. Şikâyet üzerine yapılan yargılamada sekiz yüz akçe fazla aldığı ortaya çıkmış ahaliden fazla topladığı akçeleri geri ödemesi emredilmesine rağmen 1735'e kadar ödememiştir. Maraş'ta sorunları çözülmeyen gayrimüslimlerin bir kısmı İstanbul'a giderek şikâyetçi olmuşlar, Vartanhak'tan akçelerinin tahsil edilmesi için Nisan 1735'te hükm-i humayun almışlardır¹⁴⁷⁸. Vartanhak'ın ahaliden fazla aldığı akçeleri ödeyip ödemediği tespit edilmemiştir.

Şehir kethüdalığı müessesesinin önemi âyanlığın güçlenmesiyle beraber zaman içinde azalmıştır. Sultan I. Abdulhamid âyanların nüfuzunu kırarak halkı âyanların baskısından kurtarmak için 1786 baharında yayınladığı fermanda âyanlığın kaldırıldığını, vilayet işlerinin görüşülmesinde, vergi dağıtımında halkın isteği ve seçimi ile iş başına gelecek olan şehir kethüdalarının görevlendirildiğini belirtilmiş ise de başarılı olunamamış bu iki müessese yan yana varlıklarını devam ettirmiştir¹⁴⁷⁹. Bu tarihten sonra dahi şehir kethudası olmadığı halde şehir kethüdalığı iddiasıyla vergi tevziine ve tahsiline müdahale edenler olmuştur. Kanadıkırıkoğlu Mehmed şehir

¹⁴⁷⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.122, s.125/4.

¹⁴⁷⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.101, s.85/3.

¹⁴⁷⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.143, s.131/395.

¹⁴⁷⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.167, s.630/1.

¹⁴⁷⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.146, s.343/3.

¹⁴⁷⁹ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde*, s.41

kethüdalığı iddiasıyla şehirde ihtilale sebep olduğu gerekçesiyle Temmuz 1788 tarihli hükümle Maraş'tan sürgün edilmiştir¹⁴⁸⁰.

5.7.2. Âyanlar

Göz anlamına gelen Arapça “‘ayn” kelimesinin çoğulu olan âyan, eşraf, vücu, erkân ile eşanlamlıdır. Halkın gözünde asalet ve itibarca yüksek şahıslar için kullanılmıştır¹⁴⁸¹. Osmanlılarda XVI. ve XVII. asırlarda âyan olarak şehirlerin ileri gelenleri kastedilmiştir¹⁴⁸². Sosyal ve iktisadi bozuklukların tesiriyle nüfuzlarını arttıran bu zümre içinden XVIII. asırda resmî görevli âyanlar ortaya çıkmıştır¹⁴⁸³. Tarihi belgelerde “âyan-ı vilayet, âyan ve eşraf, âyan-ı belde” gibi isimlerle adlandırılan bu zümre, vergi salınması ve tahsili, asker ve zahire toplanması, asayişin sağlanması gibi işlerde görevlendirildikleri¹⁴⁸⁴ gibi herhangi bir görevlinin atanmasında, sosyal ve ekonomik hayata dair işlerde görüşlerine başvurulmuşlardır. Ayrıca birçok mukataanın fiili yöneticileri ve büyük vakıfların mütevellileri de âyanlar içinden çıkmıştır. Bu sebeplerle kazalarda yörenin ileri gelenleri “âyanlık” ünvanına sahip olabilmek için mücadele etmişlerdir¹⁴⁸⁵. Bu mücadelenin esas sebebi âyanlığın sağladığı maddi çıkar ve bununla beraber artan nüfuzdur. Bu sebeple vergi toplama görevini alan âyanlar kimi zaman tehdit ve zorla halktan fazla vergi toplamışlardır¹⁴⁸⁶.

Âyanlığın resmî bir müessese olarak ortaya çıkmasında birçok etken vardır. Bunlardan biri II. Viyana Kuşatmasından sonra on altı yıl süren uzun ve maliyetli savaşlar yüzünden hazinenin paraya olan ihtiyacının artması, bu sebeple mali mukataaların mâlikâne usulu ile kayd-ı hayat şartı ile verilmeye başlanmış olmasıdır¹⁴⁸⁷. Malikâne uygulamasının yaygınlaşmasıyla askeri sınıf ile birlikte, askeri sınıfın temsilcisi sıfatıyla âyanlar taşrada siyasi ve iktisadi açıdan güçlenmiştir¹⁴⁸⁸. Âyanlığın teşekkülündeki diğer etkenler ise sancak idarelerinde değişikliklerin meydana gelmesi, merkezi otoritenin zayıflamasına bağlı olarak iç karışıklıkların artması, bozulan mali sistem ve vergi toplamadaki güçlüklerdir. Bunlarla birlikte vilayet ve şehir kethüdalığının zayıflaması, devrin ekonomik şartlarında İstanbul'dan tayin edilen görevlilere halkın itimadının kalmaması da âyanlığın resmi bir müessese olarak ortaya çıkmasında etkili olan unsurlardandır¹⁴⁸⁹. Merkezden gönderilen mütesellimler ellerinde

¹⁴⁸⁰ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.23, s.21/1.

¹⁴⁸¹ Özcan Mert, “Âyân”, *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s.195-198.

¹⁴⁸² Uzunçarşılı, “Âyân”, *İA.*, C.2, Eskişehir, 1997, s.

¹⁴⁸³ Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık, Ankara, 2014, s.8

¹⁴⁸⁴ Özkaya, Osmanlı İmparatorluğunda Âyanlık, s.11; Yuzo Nagata, Tarihte Âyanlar, Ankara, 1997, s.1.

¹⁴⁸⁵ Özer Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul, 2012, s.98.

¹⁴⁸⁶ Âyanlardan bir kısmı 1729-1730'da Maraş'ta ikamet eden ahalinin bazılarından “sizi iskâna tabi kılarız” deyip tehditle kanunla belirlenenden fazla akçe toplayınca haksızlığa uğrayan ahali hakkını aramak için Divân'a müracaat etmiştir. Bk. COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.126, s.203/1.

¹⁴⁸⁷ Uzunçarşılı, “Âyân”, s.41.

¹⁴⁸⁸ Cengiz Şeker, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Taşra Kaynaklı Göçlerin Nedenleri”, *The Journal Of Ottoman Studies*, S. 42, İstanbul, 2013, s. 207.

¹⁴⁸⁹ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adâletnâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu”, *Belleten*, s.151. Ankara, 1994, s.447.

kuvvet ve serveti bulunmadığı için vilayetlerin yönetiminde aciz kalmışlar bu sebeple mütesellimler halkın teveccüh gösterdiği âyanlardan seçilmişlerdir¹⁴⁹⁰. Maraş eyaletine atanan valiler de Dulkadiroğulları ya da Bayezidoğulları gibi güçlü ailelerin âyanlarından mütesellim seçmişlerdir¹⁴⁹¹.

Âyan ve eşraf sınıfı zengin tüccarlardan, yaşlı ve güngörmüş esnaflardan, ulema sınıfı mensuplarından, tarikat, tekke ve zaviye şeyhlerinden¹⁴⁹² kapıkulları, yeniçeri serdarları, sipahi, kethüdayerleri, mültezimler, mukataa eminleri, mazul ya da mütekait askerîler ile bunların çocuklarından oluşmuştur¹⁴⁹³. Maraş'ta da âyanlığı elde edenlerin askerî sınıf içinden ya da ulemadan olduğu görülmektedir. Örneğin, 1738-39 yıllarında Maraş âyanı olarak nitelenen bazı isimler Elbistanî Müftî İbrâhim Efendi, Yahya oğlu Mustafa, Bayezid oğlu Nu'man, Turan Seyyid Ahmed, Bayezid Numan, Dulkadirzâde Veli Paşa, Dulkadirzade Seyyid Mustafa, Nakib-i sabık Seyyid Ömer, Nakib Seyyid Mustafa, İncir-zâde el-hac Hasan ve Müftî-zâde Hüseyin'dir¹⁴⁹⁴. Unvanlarından anlaşılacağı üzere bu isimlerden hanedan ailesinden ve ulema sınıfından olmayan sadece Yahya oğlu Mustafa ve İncirzâde Hacı Hasan'dır. Bunların yanında reaya taifesinden olup mütegalibe olarak isimlendirilenler de olmuştur¹⁴⁹⁵.

Âyanlık vazifesinin ne kadar bir süre için yapıldığı hususunda belirlenmiş bir zaman bulunmamaktadır¹⁴⁹⁶. Ancak bir kez âyanlık unvanını elde edenler, kendilerine nüfuz kazandıran¹⁴⁹⁷ bu unvanı ellerinden bırakmamışlar, bazı isimlerse âyanlık unvanının sağladığı imkânlardan faydalanmak için âyan olmadığı halde âyanlık iddiasında bulunmuşlardır. Dulkadiroğlu Mahmud bu isimlerden biridir. Âyandan olmadığı halde âyanlık iddiasıyla ahaliye zulm ettiği için¹⁴⁹⁸ başkente şikâyet edilmiştir. Âyanlık iddiasında olan bir başka isim de Seyyid Süleyman'dır. Âyanlık iddiasıyla Ali isimli zaimin zeamet gelirine el koymuştur¹⁴⁹⁹.

Âyanlık müessesesinin 1768 Osmanlı Rus savaşı yıllarında önemini artırdığı, savaştan sonraki devirde Rumeli'nin bazı âyanlarının devlet otoritesini sarsacak kadar

¹⁴⁹⁰ Özkaya, Âyanlık, s.167.

¹⁴⁹¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.133/1

"İş bu bin yüz seksen bir senesi cemaziye'l-ahirinin dördüncü gününden avatıf-ı aliye-i mülükânemden Maraş eyaleti sabıka Vân muhafızı düstur-ı mükerrerem vezirim Hasan Paşa'ya tevcih ve ihsanım olub vezir-i müşarünileyh mansıbına gelinceye degin eyalet-i mezbureye bir mütesellim nasbı lazım ve mühim ve Maraş 'ayanından Bayezidzâde Mîr Nu'man zide kadruhu zabt u rabta kâdir ve cümlelerin muhtarı olduğuna binaen eyalet-i mezbure mütesellim nasb ve tayin olmak babında..."

¹⁴⁹² Ergenç, Şehir, Toplum, Devlet", s.98.

¹⁴⁹³ Özkaya, Âyanlık, s.8.

¹⁴⁹⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s. 17/5

¹⁴⁹⁵ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.2, s.56/1.

¹⁴⁹⁶ Yuzo Nagata, *Muhsinzade Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*, İzmir, 1999, s.7.

¹⁴⁹⁷ Divân'a yansıyan, alacak-verecek, cinayet vb. davalarda mağdurlar, ayânlara istinaden suç işleyenlerin yargılanmalarının mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Bk. COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.143, s.488/1683.

¹⁴⁹⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.96/3

¹⁴⁹⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.137/3

nüfuz kazandıkları bilinmektedir¹⁵⁰⁰. Bu yıllarda Maraş âyanları da devlet otoritesini sarsacak güce ulaşmışlardır. Haziran 1777 tarihli bir mahzara göre âyandan Seyyid Ataullah Efendi avarız bedeli ve Birecik iskelesinin inşasında kullanılacak kerestenin satın alınması için belirlenen bedeli bahane ederek Maraş Valisi Abdullah Paşa'nın üzerine hücum etmiştir. Bu hareketinde Dulkadiroğlu Mahmud Bey'in yiğeni Dulkadiroğlu Ömer Bey ile birlik olan Seyyid Ataullah ve oğulları hakkında Kıbrıs kalesine kalebent edilmeleri için emr-i âli ısdâr olmasına¹⁵⁰¹ rağmen bu emir icra edilememiştir.

Osmanlı devleti merkezîyetçi karakterini XVII. asırdaki halk hareketlerinin etkisiyle yavaş yavaş kaybetmesiyle XVIII. asırda kazalarda kendiliğinden kurulmuş olan âyanlık müessesesi II. Mahmud devrinin sonlarına kadar etkili olmuş Tanzimat Devri'nde yeniden tanzim edilen idare sistemi dolayısıyla ya kaza müdürlüğüne ya da mütesellimliğe dönüşerek tarihe karışmıştır.¹⁵⁰² Ancak yeni dönemde de nüfuz sahibi olan bu şahıslar nüfuzlarını kullanarak yeni müesseselerde görev almış ve nüfuzlarını devam ettirmişlerdir.

5.8. Ahi Babalar ve Esnaf Teşkilatı

Ahi kelimesinin kökeninin “kardeşim” manasındaki Arapça (أخي) “Ahi” mi yoksa eski Türkçe’de eli açık, cömert manasına gelen “Akı”¹⁵⁰³ mı olduğu tartışmalı¹⁵⁰⁴ bir konu olsa da Türklükle özdeşleşmiş bir kurum olan Ahilik, XIII. asırdan XX. asra kadar Anadolu’daki esnaf ve sanatkârlar birliğini tanımlamak için kullanılmıştır¹⁵⁰⁵. Osmanlı Devleti’nin kurulmasında ve kısa zamanda büyümesinde etkili olan ahiliğin¹⁵⁰⁶ prensipleriyle fütüvvet teşkilatının prensipleri arasında benzerlikler bulunmaktadır¹⁵⁰⁷.

Arapça, “genç, yiğit, cömert” anlamına gelen fetâ kelimesinden türeyen fütüvvet gençlik, kahramanlık, cömertlik anlamına gelmektedir¹⁵⁰⁸. Emeviler döneminin ortalarından itibaren müslüman Arapların farklı kültürlerle tanışmaları, zamanla meydana gelen toplumsal huzursuzluklar, Arap toplumunda fityân, Ayyâr, Rind, Şâtır ismiyle anılan grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; Abbasi halifesi Nasır

¹⁵⁰⁰ Nagata, *Ayanlık Müessesesi*, s.3.

¹⁵⁰¹ COA, C. ADL., 73/4397.

¹⁵⁰² Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1963, s.51., Yuzo Nagata, *Muhsinzâde Mehmed Paşa*, s.17.

¹⁵⁰³ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1997, s.1; Rıza Moghaddam, 13.-15. *Yüzyıllarda Anadolu’da Ahilik: Kurumsallaşma, Toplumsal Yapı ve İdeoloji*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s.108; Abdülbaki Gölpınarlı, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.11, İstanbul, 1950, s.6.

¹⁵⁰⁴ Tarihte sosyal kurumların sadece linguistik yaklaşımlarla değerlendirilemeyeceğini savunan Ahmet Yaşar Ocak, XI. yüzyılda İran’da yaşayan Ahi Ferec Zencanî gibi ahilerin varlığına dayanarak Ahiliğin fütüvvet teşkilatı ile ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, *DİA*, C.13, 1996, İstanbul, s.263

¹⁵⁰⁵ Çağatay, *age*, s.1.

¹⁵⁰⁶ Çağatay, *age*, s.44; *Fuad Köprülü, Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara, 1991, s.13.

¹⁵⁰⁷ Franz Taeschler, “Futuwwa”, *EF*, C.2, Leiden, s.967

¹⁵⁰⁸ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *DİA*, C.13, 1996, İstanbul, s.259.

Lidinillah, fütüvvet müessesesini kendisine bağlamak suretiyle resmi bir kurum haline getirmiştir. Abbasiler döneminde resmi bir hüviyet kazanan bu müessese Anadolu ahiliğinin gelişip yayılmasında etkili olmuştur¹⁵⁰⁹. Ancak bu görüşün aksine ahiliğin Anadolu'da şekillenmesi ve köylere dek örgütlenmesinin Moğol istilasından kaçan sanatkâr ve tüccar Türkler tarafından gerçekleştirildiği de savunulmaktadır¹⁵¹⁰.

Kökeni her ne olursa olsun ahilik hem meslek hem de eğitim kurumu olarak Türk şehirlerinin sosyal yapısında önemli bir rol oynamıştır. Sosyal hayatta nüfuz sahibi olan *Ahi Babalar* kimi zaman halkın savunucusu olarak ehl-i örfün karşısında durmuşlardır. 1745'te Debbağlar Şeyhi Hüseyin'in haksız vergi toplayan mütesellime karşı gelişi bu duruma bir örnektir¹⁵¹¹. Araştırma döneminde esnafların kendi arasından seçtikleri, seçim sonucu kadı/naîb tarafından başkente arz edildikten sonra adlarına berat yazılan *Ahi Babalar'ından* bir kısmı tespit edilebilmiştir. Seçilen ahi babalar eğer esnaflar kendilerinden memnun kalmazlarsa yeniden yapılan seçimle değiştirilmiştir. Örneğin sebzufuruş taifesi (Manav) memnun olmadıkları şeyhleri Ali'nin yerine Eylül 1757'de Mustafa isimli birini şeyh olarak seçmişlerdir¹⁵¹².

“Şeyh” ya da “*Ahi Baba*” olarak nitelendirilen ehl-i hirfetin önderleri vefat ettiklerinde beratlarının erkek evladından birine tevcih edildiği, eğer erkek evlat bırakmadan vefat etmiş ise esnafın seçtiği bir başka isme ahi babalık beratı verildiği görülmektedir¹⁵¹³. Her meslek grubunun ayrı ahi babası olup¹⁵¹⁴ bunların da üstü konumunda “*Şeyh-i Seb'a*” olması muhtemel bir görevli daha vardır¹⁵¹⁵. Ancak unvanları *Şeyh-i Seb'a* olarak zikredilen iki tevcih kaydı tespit edilebilmiştir. Bunlardan birinde münhal bulunan Şeyh-i Sebalığın, Temmuz 1724'te Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Ali'ye tevcih edildiği görülmektedir¹⁵¹⁶. Diğerinde ise Seyyid Kalenderzâde'nin vefatıyla Şeyh-i sebalık Mayıs 1782'de oğlu Seyyid Ali'ye tevcih edilmiştir¹⁵¹⁷.

Araştırma dönemindeki Maraş ahi babalarının bir kısmının isimlerini Hurufat Defterleri'ndeki tevcih kayıtlarından takip edebilmek mümkündür. Tespit edilebilen isimlerden ilki Ağustos 1722'de beratı olmadığı için beratı yenilenen Cüllahlar¹⁵¹⁸ hirfetine ahi babası Seyyid Ali'dir¹⁵¹⁹. Seyyid Ali'nin ne kadar süreyle ahi baba olarak görevine devam ettiği tespit edilememiştir. Bununla birlikte Mayıs 1754'te cüllahlar şeyhi Hüseyin'in beratının tecdid edildiği görülmektedir¹⁵²⁰. Eylül 1756'da ise

¹⁵⁰⁹ Ocak, “Fütüvvet”, s.262.

¹⁵¹⁰ Çağatay, age, s.46,48.

¹⁵¹¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.130/4.

¹⁵¹² VGMA, HD, nr.1135, s.28.

¹⁵¹³ VGMA, HD, nr.1157, s.85.

¹⁵¹⁴ VGMA, HD, nr.562, s.48.

¹⁵¹⁵ Şeyh-i Seba'lık hakkında daha geniş bilgi için bk. Mehmet Demiryürek, “Şeyh-i Seba”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, S. 66, 2013, s.17.

¹⁵¹⁶ VGMA, HD, nr.1119, s.388.

¹⁵¹⁷ VGMA, HD, nr.1151, s.55.

¹⁵¹⁸ Cullah: Çul dokuyuyan kişi. Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, s.147.

¹⁵¹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.85.

¹⁵²⁰ VGMA, HD, nr.1135, s.14.

cüllahların ahi babalığı münhal olduğundan Osman oğlu Ali, ahi baba olarak görevlendirilmiştir¹⁵²¹. Ali, 1782'de vefat edinceye kadar cüllahlar şeyhi olarak görevine devam etmiş, vefatından sonra oğlu Osman yerine geçmiştir¹⁵²².

Saraçlar hırfetinin ahi babalarından birinin ismi tespit edilebilmiştir. Bu isim de beratı olmadığı için Nisan 1728'de adına yeniden berat yazılan Şeyh Mustafa'dır¹⁵²³. Şeyh Mustafa'nın beratı bu tarihten üç yıl sonra Eylül 1731'de tecdid edilmiş¹⁵²⁴; beratını kaybedince Şubat 1733'te bir kez daha Şeyh Mustafa adına berat yazılmıştır¹⁵²⁵. Saraçlar hırfetinin ahi babaları ile ilgili bunun haricinde bir başka isim tespit edilememiştir.

Ancak çok sık el değiştirmesinden dolayı Maraş Sûku ahi babalığının neredeyse bir asırlık serüveni takip edilebilmektedir. “*Esnaflar Hırfeti Ahisi*” olarak da nitelendirilen Maraş Çarşısı ahi babalarından tespit edilebilen ilk isim Mustafa'dır. Mustafa'nın ne zaman bu göreve getirildiği tespit edilememiştir. Mustafa, 1722'de vefat edince Mehmed esnaflar hırfeti ahi babası olmuştur¹⁵²⁶. Mustafa'dan sonra göreve gelen Mehmed yaklaşık yirmi bir sene bu görevde kaldıktan sonra vefat etmiş beratı Seyyid Hacı Süleyman'a tevcih edilmiştir¹⁵²⁷. Hacı Süleyman da yirmi yıl boyunca ahi baba olarak kalmış, vefat edince beratı Mart 1752'de Seyyid Yahya'ya tevcih edilmiştir¹⁵²⁸. Seyyid Yahya'nın Hacı Süleyman'ın oğlu olduğu, 1755'te yazılan bir tevcih kaydından anlaşılmaktadır¹⁵²⁹. Ne var ki babasından görevi devralan Seyyid Yahya ehil olmadığı gerekçesiyle azledilerek Nisan 1756'da ahi babalık görevi Şeyh Seyyid Mehmed'e verilmiştir¹⁵³⁰. Bundan sonra çarşının ahi babalığı defalarca el değiştirmiştir.

Haksız yere azledildiğini iddia eden Seyyid Yahya, başkente gönderdiği arzuhaline ahaliden aldığı mahzarı da eklemiş; “*babası nan-paresi*” olan ahi babalığın kendine tevcih edilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Eylül 1758'de ahi babalık yeniden Seyyid Yahya'ya tevcih edilmiştir¹⁵³¹. Birkaç yıl daha ahi baba olarak yaşayan Seyyid Yahya, 1762'de geride erkek evlat bırakmadan vefat etmiştir. Vefatından sonra ahi babalık önce Seyyid Ahmed'e tevcih edilmiş ancak, Maraş Naibi İsmail gönderdiği arzda ehl-i hırfetin Şeyh Hüseyin'i seçtiklerini, Seyyid Ahmed'in hakkı olmadığı halde bir şekilde ahi babalığı kendisine tevcih ettirdiğini ifade etmiş; böylelikle 1762'de Maraş Çarşısı'nın Ahi Babalığı Şeyh Hüseyin'e verilmiştir¹⁵³². Şeyh Hüseyin bu

¹⁵²¹ VGMA, HD, nr.1135, s.23.

¹⁵²² VGMA, HD, nr.1155, s.40.

¹⁵²³ VGMA, HD, nr.1139, s.330

¹⁵²⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.79.

¹⁵²⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.85.

¹⁵²⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.85.

¹⁵²⁷ VGMA, HD, nr.1148, s.61.

¹⁵²⁸ VGMA, HD, nr.1148, s.78.

¹⁵²⁹ VGMA, HD, nr.1135, s.14.

¹⁵³⁰ VGMA, HD, nr.1135, s.29.

¹⁵³¹ VGMA, HD, nr.1135, s.33.

¹⁵³² VGMA, HD, nr.1156, s.12,13.

görevde bir yıl kadar kaldıktan sonra erkek evlat bırakmadan vefat edince ahi babalık Şubat 1763'te Ali Halife'nin oğlu Hacı Hüseyin'e geçmiştir¹⁵³³.

Bu görev değişiminden sonra Maraş Naibi Mehmed Said Efendi başkente gönderdiği arzda ahi babalığın Seyyid Ahmed'e verilmesi için ilam gönderilmişken Hacı Hüseyin'in esnaflıkla alakası olmayan kişilerden gizlice mahzar alıp ahi babalığı kendi üzerine aldığını ifade etmiş, ahi babalığın Seyyid Hacı Ahmed'e tevcih edilmesini talep etmiştir. Bu arz üzerine Maraş Çarşısı'nın ahi babalığı Eylül 1763'te bir kez daha el değiştirmiş, Seyyid Hacı Ahmed ahi baba olmuştur¹⁵³⁴. Ancak, ahi babalıktan azledilen Hacı Hüseyin, mücadeleden vaz geçmemiştir. Bir grup esnafın desteğini arkasına alan Hacı Hüseyin yeni naib Seyyid Mustafa'nın gönderdiği arzla Mayıs 1764'te yeniden yönetimi ele geçirmiştir¹⁵³⁵. Hacı Hüseyin'in bu görevi üç yıl kadar sürmüştür. Ne var ki ahi babalık'tan azledilen Seyyid Hacı Ahmed de mücadeleden vazgeçmemiştir. Maraş Naibi Esad Efendi'nin başkente gönderdiği arzda ahi babalığın Seyyid Hacı Ahmed'in hakkı olduğunu dile getirmesi üzerine Ekim 1767'de Hacı Hüseyin azledilerek Seyyid Hacı Ahmed bir kez daha ahi babalığa getirilmiştir¹⁵³⁶. Bu arada naib değişikliği olmuş; yeni naibin başkente gönderdiği arzda çarşının ahi babalığının Hacı Hüseyin'e verilmesini talep etmesiyle Kasım 1768'de ahi babalık bir kez daha Hacı Hüseyin'e geçmiştir¹⁵³⁷. Tabi, Hacı Hüseyin'in bu görevi de uzun sürmemiş Seyyid Hacı Ahmed'in haksızlığa uğradığı iddiasıyla müracaat etmesi üzerine Temmuz 1769'da ahi babalık bir kez daha Seyyid Hacı Ahmed'e tevcih edilmiştir¹⁵³⁸. Bundan sonra Hacı Hüseyin ya vefat etmiş ya da mücadeleden vaz geçmiş olmalıdır. Zira Maraş Çarşısı ahi babalığı, Aralık 1778'e kadar Seyyid Hacı Ahmed'in tasarrufunda kalmıştır. Ancak söz konusu tarihte görevini terk ettiği gerekçesiyle ahi babalık İncezâde Hacı İbrahim'e tevcih edilmiştir¹⁵³⁹. Bir süre çarşının ahi babası olan İncezâde Hacı İbrahim de selefleriyle aynı kaderi paylaşmış, kendi üzerine vazife olmayan işlere karışıp esnafın nefretini kazandığı gerekçesiyle naib Ziyâeddin Baki'nin arzıyla Nisan 1787'de görevden alınarak yerine Hacı Ali oğlu Şeyh İsmail'e getirilmiştir¹⁵⁴⁰.

¹⁵³³ VGMA, HD, nr.1156, s.13.

¹⁵³⁴ “Maraş Sukunda esnaf taifelerinin üzerilerine ahi baba olan Şeyh Hüseyin bila-veled fevt oldukda ahi babalık-ı mezkûr ehl-i sükun pîr ve ihtiyarları ve cümle sugâr ve kibârları iltimasıyla erbab-ı istihkakdan iş bu Şeyh Hacı Ahmed Halife'ye tevcih ve yedine berat-ı alıšan ita buyrulmak ricasına sabıka Maraş Naibi Mehmed Said Efendi arz ve ilam etmişken ecâ nibden diğer Hüseyin nam kimesne karda alakası olmayub kimesnelerden hafıyyeten mahzar peydâ ve ahi babalık-ı mezkuru üzerine berat ittürüb lakin menfur-ı esnaf olmağla zikr olunan ahi babalık müteveffa-yı mezbur Şeyh Hüseyinin mahlûlünden muhtar-ı esnaf olan merkum diğer Hüseyin'in refinden mukaddema arz olunan mezbur Seyyid Şeyh el-hac Ahmed Halife'ye tevcih.” Bk. VGMA, HD, nr.1156, s.15.

¹⁵³⁵ VGMA, HD, nr.1156, s.16.

¹⁵³⁶ VGMA, HD, nr.1156, s.24.

¹⁵³⁷ VGMA, HD, nr.1146, s.18.

¹⁵³⁸ VGMA, HD, nr.1146, s.19; nr. 1154, s.71.

¹⁵³⁹ VGMA, HD, nr.1151, s.48.

¹⁵⁴⁰ VGMA, HD, nr.1155, s.39.

Maraş Çarşısı ahi babalığının el değiştirmesineki benzer hadiseler boyacılar hırfetinde de görülmektedir. Boyacılar hırfetinin şeyhi Ali'nin beratı müstehak olmadığı gerekçesiyle üzerinden alınıp, Aralık 1744'te Seyyid Osman'a tevcih edilmiştir¹⁵⁴¹. Ancak Şeyh Ali, beratının haksız yere elinden alındığını şikâyet edince daha önce Seyyid Osman'a tevcih edilen beratı Eylül 1746'da yeniden Şeyh Ali'ye tevcih edilmiştir¹⁵⁴². Şeyh Ali beratını aldıktan sonra dokuz sene kadar ahi baba olarak görevine devam etmiş, vefat edince Ocak 1755'te Hüseyin boyacılar hırfetinin ahi babası olmuştur¹⁵⁴³.

Ahi babalığa hakkı olmadığı gerekçesiyle esnaflar tarafından görevden el çektirilen bir başka ahi baba ise sebzufuruş taifesinin şeyhi Mustafa'dır. İstihkakı olmadığı gerekçesiyle azledilen Mustafa'nın yerine Şubat 1765'te Hasan oğlu İbrahim bahçevanbaşı seçilmiştir¹⁵⁴⁴. İbrahim 1781'de vefat edene kadar bahçevanbaşı olarak görevine devam etmiş; vefatından sonra bahçevanbaşılık İbrahim'in oğlu Seyyid Ahmed'e tevcih edilmiştir¹⁵⁴⁵.

Araştırma döneminde, ahi baba olarak adlandırılmamakla birlikte seçimle işbaşına geldiği anlaşılan mekaribaşı¹⁵⁴⁶, nakkalbaşı¹⁵⁴⁷ gibi görevlilerin ismi de belgelere yansımıştır. Bu sayılanlar haricinde de esnaflar ve bunların ayrı ahi babaları vardır. Fakat bunların birçoğu Hurufat Defterleri'nde yansımamıştır. Maraş'ta faaliyet gösteren mesleklerle ilgili arşiv belgelerinden tespit edilebilen bilgiler şu şekildedir:

Mekaribaşı

Yolcuların yüklerini nakl etmekle görevli kişilerdir¹⁵⁴⁸. Mekaribaşılar, sefer zamanlarında deve vb. hayvanların orduya sevkinden sorumluydular. Ocak 1727'de Hamedan ve İsfahan seraskerinin emrine gönderilecek develerin sorumluluğu mekaribaşı Dulkadiroğlu Hacı İbrahim'in oğlu Süleyman'a verilmiştir¹⁵⁴⁹.

Mübayacı

Mübâyaa Arapçada satın almak demektir. Osmanlı Devleti'nde sefer zamanlarında ordunun özellikle zahire ihtiyaçlarını satın alıp orduya ulaştırmakla görevli kimselere Mübâyaaacı denmiştir. Ocak 1727'de Maraş ve çevresinden satın alınan zahirenin Hamedan ve İsfahan Seraskeri Vezir Ahmed Paşa'nın emrindeki orduya ulaştırılması görevi Bayezidoğulları'ndan Ahmed Ağa'ya verilmiştir¹⁵⁵⁰. Ancak ihtiyaç duyulan zahireyi zamanında orduya ulaştıramayıp askerin kıtlık çekmesine

¹⁵⁴¹ VGMA, HD, nr.1148, s.67.

¹⁵⁴² VGMA, HD, nr.1148, s.70.

¹⁵⁴³ VGMA, HD, nr.1135, s.14.

¹⁵⁴⁴ VGMA, HD, nr.1156, s.18.

¹⁵⁴⁵ VGMA, HD, nr.1151, s.55.

¹⁵⁴⁶; A. DVNS.ŞKT. d., nr.116, s.470/2.

¹⁵⁴⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.154, s.53/3.

¹⁵⁴⁸ Lügat-i Remzi, "Mekârî", C.2, İstanbul, 1305, s.669.

¹⁵⁴⁹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.133, s.418/1396.

¹⁵⁵⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.133, s.417/1381, 1386.

sebeup olan Ahmed Ağa diğer birçok mübâyaacı gibi idam cezasıyla karşı karşıya kalmıştır¹⁵⁵¹.

Debbağlar

Debbağ, deri işleyen işçi demektir¹⁵⁵². Şehirlerin en önemli esnaflarındandır. Araştırma döneminde iş yerlerinin Hoca Durdu Mahallesi yakınlarında olduğu, bu mahalde Debbağlar Köprüsü isminde bir köprü olmasından anlaşılmaktadır¹⁵⁵³. XVIII. asrın ilk çeyreğinde debbağlar şeyhi Hasan Beşe'dir. Hasan Beşe'den sonra debbağ ustalarından Abdullah şeyhliğe seçilmiştir. Ancak Hasan Beşe şeyhlikten ayrıldıktan sonra Abdullah'ın işlerine müdahale etmeye devam etmiştir. Abdullah usta Hasan Beşe'nin tacizleri karşısında çareyi Divan'a şikâyet etmekte bulmuş; İstanbul'a kadar giderek şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Aralık 1734'te Maraş beylerbeyi ve naibine hitaben gönderilen emirle sorunun çözülmesi istenmiştir¹⁵⁵⁴. Abdullah'ın ne kadar süre bu görevde kaldığı bilinmemektedir fakat daha önce de görüldüğü üzere 1745'te Debbağlar Şeyhi Hüseyin'dir¹⁵⁵⁵.

Destarlar

Farsça kökenli bir kelime olan destar, sarık, imame tülbent demektir¹⁵⁵⁶. Sarık ve tülbent imâl edenlere de destâr denmiştir. Destar taifesinin ahi babası olan İsmail azledilince İstanbul'a kadar giderek haksız yere ahi babalıktan alındığını bildirmiştir. İsmail'in ahi babalığın kendisine verilmesini talep etmesi üzerine Ekim 1731'de Maraş naibine gönderilen hükümde sorunun mahkemede çözülmesi emredilmiştir¹⁵⁵⁷. İsmail'in şikâyetinin nasıl sonuçlandığını takip etmek mümkün olmamıştır.

Helvacılar Şireciler ve Mumcular

Bu esnaf gruplarının vergileri tımar olarak belirlenmiştir. Bu sebeple Maraş'taki diğer esnaf gruplarının vergileri hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamışken Musa isimli sipahinin 1717 tarihli şikâyetinden bu üç esnaf grubunun yıllık ne kadar vergi verdiği tespit edilebilmektedir. 1717'de sipahi Musa'nın tımar kalemleri içinde yer alan helvacılar, şireciler ve mumcular esnafı yıllık iki bin beş yüz akçe vergi vermektedir. Bunun dört yüz yetmiş akçesi nefsi-i Maraş'taki mumhanelerdendir. 1717'de izinsiz olarak yeni helvacı, şireci dükkânı ve mumhane açılmış bu durum Sipahi Musa'nın gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Sipahi Musa söz konusu dükkânların faaliyetlerinin durdurulması için şikâyetçi olmuş¹⁵⁵⁸ ama şikâyetinden netice elde edememiştir. Zira

¹⁵⁵¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.134, s.78/217.

¹⁵⁵² Lügat-i Remzi, "Debbâğan", C.1, İstanbul, 1305, s.532.

¹⁵⁵³ COA, AE, SAMDIII, 1/27.

¹⁵⁵⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.145, s.563/1857.

¹⁵⁵⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.130/4.

¹⁵⁵⁶ Lügat-i Remzi, "Destar", C.1, s.539.

¹⁵⁵⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.133, s.89/2.

¹⁵⁵⁸ COA, A. DVNS.ŞKT., d., nr.69, s.416/1.

Musa'nın ölümü üzerine söz konusu tımar 2 Aralık 1724'te Sipahi Ahmed oğlu Hüseyin'e tevcih edilmiştir¹⁵⁵⁹. Sipahi Hüseyin de 1727'de divana müracaat ederek izinsiz olarak açılan mumhanelerin kasaplardan tok yağlarını alıp kalp mum imal ettiklerini bu yağların fazlasını ise gizlice kaza dışına sattıklarını dile getirmiştir¹⁵⁶⁰.

¹⁵⁵⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.107, s.494/3.

¹⁵⁶⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.110, s.414/1

6. DEMOGRAFİK YAPI VE SOSYAL HAYAT

6.1. Nüfus

Şehir tarihi araştırmalarının en önemli unsurlarından biri şehrin demografik yapısının tespiti. Zira, toplumun ekonomik, sosyal ve askerî problemlerinin açıklığa kavuşturulabilmesi, nüfusun yoğunluğu, dinamizmi, hareketliliği, yer değiştirmesi, artışı ve artış eğilimi, yaşlara ve cinsiyete göre dağılımı gibi demografik etkenlerin tespiti ile mümkündür¹⁵⁶¹.

Maraş kazasının XVIII. asırdan önceki asırlarda nüfusunu ortaya koyan en önemli kaynaklar devletin vergi kaynaklarını kontrol altında tutmak amacıyla düzenlenen *Tahrir Defterleri*'dir¹⁵⁶². İbrahim Solak, XVI. asırda tutulan bu defterlerden tespit ettiği verilere dayanarak söz konusu dönemde Maraş kazasının nüfusunu hakkında bazı tahminlerde bulunmuştur. Söz konusu araştırmaya göre 1526'da nefs-i Maraş'ta 51 mahallede tamamı müslüman olan 7.068 kişi yaşamaktadır¹⁵⁶³. Konargöçer nüfus da dâhil olmak üzere kazanın toplam nüfusu ise 34.915'tir. 1563'te ise şehirdeki mahalle sayısı 42'ye düşmüş buna karşılık şehir merkezinin nüfusu tahminen 11.248 kişiye ulaşmıştır. Kazanın toplam nüfusu ise tahminen 62.104 kişi olmuştur¹⁵⁶⁴.

Tımar sisteminin önemini kaybetmesiyle beraber klasik tahrir usulü de terk edilmiştir¹⁵⁶⁵. Ancak, devlet vergi kaynaklarını kontrol etmeye devam etmiştir. Osmanlı maliye bürokrasisince hazırlanan *Avârız ve Cizye Defterleri*¹⁵⁶⁶ nüfus tahminlerinde tahrir defterlerinin yerini almıştır. Bu defterlerden Mufassal Avarız Defterleri'nde kazaların mahallelerine dair ayrıntılı bilgiler bulunduğundan şehirlerin nüfusları gerçeğe yakın olarak tahmin edilebilmektedir. Ancak İcmal Avarız Defterleri'nde bir avarız hanesinin kaç gerçek haneden oluştuğu, vergiden muaf zümrenin miktarına dair herhangi bir bilgi bulunmadığından bu defterlere dayanan nüfus tahminleri yanıltıcı olabilmektedir. Avarızhane tespitleri esnasında vergi yükümlülerinin gelirlerine göre fakir, orta halli ve zenin olarak sınıflandırılmasından dolayı gerçek hane ile avarız hane arasındaki fark şehirden şehre hatta mahalleden mahalleye değişmesi¹⁵⁶⁷ ve araştırma dönemi ile ilgili Maraş Şer'îye sicillerinin bulunmamasından dolayı bir avarız

¹⁵⁶¹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, S.10, İstanbul, 1953, s.2.

¹⁵⁶² Tahrir Defterlerinin tarihi kaynak olarak önemi hakkında daha geniş bilgi için bk. Halil İnalcık, "Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?" *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000, s.1-14; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (I), *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.II., s.214-247

¹⁵⁶³ Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazası*, s.46-47.

¹⁵⁶⁴ Solak, *age*, s.117.

¹⁵⁶⁵ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, s.17.

¹⁵⁶⁶ Avarız ve Cizye Defterleri'nin tarihi kaynak olarak önemi hakkında bk. Oktay Özel, Avarız ve Cizye Defterleri, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, s.33-50.

¹⁵⁶⁷ Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Antep*, s.58.

hanesinin¹⁵⁶⁸ kaç gerçek haneye karşılık geldiği bilinmemektedir. Gerçek haneler bir sancağın içinde hatta sancağın kazalarında bile değişebilmektedir. Bir avarız hanesi aynı sancak içinde bir kazada 4,5 haneye tekabül ederken başka bir kazada 3 haneye tekabül edebilmektedir¹⁵⁶⁹.

Maraş Kazası'nın araştırma dönemindeki nüfusunun tespitini zorlaştıran bir diğer etken kaza sınırları içerisinde yaşayan konargöçer aşiretlerdir. Örneğin Maraş Naibi Ahmed Efendi'nin 1696'da başkente gönderdiği arza göre Maraş'ın 360,5 ve 1 rub olarak tespit edilen avarızhanesi gerçekte 163,5 ve 1 rub'tur. Ahmed Efendi başkente gönderdiği bu arzda daha önce Maraş nüfusuna kaydedilmiş olan Cemaat-i İlbeylü, Çakallu, Tacirlü, Mülk Ahmed gibi konargöçer cemaatlerin kaza sınırları dışına çıktıklarını belirterek avarız vergisinin yeniden belirlenmesini istemiştir. Bu arz üzerine Adana valisi Fazlı Paşa'ya gönderilen 21 Aralık 1696 tarihli hükümle Ahmed Efendi'nin dile getirdiği hususların araştırılması ve başkente bildirilmesi istenmiştir¹⁵⁷⁰.

Yukarıda zikredilen nedenlerden dolayı XVII. asır ve XIX. asırlardaki nüfus verileri ile mukayese edilerek araştırma dönemindeki Maraş'ın nüfusu tespit edilmeye çalışılmıştır. Hasan Arslan, avarızhane defterlerindeki verilerden yola çıkarak XVII. asırda Maraş kazasının nüfusu hakkında bazı tahminlerde bulunulmuştur. Bu araştırmaya göre Maraş kazasının 1627'deki nüfusu tahminen 55.880'dir. Ancak bu sayı yüzyılın sonunda 1698'de 31.350'ye düşmüştür. Söz konusu araştırmada, XVII. asırda ortaya çıkan Celâli isyanlarının önemli ölçüde etkisi olduğu; Maraş halkından bir kısmının Şam, Tokat, Kayseri ve Manisa gibi şehirlere göç ettiği tespit edilmiştir. Bu tespit XVIII. asır arşiv kayıtlarına yansıyan, ahalinin eşkıya zulmünden perakende ve perişan olduklarını dile getirdikleri şikâyetlerle de uyusmaktadır¹⁵⁷¹. Ayhan Doğan ise Charles Texier gözlemlerine dayanarak Maraş Kazası'nın 1832 yılındaki nüfusunun 6.000 kadar olduğunu ifade etmektedir¹⁵⁷².

Hasan Arslan'ın XVII. asrın sonlarında Maraş Kazası'nın nüfus tahmininden doğru kabul edilip 1 gerçek hanede yaşayan fert sayısı " 5^{1573} " kabul edilirse $31.350/5=6270$ sonucuna ulaşılır ki bu sonuç kazadaki gerçek haneyi verir. Gerçek hane sayısı da avarızhane sayısına bölünerek 1 Avarızhanenin kaç gerçek haneye karşılık geldiği bulunabilir. O halde Maraş Kazasının 1 Avarızhanesi $6.270/285,5=21.96$ gerçek haneye

¹⁵⁶⁸ Bir yerleşim yerindeki vergi hanesini karşılayan bu terim XVI. yüzyılda gerçek haneni karşılığı olarak kullanılırken XVII. ve XVIII. yüzyıllarda vergi tevziinde gerçek hanelerin birleştirilmesiyle oluşturulan vergi ünitesi olarak kullanılmıştır. Bk. Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *TD*, S. 32, 1979, s.331-348.

¹⁵⁶⁹ Bk. Yıldırım, *Karahisar-ı Sahib Sancağının İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, s.190.

¹⁵⁷⁰ *COA, İE. DH*, 18/1676

¹⁵⁷¹ Zeytun ve Firnos karyeleri'ndeki gayr-i müslimlerin bir kısmı eşkıya zulmünden kaçarak Maraş'a ya da farkı vilayetlere yerleşmişlerdir.

¹⁵⁷² Doğan, *XIX. Yüzyılın II. Yarısında Maraş*, s.175.

¹⁵⁷³ Ömer Lütfi Barkan, 1 gerçek hanede yaşayan fert sayısını " 5 " olarak kabul etmiştir. Hüseyin Çınar'da Antep Şeriye sicillerine dayanan çalışmasında bu katsayıyı 5 olarak tespit etmiştir. Hüseyin Çınar *agt*, s.59.

tekbül etmektedir. Aşağıdaki tabloda XVIII. asırda Maraş Kazası'nın tespit edilebilen avarız-haneleri sunulmuştur.

Tablo 6.1. XVIII. Asır Maraş Kazası Avarızhane Sayıları

Sene	Avarızhane Sayısı	Defter	Sene	Avarızhane Sayısı	Defter
1700	285,25	MAD, 3820:33	1754	259,25	MAD, 3816:76
1701	285,25	MAD, 3840:42	1757	259,25	MAD, 2892:79
1704	276,25	MAD, 3833:37	1759	259,25	KK, 2922:80
1705	259,25	MAD, 3148:75	1761	259,25	MAD, 3973:80
1706	259,25	MAD, 3813:68	1762	259,25	MAD, 2888:69
1708	276,25	MAD, 3197:34	1764	259,25	MAD, 3036:30
1709	276,25	MAD, 3848:33	1768	259,25	MAD, 2986:68
1711	276,25	MAD, 3155:53	1770	259,25	MAD, 2992:68
1715	283,75	MAD, 3879:52	1773	259,25	MAD, 2861:68
1717	283,75	MAD, 3212:32	1775	259,25	KK, 2939:70
1719	283,75	MAD, 2978:50	1776	259,25	MAD, 2981:36
1721	283,75	MAD, 3828:46	1778	259,25	MAD, 2990:68
1722	283,75	MAD, 3970:46	1780	259,25	MAD, 2983:71
1726	374,50	KK, 2877:31	1784	259,25	MAD, 3824:68
1740	251,25	MAD, 2993:63	1785	259,25	MAD, 2891:66
1742	251,25	MAD, 2879:67	1788	259,25	MAD, 5464:25
1745	251,25	MAD, 3815:65	1793	259,25	MAD, 2719:68
1746	251,25	MAD, 2887:66	1795	259,25	MAD, 2576:70
1749	251,25	MAD, 2863:33	1797	259,25	MAD, 3170:70
1751	251,25	MAD, 2875:77	1798	259,25	MAD, 2803:67
1752	251,25	MAD, 2741:72	1800	259,25	MAD, 3821:71

Tabloda görüldüğü üzere yüzyılın başında 285 ve 1 rub' olan avarız-hane sayısı 1726'da 374,50'ye çıkmıştır. Bu artış konargöçer aşiretlerin avarız-hanelere dahil edilmesinden kaynaklanmış olabilir çünkü 1740'da 251 ve 1 rub' olmuştur. Görüldüğü gibi avarız-hane sayısı yüzyılın ikinci yarısı boyunca 259 ve 1 rub' olarak kalmıştır. Eğer 1 avarız-hanesi 22 olarak kabul edilirse $259,25 \times 22 = 5703,5$ gerçek hane sayısına ulaşılır. Bu sonuç da 5 katsayısı ile çarpılırsa Maraş kazasının nüfusu 28,517 olarak bulunur. Kaza nüfusunun yaklaşık %20-22'sinin şehir merkezinde yaşadığı kabul edilirse 6207 sonucuna ulaşılır ki Charles Texier'in 1832'yılındaki şehir merkezindeki nüfus tahminine yakın bir sonuçtur.

6.2. Nüfus ve Salgın Hastalıklar

Araştırma döneminin nüfusunun tespit edilmemesinin bir nedeni de salgın hastalıklar olsa gerektir. Kitlesele ölümlere yol açan salgın hastalıklar ilk çağlardan günümüze kadar toplumları etkilemiştir. Osmanlı coğrafyası ise dünyanın önemli ticaret

yollarının kesiştiği bir bölge olması dolayısıyla salgın hastalıkların sık görüldüğü bir coğrafya olmuştur¹⁵⁷⁴. İlk ve orta çağlarda kitlesel ölümlere yol açan hastalıklardan en önemlisi veba'dır. Osmanlı coğrafyasında bilinen ilk büyük veba salgını VI. yüzyılda meydana gelmiştir¹⁵⁷⁵. İkinci büyük salgın ise 1330'da Çin'de başlayıp ticaret yolları üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşmıştır¹⁵⁷⁶.

Tüccar kervanlarının yanısıra askerler ve göçebeler de vebanın yayılmasını hızlandıran faktörlerdir. XVIII. asırda Osmanlı imparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan, Osmanlı kaynaklarında "veba" ya da "tâun"¹⁵⁷⁷ olarak adlandırılan salgınların Maraş'a nasıl ulaştığına dair bilgiler bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilk çağlardan beri önemli bir ticaret merkezi olan Halep'te bulunan Avrupalı konsolosların raporları Maraş'ta hangi yıllarda veba salgını yaşanmış olabileceğine dair fikir vermektedir. Nitekim Fransa'nın Halep konsolosu 1729'da Kilis'te görülen vebanın iki ay içinde Halep'e ulaştığını rapor etmiştir¹⁵⁷⁸.

Kilis'le Maraş arasındaki coğrafi yakınlık ve bu bölgede sürekli hareket halinde bulunan konargöçer aşiretlerin hastalığı taşıma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda aynı yıllarda Maraş'ın da bu salgından etkilenmiş olması muhakkaktır. Yine Halep ile birlikte Maraş'a komşu olan Antep kazasında 1742'de çok ağır bir veba salgını görüldüğü bu raporlara yansımıştır¹⁵⁷⁹. Maraş'ta görülen veba salgını ile ilgili Osmanlı arşivlerine ait tek belge ise Maraş kalesi dizdârı Ömer'in mektubu üzerine Maraş mutasarrıfına gönderilen hüküm kayıdır. Bu hükme göre 1766'da Maraş ve çevresinde bir veba salgını meydana gelmiştir¹⁵⁸⁰. Halep'te 1762'de meydana gelen salgında ölü sayısının 1900'a kadar yükseldiği 1786/1787'deki salgında ise dört günde 1400 kişinin öldüğü¹⁵⁸¹ göz önünde bulundurulduğunda söz konusu yıllarda Maraş nüfusu da önemli ölçüde azalmış olmalıdır.

6.3. Nüfusun Unsurları

Osmanlı Devleti'nin klasik sosyal yapısının yönetenler (askerî) ve yönetilenler (reaya) ayırımına dayandığı birinci bölümde ifade edilmişti. Bunlardan askerî zümre

¹⁵⁷⁴ Osmanlı döneminde vebâ salgınları için bkz. Nükhet Varlık, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World The Ottoman Experience 1347-1600*, New York, Cambridge University Press, 2015, s.131-203.

¹⁵⁷⁵ Uli Schamiloglu, "The Rise of the Ottoman Empire: The Black Death in Medieval Anatolia and Its Impact on Turkish Civilization", *Views From the Edge: Essays of Honor of Richard W. Bulliet*, (ed. Negin Yavari, Lawrence G. Potter, Jean-Marc Oppenheim), New York, Columbia University Press, 2004, s.255.

¹⁵⁷⁶ Schamiloglu, *agm*, s.264.

¹⁵⁷⁷ Vebâ ölümcül salgın hastalıkları ifade ederken tâun ise Hıyarcık Vebâsını ifade etmektedir. Bk. Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, İstanbul, 1997, s.15

¹⁵⁷⁸ Panzac, *age*, s.44-45.

¹⁵⁷⁹ Panzac, *age*, s.98.

¹⁵⁸⁰ "Adana ve Maraş eyâletlerine mutasarrıf olan vezire hüküm ki. Maraş Kalesi dizdârı Ömer zîde hıfzıh mektub gönderüb Maraş Kalesi neferâtı kaht-ı gala ve tâun sebebiyle perişânü'l-hâl.." COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, 118/2

¹⁵⁸¹ Panzac, *age*, s.171.

kendi içinde bir bütünlük oluştursa da reaya zümresi, dinî inanç, ekonomik faaliyetler, merkezî otorite ile ilişkileri bakımından çeşitlilik göstermekteydi. Osmanlı sosyal yapısını belirleyen en önemli unsur din olduğu için reaya müslim ve gayrimüslim olarak ikiye ayrılmıştı¹⁵⁸². Osmanlı sosyal yapısının temelini yerleşikler yani şehirliler ve köylüler oluştursa da¹⁵⁸³ temel ekonomik faaliyetleri hayvancılık olan konargöçerler Osmanlı sosyal yapısı içinde kendilerine mahsus bir teşkilatlanmaya tabi tutulmuşlardı. Bu başlık altında ise sosyal statüleri, dinî mensubiyetleri ve yaşam tarzlarına göre araştırma dönemindeki Maraş reayası ele alınmıştır.

6.3.1. Seyyid ve Şerifler

Sözlük anlamı “efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim” gibi anlamlara gelen seyyid kelimesi terim olarak “şerefli, asil soylu, onurlu, mübarek” manâsına gelen şerîf ile birlikte Hz. Peygamberin Hz. Ali ile Hz. Fâtıma’da doğan torunları ve onların soyundan gelenleri ifade eden bir unvan olarak kullanılmıştır¹⁵⁸⁴. Şehir, kasaba ve köylerde yaşayan seyyidlerin şecereleleri İstanbul’da nakibüleşraf tarafından kaydedilirdi. Taşrada seyyid ve şeriflerin işlerini takip etmek ise nakibüleşraf kaymakamlarının sorumluluğundaydı. Nakibüleşraf kaymakamlarının bir görevi de seyyidliğin ayrıcalıklarından faydalanmak isteyen¹⁵⁸⁵ sahte seyyidler İstanbul’a bildirmektir¹⁵⁸⁶.

Seyyidlik beratı almak isteyenler kadı/naibten aldıkları ilam ve bulundukları şehrin ileri gelenlerinden aldıkları mahzarlarla¹⁵⁸⁷ neseplerini ispat etmek için İstanbul’a giderek nakibüleşrafa müracaat ederlerdi. Neseplerin ispatında bir seyyid ya da şerifin şahitliği önemliydi. Bazen bu iddialarını güçlendirmek için bir “Aziz’in” soyundan geldiklerini de sözlerine eklerlerdi¹⁵⁸⁸. Nesebini ispat edenler İstanbul’daki nakîbü’l-eşraf’dan *Siyâdet Hücceti* alırdı. Birine siyâdet berâtı verilirse bu durum mühürlü bir mektupla taşradaki nakîbü’l-eşraf kaymakamına bildirilir ve söz konusu kişiye ikramda kusur etmemesi istenirdi¹⁵⁸⁹. İsmail Paşa’nın 1698-99 Maraş, Kütahya, Akşehir, Eskiil Ereğli, Develi, Karahisar, Antakya, Adana, Halep, Antep livâ ve kazalarına ait teftiş defterine göre Maraş’ta 119 ailenin elinde siyâdet hücceti vardı¹⁵⁹⁰. Bu aileler bölge siyasetinde önemli role sahiplerdi¹⁵⁹¹.

¹⁵⁸² İlhan Şahin, “Göçebeler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Ankara, 1999, s.132.

¹⁵⁸³ Feridun Emecen, “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Ankara, 1999, s.92.

¹⁵⁸⁴ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Seyyid”, *DİA*, C.37, 2009, İstanbul, s.40.

¹⁵⁸⁵ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.64, s.249/3.

¹⁵⁸⁶ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.48, s.31/4.

¹⁵⁸⁷ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.69, s.161/1.

¹⁵⁸⁸ “Maraş kazâsı nâibine hüküm ki. Seyyid Osman ve Seyyid Mehmed ve Seyyid diğer Mehmed zîde şerefehüm gelüb bunlar sahîhü’n-neseb sâdât-ı kirâmdan Feyzullah bin Seyyid İdris nam azîz’in evlâdından ...” *COA, A.DVNS.ŞKT. d.*, nr.107, s.214/3.

¹⁵⁸⁹ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.35, s.453/1894.

¹⁵⁹⁰ Işık, “Maraş’ın Manevi Mimarları” s.82.

¹⁵⁹¹ Hülya Canbakal, “The Ottoman States and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (C.1500-1700)”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, (52), 2009, s.551.

Seyyid ve şerifler raiyyet rüsumundan¹⁵⁹² ve tekâlif-i şakka olarak adlandırılan vergilerden muaf olurlardı¹⁵⁹³. Bunun yanı sıra yargılanmaları da toplumun diğer fertlerinden farklıydı. Herhangi bir suça karıştıklarında nakibüleşraf kaymakamı tarafından yargılanırlar, cezaları da yine nakibüleşraf kaymakamı tarafından infaz edilirdi. Ancak zaman zaman bu kural ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Mehmed, Mustafa, Ali, Hasan ve Hüseyin isimli seyyidler, bir suça karışmışlar; Maraş nakibüleşrafı tarafından yargılanmaları gerekirken kanuna aykırı bir şekilde bazı ehl-i örf mensupları tarafından cezalandırılmışlardır¹⁵⁹⁴.

Bir toplumsal grup olarak seyyid ve şerifler Osmanlı toplumunda köylü, tüccar, esnaf, şair, âlim gibi farklı sınıf ve meslek gruplarının içinde yer almıştır. Osmanlı toplumunda seyyid ve şeriflere özellikle de ulema ve sufilere hürmetle muamele edilmesi gerektiği düşüncesi hâkim olduğundan, seyyid ve şerifler için en uygun mesleğin kadılık ve müderrislik olduğu savunulmuştur¹⁵⁹⁵. Medrese ve camilerdeki görevlilerin çoğunun “Seyyid” unvanı taşıması bu genel kanının Maraş’ta da geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca vergiden muaf ayrıcalıklı bir zümre olmaları onları mali yönden güçlendirmiş¹⁵⁹⁶ mültezimlik¹⁵⁹⁷, şehir kethüdalığı¹⁵⁹⁸ gibi görevler de üstlenmişlerdir.

6.3.2. Köleler

Köle, savaş esirleri ya da belirli hizmetleri yerine getirmek üzere satın alınan insanlar için kullanılan isimdir. Türkçede köle ile eş anlamlı olarak kul, bende, halayık, esir ve kadın köle anlamında ise cariy ve odalık kelimeleri de kullanılmıştır. İman, namaz, oruç gibi mali yükümlüğü bulunmayan ibadetlerde hür insanlardan farksızken bazı hukuki, sosyal iktisâdi bakımdan farklı muamelelere tabi olan alınıp satılabilen insanları ifade etmek için kullanılmaktadır¹⁵⁹⁹.

İlk uygarlıklardan itibaren bütün toplumlarda görülen kölelik müessesesi Yahudi ve Hristiyan topluluklarında da yer almıştır¹⁶⁰⁰. İslam’ın doğduğu ortamda bütün

¹⁵⁹² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.103/5.

¹⁵⁹³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.43, s.37/149.

¹⁵⁹⁴ “Kaza-i mezbur sakinlerinden Seyyid Mehmed ve Seyyid Mustafa ve Seyyid Ali ve Seyyid Hasan ve Seyyid Hüseyin ve... zîde şerefehum gelüb bunlar sahihü’n-nesebsâdât-ı kirâmdan olub isbât-ı neseb eylediklerin ve İstanbul nâkibinden yedlerinde me’mul’u-n bih temessük ve hüccetleri olmağla içlerinden bazısının dava-yı şer’leri vukuunda şer’-i şerife ihzar ve yahud ahz ve habsleri lazım geldikde kâdimden beru kaza-i mezburede sâkin zabıtları olan nakibü’l-eşraf marifetiyle olagelmışken ehl-i örf taifesi tarafından hilâf-ı kanun ve mugayir-i kadim ahz u habs tekâlifıyla teaddi olundukların bildirüb....” COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.261/2.

¹⁵⁹⁵ Rüya Kılıç, *Osmanlıda Seyyidler ve Şerifler*, s. 111,112.

¹⁵⁹⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.90, s.171, 172.

¹⁵⁹⁷ Seyyid unvanlı mültezimlerden biri Seyyid Ahmed’tir. Bertiz ve İsa Seküsü isimli köylerin öşr ve diğer vergilerinin iltizam etmiştir. Bkz. COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.136

¹⁵⁹⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.122/4

¹⁵⁹⁹ Mehmet Akif Aydın- Muhammed Hamidullah, “Köle”, *DİA*, C. 26, 2002, İstanbul, s.237

¹⁶⁰⁰ Köle müessesesi hakkında daha geniş bilgi için bk. Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme*, İstanbul, 1996; Ali

dünyada kölelerin yaygın olarak kullanılması ve uzun süredir kullanılan bu müessesenin tek taraflı olarak kaldırılması İslamiyetin ilk yıllarında oldukça az olan İslam toplumunu olumsuz etkileyeceğinden¹⁶⁰¹ İslam köleliği hemen kaldırmamış ancak köle azat etmeyi teşvik ederek köleliği yok etmeyi ya da en azından azaltmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte Tarih boyunca bütün Türk İslam devletlerinde kölelik İslam hukuku içerisinde varlığını sürdürmüştür¹⁶⁰².

İslam hukukçularına göre köleliğin tek meşru kaynağı savaş esirleridir, bu esirlerin köleleştirilmeleri ise gayrimüslim olmalarına bağlıdır¹⁶⁰³. Hür anne ve hür babadan doğanlar köleleştirilemezdi. Buna rağmen Mustafa Beşe'nin kölesi Süleyman'ın ifadelerinden, hür anne babadan doğanların da köle olarak satılabildikleri anlaşılmaktadır. Süleyman'ın iddiasına göre, Seyyid el-hac Osman bin es-seyyid Kasım adlı kişi Süleyman'ı 150 kuruşa aslen Maraş'ın Divanlı Mahallesi'nden olup misafir olarak Antep'te bulunan Mustafa Beşe'ye köle olarak satmıştır. Halep mahkemesine müracaat ederek aslen Trabzon sancağının Ahıska kazasından, hür anne ve babadan doğduğunu şahitlerle ispat eden Süleyman, hürriyeti için kadıdan hüküm alarak özgürlüğüne kavuşmuştur¹⁶⁰⁴.

Köleler mülkiyete, hukuki işlemlere konu olması bakımından eşya gibidir, alınıp satılabilir, hibe edilebilir, kiralanabilir, miras ve vasiyete, müstakil veya müsterek mülkiyete konu olabilir¹⁶⁰⁵. Eğer birinin kölesi kaçarsa, köleyi sahiplenene kişi eski sahibine iade etmek zorundaydı. Halep muhassılı Seyyid Ebubekir, Haleb'e giderken üç kölesi kaçmış, bu köleleri Maraş ve Rakka civarlarında sakın olan Kadioğlu isimli biri ele geçirmişti. Seyyid Ebubekir, Kadioğlu'ndan kölelerini talep ettiğinde Kadioğlu kölelerin kendisinde olduğunu inkâr etmiş, Seyyid Ebubekir'in Divan'a müracaat etmesi üzerine, Maraş ve Rakka valilerine gönderilen emirle Kadioğlu'nun ele geçirdiği köleleri iade etmesi istenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde köleler devlete ait olanlar ve şahıslara ait olanlar şeklinde sınıflandırılabilir. Bu köleler, hizmetçilik, çobanlık, bağ-bahçe işçiliği gibi işlerin yanında ticaretle de istihdam edilmişlerdir¹⁶⁰⁶. Riskli bir iş olsa da kimi tacirler ticari faaliyetlerde kölelerini kullanmışlardır. Bezzastânî Hacı Osman isimli kişi, Maraş âyanından bir kısmından alacağını tahsil etmek için kölesi Abdullah'ı Maraş'a göndermiş ancak borçlulardan 5300 kuruşu tahsil eden köle Abdullah Maraş'ta ikamet

Hatalmış, *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012, s.23-28.

¹⁶⁰¹ Aydın-Hamidullah, *agm.*, s.238.

¹⁶⁰² Hatalmış, *agt.*, s.30.

¹⁶⁰³ Hatalmış, *agt.* S. 48

¹⁶⁰⁴ Ökkeş Nariç, *64 Numaralı Gaziantep Şeriyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (H.1123-1124/ M. 711-1712)*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kilis, 2010, Belge No:131.

¹⁶⁰⁵ Aydın-Hamidullah, *agm.*, s.239.

¹⁶⁰⁶ Zeynep Özdem Köse, *Kırım Hanlığı'nda Kölelik (1648-1699)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2017, s.92-106.

etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Hacı Osman, Köle Abdullah'ın topladığı meblağı tahsil etmesi için Arabgirli Ali'yi vekil olarak Maraş'a göndermiştir. Hacı Osman'ın şikâyetinde sadece alacaklarının tahsil edilmesini istemiş kölesi Abdullah'ın gönderilmesiyle ilgili herhangi bir talebi olmamıştır¹⁶⁰⁷. Bu durum Abdullah'ın belli bir süre çalışma karşılığında azat edilmesiyle ilgili olmalıdır.

Şehre ait birçok kaydın tutulduğu kadı sicillerinin olmaması Maraş'ta köle nüfusu hakkında isabetli tahminlerde bulunmayı zorlaştırmaktadır. Ancak XVIII. asırda Maraş'ta köle sahibi olanların sosyal hiyerarşinin üst katmanlarında yer aldıkları ve köle yerine hizmetkâr ifadesini tercih ettikleri anlaşılmaktadır¹⁶⁰⁸. Bunlardan biri ulemadan Müftizâde Mehmed Efendi'dir. 1713'te İstanbul'a giden Müftizâde'nin hizmetkârı Ebubekir, Rişvânzâde Halil Paşa'nın adamlarından Receb ve Dede Yusuf'i teşvikiyle efendisinin üç yüz gurusu nakidini ve dört yüz kuruşluk eşyalarını çalıp, önce Kayseri'ye oradan da Konya taraflarına kaçmıştır¹⁶⁰⁹.

6.3.3. Gayrimüslimler ve Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Gayrimüslim, müslüman olmayan demektir. İslam ülkelerinde vatandaş olarak müslümanlar ile birlikte yaşayan müslüman olmayan topluluklar “Zimmî” olarak da tanımlanmıştır¹⁶¹⁰. Osmanlı şehirlerinde mahalleler ekonomik durum ve yaşam biçimine göre değil dini aidiyete göre şekillenmiş olmasına¹⁶¹¹ rağmen Maraş'ta gayrimüslimler ile müslümanlar aynı mahallelerde yaşamışlardır¹⁶¹². XVI. asırda Maraş'ta gayrimüslim nüfusun olmadığı bilinmektedir¹⁶¹³. Ancak XVII. asırdaki içtimai huzursuzluklardan dolayı köylerde yaşayan gayrimüslimler köylerini terk ederek Maraş şehrine yerleşmeye başlamışlardır¹⁶¹⁴. Bunlar askerlikten muaf oldukları için şehirde yüksek kâr getiren ticari faaliyetlerle meşgul olmuşlardır¹⁶¹⁵.

Arkçıyan, Kumarlı, Bektutiye, Kuyucak, Çukuroba, Seksenler, Etmekçiyan, Hatuniye, Şeyhli, Akdere, Acemiye, Zimmîyân ve Çiçekli mahalleleri gayr-i müslimlerin Müslümanlarla birlikte yaşadıkları mahallelerdendir¹⁶¹⁶. Farklı din ve kültürlerden olan insanların bir arada yaşayabilme kültürünün gelişmiş olması İslam hukukundan kaynaklanmaktadır. İslam hukukçuları, devlet başkanlığı ve ordu komutanlığı gibi yüksek derecedeki siyasi görevler hariç olmak üzere zimmîlerin kamu hizmetlerinde istihdam edilmelerinde bir sakınca görmemiştir¹⁶¹⁷. Aralık 1721'de Maraş

¹⁶⁰⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.238/4.

¹⁶⁰⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.78, s.360.

¹⁶⁰⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.62, s.154/2.

¹⁶¹⁰ Mustafa Fayda, “Zimmî” *DİA*, C:44, İstanbul, 2013, s.428.

¹⁶¹¹ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s.18.

¹⁶¹² COA A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.53/1, 236/2; nr.2, s.19/2

¹⁶¹³ Solak, *XVI. Asır'da Maraş Kazası*, s.48.

¹⁶¹⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.107, s.186/2.

¹⁶¹⁵ COA A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.195/4

¹⁶¹⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.88, s.191.

¹⁶¹⁷ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, İstanbul, 1992, s.15.

Kalesi'ndeki suyunun tamircisi olan Manas¹⁶¹⁸, 1761'de kalenin demircisi olan Manuk¹⁶¹⁹, Şeyh Mahallesi'ndeki Şeyh Hüseyin Camii'nin müremmimi Serkiz oğlu Samin, müslüman ahalinin gayrimüslimlere karşı hoşgörüsünü göstermektedir.

Gayrimüslimlere karşı gösterilen bu hoşgörü ticaret hayatına da yansımış, müslümanlar ve gayrimüslimler ortak ticârî faaliyetlerde bulunmuşlardır¹⁶²⁰. Hatta bu ticârî faaliyetlerde ulema sınıfı mensuplarından bazı kişilerde bulunmuşlardır¹⁶²¹. Kendi aralarındaki alacak verecek davalarında şer'i mahkemelere müracaat eden zimmîlerden alacaklarının takibi için müslümanlardan vekil tayin edenler olmuştur. Ermenak isimli zimmî, Mıgırdıç isimli bir başka zimmîden alacağının tahsili için Hacı Süleyman'ı¹⁶²², Kamkar Sağar isimli zimmî de alacağının tahsili için ulemadan Seyyid Abdurrahman'ı vekil tayin etmiştir¹⁶²³. Bu örnekler gayrimüslimlerin gerek müslümanlarla gerekse kendi aralarında olan davalarda müslümanların şahitliğine güvendiklerini göstermektedir¹⁶²⁴.

Birbirlerine kefil olacak kadar müslüman ahali ile iç içe yaşayan gayrimüslimlerden bazılarının şehrin müslüman âyanıyla güçlü ilişkileri vardı. Bu yüzden adları bir suça karışsa dahi ceza almadan kurtuldukları oluyordu. Şehrin ileri gelenleriyle güçlü bağları olanlardan biri Mıgırdıç isimli bir zimmîydi. Mayıs 1723'te Divan'a giderek şikayetçi olan Ali, Maraş naibi olarak görev yaptığı dönemde Mıgırdıç'a bin beş yüz on üç kuruş teslim ettiğini, ancak mütegalibe zümresine güvenen Mıgırdıç'ın ödemesi gereken meblağı ödemediğini ifade etmiştir¹⁶²⁵.

Yönetici zümre ile iyi ilişkiler kurmuş olan bir başka zimmî ise Sarhoş oğlu Bogos'du. Kasım 1728'de divana şahsen müracaat eden Rahime, iki yüz kuruş değerindeki evini Bogos'un hile ile yirmi kuruşa satın aldığını; satış işlemini iptal ettirmeye çalıştığını ancak Bogos'un âyandan Dulkadiroğlu Mustafa'yla yakın ilişkileri olmasından dolayı elinden bir şey gelmediğini dile getirmiştir¹⁶²⁶.

Şehrin ileri gelenleriyle yakın ilişki içinde olan dikkat çekici bir başka isim Serkis'tir. Hakkını aramak için Haziran 1730'da Divan'a müracaat eden Ali'nin iddialarına göre gece gündüz demeden eşkıya zümresinden bazı kişileri evlerine alan, evlerinde şarap imal eden Restebaiyye Mahallesi sakinlerinden zimmî Serkis ile karısı Taşnuk aralarındaki husumet sebebiyle Ali'yi ve Ali'nin hizmetkârı Hüseyin'i tüfekle

¹⁶¹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.82.

¹⁶¹⁹ VGMA, HD, nr.1135, s.42.

¹⁶²⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.129, s.31/3.

¹⁶²¹ "Ulemâ ve meşâyihden Şeyh Seyyid Hasan zide şerefuhu ile zimmî tâifesinden Zaraf Hami nam zimmî gelüb bunlar medine-i Maraş sakinlerinden Ahmed bin Osman nam kimesne zimmetinde yedinde olan memhur ve memulu'n-bih iki kuta deyn temessükleri mucibince bin yüz kırk senesinde bin seksen kuruş alacak hakları olmağla..." COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.145, s.272/904.

¹⁶²² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.309/2

¹⁶²³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.123, s111/1.

¹⁶²⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d. nr.2, s 73/3

¹⁶²⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.98, s.84.

¹⁶²⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.119, s.84.

yaralamıştır. Serkis mütegalibe zümresi ile yakın ilişkileri olduğundan cezalandırılması mümkün olmamıştı¹⁶²⁷.

Yukarıdaki üç örnekte ortak husus isimleri zikredilen gayrimüslimlerin, mütegalibe olarak da adlandırılan âyan zümresiyle iyi ilişkileri olduğudur. Bu durum söz konusu şahıslar ile âyan zümresi arasında menfaat birlikteliği olduğunu akla getirmektedir. Zira, her ne kadar birlikte yaşama kültürü oluşmuş olsa da o dönemde gayrimüslimle komşu olmak istemeyenlere de rastlanmaktadır. Serkis adlı bir zimmî Hatuniye Mahallesi’de bir ev satın alınca komşusu Sipahi İncirzade Mehmed evin bir müslümana satılması için şeyhülislamdan fetva almış bu fetva ile divana müracaat edince Haziran 1729’da Maraş beylerbeyine hitaben gönderilen emirde satışın iptal edilerek evin bir müslümana satılması istenmiştir¹⁶²⁸.

6.3.4. Gayrimüslimlerin Temsilcileri

Gayrimüslimler gerek kendi aralarındaki gerekse devletle olan meselelerin halli için kendi aralarından bir vekil seçmekteydiler. Şehir kethüdalarının seçimine benzer bir şekilde gayrimüslimlerin ileri gelenleri tarafından seçilmiş bu kişiler de kethüda olarak isimlendirilmişlerdir¹⁶²⁹. Kethüdalığın statü yanında maddi getirileri de olmasından dolayı bu göreve gelebilmek için zimmiler arasında mücadeleler yaşanmıştır. 1721’den önce kethüda olarak görevlendirilmiş olan Aşcıoğlu Ovannis veled-i Bedros’u bazı kişiler “biz seni kethüda olarak istemeyüz” diyerek kethüdalıktan aldırılmışlardı. Bunun üzerine Divan’a müracaat eden Ovannis, şehirdeki zimmîlerin kararıyla kethüda olduğunu ve azlını gerektirecek bir eylemi olmadığını belirterek tekrar kethüdâlığa getirilmesini talep etmiştir. Talebi uygun görülen Ovannis Ağustos 1721 Maraş naibine gönderilen emirle yeniden kethüdâlığa getirilmiştir¹⁶³⁰. Bundan yaklaşık üç yıl sonra Dokuztepe Mahallesi sakinlerinden Ovannis de Divan’a müracaat ederek şehirdeki Ermeniler tarafından kethüdâ seçildiğini ancak bazı gazez sahiplerinin vazifesine müdahalede ettiğini bildirmiştir. Ovannis de Şubat 1724’te Maraş naibine gönderilen emirle yeniden kethüdâlığa getirilmiştir¹⁶³¹. Kethüda Babken de vekâlet görevine müdahale edildiği için Divan’a arzuhal gönderince sorumluların mahkeme önüne çıkarılmaları için Maraş valisi ve naibine emir gönderilmişti.

6.3.5. Gayrimüslimlerin İbadethaneleri

XVII. asır Maraş tarihi ile ilgili bir araştırmada Maraş’ta gayrimüslimlere ait bir mabedin varlığına tesadüf edilmediği belirtilmektedir¹⁶³². Ancak, XVIII. asırda şehirdeki

¹⁶²⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.137, s.127/406.

¹⁶²⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.120, s.545/3.

¹⁶²⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.178/4 “Maraş kazası sakinlerinden Babagir? Nâm zimmî südde-i saadetime arzuhal idüüb kasaba-imezbure sakinlerinden ehl-i zimmet reayası taifesi vaki’ olan tekalif-i sair umur hususların görmek için taraflarından cümle marifetiyle ve ma’rifet-i şerle bunu vekil nasb ve tayin etmeleriyle bu dahi uhdesine lazım gelen hidmeti sadakat ve istikamet üzere görüb.....”

¹⁶³⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.88, s.191.

¹⁶³¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.101, s.85/3.

¹⁶³² Arslan, 17. Yüzyılda Maraş Sancağı, s.154.

nüfusları artan gayrimüslimler bir ibadethaneye ihtiyaç duymuşlardır. 1713'te şehirde Ermenilere ait bir kilise bulunmadığı için içlerinden birinin evi kiliseye çevrilerek burada ibadet etmeye başlamışlardır. Evin padişahın izni olmaksızın kiliseye çevrilmesi müslüman ahaliyi rahatsız etmiş, müslümanlardan birkaç kişi İstanbul'a giderek bu durumdan şikâyetçi olmuştur. Şikâyet üzerine Mayıs 1713'de Maraş naibine gönderilen emirle, anlatılanların aslının ne olduğunun araştırılıp sonucunun İstanbul'a bildirmesi istenmiştir¹⁶³³. Başkenten gelen bu emre nasıl bir cevap verildiği tespit edilememiştir. Fakat, 1730'da ise zimmîlerden bir grubun Ahmed isimli bir müslümanı kiliselerinden eşya çalmakla itham edip ondan zorla bir mikdar akçe almaları şehirdeki ilk kilisenin 1713 ile 1730 yılları arasında inşa edildiğine işaret etmektedir¹⁶³⁴. Kilisenin hangi mahallede inşa ettirildiğini tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak, 1743/1744'de bazı rahiplerle Kuyucak Mahallesi sakinleri arasında ödenmesi gereken vergiler hakkında bir anlaşmazlık meydana gelmesi¹⁶³⁵ kilisenin Kuyucak Mahallesi'nde inşa ettirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Maraş'taki ilk kiliselerini XVIII. asrın ilk çeyreğinde inşa ettirdikleri anlaşılan Ermenilerin, Zeytun'da ise eskiden beri kilise ve manastırları vardı. Bu manastırlar, Zenaret Semurgic, Sent Bamuş ve Meryem Ana Manastırlarıydı. Bu üç manastıra gelir getirmesi için gayrimüslimlerce bir de vakıf kurulmuştu¹⁶³⁶.

6.3.6. Gayrimüslimlerin Kendi Aralarındaki İlişkileri

Gayrimüslimlerin Divan'a sundukları arzuhaller kendi aralarındaki ilişkileri hakkında ipuçları içermektedir. Gayrimüslimlerin gerek müslümanlarla gerekse kendi aralarındaki ihtilaflar çoğunlukla alacak verecek meselesidir. Ticari faaliyetlerle zenginleşen gayrimüslimlerin alacak verecek meselelerindeki meblağlar oldukça yüksektir. Örneğin 1745'te Divan'a müracaat eden Haçedor, Yakub oğlu Bagos, Yuvannis ve Mezyab isimli gayrimüslimlerden iki bin iki yüz kırk kuruş alacağını 1737'den beri alamadığını iddia etmiştir¹⁶³⁷. Aynı yıl Ağob ve oğlu Budaf karz-ı hasen ile borç verdikleri kimselerden alacakları iki bin beş yüz seksen kuruşu alamadıkları için haklarını Divan'da aramışlardır¹⁶³⁸. Ortalama bir evin iki yüz, bir değirmenin üçyüz kuruş olduğu göz önünde bulundurulursa zenginlikleri daha iyi anlaşılacaktır.

Müslümanlarla gayrimüslimlerin davalık oldukları alacak verecek meselelerinde ise alacaklı tarafın genellikle gayrimüslimler olduğu müşahade edilmektedir. Örneğin 1774'de Maraş ahalisinden Artin, Yahya Çelebioğlu İsmail ve Maraş Kalesi Dizdarı

¹⁶³³ “Maraş Kazâsı'ndanâibü'ş-şer' olan mevlânâzîdeilmihuya hüküm ki. Medine-i Maraş ahâlisigelüb bunların medine-i mezburedesâdkin oldukları mahâldedâdimikenisa yoğken hâlâ mesine-i mezburedesâkin kefare tâifesinden ... nâm zimminin menzilinî kenisa ittihâz âyin-i bâtulaların icrâ idüb hilâf-ı şer'teaddî üzere oldukların...” Bkz. COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.62, s.115/2.

¹⁶³⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.126, s.692/4.

¹⁶³⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.53/1

¹⁶³⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.99, s.310/3.

¹⁶³⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s. 110/1.

¹⁶³⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.138/2.

Mahmud ve Muhzırbaşı Mahmud'tan bin sekiz yüz kuruşluk alacağını alamadığı için Divan'a müracaat etmiştir¹⁶³⁹. Şikâyet edilen kişiler şehrin ileri gelenlerindendir ancak şikâyetle ne sebeple borçlandıkları ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Her ne sebeple olursa olsun mevkilerini ve güçlerini kullanarak borçlarını ödemedikleri anlaşılmaktadır. Alacak verecek davaları ayrı bir başlık altında inceleneceğinden burada sadece bu misal ile iktifa edilecektir.

Gayrimüslimlerin isimleri az da olsa cinayet davalarında geçmektedir. Örneğin, 1767'de Karakuş Kirkor isimli bir gayr-i müslim, Çakırçioğlu Karabet ve kardeşlerinin evini basarak iki küçük çocuğunu öldürdükleri için şikâyetçi olmuştur¹⁶⁴⁰. Kirkor'un iki küçük çocuğunu öldüren Karabet aynı yıl kardeşleri Hrand, Mıgırdiç, Ovannis, Artin ve Haniş ile de miras yüzünden davalık olmuştur¹⁶⁴¹.

6.4. Konargöçerler

Osmanlı toplumunun önemli bir kesimi hayvancılıkla uğraşan ve birçok sosyo ekonomik fonksiyonu olan konargöçerlerdi. Osmanlı kanunname ve belgelerinde genel olarak konargöçer, yörük ya da Türkman taifesi olarak kaydedilen teşekküller yukarıdan aşağıya boy, aşiret, cemaat, oymak, oba şeklinde bölümlere ayrılmıştır¹⁶⁴². Konargöçer aşiretlerde temel birim "aile" idi. Birbirine yakın ailelerin oluşturduğu "oba", "mahalle" ve "oymak" zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılan idari ve sosyal birimdi. Konargöçerlerin sosyal ve idari yapılanmalarını ifade eden en yaygın birim olan "Cemaat" kethüdalar tarafından idare edilirdi. Konargöçerlerin sosyal ve idari yapılanmalarında en üst birim "Boy" ya da "Taife" olarak adlandırılır ve boyu oluşturan cemaatlerden seçilen "Boybeyi" tarafından idare edilirdi¹⁶⁴³. Boybeylerinin tayininde aşiret ileri gelenlerinin iradeleri dikkate alınırdı¹⁶⁴⁴.

Geçimlerini hayvancılıkla sağlayan konargöçerler, merkezi hükümet tarafından belirlenen¹⁶⁴⁵ yaylak kışlak mahalleri arasında mevsimden mevsime yer değiştirirlerdi¹⁶⁴⁶. Maraş'ın coğrafi şartları ve iklimi konargöçer hayat tarzı için elverişli olduğundan bölge birçok konargöçer aşiret¹⁶⁴⁷ ve cemaatin yaşam alanı olmuştu. Kış mevsiminde Güney Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinde kışlayan konargöçerler yaz aylarında Maraş'ın kuzeyindeki Zamantı Kazası ve Göksun nahiyesindeki sulak

¹⁶³⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.188/5.

¹⁶⁴⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.140/1

¹⁶⁴¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.139/2

¹⁶⁴² Yusuf Halaçoğlu, "Aşiret", *DİA*, Cilt:4 s.9, İstanbul, 1991.

¹⁶⁴³ İlhan Şahin, "Göçebeler", *Osmanlı*, C. 4, s.134-137.

¹⁶⁴⁴ Söylemez, *Aşiret Yönetimi*, s.216.

¹⁶⁴⁵ Tufan Gündüz, "Konar Göçer", *DİA*, Ankara, 2002, C. 26, s.161-163.

¹⁶⁴⁶ Şahin, "Göçebeler", s.132.

¹⁶⁴⁷ Arapça kabile teşkilat ve bölümünde ilk ve en küçük anlamına gelen aşiret Türkçede bir asıldan türeyen birlikte yaşayan göçebe ya da yarı- göçebe toplulukları ifade etmektedir. Şemseddin Sami, "Aşiret", *Kamus, I Türki*, Dersaadet, 1317, s.938.

yaylalara göçerlerdi ¹⁶⁴⁸. Bu yaylalarda konargöçerlerin dini vecibelerini yerine getirmeler için musallalar yaptırılmış, imamlar atanmıştı. Bunlardan biri Çörmeşik Yaylağı'ndaki Mustafa Bey Oğlu Ali'nin yaptırdığı musallasıydı ¹⁶⁴⁹. Bir diğer musalla ise Timurçelik Kışlağındaki Halil oğlu Kara Mehmed musallasıydı ¹⁶⁵⁰. Ayrıca yaylak ve kışlaklardaki musallalar haricinde cemaatlerin göç yollarında gezici imamlar görevlendirilmişti ¹⁶⁵¹.

Konargöçerlerin iktisadi faaliyetleri sosyal ve idari teşkilatlanmalarına etki etmiş, Osmanlı devleti önemli bir vergi kaynağı olarak gördüğü konargöçerlerden vergileri sağlıklı toplayabilmek ve onları kontrol altında tutabilmek için konargöçerleri müstakil bir sancak veya kaza statüsü altında teşkilatlandırmıştır ¹⁶⁵². Maraş ve çevresindeki konargöçer aşiretler hem hayvancılık hem de ziraatle meşgul olduklarından çift resmi, dönüm resmi, öşür, resm-i arusâne, resm-i bennâk, resm-i mücerred, resm-i ağnâm, resm-i deştânî, resm-i kevvare gibi farklı türlerde vergiler alınmıştır ¹⁶⁵³.

Konargöçerlerin kullandığı yolların ticaret kervanları tarafından da kullanılması merkezi otoritenin zayıfladığı XVIII. asırda konargöçer aşiretlerin kervanları yağmalaması için bir fırsat olmuş; zaten yaşam tarzı itibarıyla kontrolleri ve yakalanmaları zor olan aşiretlerin yol kesme, gasb, yağma, hırsızlık ve adam öldürme gibi faaliyetlerinde artmıştır ¹⁶⁵⁴. Bu suçlara karışanlar şakî veya çoğul formu eşkiya ya da eşirra, haramî, haramzâde, türedi ve haydut olarak adlandırılmışlardır ¹⁶⁵⁵.

Maraş'taki konargöçer aşiretlerinin birçoğunun adı eşkiyalık faaliyetlerinde geçse de bunlardan üzerlerine askeri kuvvet sevkedilecek kadar yoğun faaliyette bulunmuş olan bir aşiret, Maraş'a yakın Pazarcık Ovası'nda konargöçer hayatı yaşayan Kılıçlı Aşireti'dir. Bu aşiretin bir kısmı 1770 senesinde kiraladıkları süvariler ile gündüz gece demeden yolcuların yollarını kesip mallarını yağmalamış hatta bazılarını öldürmüşlerdir. Bu durum şehirde huzuru bozunca eşkiyalığa karışanlarının cezalandırılması için Eylül 1770'de Maraş Valisi Vezir Mehmed Paşaya ve Maraş ileri gelenlerinden Dulkadirzade Mîr Seyyid Süleyman ve Mîr Osman ve Bayezidzâde Mîr Numân ve Karabekirzâde Mîr İbrâhim'e emr-şerif gönderilmiştir ¹⁶⁵⁶. Bu emrin icra

¹⁶⁴⁸ Söylemez, "Maraş ve Çevresinde Eşkiyalık Faaliyetleri", s. 69-85; Mahmut Ulubaş, *Maraş ve Çevresinde Aşiretler*, s.12.

¹⁶⁴⁹ VGMA, HD, nr.562, s.50.

¹⁶⁵⁰ VGMA, HD, nr.562, s.50.

¹⁶⁵¹ VGMA, HD, nr.1157, s.58,59, 64,67. vd.

¹⁶⁵² Şahin, "Göçebeler", s. 132.

¹⁶⁵³ Ulubaş, agt., s.224.

¹⁶⁵⁴ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri", *Ankara Üniversitesi. Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara, 1995, ss.173-195

¹⁶⁵⁵ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.188

¹⁶⁵⁶ "Bakiyyetü's-süyûf Kılıçlı taifesinden olub ez-kâdim şekavet ve bagî ve tuğyan ile me'luf olanları Maraş'a karîb Pazarcık ovasında sâlik olub isticâr eyledikleri süvârileri leyl ü nehâr tüccar ve ebnâ-yı sebilin emvâl ve eşya ve hayvanların nehb ü garet ve ashabını bi gayr-i hak katl ve ibadullah şer' ve mazarratlarından meslubu'l-rahat olmakdan nâşi" Bkz. COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.180.

edilip edilemediğini tespit etmek mümkün olmamıştır ancak bazı aşiretlerin bizzat şehrin ileri gelenleri tarafından eşkiyalığa teşvik edildikleri göz önünde bulundurulursa cezalandırılmamış olmaları da mümkündür.

Kılıçlı Ekradı eşkiyasının yanı sıra Tacirli Türkmeni, Elçi Türkmeni ile Bektaşlı Ekradı eşkiyaları Maraş ve çevresinde önemli tahribata neden olmuşlardır¹⁶⁵⁷. Nüfusun önemli bir unsuru olan aşiretlerden bazıları eşkiyalık faaliyetleri ile anılmışlardır. Bu durumun nedenleri aşağıda ayrı bir başlık altında incelenecektir.

6.4.1. Haremeyn Reayası Olan Konargöçerler

Yasaklanmış, engellenmiş, kutsal alan, kişinin namusu anlamlarındaki Arapça “Harem” kelimesinin tesniye (ikil) çoğulu olan, Haremeyn kelimesi terim olarak, Mekke ve Medine şehirlerini ifade etmektedir¹⁶⁵⁸. Osmanlı Devleti’nde bu iki şehre ve ahailerinin korunmasına ayrı bir önem verilmiş; toplumun her tabakasından insanlar bu iki şehre mahsus vakıflar tesis etmişlerdir. Haremeyn Vakıfları olarak isimlendirilen, kendine mahsus idari teşkilatı olan bu vakıfların bazılarının gelirleri konargöçer cemaatlerin vergi gelirlerinden sağlanmaktaydı. Vergilerini Haremeyn vakıflarına ödeyen bu cemaatler Haremeyn Reayası olarak adlandırılmaktaydı¹⁶⁵⁹.

Maraş’taki konargöçer cemaatlerden Pazarcık’ta yerleşmiş bulunan Akçakoyunlu Cemaati Haremeyn reayalarındandı. Rakka Valisi’nin ekrad eşkiyası üzerine harekâtı esnasında iki ateş arasında kalan bu cemaat, Okçuizzeddinli eşkiyaları ile iş birliği yaptıkları gerekçesiyle Rakka’ya iskanlarına karar verilse de 1740 yılında Pazarcık’a dönmeleri için ferman yayınlanmıştır¹⁶⁶⁰.

6.4.2. Konargöçer Aşiretlerin Eşkiyalık Faaliyetleri ve Bunun Nedenleri

Birçok sosyal olayda olduğu gibi aşiretlerin eşkiyalık faaliyetlerinin de birden çok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri konargöçer yaşam süren aşiretlerin otoriteyi kabul etmemeleridir. Ancak bundan daha önemli olan neden merkezi devlet otoritesinin zayıflamasıyla birlikte şehir yönetiminde söz sahibi olan bazı kişilerin otorite boşluğundan istifade etmeleridir¹⁶⁶¹. Yaşam tarzları itibarıyla ele geçirilmeleri güç olan suçlular kimi resmi görevlilerce eşkiyalık etmeleri için teşvik edilmişlerdir. Bu durum Maraş Naibi Şerif İsmail’in divana gönderdiği mektupta açıkça görülmektedir. Şerif İsmail’e göre, Maraş’tan başka Antep, Adana, Halep, Kayseri, Sivas hatta Tokad çevrelerinde yol kesip adam öldüren Kilis ekradından Okçuizzeddinli aşireti, Maraş mütesellimi Ebubekir’in çabalarıyla eşkiyalıklarına son vermiş, iki buçuk yıl boyunca insanlar huzura kavuşmuştur. Ancak bu durum, eşkiyaların gasp ettikleri mallardan

¹⁶⁵⁷ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.133 s.453/1530.

¹⁶⁵⁸ Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, New York, 1976, s.171.

¹⁶⁵⁹ Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Mustafa Güler, Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları, İstanbul, 2011.

¹⁶⁶⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.174/675.

¹⁶⁶¹ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.126/525.

hisse alan Çavuşlar Kethüdası Ömer, Dulkadiroğlu Deli Mahmud ve kardeşi Osman'ın işine gelmemiştir.

Aşiretlerin gasp ettiği mallardan pay alan bu isimler 1748 yılı ortalarında Kılıçlı ve Tacirlü aşiretlerini eşkiyalık için tahrik ederek şehirde yüz bin kuruşluk zarara yol açmışlardır¹⁶⁶². Bu örnekte naibin yanlış davranmış olabileceği hususu göz ardı edilmemelidir. Zira daha önceki bölümlerde bahsi geçtiği üzere merkezi otoritenin zayıfladığı XVIII. asırda naibler şehrin güçlü aileleri arasında tarafgir davranabilmişlerdir. Bununla birlikte bir başka örnekte de aşiretlerin eşkiyalıklarında yöneticilerden destek gördüklerine dair ipuçları yer almaktadır. Bu ipuçları Furnus isimli köyden Kethuda Mustafa'nın arzuhalinde görülmektedir.

Şöyle ki 1776 senesinde Kılıçlı ve Mendillu aşiretlerinin eşkiyaları ile levendât artıkları Furnus'u basarak otuz beş kişiyi öldürmüştür. Ayrıca yirmi bin koyun, iki bin sığır, üç yüz merkep, yüz dana ve on dört deve ile yüz seksen adet tüfek ve seksen adet kılıcı gasbetmişlerdir. Bu olaydan sonra Mustafa ile baskında yer alanlar Maraş Beylerbeyi Çerkes Hasan Paşa tarafından yargılanmışlar; yargılama sonunda Kılıçlı aşiretinin eşkiyaları verdikleri zarara karşılık otuz bir kise akçe ödemeyi kabul etmişlerdir. Vali Çerkes Hasan Paşa ise otuz bir kise akçenin yirmi sekiz kisesine el koymuş ve köylülere, hazinesinden ödeyeceğini vaat ettiği halde ödememiştir. Kethüda Mustafa'nın başvurusu üzerine Maraş kadısına Nisan 1777'de emir gönderilerek işin aslının ne olduğunun kadı tarafından soruşturulması istenmiştir¹⁶⁶³.

Bir kısım yöneticinin desteği yanında konargöçerlerin yaşam tarzı da bir kısmının eşkiyalıkla anılmasında etkili olmuştur. Konargöçer bir yaşam tarzını benimsemiş bu insanlar, yerleşik hayata geçmek istememişlerdir. Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti çerçevesinde Rakka ve çevresine iskân edilmek istenen aşiretler iskândan kaçarak Maraş ve çevresinde konargöçer hayata devam etmişler; devlet tarafından belli bölgelere iskânları emredildiğinde ise tarımla geçinmek yerine silah kuşanarak eşkiyalık yapmayı tercih etmişlerdir¹⁶⁶⁴. Maraş ve çevresinin coğrafi şartları konargöçer yaşam tarzı için uygun olduğundan Maraşlı Osman Paşa'nın katlinden sorumlu olan Afşar ve Kuzugüdenli aşiretleri gibi suça karışanlar devlet otoritesinden kaçmak için coğrafi imkânlardan faydalanmışlar, Maraş kazası çevresindeki sarp dağlara sığınmışlardır¹⁶⁶⁵.

¹⁶⁶² COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.232/1

¹⁶⁶³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.273/1

¹⁶⁶⁴ COA, C. DH, 43/ 2110 Mar'aş Beglerbegine hüküm ki sen ki mir-mirân-ı mumâileyhsin hâlâ uhdende olan İfrâz-ı Zulkadriye Türkmândan müfrez *Tâcirli cemaâti* bundan akdem Rakka havâlisine iskân olunub lâkin mezbûrlar mevzi'-i ikâmetlerinde ziraat ve hirasete râğbet idmeyüb alât-ı hârb ile râkiben gezmekle me'lûf olub"

¹⁶⁶⁵ "Çadircı Mehmed ile Kozanlı Samur ağazadelerin beher hâl terbiye ve ahz u istisâllerine menûl olarak saye-i celâdet vâye-i hazret-i mülükânede ber vech-i suhulet husul-pezir olacağı der-kâr ise de fakat bunların bulundukları mahal sa'b'ü-l mürur olmak ve ol havâlinin evvel bâharı takarrüb itmiş..." Bkz. COA, MKT, d., nr.67/17.

6.5. Sosyal Hayat

6.5.1. Aile

En yalın ifade ile aile, akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin meydana getirdiği topluluktur¹⁶⁶⁶. Anne-baba, çocuklardan meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir yapı olan aile; toplumun çekirdeğidir¹⁶⁶⁷. Sosyolojik olarak aile, barındırdığı fert sayısına göre çekirdek aile ve geniş aile olarak tanımlanır. İslamiyet öncesi dönemde Türk ailesi konargöçer yaşam tarzına bağlı olarak şekillenmiştir ki bu aile tipi çekirdek ailedir¹⁶⁶⁸. Ancak zirai faaliyetlerin temel geçim kaynağı olduğu geleneksel şehir ve köy hayatında çekirdek aile, hayatın sürdürülmesi için uygun bir aile tipi değildir. Ailenin üretimi, kırsal alandaki iş bölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması gibi hususlar üç kuşağın bir arada yaşamasını gerektirmiştir¹⁶⁶⁹. Araştırma döneminde Maraş'taki aile yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgiler içeren arşiv belgeleri ne yazık ki sınırlıdır. Ancak divana ulaşan kimi şikâyetler, hukuki bir müessese olan ailenin oluşumu ve sona ermesi hakkında bilgiler içermektedir. Bu başlıkta arşiv belgelerine dayanarak ailenin XVIII. asırda sosyal hayattaki durumu ele alınmaya çalışılacaktır.

6.5.2. Evlilik ve Boşanma

Aile, taraflar arasındaki karşılıklı irade beyanı ve bir akitle meydana gelmesi hasebiyle hukukî bir müessesedir. Aile hukuku ise tarafların veya velilerin evlilik konusunda anlaşmasıyla; Arapça “hıtbe”, Türkçe “söz kesme” veya “nişanlanma” olarak adlandırılan nişanlılık evresiyle başlar¹⁶⁷⁰. Bu evre hukuki bir süreçten çok bir sosyal süreçtir¹⁶⁷¹. Nişanlılık evresinde tarafların birbirlerine herhangi bir ödemede bulunma zorunluluğu yoktur. Fakat özellikle erkek tarafı örfe göre bazı hediyeler verebilir, mehrin bir kısmını ya da tamamını bu süreçte ödeyebilir. Nişanın bozulmasıyla ortaya çıkabilecek sorunlarla ilgili kurallar İslam hukukunda ve Osmanlı uygulaması çerçevesinde çözülmüştür¹⁶⁷². Araştırma döneminde Maraş'ta nişan adetleri ve bu süreçte yaşanan sorunlar, Maraş şer'îye sicilleri günümüze kadar ulaşmadığından tespit edilememiştir.

Fakat Maraş mahkemesinde çözüme kavuşturulamayan bu sebeple mağdur olan Hasan'ın Divan'a intikal ettirdiği davası nişanlılık sürecinin sona ermesi ile ilgilidir. Maraş kazasına tabi Surekanlı Kasabası sakinlerinden Hasan aynı kasabadan Murad oğlu Yusuf'un kızı ile nişanlanmış, nişanla birlikte şahitler huzurunda nikâh kıydırmıştır. Ancak kız, daha babasının evindeyken Yusuf vefat etmiş, velayet dedesi

¹⁶⁶⁶ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *DİA*, C.2, 1989, İstanbul, s.200.

¹⁶⁶⁷ Birsan Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, C.8, Sayı:1-2, s.48,50.

¹⁶⁶⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2011, s.220.

¹⁶⁶⁹ Ortaylı, *Osmanlı Tolumunda Aile*, s.4.

¹⁶⁷⁰ Mehmet Âkif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul, 2020, s.30.

¹⁶⁷¹ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.44.

¹⁶⁷² Hamza Aktan, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* II, Ankara, 1992, s.397.

Murad’a geçmiştir. Torununun velayetini üstlenen Murad nikâh akdedilmiş olmasına rağmen kızı Hasan’a vermemiş, hatta Hasan’ı şehrin ehl-i örfüne şikâyet ederek zincire vurdurup elli kuruşunu almıştır. Hasan’ın İstanbul’a gidip şikâyetçi olması üzerine Temmuz 1734’te sorunun Maraş mahkemesinde çözülmesi için beylerbeyine ve kadiya emir gönderilmiştir¹⁶⁷³.

Nişanlılık evresiyle ilgili tespit edilebilen yukarıdaki tek örnekte nişanla bereber nikâh kıyıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum nikâh akdinin önemi ile ilgilidir. Zira akdin yapılması sırasında meydana gelebilecek eksikliklerin doğuracağı dinî ve hukuki sonuçlar ve bu akdin sosyal hayattaki rolü sebebiyle nikâh akidleri islamın ilk yıllarından itibaren kadıların ya da kadıların izinname ile yetki verdiği din adamlarının huzurunda kıyılmıştır¹⁶⁷⁴. Böylelikle evliliğin ölüm ya da boşanma neticesinde sona ermesi durumunda ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar azaltılmıştır. Divan’a sosyal hayatın farklı alanlarına dair birçok şikâyet yansımışken evlilik müessesesinde yaşanan sorunlarla ilgili şikâyetler diğer hususlara nazaran yok denecek kadar azdır. Bu durum boşanma hadiselerinin Maraş’ta az görülmesiyle ilgili olabileceği gibi sicillere kaydedilen akidlerin sorunların Maraş mahkemesinde çözülmesini kolaylaştırmasıyla da ilgili olabilir. Evlilik müessesesiyle ilgili tespit edilebilen az sayıdaki müracaat ise nikâh akdi sırasında kadına verilen ya da verilmesi taahhüt edilen “mehir” hususundadır.

Sözlükte ücret manasına gelen mehir, fıkıh terimi olarak evlilik esnasında kadına verilen ya da verilmesi taahhüt edilen para ya da malı ifade etmektedir. Mehirin tamamı nikâh anında ödenebileceği gibi tamamının ya da bir kısmının ödemesi daha sonraya bırakılabilmiştir. Ancak genel uygulama mehirin bir kısmının başta (mehr-i muaccel), geri kalanının ise sonra ödenmesidir (mehr-i müeccel)¹⁶⁷⁵. Müeccel mehir, bir vade belirlenmişse vade geldiğinde; belirlenmemişse boşanmada ya da kocanın ölümünde ödenmiştir¹⁶⁷⁶. Maraş’ta da mehrin, Osmanlı’daki yaygın uygulamada olduğu gibi bir kısmının önden geri kalanının ise sonradan ödendiği anlaşılmaktadır. Mehrin bir kısmının sonra ödenmesi halinde kadın mehirini almadan ölürse bu kısım kadının mirasçılara ödenmelidir. Fakat Seyyid Cemalettin’in şikâyetinde görüldüğü üzere kimi zaman kocalar ölen karılarının mehrini ödemek istememişlerdir.

Seyyid Cemalettin’in iddiasına göre, kızı Elbistan sakinlerinden Hacı Hasan’ın nikâhlı eşişken 1689/1690’da vefat etmiş, Seyyid Cemalettin, kızına nikâh esnasında taahhüt edilen 1000 altından ve kızının terekesinden kendi hissesine düşen miktarı talep etmiştir. Ancak on yıldan fazla süre geçtiği halde bu meblağı tahsil edemeyince şeyhülislamdan aldığı fetva ile Divan’a giderek şikâyetçi olmuş bunun üzerine 1701’de

¹⁶⁷³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.144, s.610/2111.

¹⁶⁷⁴ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.60.

¹⁶⁷⁵ Mehmet Âkif Aydın, “Mehir”, *DİA*, C.28, Ankara, 2003, s.389.

¹⁶⁷⁶ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.89.

Maraş kadısına gönderilen emirle davanın Maraş mahkemesinde çözüme kavuşturulması istenmiştir¹⁶⁷⁷.

Seyyid Cemalettin'in şikâyetinin nasıl neticelendiği tespit edilememiştir. Ancak islam hukukuna göre ödenmesi zorunlu olmasına rağmen bazı kişilerin mehri ödememekte ısrarcı oldukları bizzat Divan'a müracaat eden Mehmed ile Ayşe'nin şikâyetinde görülmektedir. Karı kocanın beyanlarına göre Bayezidli Mahallesi'nden Çekçek oğlu Hacı Ahmed 1756/1757'de boşadığı karısı Ayşe'ye 100 altınlık mehrini yedi sekiz yıl boyunca ödememiştir. Hacı Ahmed'ten boşandıktan sonra Mehmed'le evlenen Ayşe eski kocası Hacı Ahmed'ten mehrini talep etmiş fakat Hacı Ahmed mehri vermediği gibi Gazi oğlu Halil ile birlikte Ayşe'nin evini basıp bir küçük çocuğu öldürmüştür. Mehmed ile Ayşe'nin sadece mehri talep etmeleri ölen çocuğun diyetini dile getirmemeleri de dikkat çekici bir husustur¹⁶⁷⁸.

Mehir, nakit olabileceği gibi bağ, bahçe tarla gibi gayr-i menkul de olabilir. Mehir olarak eşe verilen bu mülke kocanın borcundan dolayı müdalale edilemez. Buna rağmen Maraş sakinlerinden Fakı oğlu İmam Ağa'nın eşi Fatma'ya mehir olarak verdiği Hazinedarlı Mahallesi'ndeki bir kıta bağa âyandan Çavuşlar Kethüdası Ahmed Ağa İmam Ağa'dan alacağı olduğu gerekçesiyle el koymuştur. Fatma, Ahmed Ağa'yı mahkemeye vermiş ancak dava sonuçlanmadan Ahmed Ağa vefat edince Ahmed Ağa'nın kardeşi Veli Bey, bağı ele geçirmiştir. Maraş'ta bir netice elde edemeyen Fatma, 1731'de İstanbul'a giderek Divan'a şikâyet etmiştir¹⁶⁷⁹.

Evlilik esnasında ya da evliliğin sona ermesinde yaşanabilecek sorunların önüne geçmek için nikâhların, kadı ya da yetki verdiği din adamlarınca kıyıldığı daha önce ifade edilmişti. Bu uygulama daha önce evlilik yapmış ve bu evliliği ölüm ya da boşanma ile sonuçlanmış kimselerin evliliklerinin sona erdiğinin tespitine gösterilen özenden kaynaklanmaktadır. Zira evliliği bir şekilde sona ermiş kadının yeniden evlenmek istediğinde önceki evliliğin sona erdiğinin kesinleşmiş olması ve iddet müddetinin tamamlanmış olması gerekmektedir¹⁶⁸⁰. Gösterilen bu özene rağmen Maraş sakinlerinden Ahmed örneğindeki gibi zaman zaman nikâh üzerine nikâh kıyıldığı da vakidir.

Ahmed'in bizzat Divan'a müracaat ederek dile getirdiğine göre, Ahmed Hazinedarlı Mahallesi'nden Ali'nin kızı Esme'yi şahitler huzurunda nikâhlamıştır. Ancak zifaf olmadan önce yine Maraş sakinlerinden Dobruk oğlu Mehmed isimli kimse Esme'yi daha önce kendisinin nikâhladığını iddia etmiştir. Bunun üzerine Ahmed mahkemeye müracaat etmiş Mehmed'in nikâhının Ahmed'in nikâhından sonra olduğu ortaya çıkmış, dava Ahmed'in lehine sonuçlanmıştır. Buna rağmen Mehmed, mali kuvveti ve ehl-i örfle yakınlığı sebebiyle Esme'yi zorla almıştır. Mehmed'le Maraş'ta

¹⁶⁷⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.36, s.40/151.

¹⁶⁷⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.2/2.

¹⁶⁷⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.125, s.508/1.

¹⁶⁸⁰ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.68.

mücadele edemeyen Ahmed Divan'a müracaat etmiş nikâh akdettiği Esme'nin kendisine verilmesi için hüküm talep etmiştir.

Ahmed'in müracaatı üzerine Eylül 1731'de Maraş naibine ve mütesellimine emir gönderilerek davanın Maraş'ta görülmesi istenmiştir¹⁶⁸¹. Ahmed'in Divan'a gitmesinin çözüm olmadığı iki yıl sonra arzuhal gönderip Mehmed'ten bir kez daha şikâyetçi olmasından anlaşılmaktadır. Maraş Nakibüleşraf Kaymakamı Ömer ve naibe rüşvet veren ve yalancı şahitler bulan Dobrukoğlu Mehmed, Ahmed'in nikâhlısı Esme'yi zorla almıştır. Ahmed'in bu arzuhalinde naibi rüşvet almakla itham etmesinden olsa gerek Eylül 1733'te dava Maraş Müftüsü Ahmed Efendi'ye havale edilmiş, tarafsız bir şekilde olayı araştırıp Anadolu kazaskerine bildirmesi istenmiştir¹⁶⁸².

Nikâhların kayıtlarının tutulmasının önemi ulemadan Mehmed Efendi'nin yaşadığı olaydan da anlaşılmaktadır. 1740'ların sonlarında Maraş sakinlerinden Belpınarlı Halil Efendi'nin kızını nikâhlayan Mehmed Efendi kendisine garezi olan âyandan Dulkadir oğlu İsmail Bey'in müdahalesi ile karşılaşmıştır. Dulkadiroğlu İsmail Bey ve birkaç adamı "Halil Efendi'nin kızı senden önce başkasına nikâhlanmıştı, senin nikâhını iptal ettiririz" diyerek Mehmed Efendi'yi tehdit etmişler, nüfuzlu bir aileye mensup İsmail Bey'le mücadele edemeyen Mehmed Efendi de hakkını aramak için Divan'a müracaat etmiştir. Nikâhın şahitler huzurunda gerçekleştiğini ifade eden Mehmed Efendi, İsmail Bey ve adamlarının müdahalesinin önlenmesi için hüküm talep etmiştir. Bunun üzerine Ekim 1750'de beylerbeyine ve naibe gönderilen emirle Mehmed Efendi'nin nikâhına müdahale edilmemesi istenmiştir¹⁶⁸³.

Yukarıdaki örnekte Dulkadiroğlu İsmail Bey, Mehmed Efendi'yi nikâhını feshettirmekle tehdit etmektedir. Fesih, İslam hukukunda evliliğin kuruluş aşamasında ya da evlilik devam ederken meydana gelen bir eksiklik veya sakatlık sebebiyle bozulmasıdır. Şahitler bulunmadan yapılan, eksik ehliyetli bir kimse tarafından velisinin izni veya icazeti alınmadan akdedilen, boşanma iddeti süresi içinde yapılan evlilikler kadı tarafından fesh edilebilir¹⁶⁸⁴. Bunun haricinde evlilik; talak, muhalaa ve tefrikle sona erer. Araştırma dönemine ait şer'îye sicilleri olmadığı için araştırma döneminde Maraş'ta boşanmaların sebebi ve kaç boşanma davasının olduğu tespit edilememektedir. Bununla birlikte haklarını aramak için Divan'a müracaat eden bazı kadınların şikâyetlerinden kimi kocaların karılarını sebepsiz yere terk edip mehir ve nafakalarını ödemedikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Şerife'dir. Kocası Kürd Ali, Şerife ile beraber İstanbul'a gitmiş ancak mehirini ve nafakasını ödemedi Şerife'yi İstanbul'da bırakarak kendisi Maraş'a dönmüştür. Şerife'nin müracaatı üzerine Nisan 1738'de

¹⁶⁸¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.142, s.127/410.

¹⁶⁸² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.142, s.169/551.

¹⁶⁸³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.276/3.

¹⁶⁸⁴ Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s.105.

Maraş naibine hüküm göndermiş, Kürd Ali'nin yakalanarak mehir ve nafakanın tahsil edilip ve Şerife'ye ödenmesi istenmiştir¹⁶⁸⁵.

İslamın aileye önem vermesine rağmen karısını İstanbul'a götürüp terk eden Ali sadece mehir ve nafaka ödemekle yükümlü tutulmuş başka bir ceza verilmemiştir. Bu örnekte nafaka ile birlikte mehirin ödenmesinin istenmesinden kocasının Şerife'yi boşadığı anlaşılmaktadır. Ancak nafaka yükümlülüğünün yerine getirilmemesi Hanefi fıkına göre boşanma sebebi değildir; kadın bu sebeple boşanma talep edemez. Fakat nafakanın tahsil edilmesi için mahkemeye müracaat edebilir. İstanbul'un Cafer Ağa Mahallesi sakinlerinden Fatma'nın kocası Maraş beylerbeyinin hazine kâtipliği görevi ile Maraş'a gelmeden mahkeme Fatma'ya günlük otuz akçe nafaka takdir etmiştir. Kocası Maraş'ta bulunduğu süre zarfında mahkeme tarafından tayin edilen bu nafakadan bir akçe göndermeyince Eylül 1765'te Fatma, saray kapıcıbaşlarından Hüseyin'in şatırı Mehmed'i vekil tayin ederek nafakasını tahsil için Maraş'a göndermiştir¹⁶⁸⁶.

Nafaka tayininde bir standardın olmadığı şahısların sosyal statüsünün belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Zira İstanbul sakinlerinden Fatma için günlük otuz akçe belirlenmişken, kocası 1766/1767'de başka bir yere giden Maraşlı Fatma için mahkemede günlük yüz pare¹⁶⁸⁷ nafaka ve kisve baha takdir edilmiştir¹⁶⁸⁸. Fatma eşi Maraş'a dönünce nafakayı talep etmiş, alamayınca Temmuz 1776'da eşini Divan'a şikâyet etmiştir. Eğer kayıta, akçe yerine yanlışlıkla "pare" yazılmamış ise Fatma için takdir edilen nafaka oldukça yüksek bir meblağdır. Zirâ söz konusu devirde Malatya kadısı dahi günlük üç yüz akçe ile atanmaktadır¹⁶⁸⁹.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere haksızlığa uğrayan kadınlar ya Divân'a şahsen müracaat ederek ya da arzuhal göndererek haklarını aramışlardır. Bu müracaatlara dayanarak Maraş'ın sosyal hayatında kadınların yeri aşağıda ayrı bir başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

6.5.3. Sosyal Hayatta Kadın

Osmanlı sosyal hayatında kadının mevkii konusunda yaygın kanı kadınların aşırı derecede baskı altında tutulduğudur¹⁶⁹⁰. Hatta müsteşriklerin kaleme aldığı eserlerde kadın, evine kapatılan, birçok haktan mahrum bırakılan, sosyal hayattan tecrit edilmiş bir varlık olarak tasvir edilmiştir¹⁶⁹¹. Oysa şer'iyye sicillerine dayanılarak yapılan

¹⁶⁸⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.159, s.41/159.

¹⁶⁸⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.34/3.

¹⁶⁸⁷ XVII. Yüzyılın sonlarına doğru akçenin yerine kullanılabilecek para birimi. Bu sistemde 3 akçe = 1 Para, 40 para=1 kuruştur. Daha geniş bilgi için bk. Ali Akyıldız, "Para", *DİA*, C.34, s.163-166.

¹⁶⁸⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.282/3.

¹⁶⁸⁹ *Nuruosmaniye*, d., nr.5193-21, vr.3b.

¹⁶⁹⁰ Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700, *International Journal of Middle East Studies* 12 (3), 1980, s.231.

¹⁶⁹¹ İbrahim Solak-Zeynep Uysal, "Osmanlı Döneminde Kadın Konya Örneği (1670-1680), *Uluslararası Geçmişten Günümüze Bokır Sempozyumu*, Konya, 2016, s.991.

çalışmalar¹⁶⁹² Osmanlı toplumunda kadının statüsünün oryantalistlerin iddia ettiği gibi olmadığını göstermektedir.

Şer'îye sicilleri kadar ayrıntılı bilgiler vermese de Divan'da tutulan şikâyet ve ahkâm defteri kayıtları XVIII. asır Maraş'ında kadının sosyal hayattaki yerini göstermesi bakımından önemli ipuçları içermektedir. Çoğu kez arzuhal göndererek haklarını arayan kadınlar kimi zaman İstanbul'a giderek Divân'a şahsen müracaat etmişlerdir. Bu müracaatlardan kadınların, ülkenin diğer şehirlerinde olduğu gibi borç alıp verdikleri, iktisadi faaliyetlerde¹⁶⁹³ bulundukları görülmektedir. Örneğin, karısı Sultan'dan 300 kuruş borç alan Mustafa'nın 1732'de Divan'a başvurması üzerine kaleme alınan hükümden kadınların, muamele-i şer'îye olarak adlandırılan usulle paranın nemalandırılması şeklinde iktisadi faaliyetlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Sultan, sağlığında kocası Mustafa'ya 300 kuruş verip muamele-i şer'îye ile nemalandırmasını ve faizinden evin masraflarını görmesini istemiştir¹⁶⁹⁴.

Kadınların sosyal hayattan tecrid edilmiş bir varlık olmadığının örneklerinden bir diğeri ise Hüseyin'in Maraş ahalisinden bazı kimselerden on yıl boyunca alamadığı beş yüz kuruşluk alacağının tahsili için Temmuz 1777'de karısı Fatma'yı vekil tayin etmesidir¹⁶⁹⁵. Kadınlar, ticari faaliyetlerde kocalarına vekil olabildikleri gibi kocalarına borç da verebilmişlerdir. Bunlardan biri 1784'te İstanbul'a giderek Divan'a müracaat eden Maraşlı Hürü'dür. Kocası Gürnlüzâde Bekir Efendi, Hürü'ye olan 250 kuruşluk borcunu ödemedi vefat etmiş, Hürü de alacağının mirasın tamamına el koyan kocasının diğer karısından tahsil edilmesi için hüküm talep etmiştir¹⁶⁹⁶. Miras davaları kadınların sosyal hayattaki yerlerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Mirasla ilgili Divan'a yansıyan davaların çoğunda arzuhal göndererek ya da bizzat Divan'a müracaat ederek şikâyetçi olan kadınların isimleri görülmektedir. Miras konusuna ileride ayrıca yer verilecektir.

6.5.4. Sosyal Hayata Dair Davalar

6.5.4.1. Alacak Verecek Davaları

İncelenen dönemde kişilerin birbirleriyle olan alacak verecek ilişkilerine dair en önemli kayıtlar şer'îye sicilleridir. Daha önce de belirtildiği gibi bu kayıtların olmaması araştırmanın bu safhasını sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte kadı sicillerindeki kadar ayrıntılı bilgiler içermese de ehl-i örf mensuplarının, tüccarların, hatta babalarını şikâyet

¹⁶⁹² Kadı sicillerine dayanılarak hazırlanan bu çalışmalardan bazıları için bkz. Ronald C. Jennings, *Women in Early 17TH Century Ottoman Judicial Records- The Sheria Courts of Anatolian Kayseri*, Journal of Economic and Social History of the Orient, Vol.18 (1), Brill, 1975; Haim Gerber, *agm*; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839-1876)*, Ankara, 2013; Zeynep Uysal, *Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği 1670-1680)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014;

¹⁶⁹³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.167, s.257/874.

¹⁶⁹⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.136, s.137/1.

¹⁶⁹⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.282/2.

¹⁶⁹⁶ Akpınar, III. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinden, s.84.

eden evlatların¹⁶⁹⁷ alacak verecek meselelerine dair birçok arzuhal Divan'a ulaşmıştır. Bu arzuhaller, borçlu ve alacaklının yaşadığı şehir, sosyal statüsü, mensup olduğu din gibi bilgiler ihtiva etmesi sebebiyle şehrin sosyal ve ekonomik hayatını hakkında yorum yapabilmeye imkân sağlamaktadır.

Şahitler huzurunda imzalanmış hüccetlerle birlikte Divan'a sunulan arzuhallerde genellikle borcun kaynağının ne olduğu belirtilmemektedir. Bununla birlikte unvanlarından askerî zümreden oldukları anlaşılan alacaklı ve borçluların davalarının bir kısmının iltizam gelirlerinin tahsili ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere iltizam, vergilendirmenin bir tür özelleştirilmesidir¹⁶⁹⁸. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden beri uygulanan iltizamda XVII. asrın sonlarından itibaren malikâne sistemine geçilmiştir. Belirli mukataaları kayd-ı hayat şartıyla tasarruf etmeye başlayan malikâneciler vergi toplamayı fiilen kendileri yapmayıp ikinci hatta üçüncü elden mültezimlere devretmeye başlamışlardır¹⁶⁹⁹. Vergi toplama hakkını elde eden bu mültezimler, iltizam bedellerini ödemeleri gereken yerlere zamanında ödememişler bu durum birtakım şikâyetlere mucip olmuştur¹⁷⁰⁰.

Bu şikâyetlerden biri Zeytun köyünden İsmail hakkındadır. Hatice Sultan'ın Kapıkethüdası Mehmed, tasarrufunda olan haslardan bir kısmını 1710'da Zeytun'lu İsmail'e 1400 kuruşa iltizama vermiş ancak vadesi dolduğu halde alacağını tahsil edememiştir. Kethüda Mehmed'in Divan'a müracaatı üzerine İsmail'in iltizam bedelini ödemesi için Maraş kadısı ve mütesellimine hitaben Haziran 1718'de emir gönderilmiştir¹⁷⁰¹. Yine askerî zümreden Seyyid Mehmed ile Maraş sakinlerinden Dulkadiroğlu Kethüda Çalık Ömer, Hüseyin Çeribaşı, Bayrakdâr İbrahim, Hüseyin Kethüda ve Molla Mahmud isimli kişiler arasındaki davada Maraş sakini olan borçluların, 1689 senesi mart ayı başlangıcı itibariyle ödemeleri gereken 1000 kuruştan 720 kuruşu ödeyip kalan 280 kuruşu ödemedikleri görülmektedir¹⁷⁰².

Mültezimler iltizam edecekleri mukataalar için az ya da çok peşin ödeme yapmak zorundaydılar. Bazı mültezimlerin bu peşin ödemeyi borçlanarak yaptıkları görülmektedir. Örneğin 1698'de *Maraş Bedeliyesini*¹⁷⁰³ toplamaya memur olan Abdullah, Muhassıl¹⁷⁰⁴ Bî-zebân Ali'den 1200 kuruş¹⁷⁰⁵, Erzurumlu Kara Mehmed'ten

¹⁶⁹⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.136, s.137/1.

¹⁶⁹⁸ Mehmet Genç, "İltizam", *DİA*, C.22, İstanbul, 2000, s.154.

¹⁶⁹⁹ Genç, İltizam, s.157.

¹⁷⁰⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.123, s.456/2.

¹⁷⁰¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.74, s.170/1.

¹⁷⁰² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.167, s.167/671.

¹⁷⁰³ Osmanlı maliyesinde bazı belirli hizmetlerin yerine getirilmesi veya gerekli mühimmat ve levâzımın temini gibi yükümlülüklerin nakde çevrilmesi ise "Bedel" olarak adlandırılmıştır. 1698'de Maraş Kereste Bedeliyesini toplama hakkı Abdullah'ın uhdesindedir. Daha geniş bilgi için bk. Feridun Emecen, "Bedel", *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s.301.

¹⁷⁰⁴ Muhassıl: Cizye, âşâr, âdet-i ağnâm, imdâd-ı seferiyye ve hazeriyye, sâlâriyye, bedel-i nüzul, avârız gibi vergilerin tarh ve tahsilinde görev alan memurlar. Daha geniş bilgi için bk. Yücel Özkaya Ali Akyıldız, "Muhassıl", *DİA*, C.31, İstanbul, 2006, s.18-20.

¹⁷⁰⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.43, s.321/1299.

5000 kuruş¹⁷⁰⁶, Saraylı Fethiye isimli kadından da dokuz kese akçe borç almış ancak 1705/1706'senelerine kadar borçlarını ödemeyince söz konusu kişiler alacaklarının tahsili için Divan'a müracaat etmiştir¹⁷⁰⁷.

Alacaklı ile borçlunun askerî zümreden olduğu bir başka davada ise alacaklı Hüseyin borçlu Maraş sakinlerinden Gani Yusuf oğlu Ahmed'tir. Hüseyin'in iddiasına göre Gani Yusuf oğlu Ahmed 3300 kuruşluk borcunun 1300 kuruşunu ödemiş, kalan 2000 kuruşa karşılık Maraş'taki hamamın icarını vermeyi taahhüt etmiştir. Ancak kalan borç ödenmeden Ahmed vefat etmiştir. Hüseyin alacağını tahsil için vekilini Maraş'a göndermiş ise de Ahmed'in oğlu babasından kalan borcu ödememiştir¹⁷⁰⁸. Hükümde "Paşa" ifadesi geçmese de Gani Yusuf oğlu Ahmed olarak zikredilen kişi Maraş'ta birçok hayır kurumu yaptırmış olan Gani Yusufzâde Ahmed Paşa olsa gerektir. Zira bundan birkaç yıl sonra Divan'a sunulan bir başka arzuhalde vefat eden Ahmed Paşa'dan 800 kuruşluk alacağını tahsil edemeyen Debbağ Salih, söz konusu meblağın varislerinden alınmasını talep etmiştir¹⁷⁰⁹.

Yukarıda görüldüğü üzere borçlu vefat ettiğinde alacaklılar borcun varislerden tahsil edilmesini talep etmişlerdir. Ancak Bayezidoğlu Kalender Bey'in oğlu Mehmed ve Çavuşlu Mahallesi'nden Veli Bey Oğlu Ali gibi kimi varisler babalarından intikal eden borçları "üzerinden zaman mürur etmiştir" diyerek ödememişlerdir¹⁷¹⁰. Unvanından askerî zümreden biri olduğu anlaşılan Ömer'in iddiasına göre Serveri Ahmed ve Arslanbey oğlu Mustafa Ağa isimli kişilerin kefil olmalarıyla Bayezidoğlu Kalender Bey'e bir miktar borç vermiş, ancak alamadan Kalender Bey vefat etmiştir. Ömer'in arzuhali üzerine Nisan 1703'te Maraş beylerbeyi ve kadısına gönderilen hükümle Bayezidoğlu Mehmed'in Maraş mahkemesine çağrılarak sorunun çözülmesi emredilmiştir¹⁷¹¹. Bayezidoğlu Mehmed Bey'in adı bu meseleden on yıl kadar sonra yine bir alacak verecek meselesinde geçmektedir. 1708 senesinden beri 500 kuruş alacağı olmasına rağmen tahsil edemediğini iddia eden Bî-zeban Ali'nin arzuhali üzerine Temmuz 1712'de Maraş beylerbeyi ve kadısına gönderilen emirle, Bayezidoğlu Mehmed'in Maraş'ta yargılanması eğer netice alınamazsa İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir¹⁷¹².

Askerî sınıf mensuplarının gayrimüslimlerle de alacak-verecek meseleleri kayıtlara yansımıştır. Bunlardan biri Belgrad muhafızı Mehmed Paşa'nın kethüdası Ali'dir. Ali, Yahudi Moşe'den 1708'de 1240 kuruş borç almış borcunu ödeyemeden öldürülmüştür. Moşe alacağının Kethüda Ali'nin Maraş'taki varislerinden tahsil

¹⁷⁰⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.44, s.638/641.

¹⁷⁰⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.45, s.231/2.

¹⁷⁰⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.34, s.306/1201.

¹⁷⁰⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.46, s.522/1; nr.47, s.428/3.

¹⁷¹⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.79, s.253/3.

¹⁷¹¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.37, s.542/2165.

¹⁷¹² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.60, s.202/1.

edilerek vekil olarak Maraş'a gönderdiği adamına ödenmesi için Divan'a müracaat etmiş ve bu hususta emr-i şerif almıştır¹⁷¹³.

Mıgırdıç isimli gayrimüslim ise Bayezidoğlu Abdullah Bey'den alacağı 2024 kuruşu üç yıldır alamadığını iddia ederek Divan'a başvurmuş Abdullah Bey'in sadrazam huzurunda yargılanmasını talep etmiştir. Ağustos 1729'da Maraş beylerbeyine ve kadısına gönderilen emirle Bayezidoğlu Abdullah Bey'in Divan'da hazır edilmesi istenmiştir¹⁷¹⁴. Mıgırdıç Divan'a müracaat ederek alacağını tahsil etmeyi ummuşsa da tahsil edememiştir¹⁷¹⁵.

Günümüzdeki bankalar gibi faaliyet gösterdikleri anlaşılan gayrimüslimlerden bazıları müslüman ortaklarla birlikte çalışmışlardır. Bu ortaklıklarda müslüman taraf, Şeyh Seyyid Hasan ile Zarraf Hami örneğindeki gibi ulema zümresinden olabilmıştır¹⁷¹⁶. Bir başka müslim gayrimüslim ortaklığı Kernako ile Mehmed'in ortaklığıdır. Kernako'nun ortağı Mehmed, Maraş sakinlerinden Rıdvan oğlu Ali Efendi'ye 1730'da (muhtemelen 1 sene vadeli) 800 kuruş borç vermiş, ancak vadesi dolduğu halde tahsil edememişler, Divan'a müracaat ederek alacaklarının vekillerine verilmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir¹⁷¹⁷. Maraş'a gönderilen hükümlerde bu vekillerin ismi çoğunlukla belirtilmese de ismi zikredilenler de görülmektedir. Örneğin, İstanbul sâkinlerinden Kiryaku ve ortağı Mıgırdıç, 1728'de Maraş sakinlerinden Hacı Veli oğlu Hacı Mustafa'ya 750 kuruş; Debbâğ oğlu Mehmed'e ise 480 kuruş borç vermişler, tahsil edemeyince muhtemelen Maraş'ta sakin olan Ağop'u alacaklarının tahsili için vekil takin etmişlerdir¹⁷¹⁸.

Görüldüğü üzere gayrimüslim ile müslümanlar arasındaki alacak verecek meselelerinde alacaklı taraf hemen hepsinde gayrimüslimlerdir. Divan'a ulaşan sadece bir arzuhalde her iki tarafın gayr-i müslim olduğu görülmektedir. Mimar kalfalarından Serkiz, gayrimüslimlerden Zeytun kazasından Rahip Artin ile Kahdar, Partin, Ecvador ve Berşam isimli kişilere 1718'de verdiği 172 kuruşu üç yıl geçmesine rağmen tahsil edemeyince Divan'a başvurmuştur¹⁷¹⁹.

Borçluların borçlarını ödeyememeleri durumunda mülklerinin bir kısmı rehin verdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Maraş sakinlerinden zâim Tekyenîşinî Abdurrahim 1718'de Kanidil oğlu Margostan aldığı üç yüz kuruş borcu ödeyemeyince karşılığında beş adet dükkânını bir yıl süre ile rehin vermiştir¹⁷²⁰. Hamam, dükkân gibi mülkler dışında tımar gelirleri de borçlara karşılık rehin olarak verilebilmiştir¹⁷²¹.

¹⁷¹³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.s.30/4.

¹⁷¹⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.122, s.126/2.

¹⁷¹⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.116, s.439/2.

¹⁷¹⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.145, s.904/1.

¹⁷¹⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.134, s.129/3.

¹⁷¹⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.143, s.98/1.

¹⁷¹⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.89, s.442/2.

¹⁷²⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.134, s.211/1.

¹⁷²¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.110, s.137/4.

Alacak verecek meselelerine dair Divan’a sundukları arzuhallerde hemen hepsinde dile getirilen husus, borçluların “mütegallibe” zümresinden oldukları ve “ehl-i örfе istinaden” borçlarını ödemedikleridir¹⁷²². 1730’larda mütegallibe olarak zikredilen isimlerden Selim Çavuş oğlu İbrahim, Mehmed, Dayı Hasan oğlu Hasan, Hamza, Debbağ oğlu Mehmed, Eski Çavuşkethüdası oğlu Hüseyin, Küçük Hacı Ali, Köle Hacı Ali, Şeyh oğlu Hacı Mehmed, Ekmekçi Yusuf, Dazlak oğlu Mustafa, Arslan oğlu Halil şehrin ileri gelenlerine dayanarak borçlarını ödemedikleri için şikâyet edilmişlerdir¹⁷²³. Aynı yıllarda ismi mütegallibe arasında geçenlerden biri de Dulkadiroğlu Mahmud’tur. O da diğer mütegallibeler gibi Hassa Silahşörlerinden Hamza’dan 1728’de aldığı 1500 kuruşluk borcu on sene boyunca ödemediği iddiasıyla şikâyet edilmiştir¹⁷²⁴.

Mütegallibeye istinaden borçlarını ödememeyenlerin başvurduğu yollardan birinin rüşvet olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki Hacı Veli oğlu Hacı Mustafa Ağa, Mıgırdıç isimli bir zimmîye olan 1250 kuruşluk borcu âyandan bazı isimlere rüşvet vererek ödememiştir¹⁷²⁵. Cebir ve şiddete başvurmak da borçların ödememek için başvuru bir diğer yoldur. Zeytun köyünden Hakkı, kardeşi İsmail ve İsmail’in oğulları Ali ile Osman 1728’de aldıkları borcu ödememek için borç aldıkları Mustafa’yı tüfekte dizinden yaralamışlar; Mustafa Maraş’ta mahkemeye başvurduğundaysa firar etmişlerdir¹⁷²⁶.

Mütegallibeler aleyhine Divan’a sunulan arzuhaller neticesinde Maraş beylerbeyi veya kadısına gönderilen emirlerle şikâyetlerin mahkemede çözüme kavuşturulması ya da şahsın İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir. Ancak kimi zaman bu davalar çeşitli sebeplerle Maraş’ta bulunan mübaşirlerce de görülmüştür. İsmi mütegallibeler arasında geçen Rıdvan oğlu Ali, 1728’de bazı köylerin ahalisinden beş yüz yük kereste almış 1729’da kadar ödememiştir. Ahalinin şikâyeti üzerine Rıdvan oğlu Ali’nin Maraş’ta bulunan mübaşirce yargılanmasına karar verilmiştir¹⁷²⁷.

Bu alacak verecek verecek davalarının bir kısmından araştırma döneminde Maraş’ta ülkenin diğer bölgelerindeki gibi borç vermede yıllık %15 kâr haddine izin verilen, muamele-i şer’iyye olarak adlandırılan uygulamanın olduğu anlaşılmaktadır. Muamele-i şer’iyye’ye dayanan alacak verecek meselelerinin aşağıda ayrı bir başlık altında incelenmeye çalışılacaktır.

6.5.4.2. Muamele-i Şer’iyye Uygulamaları

Türkçe’de ödünç verilen paraya alınan karşılık faiz olarak adlandırılmaktadır. Bu anlamıyla faizin karşılığı olarak Arapça’da kullanılan kelime “Ribâ” olup, sözlükte fazlalık, nema, artma, çoğalma, yükseğe çıkma, bedenin serpilip gelişmesi anlamına

¹⁷²² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.114, s.582/2.

¹⁷²³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.143, s.272/898.

¹⁷²⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.145, s.292/979.

¹⁷²⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.156, s.9/28.

¹⁷²⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.148, s.33/109.

¹⁷²⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.115, s.220/816.

gelir. Terim anlam olarak ribâ, belli bir süre sonunda belli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve zamanında ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık alınan fazlalığı ifade etmektedir¹⁷²⁸. İnsanlık tarihi kadar eski olan faiz uygulaması hemen her toplumda görülmüştür¹⁷²⁹.

İslamın faizi yasaklamış olmasından dolayı Osmanlı toplumunda faiz meselesi “Beynû’l-iyne” olarak da adlandırılan muamele-i şer’iyye ile aşılmaya çalışılmıştır. Muamele-i şer’iyye şöyle açıklanabilir: Borç verecek kişi bir eşyayı borç isteyen kişiye bir yıl vade ile on iki akçeye satar. Borç alan kişi ise bu eşyayı üçüncü bir şahsa on akçeye satar. Üçüncü şahıs ise borç verecek kişiye bedelini borç isteyen kişiye havale etmesi şartıyla on akçeye satar. On akçeyi alan borçlu bir sene sonra on iki akçe öder. Osmanlı toplumunda muamele-i şer’iyyedeki oran onu onbir buçuk yani %15’tir¹⁷³⁰. Daha önce zimmette sabit bir borcun vadesinin uzatılmasının söz konusu olduğunda yapılan muamele-i şer’iyye ise “devr-i şer’i” olarak adlandırılır¹⁷³¹.

Borç veren kişinin ribh talep edebilmesi için taraflar arasında muamele-i şer’iyye yapılması şarttır. Ayrıca aynı borçtan dolayı hangi seneler için muamele-i şer’iyye yapılmışken o seneler için ribh talep edilebilir. Muamele yapılmayan senelerde ribh talep edilemezken¹⁷³² Velid isimli borçlunun 1708’de Divan’a ulaşan arzuhalinden alacaklıların muamele yapılmayan senelerde de ribh talep ettikleri görülmektedir. Şöyle ki; Velid, Hacı Ahmed, Hacı Mirzâ ve Mustafa isimli kişilerden yüz kuruş borç almış, “devr-i şer’i ve ilzâm-ı ribh” olunmadığı halde söz konusu kişiler Velid’ten ilzâm-ı murabaha, adı altında akçe almışlar buna ek olarak asl-ı mal ve murabaha adı altında da akçe talep etmişlerdir¹⁷³³.

6.5.4.3. Vesayet Davaları

Hukuki bir terim olarak vesayet, reşit bir kimseyi mali işlerde eksik ehliyetli çocukların hukuki temsilcisi kılınmasıdır. Bu temsilciye ise vâsi denilmiştir. Vâsinin veliden farkı yetkisinin daha sınırlı olmasıdır. Veli, temsil ettiği şahsın evlenme, boşanma, terbiye, tahsil gibi şahsi işlerini gördüğü halde vâsi sadece mali, hukuki işlerde yetkilidir. Vesâyet hakkı, baba ve dedenin bulunmaması halinde babanın hayatta iken tayin ettiği şahsa, bu yoksa dedenin tayin ettiği şahsa bu da yoksa hâkim tarafından belirlenen şahsa aittir¹⁷³⁴. Şer’iyye sicilleri bulunmadığından araştırma döneminde Maraş’taki vesâyet davalarının sayısı tespit edilememektedir. Bununla birlikte Divan’a

¹⁷²⁸ İsmail Özsoy, “Faiz”, *DİA*, C.12, İstanbul, 1995, s.110,

¹⁷²⁹ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Ankara, 1994, s.61.

¹⁷³⁰ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara, 2003, s.54-55; Murat Çizakça, *İslam Dünyasında Vakıflar*, Konya, 2017, s.54.

¹⁷³¹ Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.3, 2007, s.17.

¹⁷³² Süleyman Kaya, *agm*, s.20-21.

¹⁷³³ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.49, s.255/4.

¹⁷³⁴ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul, 2000, s.42,43.

yansıyan birkaç şikâyet, özellikle vefat eden zenginlerin geride kalan evlatlarının vesâyetlerinin dava konusu olduğunu göstermektedir. Bu davalardan biri Ağustos 1730'da Ordu-yı Hümayuna kadar giderek şikâyetçi olan Abdurrahman ile Hüseyin'in davasıdır.

Abdurrahman'ın iddiasına göre Maraş kalesi sakinlerinden amcasının oğlu Hacı Ali 1718'de vefat etmeden önce oğulları Mustafa ile İbrahim'in vesâyetini kendisine vasiyet etmiştir. Buna rağmen Maraş Kalesi sakinlerinden olan Hüseyin, naible iş birliği yaparak vesâyeti kendi üzerine almış ve yetimlerin mallarını ele geçirmiştir. Abdurrahman'ın bu şikâyeti üzerine naib ve mütesellime gönderilen emirle sorunun mahkemede çözülmesi istenmiştir¹⁷³⁵. İki ay sonra Divan'a ulaşan bir başka arzuhalde davanın Abdurrahman'ın lehine sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Fakat bu arzuhalde isimleri zikredilmeyen birkaç kişi Abdurrahman'ı suçlamaktadır. Herhangi bir kusurları olmamasına rağmen yetimlerin akrabası olduğu iddiasıyla ortaya çıkan şahısların yetimlerin mallarını ele geçirmeye çalıştıklarını ifade etmişler vesâyetin kendilerine verilmesi için hüküm talep etmişlerdir. Bunun üzerine Ekim 1730'da valiye ve naibe gönderilen emirle yeniden bir yargılama yapılması istenmiştir¹⁷³⁶.

Bu emrin nasıl sonuçlandığı tespit edilememiştir. Fakat Ocak 1731'de yine Abdurrahman isimli birinin vesâyetle ilgili şikâyeti Divan'a ulaşmıştır. Daha önceki şikâyetlerde adı geçen Abdurrahman'ın unvanı zikredilmemişken bu hükümde ulemadan olduğu belirtilmektedir. Abdurrahman bu kez de Maraş Kalesi sakinlerinden 1730'da vefat eden amcasının oğlu Ömer'in akıl hastası olan oğlu Mustafa ile diğer oğlu Osman'ın vesâyetinin mahkeme tarafından Hüseyin'e verildiğini ancak müsrif olan Hüseyin'in çocukların mallarını helak ettiğini iddia etmiş, vesâyetin kendisine verilmesi için hüküm talep etmiştir¹⁷³⁷.

Abdurrahman'ın bu talebinden sonra çocukların vesâyetini aldığı iki yıl sonra Hüseyin'in İstanbul'a gidip şikâyetçi olmasından anlaşılmaktadır. Ancak Hüseyin'in iddiasında biri mecnun olan iki çocuğun babasının ismi Tüccarzâde Hacı Ali olarak zikredilmekte, Abdurrahman'ın vâsiliği hile ile ele geçirdiği ifade edilmektedir¹⁷³⁸. Bu durum Abdurrahman'ın 1718'de öldüğünü iddia ettiği amcasının oğlu Hacı Ali'nin oğullarının vesâyet davasının uzun süre devam etmiş olabileceğini akla getirirse de şikâyetlerde 1718 ve 1730 olarak iki farklı ölüm tarihi verilmiş olmasından dolayı iki ayrı vesâyet davasının olması daha muhtemel görünmektedir.

Daha öncede ifade edildiği üzere vâsiler vesâyetleri altındaki eksik ehliyetli çocukların mali işlerini yürütmekle yükümlüdürler. Hacı Ali'nin unvanının Tüccarzâde olması zengin bir aileye mensup olduğuna işâret etmektedir. Abdurrahman ile Hüseyin arasındaki karşılıklı şikâyetlerin sebebi de bu zenginlik olmalıdır. Bu davaya benzer bir

¹⁷³⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.127, s.274/3; nr.126, s.518/3.

¹⁷³⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.129, s.27/2.

¹⁷³⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.129, s.381/2.

¹⁷³⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.139, s.232/830.

başka dava tespit edilememiştir. Bununla birlikte aşağıda miras davaları başlığı altında da görüleceği üzere Divan’a intikal eden miras meselelerinin bir kısmı vâsilerin murislere intikal eden miraslarını vermemeleri ile ilgilidir.

6.5.4.4. Miras Davaları

Sözlük anlamı “kök, temel, birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye” olan miras, terim olarak ölen birinin mallarının vârislerine ne surette pay edileceğine dair kuralları ifade etmektedir¹⁷³⁹. Bu kuralların büyük bir kısmı doğrudan Kur’an ve sünnetle düzenlenmiş bazı hükümler ise icma ve içtihatla belirlenmiştir¹⁷⁴⁰. Osmanlı Devleti’nde müslüman reayadan ölen kişilerin geride bıraktıkları terekeleri islam hukukuna göre taksim etmekle görevli kişiler kassâmlardır¹⁷⁴¹. Vârislerin kendi aralarında anlaşamayıp mahkemeye müracaatları üzerine miras hukuku konusunda ihtisas sahibi olan kassâmlarca¹⁷⁴² tespit ve taksim edilen terekeler ya kadı sicilleri içine dağınık bir şekilde, ya da müstakil “Tereke Defterleri”ne kaydedilmişlerdir¹⁷⁴³.

Araştırma dönemine ait Maraş’ın kadı sicillerinin ya da müstakil bir tereke defterinin¹⁷⁴⁴ bulunmaması araştırmanın diğer konularında olduğu gibi bu başlıkta da tam ve kapsamlı bir değerlendirme yapılmasına imkân vermemektedir. Bununla birlikte Maraş mahkemesinde çözüme kavuşturulamadığı için İstanbul’a ulaşan şikâyetler sınırlı da olsa araştırma dönemi hakkında bilgiler içermektedir. Bunlardan biri muhakeme usulü hakkındadır. Bertiz nahiyesi Gürcepinar köyünden Mehmed’in 1728’in nisanında cevap yazılan arzuhalinden Kur’an’da ve sünnette miras davalarında zaman aşımı ile ilgili bir hüküm bulunmamasına rağmen on beş yılı aşan sürelerde kadınların miras davalarını dinleyemeyeceği anlaşılmaktadır¹⁷⁴⁵.

Miras konusundaki anlaşmazlıklar dönemin sosyal hayatı hakkında da fikir vermektedir. Örneğin, Maraşî Hasan Efendi’nin eşi Rukiye’nin arzuhalî üzerine yazılmış Temmuz 1750 tarihli hüküm XVIII. asır Maraş’ında kadınların sosyal hayattaki yerini göstermektedir. Şöyle ki Rukiye’nin kocası Hasan Efendi’den 7100 kuruş alacağı vardır. Fakat Hasan Efendi karısına olan borcunu ödemedi ve geride evlat bırakmadan 1747’de vefat etmiştir. Bu nedenle mirası karısı Rukiye ve Hasan Efendi’nin erkek kardeşleri Seyyid Yusuf, Seyyid Hacı Mehmed ve kız kardeşleri Zahide ile Saliha arasında paylaştırılmıştır. Esasında mirasın ölünün borçları ödendikten sonra taksim edilmesi gerekmektedir. Buna rağmen taksim Hasan Efendi’nin karısına

¹⁷³⁹ Hamza Aktan, “Miras”, *DİA*, C.30, İstanbul, 2005, s.143.

¹⁷⁴⁰ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku 2*, İstanbul, 2000, s.159.

¹⁷⁴¹ Said Öztürk, “Kassâm”, *DİA*, C.24, İstanbul, 2001, s.579.

¹⁷⁴² Askerî sınıf mensuplarının terekeleri, Askerî Kassam adı verilen özel memurlar tarafından taksim edilmiştir. Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassâmına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *TTK, Belgeler*, C.III, s.5-6, Ankara, 1966, s.4-5.

¹⁷⁴³ Ömer Lütfi Barkan, “Tereke Defterleri (1545-1659)”, s.1.

¹⁷⁴⁴ Sosyal tarih araştırmalarında Tereke Defterleri’nin yeri hakkında ayrıca bkz. Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2011;

¹⁷⁴⁵ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.115, s.463/2.

olan borcu ve mihr-i müecceli ödenmeden yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁷⁴⁶. O dönemde Antep arastasında bir attar dükkanının 200 kuruş bir nalband dükkanının 300 kuruş¹⁷⁴⁷ olduğu gözönünde bulundurulduğunda Hasan Efendi'nin karısına hatırı sayılır bir servet borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki bu borcun neden kaynaklandığı hükümden çıkarılamamaktadır.

Miras davaları, toplumsal tabakalaşma, insanların sosyal statüsüne göre serveti ve günlük hayatta kullandıkları eşyalar, giyim kuşam alışkanlıkları hakkında da bilgiler içermektedir. İstanbul sakinlerinden Hatice'nin Ocak 1731 tarihli arzuhalı, XVIII. asır Maraş'ında yaşayan askeri sınıf mensubu birinin sosyal statüsüne göre serveti, günlük hayatta kullandığı eşyalar, giyim kuşam alışkanlıkları hakkında fikir vermektedir. Hatice'nin arzuhaline göre kardeşi Hüseyin Maraş'ta vefat edince¹⁷⁴⁸ Hatice'ye iki sîm kılıç, iki sîm hançer, iki sîm tahra, iki nâfe¹⁷⁴⁹ kürk, iki adet deve, bin koyun, iki at, altı yüz kuruşluk menkul kalmıştır. Ancak Ayşe başka bir şehirde yaşadığından Maraş sakinlerinden Seyyid Ebubekir Maraş müftüsünün de kendisini desteklemesiyle bu mirasa el koymuştur. Ayşe birkaç defa vekilini gönderse de mahkemeden bir netice alamadığı için Divan'a müracaat etmiştir¹⁷⁵⁰.

Ayşe'nin davasında görüldüğü üzere kimi zaman mütegalibe olarak da isimlendirilen makam sahipleri miras davalarında da nüfuzlarını kullanmışlardır. Bu mütegalibe zümresinden olan ya da onlarla iş birliği yapan bazı kişilerin nüfuzlarını kullanarak kız kardeşlerinin haklarını vermek istemedikleri ancak kızkardeşlerinin vefatı halinde¹⁷⁵¹ mirastan kendilere düşeni almak konusunda ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin Bayezidoğlu İbrahim vefat edince mirası şikâyet defterlerinde adı sıkça geçen oğlu Abdullah ile kızına kalmış ancak Abdullah kız kardeşinin hakkını vermediği için kızkardeşi tarafından Haziran 1722'de Divan'a şikâyet edilmiştir. Kendileri mütegalibeden olmasa da Seyyid Mustafa ile kardeşi Seyyid Mehmed de mütegalibeden Hacı Yusuf'a istinaden 1730'da kız kardeşleri Ayşe'nin hissesini vermeyince Ayşe çareyi Divan'a şikâyette bulmuştur¹⁷⁵².

Kızların mirastan mahrum edilmesine dair tespit edilebilen iki arzuhalde şikâyetçilerden biri şehrin hanedan ailesine diğeri ise "Seyyid" unvanlı bir aileye mensuptur. Bu husustaki dava kayıtlarının tamamını tespit edebilmek mümkün olmadığından kesin yargıda bulunmak doğru olmasa da miras miktarı arttıkça kızların mirastan mahrum edilmesinin arttığı söylenebilir. Hatta yüksek meblağlardaki miras meseleleri kimi zaman cinayetle neticelenmiştir. Örneğin, Maraş sakinlerinden Molla

¹⁷⁴⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.271/1.

¹⁷⁴⁷ Çınar, *agt*, s.166.

¹⁷⁴⁸ Murisin yalnızca ana-baba bir kızkardeşi varsa terekenin yarısına müstehak olmaktadır. Şakir Berki, "Kuran'da Miras Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.38, S.1, 1981, Ankara, s.129.

¹⁷⁴⁹ Tilki ve sair hayvanların göbek cihetinden çıkan kürk. bkz. Kamus-ı Türki, s.1449.

¹⁷⁵⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.136, s.3/1.

¹⁷⁵¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.105, s.422/3.

¹⁷⁵² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.123, s.555/5.

Mehmed ve Ahmed isimli iki kardeşin anneleri mirastan hissesini istediği için akrabaları tarafından öldürülmüştür. İki kardeşin Haziran 1730'da Divan'a ulaşan arzuhallerine göre Dindarbeyli Mahallesi sakinlerinden olan büyük babaları Topal Çavuşoğlu Ahmed Ağa öldüğünde kırk bin altınlık mirası karısı Rukiye ile Molla Mehmed ve Ahmed'in annesi ve teyzeleri Zeynep'e kalmıştır.

Zeynep, şehrin ileri gelenlerine rüşvet vererek mirasın tamamını ele geçirmeye çalışmış, ancak kardeşi mücadeleden vazgeçmeyince kardeşini evine davet ederek öldürmüştür¹⁷⁵³. Bu olayın meydana geldiği yıl başka bir miras meselesinde yine kan dökülmüştür. Mağdure Ayşe'nin Haziran 1731'de Divan'a ulaşan şikâyetine göre Ayşe ile amcasının hanımı Fatma arasında miras hususunda anlaşmazlık vardır. Ehl-i örf zümresinden güç alan Fatma, kardeşi Mustafa ile birlikte Ayşe'nin evini basmış, Ayşe'yi yaralayıp küçük kızının da ölümüne sebep olmuştur¹⁷⁵⁴.

Daha önce de ifade edildiği üzere miras davaları vârislerin talebi üzerine kassâmlarca İslam hukukuna göre taksim edilmekteydi. Eğer şahıs ölmeden önce bir vâsi belirlemediyse yetimlerin haklarının korunması için kadı tarafından bir vâsi tayin edilirdi¹⁷⁵⁵. Miras meseleleri ile ilgili Divan'a ulaşan birkaç arzuhal vâsilerin kimi zaman vesâyetleri altındaki yetimlerin mallarını kendi üzerlerine geçirdiklerini göstermektedir. Maraş sakinlerinden Fatma'nın 1721'de Divân'a sunduğu arzuhale göre, babası Seyyid Ahmed'ten Fatma'ya intikal eden dört göz değirmen ile dükkânlar, meyve bahçeleri ve tarlaları vâsisi aynı zamanda amcası Seyyid Mehmed kendi üzerine geçirmiştir¹⁷⁵⁶.

Bu olaydan yaklaşık on yıl sonra 1731'de Divan'a ulaşan bir başka arzuhalde Mustafa ile kızkardeşleri Fatma ve Melek babalarından kendilerine intikal eden mirasa el koyan amcaları Hacı Osman'dan şikâyet etmektedirler. Mehmed'in oldukça zengin bir tüccar olduğu kardeşlerin iddialarından anlaşılmaktadır. Üç kardeşin iddiasına göre Mehmed şehir dışında bulunduğu sırada vefat etmiş, bu esnada yanında olan kardeşi Hacı Osman yüz on iki kese akçe, üç katır, on beş at ve üç bin kuruşluk eşyaya el koymuştur. Bununla yetinmeyen Hacı Osman, Maraş'a geldiğinde babalarından intikal eden iki bin kile hinta, bin kile arpa, bir kayısı bahçesi, üç bin kuruş nakit ve üç bin kuruşluk altın ve gümüş ile iki bin kuruşluk eşyayı da kendi üzerine geçirmiştir¹⁷⁵⁷. O dönemde şehirde ortalama bir evin 250 kuruş ve Hacı Osman'ın kardeşinin sadece Maraş'taki menkullerinin 8. 000 kuruş olduğu bir arada değerlendirildiğinde Hacı Osman'ın yaklaşık otuz iki ev bedelinde nakit ve eşyaya el koyduğu anlaşılmaktadır. Etmekçiyan Mahallesi'nden Ömer ve Hatice ise 1744'ün ilk aylarında Maraş naibine

¹⁷⁵³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.127, s.103/4.

¹⁷⁵⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.131, s.321/3.

¹⁷⁵⁵ Ömer Lütfi Barkan, *age*, s.19.

¹⁷⁵⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.90, s.171/4.

¹⁷⁵⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.127, s.170/1.

müracaat ederek ehl-i örfün ve mütegalibenin desteğini alan amcaları Hacı Osman'ın babaları Hacı Ali'den kalan mirasa el koyduğundan şikâyet etmişlerdir¹⁷⁵⁸.

Yukarıdaki örneklerde amcanın vâsi olması eksik ehliyetli olan küçüğün velâyetinin bi-nefsihi asabe olan akrabasına ait olmasıyla ilgilidir. Bu sebeple vâsi belirleme hakkı öncelikle babaya babanın vefatı halinde ise dedeye aittir. Bunların her ikisinin bulunmadığı durumda kadı tarafından vâsi tayin edilir¹⁷⁵⁹. Bununla birlikte annenin de küçük çocuğuna vâsi tayin edilebildiği Fatma'nın 1765 tarihli arzuhalinde görülmektedir. Kocası Hüseyin Efendi vefât edince mirası eşi Fatma ile birlikte Fatmanın vâsisi olduğu küçük oğlu Mehmed'e ve Hüseyin Efendi'nin Andırın'da ikâmet eden (muhtemelen başka eşinden olan) büyük oğlu Ali'ye intikal etmiştir. Ali kendi hissesine razı olmayıp küçük kardeşi Mehmed'in hissesini de almış mütegalibeden olan Ali ile Maraş'ta mücadele edemeyen Fatma küçük çocuğunun hakkını aramak için Divan'a başvurmuştur¹⁷⁶⁰. Vesâyetle ilgili yukarıda söz edilen üç olay hakkında Divan'a ulaşan başka bir şikâyetinin tespit edilememesi davaların müştekilerin lehine çözümlendiğini göstermektedir. Miras meseleleri ile ilgili Divan'a yansıyan birçok şikâyet bulunmaktadır. Ancak buraya kadar verilen misallerin dönemin sosyal hayatı ile ilgili genel bir fikir vermesi için yeterli olacağı düşünüldüğünden bu misallerle iktifa edilecektir.

6.6. Suç ve Ceza

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç olgusu, tarihin her devrinde bütün toplumlarda az ya da çok görülmüştür. Fakat yerel güçlerin ön plana çıktığı XVIII. asır¹⁷⁶¹ Maraş'ında, mala ve cana karşı işlenen suçların arttığı divana yansıyan şikâyetlerden anlaşılmaktadır. Bu şikâyetler çoğunlukla eşkiyalık, yağma, cinayet, fitne ve fesad, hırsızlıkla ilgilidir. Bunların yanısıra sahtekârlık, kalpazanlık ve remmallık (Falcılık) ile suçlananlar da olmuştur. Bu suçlar, kısas, had¹⁷⁶² ve ta'zirle¹⁷⁶³ cezalandırılması gereken suçlardır. Bu başlık altında, çeşitli suçlarla itham edilenlerin sosyal hayattaki konumları incelenmeye çalışılacaktır.

6.6.1. Eşkiyalık

Bedbaht, talihsiz, günahkâr, âsi gibi manalara gelen Arapça şâki kelimesinin çoğulu olan eşkiya; Osmanlılarda yol kesip soygun yapan, etrafı haraca kesen gruplar için kullanılmıştır. Tımar sisteminin bozulması, uzun süreli savaşlar, nüfus artışı gibi birçok nedeni bulunan eşkiyalık; XVI. asrın sonlarında Osmanlı Devleti'nin doğuda ve

¹⁷⁵⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.67/2.

¹⁷⁵⁹ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *DİA*, C.43, İstanbul, 2013, s.67.

¹⁷⁶⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.37/1.

¹⁷⁶¹ Faruk Söylemez, "Maraş ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri", s.70.

¹⁷⁶² Had, fıkıhta Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, hangi suça ne kadar ceza verileceği nas ile belirlenmiş cezaî müeyyidelerdir. Bk. Ali Bardakoğlu, "Had", *DİA*, C.14, İstanbul, 1996, s.547.

¹⁷⁶³ Ta'zir, cezası nas ile belirlenmemiş, yöneticiler tarafından verilen suçlardır. Bk. Tuncay Başoğlu, "Ta'zir", *DİA*, C.40, İstanbul, 2011, s.198.

batıda iki cepheli bir savaş ortamı içinde bulunması ile yaygınlaşmıştır¹⁷⁶⁴. XVII. asırda Anadolu'nun birçok bölgesinde ortaya çıkan, Celâli¹⁷⁶⁵ olarak tanımlanan eşkiyalar askeri tedbirlerle ortadan kaldırmaya çalışılmıştır. Sert tedbirlerle kontrol altına alınsalar da devlet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda ülkenin farklı bölgelerinde yeniden ortaya çıkmıştır.

Eşkiyaların faaliyetleri çoğu kez kervan ya da köy baskını şeklinde reayaya yönelik olsa da kimi zaman devlet görevlileri de eşkiyaların zulmünden nasiplerini almışlardır. Örneğin, Maraş'ta alaybeyliği ve mütesellimlik gibi görevlerde bulunmuş olan Dulkadiroğlu Murtaza Ali'nin katırları, Göynük nahiyesinden Küpeli Hasan kardeşi olarak tanınan Ahmed ve yüz adamı tarafından gaspedilmiştir¹⁷⁶⁶. Dergâh-ı muallâ çavuşbaşlarından Seyyid Mehmed de eşkiyaların zulmüne uğrayan devlet görevlilerindendir. Zeameti gelirlerini tahsil edip tacirlerle beraber İstanbul'a dönen saray çavuşbaşlarından Seyyid Mehmed Çavuş'un altı kese nakidi ve bir takım eşyası Tacirli aşiretine mensup bir kısım eşkiya tarafından gaspedilmiştir¹⁷⁶⁷.

Maraş'ta XVIII. asırda eşkiyalıkla itham edilenler çoğunlukla konargöçer aşiretler olsa da şehir yönetiminde söz sahibi, mali yönden güçlü isimlerden de eşkiyalık ile itham edilenler olmuştur. Şehir sakinlerinden eşkiyalıkla itham edilen Mehmed, Kızıl Abdullah, Ahmed ve Çukadar Ahmed isimli kişiler şehirde Bayezid uşakları olarak tanınmaktadır. Bu isimler; bir grup sipahinin iddiasına göre 1717/1718'de yaklaşık üç yüz eşkiya ile bazı sipahilerin evlerini basıp eşyalarını yağmalamışlar; bir küçük çocuğu da öldürmüşlerdir. Olaydan yaklaşık dört yıl sonra sipahilerin arzuhalı divana ulaşınca saray kapıcıbaşlarından biri söz konusu olayı araştırmak için mübaşir olarak 1722'de Maraş'a gönderilmiştir¹⁷⁶⁸. Aynı yıllarda, Dulkadiroğullarından eşkiyalıkla itham edilen isim ise Seyyid Mustafa'dır. 1725'te Maraş sakinlerinden Seyyid Süleyman, Veli ve Hatice isimli kişiler Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa ile kardeşi Seyyid Veli ve unvanlarından resmi görevli oldukları anlaşılan Tezkireci Ebubekir ve Çavuşlar Kethüdası Mehmed'i eşkiyalık ile itham etmişlerdir¹⁷⁶⁹.

Dulkadiroğulları ve Bayezidoğullarının eşkiyalıkla itham edilmeleri daha önce de görüldüğü üzere şehirdeki hâkimiyet mücadelesiyle ilgilidir. Bununla birlikte bu ailelerin yanında toplumsal yapının çeşitli kademelerinden, ulemeden, esnaflardan eşkiyalıkla itham edilenler olmuştur. Bazılarının unvanından esnaf¹⁷⁷⁰ oldukları anlaşılan bir grup 1725'te Maraş müftüsünün evini basmışlardır. Müftü Mehmed'in iddiasına göre Maraş Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın sarayını basan Engar Ali, Eyübün

¹⁷⁶⁴ Mücteba İlgürel, "Osmanlılar'da Eşkiyalık Hareketleri", *DİA*, C.11, İstanbul, 1995, s.467.

¹⁷⁶⁵ Bu isyanlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyan 1591-1611*; Mücteba İlgürel, "Celâli İsyanları", *DİA*, C.7, İstanbul, 1993.

¹⁷⁶⁶ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.44, s.196/834.

¹⁷⁶⁷ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.37, s.469/2.

¹⁷⁶⁸ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.94, s.97/1.

¹⁷⁶⁹ *COA, A. DVNS.ŞKT. d.*, nr.96, s.529/2.

¹⁷⁷⁰ Unvanlarından bazı eşkiyaların meslek sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan biri 1765'te şehirde kargaşa çıkaran Helvacı Mustafa'dır. *COA, A.DVNS.AHK.ME. d.*, nr.2, s.41/2.

oğlu Deli Mustafa, Abdi oğlu Mustafa, Sarıvelili Gersekiz Hüseyin, Hallac Cemil, Abacı Boz Mehmed, Hacı Hüseyin oğlu İbrahim, Kömcü oğlu Mehmed ve Küçük Ahmed Maraş Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın sarayını bastıkları için hapsedilmişler ancak zincirlerini kırarak kaçmışlardır. Hapisten kaçtıktan sonra müftünün evini basan eşkiyalar, müftünün karısını hançer ile yaralamışlar ve eşyalarını gasb etmişlerdir¹⁷⁷¹.

Valinin sarayını basanların hapisten kurtulabilmeleri, üstüne bir de müftünün evini basmaları bunların birileri tarafından kollanmaları ile açıklanabilir. Zira Duraklı Mahallesi'nden Hunri oğlu Derviş Mehmed de etrafına topladığı silahlı adamlar ile çarşı pazarı basıp şehirde kargaşa çıkarınca hakkında sürgün kararı verilmiş ancak mali kuvveti sebebiyle bu karar uygulanamamıştır. Dolayısıyla Hunri oğlu Derviş Mehmed'in zulmü daha da artmıştır. Birçok masumun canını yakan Derviş Mehmed hakkındaki şikâyetler tekrar edince şehirden başka bir yere sürgün edilmesi için Ağustos 1729'da Maraş beylerbeyine bir kez daha emir gönderilmiştir¹⁷⁷². İbrahim Paşa'nın sarayının basılmasından on yıl kadar sonra Seyyid Süleyman Paşa'nın eşkiyaların baskınına uğraması eşkiyalığın ulaştığı noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Seyyid Süleyman Paşa'nın malları ve eşyaları 1739'da Okçuizzeddinli eşkiyaları tarafından gasp edilmiştir¹⁷⁷³.

Toplumda ayrıcalıklı bir konumu olan nakibüleşraf vekilinin eşkiyalıkla itham edilmesi ise hayli dikkat çekicidir. Köse Nakib olarak bilinen Seyyid Ömer başına topladığı otuzdan fazla adamla halkın malına ve canına kastettiği, sâdâtın bir kısmını zincire vurdurup zorla altmışar kuruslarını aldığı gerekçesiyle ahali tarafından şikâyet edilmiştir. Bu şikâyet üzerine Seyyid Ömer ve adamları hakkında Ekim 1729'da Payas Kalesi'ne hapsedilmeleri için ferman çıkmıştır¹⁷⁷⁴. Ancak hüküm infaz edilemeden Maraş Naibi Hacı Mehmed Efendi'nin arzı ve şehrin önde gelenlerinin mahzarı ile başkente giden Köse Nakib iftiraya uğradığını belirterek affını dilemiş, Şubat 1730'da üzerine vazife olmayan işlere karışmaması şartıyla affedilmiştir¹⁷⁷⁵.

Seyyid Ömer'in ismi bir başka olayda Bayezidoğullarından eşkiyalıkla itham edilen Abdullah Bey ile birlikte anılmaktadır. Maraş beylerbeyinin iddiasına göre; Afşar eşkiyasının tedibinde beylerbeyine yardım etmekle görevlendirilen Bayezidoğlu Abdullah Bey, beylerbeyine yardım etmediği gibi, kendisine sığınan Afşar eşkiyalarından bir kısmını himayesine almıştır. Beylerbeyinin Zamantı'da olmasını fırsat bilen Bayezidoğlu Abdullah Bey, Köse Nakib ve Serverî isimli kişilerle birlik olup Divan'dan gönderilen hükümlerin icrasına mâni olmuş bu sebeple Kasım 1730'da Adana'ya kalebent edilmesi için hüküm yazılmıştır¹⁷⁷⁶.

¹⁷⁷¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d. nr.104, s.126/3.

¹⁷⁷² COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.231

¹⁷⁷³ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.147, s.117/490.

¹⁷⁷⁴ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.314.

¹⁷⁷⁵ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.376.

¹⁷⁷⁶ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.3, s.26/2.

Aslında eşkiyalığın cezası idam¹⁷⁷⁷ olmakla birlikte eşkiyalıkla itham edilenlerin birçoğunun kalebendlikle cezalandırıldığı görülmektedir. Maraş'ın XVIII. asırdaki kadı sicilleri bulunmadığı için bu eşkiyaların hangileri hakkında idam hükmü verildiği tespit edilememiştir. Kalebendlik ve sürgün gibi cezalara çarptırılanlar ise Hunri oğlu Derviş Mehmed¹⁷⁷⁸, Köse Nakib Ömer¹⁷⁷⁹ örneğinde görüldüğü üzere “kendi hallerinde olacaklarına” dair söz verince affedilmişlerdir.

6.6.2. Cinayet

Sözlükte “günah işlemek işlenen günah veya suç” anlamlarına gelen cinayet; fıkıh terimi olarak kısas¹⁷⁸⁰ veya tazminatı gerektirecek şekilde insanın canına kastetmeyi ifade etmektedir¹⁷⁸¹. Cinayet davalarında zaman aşımı on beş yıldır¹⁷⁸². Kasten meydana gelen cinayet ve yaralamalarda kısas uygulanabileceği gibi bunun yerine kan parası olarak da adlandırılan diyet¹⁷⁸³ ödenirdi.

Katilin belli olduğu cinayet davalarında fail diyeti öderken katilin belli olmadığı hallerde cinayet mahalli kimin mülküye o mülkün sahibi olanlardan ya da mahallenin tamamından diyet talep edilir¹⁷⁸⁴, eğer davalar Maraş'ta çözüme kavuşturulamazsa maktüllerin yakınları divana müracaat ederek haklarını ararlardı. Mehmed oğlu İsmail, 1708/1709'da Ağabeyli, İslambeyli, Kemallı ve Yeniyapan köyleri hududundaki ceviz ağacının altında kurşunlanarak öldürülen kardeşi Yusuf'un katilleri bulunamadığından söz konusu köylerin ahalisini suçlamış, 1718'de cinayetin yeniden soruşturulmasını talep etmiştir¹⁷⁸⁵. Soruşturmanın neticesinde Yusuf'un katillerinin bulunup bulunmadığı tespit edilememiştir. Ancak aynı yıl şehirde meydana gelen bir cinayet hadisesinde evinin kapısı önünde cesedi bulunan İsmail oğlu Ali'nin katilleri yapılan soruşturma neticesinde bulunup mahkemede suçlarını itiraf edince kaleye hapsedilmişlerdir¹⁷⁸⁶.

Suçlarını itiraf eden İsmail oğlu Ali'nin katilleri cezaları infaz edilmek üzere hapsedilmişken bazı cinayet davalarında nüfuzlu kişilerin yargılanmalarının dahi mümkün olmadığı sipahi oğullarından Veli'nin şikâyetinden anlaşılmaktadır. Veli'nin iddiasına göre; Restebaiyye Mahallesi sakinlerinden Küçükçavuşoğlu Hacı Osman'ın oğulları, Çavuş ve Mustafa ile bunların adamları Çeser Ali, Kilislioğlu Ömer, Hacı Ahmed oğlu Küb Mahmud ve kardeşi Mehmed isimli kişiler, Velinin kardeşi Maraş Voyvodası Ebubekir'i öldürmüşler, ancak mütegalibeden olmalarından dolayı Maraş'ta

¹⁷⁷⁷ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, s.181.

¹⁷⁷⁸ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.326/3.

¹⁷⁷⁹ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.376/1.

¹⁷⁸⁰ Kısas, kasten işlenen öldürme veya yaralama fiilind, failin işlediği fiil cinsinden ve ona denk bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Şamil Dağcı, “Kısas”, *DİA*, C.25, Ankara, s.188.

¹⁷⁸¹ Hasan Ali eş-Şâzeli, “Cinâyet”, *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.14-15; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2016, s.77.

¹⁷⁸² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.116, s.356/3.

¹⁷⁸³ Ali Bardakoğlu, “Diyet”, *DİA*, C.9, İstanbul, 1994, s.477.

¹⁷⁸⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.114, s.563/4.

¹⁷⁸⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.78, s.189/1.

¹⁷⁸⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.79, s.51/2.

yargılanmaları mümkün olmamıştır. Veli'nin şikâyeti üzerine yargılanmak üzere İstanbul'a sevkedilmeleri için Mart 1720'de Maraş beylerbeyine ve naibine emir gönderilmiştir¹⁷⁸⁷.

Maraş'ta yargılanması mümkün olmayan bu sebeple İstanbul'da yargılanmasına karar verilen bir başka cinayet zanlısı Bayezidoğlu Mehmed'tir. Çukurova eşkiyasıyla birlik olduğu gerekçesiyle kürek cezasına çarptırılan Bayezidoğlu Mehmed, birilerinin kefil olmasıyla affedilmiş, Maraş'a dönünce Seyyid Osman isimli sipahiye öldürüp tımarını kendi kethüdası Kara Veli'ye arz ettirmiştir. Seyyid Osman'ın yeğeni Seyyid Ali divana müracaat edince önce Adana'da yargılanmasına karar verilmiş bu emre de itaat etmeyince Aralık 1723'te İstanbul'a sevk edilmesi için Maraş beylerbeyine emir gönderilmiştir¹⁷⁸⁸.

Cinayet davalarının bir kısmında cinayetin gerçekleşmesi ile Divan'a yansıması arasında kısa bir süre bulunurken kimi davalarda bu süre on yıla kadar çıkabilmektedir. Örneğin, Çukuroba Mahallesi'nden Karakız oğlu Mahmud yine aynı mahalleden Ebubekir'in oğlu İsmail'i muhtemelen sarhoşken 1718/1719'da kazaen öldürmüş, dava uzunca bir süre çözüme kavuşmamış olmalı ki Ebubekir'in Divan'a müracatı üzerine 1727'de davanın Maraş'ta yeniden görülmesi için beylerbeyi ve naibe emir gönderilmiştir¹⁷⁸⁹.

Ebubekir'in şikâyeti gibi Haznedarlı Mahallesi'nde 1717/1718'de işlenen cinayete ilgili şikâyet 1728'de Divan'a yansımıştır. Bu davada maktûlün kadın, cesedinin bulunduğu yerin Haznedarlı Mahallesi'ndeki Manuk isimli bir gayrimüslimin hanesi olması dikkat çekicidir. Maraş ahalisinden birkaç isim İstanbul'a giderek 1717/118'de bir kadının (ismi belirtilmemiştir) Manuk'un evinde ölü bulunduğunu, katili belli olmadığı için maktûlenin varislerinin tüm mahalleyi sorumlu tuttuklarını ifade etmişlerdir. Müştekillerin iddialarına göre; maktûlenin vârislerinin mütegalibe ile ilişkisinden dolayı suçsuz yere üç ay kalede hapsedilmişlerdir¹⁷⁹⁰.

Failleri bilinmeyen cinayetlerden biri de 1726'da Tekyenişin Hamamı'nda meydana gelmiştir. Çukuroba Mahallesi sakinlerinden Osman'ın oğlu Tekyenişin hamamının külhanında ölü bulununca, maktûlün babası Osman oğlunun katili bilinmediği için diyetini hamamın işletmecileri Seyyid Ebubekir, Seyyid Abdurrahman ve Seyyid Mustafa'dan talep etmiştir. Osman'ın elinde hüccet olmasına rağmen söz konusu kişiler diyeti ödemeyip başka yerlere firar etmişlerdir. Maraş'ta davasına çözüm bulamayan Osman, İstanbul'a giderek şikâyetçi olmuştur¹⁷⁹¹. Ne var ki birçok hükümde olduğu gibi bu hükümde de Osman'ın şikâyetinin neticesini tespit etmek mümkün olmamıştır.

¹⁷⁸⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.84, s.403/3.

¹⁷⁸⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.65, s.181/1.

¹⁷⁸⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.114, s.5/1.

¹⁷⁹⁰ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.116, s.58/2.

¹⁷⁹¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.108, s.263/1.

Araştırma dönemine dair kadı sicilleri mevcut olmadığından cinayet davalarındaki yargı sürecini ve cinayetlerin sebeplerini tespit edebilmek mümkün olmamıştır. Ancak 1731’de işlenen bir cinayet, Dindarbeyli Mahallesi sakinlerinden Topal Çavuşoğlu Ahmed Ağa’dan Rukiye ve Zeynep isimli kızlarına intikal eden kırk bin altınlık miras yüzünden işlenmiştir. Rukiye’nin hissesini vermek istemeyen vârisler hile ile Rukiye’yi öldürmüşlerdir¹⁷⁹². Mal sevdasıyla işlenen bir başka cinayet aynı yıllarda Kerkük’te meydana gelmiştir. Bağdat muhafazasından dönen Bertiz’in Ağabeyli köyü sakinlerinden Sipahi Ali, üzerindeki mücevherler sebebiyle Maraş sakinlerinden Salih isimli bir levend tarafından öldürülmüştür. Salih, Maraş ayânından Dulkadiroğlu Süleyman’ın adamlarından olduğu için herhangi bir ceza verilememiş, Ali’nin kardeşi Mahmud’un Divan’a müracaatı üzerine Salih yargılanması için Haziran 1734’te Maraş beylerbeyi ve kadısına emir gönderilmiştir¹⁷⁹³.

Cinayetler genellikle kesici ve delici aletlerle ya da tüfekte vurmak suretiyle meydana gelmiştir. Bunların yanı sıra zehirlemek suretiyle de cinayet işlendiği Hüseyin ve Halil isimli kardeşlerin şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Söz konusu isimlerin iddiasına göre kız kardeşleri Zeliha, Restebaiyye Mahallesi sakinlerinden Hüsnîye isimli bir kadın tarafından zehirli macun yedirilmek suretiyle zehirlenerek öldürülmüştür¹⁷⁹⁴.

Bu başlık altında Maraş’ta XVIII. asırda işlenen cinayetlerden dikkat çekici olan bir kısmı incelenmiştir. Bu dönemdeki cinayet hadiselerinin büyük çoğunluğu yüz yılın ilk yarısında meydana gelmiş, yüzyılın ikinci yarısında Maraş’tan Divan’a eşkiyalık davaları haricinde sadece altı şikâyet ulaşmıştır¹⁷⁹⁵.

6.6.3. Sahtecilik

Sahte, Farsça (ساخن) mastarından türemiş olup Türkçe’de düzme, düzmece, taklit anlamında kullanılmaktadır. Berat, arz hatta fermân gibi evrakların taklitlerini yazanlar ise sahtekâr ya da sahteci olarak nitelendirilmiştir. Bu sahteciler, sahte arzlarla suçsuzları hapsedirip suçluları affettirebilmişlerdir. Ayrıca sahteciler tarafından düzenlenen sahte arz, mahzar¹⁷⁹⁶ ve beratlarla vakıf cihetleri ele geçirilmiştir. Bazı kişilerin bu işi meslek haline getirdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, *Sahteci* nâmıyla tanınan Emin Hocaoglu Mehmed sahte arzlarla birçok vakıf görevlisinin cihetlerini kendi adına berat ettirmiştir. Müderris Derviş Mehmed’in müderrislik ve tevliyet cihetini sahte arzlarla kendi üzerine alan Emin Hocaoglu’nun sahtekârlığı cihetin esas sahibinin şikâyeti üzerine ortaya çıkmış ve Ocak 1730’da cihet gerçek sahibine tevcih edilmiştir¹⁷⁹⁷.

¹⁷⁹² COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.127, s.103/4.

¹⁷⁹³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.143, s.488/1683.

¹⁷⁹⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.145, s.580/1917.

¹⁷⁹⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.6, 117, 271, 293; nr.2, s.165, 264.

¹⁷⁹⁶ VGMA, AT, d., nr.261, s.224.

¹⁷⁹⁷ VGMA, AT, d., nr.243, s.192.

Aynı yıllarda Tımar Tezkirecisi Sahteci Bekir de hazırladığı sahte emirler, tımar beratları ve tezkirelerle sipahilerden bir kısmının tımarlarını ele geçirmişti. Sahteci Bekir, tımar sahipleri arasında kargaşaya yol açtığı için Maraş'ın ileri gelenlerince şikâyet edilmiş Mağosa Kalesi'ne kalebent edilmesi için emr gönderilmiştir. Ancak Bekir Maraş'tan kaçmış bir müddet İstanbul'da saklandıktan sonra bir yolunu bulup kalebentlikten kurtulmuştur. İran seferi esnasında Gence'ye giden Bekir, Gence Seraskerinden aldığı beş kese akçenin bir kısmını zimmetine geçirip Gence'den firar etmiştir. Hakkındaki bu kadar şikâyetten sonra Eylül 1729'da Kıbrıs'a kalebent olması için emir çıkmıştır¹⁷⁹⁸. Kıbrıs adasında kalebent olan Sahteci Bekir gönderdiği arzuhal ile haksız yere kalebent olduğunu, haline merhameten Maraş'a ve İstanbul'a gitmemek üzere serbest bırakılmasını talep etmiş ve kısa bir süre sonra Ocak 1730'da serbest bırakılması için Kıbrıs muhassılına emir gönderilmiştir¹⁷⁹⁹.

Sahte arzlar hazırlayanların unvanlarına bakıldığında resmi yazışma diline hâkim eğitilmiş kimseler olduğu anlaşılmaktadır. Eminhoca oğlu Mehmed, Vaizoglu Mehmed ve Abdulkerim, Müderrisoğlu Ahmed, Emir Osmanoğlu Seyyid Deli Mehmed, Seyyid Kadı Hasan vakıf cihetlerine sahip kimselerin cihetlerini sahte arzlarla kendi üzerlerine aldıkları iddiasıyla şikâyet edilmişlerdir. Bu isimlerin İstanbul'da ikametleri Nisan 1735'de yasaklanmıştır¹⁸⁰⁰.

6.6.4. Remmallık ve Kalpazanlık

Remmal, remil döken, fal açan, dolandırıcılık yapan anlamına gelmektedir¹⁸⁰¹. Remmallık ile suçlananların kalpazanlık ve sahtekârlık gibi faaliyetlerde de bulundukları anlaşılmaktadır. Bu suçla itham edilenlerden Mengüşoğlu Ahmed'in adı sahteciliğin yanında kalpazanlık ve remmallık gibi suçlarla da anılmıştır. Maraş dışında da faaliyetlerde bulunmuş olmalı ki Maraş, Elbistan ve Kilis ahalisi arzuhal göndererek Mengüşoğlu Ahmed'ten şikâyetçi olmuşlardı. Başına adam toplayıp çarşı pazar kapatan Mengüşoğlu, bastığı kalp akçeler ile insanları mağdur etmiştir.

Mağdurların Divan'a sundukları arzuhale göre bir gece Mengüşoğlu'nun odasına baskın yapılmış bir heybe dolusu sahte arz ve kırk elli kadar mühür bulunmuştu. Bu esnada kendini Hüseyin olarak tanıtan Mengüşoğlu Ahmed, Besni Kalesi'ne Kalebent olmasına rağmen başkente gitmemek şartıyla serbest kalmıştır. Serbest kaldıktan sonra da sahteciliğe ve kalpazanlığa devam etmiştir. Mağdurların şikâyeti üzerine Kasım 1729'da Payas Kalesi'nde kalebent edilmesi için emir yazılmıştır. Mengüşoğlu işinde iyice uzmanlaşmış olmalı ki Payas Kalesi dizdarına gönderilen bu emirde, serbest

¹⁷⁹⁸ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.271.

¹⁷⁹⁹ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.367.

¹⁸⁰⁰ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.3, s.10.

¹⁸⁰¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, s.885.

bırakılması için başka bir yazı gelirse gerçekliğinin teyit edilmeden serbest bırakılmaması hususu özellikle vurgulanmıştır¹⁸⁰².

Remmalık yaptığı iddiasıyla şikâyet edilenlerden biri de bir dönem Maraş mahkemesinde kâtiplik görevinde de bulunmuş olan Seyyid İsmail'dir. Maraş kadısı Abdurrahman İstanbul'a gönderdiği mektupta Seyyid İsmail'in remmalık ve kalpazanlıkla meşgul olduğunu, bir ara Limni Adası'nda kalebent olmuşken bir yolunu bulup kaçtığını Maraş'a geldiğinde kuvvet-i maliyesine güvenerek faaliyetlerine devam ettiğini bildirmiştir.

Kadı Abdurrahman'ın gönderdiği mektupta oldukça dikkat çekici ifadeler bulunmaktadır. Buna göre, Seyyid İsmail remmalık yaptığı için daha önce de şikâyet edilmiştir. Adana Kalesi'ne kalebent edilmesi için gönderilen emr-i şerif için mahkemeye çağrıldığında itaat etmediği gibi yetmiş seksen kadar silahlı eşkiyayı başına toplayabilmiştir. Maraş mahkemesinde kâtiplik yaptığı dönemde birçok usulsüzlüğe adı karışan Seyyid İsmail 1736'da halktan zorla dokuz kise akçe toplamış, bu sebeple Kadı Abdurrahman tarafından bir kez daha şikâyet edilince adamlarıyla birlikte Kıbrıs'ta Mağosa Kalesi'nde kalebent edilmesi için Maraş beylerbeyine Eylül 1736'da emir gönderilmiştir¹⁸⁰³.

6.6.5. Hırsızlık

Hırsızlık, hemen her toplumda görülen hadiselerdendir. Mala karşı işlenen suçlardan olan yağma, gasb gibi hadiseler eşkiyalık başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlıkta ise yağma ve gasp haricindeki ferdi hırsızlık vakaları, Divan'a yansıyan şikâyetler çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır. Eşkiyalık, cinayet gibi cana ve mala karşı işlenen suçlara dair Divan'a çok sayıda şikâyet ulaşmışken bireysel hırsızlıkla ilgili Divan'a sadece birkaç şikâyetin ulaşmış olması dikkat çekicidir. Bu şikâyetlerdeki mağdurlar ise ulema sınıfındadır. Bu isimlerden Müderris Mehmed bazı hukuki işler için Maraş'a geldiğinde Bayezidogullarından Mehmed'in evinde misafir olmuştur. Bir gece üç bin kuruş nakdi ve elbise ve eşyaları çalınmıştır. Müderris Mehmed'in şikâyeti üzerine olayın titizlikle soruşturulması için Ekim 1716'da Maraş mütesellimi ve naibine emir gönderilmiştir¹⁸⁰⁴.

Hırsızlık mağduru bir başka isim de Sofya kadılığı da yapmış olan Kadı Hacı Ahmed'tir. Muhtemelen Sofya kadılığından sonraki mülazemet döneminde Divan'a başvuran Kadı Ahmed hırsızlık şüphelisi olarak akrabalarından birkaç ismi bildirmiştir. Kadı Ahmed'in iddiasına göre, Veli oğlu Boznar Mehmed ve Sülünün oğlu Ali isimli iki akrabası, Kadı Ahmed'in ailesi Maraş'ta iken 1728'de Ali kızı Esma'yı teşvik ederek Kadı Ahmed'in evindeki on bir kese akçeyi gizlice çaldırmışlardır. Bu akçelerin beş kesesini Mehmed ve altı kesesini ise Ali almıştır. Bu kişiler Maraş'ta

¹⁸⁰² COA, A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.322.

¹⁸⁰³ COA, A. DVNS.KLB. d., nr.3, s.247.

¹⁸⁰⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.108, s.262/1.

yargılandıklarında muhtemelen suçlarını inkâr etmişler, Kadı Ahmed'in de şahidi olmadığı için dava Divan'a yansımıştır. Kadı Ahmed'in müracaatı üzerine Nisan 1737'de Maraş naibine zanlıların yargılanması için emir gönderilmiştir¹⁸⁰⁵. Aradan geçen süre göz önünde bulundurulduğunda davanın Kadı Ahmed aleyhine sonuçlanmış olması muhtemeldir.

Unvanından ulema mensubu olduğu anlaşılan Vâizzâde Hüseyin'in şikâyeti ise araştırma dönemindeki nakit saklama yöntemleri hakkında fikir vermektedir. Maraş'ta davası neticelenmeyen Vâizzâde bizzat divana başvurmuştur. Vâizzâde'nin iddiasına göre 1766'da vefât eden büyük babası Muhammed Efendi evinin duvarına beş bin kuruş saklamıştır. Devecili Mahallesi sakinlerinden Mehmed ve karısı Zeynep her nasılsa kuruşların yerini tespit edip duvarın o kısmını yıkarak kuruşları çalmışlardır. Muhammed Efendi'nin varisi Vâizzâde Hüseyin, kuruşları söz konusu isimlerden talep ettiğinde inkâr etmişlerdir. Kadı sicilleri mevcut olmadığından bu şikâyetler üzerine yeniden yargılama yapıp yapılmadığı; yeniden yargılama olduysa hangi cezaların verildiğini tespit etmek mümkün olmamaktadır.

6.6.6. Irza Karşı İşlenen Suçlar

Araştırma döneminde cana ve mala karşı işlenen suçlarla ilgili yukarıdaki başlıklarda da bahsedildiği üzere çok sayıda arzuhal Divan'a ulaşmıştır. Özellikle mütegalibe ve cebabire olarak adlandırılan zümre hakkındaki şikâyetlerin çoğunda bu kişilerin “nice kimselerin ırzların hetk ettikleri¹⁸⁰⁶” ifadesi ile karşılaşılmaktadır. Bu ifade Osmanlı kanunnâmelerinde tecavüz fiilinin karşılığı olup nâmus perdesini yırtma/ırza saldırma anlamında kullanılmaktadır¹⁸⁰⁷. Maraş'tan Divan'a ulaşan bu ifadelerin yer aldığı arzuhallerde, bilhassa mütegalibe olarak nitelenen kişilerin mağdur ya da mağdure isimleri zikredilmeden hetk-i ırzla itham edilmişlerdir. Bu durum müştekilerin Divan'dan kendi istekleri doğrultusunda hüküm çıkarabilmek için bu ifadeyi özellikle kullandıklarını düşündürmektedir. Bununla birlikte az da olsa ırza karşı işlenen suçlarla ilgili failin ve mağdurun kesin olarak belli olduğu şikâyetler bulunmaktadır. Cinsel saldırı ile ilgili şikâyetlerin az olması araştırma döneminde bu tür suçlara az rastlanmasıyla izah edilebileceği gibi bu davaların Maraş mahkemesinde kesin olarak çözüme kavuşturulup Divan'a yansımamasıyla da izah edilebilir.

Maraş'ta çözülemediği için Divan'a yansıyan tecavüz davalarından Aralık 1729'da hükümde Maraş'ta yaşayan bir grup gayrimüslimin iddialarına göre ehl-i zimmetten Deli Bugaş ve Boşo oğlu Aleksin isimli iki gayrimüslim Maraş'ta 1727'de isimleri belirtilmeyen müslüman şabb emredlere (genç erkeklere) ve muhtemelen

¹⁸⁰⁵ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.156, s.204/731.

¹⁸⁰⁶ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.156, s.47/167; nr.98, s.43/4; nr.82, s.306/2; A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.277/2; A. DVNS.KLB. d., nr.2, s.231/1, nr.3, s.247/4; vd.

¹⁸⁰⁷ Adem Yıldırım, “İslam Hukukunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz Suçunun Cezası ve Kuran Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 47, 2018, s.227.

gayrimüslim olan Sadarun isimli bir küçüğe fiil-i şeni'e kastetmişlerdir. Şikâyetçiler suça iştirak etmedikleri halde ehl-i örf zümresinin kendilerine zulm ettiğinden şikâyet etmişlerdir¹⁸⁰⁸. Fiilin duyulduğu tarihle gayrimüslimlerin Divan'a başvurmaları arasında iki yıllık bir zaman bulunmaktadır. Şikâyetçi olmak için neden iki yıl bekledikleri belli değildir. Ancak bu süre içinde gayrimüslimlerin bu failleri bir şekilde korumuş, yöneticilerin de suçluları ortaya çıkarmak için üzerlerinde baskı kurmuş olmaları muhtemeldir. Bu hususta müslüman ahali tarafından yazılmış bir arzuhal bulunmadığından kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir.

Cinsel saldırı suçlarının kimi zaman karşı tarafı cezalandırmak kasdıyla işlenebildiği, Maraşlı Ahmed'in kadıdan aldığı hüccet ile İstanbul'a kadar gidip şikâyetçi olması üzerine kaleme alınan Mayıs 1741 tarihli hükümden anlaşılmaktadır. Ahmed'in iddiasına göre, Ali ve Mehmed isimli iki kişiyle aralarında arazi anlaşmazlığı vardır. Kendisinin Maraş dışında olduğu bir günde ehl-i örften güç alan Ali ve Mehmed, evini basarak karısına saldırmışlar, zorla evden çıkararak Maraş'a bir iki saat mesafede bir mahale götürerek türlü eziyetler etmişlerdir¹⁸⁰⁹. Ahmed'in kadıdan hüccet alması davayı önce Maraş mahkemesine götürdüğünü göstermektedir. Burda bir netice elde edememesi iki ihtimali akla getirmektedir. Bunlardan zayıf olan bir ihtimal Ahmed'in rakiplerine iftira etmesidir. Daha güçlü olan ihtimal ise Ali ve Mehmed'in şehrin yönetici zümresinden destekçilerinin olmasıdır. Zira ehl-i örf yöneticiler başlığı altında da görüldüğü üzere o dönemde şehrin yöneticileri ile yakın ilişkileri olanlar bir şekilde cezadan kurtulmuşlardır.

Ahmed'in arzuhalinin neticesinde suçluların cezalandırılıp cezalandırılmadığını tespit etmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte aynı yıl cinayet ve tecavüzle suçlanan Zeytun'lu Mültezim İsmail'in oğulları Ali ve Osman, Adana Kalesi'ne kalebent edilmişlerdir¹⁸¹⁰. Osmanlı kanunnâmelerinde tecavüz suçunda cerrahi

¹⁸⁰⁸ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.123, s.188/2.

¹⁸⁰⁹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.167, s.575/1930.

¹⁸¹⁰ COA, A.DVNS.KLB. d., nr.2, s.53/1.

Maraş Beylerbeyine ve Maraş Mollasına ve Adana Kalesi dizdârına hüküm ki. Hemşirem Hatice Sultan dâme't-ismetuhanın kethudalığı hizmetinde olan Mehmed zîde mecduhü arzuhal idüb nezâret-i sadrazâm evkafından Maraş'da vâki' Şehid Mehmed Paşa Evkâfından olub ... zalemeden hıfz için ru'yeti (bâ) ferman-ı âlî mumaileyhin uhdesinde olan Zeytun mukataasında reayâ taifesinden İsmail ve karındaşı Mustafa nâm kimesne bin yüz otuz senesinde Sultan-ı müşârunileyhanın Kars-ı Zulkadriye Kazasında vaki hassa haslarının iştiraken der-uhde ve iltizam idüb hass-ı mezbur malından hala zimmetlerinde olan bin sekiz yüz kuruş bir kaş defa' taleb olundukda mümanaat üzere olmalarıyla vermedikden gayri sakin oldukları vakf-ı mezbur arazisinden ziraatleri hasıl eyledikleri mahsullerin 'aşâr-ı şer'iyelerin ve rusûm-ı raiyyetlerin ve sâir vakf-ı mezbure aid hukuk ve rusûmların... seneden berü vermeyub vakf-ı mezbur mahsulüne gadr-ı külli eyledikrinden maada mezburlar mütegalibe ve zalemeden olmalarıyla mezburlara istinaden mezbur İsmail'in oğulları Osman ve Ali nâm .. vakf-ı mezbur reayasından bazılarının tarlasını bilâ izn-i müteveliî sürüb ve bazılarının hüsnâ avretlerin zor ile çeküb kendü evlerinde nice eyyâm kapadub ve nicelerin akçelerin ve sâir eşyâların zor ile alub leyl ü nehâr sekrânen karye-i mezburun içinde gezüb karye-i mezburun zimmilerinden her kimin olursa olsun diledikleri reayanın evlerine girüb ice basub taze oğlanlarına ve bakire kızlarına dest-endâzlık idüb sâir fisk u fesad icra idüb siz bu işi niçin böyle idersüz dediği için Feyaktuş? Nâm zimmiyi bî-gayr-i hak katl idüb ve Uzun Mağdos nâm zimmiyi

kastrasyona kadar varan cezalar yer almakla¹⁸¹¹ birlikte ülke genelinde tecavüz suçunun cezası genellikle nefy ve kalebentlik olmuştur¹⁸¹². Bunun yanında Etmekçiyan Mahallesi'nde Mehmed, Ali ve Osman'ın örneğinde olduğu gibi tecavüz davalarında para cezası da verilebilmiştir. 1748'de Divan'a arzuhal gönderen bu kişiler iftiraya uğradıklarını, aynı mahalleden gayrimüslim bir genç kıza tecavüz etmekle suçlanıp bin kuruş cerime ödemek zorunda bırakıldıklarını iddia etmişler verdikleri akçelerin geri alınması için hüküm talep etmişlerdir¹⁸¹³. Bu hususta Divan'a yansıya bir başka şikâyetin bulunmaması davanın müştekiler lehine çözüldüğünü göstermektedir.

kurşun ile urub bunun emsâli reaya fukarasına hilaf-ı şer'-i şerif zulm ve teaddilerin nihayeti olmamağla...

¹⁸¹¹ Yıldırım, "Hetk-i Irz Suçunun Cezası", s.240-244.

¹⁸¹² Ahmet Aksın-Emrah Maral, "Osmanlı Devleti'nde Irza ve Namusa Yönelik İşlenen Suçlar ve Uygulanan Cezalar (1789-1850), II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, C.1, İstanbul, 2016, s.819.

¹⁸¹³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.236/2.

7. VAKIFLAR

Vakıflar din, dil ayrımı yapmadan toplumun bütün kesimlerine hayırlı ve yararlı hizmetler götüren hukuki statüye sahip; sürekli, menkul ve gayrimenkule sahip müesseselerdir¹⁸¹⁴. Bu yönüyle vakıflar, merkezi devletin sosyal alana müdahale imkânının sınırlı olduğu tarihsel koşullarda insanların sosyal ve tabi krizler karşısında korunmasını sağlayan bir refah sisteminin temellerini oluşturmuş¹⁸¹⁵; devletin bütün eşitlikçi gayretlerine rağmen tümü ile kaldırılması mümkün olmayan fakirliğin azaltılması ve toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır¹⁸¹⁶. İmaretler gibi sosyal yardımlaşmaya dair faaliyetler, medrese ve kütüphane yapımı gibi eğitim alanındaki faaliyetler, cami ve mescit inşası gibi dini hizmetlere dair kamu hizmetleri niteliği taşıyan birçok içtimai vazife vakıflar aracılığıyla ifa edilmiştir. Şehirlerdeki birçok iktisadi faaliyetin temelinde vakıfların rol oynaması bu müessesenin sosyal hayatın merkezinde yer almasını sağlamıştır. Bu özelliklerinden dolayı Türk-İslam şehirlerinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Şehir hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olan vakıf müessesesinin tarihî gelişimine bir alt başlıkta yer verilmeye çalışılmıştır.

7.1. Vakıf Müessesesi ve Tarihi Gelişimi

Vakıf kelimesi Arapça durdurma, alıkoyma¹⁸¹⁷ anlamındadır. Osmanlı hukukunda ise vakıflar, akar veya akar hükmünde olan bir malın alınmamak, zorunlu haller haricinde satılmamak ve miras olarak intikal etmemek üzere şahsi servetten ayrılarak Allah'ın mülkü hükmünde kamu yararına bir veya birkaç amaca müebbeden tahsis edilmesi suretiyle meydana getirilmiş müesseseleri ifade eder¹⁸¹⁸.

Vakfın hukuki bir nitelik kazanması için öncelikle tescili şarttır bu ise kadının farazi bir yargılaması ile meydana gelir. Şöyle ki vâkıf, kendi mülkü olan bir malı şartlara uygun bir şekilde vakfeder ve tayin ettiği müteveliye teslim eder. Böylelikle mal mütevellinin yetkisinde olur. Daha sonra vâkıf kadıya müracaat ederek vakıf yaptığını, devamlı masraflar tayin ettiğini ve müteveliye teslim ettiğini ancak vakıftan rücu ettiğini belirterek müteveli aleyhine dava açar. Bunun üzerine müteveli mahkemeye davet edilir; müteveli de vâkıfın talebi karşısında İmâmeyn¹⁸¹⁹'in görüşünü öne sürer ve vakfi iade etmez. Hâkim bu anlaşmazlığı çözmek için usulen bir yargılama

¹⁸¹⁴ Nazif Öztürk, *Azınlık Vakıfları*, Ankara, 2003, s. 54

¹⁸¹⁵ Nadir Özbek, "Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet", *Toplum ve Bilim*, S.92, 2002, s.7-33.

¹⁸¹⁶ Mehmet Genç, "Klasik- Osmanlı Sosyal İktisadi Yapısı ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, S.42, Ankara, 2014, s.16.

¹⁸¹⁷ Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, s. 1134

¹⁸¹⁸ Ömer Hilmi, *Ahkâmü'l-Evkaf*, İstanbul, 1307, s. 2; Ali Himmet Berki, "Hukuki ve İctimai Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, Ankara, 1962.

¹⁸¹⁹ Ebu Hanifenin talebeleri Ebu Yusuf ve İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybâni için kullanılan tabirdir. Daha geniş bilgi için bk. Salim Öğüt, "İmameyn", *DİA*, C. 22, s.207, 2000.

yapar ve kamu yararını düşünerek vakfın bağlayıcı olduğuna dair kararını verir, sicile geçer böylece vakıf tescil edilmiş olur¹⁸²⁰.

Tescil edilen bu vakfiye ile vakfın kuruluş amacı, mal varlığı, gelirlerin miktarı ve vakfın yıllık gelirinin harcanacağı yerler ile vakfın idaresine dair esaslar belirtilir. Vakfın tesciliyle birlikte vakıf artık Allah'ın mülkü haline gelir¹⁸²¹. İslam fıkıhçılarının çoğunun vakıf kurulduktan sonra o malda vâkıfın mülkiyeti kalmayacağı fikrinde olmalarına¹⁸²² rağmen bazı fıkıh âlimleri aksini iddia etmişlerdir Şafi ve Hanbeli fıkıhçılara göre bir mal vakfedildiği zaman sahibinin mülkiyetinden çıkarken Malikilerde vakfedilen mal vâkıfın mülkiyetinde kalmaya devam eder. Ebu Hanife'nin görüşü ise vakfedilen malın mülkiyetinin vâkıfta kalacağı yönünde olmakla beraber İmam Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir mal vakfedildiği zaman Allahın mülkü hükmünde olacağı için vâkıfın mülkiyetinden çıkmaktadır¹⁸²³.

Vakıf kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de geçmemesi müessesenin kökeninin tartışılmasına yol açmıştır ancak Kur'an-ı Kerim'deki birçok ayet Müslümanları hayır hususunda teşvik etmektedir. Allah yolunda mal harcamak (el-Bakara 2/195, 261), iyilik ve takvada yardımlaşmak (el-Mâide 5/2), hayır yapmakta yarışmak (el-Bakara 2/148, 215; Âl-i İmrân 3/114) ve birçok ayette yoksullara, kimsesizlere yardım teşvik edilmiştir¹⁸²⁴.

Kur'an-ı Kerim'in bu emirleri yanında Hazret-i peygamberin (s.a.v) hadislerinde de yardımlaşma teşvik edilmiştir. Bu hadislerden biri şu şekildedir: “İnsan vefat ettiğinde üç şey dışında amelî kesilir artık amel defterine sevap yazılmaz olur fakat üç şeyden dolayı kesilmez ilelebet amel defterine sevap yazılır. Sadaka-i cariye, kendisinden istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat”¹⁸²⁵ İslam âlimleri Hz. Peygamberin (sav) hadisindeki “sadaka-i cariye” kavramını vakfın meşruiyetinin delili saymışlardır. Hazret-i Muhammed (s.a.v); Uhud savaşına katılırken öldüğünde bütün mallarının peygambere (s.a.v) verilmesini vasiyet eden Muhayrik'in, hurma bahçelerini hicretin 32. ayında, bir görüşe göre Abdulluttalip ve Haşimoğullarına bir görüşe de müslümanların acil ihtiyaçlarına vakfetmiştir. İslam'daki ilk vakfın bu olduğu kabul edilmektedir¹⁸²⁶.

İslâm'da Hazret-i Muhammed'in vakfından sonra kurulan vakıf Hz. Ömer'in vakfidir. Hazret-i Ömer Hazret-i Peygambere Hayber'de ganimetin taksiminden sahip

¹⁸²⁰ Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 2013, s.160-161

¹⁸²¹ Murat Çizakça, *İslam Dünyasında Vakıflar*, s.27; Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s.1.

¹⁸²² Ali Himmet Berki, Hukuki ve İctimâî Bakımdan Vakıf, *Vakıflar Dergisi*, S. 5, s.9.

¹⁸²³ Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekemmülü”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, s. 1-36; Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s.171-172; Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*.

¹⁸²⁴ Bahaeddin Yıldız, “Vakıf”, *DİA*, C:42, s.

¹⁸²⁵ Müslim, Vasiyyet, 14

¹⁸²⁶ Öztürk, *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, s. 124, Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s.64

olduğu araziyle ilgili fikrini sorduğunda Hazret-i peygamber (sav) “İstersen aslını habset, semere ve menfaatini de tasadduk et demiştir. Böylece Hz. Ömer, aslı satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla intikal etmemek şartıyla fakirlere, yakın hısımlarına, miskinlere yolda kalanlara, gazilere ve azatlık anlaşması yapmış kölelere vakfederek bu vakfı bir vakfiye ile kızı Hafsa ve sonra da nesline teslim ve vasiyet etmiştir¹⁸²⁷. Yine Hazret-i Muhammed’in teşvikiyle Hz. Osman da Medine’deki Rûme Kuyusu’nu satın alarak bütün Müslümanların kullanımına tahsis etmiş, Hz. Ali de bir arazisini ve Yenbu’da bir su kaynağını Müslümanların yararına tahsis etmiştir¹⁸²⁸. Bundan sonra Türk islam devletlerinde, bilhassa hükümdarlar, yüksek dereceli devlet memurları ve varlıklı kimselerin tesis ettiği vakıflarla bu müessese gelişmiş, Osmanlı döneminde ise toplumsal yaşamın merkezinde bu müessese yer almıştır.

Bu müessesenin Osmanlı toplum yaşamındaki yerinin anlaşılabilmesi için vakıfların hukuki mahiyeti ve türlerinin de bilinmesi iktiza eder. Bu nedenle aşağıda vakıfların idaresi ve vakıf çeşitleri ele alınmıştır.

7.2. Vakıfların İdaresi

İslam hukukunun hükmi şahsiyet olarak tanıdığı vakfın idâresi ile ilgili usul ve kaideler İslam hukukçularında Kur’an ve sünnetin yorumlanmasıyla vücuda getirilmiştir. Vakıf hukukuna göre vakıflar ya vâkıfın kendisi veya vakfiyesinde belirttiği şartlara göre tayin edilen müteveli, nâzır unvanlı yöneticiler tarafından da devlet otoritesinin vakıflar üzerinde gözetim hakkı olduğu için kadılar tarafından yönetilmişlerdir¹⁸²⁹. Bununla birlikte vâkıfların genel eğilimi nesilleri devam ettikçe tesis ettikleri vakıfları kendi soyundan mütevellilerin yönetmesi olmuştur¹⁸³⁰.

İslâmın ilk iki asrından beri vakıflar müteveli veya nazır tarafından idare edilmiştir. 706 yılında Emevî hükümdarı Velid b. Abdülmelik tarafından Şam’da yaptırılan Emeviye Camiine bazı köyler ve mezralar tahsis ederek bu vakfın işleriyle ilgilenilmesi için bir nazır tayin etmiştir¹⁸³¹. Daha sonraki devirlerdeki İslam ve Türk devletlerinde de aynı usuller benimsenmiştir.

Osmanlı Devleti’nde de vakıfların idaresi usulü İlhanlılardan, Anadolu Selçuklularından ve Anadolu Selçuklu bakiyesi diğer beyliklerdeki usullerden farklı olmamıştır. Hükümdar vakıflarına vezirlerin müteveli veya nazır tayin edilmeleri, kadılık müessesesinin özellikle ailevi vakıfları denetlemesi, farklı zamanlarda başkent kadısının başka sahalardaki vakıfları teftiş etmesi gibi usuller diğer Türk devletlerindeki vakıf idare usulünün Osmanlılar tarafından devam ettirildiğini göstermektedir. Osmanlılarda padişahların kurduğu vakıflara mühim bir mevkîe sahip olan

¹⁸²⁷ Akgündüz, *İslam Hukukunda...*, s.65

¹⁸²⁸ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s.475

¹⁸²⁹ Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, s.314, Berki, *Vakıflar*, s.37

¹⁸³⁰ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1563-1683)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Ankara, 1990, s.84.

¹⁸³¹ *Evkâf-ı Hümayun Nezaret-i Tarihçe-i Teşkilatı*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1335, s.6-7.

Haremağaları nezâret etmişlerdir¹⁸³². Diğer vakıfların nezaret, tevliyet, kitabet, imâmet cihetlerine yapılan atamalar ise Ruus Kalemi'nden yapılmıştır¹⁸³³.

XVIII. asırda devlet hazinesi para darlığı içinde olduğu zamanlarda, devlet müdahalesinden muaf olunmasına rağmen vakıflara müdahaleler olmuştur. 1607-1608'de veziriazam 26, şeyhülislam 101, darsaadet ağası 77, bab-ı saadet ağası 34, ser hazine-i enderun 4, ağa-yı saray-ı cedid 7, ağa-yı saray-ı atik 5 vakfın denetiminden sorumludur. Bu şartlar altında dahi vakıflar sadece kurucularının isteği doğrultusunda hizmet üretmek için değil aynı zamanda daha geniş anlamda kamu çıkarına hizmet etmek için kullanılmışlardır. Hatta III. Ahmed'in Culüs bahşişi için, İstanbul'da Bedesten'de yer alan öksüz ve yetimler için kurulmuş bir vakıf da dahil olmak üzere vakıflardan para toplanmıştır¹⁸³⁴.

7.3. Vakıf Çeşitleri

Vakıflar, vakfedilen malın mülkiyetine göre *Sahih* ve *İrsâdî vakıflar*, vakıftan yararlananlar açısından ise *Zürri* ya da *Hayrî vakıflar*, vakıftan faydalanma açısından ise “ayn’i” ile faydalanılanlar ve “ayn’i” ile faydalanılmayanlar olarak isimlendirilmişlerdir¹⁸³⁵. XVIII. asırda Maraş'ta kurulmuş vakıfların vakfiyeleri mülkiyetine göre ve vakıftan yararlananlara göre incelenmeye çalışılmıştır. Bunun için aşağıda, bu vakıf türlerinin özelliklerinin ana hatlarıyla ele alınmıştır.

7.3.1. Mülkiyeti Bakımından Vakıflar

7.3.1.1. Sahih Vakıflar

Sahih vakıflar; kişinin sahip olduğu mülkü süresiz bir şekilde halkın menfaati için âmme (kamu) mülkü olarak kendi mülkünden ayırmasıyla meydana gelen vakıflardır ki bu mülkün gayr-i menkul olması gerekmektedir. Vakıfta *te'bid* yani süresiz olma şartı vardır. Vâkıfın kendi rızası ile şahsi mülkünden ayırarak insanların faydasına kullanılması için, belirli hukuk kuralları içerisinde, vakfettiği bu mülklerden¹⁸³⁶ ayniyle veya varidatıyla (geliriyle) yararlanır. Ayniyle yani doğrudan doğruya mülkten yararlanan vakıflar, okul, hastane, mescit, misafirhane, yol, köprü, çeşme, su kuyusu, gibi yerlerdir.

Kira getiren dükkânlar, tarla, arsa gibi yerlerden ise gelirleriyle yararlanır ki Vakıf hukukunda müsakkafât ve müstagallât olarak adlandırılırlar. Müsakkafat, müsakkafın çoğulu olup han, hamam, mağaza gibi bir çatı altındaki binayı ifade etmektedir. Müstagallat ise vakfa gelir temen etmek üzere vakfedilmiş menkul ve gayrimenkuller için kullanılır. Vakıf akarların kiralama usulüne göre a) İcare-i vahideli

¹⁸³² Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, s.324

¹⁸³³ Recep Ahışalı, “Ruus”, *DİA*, C. 35, İstanbul, 2008, s.272-273.

¹⁸³⁴ Rıfâ'at Ali Abou el-Hac, *Modern Devletin Doğuşu*, Çev. Oktay Özel Canan Şahin, Ankara, 2000, s.102

¹⁸³⁵ Günay, “*Vakıf*”, s.476.

¹⁸³⁶ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara, 1995, s. 247

b) İcare-i vahide-i kadimeli c) İcareteynli d) Mukataalı olarak dört kısma ayrılmıştır¹⁸³⁷. Sahih vakıfta temel şart vakfedilen malın vâkıfın kendi malı olmasıdır.

Araştırma döneminde Maraş'ta kurulmuş vakıflardan vakfiyesi tespit edilenlerin tamamı mülkiyeti açısından sahih vakıflardandır.

7.3.1.2. İrsadi Vakıflar

Tahsisat kabilinden veya gayr-i sahih vakıflar olarak ta tanımlanan irsâdi vakıf; Beytü'l-mâla ait arazinin vakıflaştırılması ile meydana getirilen vakıflara denir¹⁸³⁸. İrsad kelimesi “rasad” kökünden türetilmiştir. Gözetme koruma anlamında kullanılmaktadır. İrsadi vakıflarla Beytü'l- mâl arazisinin kamu yararına kullanılması amaçlanmaktadır. Bu vakfın yönetimi ise ya devlet reisinin emriyle devlet reisinin vekili olan kişilerce yürütülür¹⁸³⁹.

İlk defa Emeviler döneminde Emeviye Camii'nin binâsı ve giderleri için Velid bin Abdulmelik tarafından bazı arazilerin tahsis edilmesiyle irsadi vakıf kurulmuştur¹⁸⁴⁰. Hukukî manada vakıf olmamasına rağmen vakıf arazi olarak adlandırıldığı için irsâdi vakıf veya tahsisat kabilinden vakıf da denmiştir¹⁸⁴¹.

Sahih vakıflar, kişilerin şahsi mülklerinin halkın yararına kullanılması için ebediyen Allah'ın mülkü hükmüne getirilmesidir. İrsadi vakıflarda ise devlete ait olan bir arazi devlet görevlilerince menfaati halkın yararına vakf edilir. İrsâdi vakıflarla sahih vakıflar arasındaki farklardan biri de sahih vakıflarda vâkıfın şartına uyma zorunluluğu varken, irsadi vakıflarda bu zorunluluk yoktur. Devletin yöneticisi irsâdi vakıfların şartlarında gerek duyduğunda değişiklik yapabilir¹⁸⁴².

7.3.2. Vakıftan Yararlananlar Bakımından Vakıflar

7.3.2.1. Zürrî Vakıflar

Bu vakıf türünde vakfın tevliyeti ile birlikte vakfedilen mülklerin gelirinin tamamı veya tamamına yakını vâkıfın evlâd ve ahfadına (torunlarına) tahsis edilmektedir. Bu tür vakıflarda hayır şartı ya sembolik bir miktarda veya vâkıfın nesebinin son bulması halinde söz konusudur¹⁸⁴³. Vakıf kurucularından bir bölümü mirî topraklardan elde ettikleri arazileri hayrî amaçlarla kurdukları hayır müesseselerine aktarırken, bir bölümü ise bu arazi gelirlerini ailelerine veya yakınlarına aktaracak şekilde vakfediyorlardı. Bu suretle aile bireylerine belirlenmiş bir pay ayrılabilirdiği gibi vâkıfların birçoğu da kurdukları vakıflarına kendilerini, ölümlerinden sonra ise çocuklarını mütevellî tayin ediyorlardı. Hatta vâkıflar kurdukları medreseye müderris,

¹⁸³⁷ Ali Himmet Berki, *Vakıf Hukuku Yazıları*, haz. Hüseyin Çınar, Ankara, 2013, s.47-48.

¹⁸³⁸ Öztürk, *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle*, s.153.

¹⁸³⁹ Öztürk, *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle*, s.154

¹⁸⁴⁰ Ali Himmet Berki, “İslam'da Vakıf”, *Vakıflar Dergisi*, S.4, s.24.

¹⁸⁴¹ Berki, “İslam'da Vakıf”, s.23

¹⁸⁴² Çınar, *Vakıf Hukuku Yazıları*, s.52

¹⁸⁴³ Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi*, s.248

tekkelere şeyh olabiliyorlardı¹⁸⁴⁴. Böylelikle vâkıflar evlatlarının gelecekte maddi darlık yaşamalarının önüne geçmiş oluyolardı¹⁸⁴⁵.

Bununla birlikte XVIII. asır vakfiyeleri üzerinde yapılan bir araştırmada, hiçbir kamu hizmeti yapmadığı halde, XVIII. asırda toplam vakıf gelirlerinin %14,20'sinin vakıf kurucusu ailelerin üyelerine aktarıldığını ortaya koymaktadır. Bu oran Osmanlı toplumunda; vakıfların insanların mallarını müsadereden kurtarma, kendi nesline kesin bir gelir temin etmek için kuruldukları iddiasının tam olarak gerçeği yansıtmadığının göstergesidir¹⁸⁴⁶.

7.3.2.2. Hayrî Vakıflar

Hayrî vakıf, kurucusunun, vakfettiği mülklerinin gelirlerini bizzat kendisi tarafından ya da başkaları tarafından tesis edilmiş vakıflara tahsis ettiği vakıftır¹⁸⁴⁷. Doğrudan doğruya hayır amacıyla kurulan ve yararlananları, fakirler, yolcular, öğrenciler gibi genel bir nitelendirme ile belirlenen kişilerden oluşan bu vakıflardan¹⁸⁴⁸ din, dil, ırk mezhep farkı gazetilmeden bütün insanlar yararlanabilir. Hayrî vakıflarda vâkıfın tesis ettiği vakıfla ve bu vakfın gelirleri ile hiçbir bağı kalmaz. Vâkıfın temel gayesi sevap kazanmaktır¹⁸⁴⁹. Vakıflardan, din ve etnik köken farkı olmadan ihtiyaç sahipleri herkes yararlanabildiği gibi vakıf müesseselerde gayrimüslimler istihdam edilebilmişlerdir. Bunun örneklerinden biri Maraş'ın Şeyh Mahallesi'ndeki Şeyh Hüseyin Caminin tamir işlerinden sorumlu Serkis'tir. Gayrimüslim olan Serkis'in beratı bulunmadığı için, Ekim 1726'da adına yeniden berat yazılmış¹⁸⁵⁰ vefat edince beratı Şubat 1734'te oğlu Semin'e tevcih edilmiştir¹⁸⁵¹.

Hayrî vakıflardan yararlananlarda din farkı gözetilmemiş; ihtida edip müslüman olanlar ise maddi yönden desteklenmişlerdir. Dinî sahadaki hizmetlerden biri de ihtida eden gayrimüslimlerin maddi yönden desteklenmeleridir. Maraş'ta sakin bir gayrimüslüm iken müslüman olan Mehmed bin Abdullah'a Aralık 1720'de Cami-i Kebir Evkafı gelirlerinden günlük on akçe maaş¹⁸⁵² ile birlikte imaret-i nebeviyeden günlük altı aded ekmek tahsis edilmiştir¹⁸⁵³.

¹⁸⁴⁴ Mar'aş muzâfatından Göynük nahiyesinde Gökcek-i Cedîd dimekle maruf karyede Mustafa bin Musa binâsı camide ber-vech-i hasbî imâm ve hatib olan bâni-i mezbur Mustafa bin Musa ferâgatinden... Daha geniş bilgi için bk. Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi*, s.249

¹⁸⁴⁵ Elif Genca, "Osmanlı Hukuku'nda Vakıfların Denetimi (Evkaf-ı Hümayun Nezaretî), *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.72, S.1, İstanbul, 2014, s.533

¹⁸⁴⁶ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiyede Vakıf Müessesesi*, s.10

¹⁸⁴⁷ Yediyıldız, *age*, s.14.

¹⁸⁴⁸ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C.42, İstanbul, 2012, s.478

¹⁸⁴⁹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul, 2014, s.120.

¹⁸⁵⁰ VGMA, HD, nr.1128, s.229.

¹⁸⁵¹ VGMA, HD, nr.1145, s.91.

¹⁸⁵² VGMA, HD, nr.1157, s.79.

¹⁸⁵³ VGMA, HD, nr.1148, s.68.

7.3.2.3. Yarı Ailevi Vakıflar

Hem zürri vakıf hem de hayri vakıfların unsurlarını ihtiva eden bu vakıflarda vâkıf, inşa ettirdiği cami, medrese, mektep gibi müesseselerle topluma hizmet etmekte bunun yanı sıra aile fertlerinin geleceğini teminat altına almak için tedbir almaktadır. Bu vakıflarda vakfın tevliyeti vâkıfa ve soyundan gelenlere aittir¹⁸⁵⁴. Ayrıca medrese, cami ve zaviyeler başlıkları altında görüldüğü üzere vâkıf inşa ettirdiği müessesenin özelliğine göre tevliyet, imamlık, hatiplik, çerağdarlık gibi çeşitli cihetleri kendisine ya da kendi soyundan olanlara verilmesini şart edebilmektedir.

Araştırma dönemine dair vakfiyesi tespit edilen vakıfların vakfiyelerinin tahlili yapıldığında neredeyse tamamının yarı ailevi vakıf olduğu görülmektedir. Bu vakıflar şunlardır:

Debbâğzâde Ahmed Efendi Vakfı

Seksenler Mahallesi sakinlerinden yüksek dereceli müderrislerden Debbâğzâde Ahmed Efendi, 1725/26 yıllarından önce Maraş müftülüğü makamında bulunmuştur¹⁸⁵⁵. Kendi adıyla anılan bir cami yaptıran Debbâğzâde Ahmed Efendi çeşitli emlak ve akarı vakfetmiştir. Vakfiyesi bulunmadığından ne kadar emlak ya da akar vakfettiği tespit edilememiştir. Bununla birlikte vakfın tevliyetini evladına şart ettiği anlaşılmaktadır. Vâkıflar genellikle tevliyeti erkek evladına şart ederken, Debbâğzâde tesis ettiği bu vakfın tevliyetini oğluna değil, kızı Zeynep'e şart etmiştir. Zeynep 1763/64'te ölünce yerine büyük kızı Zahide müteveli olmuştur¹⁸⁵⁶. Zahide de geride evlad bırakmadan vefat edince tevliyet erşed evlada şart edilmiş olduğundan Abdullah Nuri 1769'da vakfın mütevellisi olmuştur¹⁸⁵⁷.

Nakibüleşraf Kaymakamı Es-Seyyid Mehmed Efendi Vakfı

Etmekçıyan Mahallesi sakinlerinden Nakibüleşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi ibn-i Mahmud Efendi 24 Haziran 1712'de vakfını tescil ettirmiş, müteveli olarak oğlu Seyyid Ömer Çelebi'yi görevlendirmiştir.

Seyyid Mehmed Efendi; üç adet Kur'an-ı kerim ile birlikte; Çukuroba Mahallesi'nde İsâ Değirmeni olarak bilinen değirmenin yarısını, $\frac{3}{4}$ hissesine sahip olduğu değirmendeki (ismi ve bulunduğu mevki zikredilmemiş) iki çeyrek hissesini vakfetmiştir. Değirmenlerin geri kalan hisseleri ise Seyyid Mehmed'in vefat eden kardeşi Seyyid Ahmed'e aitti ve kardeşi ölmeden önce büyük kızı Fatma'nın şahitliğinde bu hisselerini bina ettirdiği camiye (Nakîb Camii) vakfetmesini kardeşi Seyyid Mehmed'e vasiyet etmişti. Böylelikle kardeşinin hisseleri ile birlikte kendi hisselerini vakfeden Seyyid Mehmed, değirmenlerin müteveli eliyle kiraya verilip oşr-i

¹⁸⁵⁴ Yedi yıldız, *age*, s.17.

¹⁸⁵⁵ COA, A. DVNS.ŞKT., nr.104, s.292.

¹⁸⁵⁶ VGMA, HD, nr.1156, s.14.

¹⁸⁵⁷ VGMA, HD, nr.1146, s.19.

tevlîyet yani mütevellinin hizmet bedeli çıktıktan sonra geriye kalan miktarın yüz hisse kabul edilerek hisselerden dördünün ferrâş ve çerâğdâra, altısının müezzine, on altısının hâtibe, yirmisinin imâma, ellisinin müderrislere verilmesini şart etmiştir. Geriye kalan dört hisse ise caminin aydınlatmasına harcanacaktır. Cami ve medresenin tamiri gerektiğinde, herkesin değirmen gelirlerindeki hisselerine göre caminin ve medresenin bakım onarımını yapacak, bu bakım onarım işi kadı tarafından denetlenecektir.

Etmekçiyan mahallesindeki Boğazkesen değirmeni olarak bilinen değirmenin yüz otuz iki hisseden yirmi üç hissesinin yarısını Medîne-i Münevvere ve diğer yarısını ise Mekke-i Mükerrreme fukârasına vakfedilmişti. Vakfedilen Kur'an-ı Kerim'i okumak için alanlar iade edecekler; Kur'anı ödünç alabilmek için kuvvetli bir kefil göstereceklerdi. Vakfedilen Kur'an-ı Kerimleri okuyanlar sevabını Hz. Muhammed'in ruhuna hediye edecekler ve Seyyid Mehmed Efendi'nin ruhu için de bir Fatiha okuyacaklardı.

Seyyid Mehmed Efendi'nin vakfın tevlîyetini hayatta olduğu müddetçe kendisine vefatından sonra ise aslah ve erşed evladına şart etmiştir. Ayrıca Nakîb Camii'nin imamlık, hatiblik ve müderrislik görevlerine de erkek evladının soyundan olup, halk arasında dindarlığı ile bilinen hadis dersleri ile birlikte tefsir dersleri verebilecek kabiliyette kimselerin getirilmesini istemesi Seyyid Mehmed Efendi'nin evlatlarının geleceği için sürekli bir gelir kaynağı da oluşturmak istediğini göstermektedir. Yani Seyyid Mehmed Efendi'nin vakfı dini hizmetler yönüyle hayrî, caminin imamlık ve hatiplik görevi ile medresenin müderrislik görevinin evladına meşrut olması yönüyle zürrî bir vakıftır.

Koca Emin Ağa Vakfı

Maraş'ın Hatuniye Mahallesi sakinlerinden Koca Emin Ağa vakfını Nisan 1726'da tescil ettirmiştir¹⁸⁵⁸. Vakfiyesine göre Koca Emin Ağa, Hatuniye Mahallesi'nde güney, doğu, batı taraflarından yol, kuzey tarafından ise Emrullah Efendi hânesi bulunan sekiz bâb hânesini, bu evin yakınında bulunan sekiz bâb nalband, semerci, demirci, berber ve şireci dükkânlarını, bezzezsistan yakınlarındaki bir dükkân ile leblebici dükkânı, bir adet ma'sere kazanını, Peynirdere'de, güney tarafında Bey Kızı bağı, doğusunda Burk Hacı Ali bağı, kuzeyinde Berber Mehmet bağı, batısında yine Burk Hacı Ali bağı bulunan bağı, Terlikan köyü civarında bulunan Ağyar Deresi'ndeki üç adet ceviz ağacının gelirinin yarısını, Terlikan köyü civarında cavşak mevkii kenarında dikili bir ceviz ağacı ve Alicikli'de dikili dört ceviz ağacı kırk hisse itibar olunarak bunların yirmi dört hissesi, yine aynı mahaldeki bir ceviz ağacı kırk hisse itibar olunarak otuz iki hissesini vakfetmiştir.

Koca Emin Ağa, vakıf kurarken evladlarının geleceği için yatırım yapmak istemiş gibidir. Zira, vakfedilen bu mülklere hayatta olduğu müddetçe kendisi; vefatından sonra ise erkek evladının batn-ı evvel'de bulunanlarının erkek evladı; erkek

¹⁸⁵⁸ VGMA, d., nr.617, s.53.

evladının kalmaması halinde ise kız evladı mutasarrıf olacaktı. Bununla birlikte vakıftan her yıl Medine fukarasına 15 Kuruş gönderilmesini; erkek ve kız evlatlarından kimse kalmaması halinde ise vakfın gelirlerinin tamamının Medine fukarasına gönderilmesini şart etmiştir ki bu yönüyle de hayrî bir vakıftır.

Seyyid Ali Efendi bin Veli Efendi Vakfı

Seyyid Ali Efendi, yeniden inşa ettirdiği Etmekçiyân Mahallesi'ndeki Adliye Camii'nin masrafları için kurduğu vakfı 7 Mayıs 1738'de tescil ettirmiştir¹⁸⁵⁹. Seyyid Ali Efendi bu vakıf için 150 kuruş¹⁸⁶⁰, isimleri zikredilmeyen bazı hayırseverler toplam 50 kuruş nükud vakfetmişlerdir. Bunların yanısıra Hacı Osman, Etmekçiyân Mahallesi'ndeki Dobuoğlu hamamındaki hisse-i şâyiasından¹⁸⁶¹ 1/6 hissesini, Hacı Mahmut ve Hacı Mustafa isimli şahıslar ise Kefş-ger pazarında¹⁸⁶² bir tarafında Mengüşzâde dükkânı, bir tarafında yol ve bir tarafında debbağ dükkânı bulunan bir dükkânı vakfetmişlerdir.

Vakfedilen bu emlaktan keş-ger pazarındaki dükkân ile 1/6 hamam hissesinin mütevellî tarafından kiraya verilecektir. Toplamda iki yüz kuruş tutan nükud da mütevellî tarafından kuvvetli bir rehin ya da zengin bir kefil bulunması kaydıyla istirbâh olunup gelirleri şu şekilde sarfedilecektir:

Gelirler öncelikle Etmekçi Camii'nin tamir ve bakımına harcanacak şayet camiinin tamir ve bakımından para kalırsa bu meblağ on iki hisseye bölünecektir. Bu hisselerden ikisi Etmekçi Camii hatibine, üçü Etmekçi Camii imamına, ikisi ferrâş ve çerağdâra, biri loğkeşe, ikisi rehn saracına verilecektir. Caminin tamir ve bakımı iktiza ederken mürtezikâ'ya hiçbir şey verilmeyecektir.

Birkaç hayırseverin katkıda bulunduğu bu vakfın mütevellîliği hayatta olduğu müddetçe Seyyid Ali Efendi'ye vefatından sonra ise erkek evladının evlad-ı evlad-ı evladının en salih ve erşedine, erkek evladının nesli tükendiğinde ise kız evladına şart edilmiştir.

Birkaç hayırseverin bir araya gelerek Adliye Camii ve görevlileri için tesis ettikleri bu vakıf hayrî bir vakıf olduğu kadar tevliyetinin Seyyid Ali Efendi'nin evladına, imamlığının ise damadı Ahizâde Seyyid Süleyman Efendi ibn-i el-hac İsmail'e şart edildiği için yarı-ailevi vakıf olarak değerlendirilebilir.

Rıdvanzade Ali Efendi ibn-i El-hac Mehmed Efendi Vakfı

Bir dönem Girit Defterdarı olarak görev yapan İstanbul'da Eyüp mahallelerinden Yavula Mahallesi'nde ikamet eden Rıdvanzâde Ali Efendi ibn-i el-hac Mehmed Efendi

¹⁸⁵⁹ VGMA, d., nr.607, s.237.

¹⁸⁶⁰ "Maraş Vakıfları- Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi" adlı çalışmada vakfedilen nükûd iki kuruş olarak gösterilmiş ise de doğrusu 200 kuruş olmalıdır. Bk. Baş-Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.229.

¹⁸⁶¹ Hisse-i şâyia: Hissedârların, ayrılmamış, bölünmemiş maldaki hisseleri. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, s.980.

¹⁸⁶² Ayakkabıcılar çarşısı.

1749 yılının temmuz ayı sonlarında mahkemeye başvurarak vakfını tescil ettirmiştir¹⁸⁶³. Rıdvanzâde Ali Efendi 1000 Kuruş¹⁸⁶⁴ nakidin yanısıra Yukarı Oba Mahallesi'nde içinde suyu ve hamamı olan bir evi, Yukarı Oba Mahallesi'nde yeniden inşa ettiği bir hamamın yarı hissesini, içinde suyu ve havuzu olan bağ evini ve Terlikan köyünde Karhan Nehri üzerindeki Rıdvan Efendi malı olarak bilinen bir göz su değirmenini vakfetmiştir.

Rıdvanzâde'nin vakfettiği bağlar ve bahçeler ise şunlardır: Kerhân köyündeki Rıdvan Bağı olarak bilinen üç kıta bağ, bir nar, bir parça ayva, üç kıta kayısı ve iki kıta incir bahçesi ile bostan ekilen mülk arsadır.

Yukarıda sayılanların yanısıra on parça çiftlik bostan tarlası, Dürzioğlu arazisi olarak bilinen arazi, Bademlûce köyündeki Durmuş oğlu tarlası olarak bilinen bostan, Sekiçınar mevkiindeki bostan, Çınarlı Ümmüşahyeri, Mağara-başı, Tutluca, Koca Bey yeri ve İğdeli köyünde üç kıta tarla, Camustil köyündeki otuz kıta mülk Çobanbeyli mezarıdır. Rıdvanzâdenin vakfettiği tarlalarından bir kısmı nehir kenarlarındadır. Bunlar, Aksu Nehri üzerindeki Köleoğlu yerleri olarak bilinen arazi, Karasu Nehri'nden sulanan, Veli Beyli tarlası civarındaki on beş kıta bostan tarlası, Mazmulu Deresi'nden sulanan ve hububat ekimi yapılan on kıta tarla da Rıdvanzâde'nin vakfettiği mülklerindenidir.

Rıdvanzâde Ali Efendi, vakfedilen 1000 kuruşun mütevellî tarafından sağlam bir rehin ya da zengin bir kefil karşılığında senede on kuruşu on bir kuruş üzerinden nemalandırılmasını ve hamamın yarı hissesi ile vakfedilen evler ve araziler değerleri üzerinden mütevellî tarafından kiraya verilmesini şart etmiştir.

Rıdvanzâde'nin vakfiyesindeki vakıf gelirlerinin nerelere sarfedileceğine dair şartlar ise şöyledir: Harap bir halde bulunan Şekeroğlu Mescidi yeniden inşa edilerek içine minber konulacaktır. Ayrıca ailenin ismiyle anılan Rıdvanzâde Camisi nin bakım onarım ve görevlilerin ücretleri verilecektir. Rıdvanzâde Camii'nin hatibine günde beş akçe ödenecektir. Yine aynı caminin imamına sabah namazından sonra Yasin Suresi, İkinci namazından sonra Nebe Suresi, yatsı namazından sonra ise Mülk Suresi okuyup sevabını, Hazret-i Muhammed'in ruhuna ve Rıdvanzâde Ali Efendi'nin, ebeveyninin ve ehl-i imanın ruhlarına hediye etmesi kaydıyla günlük on iki akçe ödenecektir. Camide cuma günü için müezzin görevlendirilecek bu hizmetinin karşılığında vakıftan iki akçe alacaktır.

Rıdvanzâde Cami'ine bitişik olarak bina ettirilen Darü'l-Hadis-i Rıdvâniye olarak bilinen iki katlı kârgîr Dârü'l- hadis binasında ders anlatabilecek fazilet sahibi biri görevlendirilecektir. Bu kişi her gün talebelere fıkıh ve çeşitli faydalı ilimler öğretecek ve derse başlarken ve dersin sonunda Hazret-i Muhammed'e (SAV) salât ve selâm edecek; hizmetinin karşılığında günlük otuz akçe ödenecektir. Rıdvâniye

¹⁸⁶³ VGMA, d., nr.731, s.57.

¹⁸⁶⁴ Maraş Vakıfları (Dulkadirli ve Osmanlı Dönemi) adlı çalışmada 1000 akçe nakit vakfediliği ifade edilmiş ise de doğrusu 1000 kuruş olmalıdır. Bk. Baş-Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.257.

Medresesi'ndeki talebeler için Dârü'l-hadis'in karşısında içinde büyük havuzu olan iki katlı konağın talebelerin namazlarını zamanında kılabilmeleri için mescit olarak kullanılacaktır¹⁸⁶⁵.

Darü'l-Hadis-i Nebeviye Medresesi'nde hadis ilmi öğretebilecek ehil bir kimse talebelere şifa-i şerif ve hadis-i şerif öğretecek, derse başlarken ve dersin sonunda Hazret-i Muhammed'e (SAV) salât u selâm edecek ve bu hizmetinin karşılığında günlük otuz akçe ödenecektir.

Rıdvanzâde Ali Efendi tarafından Yukarı Oba mahallesinde bulunan Ahmed Paşa Cami'ine koydurduğu kürsüde cemaate vaaz ve nasihat edecek kimseye vakıf gelirlerinden günlük on akçe ödenecektir. Ayrıca Alaüddevle Camii'de her hafta pazartesi günü vaaz ve nasihat edecek vaize de Rıdvanzâde vakfından on akçe ödenecektir.

Hazret-i Peygamberin (SAV) kabri başında cumartesi günü başlayıp cuma günü bitirmek kaydıyla her hafta bir cüz okunup sevabını Hazret-i peygamberin ruhuna hediye edilecek ve bu görevi yerine getiren kimseye günlük yirmi akçe ödenecektir.

Darü'l- hadisler altında bulunan ve Rıdvanzâde Ali Efendi tarafından bina ettirilen on beş odadan müteşekkil Rıdvaniye Medresesi'nde eğitim gören talebelerin odaları için her odaya “*Kandil Baha*” adıyla ikişer akçe ödenecektir. Rıdvanzâde Cami'si medrese ve dersanelerin temizliği için üç kişinin “*Ferraş*” olarak görevlendirilecek ve hizmetleri karşılığında bunlara günlük birer akçe ödenecektir.

Yazı yazmada ve hesapta yetenekli biri “*Katib-i Vakf*” olarak görevlendirilecek hizmetinin karşılığında günlük beş akçe ödenecektir. Gayretli ve günah işlemekten korkan biri “*Câbî-i Vakf*” olarak görevlendirilmesini ve hizmetinin karşılığı olarak günlük beş akçe ödenecektir. Mütevelliyeye ise hizmetinin karşılığında günlük yirmi akçe ödenecektir.

Görüldüğü üzere birçok hayır işini üstlenen Rıdvanzâde Ali Efendi vakfın tevliyetini önce kendisine vefatından sonra ise erkek evladının evladına, erkek evladının kalmaması halinde kız evladına ve evlad-ı evladına, kız evladının da kalmaması halinde ise azat olmuş kölesine verilmesini şart etmiştir. Kölesi kalmadığında ise kölesinin erkek evladına ve evlad-ı evladına kölesinin erkek evladı kalmaması halinde ise kölesinin kız evladı ve evlad-ı evladı batnen ba'de batnın¹⁸⁶⁶ tevliyete mutasarrıf olacaktır. Bunların da nesillerinden kimse kalmazsa vakıf nezâret eden Darü's-saade Ağasının görüşüyle müteveli olmaya ehil birinin müteveli olarak atanacaktır.

Vakfın masraflarından fazla kalan kısmı ise evlatları aralarında Nisâ Suresi birinci ayetine göre erkeğe iki kıza bir hisse olacak şekilde paylaşacaklardır. Evladı

¹⁸⁶⁵ Baş ve Tekin, Darü'l- Hadis'in karşısındaki bu mescidin yeniden inşa edildiğini belirtmişler ise de elimizdeki vakfiye kaydında buranın iki katlı bir konak olup talebelerin namazlarını zamanında kılabilmeleri için mescid olarak tahsis edildiği görülmektedir. Bk. Baş- Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.256

¹⁸⁶⁶ Batnen ba'de batnın, soydan soya nesilden nesile (Evvelki batnda biri varken sonraki batndan biri istifade edemez demektir.) Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, s.73.

kalmaz ise azatlı kölelerinin evlatları aynı şekilde fazla gelirleri kendi aralarında pay edeceklerdir. Rıdvanzâde Ali Efendi'nin gelir fazlasını evladına şart etmesinden dolayı bu vakıf da yarı-ailevi bir vakıf olarak değerlendirilmelidir.

Rıdvân-Zâde Ali Efendi'nin İkinci Vakfı

Rıdvanzâde Ali Efendi, Girid Defterdârı olduğu sırada bu vakfını tescil ettirmiştir¹⁸⁶⁷. O dönemde Kandiye şehri sakin olan Rıdvanzâde Ali Efendi kendisine temlik edilmiş yaklaşık on iki dönümlük tarlayı vakfetmiştir. Bu vakfın gelirleri, camide vaaz vermesi şartıyla Sultan Mehmed Han Camii vaizi Şeyh Mehmed Efendi'ye ve her gün öğle namazından sonra bir aşr ve üç ihlâs okuyup sevabını şehitlerin ruhlarına hediye etmeleri şartıyla birinci ve ikinci imama verilecekti.

Vakfın tebdil ve tağyir şartını kendi uhdesinde olmasını ekleyen Rıdvân-zâde Ali Efendi ilk vakfındaki şartını değiştirmiştir. Tarlanın gelirlerinin tamamını camide vaaz etmesi ve her gün üç İhlâs ve bir Fatihâ okuyup sevabını şehitlerin ruhlarına hediye etmesi şartıyla Şeyh Mehmed Efendi'ye; Şeyh Mehmed Efendi'nin vefâtı halinde ise Şeyh'in evlatlarından ehliyetli olan birinin vazifesini ifa etmesi şartıyla vakfetmiştir. Rıdvanzâde bu vakfına kaymakam olarak hemşehrîsi olan Abdurrahman bin Ebubekir'i görevlendirmiştir.

Kalender Paşa Vakfı

Rumeli payesiyle Mar'aş ve Trablus-Şam Beylerbeyi olarak görev yapan Kalender Paşa 7 Ocak 1807'de vakfını tescil ettirmiştir¹⁸⁶⁸. Kalender Paşa tesis ettiği vakıf için birçok dükkân ve emlak vakfetmiştir. Bu dükkânlar; Havancı çarşısında Artin'in kullandığı iki katlı bakkal dükkânı, Kuyumcular pazarında leblebici dükkânının yarı hissesi ile Kör Ahmed'in dükkânının yarı hissesi, Köşkerler çarşısı başındaki kasap dükkânı, Köşkerler çarşısındaki Abdurrahman isimli şahsın kullandığı dükkândan yarı hisse ile bu dükkâna bitişik dükkândaki yarı hissesi, Duhâncı (Tütüncü) dükkânının altında bulunan tabak¹⁸⁶⁹ dükkânı, Bedestentin doğu kapısı yakınlarındaki boyacı dükkânı ile bu boyacı dükkânının üstündeki kahve dükkânıdır. Bunların yanısıra Sûk -i Sultânî'de Hatib-zâdeler ile ortak oldukları mûtafiye¹⁸⁷⁰ ile kırk sekiz odalı hanın yarı hissesi, Oduncu çarşısındaki kahvehane, Salhânenin¹⁸⁷¹ karşısındaki başka bir tabak dükkânı ve sınırlarını belirtmediği, padişah tarafından kendisine temlik edilen tarlalar¹⁸⁷² Kalender Paşa tarafından vakfedilmiştir.

Vakfiyenin şart bölümünde vakfın gelirlerinin nerelere ne surette sarf edileceği belirtilmektedir. Buna göre, Kalender Paşa, Çavuşlu Mahallesi'nde bulunan ceddi Hacı

¹⁸⁶⁷ VGMA, d., nr.607, s.186.

¹⁸⁶⁸ VGMA, d., nr.618, s.115.

¹⁸⁶⁹ Tabak: Derilerin işlendiği yer. Bk. Tabak-hâne, Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.656.

¹⁸⁷⁰ Aslı Mûy-tâb olup, "Kıl dokuyan" anlamındadır. Bk. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Sözlük*, s.695.

¹⁸⁷¹ Salhane: Mezbahane, Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Sözlük*, s.932.

¹⁸⁷² Nazif Öztürk, "Bayazitoğulları Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S.26, s.48.

Abdullah Bey'in binâ ettirdiği cami avlusundaki derslane ile otuz iki odalı medreseyi yeniden bina ve ihya ettirmiştir. Müteveli olarak görevlendirdiği Müderris Mehmed Efendi'yi de bu medreseye müderris olarak atamıştır. Mehmed Efendi ölümüne kadar kuzey taraftaki medreselerin doğu tarafındaki derslanede ikâmet edecek ve hizmetinin karşılığı olarak Kalender Paşa'ya temlik edilen tarlanın kirası ile birlikte vakfedilen han ve dükkânların gelirlerinden her ay üç kuruş ödenecektir. Dayızâde Mehmet Efendi de vefatına kadar mezarlık tarafındaki derslanede ikâmet edecek ve hizmetine karşılık, vakıf gelirlerinden aylık üç kuruş ücret alacaktır.

Caminin ikinci imamlığına tayin edilen Kavukluzâde Abdullah Efendi kapıya yakın medresede ikâmet edecek ve hizmetinin karşılığında ise vakıf gelirlerinden aylık dört kuruş ücret alacaktır. Abdullah Efendi'nin vefatından sonra bu görev hak eden bir kimseye tevcih edilecektir. Dershâne ve medreselerde loğkeş olarak görevlendirilen şahıslara hizmetleri karşılığında yıllık otuz kuruş ödenecektir. Gereğine göre müteveli tarafından medrese soflarında ve caminin minaresinde kandil yakıtılacak ve vakfın gelirlerinden artan para yirmi dokuz eşit parçaya ayrılacak ve medreselerde öğrenim gören talebelere harcanacaktır.

Müteveli Mehmed Efendi'nin vefatından sonra Hacı Abdullah Bey evlâdından (Bayezidli Soyundan) dindar ve güvenilir bir kimse hasbî yani gönüllü olarak nazırlık vazifesini yürütecek ve medresede ders verme ehliyetine sahip bir kimseyi müderris ve müteveli olarak atayacaktır. Medresede eğitim gören bir öğrenci dersi terk ettiğinde bu süre altmış günü geçerse odası talep eden bir başkasına verilecektir. Mektep ve medreselerin bakım onarım giderleri de Kalender Paşa'nın vakıf gelirlerinden karşılanacaktır.

Ahmed Ağa Vakfı

Vakfını XVIII. asrın başlarında tescil ettiren Ahmed Ağa Maraş Çarşısı'nda inşa ettirdiği hanı vakfetmiştir. Ahmed Ağa hanın gelirini erkek evladına ve medine fukarasına vakfetmiştir. Vakfın başka bir geliri olup olmadığı dair başka bir bilgi tespit edilememiştir. Vakfın gallesinin evlada şart edilmesi yönüyle zürri, medine fukarasına şart edilmiş olmasıyla da Haremeyn vakfidir¹⁸⁷³.

Hacı Musa Vakfı:

Dalkaralı Mahallesi sakinlerinden Hacı Musa, Maraş çarşısındaki on dükkânını ve hissedar olduğu bir dükkândaki yarı hissesini erkek evladının erşedine vakfetmiştir. Vakfiyesi olmadığı için hayrî yönü olup olmadığı bilinmemektedir. Bu vakıf ile ilgili tespit edilebilen tek bilgi Mart 1756'daki müteveli atamasıdır¹⁸⁷⁴.

¹⁸⁷³ COA, A. DVNS.ŞKT. nr.100, s.42.

¹⁸⁷⁴ VGMA, HD, nr.1135, s.

7.4. Sosyal Hizmetlere Yönelik Kurulmuş Vakıflar

7.4.1. Avarız Vakıfları

Avarız, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar sultan adına toplanan avarız-ı divaniye ya da tekâlif-i örfiye olarak da adlandırılan vergileri ifade etmektedir. Bu vergiler başlangıçta acil durumlar için toplanmaktayken zamanla düzenli olarak toplanan vergiler haline gelmiştir¹⁸⁷⁵. Bu vergileri ödemekte güçlük çeken fakir halka yardım etmek amacıyla kurulmuş akar ve para vakıfları ise avarız vakıfları olarak adlandırılmıştır¹⁸⁷⁶. Avarız vakıflar örfi vergilerin toplanmadığı dönemlerde yangın, deprem, sel, salgın hastalık, gibi olağanüstü hallerin meydana getirdikleri sıkıntıları hafifletmek, yaşlı ve bakıma muhtaç insanlara yardım etmek, borcundan dolayı hapse düşenlerin borçlarını ödemek gibi amaçlara hizmet etmişlerdir¹⁸⁷⁷.

7.4.2. Para Vakıfları

İlk olarak ne zaman ortaya çıkmış olduğu henüz aydınlatılamamış olan para vakıfları¹⁸⁷⁸; eğitim ve sağlık hizmetleri yanında, paraya ihtiyacı olan müslüman ve gayrimüslim esnaf, zanaatkâr ve tüccarlara nakit para sağlamışlardır. Bunun yanı sıra tamire muhtaç dini ve sosyal yapıların tamirini finanse etmiş ve Osmanlı toplumunda bu hizmetlerin görülmesine katkıda bulunmuşlardır¹⁸⁷⁹. Bu faydalarına rağmen gerek mahallelerin tekâlif ve avarızına sarfedilmek için gerekse hayır müesseselerine gelir getirmek için kurulmuş olsun; para vakıfları Osmanlı âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur.

İlk tartışma 1537 senesinde Anadolu kazaskeri olan “Çivizâde” Şeyh Mehmed Muhiddin Efendi ile Rumeli kazaskeri olan Ebussuud Efendi arasında başlamıştır. Daha sonra tartışmaya Birgivi de katılmış para vakfının caiz olmadığı yönünde risale yazmışsa da örfen yaygınlaşan para vakıfları, hayri ve sosyal hizmetlerin görülmesinde önemli bir finans kaynağı olmuştur¹⁸⁸⁰. Osmanlı uleması arasında tartışmalı bir konu olan para vakıflarına Maraş ulemasından bazı isimlerin şüpheyile yaklaştıkları anlaşılmaktadır. Zira Mayıs 1735'te Elbistan'da Darb Kapusu adlı Mescidin kürsü şeyhliğine atanan şahıs (belgede ismi okunamamaktadır) geliri para vakfından olduğu için bu görevi istememiş yerine Elbistanî Ali Efendi'nin atanmıştır¹⁸⁸¹.

¹⁸⁷⁵ H. Bowen, ‘Awârîd’, *İE*, V.1, 1986, Leiden, s.760.

¹⁸⁷⁶ Mehmet İpşirli, “Avarız Vakfı”, *DİA*, C.4, İstanbul, 1991, s.109; Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet*, s.100.

¹⁸⁷⁷ Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, 1940, İstanbul, s.7; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, s.123.

¹⁸⁷⁸ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s.10

¹⁸⁷⁹ Çizakça, *İslam Dünyasında Vakıflar*, s.53; Rifat Özdemir, *Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, Ankara, 2005, s.70.

¹⁸⁸⁰ İsmail Kurt, *Para Vakıfları – Nazariyat ve Tatbikat-*, İstanbul, 2015, s.28.

¹⁸⁸¹ VGMA, *HD*, nr.1145, s.96

Para vakıflarında bağışlanan sermayenin rehin-i kâvî veya kefil-i melî şartıyla belirli sayıdaki kişilere kredi olarak dağıtılırdı¹⁸⁸². Vakfedilen nakdin nasıl işletileceği hakkında vakfiyelerde genellikle istiğlâl¹⁸⁸³, istirbâh¹⁸⁸⁴, murabaha olunmak ya da fâideye verilmek gibi genel ifâdeler kullanılırdı¹⁸⁸⁵. Bu paralar “*Muamele-i Şerr-iyye*¹⁸⁸⁶” olarak bilinen yolla borç olarak verilirdi. Vakıflardan borç alanların bu borçlarını ödemedikleri de oluyordu. Restebaiyye Mahallesi sakinlerinden Ali oğlu Mehmed, mütevellisi olduğu vakfa borcu olan Seyyid Hüseyin, Kürdoğlu Hamza ile kardeşi Osman, Çavuşoğlu Muhammed, Bayezid ile kardeşi İsmail, Mizan oğlu Osman ve Beşanzade Veli Bey isimli kişileri vakıf malını ödemedikleri için divan’a şikâyet etmişti¹⁸⁸⁷.

Avarız vakıfları mahallelerin tekâlif ve avarızına şart edildiği gibi cüz-i şerif tilavetine ya da bir müessesenin faydasına şart edilebiliyordu. Örneğin Veli Bey ve Halid Bey isimli iki kişi cüz-i şerif okunması için nakit vakfetmişler, tevliyet ve cüzhânlığı ise kendilerine şart etmişlerdir¹⁸⁸⁸.

Araştırma döneminde kaleme alınmış vakfiyelerden tespit edilebilen yedi vakfiyeden ikisinde gayr-i menkuller ile birlikte nakit para vakfedildiği görülmektedir¹⁸⁸⁹. Bu oran Baheddin Yediyıldız’ın XVIII. asırda Türkiye’de Vakıf Müessesesi ile ilgili araştırmasındaki oranla hemen hemen aynıdır¹⁸⁹⁰. Araştırma esnasında Maraş’ın birçok mahallesi adına nükud vakfı kurulduğu tespit edilmiştir. Hangi yıllarda kurulduğu tespit edilememekle birlikte XVIII. asırda faal olan vakıflar şunlardır:

7.4.2.1. Akçakoyunlu Mahallesi Nükûd Vakfı

Mahallenin avarızı ile birlikte mahallede bulunan Buçukoğlu Mescidi’nin masrafları için vakfedilmiş nükud vakfidir. Vakfın ne zaman tesis edildiği tespit edilememiştir. Mart 1725’te vakfın mütevellisi olmadığı için Şeyh Hamza günlük bir akçe ücret ile müteveli olarak atanmıştır¹⁸⁹¹.

¹⁸⁸² Çizakça, *İslam Dünyasında Vakıflar*, s.53.

¹⁸⁸³ İstiğlâl: Gallelendirmek, bir malı kiraya vererek gelir getirmesini sağlamak, Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.263.

¹⁸⁸⁴ İstirbâh: Faize yatırma, fazile para verme verilme. Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Lugât*, s.462.

¹⁸⁸⁵ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s.53.

¹⁸⁸⁶ Muamele-i Şerr-iyye: Fıkıh litaratüründe “İne Satışı” olarak da bilinen bir formül. Buna göre vakıf, borç vereceği kişinin sembolik değere sahip bir malını kredi vereceği para kadar bir beden karşılığında peşin olarak satın alır; hemen ardından bu mal, vâkıf tarafından belli bir yüzde eklenmiş bedelle vadeli olarak aynı kişiye satılır. Aynı şekilde vakfa ati sembolik değere sahip bir mal önce vadeli işlemle satılır, ardından daha düşük bedelle geri alınır. Daha geniş bilgi için bk. Bilal Aybakan, “Muamele”, *DİA*, C.30, İstanbul, 2005, s.320.

¹⁸⁸⁷ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.105, s.297/2.

¹⁸⁸⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.63.

¹⁸⁸⁹ Bk. Seyyid Ali Efendi bin Veli Efendi Vakfiyesi, Rıdvanzâde Ali Efendi Vakfiyesi

¹⁸⁹⁰ XVIII. asırda kurulan vakıflardan %28’inin gelir kaynaklarının ya sadece nakit paralardan veya gayr-i menkuller ile birlikte vakfedilmiş nakitlerden oluşmaktaydı. Bkz. Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, s.116.

¹⁸⁹¹ VGMA, HD, nr.1119, s.389; Yıldız, *Maraş Vakıf Eserleri*, s.38.

7.4.2.2. Alemlî Mahallesi Nükûd Vakfı

Mahallede, mahalle adına tesis edilmiş bir nükud vakfı ile mahalledeki mescidin ihtiyaçları için tesis edilmiş iki ayrı vakıf tespit edilebilmiştir. Her iki vakfın da yöneticisi olmadığından Aralık 1734'te Abdunnebi Halife iki vakfa birden günlük yarım akçe yevmiye ile mütevellî olarak atanmıştır¹⁸⁹².

7.4.2.3. Bostancıyan Mahallesi Nükûd Vakfı

Bostancıyan Mahallesi'nin varlıklı kimseleri tarafından vakf edilen nükûd sadece mahallenin tekâlifine şart edilmiştir. Vakıfla ilgili bir tevcih tespit edilebilmiştir. Buna göre vakfın mütevellîsî olmadığından Haziran 1728'de Davutoğlu Hacı İbrahim mütevellî olarak atanmıştır¹⁸⁹³.

7.4.2.4. Çomaklı Mahallesi Nükûd Vakfı

Çomaklı Mahallesi'nin hâne-i avârız ve bedel-i nüzûl'ı için bazı hayırseverler tarafından nakit vakfedilmiştir. Bu vakfa Haziran 1741'de Naib Mehmed'in arzıyla günlük bir akçe ücret karşılığında Şeyh Yusuf mütevellî olarak atanmıştır¹⁸⁹⁴.

7.4.2.5. Dalkaralı Mahallesi Nükûd Vakfı

Mahallenin vakf akçesinin mütevellîsî olmadığından Eylül 1721'de Seyyid Mustafa mütevellî olarak atanmış¹⁸⁹⁵ ancak vakıf akçesinin tamamını zimmetine geçirdiği iddiasıyla Maraş Naibi Ahmed'in arzıyla Kasım 1730'da azledilen Seyyid Mustafa'nın yerine Seyyid Ahmed görevlendirilmiştir¹⁸⁹⁶.

7.4.2.6. Kayabaşı Mahallesi Nükûd Vakfı

Kayabaşı Mahallesi'nin avârızı için tesis edilmiş vakfa de Haziran 1728'de Ahmed bin Hasan mütevellî olarak atanmıştır¹⁸⁹⁷.

7.4.2.7. Restebaiyye Mahallesi Nükûd Vakfı

Restebaiyye Mahallesi'nin tekâlifine şart edilmiş bu vakfın gelirlerinden bir kısmı Küçükçavuşzade Hacı Osman'ın vakfettiği dükkânlardan karşılanmaktaydı¹⁸⁹⁸. Vakfın mütevellîsî olmadığından Mayıs 1720'de Ali mütevellî olarak atanmıştır¹⁸⁹⁹. 1724'te nükûd vakfından herhangi bir ücret almadan mütevellîliğini yürüten isim ise Mehmed'tir.

¹⁸⁹² VGMA, HD, nr.1145, s.94.

¹⁸⁹³ VGMA, HD, nr.1139, s.330.

¹⁸⁹⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.115.

¹⁸⁹⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.81.

¹⁸⁹⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.76; Pakize Yıldız, age, s.34.

¹⁸⁹⁷ VGMA, HD, nr.1139, s.330.

¹⁸⁹⁸ VGMA, HD, nr.1145, s.90 "Maraş'ta Restebaiyye Mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem fevat iden Küçükçavuşzade dimekle (maruf) el-hac Osman evladına vakf eylediği dekinlerinin cümle evladı marifetiyle nasb eyledikleri Halil'in yedinden beratı olmadığından aherden İbrahim bir tarikile kendi üzerine berat ettirüb ..."

¹⁸⁹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.77.

Ebubekir ve Mehmed isimli kişiler Mehmed'in tevliyet cihetini kendi adlarına berat ettirince Mehmed şikâyetçi olmuş ve Haziran 1724'te berat yeniden Mehmed'in adına yazılmıştır¹⁹⁰⁰. Mehmed herhangi bir ücret almadan mütevelliliği sürdürürken Ebubekir ve diğer Mehmed'in tevliyet cihetini kendi adlarına berat ettirmeleri de dikkat çekicidir.

7.4.2.8. Şekerdere Mahallesi Nükûd Vakfı

Hayırseverler tarafından mahallenin tekâlifine şart edilmiş olan nükûd-ı mevkûfenin mütevellisi olmadığından Mayıs 1724'te Naib Mehmed Sadık'ın arzıyla Hacı İbrahim müteveli olarak görevlendirilmiştir¹⁹⁰¹. Hacı İbrahim'in ne kadar süreyle görev yaptığı tespit edilememiştir ancak boşalan bu cihet Temmuz 1736'da ücret almamak kaydıyla Hacı Osman'a tevcih edilmiştir¹⁹⁰².

7.4.2.9. Şekerli Mahallesi Nükûd Vakfı

Mahallenin tekâlifine şart edilmiştir. Vakfin mütevellisi olmadığından Haziran 1727'de Salih salih isimli biri ücret almamak üzere müteveli olarak atanmıştır¹⁹⁰³.

7.4.2.10. Önsen Köyü Nükûd Vakfı

Camustil nahiyesine tabi olan Önsen köyündeki cami ve köyün avarız vergileri için vakfedilen iki ayrı nükûd vakfı bulunmaktaydı. Her iki vakfin da mütevellisi bulunmadığından Mart 1725'te Ali Halife hem cami hem de köyün avârız ve tekâlifi için vakfedilen iki ayrı nükûd vakfına günlük bir akçe ücretle müteveli olarak atanmıştır¹⁹⁰⁴.

7.4.2.11. Hacı Abdullah Bey Cami Nükûd Vakfı

Hoca Durdu Mahallesi'nde Hacı Abdullah Bey tarafından bina ettirilen Salihye Camii'nin¹⁹⁰⁵ giderleri için vakfedilen akarın yanında nükûd da vakfedilmiştir. Vakfedilen akarın kiraya verilmesi ve nükûd-ı mevkufenin işletilmesi için Maraş Naibi İsmail Efendi arzıyla Şeyh Hüseyin Temmuz 1747'de müteveli olarak atanmıştır¹⁹⁰⁶.

7.4.2.12. Hacı Hızır Mescidi Nükûd Vakfı

1725'ten 1756'ya kadar Hacı Hızır Mescidi, 1756'dan itibaren ise Hacı Hızır Cami olarak isimlendirilen Mescidin giderleri için hayırseverler tarafından nükud vakfedilmiştir. Bu nükud vakfının mütevellisi olmadığından vakfin parası gereksiz

¹⁹⁰⁰ VGMA, HD, nr.1119, s.388.

¹⁹⁰¹ VGMA, HD, nr.1157, s.88; 1119, s.388.

¹⁹⁰² VGMA, HD, nr.1145, s.101.

¹⁹⁰³ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

¹⁹⁰⁴ VGMA, HD, nr.1119, s.388.

¹⁹⁰⁵ *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları* adlı eserde caminin Hacı Abdullah Bey'in oğlu Salih Bey tarafından yaptırıldığı ifade edilmişse de Hurufat Defterlerinde Hacı Abdullah Bey tarafından inşa ettirildiği ifade edilmektedir. Bk. VGMA, HD, nr.1145, s.87; nr.1145, s.92

¹⁹⁰⁶ VGMA, HD, nr.1148, s.72.

yerlere harcanmış bu sebeple Haziran 1726'da İbrahim “ber-vech-i hasbî” mütevellî tayin edilmiştir¹⁹⁰⁷.

7.4.2.13. Kadı Abdurrahman Camii Nükûd Vakfı

Bektutiye Mahallesi'nde bulunan Kadı Abdurrahman Camii için biri nükûd vakfı olmak üzere iki ayrı vakıf kurulduğu ve vakıflardan birinin tevliyetinin evlada şart edildiği vakıf görevlileri arasındaki davadan anlaşılmaktadır. Şöyle ki vakfın tevliyetine vâkıfın evladları belirli hisselerde mutasarrıflarken tevliyetin 1/3 hissesine mutasarrıf olan vâkıfın evladından Seyyid Ahmed'in hissesini Ahmed isimli başka biri; Seyyid Ahmed'in öldüğünü söyleyerek kendisine tevcih ettirmiştir. Sahtekârlığı sebebiyle İstanbul'dan sürülen Ahmed bir yolunu bulup bu sefer de Mustafa ismine berat almıştır. Şeyh Mehmed Adil'in talebi üzerine Aralık 1766'da Seyyid Ahmed'in 1/3'lük hissesi yeniden kendisine tevcih edilmiştir¹⁹⁰⁸. Nükûd vakfının ise mütevellisi olmadığından Ağustos 1775'te Haşim mütevellî olarak atanmıştır¹⁹⁰⁹.

7.5. Haremeyn Vakıfları

Mekke ve Medine şehirlerini ifade eden Haremeyn kelimesi “İki Harem” manasındadır. Osmanlı bürokrasisinde Haremeyn-i Şerife'nin şeklinde kullanılmıştır¹⁹¹⁰. Bilindiği üzere Kâbe, islâmdan önce de Arap kabileleri arasında mukaddes sayılıyor; yılın belli dönemlerinde ziyaret ediliyordu. Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinden hacıların Kâbe'yi ziyârete gelmeleri Mekke'yi önemli bir merkez haline getirmişti. Bu sebeple Kâbe'yi ziyârete gelenlerin su, yiyecek ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, Kâbe'nin bakımı ve açılıp kapanması gibi belirli görevler Kureyş Kabilesi'nin farklı kolları tarafından paylaşılmıştı¹⁹¹¹. İslâm öncesi dönemde de Araplar tarafından mukaddes kabul edilen Kâbe, İslâmın doğuşundan sonra müslümanların kiblesi olmuştur.

Medine şehri ise Hz. Muhammed (SAV)'in kabrinin burada bulunmasından dolayı müslümanlarca mukaddes kabul edilmiştir. Bu sebeple ilk islâm devletlerinden itibaren bütün islâm devletlerinde maddi imkânı yerinde olan hayırseverler Mekke ve Medine'deki mukaddes mekânların bakımı, hacıların çeşitli ihtiyaçlarının giderilmesi için çok sayıda vakıf kurmuşlardır¹⁹¹². Haremeyn vakıfları olarak da adlandırılan bu vakıfların mahiyetleri itibarıyla hepsi aynı değildi, bazı vakıfların bütün gelirleri Haremeyn hizmetlerinin muhtelif alanlarına tahsis edilmişken bazılarının bir kısmı ya doğrudan ya da dolaylı olarak bu hizmetlere tahsis edilmiştir¹⁹¹³.

¹⁹⁰⁷ VGMA, HD, nr.1091, s.260.

¹⁹⁰⁸ COA, C.MF, 160/7958.

¹⁹⁰⁹ VGMA, HD, nr.1151, s.43; Yıldız, age, s.37.

¹⁹¹⁰ Ş. Tufan Buzpınar-Mustafa Sabri Küçükbaşcı, “Haremeyn”, DİA, C.16, İstanbul, 1997, s.153.

¹⁹¹¹ Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16.ve 17.Yüzyıllar)*, İstanbul, 2011, s.43,44.

¹⁹¹² Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Güler, age, s.64-114.

¹⁹¹³ Güler, age, s.159.

Araştırma döneminde Maraş'ta tesis edilen vakıflardan tespit edilebilenlerin üçü vâkıfın şartları itibarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak Haremeyn-i Şerifeyn'e yöneliktir. Bunlardan biri Nakibü'l-Eşrâf Kâim-i makâm'ı Seyyid Mehmed Efendi'nin vakfidir. 24 Haziran 1712'de tescil ettirilen bu vakıfta Seyyid Mehmed Efendi, Boğazkesen değirmenindeki hisselerinin yarısını Medine diğer yarısını ise Mekke fukarasına vakfetmiştir¹⁹¹⁴. Nisan 1726'da vakfiyesini tescil ettiren Koca Emin Ağa, vakfettiği mülklerin gelirlerinden her yıl on beş kuruşunun Medine'deki ihtiyaç sahiplerine gönderilmesi şartıyla evladına şart etmiştir.¹⁹¹⁵ Rıdvanzâde Ali Efendi ise 1749'da tescil ettirdiği vakfında Hazret-i Peygamberin (SAV) kabri başında cumartesi günü başlayıp cuma günü bitirmek kaydıyla her hafta bir cüz okuyan bir görevliye bu görevi mukabilinde günlük yirmi akçe ödenmesini, şart etmiştir¹⁹¹⁶. Araştırma döneminde tescil ettirilmiş vakıflardan yedisinin vakfiyesi tespit edilebilmiştir. Bu vakıflardan üçü doğrudan ya da dolaylı olarak Haremeyne yöneliktir. Bu sayı ise %42,8'lik yüksek bir orana karşılık gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Haremeyn-i Şerifeyn'e için tesis edilen vakıfların sayısının artması, bu vakıfların yönetimini ve denetiminin bir elden tanzimini gerektirmiş bu nedenle 28 Mayıs 1588'de Haremeyn-i Şerifeyn Nezareti kurulmuştur. Bu nezaretin başına ise dönemin Dârüs-sa'âde Ağası Mehmed Ağa getirilmiştir. Nezâretin işleyişi için Haremeyn Muhasebeciliği, Haremeyn Mukatacalığı, Dârüs-sa'âde Yazıcılığı birimleri oluşturulmuştur. Nezaretin kurulmasından önce Aralık 1586'da kurulan Haremeyn Evkâfı Müfettişliği de Haremeyn vakıflarını denetlemiştir¹⁹¹⁷.

7.6. Kitap Vakıfları

Kitaplar, islam hukukuna göre vakfına cevaz verilen menkullerdendir. Bundan dolayı Osmanlı toplumunda birçok hayır kurumu gibi kütüphanelerde vakıflar yoluyla vücuda getirilmiştir. Bu kütüphaneler genellikle büyük şehirlerde cami, mescit gibi ibadethanelerde ya da medrese, buka', zâviye gibi eğitim kurumlarında veya evlerde yer almaktaydı¹⁹¹⁸. Araştırma döneminde Acemli Mahallesi'nden Hüseyin Efendi ile birlikte başka hayırseverlerce vakfedilen kitaplardan oluşan bir kitap vakfı tespit edilebilmiştir. Vakfedilen kitapların isimleri ve nerde muhafaza edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu vakıf hakkındaki tek bilgi; kitap vakfının mütevellisinin aynı zamanda kitapların muhafazasından da sorumlu olduğudur. Vakfın mütevellisi ve kitapların koruyucusu Veli, 1714'te vefat edince yerine Ebubekir görevlendirilmiştir¹⁹¹⁹.

¹⁹¹⁴ VGMA, d. nr.738, s.182, s.n..101.

¹⁹¹⁵ VGMA, d. nr.2530, s.21. s.n..4.

¹⁹¹⁶ VGMA, nr.2530, s.75, s.n..17.

¹⁹¹⁷ Mustafa Güler, *Haremeyn Vakıfları*, s.231-241.

¹⁹¹⁸ Hakan Anameriç, "Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi", *OTAM*, S.9, Ankara, 2006.

¹⁹¹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.66.

7.7. Kadın Vakıfları

Osmanlı kentlerinin yeniden yapılanmasında ve kalkınmasında önemli bir rol oynayan vakıfların kuruluşunda mali güçleri oranında kadınlar da rol almışlardır¹⁹²⁰. Bahaeddin Yediyıldız'ın XVIII. Yüzyıla ait 330 vakfiyeyi esas aldığı araştırmasına göre bu dönemde kurulan vakıfların %17,03'ü kadınlar tarafından kurulmuştur¹⁹²¹. Maraş'ta XVIII. asırda tesis edilen birçok vakfın vakfiyesi günümüze kadar gelmediğinden kadın vakıfların tesis ettiği vakıfların sayısı bilinmemektedir. Ancak Hurufat Defterleri'nde sınırlı verilerden araştırma döneminde dört kadın hayırsever tarafından vakıf tesis edildiği anlaşılmaktadır. Kadın vakıflarca tesis edilen vakıflar şunlardır:

7.7.1. Selime Hatun Vakfı

Kayabaşı Mahallesi'nden Selime Hatun; 3 kıta bahçe ve bir göz değirmenin 1/5 hissesi ve vasıfları belirtilmemiş birkaç malını vakfedip tevliyetini Maraşî Mehmed Efendi'ye; Mehmed Efendi'nin vefatından sonra ise evlâd-ı evlâdının erşedine, neslinin inkırazı halinde ise Kayabaşı Mahallesi'ndeki Hacı Hüseyin Camii'nin¹⁹²² hizmetlilerine ve tamirine şart etmiştir¹⁹²³. Haziran 1742'de mütevellî Mehmed Efendi vefat edince tevliyet Ahmed Halife'ye tevcih edilmiştir¹⁹²⁴.

Ancak Mehmed Efendi'nin kardeşinin oğlu Mehmed Halife, elindeki vakfiye suretini istinaden tevliyetin kendisine tevcih edilmesi için müracaat etmiş bunun üzerine Nisan 1745'te tevliyet Mehmed Halife'ye tevcih edilmiştir¹⁹²⁵. Daha sonra yeniden Ahmed Halife'ye tevcih edilen tevliyet; Mehmed Halife'nin müracaatı üzerine Temmuz 1756'da yeniden Mehmed Halife'ye verilmiştir¹⁹²⁶.

Ancak aynı yılın ağustos ayında aherden olduğu gerekçesiyle tevliyet görevinden alınan Ahmed'in beratı tecdid edilmiştir¹⁹²⁷. Ahmed bu tarihten itibaren on yıl boyunca günlük bir akçe ücretle vakfın mütevellisi olarak görev yapmış¹⁹²⁸, vefatından sonra ise tevliyet oğulları Mehmed, Ahmed, Seyyid Mehmed ve Mustafa'ya ortaklaşa tevcih edilmiştir¹⁹²⁹.

Selime Hatun'un Mehmed Efendi ile arasındaki akrabalık bağı tespit edilememiştir. Mehmed Halife ile Ahmed Halife'nin yönetimine sahip olmak için mücadele etmesi Selime Hatun Vakfı ailevî bir vakıf olduğuna işaret etmektedir.

¹⁹²⁰ Fariba Zarinebaf-Shahr, "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", *Türkler*, C. XIV, Ankara, 2002, s.9.

¹⁹²¹ Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiyede*, s.159.

¹⁹²² VGMA, HD, nr.1150, s.29.

¹⁹²³ VGMA, HD, nr.1135, s.22.

¹⁹²⁴ VGMA, HD, nr.1148, s.59.

¹⁹²⁵ VGMA, HD, nr.1148, s.67.

¹⁹²⁶ VGMA, HD, nr.1135, s.22.

¹⁹²⁷ VGMA, HD, nr.1355, s.22.

¹⁹²⁸ VGMA, HD, nr.1156, s.20.

¹⁹²⁹ VGMA, HD, nr.1156, s.22.

7.7.2. Ayşe ve Emine Hatun Vakfı

Kayabaşı Mahallesi'nden olan Ayşe ve Emine Hatunlar'ın muhtemelen XVII. asrın sonlarında tesis ettikleri vakfın, vakfiyesi olmadığından neler vakfettiklerini tespit etmek mümkün olmamıştır. Mütevellisi bulunmadığından Maraş Naibi Mehmed Efendi arzıyla Şubat 1726'da Ali isimli biri müteveli olarak atanmıştır¹⁹³⁰. Bu tarihten yaklaşık 35 sene sonra mahalledeki caminin çerağdarı olan Hacı Osman'ın Ayşe ve Emine Hatun Vakıfları'nın mütevellisi olduğu anlaşılmaktadır¹⁹³¹.

7.7.3. Fatıma bint-i Rıdvân Vakfı

Fatıma Hatun'un Rıdvanzâde Ali Efendi'nin kız kardeşi olması muhtemeldir. Vakfiyesi olmadığından vakfın ne zaman tesis edildiği ve neler vakfedildiği tespit edilememiştir. Bu vakfın mütevellisini denetleyecek bir nâzır bulunmadığından günlük bir akçe ücretle Mehmed Efendi Temmuz 1756'da Maraş naibinin arzı üzerine nazır olarak atandığı bilinmektedir¹⁹³².

7.7.4. Kel-zâde (Gül-zâde) Hatun Vakfı

Bu vakfın da vakfiyesi bulunmadığı için tescil tarihi tespit edilemeyen bu vakıfla ilgili tek bir tevcih kaydı bulunmaktadır. Haziran 1715 tarihli bu kayıttan Çukuroba Mahallesi'nden Kel-zâde (Gül-zâde) Hatun'un bir parça meyve bahçesini erkek evladına batne'n-ba'de batnın vakf ve şart ettiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte vakfın mütevellisi Hacı Ali isimli biriyken, batn-ı sânidan Ahmed tevliyet görevini ele geçirmiş; Hacı Ali'nin müracaatı üzerine ise tevliyet tekrar Hacı Ali'ye tevcih edilmiştir¹⁹³³. Bu kayıttaki bilgilerden yola çıkarak Kel-zâde Hatun'un vakfını XVII. asrın sonlarında tesis etmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

7.8. Vakıflar ve Sosyal Hayat

7.8.1. Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri

Osmanlı toplumunda insanların sosyal tabakalaşmadaki konumlarını belirleyen unsurlar meslekleri, yaşadıkları yer, mensup oldukları din ve hür olup olmama durumlarıdır. Bundan dolayı toplum; yerleşim yerine göre şehirli, köylü, konargöçer, inanç bakımından müslüman ve gayrimüslim, hürriyet bakımından ise hür ve köle olarak sınıflandırılmıştır¹⁹³⁴. Bununla birlikte, Osmanlı toplum yapısını belirleyen temel ayırım askerî ve reaya ayırımıdır. Askerîler, padişahın verdiği bir beratla kendilerine dinî ya da idari yetki tanıdığı gruptur. Bunun dışında kalan, idareye hiçbir şekilde katılmayan zümre ise reayadır. Reayanın temel görevi üretim yapmak ve vergi vermek

¹⁹³⁰ VGMA, HD, nr.1091, s.258.

¹⁹³¹ VGMA, HD, nr.1135, s.31.

¹⁹³² VGMA, HD, nr.1135, s.22.

¹⁹³³ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

¹⁹³⁴ Coşkun Yılmaz, "Siyasetnâmeler ve Osmanlı'da Sosyal Tabakalaşma", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.4, Ankara, 1999, s.76.

suretiyle askerî sınıfı desteklemek; padişah başta olmak üzere askerî sınıfın görevi ise islam hukuku ve örfî hukuktan meydana gelen Osmanlı hukukunu uygulayıp adaleti tesis etmek ve halkın refahını sağlamaktır¹⁹³⁵.

Askerî zümre mensupları birkaç grup altında toplanabilir. Bu gruplardan biri fiilen askerlik hizmet gören yeniçeri, sipahi ve bunların çocukları, eşleri, emeklileri, kul ve cariyeleridir. Bir diğeri ise geri ve yardımcı hizmete alınan yaya ve müsellemlerle bunlarla benzer hizmetleri gören yörük ve tatarlar, köprücü, derbentçi, madenci, atmacacı, doğancılarıdır. Askerlikle ilgisi olmamakla birlikte kamu hizmetinde bulunan yargı mensupları, müderrisler, mülazımlar, memurlar, kâtipler, mütezimler, eminler, muhassıllar da askerî zümredendir. Bunların yanısıra vakıf müesseselerde günlük üç akçe ve daha fazla cihete mutasarrıf olan müteveli, nazır ve cüzhan, imam, hatip, müezzin gibi görevlileri ile seyyid ve şerifler de askerî sınıftan kabul edilmişlerdir¹⁹³⁶. Görüldüğü üzere askerîler oldukça kalabalık bir zümredir. Bu sebeple devlet, ekonomik kaygılarla reyanın askerî sınıfa geçişini sınırlı tutmak istemiştir¹⁹³⁷. Ancak Osmanlı toplumunda İslam dininin yardımlaşma prensibinin tatbik edilmesiyle toplumdaki gruplar arasındaki eşitsizliklerin de azaltılması hedeflenmiştir.

XVIII. asırda Maraş'ta kurulmuş olan vakıfların birçoğunun vakfiyesi bulunmamakla birlikte birkaçının vakfiye sureti günümüze kadar ulaşmıştır. Bu suretler Maraş'taki vakıf kurucularının sosyal tabakalaşmadaki yeri hakkında fikir vermektedir. Söz konusu dönemde vakıf tesis edenlerin çoğunluğu ülkenin diğer bölgelerindeki gibi askerî zümredendir¹⁹³⁸. Bunlardan; Debbağzâde Ahmed Efendi, Nakîbü'l-Eşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Efendi, Seyyid Ali Efendi bin Veli Efendi ulema zümresinden, Girit Defterdarlığı da yapmış olan Rıdvanzâde Ali Efendi kalemiyyeden; Kalender Paşa ile Koca Emin Ağa¹⁹³⁹ ve Ahmed Ağa ise ehl-i örf zümresindendir. Vakfiyesi ya da sureti bulunmamakla birlikte söz konusu dönemde kurulmuş olması muhtemel olan Selime Hatun, Ayşe ve Emine Hatun, Fatma-bint-i Rıdvan ve Kel-zâde Hatun vakıfları kadın hayırseverlerce kurulmuş vakıflardır. Görüldüğü üzere tespit edilebilen 11 vakıftan 7'si yani %64'ü askerî zümre mensuplarınca; %26'sı ise kadın hayırseverlerce tesis edilmiştir. Bu kadın hayırseverlerin mensup olduğu zümre hakkında fikir verebilecek bir belgeye bugüne kadar ulaşılammıştır.

7.8.2. Vakıfların Ekonomik Yönü ve İstihdam

Osmanlı toplumunda başta dinî hizmetler olmak üzere eğitim, sağlık vb. kamu yararına olan hizmetler vakıflar tarafından görülmüştür. Öyle ki bu müessesenin

¹⁹³⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Kültür ve Medeniyet Tarihi*, C.1, s.444.

¹⁹³⁶ Halil Sahillioğlu, "Askerî", *DİA*, C.3, İstanbul, 1991, s.488,489.

¹⁹³⁷ Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, "*Nesayihü'l-vüzera ve'l umerâ*", haz. Hüseyin Ragıp Uğural, Ankara, 1987, s.97.

¹⁹³⁸ Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de*, s.159.

¹⁹³⁹ İtibarlı emirlere, birçok kuruluşun başındaki âmirlerle, yörelerin idaresini ellerine almış kimselere verilen unvan. Bk. Faruk Sümer, "Ağa", *DİA*, C.1, İstanbul, 1988, s.451.

Osmanlı sosyal hayatındaki önemi “Bir kişi vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallarından yer ve içer, vakıf kitaplarından okur, bir vakıf mektebinde hocalık yapar, maaşını vakıf idaresinden alır ve ödüğü zaman vakıf bir tabuta konulup vakıf bir mezarlığa defnedilir”¹⁹⁴⁰ şeklinde ifade edilmiştir.

Sosyal hayatta bu derece etkili olan vakıfların fonksiyonlarından biri de istihdam sağlamasıdır. Vâkıfların, mali güçleri nispetinde tesis ettikleri mescit, cami, medrese, mektep, zâviye vb. müesseselerde birçok görevli istihdam edilmiştir. Fiziki yapı başlığı altında görüldüğü üzere, araştırma döneminde Maraş’ın hemen her mahallesinde en az bir mahalle Mescidi bulunmaktadır. Bu mescitlerin büyük çoğunluğunda bir imam görev yapmış bunlar vakfın mütevelliliğini de sürdürmüşlerdir. Ancak daha zengin gelir kaynaklarına sahip müesseselerde çok sayıda görevli istihdam edilmiştir. Örneğin, Alaüddevle Bey vakıflarından olan Ulu Cami Vakfı’ndan 1730-1732 yıllarında imam, hatip, aşr-hân, başmahfil müezzini, Cuma ferraşı, cumartesi müezzini, duagû, ferraş, avlu çardağı müezzini, neccar, şimal kapısı müezzini olmak üzere yirmi altı kişinin istihdam edildiği anlaşılmaktadır¹⁹⁴¹. Ulu Cami Vakfı’ndan 1870’de maaş alanların sayısı ise kırk altı kişidir¹⁹⁴². Medrese, buka ve zaviyeler de işsizliği azaltan kurumlardan diğerleridir.

Vakıf müesseselerde imamlık, hatiplik, müezzinlik vb. cihetlere mutasarrıf olanlar hizmetleri karşılığında günlük 1 ile 10 akçe arasında yevmiye almışlardır. Bu yevmiyenin satın alma gücünü anlayabilmek için şehir merkezindeki bir evin değeri referans değer kabul edilebilir. 1728’de şehirde ortalama bir evin¹⁹⁴³ değeri 200 kuruştur¹⁹⁴⁴. Söz konusu döneme ait şer’iyye sicilleri olmadığı için Maraş’taki diğer emtia fiyatları tespit edilememektedir. Bununla birlikte Maraş’a yakın Antep Kazası’nda bazı emtia fiyatları vakıf görevlilerinin aldıkları ücretlerin satın alma gücü hakkında daha geniş fikir verecektir. XVIII. asrın ilk yarısında Antep’in Kilisecik köyündeki Ağa Değirmeni’nin değeri 500 kuruş, Çağdağan köyündeki değirmenin değeri 300 kuruş, Arasa’daki bir nalband dükkânının değeri 300 kuruş, bir katır ortalama 50 kuruş, beygir 20 kuruş, bir batman ekmek ise 6-8 akçedir¹⁹⁴⁵. Bir vakıf müesseseden 5 akçe yevmiye alan bir görevlinin ücreti yılda yaklaşık 15 kuruşa, 10 akçe yevmiye alan görevlinin ise ücreti yıllık 30 kuruşa denk gelecektir ki yukarıdaki emtia fiyatları ile birlikte değerlendirildiğinde dönemin şartlarına göre iyi bir kazanç olduğu söylenebilir.

¹⁹⁴⁰ Esat Arsebük, *Medeni Hukuk Başlangıç ve Şahsın Hukuku I*, İstanbul, 1938, s. 298’den naklen, Mehmet Bayartan, “Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.X-1, 2008, s.161.

¹⁹⁴¹ VGMA, HD, nr.1145, s.76, 84, 85, 87, 88, 92.

¹⁹⁴² COA, EV, d., nr.21410, vr.4a.

¹⁹⁴³ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.119, s.84

¹⁹⁴⁴ III. Ahmed döneminde (1703-1730) itibaren Osmanlı Devleti piyasadaki esedî gurusların standartlarını örnek alarak ilk Osmanlı kuruluşlarını darb etmeye başlamıştır. Bu dönemde 1 Kuruş=120 Akçe= 40 Para olarak kabul edilmiştir. Bk. Şevket Pamuk, “Kuruş”, *DİA*, C.26, Ankara, 2002, s.458.

¹⁹⁴⁵ Hüseyin Çınar, agt, s.166-167.

Araştırma döneminde Maraş Kazası'nda kaç kişinin cami, medrese, zaviye vb. vakıf müesseselerde istihdam edildiği tespit etmek eldeki verilerle mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni defterlerinin tamamının tespit edilememesi, berat tecditlerinin hepsinde yenilenme nedeninin yazılmamasıdır. Bilindiği üzere vakıflarda cihetlere mutasarrıf olanlar bunun için padişah'tan bir berat almak zorundadır. Bu beratların yeni tahta çıkan padişah zamanında da geçerliliğini koruyabilmesi için yenilenmesi gerekmektedir. Tespit edilebilen defterlerdeki tevcih kayıtları incelendiğinde yeni padişahın tahta geçmesinden sonraki üç dört yıl içinde tecdit edilen berat sayılarının diğer yıllara göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Sultan I. Mahmud'un tahta çıktığı 2 Ekim 1730'dan itibaren üç yıllık dönemde 58 kişinin, Sultan III. Osman'ın tahta çıktığı 14 Aralık 1754'ten sonraki üç yılda 105 kişinin beratı yenilenmiştir. Sadece Ulu Cami Vakfı'ndan 1730-32 yıllarında yirmi altı görevlinin beratını yenilemiş olması vakıfların istihdam üzerinde etkisini göstermeye yetecektir.

Birçok kişiye iş imkânı sağlayan vakıfların XVIII. yüzyıldaki mali durumlarını tespit etmek bugüne dek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Maraş livasındaki bazı vakıfların 1694 ve 1695 yıllarındaki muhasebe defterlerindeki veriler vakıfların XVIII. asırdaki ekonomik durumlarına ışık tutmaktadır.

Tablo 7.1. Maraş Vakıflarının Günlük ve Altı Aylık Gelirleri¹⁹⁴⁶

S.No	Vakfın Adı	Vakfın Türü	Bulunduğu Yer	1694		1695	
				Günlük	6 Aylık	Günlük	6 Aylık
1	Cami-i Kebir	Cami	Maraş	108	19440	---	---
2	Taş Medrese	Medrese	Maraş	8	1440	8	1440
3	Alaca Mescit	Mescit	Maraş	3	540		
4	Bektutiye Camii	Cami	Maraş	50	9000	50	9000
5	Bektutiye Medresesi	Medrese	Maraş	9	1620	9	1620
6	Yum Baba Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	720
7	Karaöyük Karyesi	Köy	Pazarcık Nâhiyesi	4	720		
8	Kara Dede Zâviyesi	Zâviye	Karahayıt Nâhiyesi	2	360	3	540
9	İncürlüce Mezrası	Mezra	Geçidöyüğü	4	720	4	720
10	Çomak Baba ve Bayezid Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	720
11	İmanlı Karyesi Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720		
12	Kızılpınar Karyesi Camii	Cami	Maraş	2	360		
13	Erekce Camii Bukası	Buka	Maraş	2	360		
14	Timurcu Paşa Cami	Cami	Maraş	4	720		

¹⁹⁴⁶ COA, MAD, nr.4983, Anadolu Muhasebesi Kalemi.

15	Şeyh Camii	Cami	Maraş	1	180	4+23,5	720+4230
16	Cami Vakfı	Cami	Maraş	2	360		
17	İsa Divanlı Camii	Cami	Maraş	8	1440	8	1440
18	İsa Baba Zâviyesi	Zâviye	Pazarcık	1	180	4	720
19	Hatuniye Camii	Cami	Maraş	23,5	4230		
20	Şeyh Hüseyin Camii	Cami	Maraş	4	720	4	720
21	Hüseyin Mescidi ve Zâviyesi	Zâviye	Maraş	25	4500		
22	Eskiçınar Sa'dülaziz Zâviyesi	Zâviye	Maraş	2	360	2	360
23	Cami-i Kebir	Cami	Maraş	2	360		
24	İsa Baba Zâviyesi	Zâviye	Maraş	1	180		
25	Ali Bey Zâviyesi	Zâviye	Göynük	1	180		
26	Dede Baba Zâviyesi	Zâviye	Maraş	1	180		
27	Ferhad Paşa	Vakıf	Maraş	10	1800	10	1800
28	Ferhad Paşa Hamam	Hamam	Maraş	5	900	5	900
29	Etmekçi Ali Mescidi	Mescit	Maraş	2	360	4	720
30	Börklü Dede Zâviyesi	Zâviye	Pazarcık	4	720		
31	Bayezid Vakfı	Vakıf	Maraş	2,5	450	2,5	450
32	Ümmet Dede Zâviyesi	Zâviye	Pazarcık	4	720	4	720
33	Ümmet Baba Zâviyesi	Zâviye	Karahayıt	2	360		
34	Erüklüce Mezrası	Zâviye	Maraş	4	720		
35	Süleyman Bey Vakfı	Vakıf	Maraş	8	1440	4	720
36	Hamza Fakı Mescidi	Mescit	Maraş	2	360		
37	Piri Muzaffer Bey Hamam	Hamam	Maraş	4	720	4	720
38	Muzaffer Bey Bukası	Buka	Maraş	9	1620	9	1620
39	Şadi Bey Medresesi	Medrese	Maraş	4	720	4	720
40	Alacamescit Medresesi	Medrese	Maraş	19	3420		
41	Sekücecik Zâviyesi	Zâviye	Maraş	1	180		
42	İrilağan Dede Zâviyesi	Zâviye	Pazarcık	2	360	2	360
43	Minderiye Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	720
44	Omuzugüçlü Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	720
45	İbrahim Baba Zâviyesi	Zâviye	Güvercinlik	4	720	4	720
46	Şehsuvar Bey Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	720
47	Darideresi Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720		
48	Erdbek Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720		
49	Osman Dede Zâviyesi	Zâviye	Pazarcık	4	720		
50	Karaziyyaret Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720		
51	Seyyid Mazlum Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720		
52	Hücrat-ı Dârülfân Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	120

53	Mihrimah Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	8	1440
54	Şeyh Abdurrahman Erzincani	Vakıf	Maraş	29,5	5350		
55	Halil Bin Şaban Türbesi	Türbe	Maraş	2	360		
56	Vakıf	?	Maraş	1	180		
57	Mescit ve Buka	Mescit	Maraş	1	180		
58	Devecili Mescidi	Mescit	Maraş	3	540		
59	Veli Bey Mescidi	Mescit	Maraş	1	180	3	540
60	Baba Mescidi	Mescit	Maraş	1	180		
61	Merhum Muslihiddin Vakfı	Vakıf	Maraş	4	760	4	760
62	Musala-i iydeyn	Musala	Maraş	10	1800	10	1800
63	Bağdadiye-i Suğra Zâviyesi	Zâviye	Maraş	4	720	4	120
64	Restebaiye Medresesi	Medrese	Maraş	4	720		
65	Ali Ağa Camii	Camii	Maraş	8	1440		
66	Hacı Durdu Vakfı	Vakıf	Maraş	8	1440		
67	Etmekçiyan Mahallesi Mescidi	Mescit	Maraş	1	180	4	120
68	Şadiye ve Müfti Ali Efendi Camii	Camii	Maraş	8	1440	8	1440
69	Bağdadiye-i Kübra Medresesi	Medrese	Maraş	4	720	4	720
70	Mezra Vakfı	Mezra	Maraş	4	720		
71	Mezra Vakfı	Mezra	Maraş	4	720		
72	Ağa Veli Camii Vakfı	Camii	Maraş	4	720		
73	İncürlü Zaviyesi Vakfı	Zaviye	Maraş	---	---	4	720
74	Karacapınar Köyü Ebubekir Camii Vakfı	Camii	Maraş	---	---	3	540
75	Gökce Camii Vakfı	Camii	Maraş	---	---	3	540
76	Bayram? Paşa Camii Vakfı	Camii	Maraş	---	---	4	720
77	Cizyedar Hüseyin Mescidi Vakfı	Mescit	Maraş	---	---	25	4500
78	Ali Baba Zaviyesi Vakfı	Zaviye	Maraş	---	---	4	720
79	Ali Bey Zaviyesi Vakfı	Zaviye	Maraş	---	---	20	3600
80	Dede Garkın Zaviyesi Vakfı	Zaviye	Maraş	---	---	4	720
81	Pınar Köyü Şeyh Hamza Vakfı	Vakıf	Maraş	---	---	4	720

7.9. Vakıf Müesseseleri ve Vakıf Görevlileri

7.9.1. Medreseler ve Bukalar

Sözlükte okumak bir metni anlamak için tekrar etmek anlamına gelen Arapça ders kökeninden türemiş ders okutulan yere verilen isim¹⁹⁴⁷ olan medrese, islam ve Osmanlı şehirlerindeki öğrenim kurumlarının genel adıdır¹⁹⁴⁸. Terim anlamı olarak sıbyan mektebinin üstünde eğitim öğretim yapılan orta ve yüksek öğrenim kurumlarıdır. Gerek devlet adamları tarafından gerekse halktan varlıklı kimseler tarafından vakıf olarak kurulan medreseler talebelerin yatılı eğitim gördükleri eğitim kurumlarıydı¹⁹⁴⁹.

İslam dünyasında medrese teşkilatının kuruluş ve gelişmesinde Büyük Selçuklu hükümdarları Melik Şah ve Alp Arslan'ın veziri Nizamülmülk'ün etkisi büyüktür. Fatımilerin Şiilik propagandalarına karşı Sünniliği savunmak amacıyla Nizamülmülk'ün Bağdat'ta inşa ettirdiği medrese 1066-1067 senesinde eğitim vermeye başlamıştır. Nizamülmülk Bağdat haricinde Belh, Nişabur, Herat, Isfahan, Basra, Rey ve Musul'da da nizamiye adıyla anılan medreseler kurdurmuştur Osmanlılarda ise ilk medrese Orhan Gazi döneminde 1331 senesinde İznik'te tesis edilmiştir. Medresenin müderrisliğine Davud-ı Kayserî getirilmiştir¹⁹⁵⁰ ..

Kurucusunun mali gücüne göre ders görülen yerlere ek olarak imarethane kütüphane ve hamam da inşa edilirdi¹⁹⁵¹. Vakıflar vakfiyelerinde medreselerin gelir ve giderleri ile müderrislerinde aranacak şartları ve medresede görev alanların yevmiyelerini belirtirlerdi¹⁹⁵². Medreseler müderrislerin aldıkları yevmiyelere göre yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı medreseler olarak ayrılmaktaydı. Medreseler verdikleri eğitime göre mertebelerden oluşmaktaydı en yüksek dereceli medrese ise Dâru'l-Hadis-i Süleymaniye Medresesi'ydi. Müderris, kadı, müftî ve bürokrasinin çeşitli kademeleri için insan yetiştirilen genel medreselerin yanında Dâru'l-Kurrâlar, Dâru'l-Hadisler ve Daru't-Tıblar gibi ihtisas medreseleri de bulunmaktaydı¹⁹⁵³. XVIII. asır medrese sisteminde kapsamlı yeniliklerle ilmiye örgütünün önceki dönemlere göre daha açık ve sistemli hale geldiği bir asır olmuştur¹⁹⁵⁴.

Osmanlı medreselerinin en önemlileri başkentte olmakla beraber taşrada da birçok medrese bulunmaktaydı, bir dönem Dulkadiroğulları Beyliğine başkentlik etmiş

¹⁹⁴⁷ Nebi Bozkurt, "Medrese", *DİA*, C. 28, Ankara, 2003, s.323, Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.352

¹⁹⁴⁸ Erdoğan, *age*, s.352

¹⁹⁴⁹ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.454

¹⁹⁵⁰ Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 2005, s.64.

¹⁹⁵¹ Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, s.107.

¹⁹⁵² Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul, 2016, s.100, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, s.3.

¹⁹⁵³ Baltacı, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C.1, s.74-83

¹⁹⁵⁴ Madeline C. Zilfi, *age*, s.244-245

olan Maraş medreseleriyle bölgenin eğitim ve kültür merkeziydi¹⁹⁵⁵. Bu medreselerden yetişen birçok alim ülkenin farklı şehirlerindeki medreselerde ve camilerde görevlendirilmişlerdi¹⁹⁵⁶.

Buka ise İslam dünyasında türbe, zâviye ve özellikle eğitim yeri için kullanılan bir tabirdir. Osmanlı Devleti'nde on akçenin altındaki medreseler buka⁶ olarak adlandırılmış ve buralara kadı/naib arzlarıyla atama yapılmıştır¹⁹⁵⁷. Bukalar cami isimleri ile birlikte anılması camilerle birlikte veya camiye bitişik olarak inşa edildiklerini düşündürmektedir.

7.9.1.1. Bağdadiye Medresesi

Maraş'taki medreselerin içerisinde en uzun ömürlü olanlarından¹⁹⁵⁸. Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey tarafından XV. asrın sonlarına doğru o günkü adıyla Kuvtul Mahallesi'ndeki¹⁹⁵⁹ Ulu Cami'nin kuzey tarafına talebelerin kalacağı odalarla birlikte¹⁹⁶⁰ inşa ettirilen medrese, odak noktası ulu cami olan geniş bir külliye'nin parçalarından biriydi¹⁹⁶¹.

Medresenin kurucusu Alaüddevle, bu medreseye gelir getirmesi için Yenice Kale ve Yalankoz köyleri ve Hasan Tepe mezrasıyla Halkalı Cemaati'nin vergi gelirlerini, Araban nahiyesinin köylerinden olan Ardıl köyünün yarısını, yine bu köydeki çeltik kanalı ile iki değirmeni, Maraş bedestenindeki on dükkân ile bedestenin doğu tarafındaki on iki dükkânı vakfetmiştir¹⁹⁶². Yenice Kale'nin cizye geliri Sultan II. Ahmed dönemine maktu hale getirilerek senelik 6.725 akçe Bağdadiye Medresesi Vakfı'na verilmeye başlanmıştır¹⁹⁶³. Medrese vakfının gelirlerinden olan Birecik sancağı Araban nahiyesi Ardıl köyünün gelirleri 1782'de 5.025 akçedir¹⁹⁶⁴.

XVIII. asırda Hâşiye-i Tecrîd, Miftâh ve Kırklı müderrislerinin tayinleri kazaskerler tarafından yapılırken daha yukarı derecelerdeki tayinler ise şeyhülislâmın teklifi, sadrazamın padişaha arzı ile gerçekleşirdi¹⁹⁶⁵. Bağdadiye-i Kübrâ Medresesi'ne müderris atamalarının şeyhülislâmın teklifi üzerine yapılması bu medresenin "Kırklı Medreselerden" daha yüksek derecede olduğunu göstermektedir¹⁹⁶⁶.

¹⁹⁵⁵ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.356

¹⁹⁵⁶ COA, C.MF.,177/8818; VGMA, d. nr. 608/1, s.50.

¹⁹⁵⁷ Mehmet İpşirli, "Buka", *DİA*, C.6, İstanbul, 1992, s.386-387.

¹⁹⁵⁸ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s.193.

¹⁹⁵⁹ VGMA d., nr.590, s.106, s.n.: 98; VGMA, d., nr.1966, s.150, s.n.166.

¹⁹⁶⁰ Hasan Arslan, "Bağdadiye-i Kübrâ Medresesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C.2, s.12.

¹⁹⁶¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.2, s.1197.

¹⁹⁶² İbrahim Solak, "916 H./ 1516 M. Tarihli Alaüddevle Vakfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, s.527.

¹⁹⁶³ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.357.

¹⁹⁶⁴ Bu köyün diğer yarı hissesi ise Gadiye Medresesinin gelirlerindendi. VGMA. AT, d., nr.61, s.70/3.

¹⁹⁶⁵ Mehmet İpşirli, "Müderris", *DİA*, C.31, İstanbul, 2006, s.469.

¹⁹⁶⁶ VGMA, d., nr.240, s.295/1; d., nr.242, s.29/3,

Alaüddeve Bey'in vakfiyesindeki şartı gereğince; Bağdadiye-i Kübrâ Medresesi'nin müderrislerinin tefsir, hadis, usûl-ı fıkıh, fûru¹⁹⁶⁷, kelâm ve hikmet ilimlerine vakıf olmaları zorunluydu¹⁹⁶⁸. Ayrıca görevlerini yapmalarına engel olacak bir halleri söz konusu olmadıkça hayat boyu görevlerinde kalırlar¹⁹⁶⁹, geçici olarak görevlerinden ayrıldıklarında yerlerine vekâlet edecek biri atanırdı. Ahmed Reşid, Hemedân Kadısı Abdullah ile birlikte Hemedan'a gittiğinde yerine aynı zamanda Maraş müftüsü olan babası Sünbülzâde Mehmed Efendi 30 Ekim 1725 vekâleten atanmıştı¹⁹⁷⁰. Medresede görevli müderrislerin hepsi hayat boyu görevde kalmamış, bazı müderrisler görevlendirme şartlarını taşıyan başkaları lehine görevlerinden feragat etmişlerdir. Medresenin müderrislerinden Ahmed Efendi, Kasım 1766'da medrese vakfından mutasarrıf olduğu yarı müderrislik cihetinin yarısını, şahitler huzurunda Maraş Müftüsü Şeyh Abdurrahim Efendi'ye devretmiş¹⁹⁷¹, Şeyh Abdurrahim Efendi de mutasarrıf olduğu bu hissesini 7 Temmuz 1779'da kendi rızasıyla *erbâb-ı istihkak*'dan Vâizzâde Osman Efendi'ye devretmiştir¹⁹⁷².

XVI. asırdan itibaren medreselerden mezun olanların sayısı artınca açık müderrislik kadrolarına atanmak isteyenler arasında yapılacak imtihanlarla liyakat sahiplerinin atanmasına çalışılmıştır¹⁹⁷³. Ancak bu imtihanlara rağmen liyakatsiz olduğu için görevden uzaklaştırılan müderrisler olmuştur. Bunlardan biri Müderris Mehmed Esad Efendi'nin kardeşinin oğludur. Söz konusu kişi cahil olduğu ve levendat taifesiyle hareket ettiği gerekçesiyle azledilmiş, yerine Maraş kadısı Şeyhzâde Mehmed Said'in arzıyla 2 Eylül 1785'de Vâizzâde Seyyid Mehmed Tahir Efendi ile kardeşi Seyyid Ali Efendiler atanmışlardır¹⁹⁷⁴.

Yukarıda zikredilenler haricinde müderrislik cihetine tasarruf edenler hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır: Medresenin iki hisse olan müderrislik cihetinin yarısı 23 Ocak 1693'de Tahir Efendi'nin üzerinden alınarak Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. XVIII. asrın ilk çeyreğinde müderrislik cihetinin diğer yarısına ise Ahmed Reşid Efendi ibn-i Sünbülzâde Mehmed Efendi tasarruf etmektedir. Ahmed Reşid Efendi'nin tasarrufunda olan yarı müderrislik ciheti 3 Ağustos 1727'de Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir. Bir müddet yarı müderrislik cihetine tasarruf eden Ali Efendi'nin hissesi 1 Şubat 1728'de Mevlânâ Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiş, Mevlâna Mehmed Efendi vefat edince de hissesi oğulları Ali ve Ahmed'e tevcih edilmiştir¹⁹⁷⁵.

¹⁹⁶⁷Fûru': İslam hukukunun amelî-tatbikî bölümünü ve miras hukukunda alt soy hısımları ifade eden fıkıh terimi. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, "Fûru'" DİA, C.13, İstanbul, 1996, s.249.

¹⁹⁶⁸ VGMA d., nr. 590/98, 1966/150-166

¹⁹⁶⁹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları* C.2, s.1199.

¹⁹⁷⁰ VGMA, AT., d., nr.240, s.295/1.

¹⁹⁷¹ COA, C.EV., 590/29768.

¹⁹⁷² VGMA, AT. d., nr.262, s.69/2.

¹⁹⁷³ Mehmet İpşirli, "Müderris", s. 469.

¹⁹⁷⁴ VGMA, AT, d., nr.264, S.232/3.

¹⁹⁷⁵ VGMA, AT, d., nr.242, s.59/3.

1757-1781 tarihleri arasında ise Ali Efendi, Hüseyin Efendi, İdris oğlu Ahmed, Seyyid Abdurrahim ve diğer Ali Efendi'ler¹⁹⁷⁶ ile Vâizzâde Osman Efendi medresenin müderrislerindendir¹⁹⁷⁷. 1784'te Mehmed Esad Efendi, Vâizzâde Seyyid Tahir ile kardeşi Vâizzâde Seyyid Ali'nin müderrislik cihetine tasarruf etmişlerdir¹⁹⁷⁸. Aynı zamanda medresenin mütevellisi olan Seyyid Mehmed Tahir Efendi 1824'te vefat edince vazifesi oğlu Seyyid Mehmed Kâmil'e tevcih edilmiştir¹⁹⁷⁹.

7.9.1.2. Bektutiye (Kadı) Medresesi

Adını Bektutlu Cemaatinden alan Bektutiye Medresesi Dulkadiroğlu Beyliği devrinde Alaüddevle Bey'in dedesi Nasiruddin Mehmed tarafından Maraş'ta yaptırılan ilk medresedir. XV. asrın ilk çeyreğinde inşa edildiği düşünülmektedir. Alaüddevle Bey bu medreseyi tamir ettirerek yanına bir mescit inşa ettirerek, külliye haline getirmiştir. Sütçü İmam Çeşmesi'nin doğu tarafında yer alan Bektutiye (Çınarlı) Cami günümüze kadar ayakta kalmış ancak medreseden hiçbir eser kalmamıştır¹⁹⁸⁰.

Alaüddevle Bey tamir ettirdiği bu medrese için biri 1500 senesinde diğeri ise 1510 senesinde olmak üzere vakıflar tesis etmiştir. 1500'de tesis ettiği vakıflar, Elbistan'a bağlı Güvercinlik Köyü ile aynı köydeki çeltik tarlaları işçileri için bina ettirilen 40 hane, yüz baş öküz¹⁹⁸¹, Karahayıt Nahiyesi ile bu nahiyein köylerinden Çağırğan köyünün su kanallarıdır. Ayrıca Araban nahiyesinin Ardıl köyünün su kanallarının 1/8 hissesi, Elbistan'daki Aynü'l-Arus mezarı, Bektutlu Cemaati'nin âdet-i âgnâmı ile diğer vergileri¹⁹⁸² ile Maraş Bezzazistanı'nın yanında bulunan 750 akçe gelirli beş dükkândır¹⁹⁸³. Bektutiye Medresesi Vakfı vergileri Mart 1715 Mart itibaren Yeni-il Hassı Voyvodalığına ilhak olunmuştur¹⁹⁸⁴.

Alaüddevle Bey 23 Nisan 1510 tarihli vakfiyesiyle Bektutiye Medresesi'nde görev yapacak müderrislerde bulunması gereken özellikleri belirtmiştir. Buna göre; salı ve cuma günleri hariç diğer günlerde derse devam edecek müderrisler hanefi mezhebine mensup, tefsir, hadis ilimlerinde ve aklî ilimlerde ders verebilmeye muktedir, doğru sözlü, şaraptan ve diğer keyif verici maddelerden uzak duran, güzel ahlakı ile tanınmış olanlardan seçilecektir¹⁹⁸⁵.

Bektutiye Medresesi adını, âdet-i âgnâm ve sair vergileri müderrislerin vazife giderlerine şart edilen, Elbistan'da sakin Bektut cemaatinden almıştır¹⁹⁸⁶. Bektut cemaati, Elbistan'dan sonra Karaman Eyaleti Ereğli kazasında Hortu Derbendi adı

¹⁹⁷⁶ Arslan, "Bağdadiye-i Kübrâ Medresesi", s.15.

¹⁹⁷⁷ VGMA, AT, d., nr.262, s.69/2.

¹⁹⁷⁸ VGMA, AT, d., nr.264, S.262/3.

¹⁹⁷⁹ VGMA, HD, nr.563, vr.33b.

¹⁹⁸⁰ Rahmi Tekin, "Bektutiye Medresesi", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, C. 2, s. 148.

¹⁹⁸¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.1196.

¹⁹⁸² VGMA, d., nr.590, s.106, sr. no.98.

¹⁹⁸³ Arslan 17. Yüzyılda Maraş, s.359.

¹⁹⁸⁴ VGMA, d., nr.235, s.13/4.

¹⁹⁸⁵ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.1197.

¹⁹⁸⁶ VGMA, d., nr.229, s.104/3; d., nr.260, s.147/2.

verilen bölgeye derbentçi olarak iskân edilmişlerdir. Ancak vergilerini Bektutiye Medresesi mütevellilerine ödemeye devam etmişlerdir. Bu durum ise Bektut Cemaati ile Bektutiye Medresesi mütevellileri arasında birçok ihtilafın çıkmasına sebep olmuştur¹⁹⁸⁷.

Bu ihtilaflardan başta geleni Bektut Cemaati ahalisinin şikâyetleri ile müderrislerin azledilip yeni görevlendirmeler yapılmasıdır. Bu hususta dikkat çekici bir örnek Halil Efendi ile Süleyman Efendi arasındaki ihtilaftır. Halil Efendi'nin iddiasına göre yirmi dört akçe yevmiye ile medresenin yarı müderrislik cihetine tasarruf eden Süleyman Efendi 1697'de yalan ve hile ile Eski-il kadısından arz alarak kendi hissesini ele geçirmiştir. Süleyman Efendi'nin Eski-il kadısından aldığı arza karşılık Halil Efendi de Maraş Naibi Abdurrahim Efendi'den aldığı arz ile Süleyman Efendi'ye tevcih edilen hissesini yeniden kendisine tevcih ettirmiştir¹⁹⁸⁸.

Bir yıl sonra ise İfrâz kazasında sakin Bektut Cemaati ahalilerinin kadiya başvurarak müderrislerin haksız vergi talepleri yüzünden vakıf reayasının dağılıp perişan olduklarından yakınmışlardır. Ahalinin iddiasına göre; aynı zamanda Ümmet Dede Zaviyesi'nin zaviyedarı olan Halil, Süleyman Efendi'nin tasarrufunda bulunan Bektutiye Medresesinin yarı müderrislik hissesini bir şekilde ele geçirmiş ve halka zulm etmiştir. Ahalinin şikâyetleri üzerine 1698'de bu kez de Halil azledilerek müderrislik görevi yeniden Süleyman Efendi'ye tevcih edilmiştir¹⁹⁸⁹. Ancak 4 Şubat 1704'de yeniden Bektutiye Medresesi müderrisi olan Halil, Bektut Cemaati'nin üzerlerinde on beş atlı ile üç ay süreyle konaklayıp, reayadan haksız taleplerde bulunmuştur¹⁹⁹⁰. Halil'in bu talepleri üzerine kalabalık bir ahali Eski-İl kadısına müracaat ederek Halil'in görevinden azledilmesini, yerine medresenin müderrisi iken vefat eden Süleyman Efendi'nin oğlu Ali'nin atanmasını talep etmişlerdir. Eski-İl kadısının arzı üzerine Halil görevden alınarak yerine Ali Efendi atanmıştır¹⁹⁹¹. Bununla birlikte Halil Efendi'nin 1729 senesine kadar müderrisliğin yarı hissesine mutasarrıf olduğu, hissesini oğlu Muhammed Efendi'ye kasr-ı yed etmesinden anlaşılmaktadır.¹⁹⁹²

Bektutiye Medresesi yönetimi ile Bektut Cemaati arasında uzun yıllar sürecek bir diğer anlaşmazlık konusu ise cemaatin iskân edildikleri bölgede yeni bir cami bina etmeleridir. Bektut Cemaati'nden bazı hayırseverlerce bina edilen caminin, imam, vaiz, müezzin ve ferraşının ücretlerinin Bektutiye Medresesi vakfından ödenmesi müderrislerin gelirlerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan müderrisler Sünbülzâde Mehmed Efendi ve Halil Efendi haklarının gasp edildiği iddiasıyla cami görevlilerinin beratlarının iptali için Maraş kadısı Mehmed Said Efendi'ye müracaat etmişlerdir. Maraş kadısının arzı üzerine muhasebe kayıtları

¹⁹⁸⁷ VGMA, d., nr.260, s.147/2.

¹⁹⁸⁸ VGMA, d., nr.229, s.64/1.

¹⁹⁸⁹ VGMA, AT, d., nr.229, s.104/3.

¹⁹⁹⁰ VGMA, AT, d., nr.230, s.278/4.

¹⁹⁹¹ VGMA, AT, d., nr.230, s.278/4.

¹⁹⁹² VGMA, AT, d., nr.242, s.204/2.

incelenmiş, Ocak 1726'da ihdas edilmiş vazifelerin iptal edildiği derkenar edilerek Ocak 1777'de Karaman ve Ereğli kadılarına hüküm gönderilmiştir¹⁹⁹³.

Maraş kadısı arzıyla berâtı iptal edilen Hortu Hanı Camisi'nin vaizi Seyyid Ahmed Efendi, Ereğli kadısı Süleyman Efendi'ye müracaat ederek iptal kararının uygulanmamasını istemiştir. Müracaatında Bektut Cemaati'nden müderrisler için aidatın yüz elli kuruş olduğunu, fazla olan miktarın caminin görevlilerine sarf edildiğini ayrıca cemaatin cahil kalmaması, dini ilimler öğrenmesi için vaiz görevlendirilmesinin şart olduğunu bu sebeple beratlarının iptali hakkındaki Ocak 1777'de yazılan emrin uygulanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Süleyman Efendi'nin arzı üzerine yetmiş altı sene boyunca icra edilen vaizlik görevi Bektut Cemaati'nin dini eğitimleri için gerekli görülerek bir önceki emir iptal edilmiş¹⁹⁹⁴, Seyyid Ahmed'in berâtı 30 Temmuz 1777'de yenilenmiştir¹⁹⁹⁵. Buna rağmen Bektutiye Medresesi müderrisleri Seyyid Ahmed'in beratının kaydı silindiği gerekçesiyle üç yıllık ücretini ödememişlerdir. Seyyid Ahmed Divanihümayun'a arzuhal sunduktan sonra, ücretini alabilmesi için 21 Kasım 1777'de yeniden emr-i şerif verilmiştir¹⁹⁹⁶. Ancak Bektutiye Medresesi müderrisleri ile Hortu-Hanı Camii vaizleri arasındaki anlaşmazlık devam etmiş vaizlerin ücretlerini medrese vakfından ödenmesi için 10 Nisan 1784'de tekrar emr-i şerif yazılmıştır¹⁹⁹⁷. Aynı seneye ait bir başka hükümde ise Seyyid Ahmed'in elinde emr-i şerif olduğu halde, vakıf mütevellilerinin uzun yıllar derbende gelmedikleri için ücretinin tahsil edemediği, ücretinin tahsili için derbend ağasının görevlendirildiği; derbend ağası başka yerde olduğu için yerine bakan vekilinin ise ücretin tahsili işine önem vermediği anlaşılmaktadır¹⁹⁹⁸.

Yukarıda isimleri zikredilen müderrisler haricinde Bektutiye Medresesi'nde görev yapan müderrislerden isimleri tespit edilebilenler ise şunlardır: Saray-ı Hümayun Zülüflüler hocası Ahmed Efendi Bektutiye Medresesi'nin yarısını tasarruf etmek üzere atanmış ancak Ahmed Efendi Zülüflüler hocası olduğu için yerine vekil tayini için arzuhal sunmuştur. Ahmed Efendi'nin arzuhali üzerine Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi'nin teklifi ile Mayıs 1743'te yerine vekil tayin edilmiştir¹⁹⁹⁹. Medresenin müderrislerden biri de ismi zikredilmeden Sarıfakızâde olarak kayıtlara geçmiştir. 1779'da Bektutiye Medresesi'nin yarı müderrislik hissesine sahip olan Sarıfakızâde, 1776 senesinden itibaren bin kuruştan fazla tutan üç yıllık ücretini alamadığı için medresenin mütevellisi ile medreseye bitişik caminin imamlarını Divan'a şikâyet etmiştir²⁰⁰⁰. Medrese vakfından ücret alan görevlilerden biri de nâsıhlardır. Bu görevi

¹⁹⁹³ VGMA, AT, d., nr.260, s.147/2.

¹⁹⁹⁴ VGMA, AT, d., nr.260, s.232/1.

¹⁹⁹⁵ VGMA, AT, d., nr.260, s.234/4.

¹⁹⁹⁶ VGMA, AT, d., nr.260, s.234/4.

¹⁹⁹⁷ VGMA, AT, d., nr.264, s.42/1.

¹⁹⁹⁸ VGMA, AT, d., nr.264, s.98/1.

¹⁹⁹⁹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.38.

²⁰⁰⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.336.

yürüten Şeyh Ali Efendi isimli bir kişi tespit edilebilmiştir. Ne kadar süreyle görev yaptığı tespit edilemeyen Şeyh Ali Efendi'nin 1717'de nâsıhlık hizmeti karşılığında medrese vakfından günlük yirmi dört akçe aldığı görülmektedir²⁰⁰¹.

7.9.1.3. Delil Ali Camii (Seyyid Ebubekir ve Osman Efendi) Medresesi

Deli Alili Mahallesi'ndeki cami²⁰⁰² yanında Seyyid Ebubekir ve Osman Efendiler tarafından bina ettirilmiştir. Medresenin müderrisi olmadığından Ekim 1723'te Şeyh Osman müderris olarak atanmıştır²⁰⁰³. Bu isim haricinde müderris tespit edilememiştir.

7.9.1.4. Hacı İmam Camii Medresesi

Çavuşlu Mahallesi'nde bulunan medrese cami ile birlikte yaptırılmış olmalıdır. Vakfiyesi bulunmadığı için ne zaman inşa ettirildiği bilinmemektedir. Medresenin müderrisi Ali'nin maaşı az olduğundan Nisan 1726'da Hacı İmam Vakfı izdiyyadından günlük beş akçe zam yapılmıştır²⁰⁰⁴.

7.9.1.5. Hasan Bey Medresesi

Hasan Bey tarafından Divanlı Mahallesi'nde Ahmed Paşa Camii'ne yakın bir mevkide²⁰⁰⁵ inşa ettirilen medrese günümüze kadar gelememiştir. Maraş kadısı tarafından Divan'a gönderilen mektup üzerine yazılan Kasım 1768 tarihli hükümde Ahmed Paşa'nın Hasan Bey, Yusuf Bey ve Salih Bey isimli evlatlarından bahsedilmektedir²⁰⁰⁶. Medrese ile caminin aynı mevkide bulunması, Hasan Bey'in babasının inşa ettirdiği camiye yakın; belki de bitişik bir medrese inşa ettirmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bu medreseye dair tespit edilebilen ilk müderris ataması Şubat 1717 tarihlidir. Medresenin müderrisi olmadığı için vakfın mütevellisinin arzıyla Şeyh Hasan Efendi müderris olarak görevlendirilmiştir²⁰⁰⁷. Otuz yıl kadar bu görevi sürdüren Şeyh Hasan vefat edince Naib İsmail Efendi'nin arzıyla yerine oğlu Mehmed Efendi müderris olarak atanmıştır²⁰⁰⁸. Mehmed Efendi sağlığında Eylül 1758'de cihetini oğlu Yahya Efendiye devretmiştir²⁰⁰⁹. Yahya Efendi vefat edince de müderrislik ciheti babasıyla aynı adı taşıyan Yahya Efendi'ye Nisan 1772'de tevcih edilmiştir²⁰¹⁰. XVIII. asırda medreseye

²⁰⁰¹ VGMA, AT, d., nr 235, s.13/4.

²⁰⁰² Bu mahallede İmam Hüseyin Camii ve Dünder Bey Camii bulunmaktaydı. Tevcih kaydında ise medresenin hangi cami yanında inşa ettirildiği açıkça belirtilmemiştir.

²⁰⁰³ VGMA, HD, nr.1119, s.336.

²⁰⁰⁴ VGMA, HD, nr.1091, s.259.

²⁰⁰⁵ “Divanlı Mahallesi'nde vâki' merhum Ahmed Paşa binâ eylediği cami ve Hasan Bey binâ eylediği medrese-i cedîd'in çeşmelerinin meremmetçisi olmayub.” Bkz. VGMA, H, nr.1119, s.388.

²⁰⁰⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.165.

²⁰⁰⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.71.

²⁰⁰⁸ VGMA, HD, nr.1148, s.72.

²⁰⁰⁹ VGMA, HD, nr.1135, s.32.

²⁰¹⁰ VGMA, HD, nr.1149, s.24.

başka bir müderris atanmaması Yahya Efendi'nin yüzyılın sonuna kadar bu görevi sürdürdüğünü göstermektedir.

Vakfiyesi tespit edilememesine rağmen atama kayıtlarında vâkıfın medresenin müderrisliğini Şeyh Hasan'a ve ölümünden sonra ise onun erkek evladına şart ettiğini göstermektedir. Ayrıca birçok medresede müderrislik cihetini elde etmek için müdahaleler belgelere yansımışken bu medresede herhangi bir müdahale olmaksızın müderrislik babadan oğula geçmiştir.

7.9.1.6. Hatuniye Camii (Şemse Hatun) Medresesi

Kurtuluş (Hatuniye) Mahallesi'nde bulunan medresenin inşa kitabesi tahrip olduğu için inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Cami, türbe ve hamam ile birlikte Hatuniye Külliyesi'ni oluşturan bu yapıdan günümüze sadece taç kapısı kalmıştır²⁰¹¹. Mehmet Özkarcıya göre; medrese 1500'de Alaüddevle Bey tarafından hanımı Şemse Hatun adına inşa ettirilmiştir²⁰¹². Hatuniye Camisinin doğu tarafında bulunan medrese camiden önce inşa edilmiş ve 1920'li yıllara kadar fonksiyonunu sürdürmüştür²⁰¹³.

Medresenin uzun yıllar faaliyete devam etmesinde zengin vakıf gelirlerine sahip olmasının etkisi vardır. Alaüddevle Bey 906 H. / 1520 M. tarihli vakfiyesiyle Hatuniye Hamamı'nın yarı hissesi, çarşıdaki on dört dükkânı, Taçduman Pınarı'nın yarısını, iki araziye, iki bağı, bir bahçeyi, bir değirmen, Elbez köyünün yarısı ile Zillihan Köyünün ¼ hissesini medreseye gelir getirmesi için vakfetmiştir²⁰¹⁴. Bunların yanısıra Maraş'a tabi Sarsab nahiyesinin Huğluhan Köyünün buğday, arpa ve diğer vergilerinden 300 akçe geliri olduğu anlaşılmaktadır²⁰¹⁵.

Hatuniye Medresesi XVI. ve XVII. asırlarda Maraş'taki diğer medreselere göre daha düşük seviyede olduğundan Şemse Hatun Bukası da denilmiştir²⁰¹⁶. XVIII. asrın başlarında medresenin müderrisi ve aynı zamanda mütevellisi Ahmed Efendi'dir. Ahmed Efendi vefat edince, günlük ondört akçelik vazifesi Maraş kadısı Yahya Efendi'nin arzı üzerine 20 Aralık 1712'de ulemadan, Karamanlîzâde Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir²⁰¹⁷.

Bu atamadan bir yıl sonra 1713 sonlarında, Maraş Kadısı Yahya Efendi'nin arzı Şeyhülislam Mahmud Efendi'nin tasvibiyle müderrislik ciheti Karamanlîzâde Mehmed'in üzerinden alınarak, Ahmed Efendi'nin oğlu Derviş Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. Kasım 1714'te yine Maraş Kadısı Yahya Efendi'nin arzı Şeyhülislam Mahmud Efendi'nin tasvibiyle müderrislik ciheti Derviş Mehmed Efendi'nin üzerinden alınarak tekrar Karamanlîzâde Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. Daha sonra Gerger

²⁰¹¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.I, s.35.

²⁰¹² Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.47

²⁰¹³ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s.193.

²⁰¹⁴ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, Cilt.I, s.36; VGMA, d., nr.590, s.106, s.n.98

²⁰¹⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.175/3.

²⁰¹⁶ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.360.

²⁰¹⁷ VGMA, d., nr.234, s.183/5.

Kadısi Mehmed bir ara müderrislik cihetini ele geçirmiş Derviş Mehmed'in arzuhalı üzerine Kasım 1717'de tekrar Derviş Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁰¹⁸. Bu şekilde müderrislik görevi beş yıl içinde dört kez el değiştirmiştir.

Maraş'ta kadı ya da naibler değişikçe Hatuniye Medresesi müderrislik cihetine müdahaleler olduğu anlaşılmaktadır. 1725'te Maraş naibi olan Hafız Mehmed Efendi, Hatuniye Medresesinin vazife-i muayyene ile tevliyetine, on dört akçe yevmiye ile de müderrisliğine mutasarrıf olan Derviş Mehmed'in cahil ve bâhil olduğunu, derslere devam etmediğini ve vakfın malını yediğini öne sürerek görevden alınıp yerine Şeyh Mehmed Halife'nin atanması için arz yazmıştır. Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin tasvibiyle Derviş Mehmed görevden alınarak Şeyh Mehmed Halife Hatuniye Medresesi müderrisliğine atanmıştır²⁰¹⁹. Ancak 6 Kasım 1729'da Şeyh Mehmed Halife kendi rızasıyla müderrislik görevini Derviş Mehmed'e devretmiş ve Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin tasvibiyle Derviş Mehmed bir kez daha müteveli ve müderris olarak görevlendirilmiştir²⁰²⁰. Ancak 21 Kasım 1729 tarihli bir başka hükümde ise Şeyh Mehmed'in Derviş Mehmed Efendi'nin damadı olduğu ve Derviş Mehmed'in arzuhalı sunarak mütevellilik ve müderrislik görevlerinden Şeyh Mehmed lehine çekildiği görülmektedir²⁰²¹.

Medresenin tevliyet ve müderrislik görevlerinde bulunanlarının kendi rızalarıyla görevlerinden feragat etmelerinin yanında sahte belgelerle görevlere müdahaleler de olmuştu. Maraş'ta Sahteci olarak bilinen Eminhoca Oğlu'nun sahte arz ile medresenin tevliyet ve müderrisliğini bir şekilde ele geçirip, tevliyetini önce kardeşi Yusuf'a berat ettirmiş, Derviş Mehmed Efendi'nin vefatından sonra da hem tevliyeti hem müderrisliği kendi üzerine geçirmiştir. Sahib-i istihkakdan Ahmed Efendi'nin şikâyeti üzerine sahtecilik ortaya çıkmış ve bu görevler Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin onayı ile 1729/1730'da Ahmed Efendi'ye verilmiştir²⁰²². Medresenin 1769/1770'te mütevellisi ve müderrisi ulemadan Mevlâna Mehmed Efendi'dir²⁰²³. Medresenin müteveli ve müderrislerinin isimlerine dair başka bir kayıt bugüne kadar tespit edilememiştir.

7.9.1.7. Hoca Durdu Medresesi

Hoca Durdu ismindeki bir hayırsever tarafından, Şekerli Mahallesi'nde Alaca Mescit yakınlarında inşa ettirilmiştir²⁰²⁴. Hoca Durdu vakfın tevliyetini erkek evladının en salih ve en reşid olanına şart etmesine rağmen Derviş Mehmed vakfın tevliyetini bir şekilde ele geçirmiş bu sebeple Hoca Durdu evladından Seyyid Hacı Osman Efendi ile mahkemelik olmuşlar, Seyyid Hacı Osman İstanbul'a arzuhalı göndererek şikâyetçi

²⁰¹⁸ VGMA, d., nr.235, s.199/1.

²⁰¹⁹ VGMA, d., nr.241, s.113/1.

²⁰²⁰ VGMA, d., nr.243, s.163/3.

²⁰²¹ VGMA, d., nr.243, s.168/2.

²⁰²² VGMA, d., nr.243, s.192/2.

²⁰²³ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.175/3.

²⁰²⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.46'dan naklen, Yıldız, age, s.82.

olmuştur. Bunun üzerine Maraş ahalisinden olup misafiren İstanbul'da ikamet eden Muhammed oğlu Molla Ahmed, Hasan oğlu Molla Mahmud, Osman oğlu Molla Hüseyin ve Hüseyin oğlu Molla Muhammed adlı kişilerden hakikatin ne olduğu soruşturulmuştur. Söz konusu şahısların Seyyid Hacı Osman'ı tasdik etmeleriyle medresenin tevliyeti Derviş Mehmed üzerinden alınarak 2 Mayıs 1733 tarihli buyruldu ile Seyyid Hacı Osman'a tevcih edilmiştir²⁰²⁵. Medresede görevli ders-i âmlardan iki isim tespit edilebilmiştir. Medrese vakfından ücret almadan dersiâm olarak görev yapan Ömer'in vefat edince Mart-Nisan 1701'de Ahmed Halil Efendi ders-i âm olarak atanmıştır²⁰²⁶.

7.9.1.8. İskenderoğlu Hacı Bayezid Medresesi

Doğubayazıt'tan Maraş'a iskân edilen Bayezidli ailesinin reisi Ali İskender'in oğlu Hacı Abdullah Bey tarafından günümüzde Yörük Selim Mahallesi olarak adlandırılan Çavuşlu Mahallesi'nde medrese, cami ve mektepten oluşan bir külliye inşa ettirilmiştir²⁰²⁷. Bu yapılardan camiden başka bir eser günümüze kadar ayakta kalmamıştır²⁰²⁸. Medrese, Hacı Bayezid Bukası olarak da adlandırılmıştır²⁰²⁹. Medresenin ilk müderrisi Bertizli Mustafa Efendi'dir. Hacı Abdullah Bey ilm-i tefsir, ilm-i fetvâ, usul ve meani okutmak şartıyla medresenin müderrisliğini söz konusu müderrise şart etmiştir. Müderrise yardımcı olarak bir de muid görevlendirilmiştir. Medrese vakfından müderris yirmi dirhem, muid iki dirhem alırken mektebin mualliminin ücreti ise üç dirhemdir²⁰³⁰.

7.9.1.9. İskender Bey (Acemli) Medresesi

Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey'in oğlu İskender Bey tarafından, Acemli Mahallesi'nde XVII. yüzyılın ortalarında aynı isimle anılan caminin yanında inşa ettirilmiştir²⁰³¹. Medresenin ayakta kalan bölümleri, günümüzde Kur'an kursu olarak kullanılmaktadır²⁰³². Medresenin XVIII. asır müderrislerinden ismi tespit edilebilenlerden biri; münhal bulunan müderrisliğe iki akçe yevmiye ile Haziran 1723'te atanan Hamza Halife'dir²⁰³³. Diğeri ise, Hamza Halife'nin vefatından sonra 1727'de bir akçe yevmiye ile müderris olarak atanan Maraş ulemasından Şeyh Ali Efendi'dir²⁰³⁴.

²⁰²⁵ COA, C.EV. 316/16052

²⁰²⁶ VGMA, HD, nr.1159, vr.45a'dan naklen Yıldız, age, s.83.

²⁰²⁷ VGMA, d., nr.591, s.21, s.n.27; d., nr.600, s.194, s.n.240.

²⁰²⁸ Öztürk, "Bayazıtogulları Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, S.26, s.45.

²⁰²⁹ VGMA, HD, nr.1157, vr.38a.

²⁰³⁰ VGMA, d., nr.591, s.21, s.n.27.

²⁰³¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.24-25; Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.361; Yıldız, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*, s.80.

²⁰³² Baş-Tekin, age, s.249.

²⁰³³ VGMA, HD, nr.1157, vr.42b.

²⁰³⁴ VGMA, HD, nr.1128, vr.120b.

7.9.1.10. Kadı Mahmud Medresesi

Kadı Mahmud adlı bir hayırsever tarafından inşa ettirilen²⁰³⁵ medreseye dair kayıtlarda hangi mahallede olduğu belirtilmemektedir. Görevli müderrislerden ismi tespit edilebilenlerden biri Mehmed'tir. Maliye beratıyla müderrisliğe mutasarrıf olan Mehmed 1698/1699'da vefat edince vazifesi Seyyid Abdullah'a tevcih edilmiştir²⁰³⁶. Seyyid Abdullah'ın vefatından sonra tevliyet ciheti Seyyid İbrahim'e²⁰³⁷, müderrislik ciheti ise 16 Temmuz 1709 tarihli buyruldu ile Ahmed Efendiye tevcih edilmiştir²⁰³⁸. Ahmed Efendi müderris olarak atanınca Mehmed ismindeki biri Kadı Mahmud Medresesi olarak bilinen medrese Kadı Muslihiddin Buka'sıdır diyerek askerî beratı alarak ve medresenin giderleri için vakfedilmiş hamamın gelirlerine el koymuştur. Ahmed Efendi'nin arzuhalı üzerine Mehmed'in askerî beratı iptal edilmiştir²⁰³⁹.

7.9.1.11. Mirzâ Alaybeyi Camii Medresesi

Bostancıyan Mahallesi'nde Mirzâ Alaybeyi tarafından bina ve Hacı Ahmed tarafından tamir ettirilen caminin avlusunda inşa ettirilmiştir²⁰⁴⁰. Medresede ders-i âm olarak atanan Şeyh Ali'nin atama kaydı dışında medrese ile ilgili başka bir bilgi tespit edilememiştir.

7.9.1.12. Nakib Ahmed Efendi Camii Medresesi

Medrese, Etmekçiyân Mahallesi'nde Nakib Seyyid Ahmed tarafından²⁰⁴¹. 1698-1699'da Etmekçi Mahallesi'nde Nâkib Camii ile birlikte caminin kuzey tarafına inşa ettirilmiştir²⁰⁴². XX. asrın ilk çeyreğinde²⁰⁴³ faaliyetine devam eden medreseden günümüze herhangi bir iz kalmamıştır. Nakib Ahmed Efendi bu medrese ve caminin murtezikalarına verilmek üzere Çiçekli Mahallesi'nde "Çotur Değirmeni" olarak bilinen değirmenin $\frac{3}{4}$ hissesi ile Çukuroba Mahallesi'ndeki "İsa Değirmeni" olarak bilinen değirmenin $\frac{1}{2}$ hissesini vakfetmiştir²⁰⁴⁴. Ahmed Efendi'nin kardeşi Seyyid Mehmed Efendi ise cami ve medresenin giderleri için; Çukuroba Mahallesi'ndeki İsa Değirmeni olarak bilinen değirmenin yarı hissesini, Seksenler Mahallesi'ndeki Takaz Pür Ali Değirmeni olarak bilinen değirmenin yarı hissesini, Seyyid Ahmed Efendi'nin ölmeden önce vasiyet ettiği mallarının üçte bir hissesini vakfetmiştir²⁰⁴⁵.

²⁰³⁵ COA, C. MF. 22/1091

²⁰³⁶ VGMA, AT, d., nr.232, s.224/1.

²⁰³⁷ VGMA, HD, nr.1157, vr. 39a.

²⁰³⁸ COA, C.MF. 22/1091.

²⁰³⁹ VGMA, AT, d., nr.232, s.224.

²⁰⁴⁰ VGMA, HD, nr.1128, s.233.

²⁰⁴¹ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.159, s.58/218.

²⁰⁴² Özkarcı, Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları, C.II, s.1203.

²⁰⁴³ Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, s.193.

²⁰⁴⁴ COA, A. DVNS.ŞKT. d., nr.159, s.58/218.

²⁰⁴⁵ VGMA, d., nr.738, s.182, s.n.101

7.9.1.13. Nebeviye Medresesi

Alaüddevle Bey tarafından bugünkü Ulu Cami'nin kuzey tarafına Bağdadiye Medresesi ve Nebeviye İmaret-i ile birlikte XV. asrın sonlarına doğru inşa ettirilmiştir. Nebeviye İmâretine bitişik olarak inşa edildiği için “Medrese-i İmâret-i Nebeviye” olarak da adlandırılan,²⁰⁴⁶ 1901’de 50 öğrenciye hizmet veren²⁰⁴⁷ medreseden günümüze herhangi bir eser kalmamıştır.

Alaüddevle Bey 1500²⁰⁴⁸ ve 1510²⁰⁴⁹ tarihli vakfiyeler ile Nebeviyye Medresesi için vakıflar tesis etmiştir. Bu vakıflar şunlardır: Üngüt Köyü civarında Kazmaburnu adlı arazi ile Höyük Tepe Mezrası, Kazantepe Köyü, Maraş’a bağlı Kirman köyü, Maraş’ta Şakirdoğlu Değirmeni olarak bilinen değirmen, İmalı köyünde bir değirmen, Zeytin Kaplıcasının geliri ile Zeytin köyü cizye gelirlerinden 20 Eşrefi altın. Bu vakıflardan elde edilen gelirler medresede öğrenim gören talebelere sarf edilmek üzere vakfedilmiştir. Ceyhan nehrinden sulanan çeltik tarlalarının gelirlerinden 120 Eşrefi altın, 5 Eşrefi altını öğrenciye geri kalanı ulemaya verilmek üzere Bedesten gelirleri²⁰⁵⁰. Ayrıca Gedemenli köyü ve Ceyhun Köprüsü isimli köyler de Nebeviye Medresesi talebe ve hocalarına vakfedilmiştir²⁰⁵¹.

XVIII. asrın başlarında Müftizâde Derviş Mehmed ve Nur Mehmed isimli kardeşlerin Nebeviye Medresesi’nin 1/3 hissesine Hızır Efendi kasr-ı yedinden mutasarrıf oldukları anlaşılmaktadır. İki kardeş 1/3 hisseye ortaklaşa sahipler iken Nur Mehmed Efendi vefat etmişti. Mahlûl kalan hissenin kendisine tevcihi için arzuhal sunan Hüseyin oğlu Seyyid Mehmed’in yapılan imtihanda başarılı olması üzerine Nur Mehmed’in hissesi; şeyhülislamlık makamının 21 Haziran 1719 tarihli onayı ile Seyyid Mehmed’e tevcih edilmiştir²⁰⁵².

Mazul Fetva Emini Sümbül-zâde Mehmed Efendi’nin oğulları Ahmed Reşid ve Mehmed (Esad) Efendiler de medrese müderrisliği için açılan sınavda başarılı olarak medresenin 1/6 hissesine mutasarrıf olmuşlar 14 Ağustos 1719 tarihli buyruldu ile atamaları tescil edilmiştir²⁰⁵³. Sümbülzâde kardeşlerin uzun yılları bu cihetlere tasarruf ettikleri anlaşılmaktadır. Zira; medrese’nin 1/3 hissesine mutasarrıf olan Mehmed Esad Efendi kendi rızasıyla hissesini kardeşi Ahmed Reşid Efendi’ye devretmiş, Şeyhülislam Mehmed Şerif Efendi’nin onayı ile 10 Ağustos 1780’de 1/3 müderrislik hissesi Ahmed Reşid Efendi’ye tevcih olunmuştur²⁰⁵⁴.

²⁰⁴⁶ Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1199.

²⁰⁴⁷ Doğan, *XIX. Yüzyılın II. Yarısında Maraş*, s.229

²⁰⁴⁸ VGMA, d., nr.590, s.106, s.n.98.

²⁰⁴⁹ VGMA, d., nr.1966, s.150, s.n.166.

²⁰⁵⁰ Baş-Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.102-103., Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1199

²⁰⁵¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.219/6.

²⁰⁵² COA, C. MF. 169. 8414.

²⁰⁵³ Baş-Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.103., Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.362.

²⁰⁵⁴ VGMA, d., nr.262, s.2132.

Diğer medreselerde olduğu gibi Nebeviyye Medresesi müderrislik cihetlerinde usulsuz tevcihler yapıldığı anlaşılmaktadır. 1/3 müderrislik cihetine mutasarrıf olan Hızır Efendi'nin hissesi oğlu Ali'ye tevcih edilmişken Ahmed hile ile bu hisseyi önce kendine tevcih ettirmiş sonra bu hisseyi cahil biri olan Abdullah Nuri'ye kasr-ı yed etmiştir. Ali Efendi'nin şikâyeti ve Şeyhülislam Mehmed Pirîzâde'nin talebi üzerine Mart 1748'de haksızlığın giderilmesi için Maraş naibine hüküm yazılmıştır²⁰⁵⁵.

Buna benzer bir başka usulsüzlük Mehmed Tahir Efendi'nin; medresenin 1/3 hissesine sahip olan Seyyid Mehmed Efendi için öldü diyerek hissesini kendisine tevcih ettirmesidir. Ancak Maraş Naibi Mustafa Efendi ve medresenin mütevellisi Mehmed Efendi'nin ayrı ayrı yazdıkları arzlar ve Maraş ahalisinin gönderdiği mahzarla gerçek ortaya çıkmış ve Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin onayı ile hissesi 15 Mayıs 1778'de yeniden Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁰⁵⁶.

Medresenin müderrisleri vefat ettiğinde hisseleri oğlu ya da oğullarına devredilirken kimi zaman müderrisler vefat etmediği halde vefat etmiş gibi gösterilmiştir. Maraş Naibi Raif Hasan Efendi, müderrislik cihetinin 1/6 hissesinin yarısına mutasarrıf olan Mehmed (Hasan) Efendi'nin vefat ettiği; hissesinin oğulları Mehmed Hilmi ve Ali Efendi'ye tevcih edilmesini istediği arz ile 15 Nisan 1789'da atama yapılmıştır²⁰⁵⁷. Ancak Müderris Mehmed Efendi'nin vefatıyla kardeşlerin yaptığı usulsüzlük ortaya çıkmış ve Temmuz 1803'de önceki beratların iptali için buyruldu yazılmıştır²⁰⁵⁸.

Müderrisler böyle durumlarla karşılaşmamak için başkente arzuhal göndererek, atama kayıtlarının yargılama olmaksızın ilgili kalemden derkenar olunmaması için kayıtlarına şerh verilmesini talep etmişlerdir. Mehmed Tahir Efendi'nin bir kez daha müdahale etmesini istemeyen Seyyid Mehmed, kadı huzurunda davası görülmeden hissesinin kimseye tevcih edilmemesini talep etmiş ve isteği kabul edilerek 15 Haziran 1778'de kaydına şerh düşülmüştür²⁰⁵⁹. Cihetinin kaydına şerh verilmesini talep eden bir diğer isim Ahmed Arif Efendi'dir. Maraş Kadısı Mehmed Haşim Efendi'ye müracaat eden Ahmed Arif Efendi de davası görülmeden görevinin bir başkasına verilmemesi talep etmiş, başkente gönderilen üzerine Ahmed Arif Efendi'nin de kaydına 8 Kasım 1782'de atama kaydına şerh düşülmüştür²⁰⁶⁰.

7.9.1.14. Restebaiye (Hacı Osman Ağa Medresesi)

Medresenin, Hacı Osman Ağa tarafından 1701-02 M. senesinde Restebaiye Mahallesi'nde Restebaiye (Küçük Çavuşlu) Camii ile birlikte inşa edildiği

²⁰⁵⁵ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.147/1.

²⁰⁵⁶ VGMA, AT, d., nr.260, s.229/3.

²⁰⁵⁷ VGMA, AT, d., nr.265, s.260/2.

²⁰⁵⁸ Baş- Tekin, *Maraş Vakıfları*, s.103.

²⁰⁵⁹ VGMA, AT, d., nr.261, s.139/1.

²⁰⁶⁰ VGMA, AT, d., nr.261, s.139/1.

düşünülmektedir²⁰⁶¹. Arşiv kayıtlarında Hacı Osman Ağa Camii Medresesi ve Restebaiye Bukası²⁰⁶² olarak da geçmektedir²⁰⁶³. Restebaiye Camii'nin imamları ve medresenin müderrisleri ücretlerinin medrese vakfından alınımlardır²⁰⁶⁴.

Hacı Osman Ağa'nın vakfiyesi bugüne kadar tespit edilemediğinden vakfın gelirleri hakkında bilgi sahibi olunamamıştır. Restebaiye Medresesi'nde görevli müderrislerden iki isim tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri münhal bulunan müderrisliğe Mart 1752'de atanan Seyyid Mehmed Hamdi Efendi'dir²⁰⁶⁵. Seyyid Mehmed Hamdi geride evlat bırakmadan vefat edince yerine Temmuz 1765'te Mustafa Efendi atanmıştır²⁰⁶⁶.

7.9.1.15. Rıdvaniye Medresesi

Medrese, Temmuz 1749 tescil ettirilen vakfiyeye göre Girid Defterdarı Rıdvanzâde Ali Efendi tarafından Yukarı Oba Mahallesi'ndeki yine kendisi tarafından yaptırılan Dârü'l-Hadislerin (Darü'l-Hadis-i Fıkhiye ve Darü'l-Hadis-i Nebeviye) alt tarafına inşa ettirilmiştir²⁰⁶⁷. Rıdvanzâde Camii, Yekta Hamamı ve Darü'l-Hadislerle beraber bir külliye oluşturmuştur²⁰⁶⁸. Medresenin talebelerinin namazlarını zamanında kılabilmeleri için, darü'l-hadislerin karşısında, içinde büyük bir havuzu bulunan iki katlı yapı mescit haline getirilmiştir²⁰⁶⁹.

Vakfiyede, Darü'l-Hadislerde görev alacak müderrislerin vasıfları tanımlanmışken, Rıdvaniye Medresesi'nin müderrisinin vasıfları tanımlanmamıştır. Ayrıca Dârü'l-Hadislerde görevli müderrislere hizmetleri karşılığı olarak günlük 30 akçe ödenmesi vâkıfın şartları arasında yer alırken Rıdvâniye Medresesi'ndeki müderrislerin hizmetleri karşılığı ödenecek ücret belirtilmemiştir. Cami, medrese ve dershanelerin temizliği için görevlendirilen ferraşlara hizmetleri karşılığında günlük 1 akçe ödenmesi de vâkıfın şartlarındandır²⁰⁷⁰. Medresede görevli müderrisler ile ilgili bir kayıt bugüne kadar tespit edilememiştir.

7.9.1.16. Şadi Bey Medresesi

Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bey'in komutanlarından Şadi Bey tarafından, Dumlupınar Mahallesi'ndeki Şâdi Bey Camii ile birlikte caminin kuzey tarafından 1480-1515 yılları arasında yaptırılmıştır²⁰⁷¹. 1563 tarihli tahrir defterinde Şadi Bey

²⁰⁶¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1203

²⁰⁶² VGMA, HD, nr.1157, s.86.

²⁰⁶³ Yıldız, *Maraş Vakıf Eserleri*, s.83

²⁰⁶⁴ VGMA, AT, d., nr.235, s.216/3.

²⁰⁶⁵ VGMA, HD, nr.1148, s.78.

²⁰⁶⁶ Yıldız, age, s.84

²⁰⁶⁷ VGMA, d., nr.607, s.186, s.n.282; d.nr.2530, s.75, s.n.17; Baş-Tekin, age, s.254.

²⁰⁶⁸ VGMA, d., nr.607, s.186, s.n.282; Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1204.

²⁰⁶⁹ VGMA, d., nr.607, s.186.

²⁰⁷⁰ VGMA, d., nr.607, s.186, s.n.282; d., nr.2530, s.75, s.n.17.

²⁰⁷¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1200.

Bukası olarak kayıtlı olan yapı²⁰⁷² 1717’de medrese²⁰⁷³, 1746’da ise buka olarak adlandırılmıştır²⁰⁷⁴. Maraş müftülüğü görevi ile birlikte Taş Medrese ve Şadiye (Şadi Bey) medreselerinde müderris olarak görev yapan Ali Efendi XVII. asrın ortalarında harabe halde bulunan bu medreseyi tamir ettirerek faal hale getirdiği için, Şâdiye ve Müfti Ali Efendi Camii medresesi olarak isimlendirilmiştir²⁰⁷⁵. XX. asrın başlarında Maraş’ta ayakta olan on medreseden biri olan Şâdi Bey medresesi²⁰⁷⁶ 1945- 1950 yılları arasında ilkokul olarak hizmet vermiş, 1950 yılında boşaltılarak 1958 yılında tamamen yıkılmış yerine betonarme olarak iki katlı bir Kur’an kursu inşa edilmiştir²⁰⁷⁷.

Şadi Bey inşa ettirdiği cami ve medrese için; senelik bin iki yüz elli akçelik “Şadi Bey Değirmeni” isimli değirmen, değirmenin yanında bulunan beş yüz akçelik ziraat arazisi, sekiz yüz akçelik bir nar bahçesi, bin beş yüz akçelik Çelebi bin Gâfil Hacı ismiyle bilinen bahçe, cami yanındaki üç yüz seksen üç akçelik arazi, yüz elli akçelik harap haldeki dükkânlar, Güllü Karacalu isimli mahaldeki beş yüz akçelik arazi, altı yüz akçelik çeşitli meyve ağaçları, caminin yakınlarındaki altmış dört akçelik boş bir arazi vakfetmiştir²⁰⁷⁸. Bunların yanısıra çeşmeler de vakfetden Şadi Bey çeşmelerin temizliği için ferraşlar görevlendirilmiştir²⁰⁷⁹.

Şadiye ve Müfti Ali Bey vakfının bu zengin gelirlerinin tasarrufu medrese görevlileri ile cami görevlileri arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. Şadi Bey medresesinin yarı hisse müderrisi ve yarı hisse mütevellisi olan Mehmed Efendi ile Şâdiye Caminin çeyrek hisse imamlık ve hatipliğine mutasarrıf olan Muhammed Halife vakfın gelirlerinin paylaşımı konusunda anlaşamamışlar Müderris Mehmed Efendi’nin müracatı ile anlaşmazlık Müderris Mehmed Efendi lehine çözülmüştür²⁰⁸⁰.

Medresenin XVIII. asrın başlarındaki müderrislerinden biri Şeyh Hasan Efendi’dir. Şeyh Hasan Efendi maliye beratıyla medresenin mütevellisi ve müderrisi iken müderrisliğe ehil olmayan Kalender ve Ahmed isimli kişiler hile ile müderrislik için kendi isimlerine berat almışlar, Maraş Naibi Ebubekir Efendi’nin arzıyla 15 Eylül 1694’te söz konusu kişiler azledilerek yeniden Şeyh Hasan Efendi atanmıştır²⁰⁸¹. Şeyh Hasan Efendi’den sonra Mehmed Efendi’nin müderris olarak görevlendirilmiştir. Aynı zamanda vakfın mütevellisi olan Şeyh Hasan Efendi, müderrislik görevinden kendi rızasıyla çekilmiş, bu vazife 23 Mayıs 1717’de ulemadan Mehmed Efendi’ye tevcih edilmiştir.²⁰⁸² Şeyh Hasan Efendi vakfın mütevellisi olarak görevine devam etmiştir.

²⁰⁷² Yinanç- Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri* C.I, s.39.

²⁰⁷³ VGMA, AT, d., nr.235, s.131/2.

²⁰⁷⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.149/1.

²⁰⁷⁵ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.362.

²⁰⁷⁶ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s.193.

²⁰⁷⁷ Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1200

²⁰⁷⁸ Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C. I, s.39-40. COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.149/1.

²⁰⁷⁹ VGMA, HD, nr.1157, vr.119b’den naklen Pakize yıldız age, s.85.

²⁰⁸⁰ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.149/1.

²⁰⁸¹ VGMA, AT, d., nr.229, s.1/1.

²⁰⁸² VGMA, AT, d., nr.235, s.128/2.

Daha sonraki yıllarda müderrislik görevi Mehmed Efendi'nin üzerinden alınarak 4 akçe yevmiye ile 20 Nisan 1723'te vâkıfın evlâdından Seyyid Ahmed'e tevcih edilmiştir²⁰⁸³. Mehmed Efendi'nin diğer yarı hissesi de Mart 1725'te Seyyid Ahmed ismindeki bir başka kişiye tevcih edilmiştir²⁰⁸⁴. Vâkıfın soyundan olmayan Seyyid Ahmed, Mehmed isimli biriyle iş birliği yaparak vâkıfın soyundan gelen Seyyid Ahmed'i haksız yere azlettirmiş ayrıca vakfın gelirlerini zimmetlerine geçirip suyollarının harabına neden olmuştur. Maraş Naibi Hafız Mehmed Efendi'nin arzı üzerine vâkıfın neslinden olan Seyyid Ahmed'e vazifeleri yeniden tevcih edilmiştir²⁰⁸⁵. Ancak 18 Şubat 1726'da tevliyet ve müderrislik hisselerinin yarısı bir kez daha diğer Ahmed'e tevcih edilmiştir²⁰⁸⁶.

Tevliyet ve müderrislik hisseleri bu şekilde el değiştirirken 1728'de İstanbul'a arzuhal gönderen Mehmed Efendi, medresenin müderrisliğini ve tevliyetini tamamen kendine ait iken Seyyid Ahmed'in yalan ve hile ile yarı müderrislik hissesini kendi üzerine aldığını, diğer Seyyid Ahmed'in de geri kalan yarı hisseyi aldığını ifade etmiştir. Şikâyet üzerine başkentteki defterler incelenmiş vâkıfın soyundan olan Seyyid Ahmed'e yarı müderrislik ciheti yeniden tevcih edilmiştir²⁰⁸⁷. Yarı tevliyet hissesi de Seyyid Ahmed'in talebi üzerine 14 Ağustos 1728'de bir kez daha kendisine tevcih edilmiştir²⁰⁸⁸.

Gerek Seyyid Ahmed'in gerek ulemadan Mehmed Efendi'nin şikâyetlerinin arkası kesilmeyince aralarındaki anlaşmazlığın giderilmesi için müderrislik ve tevliyet hisleri eşit seviyede her ikisine birden tevcih edilmiş ve bundan sonra kim hasmını şikâyet ederse şikâyet edenin hissesinin karşı tarafa tevcih edileceğine dair Ağustos 1728'de hüküm yazılmıştır²⁰⁸⁹.

Bu tarihten 1793 senesine kadar vakfın müderris ve mütevellileri hakkında bir kayıt tespit edilememiştir. 1793'te Şadi Bey medresesinin yarısından üçte bir hisse müderrislik ve tevliyet cihetlerine Seyyid Ahmed ve Cemalleddin isimli kardeşlerin mutasarrıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu kardeşlerden Seyyid Ahmed geride evlad bırakmadan vefat etmiş, kardeşi Cemalleddin ise müderrisliğe ehil olmadığından kardeşlerin mutasarrıf oldukları hisse Seyyid Mahmud'a tevcih edilmiştir²⁰⁹⁰.

7.9.1.17. Şeyh Süleyman Efendi Camii Medresesi

Kuyucak Mahallesi'ndeki medrese, cami ile birlikte Şeyh Süleyman Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Ne zaman inşa ettirildiği tespit edilemekle birlikte Ocak 1760'da medresenin müderrisi olmadığından Şeyh Süleyman Efendi'nin evladından

²⁰⁸³ VGMA, AT, d., nr.242, s.170/1.

²⁰⁸⁴ VGMA, AT, d., nr.242, s.170/1.

²⁰⁸⁵ VGMA, AT, d., nr.241, s.6/1.

²⁰⁸⁶ VGMA, AT, d., nr.241, s.289/2.

²⁰⁸⁷ VGMA, AT, d., nr.242, s.30/2.

²⁰⁸⁸ VGMA, AT, d., nr.242, s.169/2.

²⁰⁸⁹ VGMA, AT, d., nr.242, s.170/1.

²⁰⁹⁰ COA, AE, SSLMIII, 67-4058.

İbrahim'in müderris olarak atanmış²⁰⁹¹ olması XVIII. asrın ilk yarısında inşa ettirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Diğer medreselere benzer şekilde bu medresede de müderrislik babadan oğula geçmiştir. Ocak 1760'da görevlendirilen Seyyid İbrahim altı yıl kadar müderris olarak görev yaptıktan sonra vefat etmiştir. Seyid İbrahim'in oğlu Seyyid Mehmed'in yaşı küçük olduğu için müderrislik ciheti Seyyid Mehmed yeterli olgunluğa erişene kadar görev yapması şartıyla Kasım 1765'te ulemadan Abdullah Efendi'ye tevcih edilmiştir²⁰⁹².

7.9.1.18. Taş Medrese

Ulu Cami'nin kuzeyinde bulunan Taş Medrese, Dulkadirli Beyliği döneminden günümüze kadar ayakta kalan tek medresedir²⁰⁹³. Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadirli Yapısı" adlı makalesinde Taş Medrese'nin Alaüddevle Bey tarafından ya da oğlu Mehmed tarafından da yaptırılmış olabileceğini ifade etmektedir²⁰⁹⁴. Ancak gerek Alaüddevle Bey'in 1500 tarihli vakfiyesinde²⁰⁹⁵ gerekse diğer arşiv vesikalarında Taş Medrese Vakfı'nın, Alaüddevle Vakıfları arasında sayılması²⁰⁹⁶ medresenin Alaüddevle Bey tarafından XV. asır sonlarında inşa ettirildiğini göstermektedir.

XVI. asrın ikinci yarısında Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi Taş Medresenin bu yıllarda mamur olduğunu ifade etmiştir. Besim Atalay ise XX. asrın başlarında Taş Medresenin altı üstlü dört kârgîr odadan oluştuğunu, odalardan birinde müderrisin diğerlerinde ise talebelerin oturduklarını ifade etmiştir²⁰⁹⁷. Medrese ile birlikte bir de mescit inşa ettiren Alaüddevle Bey, medrese için zimmî köylerinden Venk köyünün vergileri ile birlikte yine Venk köyündeki bir değirmeni, Karahayıt nahiyesindeki mezra ile birlikte pirinç tarlalarının sulanması için Aksu'dan ayrılmış su arkını vakfetmiştir. Bunların yanı sıra medresenin talebesi için Maraş Bedesteni'nin yarısını vakfeden²⁰⁹⁸ Alaüddevle Bey, 24 Nisan 1510 tarihli vakfiyesinde Taş Medrese'de görev yapan müderrislerin Hanefî mezhebine mensup olmalarını ayrıca tefsir, hadis, fıkıh ilimleri ile birlikte akli ilimlere sahip olmalarını şart etmiştir²⁰⁹⁹.

Maraş Tahrir Defterleri'ne göre 1563 yılında 34.567,5 akçe geliri²¹⁰⁰ olan medresenin 1694-1695 tarihlerinde yapılan evkaf tahrirlerine göre günlük 8, aylık 240

²⁰⁹¹ VGMA, HD, nr.1135, s.38.

²⁰⁹² VGMA, HD, nr.1156, s.20.

²⁰⁹³ Baş- Tekin, age, s.108.

²⁰⁹⁴ Zafer Bayburtluoğlu, "Kahramanmaraş'ta Bir Grup Dulkadirli Yapısı", *Vakıflar Dergisi*, S.10, s.246.

²⁰⁹⁵ VGMA, d. nr.590, s.106, s.n.98.

²⁰⁹⁶ VGMA, AT, d., nr.229, s.30/3; nr.230, s.117/1; nr.262, s.70/2, vd.

²⁰⁹⁷ Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, s.193.

²⁰⁹⁸ VGMA, d., nr.590, s.106, s.n.98; Tekin-Baş, age, s.110.

²⁰⁹⁹ VGMA, d., nr.1966, s.150, s.n.166; Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları C.I*, s.337.

²¹⁰⁰ Solak, *Maraş Kazası*, s.212.

ve altı aylık 1.440 akçe gideri vardır²¹⁰¹. Medresenin XVIII. asra ait mali kayıtları ile ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bununla birlikte Taş Medrese'nin müderrislik, imamet ve hitabet cihetlerinin tevcihleri medresede ve Mescidinde görev almış müderrisler hakkında bilgi vermektedir.

Yüzyılın başında Taş Medrese'nin müderrislik cihetine tasarruf eden iki isim Seyyid Hasan ve Seyyid Ali'dir. Müderrislik ciheti bu kişilerin üzerlerinden alınarak İbrahim Efendi'ye tevcih edilmiş, Maraş Naibi Abdullah Efendi'nin arzı üzerine, İbrahim'den alınarak 21 Mayıs 1695'te yeniden Seyyid Hasan ve Seyyid Ali'ye ber-vech-i iştiraken tevcih edilmiştir²¹⁰². Bu tarihten itibaren 1779 yılına kadar olan sürede medrese'nin müderrisliğine yapılan atamalarla ilgili herhangi bir kayıt tespit edilememiştir. 7 Temmuz 1779'da aynı zamanda Maraş müftüsü olan; Taş Medrese Vakfı'nın ¼ hisse ile müderrisi, Seyyid Şeyh Abdurrahim Efendi hissesini kendi rızasıyla Vaizzâde Seyyid Mehmed Efendi'ye devretmiştir²¹⁰³. Bu devir işleminde dikkati çeken husus ise cihetlerin genellikle kadı/naib ya da müteveli arzıyla tevcih edilirken bu tevcihin alaybeyi ve dizdârının ilâmları ile gerçekleşmiş olmasıdır.

7.9.1.19. Ağa Veli Bukası

Kara Maraş Mahallesi'nde Ağa Veli tarafından cami ile birlikte inşa ettirilmiştir²¹⁰⁴. Ne zaman inşa ettirildiği tespit edilemeyen buka ile ilgili iki tevcih kaydı bulunmaktadır. 1727'de bu kadar Yusuf ölünce yerine Mehmed bu kadar olarak atanmıştır²¹⁰⁵. On yıl kadar görevde kalan Mehmed ölünce ise yerine 1737'de Abdulmuttalip atanmıştır²¹⁰⁶.

7.9.1.20. Alacalı Bukası

Alacalı Mescit yakınlarında bulunan buka Hoca Durdu tarafından inşa ettirilmiştir. Yüzyılın başlarında bu kadârlık cihetine mutasarrıf olan, bir zaman mahkeme kâtipliğide yapmış olan Serveri Hacı Ahmed'tir. Beratı olmadığı için Ekim 1727'de beratını yenileten²¹⁰⁷ Serverî Hacı Ahmed tasarrufunda olan cihetini Nisan 1733'te oğulları Şeyh Abdullah'a²¹⁰⁸ ve Şeyh Ömer Bedrî'ye²¹⁰⁹ kasr-ı yed etmiştir. Şeyh Ömer uzunca bir süre bu kadar ve öğle namazında ikinci imam olarak görevine devam etmiş, vefat edince ciheti Maraş ahalisinin talebi üzerine 1779'da oğulları Mehmed ve Ahmed tevcih edilmiştir²¹¹⁰.

²¹⁰¹ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.364.

²¹⁰² VGMA, AT, d., nr.229, s.273.

²¹⁰³ VGMA, AT, d., nr.262, s.69/3.

²¹⁰⁴ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1187.

²¹⁰⁵ VGMA, HD, nr.1128, s.31.

²¹⁰⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.101.

²¹⁰⁷ VGMA, HD, nr.1128, s.233.

²¹⁰⁸ VGMA, HD, nr.1145, s.80.

²¹⁰⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.89.

²¹¹⁰ VGMA, HD, nr.1151, s.50.

7.9.1.22. Hacı Bayezid Bukası

Günümüzdeki Bayazıtlı Camii, Bayezidoğlu Hacı Abdullah Bey tarafından bir külliye halinde medrese ve mekteple birlikte inşa ettirilmiştir²¹¹¹. Külliye günümüze kadar sadece cami ayakta kalmıştır. Vakfiyede mektep olarak adlandırılan yapı Hacı Bayezid Bukası olmalıdır. Atama kayıtlarının karşılaştırılmasından Bayezid Paşa Bukası olarak da adlandırıldığı anlaşılmaktadır²¹¹².

Ders anlatmak şartıyla atanan Hasan tasarrufunda olan bukadarlık cihetini Aralık 1706'da Ahmed ve Mustafa'ya kasr-ı yed etmiştir²¹¹³. Mustafa bu göreve dört yıl kadar devam etmiş sonra o da Ağustos 1710'da cihetini kardeşi Mehmed'e devretmiştir²¹¹⁴.

Bukadarlar, dersiam olarak da hizmet etmişlerdir. Dersiamlığın yarı hissesine mutasarrıf olan Ahmed'in vazifesine bazı kimseler müdahalede bulununca Aralık 1720'de beratı ibka edilmiştir²¹¹⁵. 1734 senesinde bukadar Ahmed ehil olmadığı için naib arzıyla azledilmiş yerine Halil bukadâr olarak tayin edilmiştir²¹¹⁶. Hoca Durdu Mahallesi'nde de Hacı Abdullah Bey Bukası olarak adlandırılan ve sadece bir tevcih kaydı bulunan bir buka daha tespit edilmiştir²¹¹⁷.

7.9.1.23. Hacı Mehmed Bukası

Şarkiyân Mahallesi'nde bulunan bu buka hakkında bir tevcih kaydı tespit edilmiş olup bu kayıta Hacı Mehmed Medresesi olarak adlandırılmaktadır. Ancak buraya bukadar ataması yapılmıştır Ne zaman yaptırıldığı vakfiyesi olmadığı için bilinmemektedir, Hacı Mehmed Camii ile birlikte inşa edilmiş olması muhtemeldir. Bukadâr Hüseyin ölünce görevi müteveli arzıyla Aralık 1717'de Hüseyin'in oğulları Mehmed ve Bekir'e bir akçe ile iştirâken tevcih edilmiştir²¹¹⁸. Bu görevlendirme haricinde bir başka bilgi tespit edilememiştir.

7.9.1.24. Kadı Muslihiddin Bukası

Kadı Muslihiddin tarafından Bektutiye (Fevzi Paşa) Mahallesi'nde Kadı Muslihiddin Camii ile birlikte yaptırılmıştır²¹¹⁹. Buka²¹²⁰ ile ilk bilgiler XVII. asır sonuna ait vakıf kayıtlarında yer almaktadır²¹²¹. Kadı Muslihiddin inşa ettirdiği cami ve medresenin tevliyetini önce kendisine vefatından sonra ise evladına sonra yakın

²¹¹¹ Öztürk, "Bayazitoğulları Vakıfları", s.45.

²¹¹² VGMA, HD, nr.1157, s.64.

²¹¹³ VGMA, HD, nr.1157, s.55.

²¹¹⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.57.

²¹¹⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.79.

²¹¹⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.94.

²¹¹⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.74.

²¹¹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.71.

²¹¹⁹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1203.

²¹²⁰ Osmanlılarda Medrese ile sıbyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumu. Daha geniş bilgi için bk.

Mehmet İpşirli, "Buk'a" *DİA*, C.6, İstanbul, 1992, s.386-387.

²¹²¹ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.377.

akrabasına daha sonra utekâsına şart etmiştir²¹²². Bukadarların talebeye ders vermesi şarttı. Bukadarlığa mutasarrıf olan Mehmed, ders vermeğe iktidarı olmadığı gerekçesiyle vakfın mütevellisi arzıyla azledilip yerine Şubat 1711’de Ahmed bukadâr olarak atanmıştır²¹²³.

Vakfın mütevellisi olan Kadı Muslihiddin’in büyük oğlu Feyzullah Efendi’nin vefatından sonra vakfın mütevelliliğine Feyzullah Efendi’nin kardeşi el-Hac Ali mütevellî olarak atanmıştır²¹²⁴. El-Hac Ali vefat ettiğinde oğlu Mehmed 8 yaşında olduğundan vakfın idaresini yürütemeyeceği için tevliyet görevi Mehmed ile amcasının oğlu Mehmed’e 21 Haziran 1711’de Rumeli Kazaskeri Arif Abdalbaki Efendi’nin ilamı ile müştereken tevcih olunmuştur²¹²⁵.

Bunların yanısıra vakfın tevliyetine mutasarrıf olan diğer isimler ise Ebubekir ve Muhammed ile amcaları Molla Halil Efendi’dir. Bu kişiler vakfın 1/3 tevliyet hissesine mutasarrıftırlar. Molla Halil vefat edince mahlûl kalan tevliyet hissesinin 29 Nisan 1728’de yiğenleri Muhammed ve Ebubekir’e tevcih edilmiştir²¹²⁶.

Bu tevcihten yaklaşık elli yıl sonra vakfın 1/3 tevliyet hissesinin Feyzullah isimli birinin tasarrufunda olduğu anlaşılmaktadır. Feyzullah vefat edince oğlu Seyyid Mehmed Mahir’in talebi üzerine babasının hissesi, 17 Şubat 1782 tarihli buyruldu ile kendisine tevcih edilmiştir²¹²⁷. Ancak Feyzullah Efendi’nin kardeşi Seyyid Ali Efendi söz konusu hissenin vâkıfın şartı gereğince kendisine tevcih edilmesi gerekirken, Mehmed Mahir Efendi’nin haksızlıkla hissesini ele geçirdiğini iddia etmiştir. Maraş Kadısı Mehmed Haşim Efendi’nin arzı ve Maraş ahalisinden bazı kimselerin mahzarları üzerine Mehmed Mahir’e tevcih edilen 1/3 bukadarlık hissesi 3 Temmuz 1782’de Seyyid Ali Efendi’ye tevcih edilmiştir²¹²⁸. Seyyid Ali Efendi vefat edince de tasarrufunda olan hissesi, Maraş Naibi Mehmed Tahir Efendi’nin arzı üzerine 15 Ekim 1787’de oğlu Mehmed Efendi’ye tevcih edilmiştir²¹²⁹.

7.9.1.25. Hamuroğlu Hacı İmam Bukası

Çavuşlu Mahallesi’nde Hamuroğlu Hacı İmam tarafından cami ile birlikte inşa ettirilmiştir. Günümüze kadar gelmeyen buka’ya 1731/1732’de naib Mehmed’in arzıyla Maraş ulemasından Ali bukadâr olarak atanmıştır. Buka hakkında bu atama kaydından başka bir bilgi ya da belge tespit edilememiştir.

²¹²² VGMA, AT, d., nr.233, s.75/2.

²¹²³ VGMA, HD, nr.1157, vr.39b.

²¹²⁴ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.378.

²¹²⁵ VGMA, AT, d., nr.233, s.44/2.

²¹²⁶ VGMA, AT, d., nr.242, s.96/3.

²¹²⁷ COA, C.MF, 154-7680.

²¹²⁸ VGMA, AT, d., nr.261, s.92/3.

²¹²⁹ VGMA, AT, d., nr.265, s.145/6.

7.9.2. Tekke ve Zaviyeler

Sözlük anlamı bir binanın köşesi demek olan zaviye, terim olarak bir tarıkata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara karşılıksız olarak yiyecek içecek ve yatacak yer verilen bina ya da binalar topluluğudur²¹³⁰. Sıklıkla kurucusunun türbesi etrafında inşa edilen²¹³¹ zaviyeler değişik zaman ve coğrafyalarda tekke, hankâh, dergâh, âsitâne, ribât, buk'a, imaret gibi isimlerle de anılmış; tarikatların merkez tekkesi için âsitâne terimi kullanılmıştır²¹³².

İslam ülkelerindeki tasavvuf akımının başlamasıyla ortaya çıkan zaviyeler bulundukları zaman ve mekânın gerektirdiği içtimai, iktisadi ve dinî şartlara bağlı olarak dinî-tasavvufî fikirlerin yayılması için kurulmuşlardır. Verdikleri dini eğitim ile halkın seviyesine inemeyen medrese ulemasının boşluğunu doldurmuşlardır²¹³³. Zaviyeler, tasavvuf eğitiminin yanında güvenlik ve ticaret gibi alanlarda da hizmet vermeleri²¹³⁴ sebebiyle devlet tarafından idari ve mali açıdan desteklenmiştir²¹³⁵. Bununla birlikte zaviyelerin şeyhliğinin babadan oğula geçmesi, şeyhlerin ehil olmayan evlatlarının sorunları ve post kavgaları tasavvuf hayatının itibar kaybetmesinde önemli rol oynamıştır²¹³⁶.

XVII. asrın ikinci yarısında Maraş'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Maraş ziyaretlerinin içinde en meşhuru olarak Veli Fakih Sultan'ı zikreder daha sonra Omuzu Güçlü Dede, Derdmen Baba, Çomaklı Sultan, Malik Eşter, Çem Çerez (Çam Çıraz), Ukkâşe, Sadeddin-i Taftazânî ve Manav Ali bin Bâli isimlerini sayar²¹³⁷. XVIII. asırda varlığını devam ettiren bu zâviyelerin yanında birçok zâviye Maraş'ta hizmet vermektedir. Bu başlık altında bu zaviyeler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

7.9.2.1. Bağdadiye-i Suğra Zaviyesi

Bağdadiye-i Suğrâ Zaviyesi'nin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemekle birlikte Alaüdddevle Bey tarafından inşa ettirilen Bağdadiye-i Kübrâ isimli bir medresenin varlığı zaviyenin Maraş merkezinde hizmet verdiğini düşündürmektedir²¹³⁸. 1689, 1694, 1695 tarihli Evkâf Kayıt Defterlerine göre zaviyenin günlük 4, altı aylık 720 akçe gideri vardır²¹³⁹.

²¹³⁰ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s.743.

²¹³¹ Sheila S. Blair, "Zawiya", *Eİ*, C.11, Leiden, 2002, s.466.

²¹³² Mustafa Kara, "Tekke", *DİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s.370-379; Çomak Baba Zâviyesine yapılan bir atamada Hacı Bektaş Âsitânesi terimi kullanıldığı görülmektedir. Bkz. VGMA, AT, d., nr.226 s.214/1.

²¹³³ Ahmet Yaşar Ocak, "Zâviyeler: Dinî, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme, *Vakıflar Dergisi*, S.XII, Ankara,1978, s.261-267.

²¹³⁴ Kara, "Tekke", s.370.

²¹³⁵ Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat Tekye ve Zâviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C.V, S.5, 1994, s.269.

²¹³⁶ Kara, "Tekke", s.371.

²¹³⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hac Kitabı*, s.327-328.

²¹³⁸ Yıldız, Maraş Vakıf Eserleri, s.90, Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.371.

²¹³⁹ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.372.

XVIII. asrın ilk yarısında zaviyedarlık birkaç kez el değiştirmiştir. Asrın ilk yıllarında zaviyedarlığa müştereken mutasarrıf olan Ahmed ve Abdullah zaviye malına zarar verdikleri gerekçesiyle görevden alınmışlardır. Yarı zaviyedarlık cihetine tasarruf eden Ahmed'in, zaviyenin malını çaldığı ortaya çıkınca Maraş kadısı Velîyüddin Efendi'nin arzı üzerine görevden alınmış, ciheti 6 Aralık 1716'da ulemadan Abdülmümin Efendi'ye tevcih edilmiştir²¹⁴⁰. Aynı yıllarda zaviyedarlık cihetinin diğer yarısına mutasarrıf olan Abdullah'ın ciheti ise Mart 1718'de Maraş naibinin arzı ile Mustafa'ya (Seyyid) tevcih edilmiştir²¹⁴¹.

Yarı zaviyedarlık cihetine mutasarrıf olan Seyyid Mustafa'nın ciheti vazifesine rağbet etmediği gerekçesiyle Maraş Naibi Mehmed Hafız Efendi arzı ile 20 Mayıs 1725'te Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir²¹⁴². Üç yıl sonra, Ocak 1728'de Alaüddevle ve Şahrüh Bey vakfının mütevellisi Kahraman Mehmed'in arzı üzerine yarı zaviyedarlık hissesi Mustafa Halife'nin üzerinden alınarak yeniden Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmiştir²¹⁴³. Seyyid Mustafa Efendi'nin 1699-1700 tarihli arzuhal ile Mustafa Halife'yi görevine müdahale ettiği için şikâyet etmesi ve atama kaydına şerh verilmesini istemesi²¹⁴⁴ göz önüne alındığında yarı zâviyedarlık hissesinin Seyyid Mustafa ile Mustafa Halife arasında otuz yıl boyunca sorun olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Mustafa ile Mustafa Halife arasındaki mücadelenin bir benzeri yüzyılın ortalarında yarı zaviyedarlık hissesine mutasarrıf olan Şeyh Ali ve rakipleri arasında meydana gelmiş bazı şahıslar Şeyh Ali'nin vazifesine müdahale etmişlerdir²¹⁴⁵. Bu atama kayıtları haricinde zâviye ile ilgili başka bir bilgi bugüne değin tespit edilememiştir.

7.9.2.2. Bum Baba (Dede) Zaviyesi

Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bey tarafından Bum Dede²¹⁴⁶ adına, Maraş Bedesteni'nin doğu tarafında inşa ettirilmiştir. Alaüddevle Bey inşa ettirdiği zaviye için Maraş Bedesteni'nin doğu tarafındaki on beş dükkânı, zaviye yakınlarındaki bir tarlayı, Seki Çınarı mezrasını, Ardıl köyündeki bir değirmeni ve zaviyeye bitişik bir evi vakfedip²¹⁴⁷ zaviyede her gün iki öğün yemek pişirilip fakirlerin doyurulmasını şart etmiştir²¹⁴⁸.

Bu zaviyede zaviyedarlık ciheti birkaç kez el değiştirmiştir. Zaviyenin ismi ilk tespit edilebilen zaviyedarı Şeyh Hüseyin'dir. Şeyh Hüseyin'den sonra Mehmed isimli biri yarı zaviyedarlık hissesine mutasarrıf olarak görülmektedir. Mehmed cahil ve

²¹⁴⁰ VGMA, AT, d., nr.234, s.573/1.

²¹⁴¹ VGMA, HD, nr.1157, vr.46b.

²¹⁴² VGMA, AT, d., nr.241, s.72/3.

²¹⁴³ VGMA, AT, d., nr.242, s.5/5.

²¹⁴⁴ COA, C. EV, 396/20093'den nakleden Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.372.

²¹⁴⁵ VGMA, HD, nr.148, vr. 29a.

²¹⁴⁶ 1867 tarihli Haleb Vilayet Sâlnâmesi'nde Yemen Baba (Yum Baba) isminin zikredildiğini, asıl ismin Yum Baba olması gerektiğini ve bu zâviyenin Mevlevî Dergâhı olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1209-1210.

²¹⁴⁷ Baş-Tekin, age., s.124, Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.1211.

²¹⁴⁸ VGMA, d., nr.590, s.106, s.n.98.

ehliyetli olduğu gerekçesiyle Maraş kadısı Mevlâna Ahmed Efendi'nin arzı üzerine görevden alınarak ciheti 27 Ocak 1703'te Mehmed adında başka birine tevcih edilmiştir²¹⁴⁹. Hisseyi devralan Mehmed 1726 senesine kadar yarı zaviyedarlık cihetine mutasarrıf olmuştur. Ancak daha sonra bunun ciheti 29 Nisan 1726'da Yusuf Efendi'ye tevcih edilmiştir. Yusuf Efendi görevinde iken, Şeyh Hüseyin adlı biri Maraş naibi adına Ekim 1733 tarihli sahte bir arz yazarak zaviyedarlık cihetinin kendisine tevcih edilmesine çalışmış fakat yapılan araştırmada mührün aslına mutabık olmadığı yani sahte olduğu anlaşılmış ve Şeyh Hüseyin hilesi ortaya çıkınca kaçmıştır²¹⁵⁰.

Zaviyenin gelir giderleri ve zaviyedarlığına yapılan atamalar hakkında başka bir bilgi ve belge bugüne kadar tespit edilememiştir.

7.9.2.3. Çomak Baba ve Bayezid Zaviyesi

Maraş tarihi ile ilgili araştırmalarda, günümüzdeki Sakarya Mahallesi'nde Çomak Baba isimli bir türbe bulunması ve Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde Çomaklı Sultan olarak geçen bir ziyaretten bahsedilmesinden hareketle zaviyenin Çomak Baba'nın mezarı ile aynı civarda olabileceği ifade edilmektedir²¹⁵¹. Diğer yandan Hurufat Defterleri'nde Yenice nahiyesinde Çomak Zaviyesi²¹⁵² ve Çomak Kala'sı Zaviyesi²¹⁵³ ile yeri zikredilmeyen Çomakkale ma' Tomalan Zaviyesi²¹⁵⁴ ve zaviyedarı Hacı Bektaş-ı Veli Âsitanesi Seccâdenîşin'i arzıyla atanan Çomak Baba ve Bayezid Zaviyesi'ne²¹⁵⁵ ait birçok tevcih kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlar, biri Yenice kale nahiyesinde olmak üzere; benzer isimde iki farklı zâviye olduğunu göstermektedir. *Çomakkale ma' Tomalan Zaviyesi* 1869/1870 yıllarına kadar hizmet vermiştir²¹⁵⁶.

Birçok hayır kurumu için vakıflar tesis etmiş olan Alaüddevle Bey Çomak Baba zaviyesi için Maraş'ta Arslanlu (Arslanlı) ismiyle bilinen bir değirmeni, zaviyeye bitişik bir bağı ve zaviyenin yakınlarındaki boş araziye vakfetmiştir²¹⁵⁷. Zaviyenin 1694-1695 yıllarındaki giderleri günlük iki akçeden aylık altmış akçedir²¹⁵⁸. 1869/1870'de zaviyenin bir senelik masrafı ise 1390 kuruştur²¹⁵⁹.

Diğer zâviyelerde olduğu gibi Çomak Baba ve Bayezid Zaviyesi'nde de zaviyedarlık vazifesi sık sık el değiştirmiştir. Ahmed ve İsmail isimli kişiler tarafından zaviyedarlıktan azledilen Seyyid Abdullah 1707'de yeniden zaviyedar olarak atanmıştır²¹⁶⁰. Zaviyedarlığın sık sık el değiştirmesinin sebeplerinden biri hem kadı hem

²¹⁴⁹ VGMA, AT, d., nr. 230, s.109/3.

²¹⁵⁰ COA, C.EV. 566-28571'den naklen Arslan, 17. *Yüzyılda Maraş*, s.372.

²¹⁵¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1211; Arslan, 17. *Yüzyılda Maraş*, s.373-374.

²¹⁵² VGMA, HD, nr.1157, vr.37b.

²¹⁵³ VGMA, HD, nr.1157, vr.38a.

²¹⁵⁴ VGMA, HD, nr.1135, s.20.

²¹⁵⁵ VGMA, AT, d., nr.261, s.214/1; COA, C.EV. 621/31349'dan naklen Yıldız, *Maraş Vakıf Eserleri*, s.92

²¹⁵⁶ VGMA, d., nr.21410, s.3.

²¹⁵⁷ VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98.

²¹⁵⁸ Arslan, 17. *Yüzyılda Maraş*, s.374.

²¹⁵⁹ VGMA, d., nr.21410, s.3.

²¹⁶⁰ VGMA, HD, nr.1159, s.45a.

de mütesellim arzıyla yapılan tevcihlerdir. Kadı tarafından atanan zaviyedar müteveli tarafından görevden alınmış ya da tam tersi olmuştur. Örneğin, Çomak Baba ve Bayezid Zaviyesi vakfının mütevellisi Kahraman Mehmed başkente gönderdiği arzda Mustafa isimli sipahinin sebepsiz yere zaviyedar Seyyid Yakub'u azlettirerek kendi adına zaviyedarlık berâtı aldığını ifade ederek zaviyedarlığın yeniden Seyyid Yakup'a tevcih edilmesini talep etmiş ve 15 Şubat 1728'de Seyyid Yakup bir kez daha zaviyedarlığa getirilmiştir²¹⁶¹.

Ancak Kahraman Mehmed'ten sonra arz gönderen Maraş Naibi Ali Efendi'nin dile getirdikleri ise Kahraman Mehmed'in söylediklerinin tam tersidir. Naib Ali Efendi'ye göre Mehmed'in ölümünden sonra zaviyedar olarak Şeyh Mustafa atanmıştır. İbrahim isimli şahıs bir yolunu bularak Şeyh Mustafa'yı azlettirmiş, zaviyedarlığı kendi adına berat ettirmek için ruus kaydı almış fakat berat yazılmadan vefat etmiştir. İbrahim'in yoldaşı Seyyid Yakub, önce İbrahim adına berat almış daha sonra bu beratı kendi üzerine almıştır. Maraş'a hiç gelmeyen Seyyid Yakup zaviyenin mezarının gelirlerinin toplanmasında mütegalibe ile iş birliği yapmış bu durum ise ziraatcilerin perişan olmasına neden olmuştur. Naib Ali Efendi'nin arzı ve Maraş ahalisinin mahzarları üzerine 6 Haziran 1728'de zâviyedarlık bu kez Seyyid Yakub'tan alınarak tekrar Şeyh Mustafa'ya tevcih edilmiştir²¹⁶². Bu görevlendirmeden bir yıl sonra Kahraman Mehmed'in arzı ile 20 Ağustos 1729'da zaviyedarlığa bu kez Hocaîade Şeyh Ebubekir Efendi atanmıştır. Kısa bir süre zâviyedarlık görevinde bulunan Hocaîade Şeyh Ebubekir Efendi, 1 Aralık 1729'da zaviyedarlığı kendi rızasıyla Mustafa Efendi'nin oğlu Şeyh İbrahim ile Şeyh Mehmed bin Osman'a devretmiştir²¹⁶³.

Hocaîade Ebubekir Efendi'nin zâviyedarlığı devretmesinden sonra 1781/1782 senesine kadar herhangi bir atama kaydı tespit edilememiştir. 7 Ekim 1782'de zaviyenin çeyrek hisse ile zaviyedarı olan Ahmed Halife, hissesini kendi rızasıyla Seyyid el-Hac Hüseyin bin Ömer'e devretmiştir²¹⁶⁴. Seyyid el-Hac Hüseyin bin Seyyid Ömer'in vefatından sonra ise hissesi Maraş Kadısı Hafız Muhammed Emin Efendi'nin arzı üzerine 11 Aralık 1783 tarihli tezkire ile Müftü Sümbülzâde Mehmed Es'ad Efendi'ye tevcih edilmiştir²¹⁶⁵.

7.9.2.4. Omuzu Güçlü Zaviyesi

Şehir merkezinde bulunan zaviyeye²¹⁶⁶ Alaüddevle Bey zaviyenin yakınlarındaki hanını, Hoca Hekim dükkânını ve boş bir araziye vakfetmiştir²¹⁶⁷. 1563 tahririne göre 820 akçe geliri olan zaviyenin XVII. asrın sonunda vazifelerinin giderleri 1.140

²¹⁶¹ VGMA, AT, d., nr.242, s.29/1.

²¹⁶² VGMA, AT, d., nr.242, s.113/1.

²¹⁶³ VGMA, AT, d., nr 243, s.180/3.

²¹⁶⁴ COA, C.EV., 161-8042.

²¹⁶⁵ COA, C.EV., 518-6156.

²¹⁶⁶ Solak, *Maraş Kazası*, s.217.

²¹⁶⁷ VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98; Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri* C.I, s.39

akçeydi²¹⁶⁸. 1787’de zaviyedarlık vazifesine Mehmed ve Ömer kardeşler müştereken mutasarrıftılar. Aynı sene Mehmed ölünce hissesi oğulları Seyyid Ali ve Seyyid Mehmed’e tevcih edilmiştir. Amcaları Ömer de yarı zaviyedarlık hissesini kardeşinin çocuklarına devretmiştir²¹⁶⁹.

7.9.2.5. Sâdü’l-Âziz ve Eskiçınar Zaviyesi

Maraş yakınlarında Eski Çınar isimli mahalde yer alan zaviye²¹⁷⁰ için Dulkadirli Beyi Alaüddevle Bey H. 906/ M.1500 tarihli vakfiyesiyle vakıflar tesis etmiştir²¹⁷¹. Bu vakıflar, zaviyenin yanındaki arazi, yine zaviyenin yanında içinde meyve ağaçları olan bir bağ ve Kemer nahiyesinde Çınarcık Karyesi’ndeki bir değirmendir²¹⁷². Zaviyenin tespit edilebilen giderleri ise 1695’e ait olup, aylık gideri günlük iki akçeden altmış akçedir²¹⁷³.

Sâdü’l-aziz Zâviyesi de post kavgalarının görüldüğü zaviyelerdendir. XVIII asrın başlarında, zaviyenin şeyhi Mehmed Efendi ile İbrahim’in zaviyenin şeyhliğini ele geçirme mücadelesi ve sonra ikisine birden berat yazılması oldukça dikkat çekicidir. Babası Ali Efendi’den şeyhliği devralan Mehmed Efendi’nin beratı, askerî beratıdır. Mehmet Efendi’nin rakibi İbrahim Efendi, meşayihliği Anadolu Muhasebesi’ne kaydettirip maliye beratı almayı başarmış fakat Maraş ahalisinden altı kişi meşayihlik vazifesinin Mehmed Efendi’nin hakkı olduğuna şahitlik etmişler, şeyhliğin Mehmed Efendi’ye tevcih edilmesinin gerektiğini ifade etmişlerdir. Ancak Mart 1699’dan itibaren şeyhliğe mutasarrıf olan İbrahim’in azlinin uygun olmayacağını, aralarındaki tartışmanın son bulması için meşayihliğin Mehmed ve İbrahim’e müştereken tevcih edilmesinin iyi bir yol olacağını düşünen Anadolu Kazaskeri Mehmed Efendi’nin 25 Nisan 1713 tarihli ilamı ile zaviyenin şeyhliği Mehmed ve İbrahim’e ortaklaşa tevcih edilmiştir²¹⁷⁴.

Zaviyenin şeyhliğine ortaklaşa mutasarrıf olan İbrahim ve Mehmed, zaviyenin malını yediklerini vakfa hıyanet ettikleri gerekçesiyle Alaüddevle Bey vakfının mütevellisi Mehmed Paşa’nın arzıyla azledilmişler yerlerine 7 Ağustos 1722’de Şeyh Ahmed bin Ali ve Şeyh Mahmud bin Ahmed atanmıştır²¹⁷⁵.

Şeyhliğin, Şeyh Ahmed bin Ali ve Şeyh Mahmud bin Ahmed’e tevcih edilmesinden yaklaşık iki yıl sonra arzuhal gönderen İbrahim Efendi, Alaüddevle Bey vakfı mütevellisi Mehmed Paşa’nın zaviyenin bulunduğu yerden on konak mesafede

²¹⁶⁸ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.373.

²¹⁶⁹ VGMA, AT, d., nr.265, s.153/3.

²¹⁷⁰ Mehmet Özkarcı ve Hasan Arslan eserlerinde zâviyenin Alaüddevle Bey tarafından inşa ettirildiğini ifade etmişler ise de Alaüddevle Vakfiyesi’nde zâviyenin Alaüddevle Bey tarafında inşa ettirildiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Sadece bu zâviye için tesis edilen vakıflar sıralanmaktadır. Bk. Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, s.1212, Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.373.

²¹⁷¹ VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98

²¹⁷² Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.123-124.

²¹⁷³ Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1212.

²¹⁷⁴ VGMA, AT, d., nr.234, s.230/4.

²¹⁷⁵ COA, C.EV., 98/4856.

ikamet edip ve zaviyenin ahvalini bilmediğini dile getirmiştir. Buna rağmen Bağdâdiye Medresesi'nde de çeşitli cihetlere mutasarrıf olan Şeyh Ahmed ve Şeyh Mahmud'a meşayihlik vazifesini tevcih ettirdiğini şikâyet eden İbrahim Efendi, yaşının ilerlemiş olduğunu ve zaviyenin gelirinden başka bir geçimi olmadığını da sözlerine eklemiştir. Bu arzuhal üzerine yaşlı olmaları göz önünde bulundurularak şeyhliğin tekrar İbrahim Efendi ile Mehmed Efendi'ye ortaklaşa tevcih edilmesi için 23 Ocak 1724'te ruus yazılmıştır²¹⁷⁶.

Zaviyenin şeyhliğinin tekrar İbrahim Efendi ile Mehmed Efendi'ye iştiraken tevcih edilmesi üzerine, Alaüddevle Dulkadir Bey Vakfı mütevellisi Mehmed Paşa yeniden arz göndermiştir. Bu arzında, İbrahim Efendi ile Mehmed Efendi'nin hıyanetlerinin daha önce ortaya çıktığını ve söz konusu kişilerin yalanlarla dolu arzuhalleri ile zaviyenin şeyhliğini kendi üzerlerine aldıklarını dile getirmiş, şeyhliğin bu kişilerin üzerlerinden alınarak yeniden Şeyh Ahmed bin Ali ve Şeyh Mahmud bin Ahmed'e tevcih edilmesini talep etmiştir. Mehmed Paşa'nın talebi üzerine 16 Temmuz 1724'te İbrahim Efendi ve Mehmed Efendi azledilerek, şeyhlik yeniden Şeyh Ahmed ve Şeyh Mahmud'a tevcih edilmiştir. Bu değişimden sonra İbrahim Efendi ve Mehmed Efendi Maraş Naibi Mehmed Efendi'den arz alıp, zaviyenin ahvalini bilmeyen mütevellî arzıyla şeyhliğe getirilen Şeyh Ahmed ve Şeyh Mahmud'u yalancılıkla suçlamışlardır. Dikkat çekici bir diğer suçlama ise Şeyh Mahmud'un bu arada vefat ettiği ve Şeyh Ahmed'in oğlunu Mahmud olarak tanıtip berat aldığıdır. Naib Mehmed Efendi'nin arzı üzerine 9 Aralık 1725'te Şeyh Ahmed ve Şeyh Mahmud azledilmiş, İbrahim Efendi ile Mehmed Efendi'nin atanması için ruus kaydı yazılmıştır²¹⁷⁷. Bu atamadan sonra Şeyh Ahmed zaviyenin şeyhliğini tekrar ele geçirmiş olmalı ki 1727'de Mehmed Efendi ile olan davanın son bulması için şeyhliğin yarı hissesini kendi hüsn-i rızasıyla önceki sahibine devretmiştir²¹⁷⁸.

Mehmed Efendi mutasarrıf olduğu yarı hisse zaviye şeyhliğinin altı hissesinin bir hissesini İbrahim Halifeye ferağ etmiştir. Daha sonra Mehmed Efendi ölünce Mehmed Efendi'nin mutasarrıf olduğu beş hisse, Maraş Kadısı Yusuf Efendi'nin arzı üzerine 11 Aralık 1729'da sâdır olan ruus gereğince oğlu Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir²¹⁷⁹. Ali Efendi de babasından kendisine kalan beş hisse ile birlikte, babasının sağlığında İbrahim Halife'ye devrettiği İbrahim Halife'nin vefatıyla mahlûl kalan bir hisseyi oğlu Muhammed Said Efendi'ye devretmiş söz konusu hisseler 15 Haziran 1732 tarihli buyrulduyla Muhammed Said Efendi'ye tevcih edilmiştir²¹⁸⁰. Bu tarihten 1764'e

²¹⁷⁶ VGMA, AT, d., nr.240, s.38/2.

²¹⁷⁷ VGMA, AT, d., nr.241, s.233/1.

²¹⁷⁸ VGMA, AT, d., nr.242, s.20/2.

²¹⁷⁹ VGMA, AT, d., nr.243, s.160/3.

²¹⁸⁰ COA, C.EV., 498-25163.

kadar zâviyedarlığın altı hissesinden beşi Muhammed Said Efendi'nin tasarrufunda kalmış bir hisseye ise Ali ve Mahmud müştereken tasarruf etmişlerdir²¹⁸¹.

7.9.2.6. Seyyid Mazlum Zaviyesi

Alaüddevle Bey'in inşa ettirdiği Seyyid Mazlum Zaviyesi, mutfağı, mahzeni, misafir odaları ve tuvaletleri²¹⁸² ile Ulu Cami ve çevresindeki külliye'nin bir kısmını oluşturmaktaydı²¹⁸³. Alaüddevle Bey, zaviyede kuşluk ve ikindi vakitlerinde yemek pişirilerek, mütevellinin denetiminde miskinlere, yetimlere ve yoksullara ikram edilmesini şart etmiş, giderler için ise 9 mevrâ, bir köy, bir arazi ve Maraş Çarşısı'ndaki bir kervansarayı vakfetmiştir²¹⁸⁴. 1689, 1694 ve 1695 senelerine ait evkaf tahrirlerine göre, günlük 4 akçeden yıllık 1.440 akçe gideri olan²¹⁸⁵ zaviyenin 1869/1870 yıllarında bir senelik geliri 16866 kuruş 20 paradır. Söz konusu yılda zaviyede ihtiyaç sahipleri için yemek verilmeye devam edilmektedir. Zaviyenin bir yıllık çorba masrafı 1180 kuruştur²¹⁸⁶. 1913'te ayakta olan zaviye faal olmadığı için vakıf gelirleri Maraş'ta bulunan bazı cami camilere devredilmiştir²¹⁸⁷.

Zaviyedarlık evlâda şart edilmiş olduğu için zaviyedarlık hisseleri aile fertlerine tevcih edilmektedir. 9 Nisan 1718'de Zaviyenin yarı zaviyedarlık hissesi, Maraş Naibi Mustafa Efendi'nin arzı üzerine evlad-ı vâkıfıdan Şeyh Seyyid Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir²¹⁸⁸. Vâkıfın soyundan gelenlerin zaviyedarlık görevi için birbirleri ile karşı karşıya gelenler olmuştur. 1754'de III. Osman'ın tahta geçtiğinde zaviyedarlığa ortaklaşa mutasarrıf olan Abdullah Efendi ile kardeşi Mustafa Efendi beratlarını yenilememişler; bu durumdan istifade eden Abdullah Efendi'nin kardeşinin oğlu Şeyh Ahmed Efendi sahte mektup ile zaviyedarlığı kendi üzerine almıştır. Şeyh Ahmed Efendi, Maraş Naibi Ahmed Efendi'nin huzurunda suçunu itiraf edince Seyyid Mazlum Zaviyesi Vakfı'nın yarısının üçte biri 22 Nisan 1763 tarihli tevcih buyrulduzu ile tekrar Abdullah Efendi ile Mustafa Efendi'ye tevcih edilmiştir²¹⁸⁹.

7.9.2.7. Ayvacık Zaviyesi

Andırın nahiyesine tabi olan Ayvacık mezrasında bulunan zaviyenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak 1725'ten önce faaliyette olduğu kesindir. Zaviyedar Mehmed 1725'te ölünce Ali, öşür mahsulüyle gelen giden yolculara yemek yedirmek şartıyla zaviyedar olarak atanmıştır²¹⁹⁰. Dört yıl kadar zaviyedar olarak hizmet eden Ali 1728 sonlarında vefat edince yerine Mehmed zaviyedar olarak

²¹⁸¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.18/2.

²¹⁸² VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98'den naklen Baş-Tekin, age, s.121.

²¹⁸³ Solak, *Maraş Kazası*, s.216.

²¹⁸⁴ VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98.

²¹⁸⁵ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.373.

²¹⁸⁶ VGMA, d., nr.21410, s.3.

²¹⁸⁷ Baş-Tekin, age, s.121.

²¹⁸⁸ VGMA, AT, d., nr.235, s.249/2.

²¹⁸⁹ COA, C.EV., 253-12863

²¹⁹⁰ VGMA, HD, nr.1119, s.388.

atanmış²¹⁹¹, Mehmed de aynı yıl vefat edince yerine Fazlullah görevlendirilmiştir. Bu tarihten 1766'ya kadar hakkında bir kayıt bulunmayan zaviyenin 1766'daki zaviyedarı Seyyid Ahmed'tir. Seyyid Ahmed ölünce yerine oğlu Seyyid Mehmed Haşim zaviyedar olarak atanmıştır²¹⁹².

7.9.2.8. Balıkönü Zaviyesi

Pazarcık nahiyesinin Balıkönü mezrasında²¹⁹³ bulunan zaviyenin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı tespit edilememiştir. 1563 tarihli tahrirde Balıkönü Mezrası'nda bir zaviye bulunmadığına göre bu tarihten sonra yapılmış olmalıdır. Zaviyedarlık 1726'da Mehmed bin Hacı Osman'a tevcih edilmiştir²¹⁹⁴. 1764'ten sonraki kayıtlarda Karahayıt nahiyesine tabi Balık Alanı Mezrası'nın Alaüddevle Evkafından olduğu ifade edilmesi²¹⁹⁵ Balık Önü ile Balık Alanı mezralarının aynı yer olabileceğini düşündürmektedir.

7.9.2.9. Beyrek Bey Zaviyesi

Karabey Camii Zaviyesi, Kara İbrahim Bey Zaviyesi, Piri İbrahim Bukası, Beyrek Bey Bukası ve Beyrek Bey Zaviyesi²¹⁹⁶ olarak isimlendirilmiş olan zaviye, Alaüddevle neslinden Piri Bey tarafından, Camustil nahiyesinde inşa ettirilmiştir. Kesin inşa tarihi bilinmeyen zaviye günümüze kadar gelememiştir. Piri Bey'in oğlu İbrahim Bey²¹⁹⁷ Kilis Kazası'nda Ravendan Nahiyesi köylerinden Akçagöz Köyü ile Antep Kazası'ndaki Bey Fahreddin köyünün yarı hisselerini söz konusu bukanın tevliyeti ve bu kadarlığı için vakf etmiş, bu görevleri ise Hacı Ali isimli birine ve onun evlad-ı evladına şart etmiştir²¹⁹⁸.

Hacı Ali'nin vefatından sonra zaviyedarlık görevi oğlu Ahmed'e geçmiş, ancak Temmuz 1715'te cahil olduğu gerekçesiyle azledilerek yerine Abdülmümin atanmıştır²¹⁹⁹. Elindeki hüccetle zâviyedarlığı talep eden Ahmed Mayıs 1717'de yeniden zâviyedar olarak atanmıştır²²⁰⁰. Şubat 1719'da kadı arzıyla Ahmed bir kez daha azledilerek Abdülmümin yeniden zâviyedar olarak atanmıştır²²⁰¹. Ancak Ahmed bir şekilde zaviyedarlığı tekrar elde etmiş olmalı ki Şubat 1720'de cahil olduğu gerekçesiyle bir kez daha azledilmiş, bu sefer yerine Feyzullah isimli biri zaviyedar olarak atanmıştır. Kısa bir süre bu görevde kalan Feyzullah vefat edince ciheti önce

²¹⁹¹ VGMA, HD, nr.1139, s.331.

²¹⁹² VGMA, HD, nr.1156, s.22.

²¹⁹³ Bu mezra 1563 tarihli tahrirlere göre Karahayıt nahiyesine tabidir. Bkz. Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.196.

²¹⁹⁴ VGMA, HD, nr.109, s.260-261.

²¹⁹⁵ VGMA, HD, nr.1156, s.17, 22; nr.1150, s.29.

²¹⁹⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.68, 74, 75, 77, 79, 86.

²¹⁹⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.79.

²¹⁹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.86.

²¹⁹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

²²⁰⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.70.

²²⁰¹ VGMA, HD, nr.1157, s.74.

Haziran 1720’de Abdalbaki’ye²²⁰² daha sonra Aralık 1720’de Hacı Ali’nin evladından²²⁰³ Molla Mehmed ve Ahmed’e tevcih edilmiştir²²⁰⁴. Tevliyet cihetine müdahaleler yüzyılın sonlarına kadar uzun yıllar devam etmiştir²²⁰⁵.

7.9.2.10. Bozhudek Dede Zaviyesi

Göksun nahiyesinde bulunan zaviyenin, şeyhleri günlük iki akçe ücret alırlardı. Zaviyeye dair iki atama tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri Osman’ın ölümüyle Haziran 1712’de zaviyedarlık ciheti tevcih edilen Abdulgani’dır²²⁰⁶. On üç yıl zâviyedar olan Abdulgani vefat edince ciheti Nisan 1725’te Şeyh Hamza ve Hacı Mustafa’ya ortaklaşa tevcih edilmiştir²²⁰⁷.

7.9.2.11. Cambazzâde (Vadi Deresi, Balık) Zaviyesi

Vakfiyesi tespit edilememekle birlikte, 1714 ve Ocak 1725 tarihli zaviyedarlık tevcihlerindeki isimler karşılaştırıldığında Canbazzade Zâviyesi²²⁰⁸, Vadi Deresi Zâviyesi²²⁰⁹, Pazarcık nahiyesindeki Balık Zâviyesi²²¹⁰ olarak isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Zâviye ile ilgili atama kayıtları haricinde bir bilgi tespit edilememiştir.

7.9.2.12. Çam Çıraz ve Irlağan Zaviyesi

Çamçıraz ve Irlağan Zaviyesi olarak adlandırıldığı gibi Çamçıraz ve Irlağan Zaviyeleri şeklinde çoğul olarak da adlandırılmıştır²²¹¹. XVI. asırda Kalendir köyünde Irlağan Hacı Dede Zaviyesi²²¹² adında bir zaviyenin Alaüddevle Bey tarafından inşa ettirilip zaviye için vakıflar tesis ettirildiği bilinmektedir²²¹³. Hasan Arslan, Evliya Çelebi’nin “Maraş yolu üzerinde Hz. Ukkâşe’nin bulunduğu Sofu Dağı civarında Çamçıraz Baba’nın metfun olduğu” ifadesine dayanarak Çamçıraz Zaviyesi’nin Maraş-Pazarcık civarında manevi etkisi olan bir kişi adına inşâ edilip, adına tesisler yapılmış olabileceğini ifade etmektedir. Zaviyenin XVII. asır sonlarında aylık gideri 120 akçe²²¹⁴ olup XVIII. asırda da bu mikdar değişmemiş olmalıdır.

Zaviyenin XVIII. asırdaki durumu hakkında tespit edilebilen bilgilerin hemen hepsi zaviyedar atamaları hakkındadır. Bu atamalar, post kavgalarını göstermesi bakımından önemlidir. İsmi tespit edilebilen ilk zaviyedar el-Hac Mustafa’dır. Zaviyenin yarı hissesine mutasarrıf olan Mehmed Halife vefat edince zaviyenin

²²⁰² VGMA, HD, nr.1157, s.77.

²²⁰³ VGMA, HD, nr.1157, s.82.

²²⁰⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.79.

²²⁰⁵ VGMA, HD, nr.1139, s.333; nr.1145, s.93.

²²⁰⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.61.

²²⁰⁷ VGMA, HD, nr.1119, s.390.

²²⁰⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

²²⁰⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

²²¹⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

²²¹¹ VGMA, AT, d., nr.230, s.175; nr.235, s.10,52; nr.240, s.25.

²²¹² Solak, *Maraş Kazası*, s.219.

²²¹³ VGMA, d., nr.590, s.106, s.n. 98; Yinanç-Gözübüyük, *Maraş Tahrir Defterleri*, C.1, s.166.

²²¹⁴ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.370.

hizmetlerinin aksamaması için Mehmed Halife'nin hissesi Maraş kadısının arzı üzerine 29 Nisan 1700 tarihli buyruldu ile el-Hac Mustafa'ya tevcih edilmiştir²²¹⁵. Üç yıl sonra İsmail isimli biri sahte naib arzıyla Mustafa'nın zâviyedarlık cihetini kendine tevcih ettirmiştir. Maraş Kadısı Mehmed Efendi'nin arzı ve Maraş ahalisinden güvenilir kimselerin mahzarlarında görevin esas sahibine tevcih edilmesini talep etmeleri üzerine İsmail'e tevcih edilen cihet Eylül 1703'de bir kez daha el-Hac Mustafa'ya tevcih edilmiştir²²¹⁶. Fakat 1717'e gelindiğinde; Maraş Naibi Ali Efendi imzasıyla yazılan arzda el-Hac Mustafa'nın cahil ve ehliyetsiz olduğu; bu sebeple azledilerek vazifenin Şeyh Ahmed'e tevcih edilmesi talep edilmiş ve yarı zaviyedarlık hissesi Şeyh Ahmed'e tevcih edilmiştir²²¹⁷. Ancak 30 Kasım 1733'te ise, Maraş Naibi Seyyid İbrahim başkente gönderdiği arzda, Şeyh Ahmed'in yalan ve iftira ile yarı zaviyedarlık hissesini kendi adına tevcih ettirdiği, cihetin el-hac Mustafa'ya tevcih edilmesi gerektiğini belirtince el-Hac Mustafa bir kez daha yarı zaviyedarlık cihetine mutasarrıf olmuştur²²¹⁸.

Zaviyedâr el-Hac Mustafa yaşlandığı için 1720/21 cihetini oğlu Osman'a devretmek istemiş, el-Hac Mustafa ve oğlu Osman Maraş Kadısı Mehmed'ten aldıkları arzla İstanbul'a gitmişlerdir. el-Hac Mustafa'nın cihetini devredebilmesi için eski beratını teslim teslim etmesi gerekirken beratını yanına almayı unutmasından ya da kaybetmesinden dolayı devir gerçekleşmemiştir. Eski beratı getirmek için Maraş'a döndüklerinde el-Hac Mustafa vefat etmiş bu durumdan istifade eden Seyyid İbrahim, Seyyid Ahmed ve Mehmed isimli kişiler bir yolunu bulup arz yazdırarak zaviyedarlık vazifesini ele geçirmişlerdir²²¹⁹. Ancak Molla Osman'ın şikâyeti ile gerçek ortaya çıkmış zaviyedarlık 1 Temmuz 1721'de el-Hac Mustafa'nın oğlu Molla Osman'a tevcih edilmiştir²²²⁰.

Babasından sonra zaviyedar olan Osman da vazifesini ele geçirmek isteyenlerle karşılaşmıştır. Şeyh Mehmed Efendi isimli biri, câhil ve ehliyetsiz olduğu, zâviyeye gelenlere yemek yedirmedeği, zaviyenin arazilerini yakınlarına kiraya verdiği iddialarıyla Molla Osman'ın cihetini 6 Temmuz 1725'te kendine tevcih ettirmiştir²²²¹. Ancak bir yıl sonra Maraş Naibi Mehmed Efendi'nin arzı, Maraş ulemasının ve ileri gelenlerinin gönderdikleri mahzar üzerine zaviyedarlık hissesi 4 Ocak 1726'da yeniden Molla Osman'a tevcih edilmiştir²²²².

Bu atamadan üç yıl sonra Mehmed Halife ile Ebubekir Halife isimli kişiler arzuhal göndererek zaviyenin diğer yarısına mutasarrıf olan Ahmed Efendi'yi şikâyet etmişlerdir. Şikâyetlerde dile getirilenlere göre: Ahmed Efendi, cahil ve ehliyetsizdir.

²²¹⁵ COA, C.EV., 288/14672,

²²¹⁶ VGMA, AT, d., nr.230, s.284/2.

²²¹⁷ VGMA, AT, d., nr.235, s.17/3.

²²¹⁸ VGMA, AT, d. nr.235, s.99/1; COA, C.E., 497/25143-4.

²²¹⁹ VGMA, AT, d., nr.240, s.38/1; Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.371.

²²²⁰ COA, C.EV.,497/25143.

²²²¹ VGMA, AT, d., nr.241, s.100/1.

²²²² VGMA, AT, d., nr.241, s.225/1.

Bunun yanı sıra zaviyenin arazilerini *zalame taifsine* kullandığından çiftçiler dağılmışlar ve zaviye harap olmuştur. Maraş ulemasının ve ileri gelenlerinin ağzından iddialarını destekleyen mahzar almış olan Mehmed ve Ebubekir Halifeler, 11 Kasım 1727’de yarı zaviyedarlık hissesini Ahmed’in üzerinden kendi üzerlerine geçirmişlerdir²²²³.

Ancak Maraş Kadısı Yusuf Efendi’nin gönderdiği arza göre yarı zaviyedarlık hissesine babasından sonra mutasarrıf olan Ahmed Efendi âlim, fâzıl, dindâr ve gece gündüz tedris ile vakit geçiren biridir. On yıldan fazla süre yarı zâviyedarlık hissesine mutasarrıf olan Ahmed Halife’nin vazifesini Mehmed ve Ebubekir Halifeler yalan ve iftira ile ele geçirmişlerdir. Maraş âyan ve eşrafının da gönderdikleri mahzar ile Ahmed Halife’yi desteklemeleri üzerine cihet 18 Mayıs 1729’da yeniden Ahmed Halife’ye tevcih edilmiştir²²²⁴.

Yarı zaviyedarlık hissesini elde etmek için yalan, karalama ve iftira yoluna başvurulması hatta sahte arz düzenlemeye kadar varan usulsüzlükler zaviyenin zengin gelir kaynakları olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca tespit edilen vesikalarda dikkat çekici olan bir diğer husus ise zaviyedarlık hissesini elde etmek isteyen şahısların, Maraş ulemasının, âyan ve eşrafının kendilerini destekleyen mahzarlarını kadı arzlarına ilıştirmeleridir.

7.9.2.13. Dede Kâri Zaviyesi

Göksun nahiyesinde bulunan bu zaviye harap halde bulunduğundan, naib arzıyla Mart 1711’de Osman zaviyedar olarak atanmıştır. Atama kaydında zaviyenin sadece bulunduğu nahiye zikredilmiş mevkisi belirtilmemiştir. Ancak, Baba İlyas’ın halifelerinden olan Dede Garkın’ın Moğol istilası döneminde Elbistan- Göksun taraflarına yerleştiği tahmin edilmektedir²²²⁵. Dede Garkın isminin zamanla halk ağzında Dede Kâri’ye dönüşmüş olması da muhtemeldir. Zaviye hakkında başka bir bilgi bugüne kadar tespit edilememiştir²²²⁶.

7.9.2.14. Dede Abdal Zaviyesi

Güvercinlik nahiyesinde bulunan zaviyenin bulunduğu mevki ile ilgili açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bu zaviyeye zaviyedar atanması ile ilgili bir tevcih kaydından varlığı hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Zaviyedar Seyyid Ali görevinden feragât ettiğinden ciheti zaviyedarlık 1712’de Mustafa’ya tevcih edilmiştir²²²⁷.

²²²³ VGMA, AT, d., nr. 242, s.229/1.

²²²⁴ VGMA, AT, d., 243, s.45/3.

²²²⁵ Solak, “XVI. Yüzyılda Göksun 1527-1563”, *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.16, Konya, 2006, s.99.

²²²⁶ VGMA, AT, d., nr.1157, s.58.

²²²⁷ VGMA, AT, d., nr.1157, s.61.

7.9.2.15. Hamza Dede Zaviyesi

Hurufat Defterleri'nde Alaüddevle Bey evkafından olduğu ifade edilen Hamza Dede Zaviyesi, Karahayıt nahiyesinde bulunmaktaydı. Bu zaviye hakkında tespit edilen biri 1717 diğeri 1722 tarihli iki tevcihe göre zaviyedarları günlük üç akçe ücret almaktaydılar. Babası Ali feragatinden zaviyedarlığa atanan Hasan 1717'de vazifesini Hacı Hasan devretmiştir²²²⁸. 1722'de bazı kimseler Hacı Hasan'ın vazifesine müdahale etmiş olmalı ki Hacı Hasan yeniden berat almıştır²²²⁹. Zaviye hakkında bu kayıtlardan başka bir belge ya da bilgi bugüne kadar tespit edilememiştir²²³⁰.

7.9.2.16. İbrahim Baba Zaviyesi

Güvercinlik nahiyesinde bulunan zaviyenin XVIII. asrın başlarında zaviyedarlık cihetine Hasan ve Ömer'in müştereken mutasarrıftır. Şubat 1714'te zaviyedar Hasan ölünce ciheti Hacı İbrahim'e tevcih edilmiştir²²³¹. Yine aynı yıl ölen Ömer'in ciheti ise Ekim 1714'te Şeyh Mehmed ve Şeyh Ömer isimli kişilere tevcih edilmiştir²²³². Ocak 1739'da Şeyh Mehmed ve Şeyh Ömer'in ölümleriyle mahlûl kalan cihetleri Abdullah ibn-i Ömer ve Ebubekir'e tevcih edilmiştir²²³³. Zaviyenin XVIII. asır boyunca faal olduğu zaviyedarlık cihetinin, Aralık 1775'te Şeyh İsmail'e tevcih edilmesinden anlaşılmaktadır²²³⁴.

7.9.2.17. İncirlüce Zaviyesi

Alaüddevle Bey'in H.906 tarihli vakfiyesi ile Karahayıt nahiyesindeki İncirli Karyesi'nde²²³⁵ bulunan bu zaviye için vakıflar tesis etmiştir²²³⁶. Ancak XVIII. asır arşiv kayıtlarında bu ââviye Pazarcık nahiyesi sınırları içerisinde görülmektedir²²³⁷.

Zaviyenin yüzyılın başlarında zâviyedarı Şeyh Seyyid Abbas'tır. Vefat edince ciheti Maraş naibinin arzı ile Şubat 1724'te oğlu Seyyid Hüseyin'e tevcih edilmiştir²²³⁸. Ancak bir başka tevcihe göre, Seyyid Abbas'ın oğlu Seyyid Yusuf ilim tahsili için başka bir yerde olduğundan, askerî zümreden Seyyid Hüseyin adlı biri zaviyedarlığı kendi üzerine almıştır. Bir müddet Seyyid Hüseyin zaviyedarlık cihtine mutasarrıf olmuş, 15 Nisan 1729'da Maraş kadısı Yusuf Efendi'nin arzı ile zaviyedarlık ciheti Seyyid Hüseyin'in üzerinden alınarak yeniden Seyyid Abbas'ın oğlu Seyyid Yusuf'a tevcih edilmiştir²²³⁹. Bununla birlikte 1736'da Şeyh Ali'nin, Seyyid Hüseyin'in

²²²⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.69.

²²²⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.85.

²²³⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.70.

²²³¹ VGMA, HD, nr.1157, s.65.

²²³² VGMA, HD, nr.1157, s.66.

²²³³ VGMA, HD, nr.1145, s.108.

²²³⁴ VGMA, HD, nr.1151, s.43.

²²³⁵ COA, C.EV., 184/9180.

²²³⁶ VGMA, d., nr.590, s.105, s.n.98.

²²³⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.100; VGMA, AT, d, nr.243, s.31/3.

²²³⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.88; nr.1119, s.387.

²²³⁹ VGMA, AT, d., nr.243, s.31/3.

ölümüyle boşalan zaviyedarlığı talep ettiği arzuhalinden Seyyid Hüseyin'in bir şekilde zaviyedarlığı ele geçirdiğini göstermektedir. Şeyh Ali'nin arzuhalini kabul edilmiş Mayıs 1736'da zaviyedarlık Şeyh Ali'ye tevcih edilmiştir.

Uzunca bir süre zaviyedar olduğu anlaşılan Şeyh Ali 1761'de zaviyedarlığın yarı hissesini Şeyh Mehmed'e devretmiş, Şeyh Mehmed Efendi de hissesini kendi rızasıyla 23 Haziran 1761'de Şeyh Ömer'e devretmiştir²²⁴⁰. Zaviye hakkında bu belgelerden başka bir belge bugüne kadar tespit edilememiştir.

7.9.2.18. Kalekaya Zaviyesi

Haruniye nahiyesine tabi Bunsuz isimli köyde bulunan zaviye Alaüddevle Bey vakıflarındandır²²⁴¹. Ancak Alaüddevle Bey'in vakfiyesi'nde bu zaviyenin ismi tespit edilememiştir. 1747-1757 arasındaki on yıllık dönemde zaviyedarlık ciheti dokuz kez el değiştirmiştir. Zaviyedar Ali ölünce ciheti Kasım 1747'de Seyyid Abdullah'a tevcih edilmiştir²²⁴². Bir yıl sonra Naib Hacı Osman imzasıyla gönderilen arzda Seyyid Abdullah'ın cihetine bazı kimselerin müdahale ettiğini bildirilmiş, Seyyid Abdullah'ın ciheti kendisine ibka edilmiştir²²⁴³. Bir yıl sonra Naib Mehmed imzasıyla gönderilen başka bir arzda ise zaviyedar Ali öldüğünde oğlu Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmesi arz olunmuşken "*ecânibden*" Seyyid Abdullah'ın kendi adına tevcih ettirdiği ve Seyyid Abdullah'ın zaviyedarlık cihetini rızasıyla Seyyid Mustafa'ya devrettiği bildirilmiş, bunun üzerine zaviyedarlık ciheti Mayıs 1749'da Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmiştir²²⁴⁴. Bu tarihten itibaren 1757'ye kadar zaviyedarlık ciheti Seyyid Mustafa ve Seyyid Abdullah arasında birkaç kez daha el değiştirmiştir²²⁴⁵.

Zaviyelere naib/kadı veya mütevellî arzı ile atamalar yapılmasına rağmen bu zaviyeye Temmuz 1757'deki bir tevcih Maraş Naibi Abdullah Efendi'nin arzı ile birlikte âyanların da mahzar göndermeleri üzerine yapılmıştır. Âyanların, zaviyedarlığın aslında Seyyid Abdullah'ın hakkı olduğunu, Seyyid Abdullah zaviyedar iken Seyyid Mustafa'nın bir şekilde zaviyedarlığı ele geçirdiğini, Seyyid Mustafa ölünce de cahillerden Saadedddin isimli birinin bir yolunu bulup zaviyedarlığı kendi adına berat ettirdiğini bildirmeleri üzerine Seyyid Abdullah Efendi tekrar zaviyedar olarak atanmıştır²²⁴⁶.

²²⁴⁰ COA, C.EV., 184:9180

²²⁴¹ VGMA, HD, nr.1135, s.28. Mehmet Özkarcı, Vakıf Şahsiyet Kayıt Defterlerine göre Camustil nahiyesinde bulunduğunu ifade etmektedir. Bk. Özkarcı, age, s.1214 XVIII. yüzyılda Haruniye nâhiyesi'ne tabi iken daha sonra Camustil Nâhiyesi'ne bağlanmış olabilir. Günümüzde de şehrin güneybatısında Kahramanmaraş- Düziçi (Haruniye) sınırında Kalekaya isminde bir köy bulunmaktadır. Arşiv belgesinde yer alan Bunsuz mevkii de Kalekaya yakınlarındadır. Ayrıca Mehmet Özkarcı'nın eserinde Kalekakaya ve Kala'a Zâviyesi olarak iki ayrı zâviye ismi geçmektedir ki Kala'a "Kalekaya" kelimesinin halk ağzındaki söylenişidir.

²²⁴² VGMA, HD, nr.1148, s.73.

²²⁴³ VGMA, HD, nr.1148, s.74.

²²⁴⁴ VGMA, HD, nr.1148, s.75.

²²⁴⁵ VGMA, HD, nr.1135, s.16, 18, 21, 24, 26, 28.

²²⁴⁶ VGMA, HD, nr.1135, s.28.

7.9.2.19. Karababa ve Selim Dede Zaviyesi

Güvercinlik nahiyesinde bulunan zaviyenin vakfiyesi bugüne kadar tespit edilememiştir. Selim Dede Vakfı ile aynı nahiyedeki Kara Baba ve Selim Dede vakf mezarları bu zaviye için vakfedilmiştir²²⁴⁷. Zaviyeye naib arzlariyla atamalar yapıldığı gibi müteveli arzıyla²²⁴⁸, hatta Kilis Kadısı arzı ile de atamalar yapılmıştır²²⁴⁹. Zaviye; Selim Dede Vakfı Zaviyesi, Kara Baba ve Selim Dede Zâviyesi²²⁵⁰ olarak iki farklı şekilde isimlendirilmiştir ancak ikisinin aynı zaviye olduğu zaviyedar ve müteveli atamalarından anlaşılmaktadır.

Vakfin mütevelliliği ile mezarlık ve zaviyedarlık görevini farklı kişiler üstlenmişlerdir²²⁵¹. Burada da zaviyedarlık birçok kez el değiştirmiştir. 1706'da Şeyh Halil ölünce ders anlatmak şartıyla kardeşi Mustafa görevlendirilmiş²²⁵², ancak vakfin mütevellisi Ahmed Dede'den sonra bu göreve gelen Ömer zaviyedarlığı kendi üzerine geçirmiştir fakat 1720'de berâtı gereğince yeniden Mustafa'ya zaviyedarlık ciheti bir kez daha tevcih edilmiştir²²⁵³. Zaviye için müteveli, zâviyedar ve mezarlık atamaları 1757 yılına kadar devam etmiştir.

7.9.2.20. Kızıl Bük Köyü Zaviyesi

Pazarcık nahiyesi Kızıl Bük köyünde bulunan²²⁵⁴ zaviyeye, Alaüddevle Bey, 1500 tarihli vakfiyesi ile Karahayıt nahiyesindeki Ayn Bellud Köyünün yarısını vakfetmiştir²²⁵⁵. XVIII. asırda Pazarcık nahiyesinde Alaüddevle Bey Evkâfından Kızıl Bük Mezrası Vakfı'na atamalar yapılmış olması zaviyedarlık ile mezarlığın birlikte tevcih edilmiş olabileceğini düşündürmektedir²²⁵⁶. 1694 ve 1695'te aylık 120 akçe gideri olan zaviyenin XVIII. asırdaki mali durumunun XVII. asırla aynı olabileceği tahmin edilmektedir.

7.9.2.21. Mantuki Zaviyesi

Göynük köyünde Dulkadirli beylerinden Şehsuvaroğlu Ali Bey'in inşa ettirdiği bir zaviyedir²²⁵⁷. 1563 tahririnde Mantuki Mezrası isimli bir yerleşim yeri bulunmazken²²⁵⁸, XVIII. asırda Mantuki Mezrasına mezarlık²²⁵⁹, Mantuki Zaviyesi'ne

²²⁴⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.72.

²²⁴⁸ VGMA, HD, nr.1148, s.64.

²²⁴⁹ VGMA, HD, nr.1139, s.333.

²²⁵⁰ VGMA, HD, nr.1135, s.30.

²²⁵¹ VGMA, HD, nr.1157, s.55,58,85.

²²⁵² VGMA, HD, nr.1157, s.55.

²²⁵³ VGMA, HD, nr.1157, s.79.

²²⁵⁴“17. Yüzyılda Maraş Sancağı...” adlı araştırmada Kızıl Bük Köyünün Karahayıt nahiyesinde olduğunu belirtmekte ise de Alaüddevle Bey'in vakfiyesinde zâviye için gelirlerinin yarısı vakfedilen Ayn Bellud Karyesi Karahayıt nahiyesine tabiydi. Kızıl Bük Karyesi ise Pazarcık Nahiyesine tabiydi. Bk. Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.170, 218.

²²⁵⁵ VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98.

²²⁵⁶ Bkz. Erüklüce Zâviyesi.

²²⁵⁷ Solak, *Maraş Kazası*, s.219.

²²⁵⁸ Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.242-250.

ise zaviyedar atanması²²⁶⁰ bu zaviyenin Göynük Köyü Zaviyesinden farklı bir zaviye olduğunu göstermektedir. Bu zaviyede de post kavgaları meydana gelmiştir. Seyyid Ali zaviyedar iken İbrahim ve Mustafa isimli kişiler zaviyedarlık vazifesini kendilerine tevcih ettirdiklerinden sözkonusu vazife Eylül 1705'te Seyyid Ali'ye tekrar tevcih edilmiştir²²⁶¹. Zaviye ile ilgili başka bir kayıt bugüne kadar tespit edilememiştir.

7.9.2.22. Mihriban Zaviyesi

Alaüddevle Bey tarafından Pazarcık nahiyesi, Mihriban mezrasında inşa ettirilmiştir. Alaüddevle Bey bu zaviye için Mihriban mezrasının gelirlerini vakfetmiştir²²⁶². 1563'te bin akçe geliri olan zâviyede on bir görevli bulunmaktaydı²²⁶³. Araştırma dönemi içinde zaviyenin mali durumu ile ilgili bir bilgi ya da belgeye bugüne kadar ulaşılamamıştır. Bununla birlikte 1694'te 120 akçe, 1695'te zaviyeden ücret alan görevliler için ödenen ücretin 240 akçe²²⁶⁴ olup XVIII. asırda da bu mikdara yakın gideri olması muhtemeldir.

XVIII. asırda şehrin iktidar sahipleri kadı ya da naiblerle iş birliği yaparak vakfa müdahale etmişlerdir. Kadı ve naibler aracılığıyla meydana gelen müdahaleleri önlemek için Alaüddevle ve Şahruh Bey Vakıflarının mütevellisi Kahraman Mehmed Divan'a arz göndererek, müteveli arzı olmadan kadı veya naib arzıyla vakfa ait vazifelere tevcihat yapılmamasını istemiş ve Kasım 1725'te müteveli arzı olmadan cihetlerin tevcih edilmemesi için emr-i şerif almıştır. Buna rağmen müdahaleler devam etmiş olmalı ki 1731'de aynı hususta yeniden emr-i şerif yazılmıştır²²⁶⁵.

Mazul kadı ve naiblerin arz yaparak²²⁶⁶ zaviyedar atamalarına müdahale etmeleri zaviyedarlığın da çok sık el değiştirmesine neden olmuştur. Maraş kadısı Abdurrahim Efendi'nin zaviyedarlığın Mehmed Efendi'ye ibka kılınması için gönderdiği arz üzerine yazılan hüküm zaviyedarlığın ne kadar sık el değiştirdiğini göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Zaviyedarlık baş döndürücü bir surette el değiştirmiştir. Şöyle ki; XVIII. asır başlarında Süleyman mahlûlünden Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir. Mehmed Efendi kendi rızasıyla yarı hissesini Hüseyin'e devretmiştir. Daha sonra Mehmed ve Hüseyin Efendilerin hisseleri Abdullah'a tevcih edilmiş, Abdullah'ın da üzerinden alınarak Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmiştir. Seyyid Mustafa'nın üzerinden alınarak tekrar Abdullah'a tevcih edilen zaviyedarlık Abdullah'ın *kasr-ı yedi* ile Ebubekir'e verilmiştir. Daha sonra Ebubekir üzerinden alınıp ilk sahibi olan Mehmed Efendi'ye verilmişken Mehmed Efendi üzerinden alınıp tekrar Ebubekir Efendi'ye

²²⁵⁹ VGMA, HD, nr.1157, vr.38a

²²⁶⁰ VGMA, HD, nr.1157, vr.37a.

²²⁶¹ VGMA, HD, nr.1157, 35, vr.37a.

²²⁶² VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98.

²²⁶³ Solak, *Maraş Kazası*, s.219.

²²⁶⁴ COA, MM.d., 4983/5, 1878/2'den naklen Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.368.

²²⁶⁵ COA, C.EV., 194/9688.

²²⁶⁶ COA, C.EV., 194/9688.

tevcih edilmiştir. Maraş Kadısı Abdurrahim'in arzı ile 21 Haziran 1702'de tekrar Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir²²⁶⁷.

Ebubekir, Bağdadiye Medresesi'nin yarı hissesine de sahip olan Mehmed Efendi'nin cihetini ele geçirmiş, Mehmed Efendi'nin şikâyeti üzerine cihet 16 Eylül 1702'de tekrar Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir²²⁶⁸. Bununla birlikte başkente gönderdiği arzuhalinde asıl hak sahibinin kendisi olduğunu iddia eden Ebubekir Efendi, Bağdadiye-i Kebir Medresesi'nin yarısına mutasarrıf olan Mehmed Efendi'nin zengin olduğu halde medrese gelirine kanaat etmeyip, zaviyedarlıktan kendisini birkaç kez haksız yere azlettirdiğini ifade etmiştir. Böylece cihet 25 Eylül 1703'te bir kez daha Ebubekir Efendi'ye tevcih edilmiştir²²⁶⁹. Ancak Mehmed Efendi'nin arzuhalı üzerine 15 Mayıs 1708'de tekrar Mehmed Efendi'ye edilmesi için ruus yazılmıştır²²⁷⁰.

Ebubekir Efendi ile Mehmed Efendi'nin çekişmesi bu şekilde devam ettikten sonra ulemadan Ahmed Halife zaviyedarlık cihetine mutasarrıf olmuştur. Ahmed Halife kadı olarak görevlendirilince cihetini 5 Nisan 1728'de yine kendisi gibi ulemadan olan kardeşi Hasan Efendi'ye devretmiştir²²⁷¹. Hasan Efendi'den sonra Mehmed Sâlim'in zaviyedar olarak atanmış olması muhtemeldir. Zira 31 Ağustos 1738'de Mehmed Sâlim'in vefatı üzerine zaviyedarlık ciheti ana baba bir kardeşi Ali Efendi'ye tevcih edilmiştir²²⁷².

Berat kayıtlarının yanlışlıkla farklı isimlere yazıldığı da olmuştur. Zaviye camisinin imam ve hatibi Şeyh Abdullah Neccârî vefat edinde vazifesi oğulları Abdulkaki ve Hasan Efendilere tevcih edilmesi gerekirken Hasan Efendi yerine yanlışlıkla Ali adına berat yazılmış müracaat üzerine yanlışlık düzeltilmiştir²²⁷³.

7.9.2.23. Muzaffer Bey Zaviyesi

Güvercinlik nahiyesinde Kızılviran Vakf Mezrası'nın bir diğer adı Mustafa Bey Zaviyesi idi. Bu zaviye ile ilgili Eylül 1737 ve Mart 1760 tarihli iki tevcih kaydı tesbit edilebilmiştir²²⁷⁴.

7.9.2.24. Oluklu ve Mendullu Zaviyesi

Göynük nahiyesinde bulunan Oluklu ve Mendullu mezralarının gelirleri ders vermeleri şartıyla zaviyedarlara vakfedilmiştir. Bu durum zaviyenin Göynük nahiyesinde bulunduğunu düşündürmektedir. Zaviyenin vakfiyesi tespit edilemediğinden kim tarafından ve ne zaman inşa ettirildiği bilinmemektedir. Yüzyılın

²²⁶⁷ VGMA, AT, d., nr.230, s.68/4.

²²⁶⁸ VGMA, AT, d., nr.230, s.80/2.

²²⁶⁹ VGMA, AT, d., nr.230, s.190/3.

²²⁷⁰ VGMA, AT, d., nr.232, s.37/1.

²²⁷¹ VGMA, AT, d., nr.242, s.74/4.

²²⁷² COA, C.EV., 164:8171.

²²⁷³ COA, C.EV., 194:9688

²²⁷⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.105; nr.1135, s.38.

başlarında zaviyedar olan Mustafa ehil olmadığı için naib arzıyla görevden alınmış²²⁷⁵., zaviyedarlık ciheti Temmuz 1711'de Musa ve Hasan isimindeki iki kişiye tevcih edilmiştir Musa'nın mutasarrıf olduğu $\frac{1}{4}$ zâviyedarlık hissesi ile Şeyh Mehmed'in mutasarrıf olduğu $\frac{3}{4}$ hisse vefâtları sebebiyle Ocak 1712'de ulemadan Şeyh Ahmed'e tevcih edilmiştir²²⁷⁶. Bu tevcihten iki yıl sonra Şeyh Ahmed'in cihetine müdahale edildiğin beratı ibka edilmiştir²²⁷⁷.

7.9.2.25. Osman Dede Zaviyesi

Alaüddevle Bey zamanında yaşamış Semerkantlı bir âlim olan Osman Dede²²⁷⁸ tarafından yaptırılmış zaviyenin, zaviyedarlığı, Osman Dede tarafından evladına şart edilmiştir²²⁷⁹. Alaüddevle Bey bu zaviye için Dil Öyüğü köyünü ve yine bu köyden geçen Dil Öyüğü Nehri'nin gelirlerinin yarısını vakfetmiştir²²⁸⁰.

Öküz Mehmed Paşa da Pazarcık nahiyesindeki Osman Dede köyünde bir cami inşa ettirip Aksu Nehri üzerindeki iki değirmeni ve Osman Dede köyündeki bir çiftliği vakfetmiş, vakıf gelirlerinden cami için günlük on akçe, caminin imamına ise günlük beş akçe verilmesini şart etmiştir²²⁸¹.

Zaviyedarlık evlada şart edilmiş olduğundan, bu görev aile üyeleri arasında silsile suretiyle babadan evlada geçmiştir. Yüzyılın başlarında zaviyedarlığa Hamdullah Dede ile Şeyh Ahmed, Şeyh Mehmed, Osman, Mustafa Dede ile Murtaza Dede iştiraken mutasarrıflardır. Murtaza Dede vefat edince hissesi Maraş Naibi Mustafa Hattat Efendi'nin arzı ile Fazlullah Dede, Şeyh Mehmed, İbrahim, Ebubekir ve Dede Mehmed'e tevcih edilmiştir²²⁸².

Hissedarlardan biri geride evladı kalmadan vefat ederse hissesi kardeşlerine tevcih edilmiştir. Fazlullah Dede ile Hamdullah Dede geride evlat bırakmadan vefat edince Maraş Naibi Mehmed Efendi'nin arzıyla Fazlullah Dede'nin hissesi Şeyh Mehmed, İbrahim, Ebubekir ve Dede Mehmed'e pay edilmiş, Hamdullah'ın hissesi ise kardeşi Şeyh Mesud'a 18 Aralık 1725'te tevcih edilmiştir²²⁸³.

Bu tevcihten üç ay kadar sonra Maraş uleması ve ileri gelenleri, zaviyedarların, Osman Dede Köyü reayasından cahil ve ehliyetsiz kimseler oldukları, hizmetlerinin gereğini yerine getirmedikleri için reyanın dağıldığını ifade eden bir mahzar göndermişlerdir. Zaviyenin yıkılmaya yüz tuttuğunu ifade eden ahali, zaviyedarlığın kendi malından zaviyeyi tamir etmeyi taahhüt eden Abdulmuttalip Halife'ye tevcih edilmesini talep etmiştir. Ahalinin talebi kabul edilmiş 30 Mart 1726'da zaviyedarlığın

²²⁷⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.60.

²²⁷⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.60.

²²⁷⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

²²⁷⁸ Arslan, 17. Yüzyılda Maraş, s.369.

²²⁷⁹ COA, C.EV., 588/29686.

²²⁸⁰ VGMA, d., nr.590, s.107, s.n.98

²²⁸¹ Bkz. Öküz Mehmed Paşa Vakfiyesi, VGMA, d., nr.573, s.34, s.n.3

²²⁸² VGMA, AT, d., nr.232, s.140/3.

²²⁸³ VGMA, AT, d., nr.241, s.236/3.

Abdulmuttallip Halife'ye tevcih olunması için ruus yazılmıştır²²⁸⁴. 31 Ağustos 1728'de yazılan ferman-ı alişân gereğince Abdulmuttallip adına berat verilmesi için tezkire yazılmıştır²²⁸⁵. Bir yıl sonra Maraş Naibi Mehmed Efendi'nin gönderdiği arzda bu kez Abdulmuttallip'in cahil ve ehliyetsiz olduğu için zaviyenin harabeye dönmesine sebep olduğu ifade edilmiştir. Naib Mehmed Efendi zaviyenin erbâb-ı istihkakdan Şeyh Hasan Efendi ve Seyyid Şeyh Ahmed Efendi ile Seyyid Şeyh Ali Efendi'ye tevcih edilmesini talep etmiş, 2 Ekim 1729'da Abdulmuttallip'in cihetinin söz konusu kişilere tevcih edilmesi için ruus yazılmıştır²²⁸⁶.

Cahil ve ehliyetsiz oldukları, zaviyeyi terk ederek zaviyenin harap olmasına sebep oldukları gerekçesiyle görevden alınan Şeyh Mesud, Şeyh Mehmed, İbrahim, Ebubekir ve Dede Mehmed; Maraş Kadısı Yusuf Efendi'ye müracaat etmişlerdir. Osman Dede'nin zaviyedarlığı evlad-ı evladına şart ettiğini kendileri de Osman Dede evladından oldukları için zaviyedarlığın kendilerinin hakkı olduğunu dile getirmişlerdir. Maraş Kadısı Yusuf Efendi'nin arzı üzerine zaviyedarlığın söz konusu kişilere tevcih edilmesi için 1 Mart 1730'da ruus yazılmış²²⁸⁷, 4 Mayıs 1730'da zaviyedarlık söz konusu kişilere tevcih edilmiştir²²⁸⁸. Şeyhülislamlık makamından ruus yazılması ile tevcihin gerçekleşmesi arasında iki aylık bir zaman bulunması bürokrasinin devrin şartlarına göre oldukça hızlı işlediğini göstermektedir.

Osman Dede evladından olduklarını iddia eden söz konusu kişiler ellerindeki senetlere ve vakfiyeye istinaden zaviyedarlığı tekrar kendi üzerlerine aldıkları halde Abdulmuttallip'ten sonra zaviyedar olan Şeyh Hasan çeşitli yalanlarla zaviyedarlığı tekrar ele geçirmeye çalışmıştır. Şeyh Hasan'ın müdahalelerinin arkası kesilmeyince Şeyh Mesud, Şeyh Mehmed, İbrahim, Ebubekir ve Dede Mehmed, başkente arzuhal göndererek Şeyh Hasan ve ortakları Şeyh Ahmed ve Seyyid Şeyh Ali'nin müdahalesinin önlenmesini talep etmişler, başkentten ise Maraş kadısına hitaben hüküm yazılarak Şeyh Hasan ve ortaklarının zaviyeye müdahalelerinin önlenmesi istenmiştir²²⁸⁹.

Zaviyedarlığı elde etmek için gösterilen bu çaba zaviyenin zengin gelir kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Zira Dil Öyüğü Köyü vergileri zaviyeye ait olmasına rağmen tımar sahipleri tarafından da müdahaleler olmuştur²²⁹⁰. Zaviyenin gelirlerine tımara mutasarrıf olanlarca müdahale edilmesi üzerine Abdulmuttallip zaviyedarlığı döneminde Divan'a müracaat ederek müdahalelerinin önlenmesini talep etmiştir²²⁹¹.

²²⁸⁴ VGMA, AT, d., nr.241, s.305/3.

²²⁸⁵ VGMA, AT, d., nr.242, s.21/1.

²²⁸⁶ VGMA, AT, d., nr.243, s.157/2.

²²⁸⁷ VGMA, AT, d., nr.243, s.242/1.

²²⁸⁸ VGMA, AT, d., nr.243, s.271/1.

²²⁸⁹ VGMA, AT, d., nr.243, s.271/1.

²²⁹⁰ COA, A.DVNS.MHM., d., nr.137, s.128/408.

²²⁹¹ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.140/1.

7.9.2.26. Salmân-ı Farisi Zaviyesi

Zaviye, Pazarcık nahiyesine tabi Uzun Kuyu²²⁹² köyünde bulunmaktaydı. Yüzyılın başlarında zaviyedarı Mehmed Veli'dir. Mehmed Veli vefat edince mahlûl kalan ciheti Şubat 1720'de Veli isminde birine tevcih edilmiştir. Zaviye ile ilgili başka bir kayıt bugüne kadar tespit edilememiştir. Günümüzde Pazarcık ilçesine bağlı Salmanlı isminde bir köy bulunmaktadır. Köyün isminin zaman içerisinde Salmanlı şekline dönüşmüş olası muhtemeldir.

7.9.2.27. Tutanı Zaviyesi

Güvercinlik nahiyesinde bulunmaktaydı. Belgelerde Tut Alanı ma Bazar-ı Sağır ve Yazıpınar Zaviyesi olarak da geçmektedir²²⁹³. 1563 tahririnde Tut Alanı köyünün yarısı zaviye vakfına aitti. Zaviye ile ilgili araştırma dönemine ait Mayıs 1746 tarihli bir bir tevcih kaydı bulunmaktadır.

7.9.2.28. Ümmet Dede Zaviyesi

XVI. asır tahrirlerinde, Karahayit nahiyesine bağlı Çamlu Bel köyünde Ümmet Dede Zaviyesi adıyla bir zaviye bulunmaktaydı. Alaüddevle Bey bu zaviye için Çamlu Bel yakınlarında bulunan Ayn Bellud Köyü ile Bülbül Sazı köyünü vakfetmiştir²²⁹⁴. Ancak araştırma dönemi olan XVIII. asırda zaviyedarlık tevcihlerinin tamamında Pazarcık nahiyesinde Ümmet Dede Zaviyesi olarak ifade edilmiştir²²⁹⁵. Ayrıca Karahayit nahiyesinde bulunan Ümmet Dede Zaviyesi ile ilgili bir ahkâm kaydı²²⁹⁶ bulunmaktadır. Zaviyedar atamaları ile 1 Numaralı Maraş Ahkâm Defterindeki kayıtlar karşılaştırıldığında tek bir zaviye olduğu ortaya çıkmaktadır²²⁹⁷.

Karahayit nahiyesinde bulunan, Ümmet Dede Zaviyesi'nde 1746/1747'de meydana gelen olaylar zaviyenin zengin kaynaklara sahip olduğunu düşündürmektedir. Seyyid Mustafa "zaviyedarlık evlada şart edilmiştir, ben Müftizâde Derviş Mehmed'in oğluyum" diyerek hile ile Mehmed Fethi Efendi'yi azlettirip kendi adına berat almıştır. Ancak Seyyid Mustafa'nın yalanı ortaya çıkmış, zaviyedarlık 29 Nisan 1747'de tekrar Mehmed Fethi Efendi'ye tevcih edilmiştir. Seyyid Mustafa ile zaviyedarlık için mücadele eden Mehmet Fethi Efendi bir de zaviyeye ait olan Til Beşar köyünün hububat gelirlerinin üçte birine el koyan Til Beşar Köyü sipahisi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Mehmed Fethi Efendi'nin şikâyeti üzerine Defterhâne-i Âmire'de bulunan Defter-i Mufassal ve Hazine-i Âmire'de bulunan Anadolu Muhasebesi kayıtları

²²⁹² Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.200.

²²⁹³ VGMA, HD, nr.1148, s.70,

²²⁹⁴ Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, s.169,170.

²²⁹⁵ VGMA, AT, d., nr.229, s.67/2, s.175/1.

²²⁹⁶ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.189/3.

²²⁹⁷ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.189/3, VGMA, AT, d., nr.235, s.256/1.

incelenmiş, Mehmed Fethi Efendi'nin haklı olduğu görülünce sipahinin müdahalesinin önlenmesi için Maraş kazası naibine emir gönderilmiştir²²⁹⁸.

Pazarcık nahiyesinde bulunan Ümmet Dede Zaviyesi'nin zaviyedarları, ders okutmak ile yükümlüydüler²²⁹⁹. Buna rağmen Mehmed adlı biri, uzun süre zaviyedarlık görevinde bulunan Halil Efendi'yi bir yolunu bularak azlettirmiş ve vazifeyi kendine tevcih ettirmiştir. Ancak Maraş Naibi Ahmed Efendi'nin arzı ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin işaretleri üzerine zaviyedarlık vazifesi, ders okutmak şartıyla tekrar Halil Efendi'ye tevcih edilmesi için 8 Nisan 1697'de ruus yazılmıştır²³⁰⁰.

Bu tarihten sonra Mehmed Efendi zengin olduğu halde vakfa müdahale etmeye devam etmiş ve vakfin yarısını yine kendi adına berat ettirmiştir. Bu kez de Maraş Naibi Ali Efendi arz göndererek, Mehmed Efendi'nin kendi adına berat ettirdiği yarı zaviyedarlık hissesini iptal ettirmiş, söz konusu hissenin yine Halil Efendi'ye tevcih edilmesini talep etmiştir. Naib Ali Efendi'nin arzı üzerine 6 Şubat 1700'de yarı hissenin Mehmed Efendi'nin üzerinden alınarak Halil Efendi'ye tevcih edilmesi için ruus yazılmıştır²³⁰¹.

Zaviyedarlık Halil Efendi'den sonra Müftizâde Derviş Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiş olmalıdır. Zira Kasım 1727'de bu kez Derviş Mehmed Efendi vakfa müdahale edildiği için şikâyetçi olmuştur. İddiaya göre, Türkman taifesinden Mehmed, cahil ve ehliyesiz olduğu halde Şeyhsuvârzade Mehmed Paşa'ya istinaden Maraş Naibi Derviş Halil'den bir arz alıp vakfin ¼ hissesini kendi üzerine berat ettirmiştir.

Maraş Naibi Mustafa Efendi'nin arzı üzerine, kayıtlar incelenince, sekiz hissenin üç hissesinin Mehmed Maraşî'ye çeyrek hissenin ise Mehmed Halife'ye devredildiği, ancak bu devrin geçerli olmadığı ortaya çıkmış çeyrek hissenin tekrar Müftizâde Derviş Mehmed'e tevcih edilmesi için Mart 1718'de Şeyhülislam Ebu İshak İsmail Efendi teklifi ile ruus yazılmıştır²³⁰².

7.9.2.29. Alaüddevle Şeyh Haydar Zaviyesi

Alaüddevle Bey tarafından Şeyh Haydar adına yaptırılmış olmalıdır. Yeri konusunda bir bilgi bulunmayan zaviyeye ile ilgili bir kayıt tespit edilebilmiştir. Buna göre, Mehmed isimli biri zâviyeyedar Seyyid Ahmed'in görevini haksızlıkla ele geçirmiş, haksızlığın ortaya çıkması ile Aralık 1691'de Seyyid Ahmed'e yeniden berat verilmiştir²³⁰³.

²²⁹⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.1, s.189/3.

²²⁹⁹ VGMA, AT, d., nr.229, s.67/2.

²³⁰⁰ VGMA, AT, d., nr.229, s.67/2.

²³⁰¹ VGMA, AT, d., nr.229, s.175/1.

²³⁰² VGMA, AT, d., nr.235, s.256/1.

²³⁰³ VGMA, HD, nr.1159, vr.44a'dan naklen Hasan Arslan, age, s.368.

7.9.2.30. Bey Zaviyesi

Nerede olduğu bilinmeyen zaviyedarlığı boş kaldığından Ali isimli biri atanmıştır²³⁰⁴.

7.9.2.31. Ekber Zaviyesi

Yalnızca bir tevcih kaydında ismi geçen zaviyenin yeri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Temmuz 1705'te Ekber Zaviyesi'nin zaviyedarı Ahmed'in görevden alınarak yerine bir akçe yevmiye ile Süleyman ve Mustafa ber-vech-i iştirak (ortaklaşa) atanmışlardır²³⁰⁵.

7.9.2.32. Erdlek Zaviyesi

Zaviyenin ismi bir tevcih kaydında geçmektedir. Burdaki ifade "Maraş'da Alaüddevle Camii'nde Erdlek Zaviyesinin bir akçe ile mütevellisi Hamza (fevt) Ahmed'e inayet²³⁰⁶" şeklindedir. Bu ifade zaviyenin cami çevresinde olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte gerek Alaüddevle vakfiyesinde, gerek 1563 tahrirlerinde bu isimle bir zaviye bulunmamaktadır.

7.9.2.33. Erüklüce Zaviyesi

Araştırmacılar tarafından zaviyenin ismi Ereğlice²³⁰⁷, Ereklince²³⁰⁸, Erüklüce²³⁰⁹ olarak okunmuştur. 1690, 1694 ve 1695 yıllarında Vakf-ı Zaviye-i Karaziyaret ve Erüklüce olarak gelirleri kaydedilen zaviyenin görevlilerine ödenen ücret günlük dört akçeden altı aylık yedi yüz yirmi akçedir²³¹⁰. Zaviyenin XVIII. asırdaki muhasebeleri ile ilgili bir kayıt bugüne kadar tespit edilememiştir.

Erüklüce zaviyesinin zaviyedarı ve aynı zamanda Erüklüce Mezrası'nın mezradarı olan Şeyh Hasan vefat edince mahlûl kalan vazifesi, talebi üzerine Ahmed bin el-Hac Ali'ye 13 Şubat 1706'da tevcih edilmiştir²³¹¹.

7.9.2.34. Hücerât-ı Dârü'l-Fân Zaviyesi

Hücrat-ı Darü'l-fân Zâviyesi'nin nerde olduğu tespit edilememiştir. Zaviyedarlığa 1705'te iki kişi mutasarrıftır. Bunlardan Hacı Mustafa'nın hissesi naibin arzı ile 1705'te İsmail'e tevcih edilmiştir²³¹². 1726/1727'de zaviye vakfının mütevellisi

²³⁰⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.74.

²³⁰⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.35, Pakize Yıldız, a.g.e., s.92

²³⁰⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.64.

²³⁰⁷ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1212.

²³⁰⁸ Yıldız, *Maraş Vakıf Eserleri*, s.92.

²³⁰⁹ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.372; Vakıf Muhasebe Defterlerinde Vakf-ı Zâviye-i Kara Ziyaret ve Erüklüce olarak kayıtlı olduğundan dolayı, araştırmada Erüklüce isminin kullanılması uygun görülmüştür.

²³¹⁰ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.372.

²³¹¹ COA, C.EV., 295/15003'den naklen Hasan Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.371

²³¹² VGMA, HD, nr.1157, s.52.

Ebubekir'dir. Ebubekir 1727'de ölünce tevliyet ciheti, zaviyenin şeyhi Hacı Mustafa bin Veli'ye "hasbî" olarak tevcih edilmiştir²³¹³.

7.9.2.35. Minberiye Zaviyesi

Alaüddevle Bey vakıflarından olan zaviyenin nerde olduğu tespit edilememiştir. Ancak 1906 yılında faal olduğu bilinmektedir²³¹⁴. Zaviyenin 1725'teki zaviyedarları Mehmed Emin ve Mehmed isimli kişilerdir. Söz konusu isimler usulsüz bir biçimde zaviyenin arazisini bazı kimselere icara vermişler, araziye kiralayanlar ise ahaliye zulm etmişler bu sebeple zâviye harabeye dönmüştür. Ahalinin şikâyetleri Maraş Naibi Muhammed Efendi aracılığıyla başkente bildirilince, usulsüz bir şekilde araziye kiraya veren Muhammed Emin ve Mehmed görevden alınmış, yerlerine Ahmed ve Hasan Efendiler atanmıştır²³¹⁵.

7.9.2.36. Süleyman Dede Zaviyesi

Nerede olduğu ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmeyen²³¹⁶ zaviye ile ilgili 1714, 1730 ve 1747 yıllarına ait üç tevcih kaydı bulunmaktadır. Bu tevcihlerden ikisi ölüm sebebiyle biri ise zaviyedarlığın usulsüz olarak başka birine tevcih edilmesi sebebiyledir²³¹⁷.

7.9.3. Cami ve Mescitler

Müslümanların topluca ibadet ettikleri yere mescit ya da cami denilmektedir²³¹⁸. "Toplayan bir arayan getiren" anlamındaki câmi' kelimesi başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan "el-mescitü'l-câmi'" tamlamasının kısaltılmış şeklidir²³¹⁹. Hemen her mahallede bulunan küçük mekânlar mescit olarak isimlendirilirken, bunlardan içinde minberi bulunan *cuma* ve *bayram* namazları kılınan ibadethaneler câmi olarak isimlendirilmişlerdir. Camilere hatip atanırken, mescitlerde hatip bulunmazdı. Mescitlere minber yaptırılarak camiye dönüştürülür ve hatip atanırdı²³²⁰. Eğitim öğretim hizmeti de veren camiler, mahalle halkının toplandıkları ve kamuoyunun oluştuğu merkezlerdi²³²¹.

Cami ve mescitlere gelir getirmesi için tesis edilmiş vakıflardan müteveli, câbi, kâtip, imam, hatip, müezzinin, dua-gûy, cüz-hân, çerâğ-dâr, ferraş, meremmetçi, serraç,

²³¹³ VGMA, HD, nr.1157, s.70.

²³¹⁴ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.II, s.1213.

²³¹⁵ VGMA, AT, d., nr.241, s.200/2.

²³¹⁶ Pakize Yıldız, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri* isimli eserinde zâviyenin Maraş merkezinde olduğunu ifade etmektedir. Ancak tespit edilen tevcih kayıtlarında Maraş merkezde bulunduğu dair bir ibare yoktur.

²³¹⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.76; nr.1148, s.73; nr.1157, s.66.

²³¹⁸ Cahit Baltacı, "İslam Medeniyetinde Cami", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, İstanbul, 1985, s.225.

²³¹⁹ Ahmet Önkaleboz, "Câmi", *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s.46.

²³²⁰ VGMA, HD, nr.1157, vr.37a, 39b.

²³²¹ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s.19.

loğkeş gibi cihetlere²³²² mutasarrıf olanlar hizmetleri mukabilinde ücret alırlardı. Bu ücretler vakıf tesis eden hayırseverin mâli gücüne göre farklılık gösterirdi. Birçok kişiye istihdam imkânı sağlayan dini müesseselerde gördükleri iş aynı olduğu halde vakıftan farklı ücretler alabiliyorlardı²³²³.

İmamların, hatiplerin, müezzinlerin tayin ve azilleri şeyhülislama bağlıydı²³²⁴. Kadı ya da mütevellî arzı üzerine tayin ve azilleri gerçekleşirdi. Azledilmelerini gerektirecek bir kusurları ya da akli sağlık sorunları olmadıkça veya görevlerini terk etmedikçe hayat boyu görevde kalırlardı. Cami-i Kebir’de günlük on akçe yevmiye ile müezzin olan Hacı Yusuf, mecnun olduğundan vazifesi naibin arzı üzerine bir başka kişiye tevcih edilmiştir²³²⁵. Hizmeti terkedenler edenler azledilerek yerlerine erbâb-ı istihkakdan bir başkası atanırdı. Cami-i Kebir’de günde 7,5 akçe ücret ile imam olan Ebubekir Efendi, âyan seçilince görevini aksatmış, Maraş Naibi Derviş Halil arzı ile azledilerek yerine Şeyh Mahmud bin İbrahim imam olarak tayin edilmiştir²³²⁶.

Kökenleri XVI. asır sonları ile XVII. asırdaki nüfus artışı, malî buhran, askeri sistemdeki değişme ve Celâli Fetretî’ne dayanan toplumsal sorunlar²³²⁷, XVIII. asırda da devam etmiştir. Bu durum cami ve mescitlerdeki imamlık ve hatiplik cihetlerinin tevcihine yansımıştır. Bu cihetler birçok kez el değiştirmiştir.

7.9.3.1. Alaüddevle Camii (Cami-i Kebir)

Dulkadirli Beyliği döneminden günümüze kadar ayakta kalan cami, şehrin merkezinde Kurtuluş Mahallesi Atatürk Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Dulkadirli Beylerinden Süleyman Bey tarafından 1442-1454 yılları arasında inşa ettirilen cami, 1501-1502’de Süleyman Bey’in oğlu Alaüddevle Bey tarafından yenilenircesine tamir ettirilmiştir²³²⁸. Cami-i kebir, Alaüddevle ve Süleyman Bey Cami-i Kebiri olarak da isimlendirilmiştir.²³²⁹ Hadis-i şerif eğitimi de verilen cami-i kebirde, Seyyid Mustafa Efendi Ocak 1780’de günlük yirmi sağ akçe vazife ile bu vazifeye edilmiştir²³³⁰.

Evliya Çelebi, iki yanından büyük bir nehir aktığı için “Ada Camii” olarak isimlendirdiği caminin boyunun 150 ayak, eninin ise 50 ayak olduğunu, cami içinde on ayak üzerine binmiş kemerler bulunduğunu yazmaktadır. Yine Evliya Çelebi’nin ifadeleri ile kible kapısı önünde bir minaresi, dış sofaları ve harimi bulunmaktadır.

²³²² Vakıfların çeşitli dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerini sürdürebilmeleri için tahsis edilmiş görevlere verilen ad. Bkz. Mehmet İpşirli, “Cihet”, *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s.546-548.

²³²³ VGMA, HD, nr.1157, 39a.

²³²⁴ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı*, s.230.

²³²⁵ VGMA, HD, nr.38b.

²³²⁶ VGM AT, d., nr.234, s.n.177. “Yedi bucuk akçe vazife ile nısf imamete mutasarrıf olan Ebu bekir Efendi ‘âyânü’l-vilayetden ve zî-kudretve mütemevvil kimesne olmağla cami-i mezburede edâ-yı hidmete riayet eylemeyub imamet vekili dahi bulunmayub imam olduğu günden beru cami-i mezburede bir vakit imamet itmekle camaat kendüden istikrah eyledükleri ve imamet-i mezbureden ref olunub yerine Şeyh Mahmud Efendi ibn- İbrahim imam nasb olunmak üzere cami-i mezuburun cemaati ...”

²³²⁷ Yücel, *Kitab-ı Müstetâb*, s.8.

²³²⁸ Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Kültür Varlıkları*, s.290.

²³²⁹ VGMA, AT, d., nr.234, s.335; 240, s.156; vd.

²³³⁰ COA, C.MF., 140/6978.

Çevresinde ulu çınar ağaçları ile cemaatin abdest aldığı bir değirmen akarsuyu olan cami şehrin en büyük camisidir²³³¹. Cami-i kebir yakınlarında bulunan helalar zamanla tamire muhtaç hale gelince XVIII. asrın ilk yarısından önce tamir ettirilmiştir²³³².

Alaüddevle Bey, Uzunoluk isimli köydeki bir değirmeni ve Uzunoluk köyünün vergi gelirleri ile boş bir araziye tamir ettirdiği caminin imamı için vakfetmiştir. Pınarbaşı Köyü ile birlikte birçok mezra, köy, dükkân, değirmen, arsa, bağ, çiftlik ise hatip, müezzin, kayyım, ferraş, serrac gibi görevlilerin ücretleri ile caminin diğer masrafları için vakfedilmiştir²³³³.

İnşa ettirilen camiler için toplumun her kesiminden hayırseverler vakıflar tesis etmişlerdir. O döneme Maraş yönetiminde söz sahibi olan ailelerden Bayezidli ailesine mensup Hacı Bayezid bin İskender M. 1618 Kasım tarihli vakfiyesi ile Maraş'ın Sûk-i Sultânî'sindeki (Saraçhane Çarşısı) yedi dükkânın arsası Maraş Ulu Camii vakfına ait olduğundan bu dükkânların yıllık 50 dirhem kira gelirini Cami-i Kebir için vakfetmiştir²³³⁴. Cami-i Kebir'in 1693 senesinde günlük 108 akçeden altı aylık 19.440 akçe gideri bulunmaktaydı²³³⁵.

Alaüddevle Bey vakfiyelerinde, imam ve diğer görevlilerin dinin emirlerine sıkı sıkıya bağlı, namazın sıhhatine dikkat eden dini bilgilere hâkim, namaza devam eden kimseler olmasını şart koşturmuş²³³⁶. Alaüddevle'nin şartlarından biri de camide fecir vaktinden öğle vakti sonuna kadar, ikindi namazı kılındıktan sonra akşam namazına kadar ve akşam namazından sonra yatsı namazına kadar Kur'an-ı Kerim'den cüzler okumasıdır²³³⁷.

Cüzhânların ücretinin ödenmesi için tesis edilen "Eczâ-yı Tilâvet Vakfı'nın" gelir kalemlerinden biri Camustil Nâhiyesi'ne tâbi Kalecik Karyesi'ndeki değirmendir. Vakfın mütevellileri ile değirmeni işletenler arasında zaman zaman ihtilaflar meydana gelmiştir. Eczâ-yı tilâvet vakfı mütevellisi Hasan, değirmenin sahipleri Kara Ali ile Kadioğlu Mahmud'dan vakfa ait gelirleri talep ettiğinde söz konusu kişiler vakfa ait ücretleri ödememişlerdir. Hasan'ın Divan'a arzuhal göndererek şikâyetçi olması üzerine, değirmen bir yıl boyunca çalışırsa altmış akçe, altı ay süreyle çalışırsa otuz akçe üç ay süre ile çalışır ise on beş akçesinin eczâ-yı tilâvet vakfına ödenmesine dair emir gönderilmiştir²³³⁸.

Alaüddevle Bey ve Şahruh Bey Vakıfları'ndan olan cami-i kebir vakfının yüzyılın başlarındaki mütevellisi Kırşehir sancakbeyliği görevinde de bulunmuş olan Mehmed Paşa'dır. Mehmed Paşa İran Seferi'nde vefat edince kardeşi Kahraman

²³³¹ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, C.9, s.175.

²³³² VGMA, HD, nr.1148, s.77.

²³³³ VGMA, d., nr.590, s.106, s.n.98; Solak, *Maraş Kazası*, s.207; Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.315-318.

²³³⁴ VGMA, d., nr.600, s.194, s.n.240.

²³³⁵ COA, MM.d., 4983'den nakleden Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.334.

²³³⁶ VGMA, d., nr.590, s.106, s.n.98

²³³⁷ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.334-335.

²³³⁸ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.201/2.

Mehmed, 7 Temmuz 1726'da müteveli olarak atanmıştır²³³⁹. Alaüddevvle Cami-i Kebir Vakfı'nın görevlilerinden biri de "Nazır"dır. İki nazırın ismi tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri Ulu Cami ile birlikte İmaret-i Nebeviye'de günlük on beş akçe vazife ile nazır olan evlad-ı vâkıftan Ahmed Bey'dir. Ahmed Bey tasarrufunda olan bu ciheti, Şubat 1715'de kendi rızasıyla oğlu Mehmed Mesud Bey'e devretmiştir²³⁴⁰.

Cami-i Kebir imamları şehrin önde gelen insanlarındandı. Günlük yedi buçuk akçe vazife ile yarı imamet hissesine mutasarrıf olan Ebubekir Efendi, gücü ve zenginliği sayesinde âyan seçilmiştir. Âyan seçildikten sonra camide bir vakit namaz kıldırmayan, bu nedenle halkın tepkisini çeken Ebubekir Efendi cemaat tarafından, Maraş Naibi Derviş Halil'e şikâyet edilmiştir. Cami cemaati Ebubekir Efendi yerine Şeyh Mahmud Efendi ibn-i İbrahim'in atanmasını talep etmiş 5 Şubat 1714'te Ebubekir Efendi'nin vazifesi Şeyh Mahmud Efendi'ye tevcih edilmiştir²³⁴¹.

Cami-i Kebir Vakfı'nın zengin gelir kaynaklarına sahip olmasının imamet, hitabet ve diğer cihetlere çok sayıda müdahaleye yol açtığı anlaşılmaktadır. Vazifesine müdahale edildiğinden şikâyetçi olanlardan biri, Seyyid el Hac Osman'dır. İddiasına göre Cami-i kebir vakfından aldığı günlük altı akçe ve bir çeyrek akçenin bir buçuk akçesi cüheladan Seyyid Ali'ye iki buçuk akçesi ise Mahmud'a (Şeyh) tevcih edilmiştir. Maraş Naibi Yusuf Efendi'nin arzıyla 12 Temmuz 1724'te Seyyid Ali'ye tevcih edilen bir buçuk akçe ile Mahmud'a tevcih edilen iki buçuk akçe yeniden Seyyid el-Hac Osman'a tevcih edilmiştir²³⁴².

Naib Yusuf Efendi'nin arzıyla günlük bir buçuk akçeden olan Seyyid Ali'nin şikâyetinde dile getirdiği iddialar ise bambaşkadır. Seyyid Ali'ye göre; Seyyid el-Hac Osman Maraşlı olmadığı halde eşirradan olmasından dolayı hissesini yalan dolan ile kendi üzerine tevcih ettirmiştir²³⁴³.

Şeyh Mahmud Efendi'ye göre de Seyyid el-Hac Osman Efendi haksız yere Şeyh Mahmud Efendi'nin yevmiyesinden iki buçuk akçesini 1721'de kendi adına berat ettirmiştir. Bu şikâyet üzerine Seyyid el-Hac Osman adına berat ettirilen iki buçuk akçe 29 Temmuz 1725'te yeniden Şeyh Mahmud'a tevcih edilmiştir²³⁴⁴.

Seyyid Ali'nin şikâyetinde Seyyid el-hac Osman'ı eşirradan olarak tanımlamasına rağmen, dört yıl sonra ise Seyyid el-hac Osman'ın günlük beş akçe ile cami-i kebirden üçte bir hisseye ve cüz-i şerif okumak şartıyla Süleyman Bey evkafından Erhegüç mezrasına mutasarrıf olmuştur. Hacca gitmeye niyet eden Seyyid el-hac Osman hac sırasında vefat ederse tasarrufunda olan hissesinin ve mezranın oğlu

²³³⁹ VGMA, AT, d., nr.241, s.210/2.

²³⁴⁰ COA, C.EV., 251/12671

²³⁴¹ VGMA, AT, d., nr.234, s.335/2.

²³⁴² VGMA, AT, d., nr.240, s.156/3.

²³⁴³ VGMA, AT, d., nr.241, s.40/1.

²³⁴⁴ VGMA, AT, d., nr.241, s.130/3.

Seyyid Şeyh Muhammed'e tevcih edilmesi için atama kaydına şerh düşülmesini talep etmiş, 24 Şubat 1728'de sadır olan ferman-ı âlî ile atama kaydına şerh düşmüştür²³⁴⁵.

Âyanlar XVIII. asırda diğer kurumlarda olduğu gibi Cami-i Kebir Vakfı görevlilerinin atanmasında da etkili olmuşlardır. Bazı isimler, nüfuzu artan âyan zümresiyle iş birliği yaparak yolsuzluklara sapmış²³⁴⁶, mazul ya da görevdeki kadı naibleri ise gönderdikleri arzlarla cihetlerin hak etmeyen kişilere tevcih edilmesinde aracı olmuşlardır. Âyanlarla iş birliği yapan mazul Maraş Naibi Mustafa Efendi, günde 26 akçe vazifeye mutasarrıf olan hatib olan Derviş Mehmed Efendi'yi 1705'te azlettirerek yerine İbrahim'in atanmasını sağlamıştır. Başka cihetlere de mutasarrıf olan İbrahim Efendi, Alaüddevle Cami-i Kebir Vakfı mütevellî vekili Ebubekir ile iş birliği yaparak vakıf köylerini mütegalibeye icara vermiş bu durum ise reayanın dağılmasına yol açmıştır. İbrahim kısa bir süre sonra ölünce hitabet vazifesi tekrar Maraş ulemasının desteklediği Derviş Mehmed'e tevcih edilmiştir²³⁴⁷.

Hitabet cihetinin tamamına mutasarrıf olan Derviş Mehmed'den sonra 1723-24'te hitabet cihetinin yarısına Ahmed Halife ile Seyyid Ali Halife'nin müştereken mutasarrıf oldukları görülmektedir. Söz konusu iki şahıs günlük altı buçuk akçe vazife almaktadırlar. Ahmed Halife'ye babasından intikal etmiş hissesi hilaf-ı inha Seyyid Ali Halife'ye tevcih edilince, Ahmed Halife'nin şikâyeti ve Abdulkерim Efendi'nin arzıyla Şubat 1724'te hissesi tekrar Ahmed Halife'ye tevcih edilmiştir²³⁴⁸.

Bu tevcihten iki yıl sonrasında ise Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mustafa mahlulunden mutasarrıf olduğu çeyrek hissesini bu kez kendi rızası ile kardeşi Seyyid Ahmed'e ferağ etmiş ve 15 Eylül 1725 tarihiyle Seyyid Ahmed'in beratı yenilenmesi için ruus yazılmıştır

Şeyh Ali'nin hissesini kardeşi Seyyid Ahmed'e devrettiği sene mütevellî değişikliği olmuştur. Yeni mütevellî Kahraman Mehmed, görevi devraldıktan yaklaşık iki yıl sonra 21 Şubat 1728'de cahil ve kabiliyetsiz olduğu gerekçesiyle Seyyid Ahmed'i azlettirmiş hissesini Şeyh İsmail Efendi'ye tevcih ettirmiştir. Mütevellî Kahraman Mehmed'in bu tasarrufuna gerekçesi ise Şeyh İsmail'in babası İbrahim Efendi'nin otuz seneden fazla bir süre hatiplik görevinde bulunmasıdır²³⁴⁹. Bu İbrahim Efendi'nin, 1705'te vefat eden ve görevi Derviş Mehmed Efendi ile hitabet ciheti için mücadele eden İbrahim Efendi olması muhtemeldir.

Mütevellî Kahraman Mehmed, Seyyid Ahmed'i azlettirip İsmail Efendi'yi atayınca, Seyyid Ahmed karşı hamlede bulunmuş, Maraş ulemasından aldığı mahzarla İstanbul'a gidip günlük on üç akçe ile yarı hitabet hissesini kendisine tevcih edilmesini

²³⁴⁵ VGMA, AT, d., nr.242, s.34/2.

²³⁴⁶ XVIII. yüzyılda vakıf görevlilerinin usulsüzlükleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı, s.233-240.

²³⁴⁷ COA, C.EV., 114/5694; C.EV., 32067.

²³⁴⁸ VGMA, AT, d., nr.240, s.57/2.

²³⁴⁹ VGMA, AT, d., 242, s.33/1.

istemiştir. Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin 13 Ağustos 1728 tarihli teklifi ile yarı hitabet hissesi yeninden Seyyid Ahmed'e tevcih edilmiştir²³⁵⁰.

Hitabet cihetinde olduğu gibi vaizlik ciheti de benzer şekilde el değiştirmiştir. İlyas isimli biri âyanların desteği ile Cami-i Kebir Vakfı'ndan cihet sahibi olmuştur. Cuma vaizi Şeyh Hasan Efendi'nin iddiasına göre yirmi seneyi aşkın bir süre vaiz ve nasih olarak görev yapmışken mütegalibeye sırtını dayayan İlyas, ifk u iftira ile kendisini azlettirerek vezifesini elinden almıştır. Ancak Şeyh Hasan'ın şikâyeti üzerine Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin teklifi ile 2 Eylül 1728'de Şeyh Hasan tekrar görevine atanmıştır²³⁵¹.

Cihetlerin bu şekilde el değiştirmesi, kimi zaman kazasker huzurunda görülen davada çözümlenmiştir. Cami-i Kebir'de cuma günü vaizi olan Mustafa Halife vaizlik ve nasihlik cihetinin üç çeyrekten yarı hissesine mutasarrıftı. Bu hisse, hile ile 16 Mart 1785'de Vâizzâde Şeyh el-Hac Osman'a devredilmiş²³⁵² Mustafa Halife'nin şikâyeti üzerine Anadolu kazaskeri huzurunda Vâizzâde el-hac Osman ile davaları görülmüştür. Vâizzâde Osman suçlamalara cevap veremeyince Anadolu Kazaskeri Müftizâde Ahmed Efendi'nin ilamı ve şeyhülislamın teklifi ile Mustafa Halife'nin hissesi 22 Ağustos 1785'te yeniden Mustafa Halife'ye tevcih edilmiştir Mustafa Halife'nin hissesinin üzerinden alınmasının hikâyesi ise oldukça ilginçtir. Maraşî Seyyid Mehmed isimli kimse Mustafa Halife öldü diyerek hisseyi kendisine tevcih ettirip berat almış sonra Mustafa ismine ibka ettirmiş daha sonra ise Mustafa feragatinden Vâizzâde el-Hac Osman'a tevcih edilmiştir²³⁵³.

Cami'nin dini hizmetlerinde ve temizlik işlerinde birçok kişi görev yapmaktaydı. Dini hizmetlerde ve caminin temizlik, bakım-onarım hizmetlerine görev yapanlar aynı işi yaptıkları halde farklı ücretler alabiliyorlardı. Nitekim Müezzin Mehmed'in günlük on akçe geliri varken, Müezzin Ahmed'in geliri dört akçeydi²³⁵⁴. Camide belirli günler için görevlendirmeler yapılmaktaydı, Hacı Mehmed, pazartesi günü vaizliğine atanmışken, Ahmed günlük altı akçe ile perşembe günleri müezzini olarak atanmıştır²³⁵⁵. Cuma günlerinde ferraş ihtiyacı arttığı için naib arzıyla Bayezid Halife cuma günlerinde görev yapmak üzere atanmıştır²³⁵⁶. Bunların yanısıra iki ayrı hizmetin bir kişi tarafından yerine getirildiği de görülmektedir. Aralık 1704'te Ahmed' müezzinlik ve چراغدارlık ciheti tevcih edilmiştir²³⁵⁷. İki görevi birden yürüten bir diğer görevli 1705-06 beratı yenilenen Ali Halife'dir. Ali Halife hem duagû hem de muvakkit

²³⁵⁰ VGMA, AT, d., 242, s.161/3

²³⁵¹ VGMA, AT, d., nr.242, s.180/1.

²³⁵² VGMA, AT, d., nr.264, s.173/5.

²³⁵³ VGMA, AT, d., nr.264, s.226/4.

²³⁵⁴ VGMA, HD, nr.1157, vr.38b.

²³⁵⁵ VGMA, HD, nr.1157, vr.37b.

²³⁵⁶ VGMA, HD, nr.1157, vr.37a.

²³⁵⁷ VGMA, HD, nr.1157, vr.37a.

olarak görev yapmaktaydı²³⁵⁸. Aralık 1710'da kâtiplik ve cabilik ciheti tevcih edilen Muhammed de iki görevi birden yerine getiriyordu²³⁵⁹.

Bu görevlilerin yanı sıra cami-i kebirin su harklarına bakan su harkı nazırı²³⁶⁰, ayak çeşmeleri ferraşı²³⁶¹, caminin bahçesinde müezzinlik eden suffe müezzini²³⁶², vâkıflara hayır dualar eden²³⁶³ muarri²³⁶⁴, caminin sergilerinin bakım ve muhafazasıyla ilgilenen hafız-ı bisat, caminin anahtarlarının muhafızı zabıt-i miftah gibi birçok görevli bulunmaktaydı. Bu görevlilere dair tevcih kayıtlarında sık sık eldeğıştirmeler olduğu için Cami-i Kebir Vakfı'ndan kaç kişinin faydalandığını yıllara göre tam olarak tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak padişah değışikliklerinden beratların tecdidi zorunlu olduğu için taht değışimleri yıllarında kaç görevli olduğu yaklaşık olarak tespit edilebilmektedir.

7.9.3.2. Abdurrezzak Camii

Çiçekli Mahallesi'nde Abdurrezzak bin Mustafa Camii²³⁶⁵, Abdurrezzakoğlu Camii²³⁶⁶ isimlerinde bir cami bulunmaktaydı ki muhtemelen Abdurrezzak'ın oğlu babasının yaptırdığı camiyi tamir ettirmiş, bu yüzden bu isimlerle anılmıştır. Yine, bulunduğu mahallenin adı zikredilmeden müezzinlik cihetinin tevcih edildiği Abdurrezzak ve Sadri Bey Mescidi isminde bir Mescidin bulunması²³⁶⁷. Abdurrezzak'ın oğlunun isminin Sadri Bey olabileceğini akla getirmektedir. Vakfiyesi tespit edilemeyen cami ile ilgili sadece üç tevcih bulunup bunlardan sonuncusu 1714 tarihlidir.

7.9.3.3. Acemli (İskender Bey) Camii

Şehit Evliya (Acemli) Mahallesi Sütçü İmam Sokak'ta bulunan cami Bayezidoğullarından Hacı Abdullah Bey'in oğlu İskender Bey tarafından yaptırılmıştır. Ahşab kirişlemeli, düz toprak damlı olan cami zamanla yıkılmaya yüz tuttuğundan 1912 yılında yıkılarak yerine, Hacı İbrahim Evliya Efendi tarafından bugünkü cami inşa ettirilmiştir²³⁶⁸. Caminin yanında bulunan hücrelerde dersiam tarafından halka açık dersler verilmekteydi. 1726'da caminin dersiamı Hamza ölünce bu görev Şeyh Osman'a tevcih edilmiştir²³⁶⁹. Şeyh Osman'ın 1731'e kadar bu görevi sürdürdüğü beratını

²³⁵⁸ VGMA, HD, nr.1157, vr.37a.

²³⁵⁹ VGMA, HD, nr.1157, vr.39b.

²³⁶⁰ VGMA, HD, nr.1157, vr.39b.

²³⁶¹ VGMA, HD, nr.1157, vr.39a.

²³⁶² VGMA, HD, nr.1157, vr.40a.

²³⁶³ Daha geniş bilgi için bk. Fuad Köprülü, "Vakfa Ait Tarihi İstilahlar", Vakıflar Dergisi, S.1, Ankara, 1938, s.133

²³⁶⁴ VGMA, HD, nr.1157, vr.41a.

²³⁶⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.59.

²³⁶⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.65.

²³⁶⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.53.

²³⁶⁸ Özkarcı, Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları, s.13, Baş-Tekin, Maraş Vakıfları, s.248.

²³⁶⁹ VGMA, HD, nr.1091, s.260.

yeniletmesinden anlaşılmaktadır²³⁷⁰. Dersiam ile birlikte salı sabahları vaaz vermekle görevli bir de vaiz bulunmaktaydı²³⁷¹.

Vakfın müteveliliğini görevini üstlenen kimse olmadığından bu görev bir süre münhal kalmış, 1714'te naibin arzı üzerine Mehmed müteveli olarak atanmıştır²³⁷². On bir yıl bu görevi sürdüren Mehmed vefat edince yerine 1725'te İsmail müteveli olarak görevlendirilmiştir. İsmail'in ne kadar süreyle bu görevde kaldığı tespit edilememiştir. Ancak bu cihete yirmi yılı aşkın bir süre atama yapılmadığından 1779'da Hasan müteveli olarak atanmış²³⁷³, bir yıl bu görevde kaldıktan sonra, muhtemelen İsmail'in oğlu olan Seyyid Abdullah bin İsmail lehine görevinden feragat etmiştir.

Caminin imam ve hatiplerinden cahil ve avâm-ı nâs'dan oldukları gerekçesiyle müteveli ve naib arzıyla azledilenlerin yanında²³⁷⁴ diğer cami vakıflarında görüldüğü gibi Hacı İskender Camii Vakfı'nda da cihetlerin haksız müdahalelerle el değiştirdiği de olmuştur.

7.9.3.4. Ağa Veli Camii

Kara Maraş Mahallesi'nde bulunan cami, Ağa Veli adında bir hayırsever tarafından inşa ettirilmiştir. Caminin yanında bir de buka olduğu anlaşılmaktadır²³⁷⁵. Caminin imamlık ve hatiplik cihetlerine ait tevcihler bulunurken temizlik, bakım-onarım gibi hizmetler ile ilgili tevcihler tespit edilememiştir²³⁷⁶. Caminin imamlarından İbrahim yalancılıkla meşhur olduğu iddiasıyla vakfın mütevellisinin arzıyla 1717'de görevden alınmış, ciheti Hüseyin'e tevcih edilmiştir²³⁷⁷. Cami vakfının mütevellilerinden iki isim tespit edilebilmiştir. Bunlardan biri aher diyara gidip vazifesini terk eden el-Hac İbrahim'dir. el-Hac İbrahim vazifesini terk ettiğinden ciheti naib arzıyla Şubat 1725'te İbrahim isimli bir başka şahsa tevcih edilmiştir²³⁷⁸.

7.9.3.5. Ahmed Paşa Cami

Divanlı Mahallesi Tevfik Fikret Sokağı'nda bulunan cami, Gani Yusufzade Ahmet Paşa tarafından 1689-90'da inşa ettirilmiştir. Bir ev, yıllık geliri beş yüz kuruş olan iki bahçe, Bağrıaçık Hanı²³⁷⁹, Ahmed Paşa tarafından Maraş Çarşısı'nda inşa ettirilen iki boyahane, bir hamam, bir değirmen²³⁸⁰ cami ve görevlilerinin giderleri için vakfedilmiştir²³⁸¹. 1795'te meydana gelen depremde yıkılan cami 1796-97'de halkın

²³⁷⁰ VGMA, HD, nr.1145, s.76.

²³⁷¹ VGMA, HD, nr.1148, s.75.

²³⁷² VGMA, HD, nr.1157, s.60.

²³⁷³ VGMA, HD, nr.1151, s.49.

²³⁷⁴ VGMA, HD, nr.1151, s.48; nr.1155, s.38.

²³⁷⁵ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

²³⁷⁶ VGMA, HD, nr.1135, s.37; 1139, s.331; nr.1149, s.22; nr.1151, s.53; nr.1154, s.67; nr.1157, s.71-80.

²³⁷⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.69.

²³⁷⁸ VGMA, AT, d., nr.240, s.351/3.

²³⁷⁹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, s.142.

²³⁸⁰ VGMA, d., nr.2530, s.26.

²³⁸¹ COA, İE, DH., 1012'den nakleden Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.344.

yardımıyla tekrar yaptırılmıştır. 1901-02’de Şirikçizâde Hacı Süleyman tarafından tamir ettirilen cami, 1965 ve 1986 yıllarında da onarım görmüştür²³⁸². Ahmed Paşa tesis ettiği vakfın tevliyetini ve gallesini erkek evladının erkek evladına; erkek evladının kalmaması halinde ise kız evladına şart etmiştir²³⁸³. Buna rağmen Halime ve Ayşe isimli kişiler evlad-ı vâkıftan olduklarını iddia ederek ellerindeki vakfiye ile vakıf gelirlerinden hak talep etmişlerdir. Ancak Ahmed Paşa’nın evladından Hasan, Yusuf ve Salih Beyler mahkemeye müracaat etmişler, dava vâkıfın erkek evlâdı lehine sonuçlanmıştır²³⁸⁴.

Caminin XVIII. asrın ilk yıllarındaki imamı Halil’dir. 1704’e imamlik cihetine²³⁸⁵ mutasarrıf olan Halil, aynı zamanda hitabet cihetinin de yarısına mutasarrıftır²³⁸⁶. Hitabet cihetinin diğer yarısına mutasarrıf olan Dindarlı vefat edince ciheti Eylül 1709’da naib arzıyla Süleyman’a tevcih edilmiştir²³⁸⁷. Halil, Süleyman’nın hissesi üzerinde sürekli hak iddiasında bulunmuş, Süleyman da Halil’in müdahalesine mâni olmak için Temmuz 1710’da beratını yenilettirmiştir²³⁸⁸.

Halil ve Süleyman arasındaki mücadelenin bir benzeri Mustafa ile Şeyh Hasan arasında meydana gelmiştir. Her ikisi de hitabet ve imamet cihetlerine mutasarrıf olabilmek için mücadele etmişlerdir. Mustafa’nın iddiasına göre; babası Ali’nin ölümünden sonra ciheti kendisine tevcih edilmiş ve yirmi seneden fazla süre bu görevi sürdürmüştür. Birden fazla cihete mutasarrıf olan Şeyh Hasan Efendi, Maraş Naibi Yusuf’tan aldığı arzla imamlik cihetini önce askeri beratıyla sonra ise maliye beratıyla kendisine tevcih ettirmiştir. Şeyhü’l-Kurrâ Abdullah Efendi’nin ilamı üzerine Şeyh Hasan Efendi’ye tevcih edilmiş olan cihet 16 Ekim 1723’te tekrar Mustafa’ya iade edilmiştir²³⁸⁹.

Ancak bu sefer de Şeyh Hasan Maraş Naibi Hafız Muhammed Efendi’ye müracaat ederek Mustafa’nın sahib-i evvelim diyerek hile yoluyla görevi ele geçirdiğinden şikâyet etmiştir. Naibin arzı üzerine 17 Şubat 1725’te imamlik ciheti Mustafa’nın üzerinden alınarak cemaatinde desteğini arkasına alan Şeyh Hasan Efendi’ye tevcih edilmiştir. Böylece imamlik bir yıl içinde iki kez el değiştirmiştir²³⁹⁰.

Cami-i Kebir’de vaiz olan Şeyh Hasan Efendi sekiz ay kadar caminin imamet cihetine mutasarrıf olmuş, fitneye ve kargaşaya neden olduğu gerekçesiyle hakkında Kıbrıs Adası’na kalebent olması için emr-i şerif çıkmıştır. Bu kez de Maraş Naibi

²³⁸² Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, s.136-137.

²³⁸³ VGMA, d, nr.2530, s.26.

²³⁸⁴ COA, A.DVNS.AHK.ME. d., nr.2, s.165/4.

²³⁸⁵ VGMA, HD, nr.1157, vr.36a.

²³⁸⁶ VGMA, HD, nr.1157, vr.39a.

²³⁸⁷ VGMA, HD, nr.1157, vr.38b.

²³⁸⁸ VGMA, HD, nr.1157, vr.39a.

²³⁸⁹ VGMA, AT, d., nr.240, s.253/2.

²³⁹⁰ VGMA, AT, d., nr.241, s.1/2.

Muhammed Efendi arz göndererek cihetin Mustafa'ya ibka edilmesini talep etmiş 22 Ekim 1725'te imamlık ciheti yeniden Mustafa'ya tevcih edilmiştir²³⁹¹.

İmamlığın Mustafa'ya tevcih edilmesi için arz gönderen Naib Muhammed Efendi aynı yıl gönderdiği arzda bu sefer de Mustafa'nın azledilip, Kıbrıs'a sürgün edilemeyen Şeyh Hasan Efendi'ye tevcih edilmesini talep etmiştir. Mustafa sekiz ay kadar imamlık cihetine tasarruf ettikten sonra 20 Haziran 1726'da imamet ciheti yeniden Şeyh Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir²³⁹².

Sonraki yıllarda da imamlık ciheti Mustafa ile Şeyh Hasan arasında el değiştirip durmuştur. Şeyh Hasan Efendi mütegalibeye istinaden imamet cihetini kendi adına berat ettiren Mustafa'yı şikâyet etmiştir. Şeyh Hasan Efendi'nin arzuhalı üzerine 27 Ağustos 1728'de imamlık ciheti yeniden Şeyh Hasan'a tevcih edilmiştir²³⁹³. Şeyh Hasan bir yıl imamet cihetine mutasarrıf olmuş, Mustafa'nın arzuhalı göndererek haksızlığa uğradığını dile getirmesiyle imamet ciheti 18 Haziran 1729 Mustafa'ya tevcih edilmiştir²³⁹⁴. Mustafa'nın imamlık cihetini kendi üzerine alması üzerine, Maraş ahalisinden aldığı mahzar ile birlikte arzuhalı sunan Şeyh Hasan, cahillerin başı olmakla itham ettiği Mustafa'nın hile ile görevi ele geçirdiğinden şikâyet etmiştir. Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin teklifi ile Mustafa'nın üç aylık imamlık görevi son bulmuş azledilerek 23 Ekim 1729'da cihet Şeyh Hasan Efendi'ye tevcih edilmiştir²³⁹⁵.

İmamet ciheti bir kez daha Şeyh Hasan Efendi'ye tevcih edilip Mustafa yine arzuhalı gönderip şikâyetçi olunca aralarındaki anlaşmazlığın çözümü için Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin teklifi ile imamet ciheti 8 Aralık 1729'da ikisine birden ale'l-iştirak tevcih edilmiştir²³⁹⁶. Bundan sonra bu hususta elli yıl boyunca herhangi bir şikâyet söz konusu olmamıştır.

Ancak 1778'de imamlık ciheti bir kez daha şikâyet konusu olmuştur. Yahya Halife, babası vefat edince kendisine tevcih edilmesi gereken imamet ve hitabet cihetlerini, Şeyh Muhammed Efendi, Şeyh Hasan Efendi ve Abdullah Efendi'nin bir tarikle ele geçirdiklerinden şikâyet etmiştir. Maraş ahalisinden sözlerine güvenilir beş kişinin Yayha Halife'yi tasdik eden mahzarı üzerine Evkaf müfettişi Abdulhalim Efendi'nin ilamı Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi'nin teklifi ile cihetleri 22 Mart 1778'de Yahya Efendi'ye tevcih edilmiştir²³⁹⁷.

Bu camiye Maraş kazası haricindeki naiblerin arzları ile de tevcihler yapılmıştır. Yahya Halife tasarrufunda bulunan hisseleri 1778-79'da Mahmud Paşa mahkemesi naibinin ilamı ile Seyyid Ahmed ibn-i Seyyid Abdurrahman'a devretmiştir. Ancak Abdullah, Mehmed ve Hasan isimli şahıslar Seyyid Ahmed'in vazifesine müdahale

²³⁹¹ VGMA, AT, d., nr.241, s.190/3.

²³⁹² VGMA, AT, d., nr.41, s.285/3.

²³⁹³ VGMA, AT, d., nr.242, s.182/3.

²³⁹⁴ VGMA, AT, d., nr.243, s.72/3.

²³⁹⁵ VGMA, AT, d., nr.243, s.152/1.

²³⁹⁶ VGMA, AT, d., nr.243, s.179/4.

²³⁹⁷ VGMA, AT, d., nr.260, s.211/4.

edince 1781’de Seyyid Ahmed, Maraş kadısına müracaat etmiş Kadı Mehmed Selim Efendi de arz göndererek müdahalelerin önlenmesini istemiştir²³⁹⁸. Bu tevcihte dikkat çekici bir diğer husus ise Seyyid Ahmed Halife’nin mutasarrıf olduğu bu hisselerini bir yıl önce şikâyetçi olduğu kişilere devretmesidir. Seyyid Ahmed hisselerinin üçte birini Şeyh Abdullah Efendi’ye, üçte birini Şeyh Mehmed ve Şeyh Hasan Efendilere kendi rızasıyla devr etmiştir. Üçte bir hissesi ise kendi üzerinde kalmıştır. Maraş Kadısı Mehmed Selim Efendi’nin arzı üzerine sadır olan hatt-ı hümayun gereği 28 Mayıs 1782’de her birine ayrı ayrı berat verilmiştir²³⁹⁹. Ahmed Halife elinde kalan sülüs hisse imamet ve günlük altıda bir akçe hitabet cihetini ise 5 Nisan 1783’te Ömer Halife ibn-i Seyyid el Hac Hüseyin’e devretmiştir²⁴⁰⁰.

Ancak Seyyid Ahmed’in bu feragatlerin hiçbirini kendi rızasıyla yapmadığı arzuhalinden anlaşılmaktadır. Arzuhale göre Şeyh Abdullah Efendi ve Şeyh Mehmed Efendi ve Şeyh Hasan isimli kişiler Maraş Valisi Ali Paşa ile iş birliği yapıp Seyyid Ahmed’e baskı yapıp hisselerini Seyyid Hüseyin adına berat ettirmeye zorlamışlardır. Seyyid Hüseyin de hile ile Seyyid Ahmed’in hisselerini Şeyh Abdullah ve Şeyh Mehmed adına berat ettirip, Seyyid Ahmed’in üzerinde kalan üçte bir hissesini ise kedi oğlu Ömer’e tevcih ettirmiştir. Maraş uleması ile birlikte Maraş alaybeyinin mahzarlarını arzuhaline ekleyen Seyyid Ahmed, hisselerinin tekrar kendisi adına berat edilmesini talep etmiş, 5 Mart 1784 imamet ve hitabet hisseleri kendisine iade edilmiştir²⁴⁰¹.

Söz konusu şahısların yine Seyyid Ahmed’i azlettirmek istedikleri şayi olunca Maraş Kadısı Seyyid Mehmed Es’ad Efendi arz göndermiş ve cihetler 4 Ağustos 1198’te Seyyid Ahmed’in üzerinde *istihkâmen ibka* olunmuştur²⁴⁰². Seyyid Ahmed ibn-i Abdurrahman geride evlad bırakmadan vefat edince Şeyh Ahmed hisselerin kendisine tevcih edilmesi için arzuhal sunmuştur. Bunun üzerine, eğer e dile getirdikleri doğru ise hisselerin Şeyh Ahmed’e tevcih olunması için 26 Temmuz 1789’da hatt-ı hümayun sadır olmuştur²⁴⁰³.

7.9.3.6. Alacalı Camii

Şekerdere Mahallesi’nde bulunan cami, Alaca Mescit, Alaca Cami ve Alacalı Cami olarak da isimlendirilmiştir.²⁴⁰⁴ Cami günümüze kadar gelememiştir. Hacı Hatunzâde Mehmed Efendi’nin Şubat 1874’te tescil ettirdiği vakfiyesinden caminin bu tarihte ayakta olduğu anlaşılmaktadır. Hayır sahipleri tarafından inşa ettirilen cami Hacı

²³⁹⁸ VGMA, AT, d., nr.262, s.366/3

²³⁹⁹ VGMA, AT, d., nr.261, s.68/4

²⁴⁰⁰ VGMA, AT, d., nr.261, s.193/4

²⁴⁰¹ VGMA, AT, d., nr.264, s.29/1

²⁴⁰² VGMA, AT, d., nr.,264, s.76/2

²⁴⁰³ VGMA, AT, d., nr., 265, s.74/2

²⁴⁰⁴ Özkarcı caminin Şahsiyet Kayıt Defterlerine göre Şekerli Mahallesi’nde olduğunu belirtmektedir. Ancak; Hurufat Defterlerine göre, Şekerdere Mahallesi’ndedir. bk. Özkarcı *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, s.1188.

Hatun tarafından tamir ettirilmiş, Hacı Hatunzâde Mehmed Efendi cami için vakıflar tesis etmiştir²⁴⁰⁵.

Caminin imamlığı ile vakfın mütevelliliği aynı kişinin uhdesindeydi. Caminin imamı ve vakfın mütevellisi olan Hüdaverdi vefat edince bu cihetler Mart 1714'te askeri beratıyla²⁴⁰⁶ Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir. Askeri beratıyla ataması yapılan Seyyid Mehmed Halife üç yıl sonra arzuhal göndererek, kazaskerlik makamında olan berat kaydının silinerek, beratının Anadolu Muhasebesi Kalemi'ne kaydedilmesini ve kaydına şerh verilmesini talep etmiştir. Talebi kayıtlara uygun olan Seyyid Mehmed Halifenin beratı Anadolu Muhasebesi'ne kaydedilmiş ve kendisine maliye beratı verilmiştir²⁴⁰⁷. Cami ve görevlileri hakkında bu bilgilerden başka bir bilgi ya da belge tespit edilememiştir.

7.9.3.7. Ali Ağa Camii

Alaüddevle Bey'in hazinedarı Ali Ağa tarafından yanında bir buka ile birlikte yaptırılan cami, Duraklı Mahallesi, Alaüddevle Sokağı'nda bulunmaktadır²⁴⁰⁸. Günümüzde Haznedarlı olarak bilinen cami, arşiv belgelerine Ali Ağa Camii olarak geçmiştir²⁴⁰⁹. Bugüne kadar vakfiyesi tespit edilemeyen cami, 1563 tarihli Maraş tahririnde, Ali Ağa Mescidi ve Bukası olarak isimlendirilmiş, giderleri için Göçtil-i Kebir Köyü ile iki kıta bağ vakfedilmiştir²⁴¹⁰.

Caminin XVIII. asrın başlarında hatibi aynı zamanda mütevellisi olan Şeyh Hüseyin, bu cihetlerini Eylül 1710'da oğlu Seyyid Mehmed'e devretmiştir²⁴¹¹. Aynı yıllarda vakfın nazırı Hüseyin isminde bir başka biriydi. Hüseyin hem nazırlık hem de bukadarlık cihetlerine mutasarrıftı. Osman ve Mehmed isimli kişiler nazırlık ve bukadarlık vazifelerini kendi usulsüz bir şekilde kendilerine tevcih ettirince Maraş naibinin arzı üzerine bu cihetler Aralık 1710'da esas sahibi Hüseyin'e tevcih edilmiştir²⁴¹².

Cihetlerle ilgili şikâyetler vaki olduğunda vakfın Anadolu Muhasebesi Kalemi'nde tutulan kayıtları incelenerek karar verilirdi. Maraş Naibi Ahmed Efendi, Haznedarlı Mahallesi Ali Ağa Camii'nin bukadarı ve mütevellisi Osman Dede yaşlı olduğu için söz konusu cihetleri oğlu Mahmud'a kasr-ı yed etmek istediğini arz ettiğinde, Anadolu Muhasebesi'ndeki kayıtlar incelenmiş Osman'ın Hüseyin Halife'nin

²⁴⁰⁵ VGMA, d., nr.2530, s.58, s.n. 11.

²⁴⁰⁶ Askeri Beratı: Kadıaskerlerin, mevliyet payeliler hariç olmak üzere kendi görev alanları dahilindeki yaptıkları atamalarda verilen berat. Bu berat ile atanalar bu beratlarını bağlı bulundukları muhasebe kalemine (Anadolu/Rumeli) kaydettirlerdi. Daha geniş bilgi için bk. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul, 1994, s.134.

²⁴⁰⁷ VGMA, AT, d., nr., 235, s.200/2

²⁴⁰⁸ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları, C.I*, s.169.

²⁴⁰⁹ COA, C.EV., 112/5593; VGMA, AT, d., nr., 233, s.27/2, 241, s.280/3, vd.

²⁴¹⁰ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları, C.I*, s.176.

²⁴¹¹ VGMA, HD, nr. 1157, vr.39b.

²⁴¹² VGMA, HD, nr.1157, s.37, vr.39b.

üzerinde olan bu cihetleri usulsüz olarak üzerine aldığı ortaya çıkmıştır. Buna rağmen üzerinde olan cihetler 29 Eylül 1711'de Osman'ın oğlu Mahmud'a tevcih edilmiştir²⁴¹³.

Mahmud caminin bu cihetlerine mutasarrıfken, Maraş Naibi Mehmed Efendi gönderdiği arzında Seyyid Ahmed'in yirmi yılı aşkın bir süre akli ve nakli ilimlerle uğraştığını ve azli gerekecek bir suçu olmadığı halde aherden Mahmud'un hile ile Seyyid Ahmed'i azlettirdiğini bildirmiştir. Naib Mehmed Efendi Mahmud'un azledilerek cihetlerin, evlad-ı bätından olan Seyyid Ahmed ile beraber Hasan Efendi ve Mehmed Efendi'ye iştiraken tevcih edilmesini arz etmiş ve cihetler 14 Eylül 1725'te söz konusu üç kişiye iştiraken tevcih edilmiştir²⁴¹⁴. Bununla birlikte Mahmud tekrar arzuhal gönderince 7 Mart 1726'da bukadarlık yeniden Mahmud'a tevcih edilmiştir²⁴¹⁵.

Uzunca bir süre bukadarlık tevcihi yapılmamıştır. 1792'de Hüseyin Halife mutasarrıf olduğu yarı bukadarlık hissesinden, Seyyid Mustafa ve Seyyid Ahmed lehine feagat etmiştir. Maraş Kadısı Ebubekir Raif Efendi'nin arzı üzerine 30 Ağustos 1792'de verilen ruus-ı hümayun gereğince yarı bukadarlık hissesi Seyyid Mustafa ve Seyyid Mustafa'ya tevcih edilmiştir²⁴¹⁶.

7.9.3.8. Arap Kasım Camii

Arap Kasım tarafından Duraklı Mahallesi'nde inşa ettirilmiştir. Zamanla yıkılmaya yüz tutan cami muhtemelen 1723'te Süleyman Ağa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Bu tarihe kadar Arap Kasım Camii olarak adlandırılan cami, bu tarihten itibaren Arap Kasım ve Süleyman Ağa Camii olarak isimlendirilmiştir²⁴¹⁷. Cami vakfının mütevellileri tevliyet göreviyle birlikte imamlık ya da hatiplik görevlerini beraber yürütmüşlerdir²⁴¹⁸.

Bu camide de cihetler birçok kez el değiştirmiştir. Sürekli el değiştiren cihetlerden biri tevliyet cihetidir. Yüzyılın başlarında vakfın mütevellisi Mehmed'tir²⁴¹⁹. Şeyh Ömer isimli biri, Ağustos 1714'te Mehmed öldü diyerek tevliyet cihetini kendine tevcih ettirmiştir. Ancak Mehmed Divan'a müracaat edip usulsüzlük olduğunu iddia edince söz konusu cihet Temmuz 1715'de kendisine iade edilmiştir²⁴²⁰. Vakfın tevliyet ve imamet cihetleri 1717'de bir kez daha el değiştirmiş, bu cihetler Derviş Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁴²¹. Bu değişimden sonra Şeyh Ömer, Mehmed'ten cihetlerini aldığı için şikâyetçi olmuş ve söz konusu cihetler Mayıs 1720'de tekrar Şeyh Ömer'e tevcih edilmiştir²⁴²². Ancak birkaç ay içinde bu kez de Şeyh Ömer'e tevcih edilen bu cihetler

²⁴¹³ VGMA, AT, d., nr.233_142, s.27/2

²⁴¹⁴ VGMA, AT, d., nr.241, s.179/2

²⁴¹⁵ VGMA, AT, d., nr.241, s.280/3

²⁴¹⁶ COA, C.EV., 112/5593.

²⁴¹⁷ VGMA, HD, nr.1119, s.386., 1145: s.87.

²⁴¹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.79-80.

²⁴¹⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.66.

²⁴²⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.68.

²⁴²¹ VGMA, HD, nr.1157: s.71.

²⁴²² VGMA, HD, nr.1157, s.74.

Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁴²³. Daha da ilginç olan ise aynı yılın sonlarında cihetlerin Derviş Mehmed ve Mustafa isimlerine tevcih edilmesidir²⁴²⁴.

Tevliyet cihetinin bu kadar sık el değiştirmesi cihetlerde hak iddia eden şahısların, camiye ilk yaptıran Arap Kasım ile yeniden inşa ettiren Süleyman Ağa'nın soyundan gelmeleriyle ilgili olabileceği gibi cihetlerin askerî beratıyla tevcih edilmesiyle de ilgili olabilir. Zira bu suretle olan atamalarda cihetlere müdahaleler kolay olmaktadır, askerî beratıyla imam olarak atanan Mehmed Efendi'ye bazı kişiler müdahale edince mahalle halkının müracaatı üzerine 16 Eylül 1725'te askerî beratı, maliye kalemine kaydedilerek maliye beratı verilmiştir²⁴²⁵.

Cami vakfının mütevellilerinden yolsuzluk yaptıkları için azledilenler olmuştur. Bunlardan biri müteveli Ahmed'tir. 1726'da vakıf malını yediği gerekçesiyle azledilmiş yerine Şeyh Mehmed atanmıştır²⁴²⁶. Şeyh Mehmed ölünce Abdullah bin Ömer 1727-28'de müteveli olarak atanmıştır²⁴²⁷. 1757/1758'de vakfın mütevellisi Dede Abdullah'ın vazifesinden Molla Ahmed lehine feragat etmesiyle vakfın mütevellisi bir kez daha değişmiştir²⁴²⁸. Caminin çerağdar, ferraş, loğ-keş gibi bakım onarım ve temizlik işleri ile ilgili görevlendirmeler de bulunmaktadır.

7.9.3.9. Arasa (Timur Paşa) Camii

Hayrullah Mahallesi, Şehit Üzümcü Ali Efendi Caddesi'nde yer alan cami günümüzde "Arasa Camii" olarak bilinmektedir. Arşiv belgelerinde bânîsinin ismine izafeten "Timurcu Paşa Cami", bulunduğu mahalleden dolayı "Cıgıcığlar Camii", yakınlarında bir zahire pazarı bulunduğu için de "Arasa Camii" olarak farklı isimlerle yer almıştır. XVII. asrın ikinci yarısında inşa ettirildiği düşünülen caminin minaresi daha sonraki yıllarda M. 1707-1708'de inşa ettirilmiştir²⁴²⁹. Hasan Arslan, XVII. Yüzyılda Maraş Sancağı isimli araştırmasında 1689 yılına ait vakıf tahrir defterlerinde ismi bulunmayan caminin 1695 tarihli vakıf tahrir defterlerinde günlük dört akçeden aylık yüz yirmi akçe gideri bulunduğunu tespit etmiştir. Bu bilgiye dayanarak caminin 1691-92 yılları arasında inşa ettirildiğini, vakfın ilk müteveli ve imamının Ahmed isminde biri olduğunu belirtmektedir²⁴³⁰.

Kalabalık bir cemaati olan camide ikinci bir imam (imam-ı sâni) görev yapmaktaydı²⁴³¹. Caminin bulunduğu mahallenin *Çakmaklı Mahallesi* olarak zikredilen

²⁴²³ VGMA, HD, nr.1157, s.78.

²⁴²⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.78.

²⁴²⁵ VGMA, AT, d., nr.241, s.167.

²⁴²⁶ VGMA, HD, nr.1091, s.259.

²⁴²⁷ VGMA, HD, nr.1128, s.229.

²⁴²⁸ VGMA, HD, nr.1135, s.29.

²⁴²⁹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, C.I, s.59-60; Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.339.

²⁴³⁰ Arslan, *17. Yüzyılda Maraş*, s.339.s.340.

²⁴³¹ VGMA, HD, nr.1156, s.24.

tevcihle camide Cuma müezzini olmadığından 1710/11’de Hüseyin Cuma müezzini olarak atanmıştır²⁴³².

Cami vakfının mütevelliliği ve imamlık aynı şahsın uhdesindeydi. Timur Paşa Vakfı’nın mütevellisi ve caminin imamı Ahmed 1691-92’de vefat ettiğinde cihetinin oğlu Şeyh Abdullah’a tevcih edilmesi gerekirken İsmail bir şekilde bu görevleri ele geçirmiştir. Şeyh Abdullah’ın cihetlerini kendi adına berat ettiren İsmail 1715’te bu cihetleri oğulları Hasan ve Şeyh Ali’ye devretmiştir. Aynı yıl Ahmed’in oğlu Şeyh Abdullah, “*babam ekmeğidir*” diyerek Hasan ve Şeyh Ali’yi azlettirmiş ve mütevellilik ve imamlık cihetlerini kendi üzerine tevcih ettirmiştir. Fakat 2 Kasım 1728’de Hasan ve Şeyh Ali’nin müracaatları üzerine Şeyh Abdullah’a tevcih edilmiş cihetler yeniden Hasan ve Şeyh Ali’ye tevcih edilmiştir. Şeyh Abdullah bir kez daha şikâyetçi olunca Maraş kadısı Mustafa Efendi arz göndermiş ve Ocak 1723’te Hasan ve Şeyh Ali’ye tevcih edilmiş olan imamlık ve tevliyet cihetleri bir kez daha Şeyh Abdullah’a tevcih edilmiştir²⁴³³.

Şeyh Abdullah’ın ne kadar süre ile bu cihetlere tasarruf ettiği tespit edilememektedir. Bununla birlikte 1787’de mahkemeye müracaat eden Ahmed Raşid Efendi’nin, vefat eden babası Ahmed Efendi’nin mutasarrıf olduğu 1/6 hisse imamlık ve tevliyet cihetlerinin kendisine tevcih edilmesini talep etmesi²⁴³⁴ vefatından sonra cihetlerinin evlatları arasında pay edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. 1787’de Timurcu Paşa Vakfı’nın yarısının üçte bir hissesine ise İbrahim mutasarrıftır. İbrahim ölünce görevi Hasan ve Mehmed isimli iki oğluna tevcih edilmiştir²⁴³⁵.

7.9.3.10. Ayşe Hatun Camii

Bânisi Ayşe Hatun isimli bir hayırseverdir. Haznedarlı Mahallesi’nde bulunmaktaydı. Vakfiyesi bugüne dek tespit edilemeyen camiye 1720 ve 1729 yıllarında hatip, ferraş ve çerağdar atanmış, bu tarihten sonra herhangi bir görevlendirme yapılmamıştır²⁴³⁶.

7.9.3.11. Bayezidli Camii

Yörük Selim Mahallesi, Gazi Mustafa Kuşçu Caddesi’nde bulunmaktadır. Şer’iye Sicilleri’nde ve Şahsiyet Kayıt Defterleri’nde Çavuşlu Mahallesi’ndeki cami “Bayezid Camii” ve “Bayazıtlı Abdullah Bey Camii” olarak tanımlanmaktadır²⁴³⁷. Kasım 1618 tarihli İskenderoğlu Hacı Bayezid vakfiyesinde, vâkıfın Çavuşlu Mahallesi’nde hücrelerden oluşan bir medrese, bir mescit ve bir mektep inşa ettirdiği

²⁴³² VGMA, HD, nr.1157, vr.39a.

²⁴³³ COA, C.EV., 448/22693.

²⁴³⁴ VGMA, AT, d., nr.265, s.155/1.

²⁴³⁵ VGMA, AT, d., nr.265, s.208/2.

²⁴³⁶ VGMA, HD, nr.1139, s.33; nr.1157, s.75.

²⁴³⁷ Özkarcı, *Kahramanmaraş’ta Türk Varlıkları*, s.70.

belirtilmektedir²⁴³⁸. Yine Bayezidli ailesine mensup Kalender, Süleyman ve Ahmed Paşa vakfiyelerinde caminin cedd-i emceddleri olan Hacı Abdullah Bey tarafından yaptırıldığı dile getirilmektedir. Üzerindeki kitabeden günümüzdeki minarenin 1805 yılında Kalender Paşa tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Mevcut cami ise 1960-1965 yılları arasında Ali Manga'nın önyak olmasıyla hayırsever mahalle sakinlerince inşa ettirilmiştir²⁴³⁹.

Araştırma döneminde Maraş'ta Çavuşlu²⁴⁴⁰, Divanlı²⁴⁴¹ ve Dindarlı Mahallelerinde²⁴⁴² de Hacı Bayezid Cami isminde camiler bulunduğu ve bu camilere atamalar yapıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde vakıf müesseselerinde çeşitli cihetlere mutasarrıf olanların, cihetlerine yapılan müdahalelere dair çok sayıda şikâyeti arşiv belgelerine yansımışken Bayezidli Camii ismiyle kayıtlarda yer alan camilerin görevlilerinin cihetlerine müdahale edildiği ile ilgili herhangi bir şikâyeti bugüne değin tespit edilememiştir.

7.9.3.12. Bali Bey Camii

Araştırma esnasında Duraklı Mahallesi'nde Bali Bey Camii²⁴⁴³, Divanlı Mahallesi'nde ise Bali Bey Mescidi²⁴⁴⁴ isimli müesseseler tespit edilmiştir. Divanlı Mahallesi'ndeki Bali Bey Mescidi'ne 1722-23'te minber yaptırılarak camiye dönüştürülmüştür²⁴⁴⁵. Bu durum, birbirine komşu iki mahallenin sınırında yer alan caminin zaman içinde mahallelerin sınırlarının değişmiş olmasıyla ilgili olmalıdır. Bali Bey Mescidi'ne imam, müezzin ve çerağdar atamaları yapılmıştır²⁴⁴⁶.

7.9.3.13. Bektutiye (Çınarlı) Camii

Fevzi Paşa Mahalesi, Aladağ Sokak'ta bulunan caminin inşa kitabesi olmadığından kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Dedesi Nasreddin Mehmed Bey (1339-1442) tarafından Bektutlu Mahallesi'nde bina ettirilen Kadı (Bektutiye) Medresesi'nin kendisi tarafından tamir ettirildiği Alaüddevle Bey'in H. 906/ M 1500 tarihli vakfiyesinde ifade edilmektedir²⁴⁴⁷. Alaüddevle Bey'in 24 Nisan 1510 tarihli vakfiyesinde, medresede öğrencilerinin ve mahalle halkının beş vakit namaz kılmaları için medresenin yanında bir mescit bina ettirildiği belirtilmektedir²⁴⁴⁸. Vakfiyelerdeki bu ifadelerden mescidin 1500 ile 1510 yılları arasında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde medreseden bir eser kalmamışken cami halen kullanılmaktadır.

²⁴³⁸ VGMA, d., nr.1961, s.n.6, s.36.

²⁴³⁹ Öztürk, "Bayazıtıoğlu Vakıfları", s.45.

²⁴⁴⁰ VGMA, HD, nr.1157, vr.38b.

²⁴⁴¹ VGMA, HD, nr.1157, vr.39a.

²⁴⁴² VGMA, HD, nr.1157, vr.39b.

²⁴⁴³ VGMA, HD, nr.1157, vr.36b.

²⁴⁴⁴ VGMA, HD, nr.1119, s.386; nr.1157, vr.38b.

²⁴⁴⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.87.

²⁴⁴⁶ VGMA, HD, nr.1157, vr.36b, 38b, vd.

²⁴⁴⁷ VGMA, d. nr.590, s.105, s.n. 98

²⁴⁴⁸ VGMA, d., nr.1966, s.150, s.n. 166

Bektutiye Camii, Kadı Medresesi ve Alaüddevle Bey Mescidi, Çınarlı Camii olarak anılan cami günümüzde Bektutiye Camii ve bahçesindeki ulu çınar ağaçları sebebiyle Çınarlı camii olarak bilinmektedir²⁴⁴⁹.

7.9.3.14. Boğazkesen (Ekmekçi Ali Ağa) Camii

Ekmekçi Mahallesi Boğazkesen Caddesi'nde bulunan caminin inşa kitabesi olmadığı için yapım tarihi bilinmemektedir. Dulkadiroğlu hükümdarı Alaüddevle Bey'in (1480-1515) Ekmekçibaşısı Hacı Ali Ağa tarafından 1480-1515 yılları arasında yaptırılmıştır²⁴⁵⁰. Arşiv belgelerinde Ekmekçi Ali Mescidi²⁴⁵¹, Etmekçi Ali Camii²⁴⁵², Etmekçi Hacı Ali Camii²⁴⁵³ olarak isimlendirilmiştir. Evliya Çelebi ise caminden "Boğazkesen Camii" olarak bahsetmektedir.

Yüzyılın başlarında vakfın tevliyeti ve caminin imametine Seyyid İbrahim mutasarrıfken hisselerini Ahmed ve Mahmud'a devretmiştir. Ahmed ve Mahmud ortaklaşa mutasarrıflarken Maraş kadısı Yusuf Efendi'nin arzı ile Mahmud'un hissesi 8 Haziran 1713'te Ahmed'e tevcih edilmiştir²⁴⁵⁴. Daha sonra Seyyid Yakup Efendi tevliyet ve imamet cihetlerine mutasarrıf olmuş, Ali ve Şeyh Ahmed isimli kişiler vazifesine müdahae ettikleri için 21 Mart 1726 beratı yeniden kendi adına yazılmıştır²⁴⁵⁵.

7.9.3.15. Debbagzâde Ahmed Efendi (Mush Bey) Camii

Çiçekli / Seksenler Mahallesi'nde bulunan cami Mush Bey tarafından yaptırılmıştır. 1715'te mescit iken²⁴⁵⁶ 1717'de Ahmed Halife tarafından minber yaptırılarak camiye çevrilmiş, Ahmed ve Mustafa isimli kişiler hatip olarak atanmışlardır²⁴⁵⁷. 1731'e gelindiğinde cami harabeye dönüp namaz kılınamaz olunca Debbagzade Ahmed Efendi tarafından yeniden yaptırılmış hitabet ciheti ise Mustafa ve Mehmed isimli kişilere ortaklaşa tevcih edilmiştir²⁴⁵⁸. Cami zamanla eskiyince 1756/1757'de bu kez de Debbagzâde Hacı Mehmed Zeki tarafından yeniden mescit olarak inşa ettirilmiştir²⁴⁵⁹. İki yıl sonra Hacı Mehmed Zeki Efendi tarafından minber yaptırılarak camiye çevrilmiş hitabet ciheti Mustafa ve Ahmed halifelere ortaklaşa tevcih edilmiştir²⁴⁶⁰.

²⁴⁴⁹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.82.

²⁴⁵⁰ Özkarcı, *age*, s.100-101.

²⁴⁵¹ VGMA, HD, nr.1157, vr.40b.

²⁴⁵² VGMA, HD, nr.1157, vr.39b,40b.

²⁴⁵³ VGMA, HD, nr.1145, s.108, 1154, s.68,70 vd.

²⁴⁵⁴ VGMA, AT, d., nr.234, s.239.

²⁴⁵⁵ VGMA, AT, d., nr.241, s.304.

²⁴⁵⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.67.

²⁴⁵⁷ VGMA, HD, nr.1157, s.70.

²⁴⁵⁸ VGMA, HD, nr.1145, s.81.

²⁴⁵⁹ VGMA, HD, nr.1135, s.28.

²⁴⁶⁰ VGMA, HD, nr.1135, s.36.

7.9.3.16. Dede Mehmed Camii

Günümüze kadar gelebilen camilerdendir. Günümüzde daha çok Çınarlı Camii olarak bilinen camii Sakarya Mahallesi Kütahya Sokak'tadır²⁴⁶¹. Vakfiyesi tespit edilememiştir. İnşa kitabesine göre 1671/1672'de Dede Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Caminin temizlik ve bakım onarımı ile ilgili görevlilerin yanında bir de su yolcusu vardı²⁴⁶².

Yüzyıllık atama kayıtları incelendiğinde imam ve hatiplerin vazifelerine en fazla müdahale olan cami vakıflarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Cihetlerin bu kadar el değiştirmesinde hem naib hem de mütevellilerin talepleri etkili olmuştur. Yüzyılın başlarında caminin imamı Ahmed aynı zamanda yarı hitabet cihetine mutasarrıftır. İbrahim, Ahmed'in tasarrufunda olan bu cihetleri kendine tevcih ettirmiş, Ahmed'in müracaatı üzerine söz konusu cihetler naib arzıyla 1708/1709'da tekrar Ahmed'e tevcih edilmiştir. Söz konusu cihetlerin Ahmed'ten sonra bir kez daha İbrahim'e tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Zira caminin imamı olan ve aynı zamanda yarı hitabet cihetine tasarruf eden İbrahim'in vazifesine bazı kimseler müdahale ettiği için cihetleri 1720/1721 ibka edilmiştir. Ancak bir yıl sonra vakfın mütevellisinin arzında ise İbrahim'in haksız yere Sinan'ın cihetini ele geçirdiği arz edilmekte ve söz konusu cihetlerin Sinan'a tevcih edilmesi istenmektedir²⁴⁶³. Naibin arzına rağmen 1723/1724'te İbrahim mutasarrıf olduğu cihetlerden imamlık cihetini kardeşi Mehmed'e devredebilmiştir²⁴⁶⁴.

Yüzyıllık süre zarfında benzer birçok atama bulunmaktadır. Tarafların birbirlerini sürekli şikâyet ettiği durumlarda merkez son çare olarak ciheti taraflara şartlı olarak tevcih etmiştir. Caminin imamı ve hatibi Hamza'dan sonra oğulları Abdülkerim ve Abdurrahim babalarının cihetlerine mutasarrıflar iken İbrahim hitabet cihetini, Hasan ise imamet cihetini haksız yere kendi isimlerine berat ettirdiklerini naib arz edince söz konusu cihetler Nisan 1733'te Abdülkerim ve Abdurrahim'e tevcih edilmiştir²⁴⁶⁵. Ancak bu sefer de Derviş Mehmed ve İbrahim, Anadolu Kazaskerine müracaat ederek Abdülkerim ve Abdurrahim'in haksızlıkla cihetleri ele geçirdiklerini iddia etmişlerdir. Anadolu kazaskerinin ilamı ile cihetler bir kez daha el değiştirmiş Haziran 1733'te Derviş Mehmed ve İbrahim'e tevcih edilmiştir²⁴⁶⁶.

Yaklaşık iki yıl sonra Maraş naibinin gönderdiği arzla imamet ve hitabet cihetlerinin Abdülkerim ile kardeşi Abdurrahim'in hakkı olduğu bildirilince, İstanbul'da bulunan Hasan bin İsmail, Mehmed bin İsa, Hacı Mehmed bin Abdullah ve Hacı Ali bin Abdullah Anadolu Kazaskeri huzurunda şahit olarak dinlenmişlerdir. Şahitler

²⁴⁶¹ Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Varlıkları*, s.118.

²⁴⁶² VGMA, HD, nr.1139, s.331.

²⁴⁶³ VGMA, HD, nr.1157, s.79,84.

²⁴⁶⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.88.

²⁴⁶⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.79, 86.

²⁴⁶⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.88.

Abdulkerim ve Abdurrahim lehine ifade verince Anadolu Kazaskeri Pirizâde Mehmed'in ilamı ile cihetler bir kez daha el değiştirmiş Ağustos 1734'te Abdulkerim ve Abdurrahim'e tevcih edilmiştir²⁴⁶⁷

Bu arada naib değişmiş olmalı ki Maraş naibi bu kez de İbrahim ve Derviş Mehmed kardeşlerin haklı olduklarına dair arz göndermiş ve Anadolu kazaskeri Mehmed Raşid'in ilamı cihetler bir kez daha Abdulkerim ve Abdurrahim'in üzerinden alınarak İbrahim ve Derviş Mehmed kardeşlere tevcih edilmiştir²⁴⁶⁸. Yaklaşık bir yıl sonra evlad-ı vakıftan Dede Ebubekir, Şeyh İbrahim, Şeyh Ali, Seyyid Ahmed ve Mehmed isimli kişiler İstanbul kadısına müracaat etmişler İbrahim ve Derviş Mehmed'in cahil ve na-ehil olduklarını ifade etmişlerdir. Böylece İstanbul kadısının ilamıyla cihetler bir kez daha Abdulkerim ve Abdurrahim kardeşlere tevcih edilmiştir²⁴⁶⁹.

Bu kadar şikâyetten sonra tarafların arasındaki nizanın son bulması için cihetler iki hisseye ayrılmış, hangi taraf diğerini şikâyet ederse şikâyet edenin hissesinin karşı tarafa tevcih edileceği belirtilerek taraflara ortaklaşa tevcih edilmiştir²⁴⁷⁰

Cihetleri ele geçirmedeki usulsüzlüklerden biri de cihete mutasarrıf olan kişinin haberi olmadan cihetini bir başkasına devretmiş gibi gösterilmesidir. Halil ve Seyyid İbrahim caminin hitabet cihetine ortaklaşa mutasarrıflar iken Ali isimli biri Halil'in hissesini kendisine devretmiş gibi göstererek ciheti kendi adına berat ettirmiş ancak Halil'in müracaatı üzerine 1762'de tekrar Halil'e tevcih edilmiştir²⁴⁷¹. Cihetlere mutasarrıf olabilmek için gösterilen bu çaba cami vakfının zengin gelir kaynaklarına sahip olmasıyla ilgili olmalıdır.

7.9.3.17. Dede Hüseyin Camii

Şeyh Mahallesi'nde bulunan cami günümüze kadar gelememiştir. Vakfiyesi tespit edilemeyen vakfın 1708 yılındaki mütevellisi Seyyid Ali'dir. 1717-18'de ise mütevellî Hacı Mehmed'tir. Hacı Mehmed ölünce oğlu Şeyh Hüseyin mütevellî olmuştur. Camiye en son 1766-67'de müezzin atanmıştır²⁴⁷². Bu tarihten sonra bir atama yapılmamış olması caminin zaman içinde kullanılamaz hale gelmesiyle ya da başka bir hayırsever tarafından yeniden inşa ettirilmesiyle alakalı olmalıdır.

7.9.3.18. Dulkadirzade (Ebubekir) Camii

Dulkadiroğullarından bir hayırsever tarafından Duraklı Mahallesi'nde inşa ettirilen, günümüze kadar gelemeyen caminin vakfiyesi olmadığı için ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Zamanla yıkılmaya yüz tutunca Ebubekir tarafından yeniden

²⁴⁶⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.79.

²⁴⁶⁸ VGMA, HD, nr.1145, s.94.

²⁴⁶⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.98.

²⁴⁷⁰ VGMA, HD, nr.1145, s.99.

²⁴⁷¹ VGMA, HD, nr.1156, s.15.

²⁴⁷² VGMA, HD, nr.1156, s.22.

inşa ettirilmiştir²⁴⁷³. 1718-19'da Ebubekir isimli mütevellinin beratinın yenilenmesi²⁴⁷⁴, vakıf tesis edenlerin genellikle tevliyeti kendilerine şart etmeleri camiye yeniden inşa ettiren Ebubekir'in yüzyılın ilk çeyreğinde hayatta olduğunu düşündürmektedir. Ebubekir'den sonra tevliyet Maraş kadısı Yusuf'un arzıyla 1729-30'da oğulları Ali ve Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁴⁷⁵. Camide vaiz, müezzin ve loğkeş gibi görevliler ile ayrıca bir de *Cuma Müezzini* görev yapmıştır²⁴⁷⁶.

7.9.3.19. Dulkadirzade Seyyid Mustafa Camii

Dulkadiroğulları'ndan Seyyid Mustafa tarafından²⁴⁷⁷ Alemlî Mahallesi'nde önce mescit olarak yaptırılmış, 1732-33'te yeterli genişlikte olduğundan içine minber yaptırılarak camiye çevrilmiştir²⁴⁷⁸. Vakfiyesi tespit edilemeyen cami günümüze kadar gelememiştir. 1705'ten 1780'e kadar imam, hatip, çerağdar ve ferraşların atama kayıtları bulunmaktayken söz konusu dönemde müteveli görevlendirilmesi tespit edilememiştir.

7.9.3.20. Eşkiya Hacı Mustafa Camii

Haznedarlı Mahallesi'nde Hacı Mustafa, Derviş Mustafa, Derviş Hacı Mustafa, Eşkiya Hacı Mustafa Camii olarak farklı isimlerle anılan²⁴⁷⁹ caminin aynı hayırsever tarafından inşa ettirildiği görevli atamalarının mukayesesinden anlaşılmaktadır²⁴⁸⁰.

Görevini terk eden hatip Ali bin İdris'in yerine caminin bânisinin yeğeninin atanması caminin XVI. asır sonları ile XVII. asır başlarında inşa ettirildiğine işaret etmektedir²⁴⁸¹. Ayrıca 1719/20'den önce hayırseverin unvanının önünde "Eşkiya" sıfatı görülmezken bu tarihten itibaren böyle isimlendirilmiştir. Camiyi inşa ettiren Hacı Mustafa'nın eşkiyalık faaliyetlerine karışmasından dolayı böyle isimlendirilmiş olması muhtemeldir. Günümüze kadar gelemeyen caminin vakfiyesi bulunmamaktadır. Bânisinin statüsü ve hangi aileye mensup olduğu ile ilgili fikir verecek bir belge tespit edilememiştir. Camiye imam, hatip, müezzin, çerağdar gibi görevlilerin yanında cuma günleri için "Cuma Müezzini" görev yapmaktaydı²⁴⁸².

7.9.3.21. Sultan Süleyman Han Camii

Maraş Kalesi'nde bulunan cami Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiştir. Cami vakıflarından olan bir göz tahtani ev zamanla harabeye dönüp

²⁴⁷³ VGMA, HD, nr.1157, vr.38b.

²⁴⁷⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.75.

²⁴⁷⁵ VGMA, HD, nr.1139, s.332.

²⁴⁷⁶ VGMA, HD, nr.1139, s.332.

²⁴⁷⁷ Aynı isimle İsa Divanlı Mahallesi'nde de 1827-28'de yaptırılmış bir cami bulunmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Özkarcı, *Kahramanmaraş'ta Türk Kültür Varlıkları*, s.91-93.

²⁴⁷⁸ VGMA, HD, nr.1145, s.87.

²⁴⁷⁹ VGMA, HD, nr.s.54.

²⁴⁸⁰ VGMA, HD, nr.1157, s.71,73.

²⁴⁸¹ VGMA, HD, nr.1157, s.69.

²⁴⁸² VGMA, HD, nr.1157, s.76

oturulamaz hale gelince Ahmed isimli birine ait olan köşker dükkânı ile Temmuz 1719'da istibdal edilmiştir²⁴⁸³. Cuma ferraşı²⁴⁸⁴, müezzin ve müremmim gibi görevli atamaları bulunmaktadır.

7.9.3.22. Veli Pirlioğlu Hacı Mehmed Camii

Duraklı Mahallesi'ndeki cami günümüze gelememiştir. Vakfiyesi tespit edilememiştir. Veli Pirli oğlu Hacı Mehmed tarafından inşa ettirilen cami H. 1126'dan önce Hacı İsa oğulları tarafından tamir ettirilmiştir. XVIII. asırda mütevellî, imam, hatip ve ferraş atamaları yapılmıştır²⁴⁸⁵.

7.9.3.23. Hacı Mehmed Bey (Boyalı Karyesi) Camii

Mehmed Bey isimli bir hayırsever tarafından Boyalı Karyesi'nde inşa ettirilen caminin vakfiyesi bulunmamaktadır. 1713 senesinden 1723'e kadar Boyalı Karyesi Camii olarak isimlendirilen cami 1723'ten itibaren ise Hacı Mehmed Bey Camii olarak isimlendirilmiştir²⁴⁸⁶. Bu durumda cami söz konusu tarihler arasından Mehmed Bey tarafından yeniden yaptırılmış olmalıdır.

Askerî sınıfa mensup olduğu unvanından anlaşılan Mehmed Bey'in mensup olduğu aile ile ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Vakfın mütevellîlerinden iki isim edilebilmiştir. 1723'teki mütevellîsi Seyyid Bektaş'tır²⁴⁸⁷, ilerleyen yıllarda tevliyet cihetine kimse rağbet etmemiş; bu sebeple hatiplik ciheti ile birlikte tevliyet ciheti 1769'da Hacı Mehmed Bey'in evladından Seyyid Hasan'a tevcih edilmiştir²⁴⁸⁸.

7.9.3.24. Ebubekir Paşa (Beşânlı) Camii

Beşânlı Ebubekir Paşa Camii, Camustil nâhiyesine tabi Beşânlı köyünde Kızılcapınar yakınlarında bulunmaktaydı. Cami vakfının boş olân tevliyet ve dersiâmlık cihetleri Ağustos 1725'te Seyyid Süleyman ve Seyyid Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁴⁸⁹.

Vâkıf Ebubekir Paşa'nın kim olduğunu tespit etmek mevcut bilgilerle mümkün değildir. Bununla birlikte 1691/92 ve 1704/05 tarihlerinde iki farklı Ebubekir Paşa'nın Maraş'a atandığı tespit edilmiştir. Bu iki isimden birinin söz konusu vakfı kurmuş olması ihtimal dâhilindedir²⁴⁹⁰.

²⁴⁸³ COA, A. DVNS.ŞKT., nr.81, s.357/4.

²⁴⁸⁴ VGMA, HD, nr.1119, s.389.

²⁴⁸⁵ VGMA, HD, nr.1135, s.20; nr.1145, s.114; nr.1148, s. 64,76; nr.1157, s.66, 82.

²⁴⁸⁶ VGMA, HD, nr.1157, s.64, 87.

²⁴⁸⁷ VGMA, HD, nr.1119, s.385.

²⁴⁸⁸ VGMA, HD, nr.1146, s.19.

²⁴⁸⁹ VGMA, HD, nr.:1091, s.257.

²⁴⁹⁰ Bu iki isimden biri aslen Malatya'lı olup Yeniçeri Ocağı'ndan yetişen Ebubekir Paşa, diğeri ise Divrik'li Ebubekir Paşa'dır. Bkz. *Sicill-i Osmanî*, C.2, s.432.

7.9.3.25. Mengüş Bey (Ağabeyli Karyesi) Camii

Bertiz Nahiyesi Ağabeyli Karyesi'ndeki cami, Mengüş Bey Mescidi²⁴⁹¹ ve Mengüş Bey Camii²⁴⁹², Ağabeyli ve Arslan Beyli Camii²⁴⁹³ olarak geçmektedir. Camiye imam, hatip ve ferraş atamaları bulunmaktadır²⁴⁹⁴.

7.9.3.26. Diğer Camiler

Hurufat defterlerinde haklarında bir ya da iki atama kaydı bulunan ve bu kayıtlarda da bulunduğu mahalle ya da karye belirtilmeyen camiler yer almaktadır. Bunlardan biri Danişmendli Camii'dir. Bu cami ile ilgili tek bilgi Kasım 1712'de imam atandığıdır²⁴⁹⁵.

7.9.3.27. Abdi Efendi Mescidi

Etmekçıyan Mahallesi'ndeki bir mescit Abdi Efendi tarafından tamir ettirildiği için bu isimle anılmıştır. Şubat 1711'de Ali bin Mehmed mescite imam olarak atanmıştır²⁴⁹⁶. Bu atamanın ihtiyaçtan dolayı olması Mescidin söz konusu yılda tamir ettirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ali bin Mehmed on yıla yakın bir süre imam olarak görev yapmış Mehmed isimli biri vazifesine müdahale ettiği için Şubat 1725'te beratı yeniden yazılmıştır²⁴⁹⁷. Mescit hakkında başka bir kayıt bulunmamaktadır.

7.9.3.28. Ahmed Bey Mescidi

Alemli Mahallesi'nde bulunan bu mescit hakkında araştırma dönemi içinde iki atama kararı bulunmaktadır. Bunlardan 1722-23 tarihli olanında mescit, Ahmed Çelebi tarafından tamir ettirildiği için Ahmed Çelebi Mescidi²⁴⁹⁸ olarak ifade edilmektedir. 1726-27 tarihli olanda²⁴⁹⁹ ise ismi Ahmed Bey Mescidi olarak geçmektedir. Çelebi unvanı Osmanlılarda özellikle XIV. asırdan XVIII. asra kadar kültürlü yüksek tabakaya mensup olanlar için kullanıldığından²⁵⁰⁰ Ahmed Çelebi ve Ahmed Bey aynı kişi olmalıdır.

7.9.3.29. Ahmed Efendi Mescidi

Ahmed Efendi tarafından Divanlı Mahallesi'nde müceddeden inşa ettirilmiştir. Bu mescit ile ilgili iki atama kaydından ilki²⁵⁰¹ Mart 1739 tarihli olduğuna göre bu tarihte ya da daha önce inşa ettirilmiş olmalıdır. Bu tarihte mescidin müezzini ve çerağdarı olmadığından Mehmed Çerişî? müezzin ve çerağdar olarak atanmıştır.

²⁴⁹¹ VGMA, HD, nr.1157, s.56.

²⁴⁹² VGMA, HD, nr.1156, s.21.

²⁴⁹³ VGMA, HD, nr.1157, s.73.

²⁴⁹⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.114; nr.1154, s.70; nr.1157, s.63, 69.

²⁴⁹⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.62.

²⁴⁹⁶ VGMA, HD, nr.1157, vr.39b.

²⁴⁹⁷ VGMA, HD, nr.1157, vr.48b.

²⁴⁹⁸ VGMA, HD, nr.1157, s.87.

²⁴⁹⁹ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

²⁵⁰⁰ Mehmet İpşirli, "Çelebi", *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.259.

²⁵⁰¹ VGMA, HD, nr.1145, s.109.

7.9.3.30. Akçakoyunlu Mahallesi Mescidi

Akçakoyunlu Mahallesi'nde bulunan bu mescit ile ilgili Temmuz 1776 tarihli bir tevcihten başka bir bilgi ya da belge tespit edilemediğinden²⁵⁰² ne zaman inşa ettirildiği ne kadar süreyle hizmet verdiği tespit edilememiştir.

7.9.3.31. Âl-i Mirza Mescidi

Dalkaralı Mahallesi'nde bulunan mescitte Mehmed ve Ahmed isimlerindeki iki imam görevliyken Ocak 1733'te Mehmed hissesini rızasıyla Ahmed'e devretmiş²⁵⁰³, Ahmed bir yıl sonra sebepsiz yere önce azledilmiş kısa bir süre sonra Aralık 1734'te tekrar atanmıştır²⁵⁰⁴.

7.9.3.32. Alaca Bey Mescidi

Alaca Bey tarafından Kara Maraş Mahallesi'nde inşa ettirilmiştir. Mayıs 1709'da imam atanması haricinde mescit hakkında başka bir bilgi ya da belge bulunmamaktadır.

7.9.3.33. Alemli Mahallesi Mescidi

Mahallenin adıyla anılan mescit 1698'den önceki yıllarda inşa ettirilmiştir. Mescidin imamlık cihetine Hacı Mehmed ve Ahmed isimli iki kişi iştiraken mutasarrıflar iken Ahmed vefat etmiş; Hacı Mehmed de görevden oğlu Abdunnebi lehine çekilmiş ve imamet ciheti Mayıs 1731'de müstakilen Abdunnebiye tevcih edilmiştir²⁵⁰⁵. Ancak birkaç yıl sonra Hüseyin isimli kişi bir yolunu bularak Abdunnebi'nin cihetini kendine tevcih ettirmiştir. Maraş Naibi Mehmed'in arzı üzerine imamet ciheti Ekim 1734'te bir kez daha Abdunnebi'ye tevcih edilmiştir²⁵⁰⁶.

7.9.3.34. Davut Bey Mescidi

Bostancıyan Mahallesi'ndeki mescide 1755 ve 1772 yıllarında iki kez müezzinlik ciheti tevcih edilmiştir. 1755'te günlük yarım akçe ücret ile müezzin Osman vefat edince vazifesi oğlu Durdu Mehmed'e tevcih edilmiştir²⁵⁰⁷. 1772'de ise mescidin müezzini Ahmed vefat edince oğlu Osman'a tevcih edilmiştir²⁵⁰⁸.

7.9.3.35. Emine Hatun Mescidi

Haznedarlı Mahallesi'nde bulunan mescidin ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. 1720/21'de mescite minber yaptırılarak camiye çevrilmiş ve bir hatip atanmıştır²⁵⁰⁹. İmam, hatip ve çerağdar atamaları bulunmaktadır.

²⁵⁰² VGMA, HD, nr.1151, s.45.

²⁵⁰³ VGMA, HD, nr.1145, s.85.

²⁵⁰⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.94.

²⁵⁰⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.78.

²⁵⁰⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.93.

²⁵⁰⁷ VGMA, HD, nr.1149, s.24.

²⁵⁰⁸ VGMA, HD, nr.1135, s.15.

²⁵⁰⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.80.

7.9.4. Camiye Dönüştürülen Mescitler

Hayırseverler tarafından mahalle ya da köylerde inşa ettirilen mescitler, cemaatin çoğalması veya yakın yanında cami olmaması halinde mescite “*minber vaz’ edilerek*” camiye dönüştürülürdü. Ancak bunun için “*izn-i hûmayun*” alınması zorunluydu²⁵¹⁰. Gerekli izin alınıp mescit camiye dönüştürüldüğünde hatip kadrosu açılır ve bu kadroya atama yapılırdı. Bu kadroya minberi yaptıran kişi ya da onun ricasıyla başkaları da atanabilirdi. Kumarlı Mahallesi’ndeki Şems Hatun Mescidi minber vaz’ edilerek camiye dönüşünce Haziran 1735’te hatip olarak minberi yaptıran Mehmed Halife atanmıştır²⁵¹¹. Zeytun Karyesi’nden Hanifi camiye dönüştürdüğü köyün camisine Aralık 1726’da hatip olarak atanmıştır²⁵¹². Kuyucak Mahallesi’ndeki mescite ise minberi yaptıran Süleyman Efendi’nin iltimasıyla imam ve hatip atanmıştır²⁵¹³. Mescitler minber yaptırılarak camiye dönüştürüldüğü için kimi zaman mescit kimi zaman ise cami olarak nitelendirilmişlerdir.

Tablo 7.2. Camiye Dönüştürülen Mescitler

Mescidin Adı	Bulunduğu Mahalle	Camiye Dönüştüğü Yıl	Minberi Yaptıran Kişi/Kişiler
Emine Hatun Mescidi ²⁵¹⁴	Haznedarlı Mahallesi	1720/21	Hacı Mustafa
Hoca Kömür Mescidi ²⁵¹⁵	Seksenler Mahallesi	1134 (1721/22)	Hacı Musa.
Osman Efendi Mescidi ²⁵¹⁶	Hacı Mehmedli Mahallesi	1137 (1724/25)	-
İmam Hüseyinzâde Mescidi ²⁵¹⁷	Delialili Mahallesi	1137 (1724/25)	-
Kuyucak Mahallesi Mescidi	Kuyucak Mahallesi Mescidi	1138 (1725/26)	Süleyman Efendi.
Boğazkesen Mahallesi Mescidi ²⁵¹⁸	Boğazkesen Mahallesi	1138 (1725/26)	-
Zeytun Karyesi Mescidi ²⁵¹⁹	Zeytun Karyesi	1139 (1726/27)	Hanifi.
Hacı Osman Efendi Mescidi ²⁵²⁰	Musalla Mahallesi	1139 (1726/27)	-

²⁵¹⁰ COA, AE.SAMD.III., 1/27; Hoca Durdu Mahallesi’ndeki Debbağlar Köprüsü başındaki Tekke Mescidi’ne İbrahim Maraşî tarafından minber yaptırılarak Cuma namazı kılınması için padişahın izni alınmıştır.

²⁵¹¹ VGMA, HD, nr.1145, s.96.

²⁵¹² VGMA, HD, nr.1128, s.229

²⁵¹³ VGMA, HD, nr.1091, s.257.

²⁵¹⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.80.

²⁵¹⁵ VGMA, HD, nr.1157, s.83.

²⁵¹⁶ VGMA, HD, nr.1119, s.389.

²⁵¹⁷ VGMA, HD, nr.1119, s.390.

²⁵¹⁸ Mahalledeki hamama bitişik vaziyette bulunmaktaydı. Bk. VGMA, HD, nr.1091, s.260.

²⁵¹⁹ VGMA, HD, nr.1128, s.229.

²⁵²⁰ “Musalla’ya” yakın bir yerde bulunmaktaydı. Bk. VGMA, HD, nr.1128, s.231.

Süleyman Efendi Mescidi ²⁵²¹	Kuyucak Mahallesi	1139 (1726/27)	-
Etmekçıyan Mahallesi Mescidi ²⁵²²	Etmekçıyan Mahallesi	1139 (1726/27)	-
Divanlı Mahallesi Mescidi ²⁵²³	Divanlı Mahallesi	1139 (1726/27)	Süleyman Efendi ²⁵²⁴ .
Hacı İbrahim Mescidi ²⁵²⁵	Akçakoyunlu Mahallesi	1140 (1727/28)	Mehmed ve İsmail ²⁵²⁶
Çağlağan Karyesi Mescidi ²⁵²⁷	Çağlağan Karyesi	1140 (1727/28)	Süleyman ²⁵²⁸ .
Şems Hatun Mescidi ²⁵²⁹	Kumarlı Mahallesi	1140 (1727/28)	Mehmed.
Hacı Mustafa Mescidi ²⁵³⁰	Hatuniye Mahallesi	1140 (1727/28)	Ali ²⁵³¹
Adn? Bey Mescidi ²⁵³²	Bulanık Karyesi	1141 (1728/29)	Hüseyin ²⁵³³
Rıdvanzâde Ali Efendi Mescidi ²⁵³⁴	Şekerli Mahallesi	1149 (1727/28)	Rıdvanzâde Ali Efendi
Bulanuklu Karyesi Mescidi ²⁵³⁵	Bulanuklu Karyesi	1159	Hacı Mehmed Halife

7.10. Vakıf Görevlilerinin Atanmaları

Medrese, zaviye, cami, mescit gibi müesseselerdeki kadrolar (cihetler) ölüm, görevi terk etme, azil gibi sebeplerle boş kaldığında veya cihete mutasarrıf olan kişinin kendi rızasıyla bir başkasına devretmek istediğinde; vakfiyedeki şartlara göre müteveli, naib veya vali²⁵³⁶ arzıyla atanırlardı. Bununla birlikte vakıf müessesesinin özelliğine

²⁵²¹ VGMA, HD, nr.1128, s.231.

²⁵²² VGMA, HD, nr.1128, s.232.

²⁵²³ VGMA, HD, nr.1128, s.232.

²⁵²⁴ Aynı tarihlerde Kuyucak Mahallesi'ndeki mescide minber vaz' eden de Süleyman Efendi'dir. Kayıtlarda ikisinin farklı kimseler olup olmadığına dair bir ifade bulunmamaktadır. Ancak, tevcihlerin tarihleri ve iki mahallenin birbirine yakınlığı göz önünde bulundurulursa Kuyucak Mahallesi ve Divanlı Mahallesi'ndeki mescitlere minber vaz' eden Süleyman Efendi'nin aynı şahıs olması muhtemeldir.

²⁵²⁵ Buçukoğlu Camii olarak bilinen cami bu mescittir. "Akçakoyunlu Mahallesi'nde vaki' Hacı İbrahim Mescidi demekle ma'ruf Buçukoğlu Camii'ne nim akçe ile nisf hitabete mutasarrıf olan." VGMA, HD, nr.1135, s.30; Yıldız, *Maraş Vakıf Eserleri*, s.16.

²⁵²⁶ Hatiplik görevi minberi yaptıran Mehmed ve İsmail isimli şahıslara müştereken tevcih edilmiştir. Daha sonra İsmail görevini oğlu Ömer'e Mehmed ise Mehmed Halife'ye devretmişlerdir. VGMA, HD, nr.1145, s.95.

²⁵²⁷ VGMA, HD, nr.1128, s.233.

²⁵²⁸ Caminin hatipliği minberi yaptıran Süleyman'a tevcih edilmiştir.

²⁵²⁹ VGMA, HD, nr.1128, s.233., Yıldız, age, s.28.

²⁵³⁰ VGMA, HD, nr.1139, s.330.

²⁵³¹ Hitabet ciheti minberi yaptıran Ali'ye tevcih edilmiştir.

²⁵³² VGMA, HD, nr.1139, s.332.

²⁵³³ Hitabet ciheti minberi yaptıran Hüseyin'e tevcih edilmiştir.

²⁵³⁴ VGMA, HD, nr.1145, s.102.

²⁵³⁵ VGMA, HD, nr.1148, s.70.

²⁵³⁶ VGMA, HD, nr.1148, vr.59.

göre sayılan bu görevliler haricindeki kişilerin arzıyla da atamalar yapılmıştır. Örneğin Bektaşî tarikatına bağlı olan Çomakbaba ve Bayezid Zaviyesi, Ortaniyabet nahiyesindeki Dede Baba Zaviyesi'nin zaviyedarlığına Hacı Bektaş Veli Âsitânesi Seccâdenişîn'i arzıyla atamalar yapılmıştır²⁵³⁷. Maraş Kalesi'ndeki Sultan Süleyman Camii'nin imam ve müezzin haricindeki görevlileri kale dizdarı üzerine atanmışlardır²⁵³⁸.

Bunların yanı sıra şeyhülislamlık ve kazaskerlik makamına arz-ı haller ile müracaat edilmesiyle de cihetler tevcih edilebilmiştir²⁵³⁹. Şeyhülislamlık ya da kazaskerlik makamına arzuhal gönderildiğinde, defterhanede bulunan mufassal ve evkaf defterlerinden arzuhal sahibinin iddiaları kontrol edilir, defterhaneden yapılan derkenâr'a göre atama yapılırdı²⁵⁴⁰. Askerî beratıyla yapılan atamalara müdahaleler daha kolay olduğundan askerî beratı ile cihetlere mutasarrıf olanlar ellerindeki askerî beratlarını maliye defterlerine kaydettirirler ve maliye berâtı²⁵⁴¹ alırlardı²⁵⁴².

Vakıflardaki cihetler kimi zaman maddi durumu iyi olmayan ulema mensuplarının maddi yönden desteklenmesi için tevcih edilebilmiştir. Örneğin, Mehmed Said Efendi'ye maddi durumu iyi olmadığı için her gün cüz-i şerif okumak şartıyla İmaret-i Nebeviye Evkafı'ndan günlük 10 sağ akçe²⁵⁴³ ücret tahsis edilmiştir. Benzer şekilde, geçim sıkıntısı yaşayan Mehmed bin Şeyh Mehmed'e Cami-i Kebir Evkâfî izdiyâdından günlük 10 sağ akçe²⁵⁴⁴, Şeyh Mehmed'e ise Alaüddevle Bey Evkafı'ndan günlük 10 akçe maaş bağlanmıştı²⁵⁴⁵.

Vakıf görevlileri atanırken liyakate dikkat edilmeye çalışıldığı Bostancıyan Mahallesi'ndeki Hacı Ali Cami'ne hatip atanma sürecinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki, caminin hatibi Mustafa, Hacı Nebi'nin müdahalesi ile hatiplikten alınmış yerine Hacı Nebi atanmıştır. Maraş ahalisinden bazı kişilerin bu durumu bildirmesi üzerine Hacı Nebi ile Mustafa'ya kuran okutturulmuş, Kur'an'ı tecvid ile okuyan Mustafa'ya Anadolu Kazaskeri Mehmed Efendi'nin ilamı ile berat verilmiştir²⁵⁴⁶. Liyâkate dikkat edilmeye çalışılsa da vakıf müesseselerindeki kadroların büyük çoğunluğu babadan oğula geçmiştir. Bir vakıfta herhangi bir cihete mutasarrıf olan kişi öldüğünde oğulları küçük ise belli bir süre bir başkasına tevcih edilir, daha sonra tekrar çocuklarından

²⁵³⁷ VGMA, AT, d., nr.261, s.214., HD, nr.1156, vr.13.

²⁵³⁸ VGMA, HD, nr.1119, s.389; 1139, s.333.

²⁵³⁹ VGMA, HD, nr.1145, s.94; nr.1145, s.102; nr.1148, s.61 vd.

²⁵⁴⁰ Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Âmire (XVI.- XVIII. Yüzyıllar)*, Ankara, 2014, s.64.

²⁵⁴¹ Mâliye Berâtı: Konularına göre mâliyenin çeşitli kalemlerinden verilen beratlardır. Tevliyet, imâmet, hitabet, kayyumluk, ders-i âmmîlik gibi vakıflarla ilgili beratlar mâliyeden verilirdi. Bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, s.132.

²⁵⁴² VGMA, AT, d., nr.241, s.167.

²⁵⁴³ VGMA, HD, nr.1146, s.19.

²⁵⁴⁴ VGMA, HD, nr.1151, s.54.

²⁵⁴⁵ VGMA, HD, nr.1151, s.55.

²⁵⁴⁶ VGMA, HD, nr.1145, s.89.

birine müstakilen ya da birkaçına ortaklaşa tevcih edilirdi²⁵⁴⁷. İmam, hatip, duagû gibi görevliler farklı birden fazla camide görev alabiliyorlardı²⁵⁴⁸.

7.11. Vakıf Görevlilerinin Azil Sebepleri

7.11.1. Vakıf Malını Yeme

Toplumsal ve iktisadi düzenin oluşumunda ve bu düzenin devam etmesinde büyük rol oynayan vakıflar XVI. asırdan itibaren başlayan iktisadi ve idari bozulmadan olumsuz etkilenmişlerdir. Bu durum vakıf görevlilerinin azil sebeplerine de yansımıştır. Birçok vakıf görevlisi karıştıkları suçlar nedeniyle görevlerinden alınmıştır. Görevlilerin azline sebep olan suçlardan biri vakıf malını “ekl ve bel’ etme” yani zimmetine geçirmedir. Bu sebeple azlolan görevliler mütevellî, nazır gibi malî hususlarda yetkili görevlilerdir.

Bu görevliler yetkilerini kötüye kullanarak vakıfların gelirlerini zimmetlerine geçirmişler, vakıfların harap olmasına sebep olmuşlardır. Restebaiyye Bukası’nın Bukadarı Mehmed vakf malını yediği için 1723’te azledilmiştir²⁵⁴⁹. Vakıf malını yediği için azledilen bir başka görevli ise Şazibey Medresesi Vakfı’nın mütevellîliğini “hilaf-ı inha” ele geçiren Mehmed’tir. Seyyid Ahmed ile işbirliği yaparak mütevellîlik görevini ele geçiren Mehmed vakıf malını yemiş ve suyollarının harap olmasına sebep olmuştur halkın şikâyeti üzerine 1725’te azledilmiştir²⁵⁵⁰. Şems Hatun Camiinin nazırı Ahmed de vakf malını yiyip vakfa hıyanet ettiği gerekçesiyle azledilen görevlilerdendir²⁵⁵¹. Arap Kasım Camii Vakfının mütevellîsi Ahmed ise görevlilerin ücretlerini ödemeyip zimmetine geçirdiği için 1726’da azledilmiştir²⁵⁵². Tepebaşı Mahallesi’ndeki Şeyh Ömer Camii Vakfı’nın mütevellîleri Mehmed ve Ahmed vakfın malını yedikleri gerekçesiyle 1753’te azledilmişlerdir²⁵⁵³.

Mahallelerin ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere kurulmuş olan nükud vakflarının bazı idarecileri de vakıf malını yedikleri gerekçesiyle azledilmişlerdir. Bu isimlerden biri Restebaiyye Mahallesi nükud vakfının mütevellîsi Ali’dir. Vakf malını yediği gerekçesiyle 1721’de azledilmiştir²⁵⁵⁴. Dalkaralı Mahallesi nükudu mütevellîsi Seyyid Mustafa ise aynı gerekçeyle 1731’de azledilmiştir²⁵⁵⁵.

Azledilen mütevellîlerin yerine yeni görevlendirmeler yapılırken ulema sınıfından dindâr kişilere öncelik tanınmıştır. Yüzyıllık süre zarfında tespit edilen beş binin üzerindeki tevcih kaydından sadece yedi kayıt vakıf malını yedikleri gerekçesiyle azledilen mütevellîlere dairdir. Bu ise oldukça düşük bir orandır.

²⁵⁴⁷ VGMA, HD, nr.1145, s.83.

²⁵⁴⁸ VGMA, HD, nr.1135, s.31.

²⁵⁴⁹ VGMA, HD, nr.1157, s.86.

²⁵⁵⁰ VGMA, AT, d., nr.241, s.6/1.

²⁵⁵¹ VGMA, HD, nr.1145, s.89.

²⁵⁵² VGMA, HD, nr.1091, s.259.

²⁵⁵³ VGMA, HD, nr.1148, s.80.

²⁵⁵⁴ VGMA, HD, nr.1157, s.79.

²⁵⁵⁵ VGMA, HD, nr.1145, s.76.

7.11.2. Eşkiyalık

Mütesellimler başlığında görüldüğü üzere XVIII. asır boyunca Dulkadirli ve Bayezitli aileleri arasında Maraş yönetimine sahip olmak için mücadeleler sürüp gitmiş²⁵⁵⁶ yönetime hâkim olanlar rakipleri üzerinde baskı kurmuşlardır. Dönemin şartlarından aynı zamanda ulema sınıfı mensubu olan kimi vakıf görevlilerinin de etkilendikleri ve eşkiyalık faaliyetlerine karıştıkları ya da karışmasalar bile bu gerekçeyle şikâyet edildikleri anlaşılmaktadır. Vakıf görevlilerinin azledilme sebeplerinden biri de eşkiyalık hareketlerinde rol almalarıdır. Müftî, İmam, hatip, vaiz gibi görevlilerden bazıları erazil ve eşkiyayı başına toplayıp eşkiyalık yaptıkları için azledilmişlerdir²⁵⁵⁷. Bu görevlilerin bazıları hakkında bir müeyyide uygulanmaz iken bazıları sürgün cezasına çarptırılmışlardır²⁵⁵⁸.

Eşkiyalığın Anadolu'da yaygınlaşmasının sebebi daha önce de görüldüğü üzere Tımar sisteminin bozulmasıdır. Bu sistemin bozulmasından sonra savaşlarda leventlerden (Saruca-Sekban) yararlanılmaya başlanmıştır. Savaş dönemlerinde faydalı olan bu leventler savaşların bitimiyle işleri sonra erince başıboş kalmakta eşkiyalık faaliyetlerine karışmaktaydılar²⁵⁵⁹. İsimleri suça karışan ve haklarında ferman çıkan vakıf görevlilerinden bazıları bu eşkiya gruplarına katılmışlardır. Bunlardan biri Şeyh Müslim Camiin'nde imamet cihetine mutasarrıf olan Halil'dir. Levend taifesine karışarak bilinmeyen bir yere firar ettiği için ciheti Nisan 1771'de bir başkasına tevcih edilmiştir²⁵⁶⁰. Yine aynı camide nısf imamet cihetine sahip olan Seyyid Mehmed te erazil ve süfeha başından olduğu gerekçesiyle azledilmiş Mayıs 1788'de yerine bir başkası atanmıştır²⁵⁶¹.

Güçlerini ehl-i örften²⁵⁶² ve mütegalibe taifesinden alan, siyaseten katli cezası pek ender hallerde uygulanan²⁵⁶³, ulema sınıfına mensup bu görevliler suça karıştıklarında sürgün edilirdi. Kayabaşı Mahallesi'ndeki Hüseyin Ağa Camii'nde imam ve hatip olan Ahmed Cemaleddin şehirde kargaşaya sebep olduğundan Kıbrıs'a sürülmüş ancak bir yolunu bulup firar etmiş ve 1789 Maraş bakının yapan Küçükali oğlu Halil'e sığınmıştır²⁵⁶⁴.

Eşkiyalığa karıştıkları gerekçesiyle azledilen isimlerden ne kadarının gerçekten eşkiyalık faaliyetlerine karıştıkları ne kadarının iftiraya uğradıklarını bilebilmek eldeki verilerle mümkün değildir. Ancak Kanadıkırıkzâde Mehmed Efendi gibi bazı isimlerin iftiraya uğradıkları anlaşılmaktadır. Kanadıkırıkzâde Mehmed Efendi, Seyyid Ataullah

²⁵⁵⁶ Daha geniş bilgi için bk. Faruk Söylemez, “Maraş ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri”, Gökhan-Bal, *Dulkadirli ve Bayezitli İdareciler*.

²⁵⁵⁷ VGMA, HD, nr.1119, s.386.

²⁵⁵⁸ VGMA, AT, d., nr.241, s.190

²⁵⁵⁹ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı*, s.55

²⁵⁶⁰ VGMA, HD, nr.1149, s.22.

²⁵⁶¹ VGMA, HD, nr.1155, s.40.

²⁵⁶² VGMA, HD, nr.1119, s.390; nr.1091, s.259

²⁵⁶³ Davut Dursun, *Osmanlı Devleti'nde Siyaset ve Din*, s.215.

²⁵⁶⁴ VGMA, HD, nr.558, s.213.

ve oğulları ile birlikte şehirde karışıklığa sebep olduğu gerekçesiyle Kıbrıs'a sürgün edilmiş ancak olaylara herhangi bir şekilde karışmadığı ortaya çıkınca Eylül 1783'te hakkındaki sürgün kararı kaldırılmıştır²⁵⁶⁵. Eşkiyalık faaliyetlerine karışan ya da karışıkları iddia edilen görevlilere dair örnekleri çoğaltmak mümkündür ancak genel bir fikir vermesi açısından bu örneklerin yeterli olabileceği değerlendirilmektedir.

7.11.3.Yüzkızartıcı Suçlar

Araştırma dönemindeki mektep, cami, medreselerin tevliyet, hitabet, kitabet gibi cihetleri, az da olsa rüşvet, şarap içme, fasıklık gibi sebeplerle el değiştirmiştir. Örneğin, Bostancıyan Mahallesi'ndeki Mirza Alaybeyi Camii imamı Mustafa kötü ahlaklı olması sebebiyle 1727 Ekim'inde görevden alınmıştır²⁵⁶⁶.

Ağa Veli Camii'nin imamı İbrahim'in ciheti yalancılıkla meşhur olduğu gerekçesiyle mütevellinin isteği üzerine Mayıs 1717'de Hasan'a tevcih edilmiştir²⁵⁶⁷. Yalan beyanla üzerine cihet tevcih ettiren bir başkası Mehmed'tir. Şems Hatun Camii'nin cüzhânı Ahmed öldüğünde ortaya çıkan Mehmed, Ahmed'in oğluyum diyerek yalan beyanla cüzhânlığı kendine tevcih ettirmiş fakat naibin arzı üzerine Temmuz 1733'te cihet üzerinden alınmıştır²⁵⁶⁸.

²⁵⁶⁵ COA. SABH.I, 79/5507

²⁵⁶⁶ VGMA, HD, d., nr.1128, s.233.

²⁵⁶⁷ VGMA, HD, d., nr.1157, s.69.

²⁵⁶⁸ VGMA, HD, d., nr.1145, s.88.

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan Maraş, İlkçağlardan Osmanlı hâkimiyetine girene kadar birçok medeniyete evsahipliği yapmıştır. Dulkadiroğulları Beyliği'ne son vererek bölgeye hâkim olan Osmanlılar, bölgeyi bir müddet Dulkadirlilerden Şehsuvaroğlu Ali Bey'in idaresinde yarı müstakil bir statüde bırakmış; onun öldürülmesinden sonra ise bölge, 1531'de Dulkadir Vilâyeti adıyla Osmanlı idari teşkilatına katılmıştır. Çok geçmeden vilayetin adı Maraş olarak kayıtlarda yer almaya başlamıştır.

Eyaletin merkezi Maraş sancağı olup, bu sancağın merkezi ise nefis-i Maraş olarak adlandırılan Maraş şehridir. Şehir, diğer Osmanlı şehirleri gibi kale ve kalenin yakınındaki Ulu Cami merkezli olarak şekillenmiştir. Bu yapıların etrafındaki bedesten, medrese, han, hamam, gibi ticari ve dinî yapılar şehrin fiziki yapısını tamamlayan unsurlardır. Askerî olarak isimlendirilen vergiden muaf kesim ile reaya şehrin sosyal yapısını oluşturan iki ana unsurdur. Ehl-i örf ve ehl-i şer' olarak adlandırılan görevliler ile vakıf görevlileri, ulema, seyyid-şerifler askerî sınıf mensuplarıdır. Temel görevi ziraat ve hayvancılık olan vergi mükellefi köylüler ile konargöçer aşiretler ise reayadır. XVIII. asırda reyanın, gerek ehl-i örf gerekse ehl-i şer' mensuplarının hukuksuz uygulamalarından şikâyetleri klasik Osmanlı devlet ve toplum düzenindeki bozulmayı göstermesi bakımından önemlidir.

Başta valiler olmak üzere mütesellimlerin kanuna aykırı vergi talepleri, reyanın şikâyetçi olduğu hususların başında gelmektedir. Vezirlik rütbesinin cömertçe dağıtılması ile valilik bekleyenlerinin sayısının artması sebebiyle görev sürelerinin kısalması buna paralel olarak gelirlerinin azalması valilerin kanunsuz vergi taleplerinin esas sebebidir. Maiyyetlerinde kapı halkı olarak isimlendirilen çok sayıda asker beslemek zorunda olan valilerin gelirleri giderlerini karşılamayınca kanunsuz vergiler talep etmişlerdir. XVIII. asırda isimleri tespit edilebilen otuz beş beylerbeyinden Ahmed Paşa'nın, 1696'da Rışvanzâde Halil Paşa'nın 1711'de halka zulmettiği için idam edildikleri; Ömer Paşa'nın ise yine ahaliye zulmetmesi gerekçesiyle 1737'de Halep Mahkemesi'ne sevk edildiği tespit edilmiştir.

Bilindiği üzere beylerbeyi, sancakbeyi vb. üst düzey askerî görevliler Kul Sistemi'nde yetişirlerdi. Bu sistemin zayıflamasıyla birlikte bu yöneticiler yerel beylerden seçilmeye başlanmıştır. Maraş Beylerbeylerinden Abdurrahim Paşa, Ferhad Paşa, Dulkadirzâde Ömer Paşa ve Kalender Paşa Maraş'lı olup Maraş eyaletinde beylerbeyi olarak görev alan isimlerdir. Bunlardan Dulkadirzâde Ömer Paşa ve Kalender Paşa valilik görevinden önce yıllarca mütesellim olarak şehrin ve eyâletin yönetiminde söz sahibi olmuş isimlerdir.

Mütesellimler merkezden gönderilen emirleri icrâ edebilecek, vergileri toplayabilecek güçte Dulkadiroğulları ve Bayezidoğulları gibi ailelerinden seçilmişlerdir. Bu iki ailenin yanında Rışvanzâdeler de Maraş yönetiminde uzun süre

söz sahibi olmuş bir ailedir. Birbirine rakip iki aile olan Dulkadiroğulları ve Bayezidoğulları XVIII. asır boyunca şehrin yönetimine hâkim olabilmek için mücadele etmiş, yönetimde söz sahibi olan aile rakip ailenin ileri gelenlerini bir şekilde şehirden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Şehir ahalisi de bu iki ailenin mücadelesinde birinin tarafında yer almak üzere ikiye ayrılmıştır.

Mütesellimliği ele geçiren aile, eyalet idarî teşkilatı içinde beylerbeyi ve sancakbeyinden sonra gelen alaybeyliğine kendi ailelerinden birinin getirilmesine çalışmışlar bu sebeple mütesellimlik gibi alaybeyliği de çoğunlukla Dulkadirzâdeler ile Bayezidzâdeler arasında el değişmiştir. Şehrin yönetimi değişince görevden alınacağını bilen alaybeyleri, rüşvet ve tımar arazilerinin hak sahibi olmayan kişilere tevcih edilmesi gibi hukuksuz işlere meyletmişlerdir. Ehl-i örf içinde önemli bir diğer makam Kale dizdarlığıdır. Şehrin asayiş, değerli eşyaların muhafazası, suçluların hapsedilmesi gibi görevleri bulunan, askerî yönden beylerbeyine hukukî yönden ise kadiya karşı sorumlu olan dizdarlar da şehirdeki bu hakimiyet mücadelesinden etkilenmişlerdir.

Şehir yönetiminin iki rakip aile arasında sürekli el değiştirmesi idarî ve askerî müesseseleri olduğu gibi yargıyı da olumsuz etkilemiştir. “Mevleviyet” payeli kadılıkların en düşük derecelisi olan “Devriye Mevleviyeti” içerisinde yer alan Maraş’a atanan kadılar eğer bizzat görev yapmak şartıyla atanmamışlar ise yerlerine naib görevlendirmişlerdir. Bir tür iltizam usulü olan bu uygulama dahi suistimallere açıkken şehrin siyasî ortamı da kadı/naibleri şehrin ileri gelenleri ve ehl-i örfü ile işbirliği yapmak zorunda bırakmıştır. Böyle bir ortamda zaman zaman kadılar/naibler haklının değil güçlünün lehinde kararlar vermek zorunda kalmışlardır. Şehrin siyâsi ortamının yargı mensupları üzerindeki olumsuz etkisinin göstergesi bazı naiblerin haklarında bir suçlama olduğunda Maraş’ta değil de Divân’da yargılanmak istemelerinden anlaşılmaktadır.

Kadı atamalarının kaydedildiği “Kadı Defterleri”nden sadece 1763-1774 yıllarını kapsayan iki defter bulunduğundan araştırma döneminde Maraş kadısı olarak görev yapan isimlerden hepsini tespit edebilmek şimdilik mümkün olmamakla birlikte yirmi isim tespit edilebilmiştir. Maraş kadılığı genellikle yüksek dereceli kadılara arpalık olarak tevcih edildiğinden bu kadılar yerlerine naib atamışlardır. Ancak İstanbul kadısı iken azledilen Kevâkibzâde Veliyyüddin Efendi bi’l-fiil Maraş’ta ikâmet etmek şartıyla atanmıştır.

Şehrin XVIII. asırdaki siyasi ortamından Maraş ulemasının da olumsuz etkilendiği ulema sınıfına mensup bazı isimlerin sürgün ya da kalebentlik cezâlarına mahkûm edilmelerinden anlaşılmaktadır. Tabi bu cezalar şehir yönetiminin değişip ileri gelenlerin ricacı olması üzerine “*kendü hallerinde olup şehrin umuruna karışmamaları*” şartıyla affedilmiştir. Siyâsî faaliyetlerde bulunmayıp sadece ilimle meşgul olan ulema mensupları ise birçok eser vücuda getirmişlerdir. Bunlardan biri, felsefe, mantık, kelâm, tefsir, edebiyât ve eğitim alanında eserler kaleme alan Saçaklızâde Mehmed Efendi’dir.

Bir dönem İran elçiliği de yapan Sünbülzâde Mehmed Efendi de yine bu çağda Maraş'ta yetişen önemli isimlerdendir. Maraş ulemasının ülkenin çeşitli bölgelerindeki medreselerinde ders vermesi, Maraşlı Şeyh Hafız Mustafa Efendi'ye Hatice Sultan tarafından hediyeler gönderilmesi hem bu isimlerin ilmi derecelerinin hem de şehrin önemli bir kültür merkezi olduğunun işaretleridir.

Şehrin ayrıcalıklı bir başka zümresi ise vergi salınması ve tahsili, asker ve zahire toplanması, asâyişin sağlanması gibi işlerde görevlendirilen ayân zümresidir. Ayânlığın resmi bir müessese olarak ortaya çıkmasından önce devlet, vergilerin tevzi ve tahsilinde bu kişilerden faydalanmıştır. Bu kişiler yerleşim yerinin özelliğine göre cemaat, köy, nahiye, şehir kethüdası olarak isimlendirilmişlerdir. Gayr-i müslimler ise kethüdalarını kendi içlerinden seçmişlerdir.

Esnaf teşekkülü olmasının yanısıra eğitim kurumu niteliği de taşıyan Ahilik şehrin sosyo-kültürel hayatında önemi bir yere sahip bir müessesedir. Ahaliden fazla vergi toplanmasına karşı çıkan Ahi Baba Hüseyin'in etrafına çok sayıda adam toplayarak mütesellimle mücadeleye girişmesi ahi babaların nüfuzunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki bazı kişiler ahi babalık unvanını elde edebilmek için uzun süreli mücadelelere girişmişlerdir.

Sosyal yapısı ve tabakalaşması yukarıda belirtildiği gibi olan şehir, daha önce de ifade edildiği gibi Ulu Cami ve etrafındaki dinî, ticarî yapılar merkezli olarak kurulmuştur. Şehrin birçok mahallesi de mescit/cami merkezli olarak kurulmuş bu yüzden mahallelerin çoğu bu mescit ya da cami adıyla anılmıştır. Bektutiye, Çomaklı, Dindar Beyli, Ekmekçi, Haznedarlı, Hoca Durdu, Şazi Bey, Şeyh Mahalleleri isimlerini hayırseverlerce inşa ettirilen mescit/camilerden alan mahallelerden bazılarıdır. Vakıf müesseselere yapılan atamalardan Maraş'ta altmış civarında mahalle ismi tespit edilmiştir. Bu mahallelerin bir kısmı isimlerini buralara yerleşen konargöçer aşiretlerden almışlardır. Neccârân, Deveciyân, Arkçıyân gibi mahaller ise meslek ismiyle anılan mahallelerdendir. Osmanlı şehirlerinde mahallelerin ekonomik durum ve yaşam biçimine göre değil de dinî aidiyete göre şekillenmiş olması Zimmiyân Mahallesi'nde yalnızca gayr-i müslimlerin yaşamış olabileceğini akla getirmektedir.

XVIII. asırda Maraş'ın nüfusu hakkında kesin hüküm vermeyi sağlayacak kaynaklar bulunmamaktadır. Bu sebeple XVII. asır ve XIX. asır Maraş tarihi hakkındaki çalışmalar ile İcmâl Avârızhane Defterleri'ndeki veriler mukayese edilmiştir. Buna göre; kaza nüfusunun yüzyılın başlarında 31.000 civarında olduğu, yüzyılın sonlarında bu sayının da altına düştüğü tahmin edilmektedir. Kaza nüfusunun azalmasında o dönemlerde sıkça görülen veba salgınlarının etkisi olmalıdır.

Demografik yapıda önemli bir yer işgal eden unsur konargöçerlerdir. Maraş ve çevresinin coğrafi yapısı ve iklimi kazanın demografik yapısının şekillenmesinde etkili olmuştur. Temel geçim kaynakları hayvancılık olan, merkezi hükümet tarafından belirlenen yaylak ve kışlak mahalleri arasında konargöçer bir yaşam süren aşiretler

yaşam tarzlarına elverişli bir coğrafyada bulunan Maraş kazası ve çevresini mesken tutmuşlardır. Merkezi otoritenin zayıfladığı dönemlerde tüccar kevanlarını ya da köylülerin mallarını yağmalayan bu konargöçer aşiretlerin isimleri çoğu kez eşkiyalıkla birlikte anılmıştır. Konargöçer aşiretlerin eşkiyalık faaliyetlerinde yaşam tarzlarının ve merkezi otoritenin zayıflamasının etkisi olduğu kadar aşiretlerin gasp ve yağma ettikleri mallardan pay alan bazı ehl-i örf mensuplarının bunları eşkiyalığa teşvik etmelerinin de etkisi olmuştur.

Kazanın demografik yapısındaki bir başka grup seyyid ve şeriflerdir. 1698-99'da Maraş'ta çoğu ulema sınıfından olmakla birlikte köylü, tüccar, esnaf gibi farklı statülerden 119 ailenin siyâdet beratı bulunduğu bilinmektedir. Bu ailelerden her birinin beş kişiden oluştuğu kabul edildiğinde 595 kişinin seyyid ve şerif unvanı taşıdığı sonucuna varılmaktadır ki yaklaşık 30.000 civarında nüfusa sahip kazada her elli kişiden biri seyyid ve şerif'tir. Bu oran sahte seyyidlerle mücadele etmek için nakibü'l-eşrafılık müessesesini kurulmasına rağmen insanların bir şekilde siyâdet beratı elde edebildiklerini göstermektedir.

Araştırma döneminde şehirdeki gayrimüslimlerin nüfusunu kesin olarak ortaya koyacak veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, XVII. asırdaki içtimai huzursuzluklardan dolayı civar köylerden kaçıp yerleşenlerle XVIII. asırda şehirdeki gayrimüslim nüfus artmıştır. Köylerden şehre yerleşen gayrimüslimler Arkçıyan, Kumarlı, Bektutiye, Kuyucak, Çukuroba, Seksenler, Etmekçıyan, Hatuniye, Şeyhli, Akdere, Acemiye (Acemli), Çiçekli mahallelerinde müslümanlarla bir arada yaşamışlardır. Şehirdeki nüfusları artan gayrimüslimler ibadet edecekleri bir kiliseye ihtiyaç duyunca içlerinden birinin evini gizlice kiliseye çevirerek burda ibadet etmişler; 1713-1730 yılları arasında şehirdeki ilk kiliselerini inşa ettirmişlerdir. Bu gayr-i müslimlerden kaç kişinin ihtida ettiğini tespit etmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte ihtida ederek Mehmed adını alan kişiye cami-i kebir vakfından maaş bağlanması ihtida hareketlerinin maddi ve manevi açıdan teşvik edildiğini göstermektedir. Şehrin demografik yapısındaki bir diğer unsur kölelerdir. Divan'a sunulan arzuhallerde hizmetkâr olarak nitelendirilen kölelere sahip olanlar ulema ya da hanedan ailelerinin ileri gelenleridir.

Araştırmada kullanılan kaynaklar, büyük ölçüde ahkâm, şikâyet ve mühimme defterleri olduğundan dönemin Maraş'ında karşılaşılan suçlarla ilgili çok sayıda şikâyet tespit edilmiştir. Bu şikâyetlerin artması Osmanlı devlet ve toplum düzeninde XVII. asrın ilk yıllarında görülen değişimin XVIII. asırda da devam ettiğini göstermektedir. Araştırma dönemin içinde Maraş kazası idarecilerine hitaben gönderilen 1.245 hükümden 218'inin tımar arazileri ve gelirleri hakkında olması Osmanlı devlet ve toplum düzenindeki değişimin göstergesidir. Bu değişim toplum düzenini olumsuz etkilemiştir. Örneğin eşkiyalık faaliyetlerine dair 1703'ten 1739'a kadar otuz altı yıllık sürede Divan'a ulaşan arzuhallerden kırk sekizi eşkiyalık faaliyetleri hakkındadır.

Bunlardan on yedisi konargöçer aşiretlerden eşkiyâlığa karışanlar, diğerleri ise köy, kasaba ve şehir eşkiyâları hakkındadır. 1742’te tutulmaya başlayan araştırma dönemini kapsayan I, II ve III numaralı Maraş Ahkâm Defterleri’nde ise eşkiyalık faaliyetlerine dair Maraş kazası idarecilerine hitaben gönderilen elli beş hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin altısı eşkiyalık eden konargöçer aşiretler hakkındadır.

Şehirli olsun konargöçer olsun ev basıp yol kesen eşkiyâların faaliyetlerinin temelinde merkezi otoritenin sarsılmasının olumsuz etkisi olsa da yağmalanan mallardan pay almak isteyen yerel hanedanlara mensup bazı ehl-i örf yöneticilerin konargöçerleri eşkiyâlığa tahrik ve teşvik etmesinin de etkisi vardır.

Bozulan sosyal düzenden menfaatlenen ehl-i örf mensuplarının bir kısmının ismi ise cinayet davalarında geçmektedir. Bu isimlerin geçtiği davalarda mağdurlar şehirde belli bir nüfuza sahip olan hasımları karşısında Maraş mahkemesinde haklarını arayamadıklarından divana müracaat etmişlerdir. 1703’ten 1739’a kadar olan sürede Divân’a sunulan arzuhallerden otuz ikisi bir yakınının cinayete kurban vermiş mağdurların şikâyetleridir. 1742’den sonra divana sunulan arzuhallerdense on biri cinayet davaları hakkındadır. Bunların haricinde alacak-verecek meseleleri, evlilik, miras, boşanma, nafaka, vesayet davaları, vakıf gelirlerine yapılan müdahaleler araştırma dönemindeki Maraş’ın sosyal hayatı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Maraş kazasının XVIII. asır idari yapısı ve sosyal hayatını ele alan bu çalışmanın Maraş’ın idari ve sosyal tarihi ile ilgili araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Malikâne uygulamaları ve dönemin iktisadi hayatının ise kapsam olarak müstakil bir araştırma konusu olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

1. **Mühimme Defterleri (MD):** 112, 114, 119, 120, 121,122, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 139, 141, 145,147, 171.
2. **Atik Şikâyet Defterleri (COA.AŞKT.d.):**32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 150, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 167, 170, 171, 172, 199.
3. **Ahkam Defterleri (Maraş):** 1, 2, 3.
4. **Kalebend Defterleri (KLBND):** 1, 2, 3, 4, 8, 9, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 44.
5. **Maliyeden Müdevver Defterler (MAD):** 2576, 2716, 2741, 2803, 2861, 2863, 2875, 2879, 2887, 2888, 2891, 2892, 2928, 2978, 2981, 2983, 2990, 2992, 2993, 3036, 3148, 3155, 3170,3197, 3212, 3813, 3815, 3816, 3820, 3821, 3824, 3828, 3833, 3840, 3848, 3970, 3879, 3973, 5464.
6. **Kamil Kepeci (KK):** 2877, 2922, 2939.
7. **Ruus Kalemî Defterleri (A.RSK.d.):**1551,
8. **Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (A.NŞT.d.):**1355,
9. **Ali Emiri Tasnifi (AE):**
Sultan AbdulhamidI(SABHI): 12/1095, 71/4894, 79/5507, 79/5510, 121/11870, 201/13451, 134/8986, 134/9041, 220/14504, 263/17700,
Sultan Ahmed III (SAMDIII): 1/27, 60/6030
Sultan Mahmud I (SMHDI): 112/8051, 161/12116,
Sultan Mustafa II (SMSTII) : 9/818, 14/1365, 15/1409, 30/2989, 41/4027, 42/4129, 52/5186,
Sultan Mustafa III (SMSTIII) :35/2377, 99/7467, 119/9096, 124/9632, 206/16252, 206/16254, 213/16787,
Sultan Selim III (SSLMIII): 67/4058, 172/10234,
10. **Muallim Cevdet Tasnifi (C.):**,
Adliye (C.ADL.): 73/4397, 74/4433,
Askeri (C.AS.):93/4276, 115/5175, 127/5671, 162/7150, 406/16785, 558/23409, 759/32030,
Dahiliye (C.DH): 36/1786, 43/2110, 70/3455, 76/3762, 93/4646, 164/8193, 182/9087, 188/9373, 204/10200, 242/12062, 261/13005, 272/1352, 294/14679, 304/15165, 323/16108, 344/17172, 366/29148.

Evkaf (C.EV.): 4/192, 98/4856, 112/5593, 114/5694, 161/8042, 164/8171, 184/9180, 194/9688, 251/12671, 253/12863, 288/14672, 295/15003, 316/16052, 396/20093, 448/22693, 497/25143, 498/25163, 518/6156, 566/28571, 588/29686, 590/29768, 636/32066

Hariciye (C.HR.):44/2189,

Maliye (C.ML): 359/14727, 520/21265

Maarif (C.MF): 22/1091, 154/7680, 155/7733, 160/7958, 169/8414, 177/8818,

Tımar (C.TZ) : 169/8422,

Zabtiye (C.ZB):49/2416,

11. İbnü'l-Emin Tasnifi (İE.):,

Dahiliye (İE.DH): 34/2993,

Maliye (İE. ML):78/7320,

12. Hatt-ı Hümayun (HAT): 5/174, 6/202, 1429/58518

13. Sadaret Mektubi Kalemi Defterleri(A. MKT):67.

14. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 869/212.

15. İstanbul Müftülüğü Arşivi (İMA)

Kadı Defteri: 169, 170

Mehmed Ataullah Efendi'nin Kaymakam Defteri: 142.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

1. **Anadolu Tafsil Defterleri (AT. d.):**229,230, 231, 232, 233, 234, 235, 240, 241, 242, 243, 260, 261, 262, 264, 265, 268.

2. **Hurufat Defterleri(HD):**558, 559, 560, 561, 562, 563, 569, 1091, 1119, 1128, 1135, 1139, 1140, 1142, 1143, 1146, 1148, 1149, 1150, 1151, 1154, 1155, 1156, 1157.

3. **Vakfiye Defterleri:**573, 590, 591, 607,608, 738,1966

Yayınlanmış Belgeler :

YİNANÇ, R., ELİBÜYÜK, M., 1988. Maraş Tahrir Defteri Cilt.I, II, Ankara Üniversitesi. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1, Ankara, 914s.

Haleb Vilâyet Salnâmesi, C I, (Yay. Haz. Said Öztürk), İstanbul, 2006, 784s.

Haleb Vilâyet Salnâmesi, C I, (Yay. Haz. Said Öztürk), İstanbul, 2006, 824s.

Kaynak Eserler

Ahmed Vâsıf Efendi, 1994, *Mehâsinü'l-Asar ve Hakâikü'l-Ahbar*, haz. Mücteba İlgürel, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri, C.III*, haz. İsmail, ÖZEN), İstanbul, 1975.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyat*, haz. Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

- Anonim, *Evkaf-ı Humayun Nezâretinin Tarihçe-i Teşkilatı*, H.1335, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, Dersaadet, 251s.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hac Kitabı* haz. Asiye YILMAZ YILDIRIM-Zeynep Süslü Berktaş, İstanbul, 2010.
- Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, haz. Ziya YILMAZER, 2 cilt, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul, 2019.
- İzzî Süleyman Efendi, *İzzî Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul, 2019.
- Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*, haz. Abdulkadir Özcan- Yunus Uğur-Baki ÇAKIR- Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, 2013.
- Uşşakizade Seyyid İbrahim Hasib Efendi, *Uşşâkîzâde Tarihi*, haz. Raşit Gündoğdu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.
- ŞEYHİ MEHMED EFENDİ, *Vekâyi’u-l Fuzala, Şeyhî’nin Şa’kaik Zeyli* haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul, 2018.

Seyahatnâmetler

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, 1. C.1, İstanbul, 2011.
- Belfour, F.C., M.DCCC.XXXVI., *The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch*, Volume.1, Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, London, 421s.
- Hill, Aaron, 1709, *Account of The Present State of Ottoman Empire*, London, 418s.
- Pococke, Richard, 1745, *A Description of The East and Some Other Countries*, Volume 2, London, 268s.
- Wittman, William, 1804, *Travels in Turkey Asia Minor Syria Across The Dessert*, Philadelphia, 426s.

Araştırma İnceleme Eserler

- Abouelhac, Rifa’at Ali. *Modern Devletin Doğuşu* Çev. Oktay Özel. C. Şahin. Ankara: İmge Yayınları, 2000.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. “Siyâsetnâme”. *DİA*, 37/304-306 İstanbul: TDV Yayınları, 2009
- Afyoncu, Erhan. *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire (XVI- XVIII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Afyoncu, Erhan. “Mehmed Said Paşa, Yirmisekizcelebizâde”. *DİA*, 28/524-526, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ahışhalı, Recep. “Muhzır”. *DİA*, 31/85-86, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ahışhalı, Recep. “Ruus”, *DİA*, 35/272-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Akarsu, Fatih., *213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1801-1802)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Akdağ, Mustafa. “Tımar Rejiminin Bozuluşu”, *DTCF Dergisi* C.3/4, (1945):419-431.

- Akdağ, Mustafa. “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 8/14, (1963):51-61.
- Akdağ, Mustafa. *Büyük Celali Karışıklıklarının Başlaması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.
- Akdağ, Mustafa. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Akdağ, Mustafa. *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Akgündüz, Ahmet. “Füru”, *DİA*, 13/249-256, İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2013.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti’nde Ceza Yargılaması*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Akman, Mehmet. “Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5, (2005): 489-512
- Aköz, Alaattin- Solak, İbrahim. “Dulkadirli Beyliği’nin Osmanlı Devleti’ne İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyanlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 153, (2004):41-50.
- Akpınar, Huri. *III. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinden Maraş’a Gönderilen Hükümlerin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aktaş, Necati- Halaçoğlu, Yusuf. “Başbakanlık Osmanlı Arşivi”. *DİA*, 5/122-126, İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Aladağ, İrfan. *İlk İslami Dönemlerde Maraş, (İlk Fethinden Selçukluların Gelişine Kadar)*, Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Alıcı, Lütfiye. “Abdülbâki Efendi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/24-25. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Alıç, Samet. “Garbi Anadolu’da Selçukların Varisleri: Dulkadiroğulları”. *Maraş Araştırmaları I*, içinde, ed. İbrahim Solak, 1:9-24. 2 Cilt. Konya: Palet Yayınları, 2020.
- Alparslan, Yaşar-Yakar, Serdar. *Seyahatnâme, Şehir Tarihi ve Coğrafya Kitaplarına Göre Maraş*. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2009.
- Altınöz, İsmail. *Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Altundağ, Şerafettin. “Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *DTCF Dergisi* 5/2, (1947):187-197
- Anameriç, Hakan. “Osmanlılarda Kütüphane Kültürü ve Bilimsel Yaşama Etkisi”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19, (2008):53-78.

- Arslan, Hasan. *17. Yüzyılda Maraş Sancağı Siyasi, İdari, İktisadî ve İctimai Tarihi*, Ankara: Öncü Basımevi, 2014.
- Arslan, Hasan. “Bağdadiye-i Kübra Medresesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*. 2/14-16. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Arslan, Hasan. “Bostancıyan Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2:233. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Arslan, Hasan. “Deli Alili Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 3/43. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Arslan, Hasan. “Devecili Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, 3/100. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Arslan, Hasan. “Duraklı Mahallesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, 3/202-204. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Arslan, Hasan. 2020, “Osmanlı Hakimiyetinde Maraş’ın İdari Yapısı/Taksimâtı I: (Maraş/Dulkadir Eyâleti Dönemi (1531-1848)”, *Maraş Araştırmaları I*, içinde ed. İbrahim Solak, 1/25-114, 2 Cilt. Konya: Palet Yayınları, 433s.
- Arı, Bülent. “Türk- İslam- Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/6, (2005): 27-56.
- Atalay, Besim. *Maraş Tarihi ve Coğrafyası* haz. İlyas Gökhan-Mehmet Karataş, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı, 2008.
- Atar, Fahrettin., “Kadı”. *DİA*, 24/69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Avcı, Casim. “Naib”. *DİA*, 32/312-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Avcı, Casim. “Sugûr”, *DİA*, 37/473-474. İstanbul: TDV Yayınları 2009.
- Aybakan, Bilal. “Muamele”. *DİA*, 30/319-320. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet Akif. “Borç”. *DİA*, 6/285-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Aydın, Mehmet Akif. 2003, Mahkeme, *DİA*, 27/341-344. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet Akif- Hamidullah, Muhammed.,2002. “Köle”, *DİA*, 26/237-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Aydın, Bilgin-Kurt, İsmail-Yurdakul, İlhami. *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.
- Aydın, Bilgin. “Salnâme”. *DİA*, 36/51-54. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Baltacı, Cahit. “İslam Medeniyetinde Cami” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3. (1985): 225-241.
- Baltacı, Cahit. “Arpalık”, *DİA*, 3/392-392. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Baltacı, Cahit. *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri 2 Cilt*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005.
- Barkan, Ömer Lütü. “Türkiye’de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri (II)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 2. (1940):214-247.

- Barkan, Ömer Lütfi. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası* 10. (1953):1-27.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Timar”, *İA*, 12/286-333. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Bardakoğlu, Ali. “Diyet”, *DİA*, 9/ 473-479. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. “Had”, *DİA*, 14/ 547-551. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Başar, Fahmeddin. *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Baş, Yaşar- Tekin, Rahmi. *Maraş Vakıfları*. Konya: Bahçıvanlar Basımevi, 2007.
- Başoğlu, Tuncay. “Ta’zir”, *DİA*, 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Batmaz, Eftal Şükrü. “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 7, (1996):3-9.
- Bayburtluoğlu, M. Zafer., 2006. “Kahramanmaraş’ta Bir Grup Dulkadiroğlu Yapısı”, *Vakıflar Dergisi* 10, (2006):234-251.
- Bayezit, Yasemin. *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam XVI. Yüzyıl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Bayezit, Yasemin “Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri”, *History Studies* 5/1, (2013):39-69.
- Baykara, Tuncer. *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015.
- Baykara, Tuncer “Kaza”, *DİA*, 25/119-120. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Berki, Ali Himmet. *Vakıflar*. İstanbul: Cihan Kitabhanesi, 1940.
- Berki, Ali Himmet “İslamda Vakıf Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakıfları”. *Vakıflar Dergisi* 4, (1958):19-38.
- Berki, Ali Himmet. “Hukuki ve İctimai Bakımdan Vakıf”. *Vakıflar Dergisi* 5. (1962): 9-14.
- Berki, Ali Himmet Vakıf Hukuku Yazıları, haz. Hüseyin Çınar. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013.
- Beyzadeoğlu, Süreyya Ali. *Sünbülzade Vehbi*. İstanbul: Şule Yayınları, 2000.
- Beydilli, Kemal. “Sultan Mustafa III”. *DİA*, 31/280-283. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Blair, S Sheila. “Zâwiya”. *IE²*, V.11/466-467. Leiden: Brill, 2002.
- Boynukalın, Mehmet. “Usul”. *DİA*, 42/198-199. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bozkurt, Nebi, “Medrese”. *DİA*, 28/323-327. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Bowen, H. “Awarıd”. *IE²*, V.1/760-761. Leiden: Brill, 1986.
- Buzpınar, Ş. Tufan. “Nakibüleşraf”. *DİA*, 32/322-324. İstanbul:TDV Yayınları, 2006.
- Buzpınar, Ş. Tufan-Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “Haremeyn”. *DİA*, 16/153/157, İstanbul:TDV Yayınları, 1997.

- Can, Mehmet. *61 Numaralı Gaziantep Şeriyeye Sicilinin (1124-1125 / 1712-1713) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Canatar Mehmet. “Kethüda”. *DİA*, 25/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Canbakal, Hülya. The Ottoman States and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c.1500-1700). *Journal of the Ekonomik and Social History of the Orient* 52. (2009):542-578.
- Cansever, Turgut. “Osmanlı Şehri”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, V.5/ 09-527. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Cansever, Turgut. *İslam’da Şehir ve Mimari*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Ceylan, Metin. *17 No’lu (H.1156/1157-M.1743/1744) Adana Şeriyeye Sicili Transkripsiyon ve Kataloğu*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Çadircı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 410s.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Çağatay, Neşet. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Çağırıcı, Mustafaç “Zulüm”. *DİA*, 44/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Çakar, Enver. *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Çakır, Baki. “Kese”, *DİA*, Ek-2/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Çavdar, Necati-Çelik Ünal. “İbrahim Müteferrika’nın Usûl-i Hikem fî Nizâmü’l-Ümem Adlı Eserine Göre Osmanlı Askeri Sisteminin Sorunları ve Çözüm Önerileri” Lale Devri’nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir içinde Ed. İlyas Gökhan- Hüseyin Saraç-Gökçe Özcan, 581 Konya: Kömen Yayınları, 2018.
- Çelik, Şenol. “Şehir Kethüdası”. *DİA*, 38/451-453. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çınar, Hüseyin. *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Cihan, Ahmet. *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*. İstanbul: Birey Yayınları, 2004.
- Çiçek, Hikmet. *Vekâyi’nüvîs Sadullah Enveri Efendi ve Tarihinin II. Cildinin Metin ve Tahlili (1187-1197/ 1774-1783)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.
- Çetintaş, İbrahim. *Saçaklızâde ve İlimleri Sınıflandırması*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Çizakça, Murat. *İslam Dünyasında Vakıflar*. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2017.

- DAB, (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü) Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2010.
- Dağcı, Şamil. “Kıyas” *DİA*, 25/488-495. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Dağtekin, Tuğba. *Halep Vilayeti Evamir-i Sultaniye Defteri (H.1133-1138/ 1720-1725) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Darkot, Besim. “Maraş”. *İA*, 7/310-315. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Demir, Abdullah. A., *Osmanlı Mahkemesi Medeni Yargılama Hukuku*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2010.
- Demir, Mustafa. “Türk İslam Medeniyetinde Şehirleşme”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16/1, (2003):156-165.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (108-1118)*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Demirtaş, Hasan. Vakıf Araştırmalarında Kaynak Olarak Hurufat Defterleri: Kangırı Örneği. *Vakıflar Dergisi* 37, (2012):47-92.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Akaydın Yayınevi, 2008.
- Dikici, Recep. “Ahmed Efendi (Debbagzâde). *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/104-106. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Doğan, Ayhan. *XIX. Yüzyılın II. Yarisında Maraş*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Dursun, Davut. *Yönetim Din İlişkileri Açısından Osmnlı Devleti’nde Siyaset ve Din*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1989.
- Düzbakan, Ömer. “Osmanlı Döneminde Mahalle ve İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, (2003):97-108.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslam Hukuku Tarihi*, İstanbul: Arı Yayıncılık, 2006.
- Ekinci, Ekrem Buğra. “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5, (2005): 417-439.
- Emecen, Feridun. “Bedel”, *DİA*, 5/301. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Emecen, Feridun. “Devre Çıkma”, *DİA*, 9/ 250-251. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Emecen, Feridun. “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”. *Osmanlı Ansiklopedisi* 4/91-97, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- Ergenç, Özer. *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Ergenç, Özer. *XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

- Ergenç, Özer. “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayân Üzerine Bazı Bilgiler”. *Osmanlı Araştırmaları*, 3/3, (1982):105-118.
- Erkilet, Alev. *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Eyice, Semavi. “Kale”, *DİA*, 24/234-242, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Faraoqhi, Suraia. S. *Osmanlı Zanaatkârları*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Fayda, Mustafa. “Fey’”, *DİA*, 12/ 511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa. “Zimmi”, *DİA*, 44/428-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik- Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme-*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.
- Gel, Mehmet. 2018, “İslahat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını Islâha Yönelik Saçaklızâde’nin İlginç Bir Önerisi: İlim ve Amele Davet ve İcbar”, *Belleten*, C.LXXXII-293, (2018):2011-240.
- Genca, Elif. “Osmanlı Hukukunda Vakıfları Denetimi Evkaf-ı Hümayun Nezareti” *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 72-1, (2014): 531-554.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Genç, Mehmet. “Klasik Osmanlı Sosyal İktisadi Yapısı ve Vakıflar”. *Vakıflar Dergisi* 42, (2014):9-18.
- Genç, Mehmet. “İltizam”. *DİA*, 22/154-158, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Göçek, Fatma Müge- Baer, Marc David. “Social Boundaries of Ottoman Women’s Experience in Eighteen Century Galata Court Records”. *Women In The Ottoman Empire* V.10/48-65, Leiden: Brill, 1997.
- Gökhan, İlyas. “Arapların Fethinden Selçuklular Zamanına Kadar Maraş” *Belleten* 73/266, (2009):35-76.
- Gökhan, İlyas. “Türkiye Selçukluları Zamanında Maraş Uçbeyliği (1071-1258)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/1, (2016):116-171.
- Gökhan, İlyas. Maraş ve İlçelerinin İsimlerinin Oluşması. *Akdeniz’in Altın Kenti Kahramanmaraş*, içinde ed. Orhan Doğan, Kahramanmaraş: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2014.
- Gökhan İlyas- Bal E. Kasım. *Osmanlı Dönemi Maraş’ın İdârî Tarihinde Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler* (1700-1839), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Gökhan, İlyas- Kaya, Selim. (Ed), VII. –XVI. Asırlarda Maraş Emirleri, (Emir, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi). Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2008.
- Gökhan, İlyas- Koç, Kemalettin. “Hopurlu Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 3/154-156, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Gölpınarlı, Abdülkâki. “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 11, (1950):6-354.

- Gülenç, Ahmet. “Divanlı Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 3/116. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Güler, Mustafa. *Osmanlı Devleti’de Haremeyn Vakıfları (16.-17. Yüzyıllar)* İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Gönel, Hüseyin. “Yıkılıbdur Bu Cihan ve Altı Nazire”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/28, (2013):118-128.
- Göyünç, Nejat. “Hane Deyimi Hakkında”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 32, (1979):331-348.
- Göyünç, Nejat. “Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı Tanzimata Kadar”. *Osmanlı Ansiklopedisi* 6/77-88. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Griswold, William J. *Anadolu’da Büyük İsyan Çev.* Ünal Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf”, *DİA*, 42/475-479. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Günay, Nejla. *Maraş Ermenileri (XIX. Yüzyıl)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Günay, Nejla. *20. Yüzyılda Maraş (Ermeniler, Türkler, Müslümanlar)*, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2012.
- Gündoğdu, Hamza. *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
- Gündüz, Tufan. “Maraş”. *DİA*, 24/192-196. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Gündüz, Tufan. “Konar Göçer”, *DİA*, 26/161-163. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Aşiret”. *DİA*, 4/9. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Halaçoğlu, Yusuf. 2014, XIV. – XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve İdari Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 258s.
- Halaçoğlu, Yusuf. XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Has, Şükrü Selim. “Mülteka’l-Ebhur”, *DİA*, 31/549-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Hatalmış, Ali, *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Cariyelik (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar)*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Hilmi, Ömer. H. *Ahkamü’l-Evkaf*. Dersaadet. 1307h.
- Honningman, E. “Maraş”. *İE*, 7/312. İstanbul: Mili Eğitim Yayınevi.
- Hurç, Ramazan. *203 Nolu Şer’iyye Sicili’ne Göre Kahramanmaraş’ın Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Yapısı 1292-1295/ 1876-1878*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Huart, C., “Kervan”. *İA*, 6/597. Eskişehir: Milli Eğitim Yayınevi, 1997.

- Işık, Ayhan. *Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Işık, Ayhan. “Maraş’ın Manevi Mimarları Maraş Seyyidler ve Nakibü'l-Eşraf Kaymakamları”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 15, (2018):53-106.
- İlgürel, Mücteba. “Celali İsyanları”, *DİA*, 7/252-257. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İlgürel, Mücteba. “Eşkıya”, *DİA*, 11/466-469. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İlgürel, Mücteba. Karayazıcı Abdülhalim”, *DİA*, 24/482-483. İstanbul:TDV Yayınları, 2001.
- İlgürel, Mücteba. “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, *İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi (Turkish Journal of History)*, (2011):301-3018.
- İlgürel, Mücteba. “Subaşı”, *DİA*, .37447-448., İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- İlgürel, Mücteba. “Abaza Mehmed Paşa”, *DİA*, 1/33-34. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 13/2, (1958):102-126.
- İnalcık, Halil. “Osmanlılarda Raiyyet Rüşumu”, *Belleten*, C.XXIII, (1959):570-610.
- İnalcık, Halil.1988, “Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hal ve Arz-ı Mahzarlar”, *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII.*, (1988).33-54.
- İnalcık, Halil. “Eyalet” *DİA*, C.9/548-550. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İnalcık, Halil. “Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, içinde 1-14. Ankara: *DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları)*, 2000.
- İnalcık, Halil. Tımar”, *DİA*, 41/168-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I. Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar II. Tagayyür ve Fesad (1603-1656) Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İnalcık, Halil. *Adalet Kitabı*, Ed. Bülent Arı- Selim Aslantaş, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV. Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- İpşirli, Mehmet. “Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler XVI. XVII. Asırlar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi VII.-VIII.*, (1988):273-285.
- İpşirli, Mehmet. “Atâullah Mehmed Efendi”. *DİA*, 4/46-47. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- İpşirli, Mehmet. “Avarız Vakfı”. *DİA*, 4/109. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- İpşirli, Mehmet. “Beylerbeyi”. *DİA*, 6/69-74. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- İpşirli, Mehmet. “Buka”. *DİA*, 6/386-387. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- İpşirli, Mehmet. “Cihet”. *DİA*, 7/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. “Çelebi”, *DİA*, 8/259. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. “Damadzâde Ahmed Efendi”, *DİA*, 8/449-450. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. “Osmanlı Uleması”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.8/71-79. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- İpşirli, Mehmet. “Kapı Halkı”. *DİA*, 24/344. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İpşirli, Mehmet. “Müderri”. *DİA*, 31/468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İpşirli, Mehmet. “Naib”. *DİA*, 32/312-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- İpşirli Mehmet. “Paşmakçızâde Ali Efendi”. *DİA*, 34/185-186. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İşbilir, Ömer. “Kalebend”, *DİA*, Ek-2/5-7., Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- İzgi, Cevat. “Osmanlı Medreselerinden Aritmetik ve Cebir Eğitimi ve Okutulan Kitaplar”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1, (1995):129-158.
- İzgi, Cevat. *Osmanlı Medreselerinde İlim, Riyazî ve Tabiî İlimler*, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.
- Kaplan, Feyzi. *6 Numaralı Adana Şer’iyye Sicili (H.1203/M.1788-H.1204/M.1789)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Kara, Mustafa. “Tekke”, *DİA*, C.40/ 368-370. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kara, Meltem. *Sünbülzâde Vehbi Divanı’nda Maddi Kültür Unsurları ve Toplumsal Hayat*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Karadeniz, Hasan Basri “Dulkadirli Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Maraş Tarihinden Bir Kesit Dulkadir Beyliği Araştırmaları II*, içinde ed. Yaşar Alparslan-Mehmet Karataş-Serdar Yakar, 19-41. Kahramanmaraş: Ukde Yayınları, 2015.
- Karagöz, Mehmet. “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 6, (1995):195-210.
- Karagöz, Mehmet. XVII. ve XVIII. Asırlarda Malatya Kazası (1650-1750), İstanbul: Karizma Yayınları, 2003.
- Karaman, Hayrettin. *Anahatlarıyla İslam Hukuku 2 Cilt*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Karataş, Mehmet. 2006. “18.- 19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Bazı Müsadere Uygulamaları”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19, (2006):219-236.

- Kaya, Süleyman. “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi İlişkilerinin Hukuki Boyutu”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, (2007):13-41.
- Kayaçağlayan, Naime Yüksel. *1714-1715'te Gaziantep'te Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yapı 65 Numaralı Gaziantep Şerhiye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler. Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Kayihan Yayıncılık, 2014.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, İstanbul: Kayihan Yayıncılık, 2014.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Kayihan Yayıncılık, 2016
- Kenanoğlu M. Macit. “Miri Arazi”. *DİA*, 30/157-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Kılıç Cihan. “Osmanlı İlmiye Teşkilatında Müderrislerin Merâtibi (1245/1829 rt Tarihli Tarık Defterine Göre)” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 65, (2019):265-287.
- Kılıç, Musa. “Yeniçeri Ocağı ve Yahudiler Arasındaki İlişkiye Dair Bazı Gözlemler”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 10/2, (2015):143-164.
- Kılıç, Orhan. *Van Sancağı (1548 – 1648)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Kılıç, Orhan. *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı*. Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997.
- Kılıç, Orhan. “Ocaklık”, *DİA*, C.33/317-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kılıç, Rüya. *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Koç, Kemalettin. “Acemli Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/44-45. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Koç, Kemalettin. “Akçakoyunlu Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/ 153-154. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Koç, Kemalettin. “Boğazkesen Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/228. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Koç, Kemalettin. “Çavuşlu Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/428-429. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017._____“Çomaklı Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/530. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Koç, Kemalettin. “Çukuroba Mahallesi”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/557. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Koç, Ümit. XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı. *Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi* 12/2, (2002):395-420
- Koç, Yunus, “Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 65, (2013):177-202.

- Kozak, Yasin., “V. ve VI. Numaralı Maraş Ahkâm Defterleri’nde Maraş’a Gönderilen Hükümler”. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Köprülü, Mehmet Fuat. “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, Evkaf Matbaası*, (1931):165-298.
- Köprülü, Mehmet Fuat. “Vakfa Ait Tarihi İstilahlar”. *Vakıflar Dergisi* 1. (1938):131-138.
- Köprülü, Mehmet Fuat. “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekemmülü”. *Vakıflar Dergisi* 2. (1942):1-37.
- Köprülü, Mehmet Fuat. *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Köprülü, Mehmet Fuat. *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Köprülü, Orhan Fuat. “Çavuş”. *DİA*, 8/236-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Köprülü, Orhan Fuat. 2006. “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekemmülü”. *Vakıflar Dergisi* 2, PYS Vakıf Sistemi Matbaası, Tıpkı Basım, (2006):1-36
- Köse, Zeynep Özdem. *Kırım Hanlığında Kölelik 1648-1699*. Doktora Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kuban, Doğan. “Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”. *Vakıflar Dergisi* 7, (1968):53-74.
- Kurt, İsmail.İ. *Para Vakıfları – Nazariyat ve Tatbikat-*. İstanbul:İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 2015.
- Kuru, Selim Sırrı. “Sünbülzâde Vehbi”. *DİA*, 38/140-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. “Kâtip”. *DİA*, C.25/49-52. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. “Seyyid”. *DİA*, 37/40-43. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Küçükkaşçı, Mustafa Sabri. “Şehir”. *DİA*, 38/441-446. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kütükoğlu, Bekir. “Vak’anüvis”. *DİA*, 42/457-461. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Kütükoğlu, Mübehat. “Buyruldu”. *DİA*, 6/478-480. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kütükoğlu, Mübehat. *Osmanlı Belgelerinin Dili*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 1994.
- Kütükoğlu, Mübehat. “Mühimme Defteri”. *DİA*, 31/ 470-42. İstanbul, 2006.
- Külbilge, İlker. *141 Numaralı Mühimme Defteri (1148)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Toumarkine, Alexandre. Tarihsiz, *Osmanlıda Asayiş, Suç ve Ceza*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Tarihsiz.

- Madin, Ebulula. “Fetva”. *İA*, 4/582-584. Eskişehir: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Mert, Özcan. “Ayân”. *DİA*, 4/195-198. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Mortmann, Johannes Heinrich- Menage, Victor Louis. “Dhu’l Kadr”. *The Encyclopaedia of İslam*, New Edition, V. II/239-240. Leiden: Brill, 1991.
- Nagata, Yuzo. *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Nagata, Yuzo. *Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Ayanlık Müessesesi*. İzmir: Akademi Kitabevi Yayınları, 1999.
- Nagata, Yuzo. “Muhsinzâde Mehmed Paşa”. *DİA*, 31/48-51. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Narinç, Ökkeş. *64 Numaralı Gaziantep Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi H. 1123-1124 / M. 1711 – 1712*. Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Zâviyeler: Dinî, Sosyal ve Kültüre Tarih Açısından Bir Deneme”. *Vakıflar Dergisi* 12. (1978):261-268.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Baba İshak”. *DİA*, 4/389-390. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Oğuzoğlu, Yusuf. “Dizdâr”. *DİA*, 9/480-481. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.
- Orhonlu, Cengiz. “Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar”. *Tarih Dergisi* 13/17-18, (1963): 77-102.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”. *Amme İdaresi Dergisi* 9/1, (1976):95-107.
- Ortaylı, İlber. “Kadı”. *DİA*, 24/ 69-73. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2009.
- Ortaylı, İlber. *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2016.
- Öğüt, Selman. “İmameyn”. *DİA*, C.22/207. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Önkâl, Ahmet- Bozkurt, Nebi. “Cami”. *DİA*, 7/46-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Örenç, Ali Fuat. “Mutasarrıf”. *DİA*, 24/377-379., İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Öz, Mehmet. “Tahrir”, *DİA*, C.39/425-429. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özaydın, Abdulkerim. “Seyfüddevle el-Hamdânî”. *DİA*, C.37/35-36. İstanbul, TDV Yayınları, 2009.
- Özbek, Nadir. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”. *Toplum ve Bilim* 92. (2002):7-33.

- Özcan, Abdulkadir. “Osmanlı Askerî Teşkilatı”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi içinde Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, 337-374. İstanbul: IRCICA, 1994.
- Özcan, Abdulkadir. “Devşirme”. *DİA*, 9/254-257. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özcan, Abdulkadir. “Osmanzâde Ahmed Taib”. *DİA*, C.34/2-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Ankara: Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Özcan, Tahsin. “Maraşlı Bir Osmanlı Alimi: Saçaklızâde Mehmed Efendi ve Eserleri, I. Kahramanmaraş Sempozyumu 1/53. İstanbul: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları, 2005.
- Özcan, Tahsin. “Saçaklızâde Mehmed Efendi”. *DİA*, 35/368-370. İstanbul:TDV Yayınları, 2008.
- Özdemir, Rifat. “Osmanlı Devleti’nin Tarikat Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* V/5, (1994): 259-310.
- Özdemir, Rifat. *Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Yayınları, 2005.
- Özdoğan, Mehmet Akif. “Saçaklızâde Muhammed b. Ebibekr el-Mar’aşî’nin Tertibü’l-Ulûm Adlı Eseri Bağlamında İlimlerin Tasnifi. *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu I* içinde 306-314, (4-6 Ekim 2012).
- Özel, Oktay. “Avarız ve Cizye Defterleri”. *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, içinde ed. Halil İnalcık-Şevket Pamuk 35-50, Ankara: DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), 2000.
- Özer, Mustafa. “Osmanlı Osmanlı Dönemi Balkan Şehirlerinde İmar Faaliyetleri ve Fiziki Yapı”. *Osmanlı Ansiklopedisi* 9/309-321. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 1999.
- Özgüdenli, Osmanl Gazi. “Moğollar”. *DİA*, 30/225-230. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özkarcı, Mehmet. *Kahramanmaraş’ta Türk Kültür Varlıkları, 2 Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.
- Özkarcı, Mehmet. “Çiçekli Hamamı”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/483. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Özkarcı, Mehmet. “Hacı Hüseyin Efendi Camii”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/ 554-555. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Özkaya, Yücel. “Canikli Ali Paşa’nın Risalesi- Tedabirü’l Gazavat. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* 12, (1969):119-191.
- Özkaya, Yücel. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

- Özkaya, Yücel. ,“XVIII. Yüzyılda Çıkarılan Adaletnamelere Göre Türkiye’nin İç Durumu”. *Belleten*, C.XXXVIII/ 151, (1994):445-491.
- Özkaya, Yücel. “Devlet Yapısının Zayıflaması Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedânlıklar”. *Osmanlı Ansiklopedisi* 6/165-173, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Özkurt, Kemal. “İslam Şehrının Temel Nitelikleri”. *Diyanet Dergisi* 322, (2017):18-21.
- Özkaya, Yücel- Akyıldız, Ali. “Muhassıl”, *DİA*, 31/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özsoy, İsmail. “Faiz”. *DİA*, 12/110-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Öztürk, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Türkiye Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Öztürk, Nazif. *Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Öztürk, Nazif. “Bayazitoğulları Vakıfları”. *Vakıflar Dergisi* 26, (1997):45-59.
- Öztürk, Nazif. *Azınlık Vakıfları*. Ankara: Altıncüce Yayınları, 2003.
- Öztürk, Said. “Kassam”. *DİA*, 24/579-582. İstanbul:TDV Yayınları, 2001.
- Özveri, Cengiz. “1813-1814 Yıllarını Kapsayan IV. Numaralı Maraş Ahkâm Defterinde Maraş Kadılığı’na Gönderilen Hükümler”. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 2 Cild. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1983.
- Paköz, Aslıhan Ece., E., 2016. “Geleneksel Maraş Evleri”. *Vakıflar Dergisi* 45, (2016): 209-237.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı’da Paranın Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2017.
- Pamuk, Şevket. 2002, “Kuruş”, *DİA*, C.26/458-459. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Pamuk, Şevket. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Fiyat Devrimine Yeniden Bakış. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 3/193-201. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Panzac, Danial. 1997, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba 1700-1850*, Çev. Serap Yılmaz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Peers, Chris. *Ghenghis Khan And The Mongol War Machine*. Sout York Shire:Pen And Sword Military, 2015.
- Sandal, Ersin Kaya. “Andırın”. *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/291-295. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Sahillioğlu, Halil. “Avarız”. *DİA*, 4/108-109. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sahillioğlu, Halil. “Askerî”, *DİA*, 3/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sami Şemseddin. *Kamus-ı Türkî*, Dersaadet, 1317h.

- Sarı, Arif. *XVI. Yüzyılda Dulkadirli Türkmenleri*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Sarıcık, Murat. *Osmanlı İmparatorluğunda Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi*, Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Selçuk, Hava. Şer'ıye Sicillerinin Şehir Tarihi Açısından Önemi (Kayseri Örneği). *Şehirlerin Sevdalıı İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı* içinde ed. Hasan Bahar, 361-380. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015.
- Sevgen, Nazmi. *Anadolu Kaleleri, C.I.* Ankara: Doğuş Matbaası, 1959.
- Solak, İbrahim. *XVI. Asırda Maraş Kazası (1526-1563)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004
- Solak, İbrahim. "916 H. / 1510 M. Tarihli Alaüddeve Bey Vakfiyesi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15, (2006): 523-537.
- Solak, İbrahim. "XVI. Yüzyılda Göksun 1527-1563". *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16, (2006):91-102.
- Solak, İbrahim. "Aladinek Nahiyesi". *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/184-185. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Solak, İbrahim. "Aladinek Nahiyesi". *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 1/309-310. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Solak, İbrahim- Uysal, Zeynep. 2016, "Osmanlı Toplumunda Kadın (Konya Örneği) 1670-1680), *Uluslararası Sempozyum Geçmişten Günümüze Bozkır*, Konya, (2016):991-1004.
- Söylemez, Faruk. *Osmanlı Devleti'nde Aşiret Yönetimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- Söylemez, Faruk. "XVIII. Yüzyılın Başlarından XIX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkiyalık Faaliyetleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, (2007):69-85.
- Sümer, Faruk. "Çavuldur". *DİA*, 8/235-236. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Sümer, Faruk. "Ağa", *DİA*, 1/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şahin, İlhan. "Kenzü'l Vekayi". *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 7, (1977):95-228.
- Şahin, İlhan. "Dulkadir Eyaleti". *DİA*, 11/552-553. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Şahin, İlhan. "Göçebeler". *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4/132-141. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1997.
- Şahin, İlhan. "Nahiye". *DİA*, 32/306-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Şazeli, Hasan Ali. "Cinayet", *DİA*, 8/14-15, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Şeker, Cengiz. "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Taşra Kaynaklı Göçlerin Nedenleri. *The Journal of Ottoman Studies* 42, (2013):207-232.

- ŞEKER, M., “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması Sürecinde Maraş Bölgesi ve Bölgeye Yerleşen Türk Boyları”. *1. Kahramanmaraş Sempozyumu (6/8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş) Tebliğleri*, 1/437-450, İstanbul, 2005.
- Schamilogli, Uli. “The Rise of the Ottoman Empire: The Black Death in Medieval Anatolia and Its Impact on Turkish Civilization”. *Views From the Edge: Essays of Honor of Richard W. Bulliet*, (Ed. N. Yavari, L. G. Potter, J. Oppenheim), 225-280. New York:Colombia Univesty Press, 2004.
- Tabakoğlu, Ahmet. “Osmanlı İctimai Yapısının Ana Hatları”. *Osmanlı Ansiklopedisi* 4/17-30. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Taescher, Franz., “Futuwwa”. *Eİ²*, V.2/ 966-969, Leiden: Brill,1991.
- Tak, Ekrem. *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI. –XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Tatar, Özcan *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Çukurovada Aşiretlerin Eşkiyalık Olayları ve Aşiret İskânı (1691-1750)*, Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Tekin, Rahmi. “Bektutiye Medresesi”, *Kahramanmaraş Ansiklopedisi* 2/148-150. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Tekindağ, Şehabeddin. “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim’in İran Seferi”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 17/22, (1967):49-78.
- Terzi, Mehmet Akif. *Gavurdağı’nın Bulanık Tarihindeki Sır Perdesi*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2010.
- Tunç, Muhammet Nuri. *XVIII. Yüzyılda Adıyaman (Hısn-ı Mansur, Behisni, Gerger, Kahta ve Samsad)*, Doktora Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Uğur, Yunus. Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/6, (2005): 9-26.
- Uğur, Yunus. Şerîye Sicilleri. *DİA*, 39/8-11, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Uğural, Hüseyin Ragıp. *Defterdar Sarı Mehmet Paşa Devlet Adamlarına Öğütler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Ulubaş, Mahmut. *Maraş ve Çevresinde Aşiretler (1774-1865)*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. *DİA*, 13/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları 2 Cild*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Âyan”. *İA*, 2/40-42. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi 4*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Ülken, Hilmi Ziya. Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği, *Vakıflar Dergisi* 9, (2006):13-37.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul:Paradigma Yayınları, 2011.
- Ünal, Ahmet Zeki. *Toplumda Tabakalaşma ve Olgular-Kavramlar-Kuramlar*, Ankara:Birleşik Yayınevi, 2016.
- Varlık, Nüzhet. *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World The Ottoman Experience 1347-1600*, New York,:Cambridge Universty Press, 2015.
- Hammer-Purgstall, J, V., *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Mehmet Ata. İstanbul, 1947.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*, Çev. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Weber Max, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çev. Musa Ceylan, İstanbul:Yarın Yayınları, 2010.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin.1994, “Osmanlı Toplumı”. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* içinde Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, 441-499. İstanbul: IRCICA, 1994.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Osmanlı Döneminde Türk Vakıfları Ya Da Türk Hayrat Sistemi”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 5/17-33. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”. *DİA*, 42/479-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yel, Ali Murat- Büyükaşçı, Mustafa Sabri. “Mahalle”. *DİA*, 27/323-326. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yenikale, Ahmet. *Sünbülzâde Vehbi Divânı*. Kahramanmaraş:Ukde Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Adem. “İslam Hukukunda Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Hetk-i Irz Suçunun Cezası ve Kuran Ceza İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47, (2018):225-261.
- Yıldırım, Mehmet Zahit. *Karahisar-ı SahibSancağı'nın İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Yıldırım, Mehmet Zahit. “Osmanlı’da Mutesellimlik Kurumu ve Karahisar-ı Sahip ve Konya Mutesellimmi Ali Ağa”. *Sosyal İlimler Araştırması Dergisi* 9/1, (2014):95-114.
- Yıldırım, Asiye Yılmaz-Berktas, Zeynep Süslü. *Evliya Çelebi Seyehatnamesi Hac Kitabı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010.

- Yıldız, Pakize. *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2012.
- Yılmaz, Coşkun. “Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”. *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4/69-81. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Yılmaz, Coşkun. “Siyasetnâme”. *DİA*, 3/306-308, İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yiğit, İsmail. “Kınnesrin”. *DİA*, 25/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Yiğit, İsmail. “Memlûklüler”. *DİA*, 29/90-97, İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Yiğit, Tuba. *I. ve II. Haçlı Seferleri Sürecinde Ermeni-Haçlı İlişkiler.*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yinanç, Refet. *Dulkadir Beyliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Yinanç, Refet. “Dulkadiroğulları”, *DİA*, 9/553-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I. Kitab-ı Müstetab*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Düzenine Dair Metinler, Kitâb-ı Mesâlihi’l- Müslimin ve’l-Menâfi’l- Mü’minin*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.
- Yüksel, Hasan., *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1563-1683)*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
- Zarinabaf-Sahr, F. “Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları, Türkler Ansiklopedisi C.XIV/9-27. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Zeydan, Corci. *İslam Uygarlıkları Tarihi I*, Çev. Nejdett Gök, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Zilfi, Madeline C. *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Uleması Klasik Dönem Sonrası 1600-1800*, Çev. Mehmet Faruk ÖZÇINAR, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2008.

İNDEKS

A

A'rec Yusuf Paşa · 85, 88
 Abaza Mehmed Paşa · 104
 Abdi Efendi Mescidi · 59, 323
 Abdi Paşa (Koca) · 105, 109
 Abdulkaki Efendi · 173, 281
 Abdullah Paşa · 96, 98, 101, 104, 106, 109, 111, 171, 188
 Abdullah Paşa (Azmezâde) · 106, 109
 Abdurrahim b. Ebi Bekr b. Süleyman el-Maraşî · 173
 Abdurrahim Paşa (Sarı Ahmed Efendizâde) · VIII, 110
 Abdurrahman Efendi · 154
 Abdurrahman Paşa · 96, 100, 101, 106, 109
 Abdurrezzak Camii · 309
 Acemli (İskender Bey) Camii · 309
 Acemli Mahallesi · 46, 254, 271, 349
 Adana · 1, 5, 78, 83, 88, 90, 91, 92, 93, 100, 101, 103, 105, 106, 108, 109, 112, 118, 122, 124, 125, 196, 198, 199, 208, 227, 229, 232, 234, 343, 348
 Afşar · 118, 120, 209, 227
 Ağa Veli Bukası · 279
 Ağa Veli Camii · 64, 261, 310, 331
 Ahır Dağı · 1, 32
 ahi baba · 190, 191, 192
 Ahmed Ağa Hanı · 43
 Ahmed Ağa Vakfı · 248
 Ahmed Bey Mescidi · 47, 324
 Ahmed Efendi Mescidi · 324
 Ahmed- El Maraşî · 174
 Ahmed Paşa Cami · 246, 310
 Ahmed Paşa Vakfı Hamamı · 44
 Akçakoyunlu Mahallesi · 47, 55, 61, 67, 250, 324, 326, 349
 Aksu · 1, 32, 76, 80, 245, 278, 298
 Alaca Bey Mescidi · 64, 324

Alacalı Bukası · 279
 Alacalı Camii · 71, 313
 Aladinek Nahiyesi · 76, 354
 Alaüddevle Camii (Cami-i Kebir) · 304
 Alaüddevle Şeyh Haydar Zaviyesi · 301
 Alaybeyi Ali · 134, 135
 Alaybeyi Bayezidoğlu Mehmed · 131
 Alaybeyi Dulkadiroğlu Osman · 133
 Alaybeyi Halil · 129, 130
 Alaybeyi Hüseyin · 131, 133
 Alaybeyi Kör Hüseyin · 131
 Alaybeyi Küçükçavuşoğlu Ali · 132
 Alaybeyi Murtaza · 128, 134
 Alaybeyi Mustafa · 129, 131
 Alaybeyi Recep · 132
 Alaybeyi Seyyid Halil · 134
 Alaybeyi Seyyid Mehmed Battal · 135
 Alaybeyi Seyyid Süleyman · 132
 Alemli Mahallesi · 47, 251, 321, 324, 325
 Alemli Mahallesi Mescidi · 325
 Ali Ağa Camii · 261, 314
 Ali bin Fazlullah · 173, 174
 Âl-i Mirza Mescidi · 324
 Ali Paşa · 22, 39, 86, 91, 92, 94, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 122, 136, 313, 352
 Andırın Nahiyesi · 77
 Arablar Mahallesi · 47
 Arap Kasım Camii · 16, 58, 315, 329
 Arasa (Timur Paşa) Camii · 316
 Arkçıyan (Arakçıyan) Mahallesi · 48
 Arslan Paşa · 84, 90, 108
 Ataullah Mehmed Efendi · 154
 âyan · 82, 113, 186, 188, 204, 292, 304, 306
 Âyanlık · 171, 187, 188
 Ayşe Hatun Camii · 62, 317
 Ayşe ve Emine Hatun Vakfı · 256
 Ayvacık Zaviyesi · 77, 288

B

Bağdadiye Medresesi · 263, 273, 297
 Bağdadiye-i Suğra Zaviyesi · 282
 Bağrıaçık Hanı · 43, 310
 Balıkönü Zaviyesi · 289
 Bali Bey Camii · 58, 318
 Başmaccızâde Seyyid Ali Efendi · 154
 Bayezidli Camii · 317, 318
 Bayezidoğlu Abdullah Bey · 96, 111, 112, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 160, 171, 218, 227
 Bayezidoğlu Numan Bey · 117, 121, 122, 123
 Bektutiye (Çınarlı) Camii · 318
 Bektutiye (Kadı) Medresesi · 265
 Bektutiye Mahallesi · 17, 48, 253
 Bertiz · 14, 15, 22, 75, 76, 77, 125, 138, 200, 222, 230, 323
 Bertiz Nahiyesi · 14, 15, 77, 323
 Bey Zaviyesi · 261, 289, 297, 301
 Beyrek Bey Zaviyesi · 289
 Bezzazistan-ı Atik · 43
 Boğazkesen (Ekmekçi Ali Ağa) Camii · 318
 Boğazkesen Mahallesi · 49, 60, 326, 349
 Bostancıyan Mahallesi · 49, 50, 64, 251, 272, 325, 328, 330, 341
 Bozhudek Dede Zaviyesi · 290
 Bum Baba (Dede) Zaviyesi · 283

C

Cambazzâde (Vadi Deresi, Balık) Zaviyesi · 290
 Camustil Nahiyesi · 14, 77
 Canbâzzâde Seyyid Ahmed Efendi · 152, 154
 Cüllahlar · 190

Ç

Çam Çıraz ve İrilağan Zaviyesi · 290
 Çavuşlar Kethüdası Ahmed · 136, 212
 Çavuşlar Kethüdası Mehmed · 136, 226
 Çavuşlar Kethüdası Ömer · 9, 136, 137, 209
 Çavuşlu Mahallesi · 50, 51, 217, 247, 268, 281, 317, 349
 Çerkes Hasan Paşa · 209
 Çiçekli · 46, 51, 53, 62, 202, 272, 309, 319, 335, 352
 Çiçekli (Seksenler) Mahallesi · 51
 Çivi-zâde Ataullah Efendi · 154
 Çomak Baba ve Bayezid Zaviyesi · 284
 Çomaklı Mahallesi · 53, 251, 349
 Çorazâde Ahmed Paşa · 106, 109
 Çukuroba (Çukur) Mahallesi · 53

D

Dalkaralı Mahallesi · 54, 248, 251, 324, 329
 Damad · 100, 109
 Damadzâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi · 153, 154
 Davut Bey Mescidi · 325
 Debbağlar · 63, 116, 189, 193, 325, 374
 Debbağzâde Ahmed Efendi · 20, 52, 165, 174, 242, 257, 319
 Debbağzâde Ahmed Efendi Vakfı · 242
 Dede Abdal Zaviyesi · 292
 Dede Hüseyin Camii · 321
 Dede Kâri Zaviyesi · 292
 Dede Mehmed Camii · 53, 319
 Deli Alili Mahallesi · 54, 56, 268, 341
 Delil Ali Camii (Seyyid Ebubekir ve Osman Efendi) Medresesi · 268
 Demirciler Çarşısı · 44
 Dereli Mahallesi · 55
 Derviş Hasan Paşa · 106
 Destarlar · 193
 Deveciyan (Devecili) Mahallesi · 55

Dimos Ayntab Mukatası · 139, 140
 Dindar Beyli Mahallesi · 56
 Divanlı Mahallesi · 16, 21, 56, 58, 71,
 201, 268, 310, 318, 321, 324, 326,
 345
 Diyarbakır · 92, 105, 106, 108, 109,
 113, 153
 Dizdar Ömer · 141
 Dokuztepe Mahallesi · 185, 204
 Dulkadiroğlu Mahmud Bey · 171, 188
 Dulkadiroğlu Murtaza Ali · 116, 118,
 128, 129, 226
 Dulkadiroğlu Ömer Bey · 117, 123,
 124, 139, 168, 188
 Dulkadiroğlu Seyyid Mustafa · 116,
 117, 118, 119, 126, 127, 131, 226
 Dulkadirzade (Ebubekir) Camii · 321
 Dulkadirzâde Ömer · VIII, 83, 106, 111,
 112, 123, 124, 175, 332
 Dulkadirzâde Ömer Paşa · 83, 111, 112,
 175, 332
 Dulkadirzâde Seyyid Duran Ahmed ·
 118
 Dulkadirzâde Seyyid Mehmed Sadık ·
 127, 132
 Dulkadirzade Seyyid Mustafa Camii ·
 321
 Duraklı Mahallesi · 16, 57, 58, 62, 227,
 314, 315, 318, 321, 322, 341

E

Ebubekir Paşa · 92, 107, 108, 109, 323
 Ebubekir Paşa (Beşânlı) Camii · 323
 Ebubekir Paşa (Lokmacı) · 109
 Ekber Zaviyesi · 301, 302
 Elbistanî İbrahim Efendi · 166
 Emine Hatun Mescidi · 62, 65, 325, 326
 Erdlek Zaviyesi · 302
 Erüklüce Zaviyesi · 302
 Eskisaray Mahallesi · 42, 60
 Eşkîya Hacı Mustafa Camii · 322

Etmekçiyan (Etmekçi Ali) Mahallesi ·
 59
 Evliyâ Mehmed Efendi · 154

F

Fatıma bint-i Rıdvan Vakfı · 256
 Ferhad Paşa · VIII, 110, 260, 332

G

Gadiriye Medresesi · 171
 Gaferyâtî Mülakkab Yahya Efendi · 154
 Gazi Beyli Mahallesi · 60
 Gergerî Ahmed Efendi · 150, 154
 Göçtil-i Kebir · 133, 314
 Göynük Nahiyesi · 14, 78
 Güğercinlik Nahiyesi · 78
 Gülçiçek Mahallesi · 60, 66

H

Hacı Bayezid Bukası · 271, 280
 Hacı İmam Camii Medresesi · 51, 268
 Hacı Mehmed Bey (Boyalı Karyesi)
 Camii · 322
 Hacı Mehmed Bukası · 280
 Hacı Mehmedli Mahallesi · 60, 326
 Hacı Musa Vakfı · 248
 Hacı Râif Ebubekir Efendi · 154
 Hacı Süleyman Efendi
 Maraş kadısı · 154
 Halhaliye (Halkalı) Mahallesi · 61
 Hamavîzâde Ömer Paşa · 104
 Hamuroğlu Hacı İmam Bukası · 281
 Hamza Dede Zaviyesi · 79, 292
 Hamza Paşa · 98, 108
 Hasan Bey Medresesi · 56, 268
 Hasan Paşa · 39, 84, 95, 98, 103, 105,
 106, 109, 117, 187, 209
 Hatuniye (Pazar) Hamamı · 44
 Hatuniye Camii (Şemse Hatun)
 Medresesi · 269

Hatuniye Mahallesi · 61, 204, 243, 327
 Hazinesâr · 62, 105, 109
 Haznedarlı Mahallesi · 61, 62, 229, 314,
 317, 322, 325, 326
 Hoca Davudlu Mahallesi · 62
 Hoca Durdu Mahallesi · 45, 62, 193,
 252, 280, 325, 374
 Hoca Durdu Medresesi · 270
 Hücerât-ı Dârü'l-Fân Zaviyesi · 302

İ

İbrahim Baba Zaviyesi · 293
 İbrahim Paşa · 22, 86, 89, 94, 95, 99,
 100, 108, 109, 114, 115, 116, 117,
 118, 127, 132, 134, 226, 227
 İmam-ı Sultânî Salih Efendi · 154
 İmamzâde Ebubekir Niyazi Efendi ·
 153, 154
 İncirlüce Zaviyesi · 293
 İskender Bey (Acemli) Medresesi · 271
 İskenderoğlu Hacı Bayezid Medresesi ·
 271
 İslam Paşa · 90, 91, 108, 115
 İsmail Efendi · 121, 154, 156, 158, 172,
 175, 252, 268, 301, 307
 İsmail Paşa · 100, 107, 109, 199
 İsmail Paşazâde Mehmed Paşa · 94, 108

K

Kadı Beyli Mahallesi · 63
 Kadı Mahmud Medresesi · 45, 272
 Kadı Mahmud Medresesi Vakfı
 Hamamı · 45
 Kadı Muslihiddin Bukası · 280
 Kalekaya Zaviyesi · 294
 Kalender Bey · 112, 113, 117, 124, 125,
 129, 217
 Kalender Paşa · VIII, 30, 112, 113, 247,
 248, 257, 317, 332
 Kalender Paşa Vakfı · 247
 Kallu Cemaati · 138

Kanadıkırıkoğlu Mehmed · 124, 186
 Kanadıkırıkzâde Mehmed Efendi · 175,
 330
 Kanadıkırıkzâde Şeyh Mehmed Efendi ·
 175
 Kara Ali Beyli Mahallesi · 63
 Kara Halil Efendi · 20, 151, 154
 Kara Maraş Mahallesi · 22, 47, 48, 64,
 279, 310, 324
 Kara Top Mahallesi · 64
 Karababa ve Selim Dede Zaviyesi · 294
 Karahatipzâde · 159, 161
 Karahayıt Nahiyesi · 78, 265
 Karalar Mahallesi · 63
 Karamanlı Mahallesi · 64
 Kars-ı Zulkadriye · 1, 75, 81, 85, 131,
 143, 148, 157, 234
 Kayabaşı Mahallesi · 15, 51, 53, 65, 72,
 251, 255, 256, 330
 Kayışlı Mahallesi · 65
 Kaymakam-ı Esbak Seyyid Feyzullah
 Efendi · 154
 Kayseri · 1, 4, 9, 85, 105, 109, 136, 137,
 148, 151, 166, 196, 202, 208, 215,
 346, 353
 Keferdiz Nahiyesi · 79
 Kel-zâde (Gül-zâde) Hatun Vakfı · 256
 Kemer Nahiyesi · 79
 Kesireyeli Ahmed Paşa · 109
 Kevâkibizâde Veliyyüddin Efendi · 154
 Kızıl Bük Köyü Zaviyesi · 295
 Kızıltepe Mahallesi · 66
 Kirişçiyân Mahallesi · 66
 Koca Emin Ağa Vakfı · 243
 Kocabeyli Mahallesi · 60, 66
 Kolanlı Mahallesi · 66, 67
 Köse · 39, 99, 109, 167, 172, 201, 227,
 228, 373
 Kurupınar Nahiyesi · 80
 Kuytul Mahallesi · 67, 263
 Kuyucak Mahallesi · 67, 205, 277, 325,
 326
 Küçük Alioğlu Halil Paşa · 124

Küçük Çavuş Mahallesi · 68
 Küçük Numan Paşa · 101, 109
 Kürd · 66, 91, 92, 99, 100, 108, 109, 213
 Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa · 91, 92, 108

M

Mağralı Mahallesi · 47, 68, 69
 Mantuki Zaviyesi · 78, 295
 Maraş Kalesi · 18, 41, 42, 46, 77, 98, 139, 140, 157, 171, 198, 203, 205, 221, 322, 327
 Maraş müftüsü · 118, 165, 166, 170, 264, 279
 Maraş Sûku · 43, 190
 Maraşî Mehmed Efendi (Mehmed bin Vâiz bin Velicân) · 176
 Maraşlı Muhammed İbn-i Yahya Efendi · 176
 Mecdî Mehmed Efendi · 151, 154
 Mehmed Es'ad Efendi · 154, 285, 313
 Mehmed Paşa · 20, 22, 23, 81, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 117, 120, 122, 127, 131, 136, 163, 165, 170, 174, 181, 182, 187, 217, 234, 257, 286, 287, 298, 301, 305, 347, 351
 Mekaribaşı · 193
 Mekkizâde Hüseyin Paşa · 83
 Mekkîzâde Hüseyin Paşa · 103, 109
 Memiş Paşa · 86
 Mengûş Bey (Ağabeyli Karyesi) Camii · 323
 Mengûşoğlu Ahmed · 231
 Mengûşzade El-Hac Mehmed Efendi · 177
 Menteşzâde Abdürrahim Efendi · 151, 154
 Mısrî Ahmed Paşa · 102, 109
 Mihriban Zaviyesi · 296
 Minberiyeye Zaviyesi · 302

Mirzâ Alaybeyi Camii Medresesi · 272
 Mirza Efendi-zâde Şeyh Mehmed Efendi · 154
 Muhsinzâde · 98, 108, 351
 mukayyid · 158
 Murtaza Paşa · 87, 98, 100, 108, 109, 166
 Musallâ Mahallesi · 69
 Mustafa Paşa · 23, 84, 87, 89, 90, 91, 96, 97, 100, 101, 102, 105, 107, 108, 109, 111, 113, 114, 117, 119, 123, 147, 175
 Muzaffer Bey Zaviyesi · 297
 Mübayacı · 193
 Müftizâde Seyyid Feyzullah Efendi · 149, 154
 Müneccimbaşı Mehmed Efendi · 150, 154

N

Nakib Ahmed Efendi Camii Medresesi · 272
 Nakibüleşraf · IX, 20, 166, 167, 168, 199, 213, 242, 342
 Nakibüleşraf Kaymakamı Es-Seyyid Mehmed Efendi Vakfı · 242
 Nâşirzâde Halil Efendi · 176
 Nebeviye Medresesi · 67, 246, 272, 273
 Neccarlar Mahallesi · 69
 Numân Paşazâde Seyyid Mehmed Sadullah Efendi · 154

O

Oluklu ve Mendullu Zaviyesi · 297
 Omuzu Güçlü Zaviyesi · 285
 Osman Dede Zaviyesi · 80, 298
 Osman Paşa · 88, 90, 95, 100, 103, 106, 109, 171, 175, 209

Ö

Ömer Paşa · VIII, 29, 83, 85, 88, 93, 95,
97, 98, 99, 103, 104, 108, 109, 111,
112, 114, 115, 116, 124, 125, 143,
171, 175, 182, 332

P

Paşa Sancağı · 1, 42, 75, 82
Payas · 30, 112, 118, 121, 124, 132,
144, 145, 163, 167, 172, 227, 231,
373
Pazarcık Nahiyesi · 80
Pınarbaşı Mahallesi · 69

R

Rakka · 1, 85, 86, 91, 92, 94, 104, 105,
106, 107, 109, 115, 118, 120, 127,
201, 208, 209
Remmal · 231
Restebaiye (Hacı Osman Ağa
Medresesi) · 274
Revan · 93, 114
Rıdvaniye Medresesi · 246, 275
Rıdvanzade Ali Efendi ibn-i El-hac
Mehmed Efendi Vakfı · 244
Rışvanzâde Halil Paşa · 85, 87, 88, 89,
91, 93, 108, 110, 173, 332, 372
Rışvanzâde Ömer · 104, 109, 115, 116
Rışvanzâde Ömer Paşa · 104
Rışvanzâde Seyyid Mehmed Paşa · 88,
93, 95, 108
Rışvanzâde Süleyman Paşa · 39, 88, 96,
97, 100, 103, 104, 108, 117, 121

S

Sa'deddin Paşa · 109
Saçaklızâde Mehmed b. Ebi Bekr El
Maraşî · 177
Saçaklızâde Seyyid İshak Efendi · 181

Salbaş Damadı Abdurrahim Efendi ·
150, 154
Salmân-ı Farisi Zaviyesi · 299
Sekka Abdullah · 101, 109
Selime Hatun Vakfı · 255
Seyyid Ali Efendi bin Veli Efendi Vakfı
· 244
Seyyid Ataullah · 111, 124, 149, 154,
164, 165, 168, 169, 171, 175, 188,
330
Seyyid Ataullah Efendi · 164, 165, 168,
188
Seyyid Hacı İbrahim Efendi · 154
Seyyid Mazlum Zaviyesi · 287, 288
Seyyid Mehmed Efendi (Seyyid
Ataullah Efendizâde) · 154
Seyyid Mehmed Râşid Efendi · 154
Seyyid Mehmed Sâid Efendi · 154
Seyyid Mehmed Selim Efendi · 154
Seyyid Ömer Efendi · 149, 154, 168
Sirke Osman Paşa · 90, 108
Sultan Süleyman Han Camii · 322
Süleyman Dede Zaviyesi · 303
Süleyman Paşa (Abdülcelilzâde) · 109
Sümbülzâde Hüseyin Efendi · 123, 164
Sünbülzâde Mehmed Efendi · 165, 170,
181, 264, 266, 334
Sünbülzâde Vehbi Efendi · 181

Ş

Şadi Bey Medresesi · 260, 275
Şarkiyân Mahallesi · 70, 280
Şazi Bey Mahallesi · 70
Şehir kethüdalığı · 184, 186
Şehsuvar oğlu Ali Bey · 38, 74
Şehsuvaroğlu Mehmed Paşa · 91, 92,
108
Şekerdere Mahallesi · 70, 252, 313
Şekerli (Yukarı Oba) Mahallesi · 71
Şeyh Hafız Mustafa Efendi · 183, 334
Şeyh Mahallesi · 70, 203, 241, 321, 378
Şeyh Muhammed Efendi · 182, 312

Şeyh Süleyman Efendi Camii Medresesi
· 277

Şeyh-zâde Ataullah Efendi
Maraş kadısı · 154

Şeyhzâde Mehmed Sâid Efendi · 154

T

Taş Medrese · 59, 67, 259, 276, 278,
279

Taşlı Mahallesi · 71, 72

Tekke Mahallesi · 72

Tekyenışin Hamamı · 45, 229

Tepebaşı Mahallesi · 72, 329

Timur Halil Paşa · 92, 108

Tokmak Hasan Paşazâde · 98, 108

Tutalanı Zaviyesi · 300

Ü

Ümmet Dede Zaviyesi · 80, 266, 300,
301

V

veba · 24, 141, 198, 334

Veli Efendizâde Mehmed Efendi · 183

Veli Paşa · 97, 108, 187

Veli Pirlioğlu Hacı Mehmed Camii ·
322

Veliefendizâde Seyyid Ahmed Efendi ·
149, 154, 168

Veliyyüddin Efendizâde Seyyid Ahmed
Efendi · 154

Vezir Ahmed Paşa · 93, 96, 108, 193

Vezir Silahdar İbrahim Paşa · 94, 108

Y

Yahya-Zâde Ahmed Efendi · 154

Yavuz Sultan Selim · 20, 38, 74, 355

Yenicekale Nahiyesi · 15, 80

Yiğen Ahmed Paşa · 100, 109

Yusuf Efendi · 153, 154, 160, 284, 287,
292, 293, 299, 306, 319

Z

Zarbunzâde · 99, 108

Zennecioğlu · 114

Zeytun · 8, 21, 44, 75, 76, 81, 136, 143,
145, 185, 196, 205, 216, 218, 219,
234, 325, 326

Zeytun Kervansarayı · 44

Zeytun Nahiyesi · 81

Zinyedanlı Mahallesi · 72

EK 1. Hurufat Defterleri'ndeki Tevcih Sebepleri Çizelgesi

[illegible]

[illegible]

[illegible]

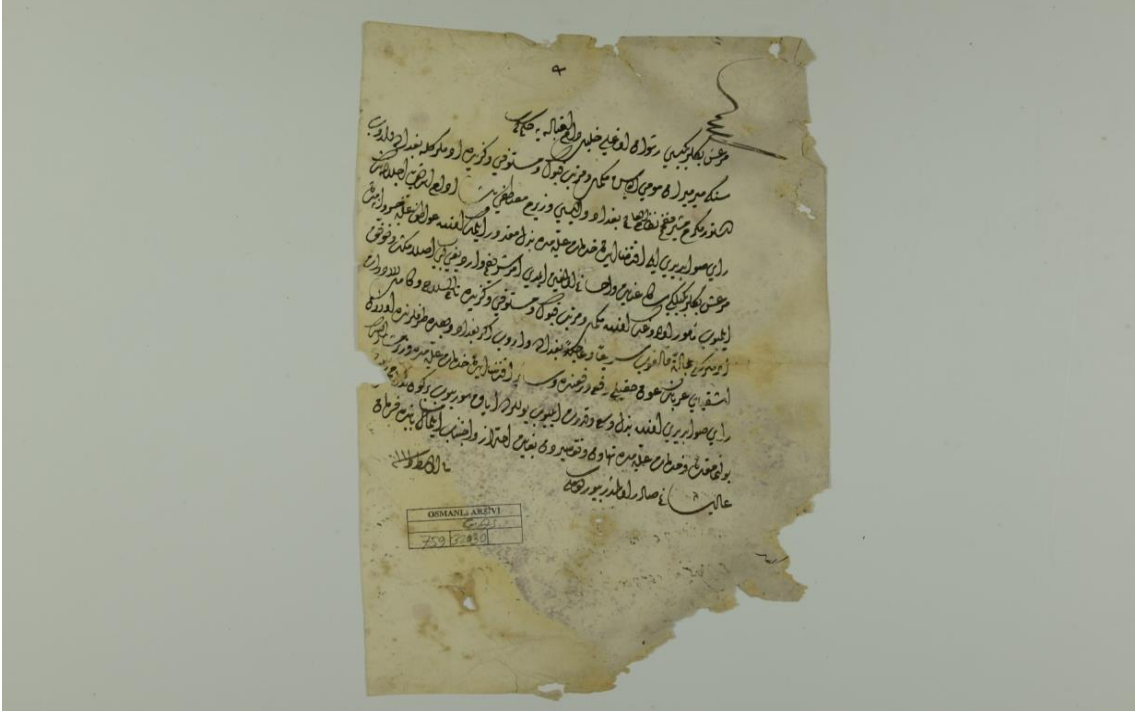
[illegible]

[illegible]

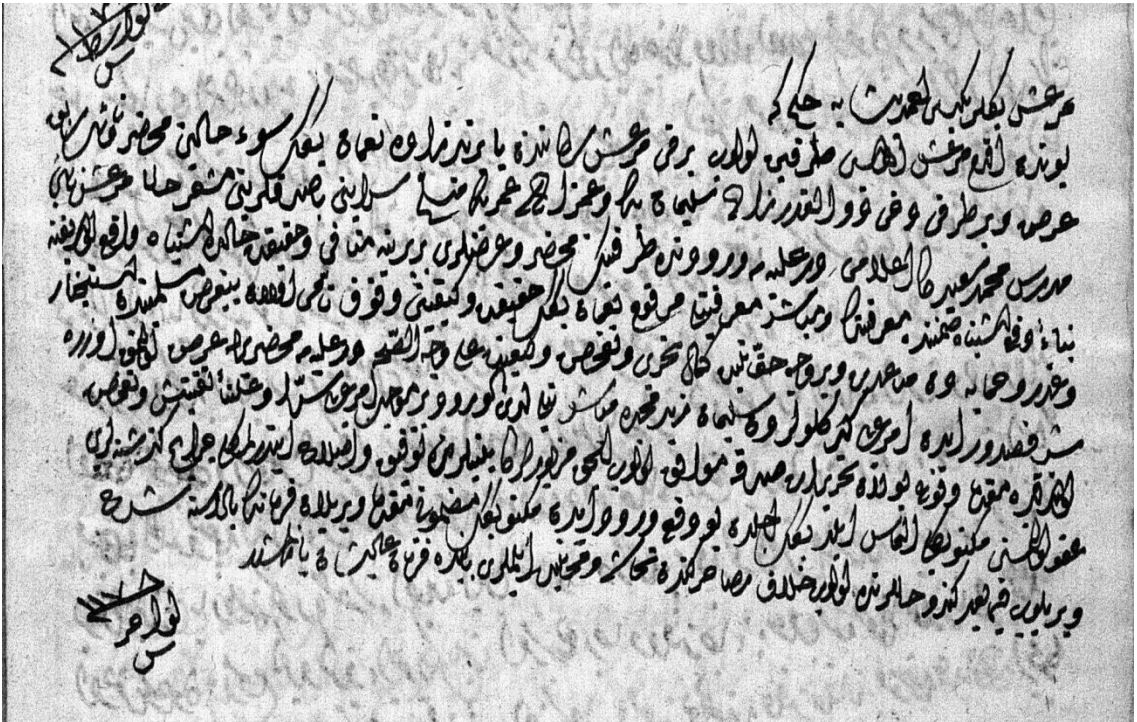
[illegible]

Yıl	Ölüm	Çocuksuz Olarak Ölüm	Öldü Diyerek	Üzerinden Alma		Feragat-Kasr-Yed	İhtiyaç (Müceddeden)	Yenileme / Tecdid	Beratsız (Bi-Berat) Olma	Beratın Kaybolması-Zayı	Sebepl Belirtilmemiş (Ref)	Cahil / Na-ehil Na-Müstehak	Başka Yere Gitme/Cela Vatan	Fasık Olma	Yaşlılık/ Akıl Hastalığı	Körlük	Kekemelik	Na-Mevcud / Hizmetin Terki	Vakıf Malını Yeme/İhanet	Kat-i Niza	Tembellik/ Kanaat Etmeme	İbka	Heva ve Hevesinde Olma	Rağbet Etmeme	İhtilal-/ Cemaatin Nefretinden	Hilebazlık/ Yalancılıkla Meşhur Olma	Vakfın Şartının Hılaflı	İki Farklı Yerde Görevli Olma	İhtida	Levend Taifesi/ Eşkıyalık/ Erazilbası	Esnaf /Sipahi Zümresinden Olma	Esnafın/Ulemanın İtiraz Etmesi	Şabb-ı Emred	Rüşvet/Şarap İçme/ Efal-i Kerih	Yevmiyeye Zam	Toplam		
H. 1201 (1786/1787)	6	3	-	-		5	2	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	
H. 1202 (1787/1788)	20	3	-	1		6	8	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	41	
H. 1203 (1788/1789)	13	1	-	-		2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	
H. 1204 (1789/1790)	5	3	-	-		2	2	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	18	
H. 1205 (1790/1791)	3	-	-	-		1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	
H. 1206 (1791/1792)	3	-	-	-		7	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	
H. 1207 (1792/1793)	7	1	-	-		5	1	-	-	1	2																										17	
H. 1208 (1793/1794)	4																																					4
H. 1209 (1794/1795)	3					2					1																											6
H. 1210 (1795/1796)	4			1		2	4																															11
H. 1211 (1796/1797)	3						2																															5
H. 1212 (1797/1798)	3	3				2	2																															10
H. 1213 (1798/1799)	1																																					1
H. 1214 (1799/1800)	4	1		1			7						1																									14
H. 1214 (1800/1801)	2	2																																				4
Toplam	1429	138	9	676		618	599	683	52	86	126	86	29	1	4	1	1	118	12	4	6	18	1	24	4	6	1	1	1	9	3	2	1	3	6		4758	

EK 2. Rışvanzâde Halil Paşa'ya Maraş Beylerbeyliğinin tevcih edildiğine dair hüküm. (C.AS. 759/32030)

EK 3. Dulkadiroğlu Süleyman Bey ile amcasının oğlu Ömer Bey'in mütesellimin sarayını bastıklarına dair Maraş Naibi Mehmed Said'in ilamı üzerine Maraş Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya gönderilen hüküm. (COA, Maraş Ahkam II, s.11/2)

[illegible][illegible]

EK 6. Maraş'ın Hoca Durdu Mahallesi'nde Debbâğlar Köprüsü Başındaki Tekke Mescidi'ne Minber Konularak Cuma ve Bayram Namazı Kılınmasına İzin Verildiğine Dair Hatt-ı Hümayun (COA. AE. SAMDIII. 1/27)

مراسم

روزه جانی

عرض بنک بمقلار اولدوکه
 اصحاب حیراندن الحاج ابراهیم مرغشی نام کسینه عرض حال ایدر
 نفس مرغشده خواجه طوردی محله سنده دباغلر کو برسی باشند
 واقع تکیه مسجدی سوق شهره قریب و جماعت کثیره سی اولوب
 جامع اولمغه صلاحیت اولمغین حسب الله تعالی مسجد خرنوردی
 جامع امیک مراد امیکله وضع منبر و اقامت صلوة جمعه و عیدینه
 اذن ها و یئرلی اذانی بویلمو بانک استدعای عنایت ایدر اولمک
 امر و فرمان شوکلو کرامتو عنایتلو مهانبلو باد شاهکدر

سلطان

حضرتی صاع اولسون

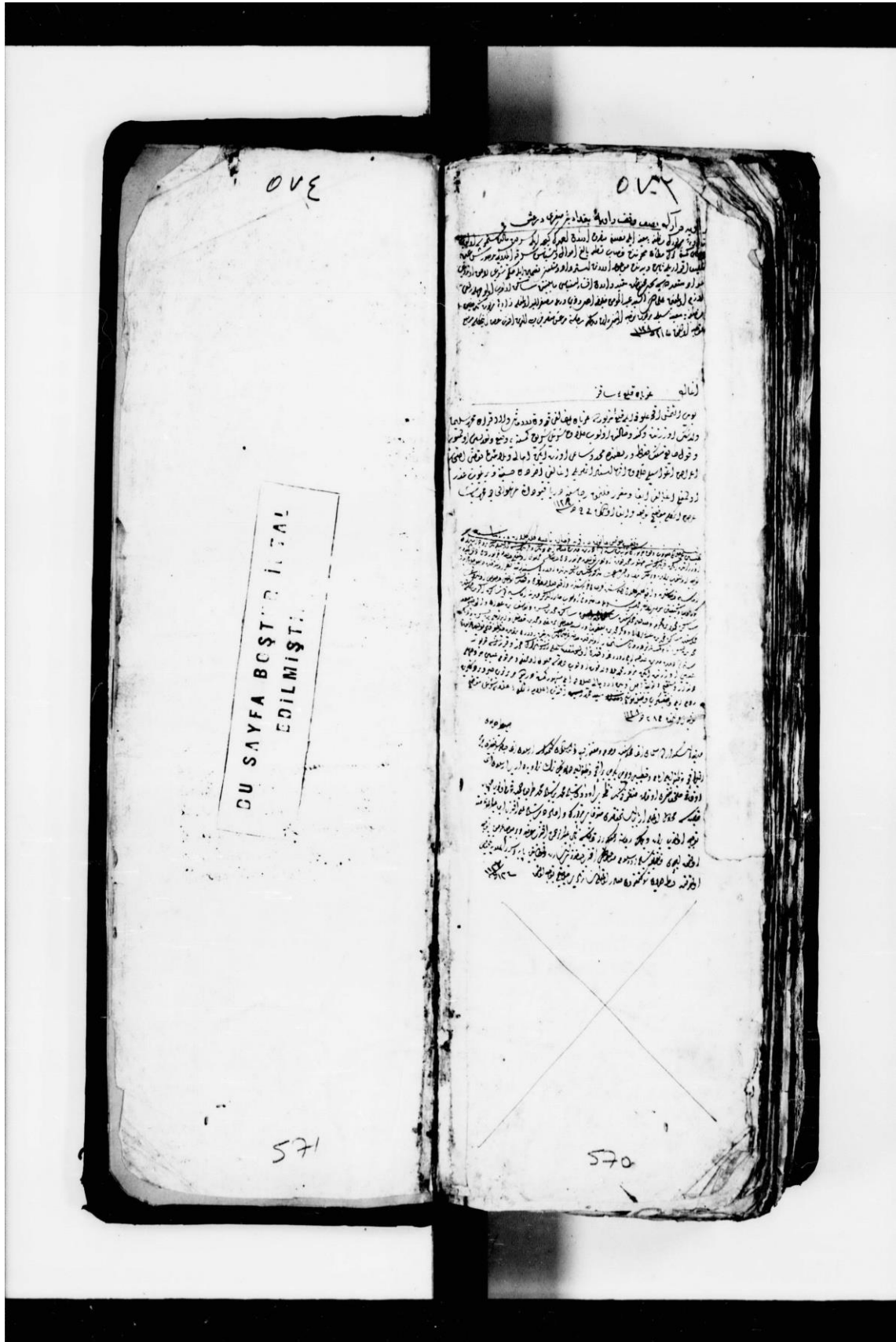
دولتو محمدلو
 معروض داعیلریدر که نفس مرغشده خواجه طوردی محله سنده دباغلر
 کو برسی باشند واقع تکیه مسجدی نام مسجد شریف سوق سلطانیه قریب
 و جماعت کثیره سی اولوب صلوة جمعه اولمغه لایق اولمغه حسب
 کند مالمدن منبر شریف وضع اولمغین ایچو فرمان عالیشان طابنه
 عرض حال نای امر و فرمان من لکلام کرد

داعی الحاج ابراهیم مرغشی

عقد صحرای ۱۳۱

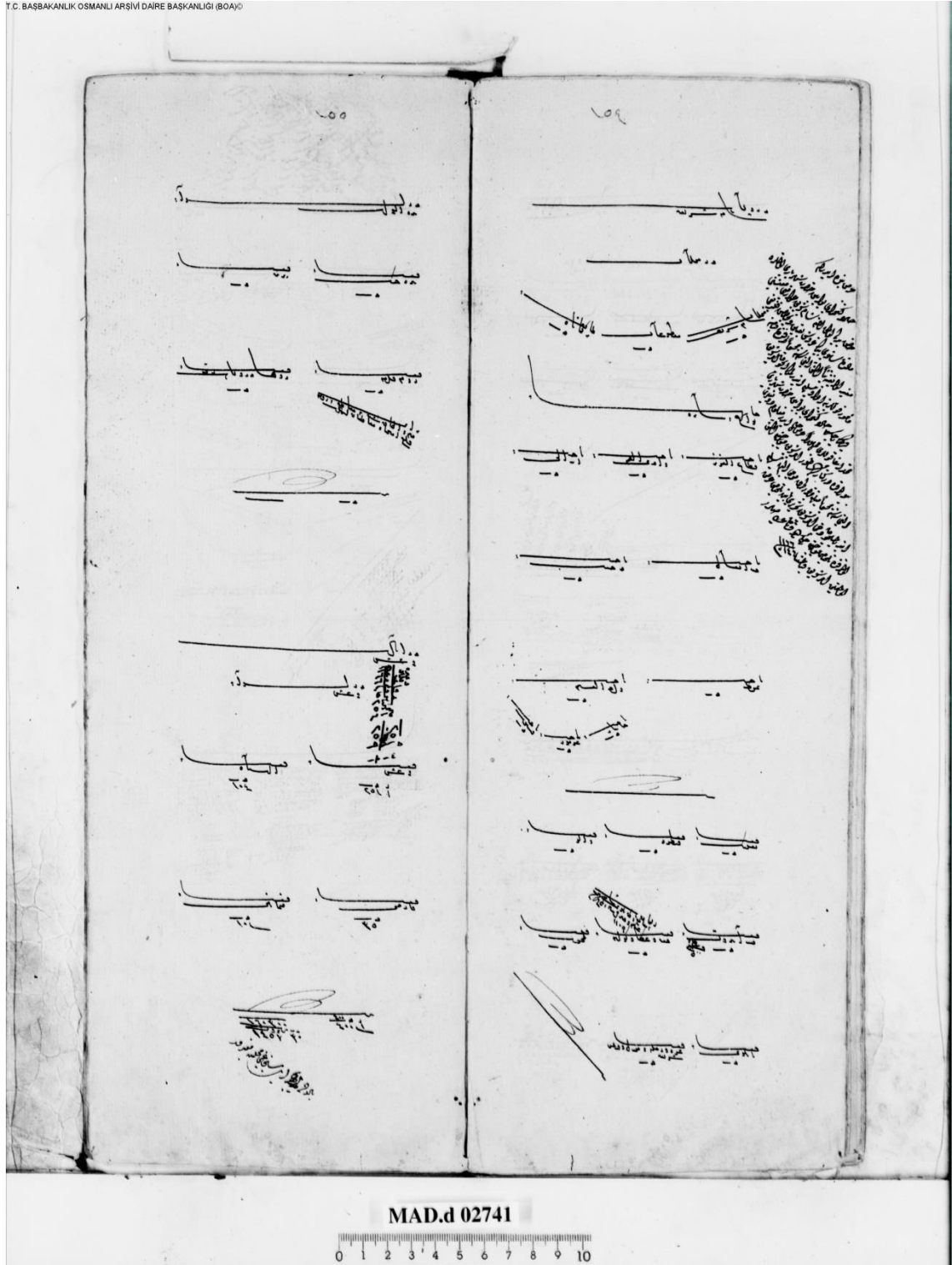

EK 8. Bağdadiye Suğra Zaviyesi'nin zaviyedârının azledildiğine dair Vakıflar Genel Müdürlüğü Anadolu Tafsil Defterindeki kayıt. (VGMA, AT, nr.234, s.573/1)

EK 9. Maraş'ın 1752'senesi Avarızhane sayıları (COA, MAD, nr.2741)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

EK-10. Şeyh Mahallesi'nden Seyyid Ali Efendi b. Veli Efendi'nin vakfiyesinin sureti.
(VGMA, Vakfiye Defteri, nr.607)

